

Lapuan Vanha Paukku – uudeksi rakennettu ja puhuttu

Kulttuuriympäristön diskursiivinen muodostuminen tapaustutkimuksessa

Helena Teräväinen

TEKNILLINEN KORKEAKOULU
TEKNISKA HÖGSKOLAN
HELSINKI UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
TECHNISCHE UNIVERSITÄT HELSINKI
UNIVERSITÉ DE TECHNOLOGIE D'HELSINKI

Lapuan Vanha Paukku – uudeksi rakennettu ja puhuttu

Kulttuuriympäristön diskursiivinen muodostuminen tapaustutkimuksessa

Helena Teräväinen

Tekniikan tohtorin tutkinnon suorittamiseksi laadittu väitöskirja, joka arkkitehtiosaston luvalla esitetään julkisesti tarkastettavaksi Teknillisen korkeakoulun päärakennuksen luentosalissa E lauantaina syyskuun 16. päivänä 2006, klo 12.

Teknillinen korkeakoulu
Arkkitehtiosasto
Yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelu
Espoo 2006

Julkaisumyynti:

Teknillinen korkeakoulu

Arkkitehtiosaston kirjasto

PL 1300

02015 TTK

Puh. (09) 451 4418

E-mail: a-kirjasto@hut.fi

© Helena Teräväinen 2006

Kannen värikuva Jussi Tiainen / kuvankäsittely ja
kannen ulkoasu Helena Teräväinen

Taitto: Helena Teräväinen

ISBN 951-22-8360-3

ISSN 1236-6013

URN: ISBN 951-22-8361-1

URL: <http://lib.tkk.fi/Diss/2006/isbn9512283611>

Oy Fram Ab

Vaasa 2006

“Sillä vaikka yhteinen maailma on kaikkien yhteinen kokoontumispaikka, läsnäolijoilla on siellä eri paikat eikä yhdenkään ihmisen sijainti voi koskaan olla sama kuin toisen, samalla tavoin kuin kaksi esinnettäkään ei voi olla yhtä kaa samassa paikassa. Muiden nähtävissä ja kuultavissa oleminen on tärkeää siksi, että kaikki näkevät ja kuulevat asiat kukin eri asemasta. Tämä on julkisen elämän merkitys – – – Ainoastaan silloin, kun useat katsojat voivat nähdä asiat monesta näkökulmasta ilman niiden identiteetin muuttamista, toisin sanoen kun niiden ympärille kokoontuneet tietävät näkevänsä saman asian täydessä erilaisuudessaan, voi maailman todellisuus näyttäytyä aidosti ja luontevasti.”
(Arendt 2002, 63)

Esipuhe

Tämä tutkimus on syntynyt halusta ymmärtää, miksi ja miten jotain tapahtui. Tutkimuksen kohteena on Lapuan Vanhan Paukun muuttuminen (useassa) projektissa entisestä, suljetusta teollisuusalueesta toimivaksi ja avoimeksi kaupungin kulttuurikeskukseksi ja siinä samalla merkityksenmuutoksesta eli kulttuuriympäristöksi muuttumisesta.

Tämä tutkimus on myös syntynyt halusta kirjoittaa ja kertoa näkyviin Vanhan Paukun muutos ja samalla kuvata niitä valliinneita ajatussuuntia ja strategioita, joita kunnallisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa käytettiin. Kokonaistaloudellisuudeksi kuvatun näkemyksen alta tai rahan vallan takaa on yhä vaikeampi saada näkyviin sellaisia näkökohtia, joissa esillä olisivat esteettiset, kulttuuriset (kulttuurihistorialliset ehkä), sosiaaliset tai muut ns. pehmeät lähestymistavat. Lainsäädäntö kyllä korostaa monipuolista vaikutusten arviointia, mutta eri kunnissa politiikan ja demokratian ilmapiiri vaihtelee niin, että arviointien toteuttamisessa on usein toivomisen varaa.

Kulttuuriympäristö (tai kuten aiemmin enemmän käytetty ”rakennussuojelu”) on ollut mukana kaupunkisuunnittelijan ammatillisessa identiteetti-tissäni arkkitehdin perusopinnoistani asti, jotka sijoittuvat 1970-luvulle ja Oulun yliopistoon. Tuolloin ympäristöä säilyttävä ote ei ollut muodikasta, mutta olen kiitollinen professori Esko Järventaukselle, joka rakennustaiteen historian opetuksessaan yhdessä assistenttiansa kanssa sai minut näkemään olemassa olevan ympäristön arvot. Modernismin ylivaltaa vastaan kapinoitiin Oulussa muutenkin: nykyarkkitehtuurin professorina ollut Reima Pietilää sai meidät oulunkoululaiset etsimään regionalistisesti juuria.

Näin ei varmaankaan ollut sattumaa, että työurakseni muodostui pienen, vanhan kaupungin kaavoittajan ja kaupunginarkkitehdin virassa toimiminen (1984-2005); olihan sekin 1980-luvulla ikään kuin valtavirtaa vastaan asettumista sankariarkkitehtuurin sijaan. Olen kiitollinen Lapuan kaupungille, joka nimenomaan vuosina 1993-2000 tarjosi minulle työtehtäväksi

vanhan patruunatehtaan eli Vanhan Paukun alueen. Näin sain itselleni myös tutkittavan tapausten, kun elämänikäinen oppimisen halu taas kerran veti minut yhdyskuntasuunnittelun jatko-opintojen pariin.

Vuosina 2000–2003 työskentelin osa-aikaisesti sekä Etelä-Pohjanmaan liitossa että Länsi-Suomen ympäristökeskuksessa, ja haluan kiittää näitä työympäristöjä kannustavasta suhtautumisesta tutkimukseeni. Vuonna 2001 sain Suomen kulttuurirahastolta apurahan, joka toimi erinomaisena kannustimena tutkijan taipaleellani. Samoin kiitän Etelä-Pohjanmaan liittoa maakunnan kehittämisrahastosta vuonna 2003 saamastani apurahasta.

Liikkeelle paneva voima tämän tutkimuksen aloittamiseen löytyi vuonna 2000 Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuksen pitkältä kurssilta. Kiitän alkuohjauksesta ja myöhemmin saamastani tuesta professori Hilikka Lehtosta, professori Christer Bengsiä ja tutkija Mervi Ilmosta.

Tutkimukseni sai varttumisympäristökseen professori Kimmo Lapintien Tohtoritallin, joka on kokoontunut kuukausittain syksystä 2001 lähtien Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston yhdyskunta- ja kaupunkisuunnittelun laitoksella. Erityisen lämpimät kiitokset annan kannustavalle ohjaajalleni professori Lapintielle. Tallitovereitani kiitän keskusteluista, reflektoinnista ja hyvästä seurasta – ja kääntäjä FM Ilona Nykyriä suomen kielen tarkistuksesta.

Väitös on kokonaisuudessaan pitkä prosessi: kiitän työni esitarkastajia professori Pauli Tapani Karjalaista ja dosentti Raine Mäntysalaa Oulun yliopistosta syvällisestä paneutumisesta asiaan ja saamistani hyvistä neuvoista.

Suurimmat kiitokset omistan perheelleni, joka on jaksanut kannustaa minua: äitini ja isäni istuttivat aikoinaan ainoaan tyttärensä tiedonhalun, ja Sanna-Maria, Jenni ja Raimo ovat saaneet kantaa sen seuraukset. Omalta osaltaan ovat myös Peijooni ja Harmi tarjonneet tukeaan ja lämpöään.

Lapualla 31.8.2006

Helena Teräväinen

18.9.2006 Väitöstilaisuuden jälkeen kiitän tässä vielä arvoisaa vastaväittäjäni professori Helka-Liisa Hentilää sekä arvoisaa valvojaa, professori Kimmo Lapintietä tilaisuuden onnistumisesta.

Tiivistelmä

Tutkimuskohde on Lapuan Vanhan Paukun projekti (1993-). Lapuan kaupunki osti vuonna 1993 entisen Valtion patruunatehtaan alueen, joka sijaitsee keskellä kaupunkia. Sitä seuranneen vuosikymmenen aikana vanhat teollisuusrakennukset kävivät läpi ison muutoksen, ja ne korjattiin uuteen käyttöön. Patruunatehtaan alue muuttui Kulttuurikeskus Vanhaksi Paukuksi konkreettisella rakentamistyöllä, mutta muutoksia tapahtui myös diskursiivisesti ihmisten puheissa ja merkityksiä antamalla. Tapaus tarjosi mielenkiintoisen ja ainutkertaisen aiheen, josta kirjoittajalla oli itsellään mukana olleen toimijan tieto. Vanhan Paukun historiaan liittyy monia merkittäviä tapauksia ja siinä on mukana huomattava kappale itsenäisen Suomen historiaa, niin poliittisesti kuin rakennustaiteenkin osalta.

Pyrkimyksenä on ollut tuottaa mahdollisimman intensiivistä ja yksityiskohtaista tietoa tapauksesta, joka on kuvattu eri toimijoiden kannalta. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut aikaansaada mitään yleispätevää mallia, mutta tutkimuksen toivotaan osaltaan syventävän tietoa kulttuuriympäristön käsitteestä ja lisäävän sitä koskevaa ymmärrystä eri tahoilla. Tutkimuskysymykset keskittyvät siihen, miten kulttuuriympäristö diskursiivisesti muodostui Vanhan Paukun tapauksessa, ja kuinka merkitykset muuttuivat ja taistelivat siinä. Tapaustutkimus valaisee omalta osaltaan kulttuuriympäristön asemaa kunnallisessa suunnittelu- ja päätöksentekoprosessissa.

Tutkimusmetodinä on ollut diskurssianalyysi, jota varten muita toimijoita on haastateltu (kahdeksan henkilöä, kymmenen tuntia nauhoitusta). Käytettävissä ovat olleet myös suunnittelu- ja päätösasiakirjat, raportit ja lehtiartikkelit (joiden kautta tutkija reflektoi omaa toimintaansa) sekä runsas valokuvamateriaali (kuvia tehdään rakentamisen ajoista 1910-luvulta

aina nykyhetken asti). Tapaus Vanhan Paukun ensimmäisen vaiheen päätöksentekoa 1993–4 perusteltiin voimakkaalla kulttuurin ja yrityselämän vastakkainasettelulla (Yritysmalli ja Kulttuurimalli). Ennen varsinaisia teemahaastatteluja on sen vuoksi tehty laajempi lomakekysely (toimijaroolien mukaan ryhmät: poliitikot, virkamiehet, yrityselämä ja kulttuuri), jotta diskursseille on kyetty varmistamaan monipuoliset esiintulomahdollisuudet.

Tutkimuksen teoreettisessa kehyksessä kulttuuri on virtojen verkko, jonka sisällä merkitykset ja diskurssit syntyvät, liikkuvat ja hetkitäin kiinnittyvät paikalleen. Tässä näkyy yhdykskuntasuunnittelun tutkimuksen ns. kulttuurinen käänne siirtymisenä kohti foucault’laista diskurssi- ja valta-analyysiä. Diskurssissa nousivat esiin ja niihin kiinnittyvät paikkakokemukset, historian merkitys ja muisti sekä muiden toimijoiden kokemukset tapauksesta ja kunnan suunnittelun muutos, strategiat ja prosessin merkitys suunnittelussa.

Vanhasta Paukusta muodostui ”kulttuuriympäristö” käsitteellisessä mielessä pikku hiljaa ihmisten puheissa ns. diskursiivisesti, kun paikan historiaan, muistiin ja kokemiseen liittyvät puheet yhdistyivät prosessin kokemukseen. Vanhan Paukun suunnitteluprosessi tarjosi myös foorumin (paikan), jossa voitiin käsitellä avoimesti muitakin asioita kuin tehdasalueen uutta käyttöä. Prosessidiskurssia kuvaa lause: ”Missä niitä malleja opittiin?”, ja se viittaa valtasuhteen muutokseen: jos aiemmin kentällä toimijoina oli ollut pääasiassa luottamushenkilöitä ja viranhaltijoita, niin nyt prosessissa ovat mukana myös aktiiviset kulttuuri- ja kansalaisjärjestöt. Paikkadiskurssi on nimetty lauseella: ”Kun meillä nyt on tällainen paikka”, ja siihen sisältyy ajatus menneisyydestä ja muistista, mutta myös nykyisestä identiteetistä ja ihmisten käyttämästä kulttuurikeskuksesta. Tietovallan kotipesien muuttuessa, ja koska ”kulttuuriympäristö” tarjoutui kunnan johdon kannalta ”väärältä” suunnalta (kansalaisten ja valtion hallinnon suunnalta), näyttää siltä, ettei todellista yhteisymmärrystä kulttuuriympäristöstä eikä ainakaan Vanhan Paukun merkityksestä kulttuuriympäristönä vielä syntynyt tapaustutkimuksen aikana.

Tapaustutkimuksessa on ollut mukana ja syntyneisiin diskursseihin vaikutti niin sanottu virallinen diskurssi kulttuuriympäristön käsitteestä, jota käytetään ympäristöhallinnossa ja siis myös kuntien kaavoituksessa. Tutkimuksen toivotaan osaltaan lisäävän ymmärrystä, joka liittyy kulttuuriympäristön käsitteeseen ja sen muodostumiseen diskursiivisesti ja paikallisesti, ja että paikan ja prosessin kokemuksen merkitys tulisi huomatuksi. Tutkimuksen merkitys kaupunkisuunnittelulle ja -politiikalle on narratiivin ja esimerkin voima, mutta varmasti myös siinä, että edelleen huomataan paikkojen suuri merkitys ja niihin liittyvien, ihmisten yhteisesti muistamien, tapahtumien eli kollektiivisen muistin merkitys.

Asiasanat (avainsanat) ja luokat

diskurssi, diskurssianalyysi, Foucault, hermeneutiikka, identiteetti, imago, kollektiivinen muisti, kulttuuri, kulttuuriympäristö, merkitys, merkityksellistäminen, muisti, paikka, prosessi, tapaustutkimus, valta, valta-analytiikka

Abstract

The research subject is the case of Old Paukku (Paukku=Explosive Charge; 1993–) in the town of Lapua, Finland. In 1992 Lapua acquired the area of the former State Cartridge Factory, which was located in the middle of the town. During the next decade the old industrial buildings went through great changes, and they were renovated for new uses. The area of the cartridge factory was transformed constructionally into the Cultural Centre ‘Old Paukku’, but changes were also perceived discursively in human speech and new attributed meanings. The case offered an interesting and unique theme, and the author herself carried some co-players’ knowledge; she had been involved in the project at the time she held office as the City Architect and Planner. The history of Old Paukku is connected with many remarkable events and it plays a significant part in the history of independent Finland, political as well as architectural.

The aim has been to produce intensive and detailed knowledge of the research case, which has been described from different standpoints. The research was not meant to produce any generally valid model, but the research hopefully deepens the conceptual knowledge of the cultural heritage and increases the understanding to it in different directions.

The research questions concentrate on how the cultural heritage (in built environment) appeared in discussions concerning the case of Old Paukku, and how the meanings appeared, changed and struggled during the process. The case study sheds light on the position of the cultural heritage in municipal planning and decision-making processes.

The research method used has been discursive analysis, and other actors have been interviewed. Also the planning and decision-making documents, reports and newspaper ar-

ticles (through which the researcher is reflecting her own actions) and a lot of photographic material (pictures from the time the factory was built in 1910’s until today) have acted as source material for the research. The Old Paukku project’s first decision-making phase was characterized by strong conflicts between private enterprise and cultural factions (Enterprise Model versus Culture Model). Before the actual theme interviews, a larger survey was conducted, in order to make sure that the discourses had many possibilities to come to light.

In the theoretical research framework culture is the network of currents in which meanings and discourses are arising, moving and periodically establishing their own position. Here appears the cultural turn of planning research, it is changing over to a Foucauldian-style discourse and power analytics. The level of discourses is rapidly developing in terms of place experience, historical meaning and the place of memory. Equally important have become the narratives of other actors in the process, the change in municipal planning, strategies and the meaning of the process in planning.

Old Paukku has become conceptually a “cultural environment” little by little through human speech when discussions centering around the history of the place, the collective memory and the new experiences gained combined together in the experienced process. The planning process of Old Paukku also created an open forum (a place), where, in addition to the re-use of the old factory, other issues could also be dealt with. The process discourse is described with the sentence: “Where did they learn those models?” and it refers to changing power relationships: When before the actors in the field were mainly politicians and municipal officials, now within the process are also active cultural and citizen organizations. The place discourse is named with the sentence: “Now we have this kind of place.”, and it contains not only the idea of the past and memories, but also issues relating to current identity and the cultural centre usage by people. When the base-camp of knowledge-power was chan-

ged, and because “the cultural heritage” developed from an “improper” direction (i.e. emanating from the citizens themselves and from central government agencies), it seems that neither a real mutual understanding of cultural heritage nor the significance of Old Paukku as cultural heritage has yet come into existence during the case study.

There has been considerable impact both within the case study and the discourses arising out of it, from the so-called official ongoing discussion of the concept “cultural heritage” within the built environment, which is used in environmental administration and also in municipal planning. This research work aims hopefully to increase understanding by joining the concept “cultural heritage” and its formulation discursively and locally, leading to a situation in which the experience of place and process would gain in significance.

For town planning and town politics the significance of this research means not only the power of narrative and example, but surely also the value of places and the events joined which people remember together, in other words, the collective memory.

Keywords

discourse, discourse analysis, case study research, collective memory, culture, cultural heritage, Foucault, hermeneutics, identity, image, meaning, meaning-giving, memory, place, power, power analytics, process

Sisällysluettelo

<i>Esipuhe</i>	1
<i>Tiivistelmä</i>	3
<i>Abstract</i>	5
<i>Sisällysluettelo</i>	7
1. Johdanto	9
1.1 <i>Vanhaa Paukkua käsittelevän tapaustutkimuksen lähtökohdat</i>	9
1.2 <i>Kulttuurikäsitteistä</i>	12
1.3 <i>Kulttuuripolitiikan diskursseja Suomessa</i>	13
1.4 <i>Kulttuuriympäristö hallinnon diskursseissa</i>	17
2. Suljetusta alueesta avoimeksi kulttuurin keskuksiksi	25
2.1 <i>Paukun alueen rakentamisen historiaa</i>	26
2.2 <i>Miljööön tutkiminen</i>	30
2.3 <i>Esisuunnittelu ja päätös käytöstä</i>	35
2.4 <i>Vanhan Paukun suunnittelu ja rakentaminen</i>	41
2.5 <i>Merkityksen ja identiteetin jäljillä</i>	55
3. Tutkimuksen tekeminen	65
3.1 <i>Tutkijan positio ja hermeneuttista ymmärtämistä</i>	65
3.2 <i>Tutkimuskohteen valinta</i>	72
3.3 <i>Tapaustutkimuksesta yleensä</i>	74
3.4 <i>Tutkimuskysymykset</i>	78
3.5 <i>Tutkimuksen vaiheet</i>	80
3.6 <i>Lomakekysely 2002</i>	81
3.7 <i>Teemahaastattelut 2002–2003</i>	83
3.8 <i>Diskurssien analyysää</i>	84
4. Kulttuurinen ja diskursiivinen käänne	93
4.1 <i>Kulttuurin jatkuva muodonmuutos</i>	96
4.2 <i>Merkitykset diskurssissa</i>	100
4.3 <i>Habermasin diskurssietiikka</i>	103
4.4 <i>Foucault'n diskurssi- ja valta-analytiikka</i>	106
4.5 <i>Keskustelua</i>	117
5. Merkityksen ja muistin paikat	131
5.1 <i>Paikan imago</i>	132
5.2 <i>Suunnittelijan ja maantieteilijän paikka</i>	136
5.3 <i>Kokemus</i>	141
5.4 <i>Kenen identiteetti?</i>	145
5.5 <i>Muistin variaatiot</i>	150

6. Reflektointia toimijoiden kokemuksiin	169
6.1 Muistikuvat suunnittelun alkuvaiheista	169
6.2 Muuttuiko menneisyys puheissa?	174
6.3 Rakennettu kulttuuriympäristö ja imago	179
6.4 Erilaisten diskurssien esiin-tulomahdollisuudet	184
6.5 Reflektio tutkijan omaan puhuntaan	188
7. Haastatteluilla kohti ymmärtävää tulkintaa – prosessidiskurssit	205
7.1 Toimijoiden puhe diskurssien esiintulopaikkana	205
7.2 Kulttuurisuus prosessidiskurssissa	212
7.3 Prosessinäkemys ja toimintaympäristön muutoksia	219
7.4 Siirtyminen strategisen suunnittelun aikaan Lapualla	222
7.5 Prosessi, foorumi ja oppiminen hallinnossa	228
8. Imagon rakentamista vai identiteetin muutos?	243
8.1 Prosessi- ja paikkadiskurssien yhteisiä piirteitä	243
8.2 Paikan vahvuus imagoa tukemassa	246
8.3 Identiteetti ja kansanluonne	257
8.4 Paikan kokemus	261
8.5 Vanha Paukku muistin paikkana	269
8.6 Vanhan Paukun identiteetin muutos	281
9. Merkityksellistetty kulttuuriympäristö	287
9.1 Diskurssit prosessissa	287
9.2 Tieto-vallan kotipesät muuttuvat	294
9.3 Kulttuuriympäristö vallan symbolina	298
9.4 Kulttuuriympäristön muo-dostuminen tapaustutkimuksen valossa	301
<i>Kuvaluettelo</i>	<i>306</i>
<i>Kaavioluettelo</i>	<i>311</i>
<i>Kirjallisuusluettelo</i>	<i>312</i>

Kuva 1. Lapuan kulttuurikeskus Vanha Paukku ilmakuvassa vuonna 2004.

1. Johdanto

“Planning is the organisation of hope – an imagination of future, what they wait!” (Forester 18.6.2004)

1.1 Vanhaa Paukkua käsittelevän tapaustutkimuksen lähtökohdat

Vuosituhanen vaihteen lähestyessä olin työssäni kaupunginarkkitehtina mukana mielenkiintoisessa kulttuurisessa muutosprosessissa, jossa vanha teollisuusalue rakennettiin kulttuurikeskukseksi ja samalla sen arvottomana pidetyt rakennukset muuttuivat osaksi valtakunnallista kulttuuriympäristöä. Lapuan kaupunki osti vuonna 1992 entisen Valtion patruunatehtaan alueen, joka sijaitsi keskellä kaupunkia. Seuraavan vuosikymmenen aikana vanhat teollisuusrakennukset kävivät läpi ison muutoksen, ja ne korjattiin uuteen käyttöön.

Lapuan Patruunatehtaan alue muuttui Kulttuurikeskus Vanhaksi Paukuksi konkreettisella rakentamistyöllä, mutta muutoksia tapahtui myös diskursiivisesti ihmisten puheissa ja merkityksiä antamalla. Kyseessä oli valtava muutos, jonka esille saamiseksi kannatti tehdä tutkimusta, kuvata ja kirjoittaa siitä. Oma päätökseni alkaa tutkijaksi teki tästä tapauksesta myös eräänlaisen toimintatutkimuksen, jossa tutkija on itse ollut mukana tapauksessa toimijana (suunnitteleva arkkitehti, kaavoittaja, projektinvetäjä). Vaikka tutkimuspäätöstä ei vielä suunnitteluvaiheessa konk-

reettisesti ollut olemassa, tulivat suunnittelun vaiheet kuitenkin tarkasti dokumentoiduksi kunnassa päätöksenteon yhteydessä. Tehdasalueen suunnittelu piti aloittaa nykytilan dokumentoinnilla: kaikki alueen rakennukset oli mitattava, kuvattava ja piirrettävä nykyhetken mukaisesti, eikä yleensä lähtökohtana käytettäviä alkuperäisiä piirustuksia ollut olemassakaan. Menneen ajan dokumenttien puute synnytti vahvan halun kuvata sekä kirjoittamalla että valokuvaamalla suunnittelun ja rakentamisen aikaiset tapahtumat. Tällaista laadullista tapaustutkimusta voi käyttää narratiivisesti ja visuaalisesti havainnollistamiseen, mutta siinä on aineksia myös reflektivaan syventämiseen ja analyttiseen yleistämiseen. Koska tapaus kuitenkin on tutkittu jälkikäteen, ei ole tarkoituksenmukaista yrittää käyttää sitä toimintatutkimuksena varsinaiseen empiirisen testaamiseen.

Oma oletukseni tapauksesta oli alun alkaen seuraava: ”Vanha teollisuusalue muutetaan rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (rakennusperinnöksi) ja kulttuuriympäristö otetaan sitten markkinoinnilla imagokäyttöön.” Siinä näkyy oma intentioni kertoa, että rakennusperintö tai ”kulttuuriympäristö”, kuten sitä tässä tutkimuksessa nimitän, on arvokasta ja se voi antaa myös taloudellista hyötyä kunnalle. Halusin tällä tapaustutkimuksella saattaa toimijan tietoni ja oman suunnittelijan kokemukseni myös muiden käyttöön. Yhden osan tutkimuksesta muodostaa tapauksen kuvaus. Suunnittelijana olen tottunut aina hakemaan vaihtoehtoja, ja nytkin halusin selvittää, millaisia muita kokemuksia ja näkemyksiä oli ollut tapauksen ympärillä. Pyrin reflektimaan omaa kertomustani muiden mukana olleiden toimijoiden haastatteluihin. Varsinaisesti merkityksen muutos, merkityksellistäminen, on tarkoitus nostaa esille diskurssianalyysin avulla ja näin

osoittaa, että muutos on tapahtunut eikä kyseessä ole vain suunnittelijan oma kokemus.

Tutkimukseni teoreettisessa osuudessa teen selkoa diskurssin käsitteestä ja sen muutoksesta paradigman muuttuessa. Vuorovaikutuksen ihanteet päätyivät vuosituhannen vaihteessa Suomen maankäyttö- ja rakennuslakiin, ja yhdyskuntasuunnittelun argumentatiivinen käänne saavutti yhden lakipisteen. Tämän käänteen jälkeen, jota toiset pitävät jopa kommunikatiivisena paradigman muutoksena, käynnistyi seuraava eli kulttuurinen käänne. Työssäni kaupunkisuunnittelijana ja kaavoittajana pyrin koko 1990-luvun toteuttamaan kommunikatiivisen suunnittelun ihannetta; tämän ihanteen perusta lepää Habermasin diskurssietikassa ja kommunikatiivisessa aktissa. Nyt 2000-luvulla, kun olen ollut tapauksen tutkijana enkä enää muuten sen toimijana, on eletty kulttuurisen käänteen aikaa. Olen hakenut selityksiä kulttuurifilosofiasta ja päätynyt prosessuaaliseen kulttuurikäsitteeseen sekä postmodernisteihin ja ”ismejä vapaasti käyttävään” relativistiseen Foucault’hon. Foucault’n diskurssi- ja valta-analytiikka on antanut parempia välineitä tutkimustapaukseni analysointiin kuin Habermasin ja hänen ihanteellinen puheaktinsa.

Arkkitehtuurinkin alalla käytetään nykyään lähtökohdiltaan erilaisia tutkimustapoja. Joissakin lähdetään liikkeelle lähitieteiden teorioista, toisissa tarkoituksena on arkkitehtuurin oman teoriaperustan kehittäminen. Koska olen jo yli kahden vuosikymmenen ajan toiminut arkkitehdin ammatissa, on luontevinta valita käytännöstä lähtevä tutkimus. Ammatillista toimintaa koskevassa tutkimuksessa voi olla kyse tiedosta tietämisestä tai suunnittelukäytännöistä ja niiden tutkimisesta. Siihen voi liittyä ns. hiljainen tieto ja reflektointi, ja usein siinä on toimintatutkimuksellinen ote. Tutkimuskohteekseni valitsin suunnittelun

nitteluprojektin, jossa oli mahdollista kertoa kehitystarina ja jotain uutta. Se, että valitsin tutkimukseni aiheeksi Vanhan Paukun tapauksen, joka monen vuoden ajan muodosti merkittävän osan virkatyöstäni, johtuu toisaalta rakkaudestani kohteeseen ja koko kaupunkiini, mutta myös siitä, että tästä tapauksesta minulla on toimijan tietoa. Tunnen suunnittelu- ja päätöksentekoprosessin, ja minulla on siitä omakohtainen kokemus ja siis mahdollisesti sellaista tietoa, joka ei edes voisi paljastua ulkopuoliselle tutkijalle. Halusin myös kertoa tarinan, jossa kulttuuri ja rakennusperintö olivat alusta alkaen keskeisessä osassa, eivätkä vain statistin roolissa: melkein kokonaisen vuosikymmenen ajan kestänyt vanhan tehdasalueen muuttaminen julkiseksi tilaksi näyttäytyi haastavana tutkimuskohteena.

Tämän tutkimuksen kohteena on ollut siis jo lähes kokonaan toteutunut Lapuan Vanhan Paukun projekti, johon osallistuin sekä arkkitehtina että kaavoittajana. Nyt (2006) on kulunut yli vuosikymmenen siitä, kun vanhan patruunatehtaan alue Lapuan kaupungin sydämessä siirtyi kaupungin omistukseen. Viime vuosituhaten loppu oli hektistä suunnittelun ja toteuttamisen vaihetta, ja rakentaminen jatkuu edelleen. Tutkimuksessani olen palannut suunnittelun alkuun ja lähtökohtiin ja etsinyt reflektoiden tapauksen ympärille kehittyneitä diskursseja ja merkityksenantoja.

Kulttuuriympäristön (tai rakennussuojelun) arvomaailman mukaan ottaminen kaupunkisuunnitteluun on liittynyt ammatillisen identiteettini kehittymiseen opiskelun alusta asti. Perusopintojeni aika yliopistossa oli 1970-luvulla, jolloin olemassa olevaa ympäristöä säilyttävästi lähestyvä suunnitteluote ei ollut muodissa, mutta rakennussuojelu sai kuitenkin rakennustaiteen historian kautta (yhtenä taidehistorian osa-alueena)

merkittävän sijan ajatusmaailmassani. Ilmassa oli tuolloin muiden vallankumouksellisten asioiden lisäksi kapinaa modernismin ylivaltaa vastaan, ja Oulun koulu alkoi etsiä regionalistisesti juuria professori Reima Pietilän innoittamana. Ei varmaankaan ollut sattumaa, että työurakseni muodostui kaavoittajan ja kaupunginarkkitehdin virka, enkä päätenyt suuria uudissuunnitelmia esittäväksi sankariarkkitehdiksi. Tähän liittyi eräänlainen valtavirtaa vastaan asettuminen ja toisina ajattelun mahdollisuus. Suomalainen moderni arkkitehtuuri ihannoit funktionalismia ja uudistamista niin voimakkaasti, että rakennussuojeluun saatettiin liittää ajatus pysähtyneisyydestä ja taantumuksesta.

Kunnallisessa päätöksenteossa on nykyisin tärkein argumentti eräänlainen teknis-taloudellinen näkemys, jota nimitetään kokonaistaloudellisuudeksi. Tämän taloudellisuuden kaapuun puettun diskurssin eli rahan vallan alta on hankalaa tuoda esille muita näkökohtia, jotka painottaisivat esimerkiksi esteettistä tai sosiaalista lähestymistä. Lainsäädännössä kyllä korostetaan monipuolista vaikutusten arviointia, mutta kuntien itsenäinen asema jättää arviointien toteuttamiselle usein toivomisen varaa, kun politiikan ja demokratian ilmapiiri vaihtelee eri kunnissa. Oman kokemukseni ja esiymmärrykseni mukaan muiden kuin taloudellisten vaikutusten esiintuominen saatetaan päätöksentekoympäristössä leimata tottelemattomuudeksi ja yhteistä konsensusta häiritseväksi. Kun perusteleminen pitää joka kerta aloittaa alusta, käy niin, ettei koskaan ehdi ajoissa maaliin eli yksittäisissä suunnittelutapauksissa ei pysty osoittamaan riittävästi teknis-taloudellisista diskursseista poikkeavien näkemysten käyttökelpoisuutta. Tässä on yksi peruste lisää tehdä valintani mukaista tapaustutkimusta. Vanhan Paukun tapauksessa erilaiset näkemyk-

set ja diskurssit saivat mahdollisuuden tulla esille, ja niiden muutoksen kuvaus ja analyysi voi auttaa erilaisten näkemysten ja vaikutusten esiletuontia yleensä suunnittelussa tai muissa kohdeprojekteissa.

Alkuperäinen oletustarinani Vanhasta Paukusta oli, että hylätty teollisuusalue muuttui kunnan toimilla toiseen käyttöön kulttuurikeskukseksi ja -ympäristöksi ja sitten luotu kokonaisuus piti kunnan markkinoinnissa ottaa imagokäyttöön. Mutta oliko vanhan patruunatehtaan alue jo aiemminkin olemassa kulttuuriympäristönä, vaikka siitä ei tiedetty eikä sitä ollut kukaan tutkinut? Hallinnollisesti (valtion taholta) Vanha Paukku määriteltiin vähitellen samaan aikaan tapaustutkimuksen edetessä kulttuuriympäristöksi. Tapahtuiko merkityksellistäminen pelkästään virallisten diskurssien paikallistumisen seurauksena, vai liittyikö vanhaan teollisuusalueeseen muitakin tunnettuja tai tuntemattomampia merkityksiä, jotka hakivat itselleen esiinnousun mahdollisuuksia diskursseissa?

Tapaustutkimuksen lähtökohtana on tapaus, joka itsessään on niin mielenkiintoinen, jopa aintukertainen, että se kannattaa dokumentoida ja tutkia. Juuri tällaisena olen nähnyt Vanhan Paukun tapauksen. Pyrkimyksenä on tuottaa intensiivistä ja yksityiskohtaista tietoa tutkittavasta tapauksesta, mutta myös ilmiöiden monimuotoisuudelle on tarkoitus antaa tilaa. Tutkija yrittää nähdä kohteen kokonaisuutena holistisesti eikä vain ota siitä esille joitain tiettyjä piirteitä tai muuttujia. Vaikka tarkoituksena ei ole muodostaa mitään yleispätevää mallia, syvälinen ymmärtäminen ja vuorovaikutus tutkimuksessa voivat johtaa analyttiseen yleistämiseen. Parhaimmillaan tapaustutkimus voi tuottaa uusia käsitteellistämisen tapoja, jotka voivat toimia analyyt-

tisinä ajattelun välineinä myös muissa vastaavallisissa konteksteissa.

Tutkimuskysymyksiäni ovat seuraavat:

(1) Miten kulttuuriympäristö diskursiivisesti muodostui Vanhan Paukun tapauksessa?

(2) Miten olemassa olevat ja uudet merkitykset ilmenivät, muutuivat ja taistelivat prosessin aikana?

(3) Miten kulttuuriympäristö nousee esiin kunnallisessa suunnittelu- ja päätöksentekoprosessissa tapaustutkimuksen esimerkin perusteella?

Tutkimukseni on lähtenyt liikkeelle halusta ymmärtää jotain, joka on jo tapahtunut, ja löytää siihen selityksiä ja tukea yhdyskuntasuunnittelun lisäksi yhteiskuntatieteistä, kulttuurifilosofiasta, humanistisesta maantieteestä sekä kulttuurintutkimuksesta. Johdanto-osassa kerron kulttuurin erilaisista määritelmistä ja esitän niin sanotun virallisen diskurssin kulttuuriympäristön käsitteestä. Sitä käytetään ympäristöhallinnossa ja näin ollen myös kuntien kaavoituksessa, ja se on kuulunut omaan työhöni; se on ollut muovamassa omaa asennettani ja osuuttani syntyneisiin diskursseihin. Toivon, että tutkimus osaltaan lisää sitä koskevaa ymmärrystä eri tahoilla.

1.2 Kulttuurikäsitteistä

Toimintaympäristöni on ollut kunta, ja siellä *kulttuuri* on yleensä tarkoittanut sivistyspuolen toimintaa. Se ei ole liittynyt oman alueeni eli teknisen sektorin vastuualueeseen muulloin kuin toimitiloja suunniteltaessa ja rakennettaessa. Työssäni Vanhan Paukun suunnittelijana toiminkin lähinnä tuottajana paikalle, jonka tilaajana oli kulttuuritoimi. Kulttuuri liitetään kunnassa niin vahvasti sivistystoimeen, että maankäytön

suunnittelun puolelle ei osata tai haluta antaa sille kuuluvaa vastuuta edes rakennetun kulttuuriympäristön tai kulttuurimaiseman asioista.

Sanaa *kulttuuri* käytetään usein rinnakkais-terminä sellaisille laajoille käsitteille kuin *sivisyys* tai *edistys*, *perinne* tai *sivilisaatio*. Laajasti käsitettynä *kulttuuri* voi tarkoittaa kulttuuriperintöä tai erilaisia tutkimuksenaloja kuten kulttuuriantropologiaa, -politiikkaa tai -sosiologiaa. Suppeampana käsitteenä *kulttuurilla* voidaan tarkoittaa myös jotain ns. osa- tai alakulttuuria, kuten elokuva- tai lastenkulttuuria, kaupunki-, maaseutu-, mies- tai naiskulttuuria. Puhutaan myös toiminta-, yritys- ja talonpoikaiskulttuurista, ylikansallisesta kulttuurista tai vastakulttuurista.

Nykysuomen sanakirja (WSOY 1985, 570) lähtee kulttuuri-sanana määrittelyissään sanasta viljellä (lat. *cultura*). Se esitteleekin ensimmäisenä, tosin nykyisin harvinaisena merkityksenä *kulttuurille* maan tai joidenkin kasvien konkreettisen viljelyn. Päämerkityksenä esitetään ”ihmiskunnan tai jonkin kansan tai kansaryhmän tms. aikojen kuluessa saavuttama aineellisen ja henkisen kehityksen tila tai aste kaikkine ilmiöineen, teknillinen, taloudellinen tai henkinen viljely.”

Tässä tutkimuksessa *kulttuuri* esiintyy monessa eri merkityksessä. Kulttuuri on yksi kunnan toimialoista, ja sen piiriin kuuluvat museot, taidemuseot ja yhdistys- ja harrastustoiminnan tuloksena syntyvän kulttuurin tukeminen. Koulu- ja kirjastotoimi liittyvät siihen läheisesti ja kuuluvat samaan hallinnonalaan, joka kunnassa voi olla nimeltään esimerkiksi sivistystoimi. Valtionhallinnossa kulttuuri on Opetusministeriön toimialaa kirjastojen ja muiden kulttuurilaitosten rahoituksen kautta. Museovirasto on muun muassa Opetusministeriön alainen laitos. Hyvin laajasti käsitettynä *kulttuuri* voi tarkoittaa *kulttuuriperintöä* (*cultural heritage*). Kulttuuria voi

yrittää määritellä myös dikotomisen käsiteparin osana, kuten *kulttuuri ja luonto*. Tällaisen määrittelyn kautta lienee syntynyt *kulttuuriympäristön* käsite ympäristöhallintoon *luonnonympäristön* vastapariksi. Tapaustutkimukseni Paukkuprojektissa vuonna 1993 käytettiin *kulttuuria* yritysten (teollisuuden) vastaparina, kun oli tarkoitus saada aikaan vaihtoehtoisia malleja päätöksenteon pohjaksi. Dikotomioiden avulla käsitettä määriteltäessä on oltava varovainen, ettei liitä niihin painolastiksi niille kuulumattomia arvovarauksia. Arkkitehdin puheessani huomaan käyttäväni *kulttuurisia arvoja* kovien taloudellisten arvojen vastakohtana, ja pitäväni niitä siten parempina tai ainakin puolustettavina. Kiistan kuitenkin, että olisin tapaustutkimukseni alun tapahtumissa sen vuoksi asettanut ”kulttuurimallin” kannattajaksi, että olisin pitänyt elitistisesti kulttuurista käyttöä arvokkaampana kuin esimerkiksi pienteollisuuskäyttöä. Ajatukseni ”kulttuurimallin” paremmuudesta perustui siihen, että alueen suunnittelu kokonaisuutena tai yleensä ollenkaan olisi mahdollista vain kaupungin hallinnoimassa käytössä eli kulttuurikäytössä, ei lainkaan pienten yritysten käytössä.

1.3 Kulttuuripolitiikan diskursseja Suomessa

Suomalaiseen kulttuuri- tai taidepolitiikkaan kuuluu edelleen yhtenäisen kansallinen kulttuuri-identiteetti, koska suomalaisuuden syntyyn ennen itsenäisyyden aikaa liittyi voimakas eri taiteenalojen nousukausi. Maassamme on paljon erilaisia kulttuuri-instituutioita, ja laitokset kattavat verkostona lähes koko maan. Kulttuuria on paljon tarjolla, ja valtionhallinnon näkemyksen

mukaan kansalaiset osallistuvat aktiivisesti tuotettuihin kulttuuripalveluihin. Opetusministeriön kulttuuripolitiikan toimiala kattaa kansalliset kulttuuri- ja taidelaitokset, valtionosuutta ja avustusta saavat museot, teatterit ja orkesterit, kuntien kulttuuritoiminnan ja kirjastotoimen sekä valtionavustuksilla rahoitettavan järjestö-, yhdistys- ja kansalaistoiminnan. Suomi rakentaa itseään sivistisyhteiskuntana osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan. Kulttuuripolitiikalla on tarkoitus tukea kulttuurin ja taiteen monimuotoisuutta, rikasta kulttuuriperintöä, kulttuurilaitoksia ja luovan työn edellytyksiä kaikkialla maassa.

1990-luvulla Suomen kulttuuripolitiikassa korostui kulttuurisen tietoyhteiskunnan rakentaminen, alueellisuus, monikulttuurisuus ja kansainvälinen yhteistyö. 2000-luvun alussa panostetaan erityisesti taiteilijoiden asemaan ja kulttuuriteollisuuteen. On hyvä valottaa hiukan menneiden vuosikymmenten kulttuuripolitiikan suuntauksia Suomessa, jotta olisi mahdollista tunnistaa olemassa olevia diskursseja myös tapaustutkimuksen tutkimusaineistosta. Suomessa jäsenettiin aiemmin, lähinnä sotien jälkeen, kulttuuria ja kulttuuripolitiikkaan kuuluvia asioita kokonaan taiteellisen työn ja nimenomaan taiteilijan työn kautta. Taiteen autonomiaperiaate ja taide itsenäisen kansakunnan ideologian rakentajana loivat Suomeen taidepoliittisen järjestelmän, jonka yksi peruste oli ammattitaiteen tukeminen. (Kangas 2001, 22–24)

Hyvinvointivaltion aikakauteen 1960–70-luvuilla kuului “institutionaalinen kulttuuripolitiikka”, jossa pyrittiin osoittamaan taiteen ja kulttuurin olemassaolon oikeutus antamalla niille sosiaalipoliittisia tehtäviä ja universaaleja arvoja. Tämä yhteiskunnallinen näkökulma on laajentanut kulttuurin käsitettä viime vuosikymmeninä.

Kulttuuripoliittista julkisuutta aiemmin hallinneen yhteiskunnallisen diskurssin rinnalle nousi myöhemmin markkinatalouden kulttuuripoliittinen diskurssi. Siinä korostuu ajatus, että kulttuuripalvelut ovat taloudellisesti ja imagollisesti kannattavia ja niitä kannattaa juuri siksi tukea sekä julkisin että yhä aktiivisemmin myös sponsorivaroin. Korkeasuhdanteen jälkimainingeista, 1980- ja 1990-lukujen vaihteesta, lähtien läänien, maakuntien ja kuntien hallintosektorit alkoivat yhä enemmän kiinnostua siitä, minkälainen paikallinen ja alueellinen imago on ja minkälainen sen tulisi olla, jotta mielikuvat tukisivat ja stimuloisivat mahdollisimman tehokkaasti taloudellista kilpailukykyä. Kansainvälisiä esikuvia (esim. Glasgow-boomia) seuraten tehtiin selvityksiä, suunnitelmia ja strategioita, joiden tarkoituksena oli edistää kulttuurin ja taiteen käytettävyyttä niin taloudellisessa ja imagollisessa kehittämisessä kuin alueellisesti ja paikallisestikin. Sitten alkoi tulla muutoksia kuntien valtionosuuksiin, ja kunnissa leikattiin kulttuurin resurssia. Saneeraus- ja lakkauttamisuhat aiheuttivat sosiaalista liikehdintää ja jopa kulttuuripoliittista riitelyä.

Nykyistä kulttuuripolitiikan uutta linjaa voidaan valottaa ennestään tutulla kulttuuriteollisuuden käsitteellä, jonka piiriin on perinteisesti katsottu kuuluneen elokuvateollisuus ja videot, äänilevyteollisuus, kirjojen ja sanomalehtien kustantaminen sekä televisio- ja radiotoiminta. Populaarikulttuurin saralla on tehty aina bisnestä, mutta nyt avartuneeseen kulttuuriteollisuuden käsitteeseen sisällytetään kaikenlainen kulttuuritoiminta, kuten teatteri, konserttitoiminta, kuvataide ja musiikkijuhlat. Kulttuuriteollinen näkökulma on arvottava siinä mielessä, että sen ideologiana on kapitalismi ja tiettyssä mitassa uusliberalismi. Tämä kehys ei näyttäydy aina arvotta-

vana, sillä varsinkin nykyään, kun suurempaa ideologista mittelöintiä ei juuri enää esiinny, sitä pidetään neutraalina ja itsestään selvänä. Hyvinvointivaltiollinenkin kulttuuripolitiikka oli arvotavaa, mutta omista lähtökohdistaan, joissa vaikuttivat taustalla mm. taiteen autonomiaideaali, kulttuurin sosiaalisuus jne. (Ilmonen 2001)

Kulttuuriteollisuuden näkökulmastakin katsottuna kulttuurin ja talouden vuorovaikutussuhde on moninainen. Kun kulttuuripoliittinen järjestelmä ottaa sille tyypillisten ja perinteisten koodien ohella käyttöön teollisuuden, yritysmaailman ja mainonnan merkkejä, on olemassa vaara, että taidelaitoksetkin alkavat entistä enemmän muistuttaa liikeyrityksiä. Niiden tuotteetkin voivat standardisoitua ja menettää omaleimaisuutta. Kulttuuriteollisuus on selvitysten mukaan erittäin työvoimavaltaista, joten sitä halutaan tukea muunkin politiikan keinoin.

Yhteiskuntateoriaan on tullut kulttuurinen näkökulma hermeneuttisen filosofian, fenomenologian ja etnometodologian kautta. Subjektiiivisuus, toimintojen merkitykset ja toimijoiden arjen maailma on astunut mukaan yhteiskuntatutkimukseen. Kulttuurinen näkökulma hakee paikkaansa 2000-luvun Suomessa kulttuuripolitiikan selkänäjänä. ”Kulttuurin näkökulma kehitykseen” on slogan, joka on tällä hetkellä luettavissa monista kulttuuripolitiikkaa käsittelevistä ohjelmapapereista. Yhteiskuntapolitiikan kontekstissa se jäsentyy kulttuuriseksi yhteiskuntapolitiikaksi. Asiakirjoissa kulttuurin näkökulma ilmenee ”arvojen tuottamisen välineenä” ja se on pohjana myös keskusteluissa, joissa otetaan kantaa siihen, mikä on kulttuuripolitiikan tavoitteiden suhde globalisaatioon tai monikulttuurisuuden, kulttuuristen erottelujen ja moninaisuuden kysymyksiin. (Kangas 2001, 24)

Tutkimusten mukaan menneiden vuosikymmenten kulttuuripolitiikan näkökulmat saattavat elää pitkään alueellisissa ja paikallisissa diskursseissa. *Taidenäkökulma-diskurssin* mukaan valtiollinen kulttuuripolitiikka pyrki tukemaan erityisesti ammattitaiteilijoiden tekemää taidetta. Tähän kuuluivat perinteinen yläkulttuuri- tai korkeakulttuurinäkemys. Tässä on voimakkaana taustalla kansallinen kulttuurinäkemys ja kulttuurin merkitys kansakunnan identiteetin muodostajana. Jollain tapaa taidenäkökulmassa kuulee ”valistuksen puhetta”. *Yhteiskunnallinen näkökulma kulttuuriin -diskurssi* perustui hyvinvointivaltion syntymiseen ja ylläpitämiseen. Kulttuuri nähdään kaikkien oikeutena ja osana ihmisten hyvinvointia, usein puhutaan samaan hengenvetoon ruumiillisesta ja henkisestä kulttuurista. Tässä ovat mukana niin hyvinvointivaltion huolenpitoretoriikka kuin hallintomentaliteettiinkin. Tähän voidaan laskea mukaan esimerkiksi sellainen ajattelu- ja toimintatapa kuin ”sosio-kulttuurinen innostaminen”, jolla estetään syrjäytyneisyyttä ja ennaltaehkäistään sosiaalisten ongelmien, kuten esimerkiksi nuorisorikollisuuden syntymistä. *Imagostrategiat-diskurssia* käytettiin laajasti 1990-luvun alussa, ja sitä käytettiin myös tapaustutkimukseni Paukku-projektinkin seminaareissa 1993. Puhuttiin kulttuurin ja myös tehdasalueen miljööän merkityksestä kaupungin imagolle. Imago-diskurssi näkyi kaupunkien, myös Lapuan, strategioissa. *Markkinatalousdiskurssi* kulttuuripolitiikassa on osoitus hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikan jälkeisestä uudesta pitkästä linjasta, joka oli 1990-luvun lopulla vasta hahmottumassa. Yhteiskunnalliset muutokset näyttävät johtavan samanaikaisesti kaikilla elämänalueilla ja politiikan lohkoilla yhä selvemmin kohti kilpailutaloutta. Tässä muodonmuutoksessa hyvinvointivaltiollisen kulttuuripolitiikan vastuukonseptio alkaa oheta; nyt kansalai-

set, taiteilijat, kulttuuri-instituutiot ja managerit nähdään yhä enemmän oman onnensa (ja onnettomuutensa) seppinä. Markkinatalousdiskurssin vetovoima saattaa piillä siinä, että se näyttää kykenevän muita puhetapoja tehokkaammin ja ajanmukaisemmin kokoamaan hyvinvoinnin vaihtoehdot ja ulottuvuudet käsitettäväksi ja vakuuttavaksi poliittiseksi ajattelutavaksi Vetoaminen yksilöllisyyteen, vapaisiin valintoihin, hintaan ja kilpailuun on hallittua etäisyydenottoa vanhan hyvinvointivaltion huolenpitoretoriikkaan ja hallintomentaliteettiin. (Ilmonen 2001)

Kulttuuriteollisuusdiskurssi on taas ajankohdainen kulttuuripolitiikan diskurssi Suomessa. Kulttuuriteollisuuden käsite ei ole enää entisenlainen luokitteleva eikä poissulkeva käsite, vaan se on eräänlainen perusasenne ja näkökulma kulttuuriyrittäjyyteen. Tiivistäen voidaan sanoa, että kulttuuriteollisuus on merkityssisältöihin perustuvaa tuotantoa, jota vaihdetaan markkinoilla. Kulttuuriteollinen näkökulma merkitsee ennen kaikkea kulttuurin ja liike-elämän yhteistyötä ja liike-elämän tuotteistamis- ja markkinointimalien soveltamista kulttuuria hyödyttävällä tavalla. Tarkoituksena on löytää kulttuuria asiakkaille ja rahoittajia ja asiakkaita kulttuurille. Kulttuuriteollisen näkökulman kautta pyritään lähentämään taide- ja kulttuurisektoria yritysmaailmaan ja löytämään keinoja taloudellisesti kannattavalle luovalle työlle. (Ilmonen 2001)

Opetusministeriön kulttuuriteollisuusryhmä määritteli aikanaan kulttuuriteollisuuden käsitettä usealla tasolla. Laajimman määritelmän mukaan kulttuuriteollisuus on merkityssisältöihin perustuvaa tuotantoa. Tämä laaja määritelmä kattaa kulttuurisilla merkityksillä myytävän perinteisen tavaratuotannon, josta esimerkkeinä ovat vaatetusteollisuus tai mitkä tahansa merkittuotteet. Symbolien ja sosiaalisten merkitysten

vaihdantana kulttuuriteollisuus ei ole uutta, vaan päinvastoin ihmisyyteen ikivanha toimintakonsepti. Toisella tasolla kulttuuriteollisuus voidaan määritellä siten, että se kattaa sekä perinteisen että uuden taiteen ja kulttuurin kentän eri taiteen aloilla tapahtuvasta luovasta teosta jakeluun saakka: taiteilijan luovan työn, sen kehittämisen ja tuotteistamisen teokseksi, esittämisen, jakelun ja vastaanoton. Tämän määrittelyn mukaan kulttuuriteollisuuteen kuuluvat kirjallisuus, kuvataide, musiikki, arkkitehtuuri, teatteri, tanssi, valokuva, elokuva, teollinen muotoilu, taideteollisuus, mediataide ja muut luovan taiteen alueet. Siihen kuuluvat myös taiteen ja kulttuurin tuotanto- ja jakelujärjestelmät, kuten kustantaminen (kirjat, lehdet, musiikki, nuotit), ohjelmatuotanto, galleriat, taidekauppa, kirjastot, museot, radio ja televisio. Tämän määritelmän pohjalta voidaan johtaa toimenpide-esityksiä perinteisiä taide- ja kulttuurilaitoksia koskeviksi uusiksi linjauksiksi kulttuuriteollisessa yhteiskunnassa. Kolmas kulttuuriteollisuuden määrittelymahdollisuus perustuu englantilaisessa ja amerikkalaisessa traditiossa käytettyyn kopioitavuuden kriteeriin, joka korostaa sähköistä tuotantoa. Tässä määritelmässä kulttuuriteollisuuden rajaamisen perusteet liittyvät lähinnä kaupalliseen menestykseen, suuriin yleisöihin ja teosten kopioitavuuteen. Tällöin kulttuuriteollisuuteen luetaan mukaan elokuva, televisio, radio, kustannustoiminta, ääniteteollisuus sekä kulttuurinen sisältötuotanto. Kulttuurinen sisältötuotanto tarkoittaa kulttuurisen aineiston tuottamista ja sen välittämistä ja esittämistä erilaisilla jakeluteilla siten, että syntyy liiketoimintaa. Aineiston 'kulttuurisuus' määrittyy sen mukaan, mitä kulloinkin yhteisössä pidetään kulttuurina, ja se on sen vuoksi liikkuva määre. Neljäs ja suppein tapa määritellä kulttuuriteollisuus on kulttuuriyrittäjyyden näkökulma. Siinä taiteen ja kulttuurin tuotantoa tarkastellaan

yrittäjyytenä ja kauppaa käydään kulttuurisilla sisällöillä. Vaihdeavien tuotteiden arvo ja erotautumiskyky perustuu merkityksiin, olivatpa tuotteet aineellisia tai aineettomia palveluita tai tavaroita. (Kulttuuriteollisuustyöryhmä 1999)

Kulttuurisektorin taloudellinen merkittävyys (kulttuuriteollisuus ja luovat teollisuudenalat, yrittäjyys) on tärkeällä sijalla myös tämänhetkessä uudessa, globaalissa kulttuuripolitiikassa. Se kuitenkin nostaa korostetusti esille myös pluralismin (monikielinen, monikansallinen, julkiseen sisältötuotantoon ja kulttuuriturismiin liittyvä politiikka), kehittämisstrategioiden kulttuurisen ulottuvuuden, taiteen ja luovuuden, teknologian hyödyt ja painajaiset, uudet liittoumat ja kumppanuudet. (Ahponen & Kangas 2004, 31) Tällä hetkellä kaikkialla talous ja kulttuuri yhtyvät luovuusdiskursseissa: puhutaan luovista luokista, luovasta teollisuudesta, luovista kaupungeista ja alueista. Floridan (2002) mukaan alueiden kulttuurinen elinvoima vetää luovia ihmisiä puoleensa ja kulttuurilla on merkittävä osuus luovuuden kasvupohjana. Globalit ja valtakunnalliset diskurssit siirtyvät hienoisella viiveellä paikalliselle tasolle, ja kaikki edellä kuvatut diskurssit luovuusdiskurssia lukuun ottamatta tulivat esille tapaustutkimuksessani.

1.4 Kulttuuriympäristö hallinnon diskursseissa

”Kulttuuriympäristö on yleiskäsite. Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit. Kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntyneitä henkistä ja aineellista perintöä. Aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko irtainta (esim. kirjat ja esineet) tai kiinteää (ks. esim. rakennusperintö).” (http://www.rakennusperinto.fi/fi_FI/)

Näin määritellään käsite kulttuuriympäristö Museoviraston ja ympäristöministeriön yhteisessä rakennusperintöportaalissa vuonna 2006.

Tapaustutkimuksessani olen käyttänyt Rakennusperintöstrategiassa vuonna 2001 annettua määritelmää, joka on sisällöllisesti lähes sama kuin edellä kerrottu. Rakennusperintöstrategia tosin korostaa ihmisen osuutta ja alueita (alueidenkäyttö ympäristöministeriön toimialana), kun edellä mainittu uudempi määritelmä korostaa nimenomaan kulttuuria, joka on minun tutkimukseni laaja konteksti.

”Kulttuuriympäristö tarkoittaa ihmisen, hänen elinkeinonsa ja asumisensa muovaamaa ympäristöä, jossa kulttuurin eri vaiheet sekä ajallinen kerrostuneisuus ja alueelliset ominaispiirteet tulevat esiin. Ihmisen ja luonnon vuorovaikutus eri aikoina näkyy myös kulttuuriympäristössä. Ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt, sille annetut merkitykset, tulkinnat ja erilaiset nimeämiset sisältyvät myös siihen.” (Ympäristöministeriö 2001)

Kummassakin puhutaan merkityksistä ja tulkinnoista, jotka ovat tutkimuksessani keskeisellä sijalla, samoin nimeämisistä.

Kulttuuriympäristö-käsitteen vakiintuminen alueidenkäytön puolella liittyy valtionhallinnon uudelleen organisointiin ja ympäristökeskusten syntyyn 1990-luvulla. Ympäristöministeriön laajassa toimikentässä ympäristö-sana varattiin paitsi kokonaisuudelle, myös lähinnä luonnon sietokykyyn ja kestäväan kehitykseen kuuluvaksi. Toisaalta luonnonsuojelu valtasi luonnonympäristön käsitteen, ja sen kanssa vastakkaispariksi asetettiin kulttuuriympäristö: se osuus ympäristössä, missä ihmisen käden jälki näkyy, eli enemmän kuin vain rakennettu ympäristö.

Tapaus Vanhan Paukun alkuvaiheita elettiin samoihin aikoihin, kun ne ministeriöt, jotka kulttuuria eri osa-alueilla hallinnoivat, yhdessä esitivät julkaisun muodossa ensimmäisen kerran näkemyksen valtakunnallisesti merkittävistä kulttuuriympäristöistä. Opetusministeriön hallinnonalaan kuuluva Museovirasto ja ympäristöministeriö julkaisivat yhdessä vuonna 1993 ”Punaisen kirjan” eli teoksen *Rakennettu kulttuuriympäristö 1993*. Sen jälkeen kulttuuriympäristön käsite on asiantuntijoiden ja hallinnon diskursseissa hakeutunut omiin uomiinsa, mutta muissa yhteyksissä se voidaan ymmärtää eri tavalla. Käsite tietysti kehittyi edelleen tutkimusten ja selvitysten lisääntyessä. Oman lisäyksensä käsitteen muotoutumiseen ovat tuoneet niin maankäyttö- ja rakennuslain uudistus, Rakennusperintöstrategia kuin valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet.

Kun kohdetapaukseni suunnittelu alkoi 1993, ei aluetta ollut luokiteltu tai nimetty kulttuuriympäristöksi missään alueellisissa, valtakunnallisissa sen paremmin kuin paikallisissakaan selvityksissä. Kunnan asemakaavassa alue suojel-

tiin arvokkaana miljöönä 1994 (selostus luvussa 2), mutta vuonna 2000 alkoi yllättäen näyttää, ettei suojelu kaikkia rakennuksia ehkä enää koskekaan. Kun Museovirasto alkoi tarkistaa valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen listaa vuonna 2001, pääsi Vanhan Paukku siihen mukaan, ja vuonna 2005 se esitettiin valtakunnallisesti merkittävänä kulttuuriympäristönä Etelä-Pohjanmaan vahvistetussa maakuntakaavassa. Muutoksia tapahtui viranomaisten kulttuuriympäristödiskursseissa ja -luokittelussa samaan aikaan, kun Vanha Paukku rakennettiin uuteen käyttöön. Tässä tutkimuksessa tutkitaan merkityksenantoja ja -muutoksia paikallisissa diskursseissa. Valtakunnalliset kulttuuriympäristö- samoin kuin kulttuuripolitiikankin diskurssit tietysti vaikuttivat paikalliseen puhuntaan.

Kulttuuriympäristö yleiskäsitteenä, johon sisältyvät rakennettu ympäristö eli rakennusperintö, kulttuurimaisema ja muinaisjäännökset, on siis suhteellisen uusi ja erilainen diskurssi eri tasoilla. Kun käsittelem tässä tutkimuksessa rakennettua kulttuuriympäristöä, tarkoitan paitsi näkyvissä olevaa ja aistein havaittavissa olevaa fyysistä ympäristöä, myös siihen sisältyvää henkistä kulttuuriperintöä.

Opetusministeriöllä on taide- ja kulttuuriperintöyksikkö, joka vastaa museolaitosta ja kulttuuriperintöä koskevista asioista. Kulttuuriympäristöasiat kuuluvat ympäristöministeriölle, mutta kulttuuriympäristön suojelusta, siihen liittyvästä tutkimuksesta ja museotoimen yleisestä johdosta ja kehittämisestä vastaa opetusministeriön alainen Museovirasto. (<http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/index.html>)

Ympäristöministeriön tehtävänä on mm. kulttuurimaisemaa ja rakennusperintöä koskevan lainsäädännön, inventointimenetelmien ja ohjelmien kehittäminen, kulttuuriympäristön tilan

seuranta, rakennusperinnön, perinnebiotooppien ja maiseman hoidon taloudellinen tukeminen sekä informaatio-ohjaus. Ympäristöhallinnossa kulttuurimaisemat kuuluvat sekä maankäytön suunnittelun että luonnonsuojelun alaan. Rakennusperinnön hoidon kehittäminen ja ohjaus liittyvät osittain maankäytön suunnittelun ohjaukseen, osin korjausrakentamisen ja kiinteistönhuollon alaan.

Kulttuuriympäristö on kulttuuristen prosessien tuloksena syntynyttä. Käsitteellä ei kuitenkaan ole arvovarausta; siihen kuuluvat ihmisen aikaansaamat niin hyvät kuin huonotkin puolet ympäristössämme. Ihmisen toiminnan ja luovan työn tuloksena kulttuuriympäristö muuttuu ja uusiutuu jatkuvasti rakennetun ympäristön ja maiseman osalta. Kulttuuriympäristön vaalimisessa on kyse jatkuvuudesta ja siitä, kuinka muutosta hallitaan ja mitä tavoitteita muutokselle halutaan asettaa.

Kulttuurimaiseman ja rakennusperinnön ylläpidon ja suojelun lähtökohtana on nykyinen lainsäädäntömme, erityisesti maankäyttö- ja rakennuslaki ja luonnonsuojelulaki sekä kansainväliset sopimukset ja suositukset. Edellytykset kulttuurimaiseman ja rakennusperinnön säilymiselle luodaan kuntien maankäytön suunnittelussa. Valtakunnallisesti merkittäviä kohteita voidaan suojella erityislainsäädännöllä (esim. rakennusuojelulaki), mutta pääasiallisesti maiseman ja rakennusperinnön säilyminen varmistetaan kaavoituksen yhteydessä kunnallisilla päätöksillä. Joidenkin rakennusperinnön erityisryhmien suojelusta on tehty sopimuksia (mm. merkittävät rautatieasemat). Muinaisjäännökset ovat aina välittömästi muinaismuistolaila suojeltuja.

Kulttuuriympäristössä on virallisen diskursusin mukaan kolme osa-aluetta. Rakennettua kulttuuriympäristöä eli rakennusperintöä ovat raken-

nukset ja rakennetut alueet sekä erilaiset rakenteet, kuten tiet, sillat tai majakat. Kulttuurimaisemassa näkyy, miten ihmisen toiminta on sopeutunut ja käyttänyt hyödyksi luonnon elementtejä, maaperää, topografiaa ja ilmastoa. Kiinteät muinaisjäännökset ovat maisemassa ja maaperässä säilyneitä jälkiä muinoin eläneiden ihmisten toiminnasta. (Ympäristöministeriö 2006)

Kulttuurin ja luonnon ajattelemisen vastakkaisina voimina ei mielestäni ole hedelmällistä, vaikka ne tietyllä tavalla dikotomisen parin muodostavatkin. Kulttuuriympäristön arvottamisessa näyttää vallitsevan jonkinlainen vastakkainasettelu ihmisen toiminnan ja luonnon suhteen. Toisaalta monet näkemykset kulttuuriympäristön sisältämisestä arvoista liittyvät ihmisen tekemisiin ja eri aikakerrostumien näkymiseen ympäristössä, ja toisaalta kulttuurimaisemaan liittyy ajatus luonnon ja ihmisen toiminnan yhteen sulautumisesta. Varsinkin viljelymaisemassa luonnolla ja myös uskolla luonnon tärkeyteen, lähes jumalalliseen ylemmyyteen, on voimakas lataus.

Kulttuuriympäristön arvottaminen on kulttuurisidonnaista ja relativistista. Kun kuitenkin on kyse yhteisestä ympäristöstämme, on arvoja kyettävä jotenkin mittaamaan ja pyrittävä selkiyttämään arvottamisessa käytettäviä kriteereitä. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelmassa käsitellään kulttuuriympäristön määrittelyä sekä kansainvälisistä sopimuksista että kotimaisesta lainsäädännöstä lähtien (Teräväinen 2003, 21–42). Ympäristöhallinnon ja Museoviraston ohjeissa kuvaillaan kulttuuriympäristön tai rakennusperinnön eri arvoja ja ehdotetaan käytettäväksi joukkoa kriteerejä, jotka usein muodostavat toisilleen vastakohtaisen parin. Tällaisia kriteerejä ovat mm. yhtenäisyys ja kerroksellisuus, edustavuus ja harvinaisuus, tyypillisuus ja ainutlaatuisuus jne. Kriteerien tarkempi kuva-

minen tai muodostuminen ei kuulu tähän tutkimukseen.

Kulttuuriympäristöön eli rakennettuun ympäristöön ja maisemaan on taloudellisten ja käyttöarvojen lisäksi sisällytettävä historiallisia, arkkitehtonisia ja maisema-arvoja. Kohteen historiallisen arvon katsotaan liittyvän kulttuuri-, henkilö tai rakennushistoriaan. Arkkitehtoninen arvo liitetään rakennushistoriaan tai uudempaan rakennustaiteeseen, arkkitehtuuriin, jolloin määrittely usein hankaloituu. Kohteen arvo voi nousta korkealle myös maisemallisen tai ympäristöllisen merkityksen vuoksi, jolloin kohteen miljööarvon sanotaan olevan suuri. Eri alojen asiantuntijat painottavat erilaisia merkityksiä oman arvomaailmansa ja yhteyksiensä mukaan. Alueiden suunnittelussa tulevat esille usein nämä kaikki. Kokonaisuus on silloin kyettävä näkemään tärkeämpänä kuin sen osat, ja laajempien ympäristöjen arvottaminen kokonaisuuksina on välttämätöntä.

Arvoja ja aatteita tutkittaessa kohteella voi olla eri ryhmien yhteisesti koettua symbolimerkitystä. Nykyään ollaan yhä enemmän kiinnostuneita eri ihmisryhmille tärkeistä yhteisöllisistä ja sosiaalisista arvoista, joita kulttuuriympäristöön sisältyy. Kulttuuriympäristön arvokeskustelunkin pitää olla vuorovaikutteista ja siten pystyvä sitouttamaan eri kansalaisryhmiä tietoisuuteen ja vastuuseen. Kun arvo on jotain, minkä kukin yhteisö yhdessä hyväksyy ja jollekin kohteelle antaa, voi tämäkin tutkimus osaltaan valottaa arvokkaan kulttuuriympäristön syntyä.

Arkkitehdin koulutukseen kuuluu rakennustaiteen ja taidehistorian opetusta, johon sisältyy näiden arvojen samansuuntainen ymmärtäminen ja suomalaisen kulttuuriympäristökäsitteen sisäistäminen. Vaikka eri asiantuntijoidenkin käsitykset arvoista vaihtelevat erilaisten ajan ja paikan

kokemusten vuoksi, kokonaisnäkemys pohjautuu siihen, että Suomi kuuluu kulttuurihistoriallisesti Eurooppaan. Eurooppalaisen rakennustaiteen perusta on antiikissa ja sen uudelleen syntyemisessä renessanssin aikana. Eurooppalaisen rakennustaiteen ja restauroinnin virtaukset näkyvät myös suomalaisissa kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön arvottamiskursseissa ja -politiikassa. Modernin rakennussuojelun eli konservoinnin paradigma perustuu relatiivisuuteen ja uudelleenhistoriakäsitykseen, ja sitä luonnehtii nyky-yhteiskunnan arvojen muuttuminen. *Autenttisuus ja integriteetti* ovat maailman kulttuuriperinnön arvottamisessa tärkeimpinä tekijöinä, ja niiden vaikutus heijastuu edellä kuvatuissa suomalaisenkin kulttuuriympäristön määrittelyissä. Autenttisuudessa lähtökohtana ovat Walter Benjaminin esittämät *kultiarvo* (*cult value*) ja taiteellinen arvo, eikä autenttisuus ole uudelleen tuotettavissa. Alkuperäisen esineen tai kohteen auktoriteetti, ylemmyys eli ”aura”, on merkittävä autenttisuuden tunnusmerkki. Suhhteissa luovaan prosessiin ja aikaan, taideteoksen autenttisuus on luovan prosessin totuudellisuuden ja sisäisen yhtenäisyyden mitta. Siihen kuuluvat myös työn fyysinen toteuttaminen ja ne vaikutteet, efektit, joita se on saanut historiallisen ajan matkallaan. Autenttisuuden käsite on muodostunut relevantiksi erityisesti monikulttuurisissa yhteisöissä ja se on hyvin lähellä kulttuurisen identiteetin käsitettä. Yhtenäisyydellä eli integriteetillä on seitsemän aspektia: sijainti, suunnittelu, puitteet, materiaali, ammattitaito, tunne ja sopeutuminen. (Jokilehto 1999, 295-299)

Palaan vielä aluksi mainitsemini arvokriteereihin. *Edustavuus* tai *tyypillisuus* tarkoittaa tietulle aikakaudelle, historialliselle vaiheelle, alueelle tai paikkakunnalle luonteenomaista rakennustapaa, -tyyliä tai toimintaa ja kuuluu autent-

tisuuteen. Kohde voi olla esimerkiksi kaksifooninkinen pohjalaistalo, seuraintalo, kansakoulu, rautatieasema tms. Usein tällaiset kohteet ovat muodostuneet symbolikohteiksi ympäristössään ja ilmentävät paikallista identiteettiä. *Harvinaisuus* tai *ainutlaatuisuus* tarkoittaa, että kohde on katoavaa kulttuuriympäristöä eli vaikkapa savutupa, metsäkämpä, olkikattoinen lato tai lottakioski. Toisessa paikassa tyypillinen kohde voi-kin jossain muualla olla jo harvinaisuus ja muodostua omalla paikallaan erittäin tärkeäksi. Kun kohteita erotellaan valtakunnallisesti, seudullisesti tai maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviin, tulee muistaa, että ei ole kyse vähenevästä arvosta vaan arvosta, joka liittyy sijaintiin ja kohteen suhteeseen muihin kenties samantyyppisiin kohteisiin. *Yhtenäisyys eli integriteetti*, joka eurooppalaisessa kontekstissa edellisen mukaan on autenttisuuden lisäksi tärkeintä, kuvaa seitsemällä osatekijällään sitä, kuinka hyvin alueen rakennuskanta on säilynyt tyyllillisesti tai maisemallisesti yhtenäisenä. Yksittäiselläkin kohteella voi olla suurempi merkitys tällaisen kokonaisuuden osana. *Kerrosisuus* liittyy ajan näkymiseen ja tarkoittaa sitä, että alueen rakennuskanta on eri-ikäistä ja kuvastaa sen moni-ilmeistä historiallista merkitystä. Yksittäisellä, muuten vähempiarvoisella kohteella voi olla merkitystä kokonaisuuden osana. Myös yksittäisen rakennuksen eri-ikäiset vaiheet voivat kertoa paikkakunnan rakennuskulttuurista ja arvostuksista.

Monilla paikoilla on vaikeasti määriteltävä, mutta kuitenkin hyvin tunnistettava *intensiteetti*, joka liittyy nimenomaan symbolisiin ja historiallisiin merkityksiin. *Paikan henki* liittyy erityisesti kohteisiin, joissa aika on säilynyt lähes käsin kosketeltavissa. Usein tällöin on kyseessä juuri ainutlaatuinen ja aito, alkuperäinen kohde.

Kuinka vanhaa ympäristön ja rakennusten on oltava, että ne muodostavat kulttuuriympäristöä? Rakennusperintö- ja kulttuuriympäristökäsitteen määrittelyt kantavat sisällään historian merkityksiä. Alois Riegl selitti tätä ikään tai aikaan liittyvänä arvona (*age value*), joka heijastaa historiallisuutta ja arvojen suhdetta tietyssä kulttuurissa. Ihmisten puheissa kuulee, kuinka riittävän vanhaa on helpompi arvostaa – tai sitten se vain johtuu siitä, että Suomen kulttuuriympäristö on muuhun Eurooppaan verrattuna suhteellisen nuorta, ja puuttuva ikä antaa mahdollisuuden pitää kaikkea suomalaista (ainakin paikallista) arvottomana. Osaksi tätä ikätekijän arvostamista ovat korostaneet myös tehdyt inventoinnit, joissa on rajattu kohteet iän mukaan. Rakennetun kulttuuriympäristön inventoinneissa lähestytään kuitenkin koko ajan nykypäivää. Kun tutkii eri aikoina tehtyjä inventointeja, huomaa seuraavanlaisen muutoksen: Vielä muutama vuosikymmen sitten sata vuotta oli raja, mutta nyt otetaan aikarajaksi joko vuosi 1940 tai 1960 (jos resurssit eivät kaikkeen riitä) ja kaikkia ennen ko. vuotta rakennettuja rakennuksia tarkastellaan ja arvotetaan sitten mahdollisimman yhtenäisillä arvoperusteilla. Vuosi 1960 on käyttökelpoinen raja elementtirakentamisen merkkipaaluna. Sota-aika on merkittävä historiallinen raja, mutta jälleenrakentaminen oli niin laajaa, että suuri osa kaupunkirakentamista jää inventoinnin ja arvotuksen ulkopuolelle, jos pitäydytään vain ennen sotaa rakennetussa.

Arvotusta tapahtuu koko ajan ilman inventointejakin. Diskurssit liikkuvat, mielipiteet muuttuvat ja tutkimukset laajenevat. Uusi ympäristökin voi näyttäytyä meille siinä muodossa, että voimme heti tulkita sen kulttuuriympäristöksi. Kyseeseen voivat tulla niin voimakkaat yhteisöön vaikuttavat kulttuuriset, arkkitehtoniset, esteet-

tiset, elämykselliset tms. arvot, että yhteisö hyväksyy jonkin miljööön omakseen jo uutena. Jos näin tapahtuu uudelle kohteelle, on yleensä kyseessä jokin julkinen ympäristö ja siihen liittyy elettyä kulttuuria. Esimerkkinä ajattelen vaikka Kaustisen kansanmusiikkikeskusta tai Kiasmaa Helsingissä. Olisiko näiden rakennusten suunnitteluvaiheessa jo pitänyt kaavoittaa ne suojelukohteiksi vai hyväksyykö aika ne myöhemminkin? Lähellä Kiasmaa on toinen kohde, jota ei suunniteltu kulttuuriympäristöksi ja joka eli väliaikaisen rakennuksen uhanalaista elämää vuosikymmeniä, mutta Lasipalatsi pelastui kuitenkin viime hetkellä kulttuuriympäristöksi. Uudemmat rakennukset ovat kaupunkien markkinoilla turvasa, jos ne ovat taloudellisesti tuottavia, mutta ne voivat joutua tonttispekulaatioiden kohteeksi yhtä hyvin kuin vanhemmatkin rakennukset, jos niiden sijainti on kaupallisesti keskeinen. Toisaalta esimerkiksi monet vanhat teollisuusalueet ovat juuri keskeisen sijaintinsa vuoksi kokeneet uuden tulemisen kulttuuriympäristöinä ja muodostaneet näin paitsi paikan kulttuurin kokemiselle myös rakennettua kulttuuriympäristöä. Esimerkkeinä näistä voi mainita Turussa Köysitehtaan alueen ja Lapualla Vanhan Paukun kulttuurikeskuksen.

Edellä käsitelin kulttuuripolitiikkaa ja kulttuuriympäristöä hallinnon virallisista diskursseista lähtien siten, kuin ne ovat olleet vallalla suunnittelijan työni ja tutkimukseni aikana. Oma kulttuurikäsitystäni selostan luvussa 4 (Kulttuurinen ja diskursiivinen käänne) sekä kerron näkemykseni diskurssista merkityksenannon ja merkityksellistämisen välineenä. Kehyksenä kulttuurille laajasti ymmärrettyä esitän ruotsalaisen Johan Fornäs'n kulttuuriteoreettisen rakennelman (Fornäs 1998). Fornäs väittää, että myöhäismoderniteetin viimeaikainen kehitys on piirtänyt

kulttuurin prosessiluonteen poikkeuksellisen kirikkaasti näkyviin kommunikaation ja massatiedotuksen kautta. Kuten myöhemmin tulen esittämään, nousi tapaustutkimukseni haastatteluai-neistosta esiin sekä prosessin kokemiseen että paikkaan, imagoon ja muistiin liittyviä diskursseja. Fornäs antaa teorioiden kommunikoida keskenään teoksessaan, ja minäkin olen yrittänyt löytää yhdistävää polkua prosessin ja paikan eli prosessuaalisen kulttuurikäsitelmän ja oman kulttuuriympäristökäsitelmän välille, joka lienee alue- ja paikkalähtöinen. Arkkitehdin professioon liittyy ajattelutapa, jossa paikka- ja tilakokemus ovat keskeisessä asemassa, ja se on vaikuttanut oman kulttuuriympäristön tulkintani ja siinä kuuluvan puhunnan syntyyn. Kulttuuri voi ilmetä prosessina tai niiden merkkeinä paikoissa, ja prosessi on kokemus tai tapahtumasarja. Kuten edellä olen esittänyt, myös hallinnollisen, virallisen kulttuuriympäristökäsitelmän määrittelyssä taustalla ovat alue- ja paikkamääritelmät sekä kulttuuristen prosessien osuus.

Tutkimuksen tapauksena esitän siis Kulttuurikeskus Vanhan Paukun syntyminen Lapualla, se kerrotaan luvussa 2 (Suljetusta alueesta avoimeksi kulttuurin keskuksiksi). Siinä tapaus kuvataan sisältä päin eli mukana olleen toimijan (kaupunginarkkitehdin) omana kokemuksena. Seuraavassa luvussa ”Tutkimuksen tekeminen” esittelen tutkijan positioni ja tutkimusmenetelmän. Lingvistinen, prosessuaalinen kulttuurikäsitelmän ja merkityksellistämisen nostavat diskurssin käsitelmän ja diskurssianalyysin tutkimukseni keskiöön. Tutkimukseni teoreettisessa kehyksessä *kulttuuri* on virtojen verkko, jonka sisällä merkitykset ja diskurssit syntyvät, liikkuvat ja hetkittäin kiinnittyvät paikalleen. Järkiperäisen ja vuorovaikutteisen suunnittelun tavoittelemisen työssäni johtivat hakemaan selityksiä

habermasilaisesta kommunikaatioteoriasta, mutta tutkimuksessa en hyödynnä sitä, vaan kulttuuri-nen käänne näkyy tutkimuksessani siirtymisenä kohti foucault’laista diskurssi- ja valta-analyysiä. Diskursseissa nousevat esiin paikkakokemukset, historian merkitys ja muisti, ja niiden taustaksi esitän toisen ns. teorialukuni eli luvun 5 ”Merkityksen ja muistin paikat”.

Luvussa 6 reflektoin muiden toimijoiden kokemuksia tapauksesta ja kerron tutkimustilan-teen rakentamisesta. Tutkimuksessa esille nous-seita toimija-asetelmia, esiinnousupintoja, lausu-mia ja diskursseja käsittelen seuraavissa luvuis-sa. Luvussa 7 (Haastatteluilla kohti ymmärtävää tulkintaa) kerron myös kunnan suunnittelun muuttumisesta, strategioista ja prosessin merki-tyksestä suunnittelussa. Luvussa 8 (Imagon ra-kentamista vai identiteetin muutos?) kuvaan Van-haan Paukuun paikkana liitettyjä lausumajouk-koja ja diskursseja. Lopuksi luvussa 9 esitän nä-kemykseni kulttuuriympäristö-diskurssin paikal-lisesta esiintulosta muiden diskurssien kautta täs-sä tapaustutkimuksessa. Kerron valta-analytiik-kaan perustuvista päätelmistä ja niistä vastauk-sista, joita tämä tapaustutkimus pystyi tutkimus-kysymyksiin antamaan.

Kuva 2. Ilmakuva etelästä kohti Lapuan keskustaa. Pohjanmaan rata halkaisee kuvan diagonaalisesti vasemmalta ylös oikeaan nurkkaan. Patruunatehtaan alue, nykyinen Vanha Paukku kuvassa keskellä.

2. Suljetusta alueesta avoimeksi kulttuurin keskuukseksi

Luvussa kerron Vanhan Paukun alkusuunnittelun tarinan omana kokemuksenani. Aluksi kuvaan lyhyesti historiaa. En puutu paljontaan tehtaan toiminnan historiaan enkä kuvaa sitä suhteessa maamme historiaan. Kuvaan tehdasalueen tutkimus- ja esisuunnitteluvaiheita, joita tarvittiin päätöksenteon pohjaksi. Olen käyttänyt lähteenä virallisia suunnitteludokumentteja, raportteja, piirustuksia sekä pöytäkirjanotteita.

Kuva 3. Patruunatehtaan portilla 1993.

2.1 Paukun¹ alueen rakentamisen historiaa

Lapuan kaupunki osti Lapuan Patruunatehtaan vanhan alueen valtiolta 1993. Tehdasalue sijaitsee keskellä kaupunkia Lapuanjoen rannalla. Koko alue on kooltaan 7,3 hehtaaria, josta tonttimaaksi kaavoitettua aluetta oli lähes 6 hehtaaria. Teollisuusaluetta siitä oli noin 4 hehtaaria ja asuntoaluetta vähän alle 2 hehtaaria. Voimassa olevan asemakaavan mukaista, käyttämätöntä rakennusoikeutta oli 11 900 kerrosneliometriä. Alueella sijaitsi ostohetkellä 32 rakennusta. Niiden yhteenlaskettu kerrosala oli noin 19 500 kerrosneliometriä. Suurin osa siitä eli 15 000 kerrosneliometriä oli lämmitettävää tilaa .

Kuva 4. Eino Lahdensuo rakentaa 1910-luvulla.

Kuva 5. Rakennusten nimet ja numerointi 1993.

Kuva 6. Ilmakuva patruunatehtaasta 1989.

Vanhimmat tehtaan rakennuksista oli rakennettu viime vuosisadan alussa. Lapualainen tehtailija Eino Lahdensuo rakensi Lapuanjoen rannalle ilmeisesti vuonna 1913² paperitehtaan, joka ei veden huonon laadun tai määrän vuoksi koskaan toiminut. Jonkin aikaa alue oli Lapuan Sähkö Oy:n omistuksessa ja siellä toimi saha. Suomen valtio osti vuonna 1923 käyttämättömänä olleen alueen patruunatehtaalleen. Tehtailija Eino Lahdensuon veli Jalo oli tuolloin kansanedustaja ja kiinnitti puolustusministeri Jalanderin huomion Lapuaan, jossa liki asemaa oli valmiina puolustusvoimien tarkoitukseen sopiva halli. (Lehtinen 1984, 327)

Seuraavien seitsemän vuosikymmenen aikana Paukun alueelle rakennettiin paljon erilaisia ja erikokoisia tehdasrakennuksia. Vuoden 1976 räjähdysnettomuuden jälkeen tehtaan toimintaa ruvettiin siirtämään keskustan ulkopuolelle Jouttikallion teollisuusalueelle. Viimeinen keskustaan rakennettu uudisrakennus oli tehtaan pääkonttori vuonna 1980.

Vuonna 1993 kauppojen jälkeen kaupunki aloitti nopeasti alueen suunnittelun. Kaupunkiin oli pari vuosikymmentä kaavailtu uutta kirjasto-rakennusta. Sen suunnittelu oli tuolloin loppusuoralla, kun vanha teollisuuskiinteistö nousikin esille yhtäkkiä mahdollisena sijoituspaikkana. Toisenlaistakin käyttöä vanhalle teollisuusalueelle oli näkyvissä: elinkeinoelämän vilkastuttamiseksi

1990-luvun laman aikana haluttiin kaupunkiin uusia pieniä ja keskisuuria teollisuusyrityksiä.

Alueesta ja sen kaikista rakennuksista tehtiin vuoden 1993 alussa rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys sekä alustava kuntoarvio. Tässä ensimmäisessä raportissa rakennukset nimettiin ja numeroitiin (Kuva 5.) Koska patruunatehtaan alue oli ollut täysin suljettua teollisuusaluetta perustamisestaan asti 1920-luvulta lähtien, sitä ei ollut luokiteltu kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi missään valtakunnallisessa tai seudullisessa inventoinnissa. Melkein se unohtui kaupungin omastakin rakennuskulttuurin inventoinnista 1980-luvun lopussa. (Ahmas 1993)

Rakennuksista kaksi oli rakennettu ennen kuin alue siirtyi puolustusministeriön omistukseen. Nämä ovat Ison Tehtaan joen puoleinen kaksikerroksinen osa eli rakennus n:o 1 sekä lyijylankaosaston vanhin osa eli rakennus n:o 8. Rakennusvuosi ajoittuu 1913–1918 välille vakuutus- ja joidenkin muiden tietojen perusteella. Heti patruunatehtaan toiminnan alettua rakennuksia korjattiin ja niihin tehtiin muutoksia. Yleisten rakennusten ylihallituksen johtajana oli tuolloin arkkitehti Onni Tarjanne, joka parhaiten tunnetaan Suomen Kansallisteatterin suunnittelijana. Hänen johdollaan rakennettiin 1920-luvulla lisäksi Ruokala (n:o 3, v.1923), alun perin kaasulaitokseksi tarkoitettu paja (n:o 6) sekä karkaisuosasto, joka aluksi toimi lataamona (n:o 7).

Vanhimmat tehdasrakennukset edustavat 1920-luvun klassistista perinnettä, jossa kuitenkin esimerkiksi ikkunajaotuksessa näkyy jugendin piirteitä. Ajan hengen mukaista oli rakentaa punatiilipintaisia rakennuksia ennen muuta teollisuuskäyttöön (Ahmas 1993, 29). Toinen tyypillinen pintakäsittelytapa oli sileä rappauspinta. Paja (nyk. Pajakappeli) sekä Lataamo (tuleva Taidemuseo) ovat julkisivuiltaan rapattuja ja niissä

Kuva 7. Ison Tehdas (n:o 1) harjassa 1910-luvulla.

Kuva 8. Iso Tehdas (n:o 1) talvella 2003.

Kuva 9. Paja (alk. kaasulaitos, n:o 6), päädyssä puinen lisäosa, joka purettiin peruskorjauksessa.

Kuva 10. Onni Tarjanteen piirtämä Ruokala (n:o 3).

Kuva 11. Eino Lahdensuon saha, josta tuli Valtion Patruunatehdas vuonna 1923. Komea piippu on purettu, ja tornin lyhty on hävinnyt sodan aikana, useat ihmiset ovat sitä toivoneet takaisin.

on klassistisia yksityiskohtia. Tyypillisin 1920-luvun klassismin edustaja on kuitenkin hirsirunkoinen, julkisivuiltaan pystyvuorattu kanttiini- tai ruokalarakennus, joka muistuttaa samalta ajalta peräisin olevia Helsingin Puu-Käpylän rakennuksia. Klassismin hengessä on rakennettu myös kadun toiselle puolelle yksityinen Latomäen liike-talo ja se yhdistää patruunatehtaan alueen muuhun kaupunkirakenteeseen Ruokalan parina.

Ruokala oli kaupungin haltuun joutuessaan sisätiloiltaankin lähes alkuperäisessä, mutta hyvässä kunnossa.

1920-luku oli Lapualla voimakkaan kasvun aikaa ja muitakin liikerakennuksia nousi, mutta niitä ei ole enää. Samaan aikaan rakennettu arkkitehti Matti Visannin suunnittelema Kauppala-talo (nyk. Kaupungintalo) torneineen on säilynyt kolmantena tärkeänä maamerkkirakennuk-

Kuva 12. Iso Tehdas joenpuolelta 2005. Rannassa ollut pumppaamo saatiin lopulta pois ja kävelypolku kulkee kirjaston ikkunoiden ohii. Uloskäyntiä suoraan rantaan ei kirjastosta voitu rakentaa valvontasyistä, tosin ei komeaa kaksikerroksista 18 ikkunan yhtenäistä rivistöäkään olisi kannattanut rikkoo. Edessä oikealla portaat rantalaiturille.

sena Tuomiokirkon (C. L. Engel 1824) ja Patruuna-tehtaan tornin ohella. Aikakaudelle tyypillinen klassismi muistuttaa alueen vernakulaaria rakentamista: suurimmaksi osaksi 1800-luvulla rakennettujen kaksikerroksisten pohjalaistalojen ilmiössä on eniten klassistisia piirteitä, vaikka julkisivujen yksityiskohdissa näkyvät myös myöhemmät tyyliuunnat.

Kuva 13. Uusklassista tyyliä edustava Lapuan tuomiokirkko tapuleineen, kirkkosilta ja edessä oikealla Herättäjä, joka oli Vihtori Kosolan talo ja lapuan liikkeen päämaja.

1930-luvulla laajennettiin Isoa Tehdasta sekä rakennettiin toinen suuri tiilirakennus n:o 2 Työkalutehdas, pitkä Keskusvarasto n:o 4, Lämpökeskus n:o 5 ja Muuntaja n:o 10. Myös osa varastoista sekä ns. tilikonttori rakennettiin 1930-luvulla. Näistä rakennuksista suurin osa on punatiiltä, vaikka tyyli onkin jo funktionalistinen. Sodan jälkeen 1940-luvulla rakennettuja rakennuksia oli useita: kaksikerroksiset asuinkerrostalot ovat aikakaudelle tyypillisiä harjakattoisia rapattuja tiilitaloja, ja ne sijaitsevat tehtaan päärakennuksista erillään, Liuhtarintien koillispuolella.

Kuva 14. Lapuan kaupungintalon pääsisäänkäynnin klassistiset pilarit vuodelta 1923.

Alueen tyyllinen yhtenäisyys murtuu 1970-luvun elementtitekniikan mukana. Tiilisen kolmikerroksisen Työkalutehtaan itäpäädyssä on yksikerroksinen betonihalli. Se sulkee sijainniltaan toisen ison piha-alueen suojatuksi ja umpinaiseksi ja on siten ympäristössä tärkeä. Hiukan ulompana, alueen takaosassa on toinenkin betonielementtirakennus: vuonna 1976 rakennettu pienoiskiväärilataamo, jossa on vahvat väestönsuojatilat. Siinne on sijoitettu kaupungin teknisen keskuksen varikko.

Kuva 15. Matti Antilan kaksikerroksinen talonpoikaistalo, ns. Vanha Antila, jonka joenpuoleinen sivu ja pääty toistavat klassismin tyylipiirteitä.

Kuva 16. Näkymä kesällä 1997 vielä korjaamattoman Keskusvaraston (n:o 4) ohi kohti Latomäen sähköliikkeen taloa, joka on toisella puolella katua ja Ruokalan "pari".

Kuva 17. 1930-luvulla rakennettu toinen iso tiilirakennus eli n:o 2 tai Työkalutehdas. Sen betonielementtirakenteinen laajennusosa on vuodelta 1970, ja siihen näyttää loppuvan perinteinen tiilinen teollisuusarkkitehtuuri Lapuan vanhan patruunatehtaan alueella. Tämä rakennus oli alueen ensimmäisen "purkaa vai korjata" -kiistan kohteena 1999.

Kuva 18. Patruunatehtaan entinen pääkonttori vuodelta 1980. Nykyisin siinä on kaupungin Perusturvakeskus. Kesällä 1998 edessä seisoivat eräs lapualaissyntyisen kuvanveistäjä Kari Ovaskan naisfiguureista.

Viimeisin alueen rakennuksista on 1980 valmistunut pääkonttori. Se on betonielementtirunkoinen, ja sen julkisivut ovat tiililaattapintaisia elementtejä. Kaupungin tiloina sitä on saneerattu jo kaksi kertaa. Vuonna 1991 ennen tehdasalueen ostamista kaupunki vuokrasi sen käyttöönsä, ja se muutettiin kansalaisopiston tiloiksi. Saman vuosikymmenen lopulla se saneerattiin erilaisten suunnitelmien jälkeen lopulta Perusturvakeskuksen tiloiksi.

2.2 Miljöön tutkiminen

Heti kun ”Paukun alueen” ostamisesta oli päästy sopimukseen eli jo ennen varsinaisten kauppakirjojen hyväksymistä, laadin alueesta alustavan miljööloukittelun. Siinä arvioin, mitkä rakennukset tai osa-alueet ovat historiallisesti tai miljööarvoiltaan merkittävimpiä ja millaisia erilaisia osakokonaisuuksia alueen sisällä oli. Samassa yhteydessä tehtiin alustava kuntotutkimus. Arvioidessani vanhaa teollisuusaluetta käytin jaottelua teollisuushistoriallisiin, arkkitehtonisiin, ympäristö- sekä sosiaalisiin arvoihin, kuten mm. Putkosen teollisuusalueita koskevassa tutkimuksessa oli tehty (Putkonen 1988). Selvityksessäni pyrin korostamaan, että teollisuusrakennusten kulttuurihistoriallista arvoa määriteltäessä on kiinnitettävä huomiota eri toimialojen erityisluonteeseen ja että on muistettava esteettisen arvon olevan vain yksi muiden joukossa. Kävijän ja työntekijöiden epäesteettisenä tai rumina kokemat tehdasrakennukset saattavat olla muista syistä arvokkaita. Kulttuurihistoriallisessa arvottamisessa ei ole kysymys vain makuasioista, vaan monipuolisesta tutkimisesta. Yleisesti hyväksytyt kriteerit ovat esimerkiksi edus-

tavuus tai harvinaisuus, alkuperäisyys tai toisaalta ajallinen kerrostuneisuus ja yhtenäisyys (Teräväinen 1993,5).

Miljööluokituksessa sovelsin rakennuksiin kolmea eri arvoluokkaa. Vanha tehdasalue jaettiin kolmeen osaan, joista AI oli arvokkaimmaksi koettu. Sen rakennuksia suositeltiin kokonaan säilytettäväksi ja asemakaavaan merkintää ”sr” eli suojeltu rakennus. Ryhmään kuuluvilla rakennuksilla määriteltiin olevan erityistä historiallista arvoa tehdasalueen vanhimpina tai Lapuan historian merkittävänä ajanjaksona 1920–30-luvulla rakennettuina kohteina. Suomen rakennustaiteen historiassa merkittävä arkkitehti, professori Onni Tarjanne oli ensimmäisen vaiheen suunnittelijana. Rakennuksilla näyttää olevan katsojien silmissä myös esteettistä arvoa nykyajan karuihin teollisuusrakennuksiin verrattuna, koska jugendin ja uusklassismin yksityiskohdat

Kuva 19. Ison Tehtaan konttorin ovi talvella 1993.

Kuva 20. Edessä entinen lyijylankaosasto (n:o 8), joka vielä odottaa persukorjaamista ja jossa on kansalaisopiston kudontatiloja. Takana vasemmalla entinen pintakäsittelylaitos (n:o 7), joka kesällä 2005 oli taidemuseon työmaana.

Kuva 21. Ensimmäinen silmäys arkkitehti Leiviskän kanssa kohti tulevaa taidemuseota, joka tässä vielä pintakäsittelylaitos (alunperin lataamo n:o 7).

Kuva 22. Uusi peltinen varastohalli rakennettiin nopeasti 1976 räjähtäneen lataamorakennuksen paikalle.

ja tyylipiirteet erottuvat niissä selvästi. Ympäristö on myös yhtenäinen: kivi-pintaisia, sileäksi rappattuja tai tiilisiä rakennuksia. A I -luokan rakennuksia oli selvityksen mukaan yhteensä 7875 kerrosneliömetriä.

A II -ryhmään kuuluvat rakennukset esitettiin arvokkaina, koska ne ovat ympäristön osa, mutta yksittäisten rakennusten historiallinen tai esteettinen arvo ei yltänyt edelliseen kategoriaan. Esimerkiksi sodan jälkeen rakennetut kerrostalot ja entinen pääkonttori, joka tyyliiltään edusti 1980-luvun rationalismia, kuuluivat tähän ryhmään oman aikansa edustajina. A II -luokan rakennuksia oli selvityksen mukaan 6995 kerrosneliömetriä.

Kuva 23 (alla). Näkymä kirkkosillalta kohti Vanhaa Paukkaa, edessä Laurilan silta 2001.

A III -luokkaan kuuluvat rakennukset esitettiin kulttuurihistorialliselta ja esteettiseltä arvoltaan vähäisempinä, mutta korostettiin niilläkin voivan olla taloudellista käyttöarvoa. (Teräväinen 1993, 6)

Teollisuusalueita oli Suomessa 1990-luvun alkuun mennessä luetteloitu noin 500 kpl, lähinnä Museoviraston ja silloisten seutukaavaliitton tekemissä inventoinneissa. Lapuan patruunatehtaan aluetta ei luetteloissa mainittu, mutta sillä voitiin osoittaa olevan ainakin selvästi historiallista tyyppillisyyss- ja ainutlaatuisuusarvoa tuotantosuuntansa perusteella. Vastaavia tehtaita ei ole Suomessa monta; vain Riihimäellä ja Vihtavuorossa on valmistettu patruunoita. Rakennuskannan monipuolisuus ja kerroksisuus alkoivat myös tuntua viehättävältä, kun käytöstä poistuneen teollisuusalueen rähjäisyydeltä kykeni hiukan ummistamaan silmiään.

Tälle ensimmäiselle arvotukselle, rakennetun kulttuuriympäristön arvojen käsittelylle ei juuri tullut ulkoista sen paremmin kuin yhteisön omaakaan tukea. Kyseessähän oli ”luetteloimatton kohde”, jolle ei ”minkään valtakunnan arvoa” ollut muualta osoitettu. Tehtaan työntekijöiden mielestä rakennukset olivat huonoja sen funktion suhteen, mihin ne oli tarkoitettu eli tehtaana. Kuntapäätäjien suhtautuminen rakennus-suojeluun oli epäilevä ja kielteinen. Siitä minulla työssäni Lapualla ja aiemmiltakin vuosilta oli paljon kokemusta. 1970-luvulla tein tutkimuksen suojelukaavojen käytöstä Suomessa Valtion tekniselle tutkimuslaitokselle. Lapualla olin asemakaavoittanut 1980-luvulla Vanhan Siirilän pientaloalueen aluerakenteeltaan ja miljööltään säilytettäväksi eli suurimmaksi osaksi rakennuksiltaankin säilyväksi. ”Miljöön säilyttäminen” hyväksyttiin, mutta rakennuskohtaisia suojelumääräyksiä ei haluttu vahvistaa asemakaavoilla.

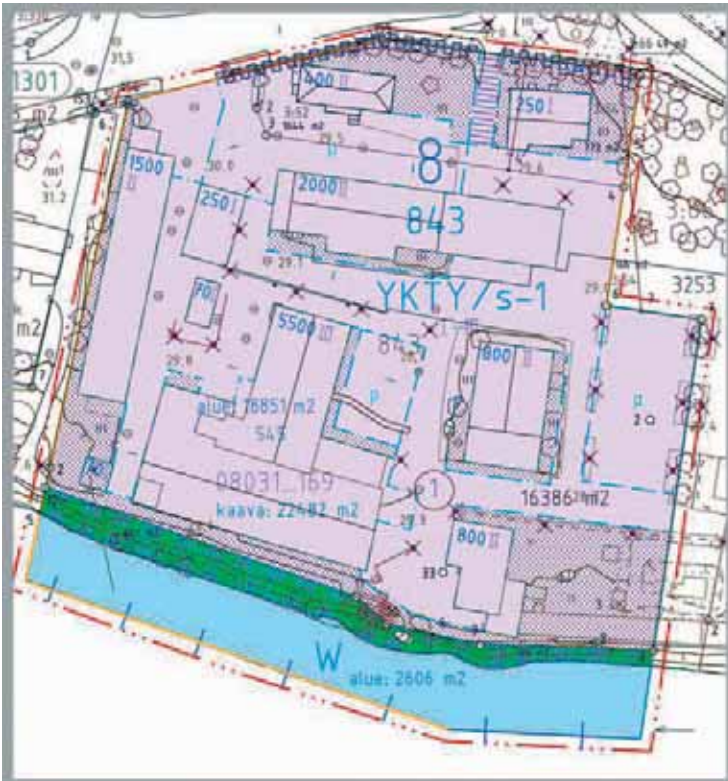

Kuva 24. Prässien tilassa oleva alkuperäinen, vuonna 1976 rikkoutumatta säilynyt ikkuna

Tavoitteena oli saada asemakaavalla säilymään näkyvin ja huomattavin miljöö tehdasalueesta, jota pidin ainakin paikallisesti merkittävänä kulttuurihistoriallisena ympäristönä. ”Se miltä näyttää” tai onko kuntalaisten tai heidän valitsemiensa päättäjien mielestä jollakin kohteella esteettistä arvoa, ”kauneutta”, tulee aina puheissa esille. Se saattaa johtaa niin nopeaan lopulliseen ratkaisuun eli rakennusten purkamiseen, ettei keskusteltavaa tai koettavaa ympäristöä enää jääkään jäljelle. Helpoimmin ymmärrettävä arvoa muodostava tekijä tuntui olevan ”aika”: Ainakin lausahdusta ”eihän se edes ole mikään vanha” paljon käytettiin yleisön keskuudessa arvoa vähentävänä tekijänä. Viime vuosikymmenen aikana suhtautuminen vanhaan rakennuskulttuuriin tai rakennettuun kulttuuriym-

päristöön on muuttunut ja säilyttämiseen suhtaututaan paljon suopeammin. Kuitenkin ymmärrys ja suojelu tuntuvat edelleenkin kohdistuvan enemmän koteihin ja asumiseen kuin työn tekemisen paikkoihin. Vanhan Paukun asemakaavaan ei päättäjien mielestä voinut kirjoittaa rakennuskohtaisia sr-merkintöjä, ja niin säilyminen jäi muiden päätösten varaan.

Miljööarvioinnin mukaan koko vanhan patruunatehtaan alue näytti jakautuvan viiteen eri osaan. M 1 -alue oli vanhinta, alkuperäisintä tehtaan aluetta (rakennukset A I- ja A II -luokkaa). Tämä alue koettiin myöhemmin ratkaisevaksi, kun esisuunnitteluprojektissa mietittiin tulevaa uutta käyttöä. Siihen läheisesti liittyvä M 2 sisälsi enimmäkseen varistorakennuksia. Räjähdysonnettomuuden jälkeen lataamon paikalle raken-

Kuva 25, vasemmalla. Asemakaavanmuutos 1994 osaan Lapuan kaupungin 8. kaupunginosan Liuhtarin korttelia 843.

Kuva 26 (alla). Asemakaavassa teollisuusalueeksi jätetty osa korttelista 843.

nettu peltihalli rajaa tätä aluetta idässä. M 3 kä-
sitti vuonna 1976 rakennetun betonisen pieno-
is-
kiväärilataamon sekä sen takana olevat kylmät
kivi- ja lautarakenteiset varastot.

Varastorakennukset ovat 1930- ja 1940-lu-
vulta, eikä niille tuolloin haluttu antaa muuta
merkitystä kuin käyttöarvo, vaikka niissä onkin
ajalle tyypillisiä, kauniita yksityiskohtia..

Entinen pääkonttori sitä reunustavine van-
hoine varastorakennuksineen oli erillinen alue M
4. Sodan jälkeen rakennetut asuintalot muodost-
ivat myös oman viihtyisän, vaikkakin teknisesti
huonossa kunnossa olevan alueensa (M5). (Ter-
räväinen 1993, 7)

Samaan raporttiin liitettiin teknisen keskuks-
en tekemä alustava kuntoselvitys, jonka mukaan
alueen rakennukset kuuluivat luokkiin K 1, K 2,
K 3 ja K 0.³

Koska alkuperäisiä piirustuksia tai muita-
kaan ei ollut, paitsi uusimmista rakennuksista,
jouduttiin koko rakennuskanta dokumentoimaan
mittaamalla, piirtämällä sekä valokuvaamalla ja
lopulta vielä digitaalisesti mittaamalla.

2.3 Esisuunnittelu ja päätös käytöstä

Paukun vanhan alueen kauppa allekirjoiteti-
tiin 6.5.1993. Samoihin aikoihin toukokuun alus-
sa⁴ asetti kaupunginhallitus työryhmän, ns. Pauk-
ku-toimikunnan, tekemään esiselvitystä alueen
uudesta käytöstä. Aikaa annettiin puoli vuotta eli
marraskuun puoliväliin asti. Työryhmään oli ni-
metty puheenjohtajaksi ja sihteeriksi kaupungin-
geodeetti Mauno Vähämäki, jäseniksi kaupun-

Kuva 27. Miljööän osa-alueet selvityksessä 1993.

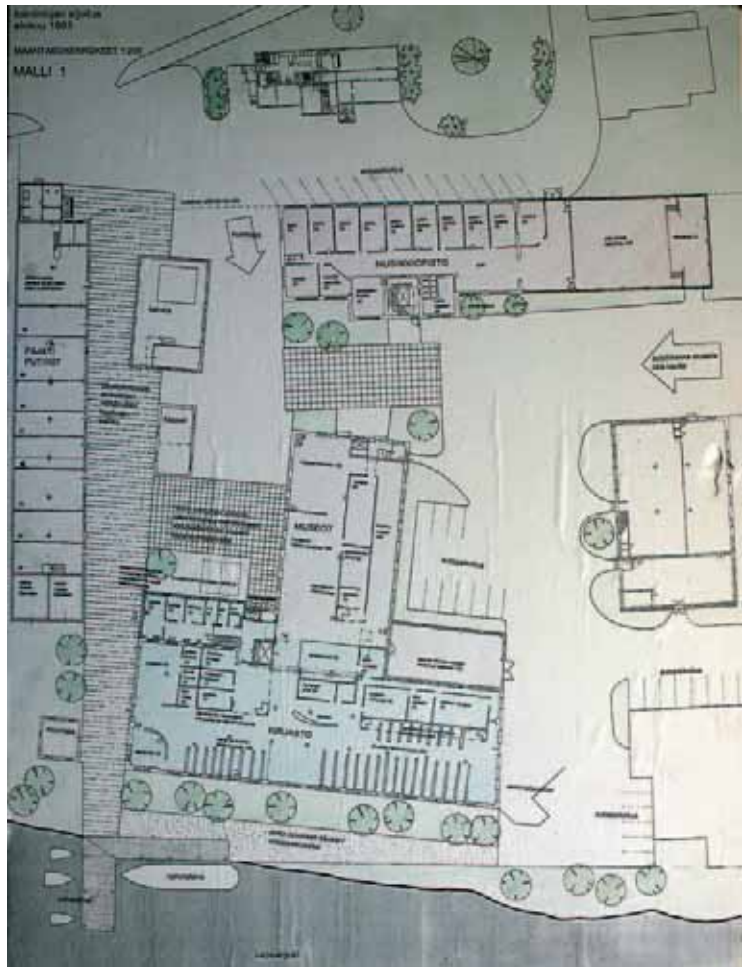
ginarkkitehti Helena Teräväinen, kulttuurisihteeri Esa Sivonen, yrityskeskuksen johtaja Asko Harju, taluspäällikkö Martti Hippolin sekä kaupunginhallituksen edustajina autoilija Veikko Laurila (kok.) ja maanviljelijä Jaakko Rintala (kesk.), josta myöhemmin tuli valtuuston puheenjohtaja.

Kaupunginhallitus määritteli kokouksessaan 3.5.1993 toimikunnan tehtäväksi laatia ehdotukset Paukun alueen toiminnoista, toimintojen tilajärjestelyistä, toteuttamisjärjestyksestä, rahoituksesta ja hallinnosta. Työn aikana olisi kuultava kaupungin hallintokuntia ja elinkeinoelämän edustajia. Työtä oli määrätty johtamaan elinkei-

notoimikunta, johon kuuluivat kaupungissa kaupunginjohtaja, kaupunginhallituksen puheenjohtaja ja valtuuston puheenjohtaja. Tuolloin oli juuri virassaan aloittamassa uusi kaupunginjohtaja Paavo Latva-Rasku. Samoin poliittinen johto oli melko äskettäin valittu. Hallituksen puheenjohtaja oli maanviljelijä Matti Anttila (kok.) ja valtuuston puheenjohtaja maanviljelijä Erkki Kortesoja (kesk.). Elinkeinotoimikuntaan kuului aina puheenjohtajien lisäksi kolmantena poliittisena jäsenenä sosiaalidemokraattien edustaja, tuolloin Pekka Siipola. Elinkeinotoimikunnan sihteerinä oli yrityskeskuksen johtaja (elinkeinoasiamies) Asko Harju ja

muina virkamiesjäseninä kaupungininsinööri Ahti Latvala ja kamreeri Esko Tuomioho. Esi-suunnittelun tulokset olisi esitettävä elinkeino-toimikunnalle, joka esittelisi ne eteenpäin kaupunginhallitukselle ja tämä aikanaan edelleen valtuustolle. (Kehittämissuunnitelma 1993)

Aluksi toimikunta määritteli tehtäväkenttensä ja erotteli kolmen kauppaan kuuluneen asuin-kerrostalon suunnittelun eri tehtäväksi. Sille asetettiin oma työryhmä, johon puheenjohtajaksi määrätyn kaupunginarkkitehdin lisäksi kuuluivat asuntosihteerin ja rakennuspäällikkö. Samoin sovittiin, että kaupunginarkkitehti valmistelee

Kuva 28. Kuva esisuunnitteluvaiheen mallista M1.

tarvittavia asemakaavanmuutoksia normaalissa esittelyjärjestyksessä teknisen lautakunnan kautta, vaikka kaavan sisältöä käsiteltäisiin myös Pauku- ja elinkeinotoimikunnassa.

Varsinaisesti Pauku-toimikunnan tehtäväkentäksi jäi varsinaisen teollisuusalueen eli monitoimialueen, kuten sitä aluksi kutsuttiin, suunnittelun miettiminen. Ensimmäisessä kokouksessa todettiin pöytäkirjaotteen mukaan, että monitoimialueelle sijoittuvien toimintojen kartoitus ja alustavien sijoitusvaihtoehtojen tekeminen on koko projektin vaikein tehtävä. Heti toukokuussa päätettiin, että perusvaihtoehtojen luonnosten

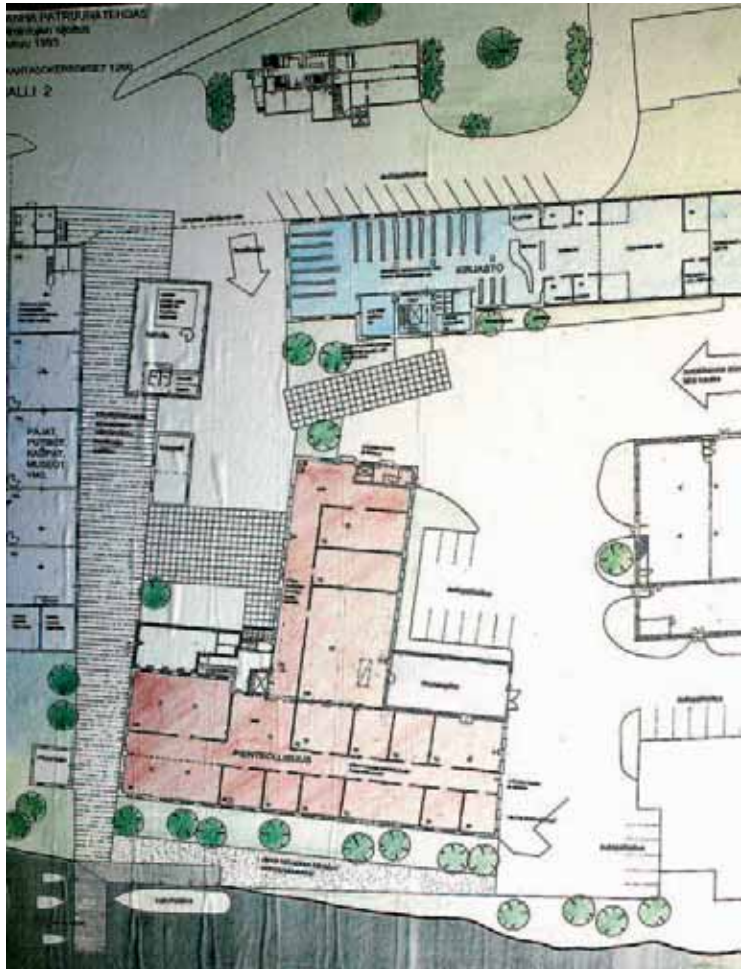
tulisi olla valmiita kesäkuun 1993 loppuun mennessä.

Toimikunta piti seuraavan puolen vuoden aikana 12 kokousta, järjesti valtuustolle ensimmäisen seminaarin 14.6. ja toisen yrittäjille, virkamiehille ja valtuutetuille 24.8. Valtuusto teki opintomatkan Karkkilaan ja Saloon, ja työryhmä kävi erikseen Tampereella. Esittelytilaisuuksia järjestöille ja hallintokunnille oli kuusi kertaa ja Paukun alueelle päästiin tutustumaan kesällä ensimmäistä kertaa koko valtuuston ja muidenkin kanssa. Työryhmä teki esityksensä sitten 9. marraskuuta 1993.

Työryhmä kehitti alkuun vaihtoehtoiksi kol-

me perusmallia M1, M 2 ja M 3. Kaikki luonnokset tehtiin kaupungin suunnitteluosastolla, jossa kaupunginarkkitehdilla oli apunaan suunnitteluavustajia tai arkkitehtiopiskelijoita. Kaikkiin malleihin kuului koko ns. ”monitoimialueen” eli vanhan teollisuusalueen kaupunginpuoleisen osan luonnos 1:500. Aluehan oli edellä kuvattuun tapaan miljööltään merkittävin. Kaikista siellä olevista kahdeksasta rakennuksesta tuli tehdä pohjaluonnokset 1:200 sekä lisäksi vielä luonnoksia kauempana sijaitsevan pienoiskiväärilataamon käytöstä.

Perusmallissa M1 kirjasto ja museot oli sijoitettu Ison Tehtaan ensimmäiseen kerrokseen

Kuva 29. Kuva esisuunnitteluvaiheen mallista M2.

ja ”kakkoseen” eli työkalutehtaaseen joko yleisiä toimintoja (musiikkiopisto) tai yritystiloja. Perusmallissa M2 oli kirjasto ja museot sijoitettu toiseen isoon tiiliseen tehtaaseen eli Työkalutehtaaseen, jolloin Iso Tehdas jäisi yrityskäyttöön. Perusmalli M 3 esitti koko alueen teollisuuskäytössä.

Yhtenä käyttövaihtoehtona oli mahdollisuus sijoittaa kaupunginkirjasto alueelle. Tämä siitä huolimatta, että kirjaston uudisrakennuksen suunnitelmat toiselle alueelle, lähelle lukiota, olivat jo lähes urakkalaskentavaiheessa. Kirjaston tiloja luonnosteltiin kolmeen eri rakennuk-

seen ja käytettiin samaa kaupunginarkkitehdin laatimaa huonetilaohjelmaa, minkä mukaan arkkitehti Annikki Nurminen oli laatinut uudisrakennuksen suunnitelmat. Kirjaston tiloja sijoitettiin Isoon Tehtaaseen, Työkalutehtaaseen ja pienoiskiväärilataamoon. Isossa Tehtaassa oli vielä eri mahdollisuuksia esillä. Yksi vaihtoehto esitettiin joen puoleiseen pitkään pääsiipeen, johon kirjasto sitten tulikin. Muita vaihtoehtoja olivat pihan puoleinen siipiosa, jossa nyt on museotiloja. Lisäksi oli vielä mahdollisuus sijoittaa kirjaston tiloja toiseen kerrokseen.

Samaan aikaan 1990-luvun alussa oli taloudellinen lamakausi, ja oli tarve saada uusia työpaikkoja. Kaupunginjohtaja markkinoi strategiaansa, jonka tarkoituksena oli luoda Lapuasta pohjoisen alueen teollinen keskus. (Tuolloin ei vielä Etelä-Pohjanmaan pohjoisen osan seutukunnan nimi Härmänmaa ollut vakiintunut käyttöön. Lapualaiset olisivat halunneet nimitä alueen Lapunjokilaaksoksi.) Lapuan yrittäjät järjestönä olivat vahvasti sillä kannalla, että vanhan patruunatehtaan alueelle pitää saada paljon uusia työpaikkoja ja nimenomaan pk-teollisuutta. Se, että alueelta oli juuri lähtenyt iso metallialan yritys uusiin tiloihin lähinnä rakennusten huonon kunnon ja sopimattomuuden vuoksi, ei tuntu-

Kuva 30. Kuva esisuunnitteluvaiheen mallista M3.

nut teollisuuden kannattajista kovin merkittävältä. Kirjaston väki, joka oli juuri kahden vuosikymmenen suunnittelun jälkeen saamassa uuden kirjastotalon, ei myöskään lämmennyt ajatukselle, että heidät sijoitettaisiinkin joihinkin vanhoihin tehdashalleihin.

Malleista laskettiin korjauskustannuksia ja vertailtiin kulttuuri- tai yrityskäytöstä kaupungille tulevia kustannuksia. Esillä oli myös koko alueen yhtiöittäminen, mutta laman aikana uusia yrityksiä ei tuntunut juurikaan olevan pyrkimässä kaupunkiin. Yrityskonsultti Malkamäki esitti raportissaan (Malkamäki 1993), että vanhat teollisuusrakennukset, varsinkin kaksi suurinta, ovat muodoiltaan ja rakenteiltaan epäsoivia nykyaikaiseen yritystoimintaan. Rakennukset voisivat palvella väliaikaisena vastaanottotilana, vaikka kulkureittien ja lukitusten järjestäminen olisikin vaikeaa. Vuokrilla olisi todennäköisesti mahdollista peittää kustannuksia. Yrityskonsultti ehdotti aluetta lähinnä kaupungin julkiseen käyttöön perusmallin M1 mukaan. Lisäksi alueelle voisi sijoittaa kansalaisopiston tilat. Pienemmät rakennukset sopisivat käsityövaltaiseen yritystoimintaan, jossa asiakkaina olisivat kaupunkilaiset ja turistit. Teollinen toiminta kannatti hänen mukaansa keskittää vahvarakenteiseen pienoiskiväärilataamoon. Entistä Pääkonttoria hän ehdotti liikerakennukseksi ja myös kaupungin yrityspalvelujen siirtoa sinne.

Kesällä pidetyn seminaarin jälkeen malleista muotoutui jäljelle jääviksi kaksi: Kulttuurimalli K (kuten Malli 1, paitsi Musiikkiopiston paikalla pienteollisuustalo) ja Yritysmalli Y (sama kuin Malli M 3). Kummankin mallin kustannukset esitettiin laskennallisesti. Laskelmissa pyrittiin kokonaisvaikutukseen kaupungin kokonaisinvestointien kannalta, eli kirjaston saneeraus- ja korjauskustannukset laskettiin mukaan Kulttuurimalliin, mut-

ta uudisrakennuksen hintana ne otettiin huomioon myös Yritysmallin kustannuksina. Näin Kulttuurimallin hintana oli n.19,2 miljoonaa markkaa ja Yritysmallin 27,3 miljoonaa markkaa. Kummassakin käytettiin hankintahintana samaa 4 miljoonaa markkaa, joka vastaa maapohjan hintaa. Alkuperäiseen kaupungin maksamaan kauppahintaan oli kuulunut ”yritystukena” uudisrakennuksen rakentaminen yksityistymässä olevalle patruunatehtaalle Jouttikalliolle. Tuo uudisrakennus oli maksanut n. 8 miljoonaa markkaa. Kulttuurimallissa K tämä summa näytettiin laskentakaaviossa sijoitetuksi yritystoimintaan. Käyttökustannusvertailussa mallit eivät eronneet toisistaan oleellisesti, kun pääomakustannuksia ei otettu huomioon. Tuoton vertailussa arvioitiin verotulojen olevan hiukan suuremmat Yritysmallissa (7,0 milj. mk) kuin Kulttuurimallissa (6,7 milj. mk). Myös vuokratulot arvioitiin Yritysmallissa hiukan suuremmiksi, vaikka toisessakin mallissa laskettiin sisäisiä vuokria. Arviointi osoitti, että kirjaston sijoittaminen vanhoihin tiloihin oli investointien kannalta edullisempaa.

Työryhmä esitti marraskuussa 1993, että Paukun aluetta ryhdyttäisiin suunnittelemaan yhdistetyn yritys-kulttuurimallin mukaisesti siten, että kirjasto sijoitetaan Isoon Tehtaaseen ja kaikille muillekin rakennuksille osoitettiin käyttö joko kahvilana, kappelina tai vuokrattaviksi yritystiloiksi. Yrityskeskuksen johtaja jätti erivän mielipiteensä siltä osin, että hän olisi halunnut kirjaston sijoittuvan Työkalutehtaaseen, jotta isompi rakennus jäisi yrityskäyttöön.

Asemakaavamuutosta valmisteltiin yhtäaikaan esisuunnitteluprosessin kanssa. Asemakaavassa alue määriteltiin yritys- ja kulttuuritoiminnan käyttöön, jossa ei saa olla ympäristöhäiriötä tuottavaa toimintaa (merkintä YKTY). Muutosalue

Kuva 31. Näkymä Ison Tehtaan alakerrasta, tulevasta kirjastosta ennen korjaustöiden aloittamista 1996.

Kuva 32. Suljettu tehdasalue verkkoaidan takana.

rajattiin käsittämään ns. kolmea pihaa ja se ulottui länsirajasta aina rakennukseen n:o 13 asti (räjähdysonnettomuudessa tuhoutuneen tilalle rakennettu peltihalli). Alueen kaikki tiilirakennukset sekä puinen Ruokalarakennus suojeltiin kaavassa yleisellä määräyksellä ”ei saa purkaa ilman rakennuslautakunnan lupaa”. Tätä on myöhemmin Lapualla pyritty tulkitsemaan siten, että lautakunnan luvalla saisi purkaa, mutta vuoden 2006 huhtikuuhun mennessä vielä ei ole näin käynyt.⁵

Valtuusto päätti keväällä 1994, että Vanhan Paukun tiloihin sijoitetaan yritys- ja kulttuurikeskus, mutta käytännössä sinne on pääasiassa sijoittunut kulttuuritoimintoja. Niitä on voitu kaupungin päätöksillä ja OPM:n rakentamisavustuksilla saada helpommin aikaan kuin yritystiloihin.

Kuva 33. Elokvateatteri siirtyi Vanhaan Paukuun kaikkein ensimmäiseksi jo vuonna 1995. Kuva on otettu Spelien aikaan 2003, jolloin julkisivussa oli tilapäinen opastekyltti.

2.4 Vanhan Paukun suunnittelu ja rakentaminen

Esisuunnittelu ennen päätöksentekoa tehtiin ripeässä aikataulussa. Sen jälkeen alkoi hankesuunnitteluvaihe ja valtionapuun tähtäävät neuvottelut. Tässä vaiheessa rakennukset mitattiin ja kaikista kohteista tehtiin dokumenttipiirustukset.

Suunnittelu jatkui jaksoina. Aluksi laadittiin ensimmäisen vaiheen hankesuunnitelma, joka sisälsi huonetilaohjelmat, luonnospiirustukset ja kustannusarvion kirjastosta ja museoista, jotka sijoitettaisiin Ison Tehtaan ensimmäiseen kerrokseen. Koska kyseessä oli koko ajan tiukassa taloudellisessa tarkastelussa oleva hanke ja olemassa olevia rakennuksia oltiin muuttamassa toiseen käyttöön, katsoin parhaaksi laatia luonnokset heti isoon mittakaavaan 1:50. Meillä oli tiedossa, että valtionavun määrä korjausrakentamiskohteessa olisi tarkasti sidottu hankesuunnitelmassa esitettävään kustannusarvioon. Se kannatti laatia mahdollisimman tarkasti, vaikka vasta urakkakilpailu myöhemmin tulisi ratkaisemaan rakentamisen todellisen hinnan. Uudisrakennuskohteissahan käytetään valtion avun määrittämisessä huonetilaohjelmaa ja niin sanottua normaalihintamenetelyä.

Projektin johto ja arkkitehtisuunnittelu tapahtui kaupungin omassa organisaatiossa. Tilanteen mukaan arkkitehtiosasto, joka myöhemmin muuttui nimeltään kaavoitus- ja suunnitteluosastoksi, laajeni opiskelija- ja muun määräraikaiseksi otetun suunnitteluhenkilökunnan voimin. Henkilökunnan kokoonpano vaihteli, mutta suurimman osan aikaa kanssani toimivat arkkitehtipiskelijä Petri JJ Hirvonen, rakennusarkkitehti Kirsi

Kuva 34. Iso prässi ilman kattoa korjaustöiden aikaan keväällä 1997. Onneksi katto oli huono ja vuotava, niin että tilalle tarvittiin uusi ja parempi - ja saatiin lasikatteinen katukahvila!

Tamppari sekä suunnitteluavustaja Eija Tuomala.

Ensimmäisen vaiheen hankesuunnitelmat valmistuivat vuonna 1995. Kirjaston lopullisia pääpiirustuksia ja urakkakuvia tehtiin seuraavana vuonna. Vanhan Patruunatehtaan ensimmäisen vaiheen urakkakuvat päivättiin 31.8.1996. Samaan aikaan oli jatkettu Ison Tehtaan toisen kerroksen hankesuunnittelua. Valtuusto oli myöhemmin erikseen päättänyt sijoittaa Lapuan musiikkiopiston sekä kansalaisopiston tilat sinne. Musiikkiopisto oli toiminut hajautetusti vanhasa terijokelaishuvilassa ja toisaalla teknisen keskuksen varistorakennuksessa, mutta kansalaisopisto oli jo tuolloin Patruunatehtaan entisessä pääkonttorissa.

Musiikkiopistolla ja kaupungin musiikkiväellä oli halu opetustilojen parantamiseen, mutta kaupunkiin haluttiin vihdoinkin saada kamari-musiikin esittämiseen suunniteltu ja akustisesti mallikelpoinen sali. Alkuvaiheessa olin ollut sitä mieltä, että paras paikka musiikkiopistolle olisi ollut toinen iso tiilirakennus eli Työkalutehdas. Musiikkisali, joka takuuvarmasti olisi ollut akustisesti hyvä, olisi varmimmin toteutunut uudisrakennuksena vanhojen teollisuusrakennusten vierelle. Mutta näistä suunnitelmista oli jo luovuttu. Asukkaiden aktiivisuus oli johtanut siihen, että vuonna 1993 syksyllä oli kerätty yli kahden tuhannen nimen lista⁶, jossa esitettiin musiikkiopiston sijoittamista Vanhan Patruunatehtaan alueelle. Tuolloin ajateltiin Työkalutehtaan eli Kakkosrakennuksen varaamista siihen käyttöön. Mutta kun ensimmäistä päätöstä vanhojen tehdasrakennusten uudesta käytöstä tehtiin kaupunginvaltuustossa 1994, ei musiikkiopistoa sinne vielä sijoitettu. Siihen tarvittiin lisäselvityksiä ja luonnoksia, ja päätös Ison Tehtaan toisen kerroksen käytöstä musiikki- ja kansalaisopiston tiloina saatiin aikaan vasta syksyllä 1994. Suunnitelutoimikunta otti työnsä vakavasti ja kävi tutus-

tumassa sekä Helsingissä Pop-jazz-opistoon että Turun rakenteilla olevaan konservatorioon.

Vuosi 1995 oli kaikkein kiivainta suunnitteluaikaa: silloin oli yhtäaika meneillään musiikki- ja kansalaisopiston hankesuunnittelu ja kirjaston ja museoiden urakkakuvien laadinta. Lisäksi vireillä oli erillisenä suunnittelutehtävänä elokuvateatterin sijoittaminen lämpölaitokseen. Tämä oli tullut ajankohtaiseksi, kun elokuvateatterin tilat kaupungin keskustan vanhimpänä pidetyssä kivirakennuksessa Kivikuppilassa muuttuivat käyttökelvottomiksi. Elokuvateatterin talotekniikka oli ollut yhteinen viereisen, niin sanotun Lapua-hotellin, kiinteistön kanssa ja se paloi maan tasalle. Tämä oli kaupunkikuvan kerroksellisuuden kannalta surullista, koska Lapua-hotelli oli arkkitehti Visannin suunnittelema kauppatalo, joka kertoi Lapuan suuruuden ajoista 1920-luvun klassismin muotokielellään. Mutta näin saatiin yksi toiminto lisää sijoitettavaksi uuteen kulttuurikeskukseen. Kyseessä oli oikeastaan varsin erikoinen yritysjärjestely, koska kaupunki suunnitteli ja teki muutosremontin taiteilijan yrittäjän toiveiden ja tiukan taloudellisen laskennan välillä. Ja niin kävi, että ensimmäinen

Kuva 35. Paukkulaisten polkupyöriä katoksessa portin ulkopuolella. Monumentaaliset katokset haluttiin museoida, mutta yksikään ei lopulta mahtunut kulttuurikeskuksen alueelle.

kulttuuritoiminta, mikä Vanhassa Paukussa alkoi, oli elokuvateatteri Bio Monroe, joka avattiin vuoden 1995 lopulla.

Vuonna 1995 suunniteltiin myös pajan muu-
tostyöt Pajakappeliksi. Siinä oli oma suunnitel-
luryhmänsä, jossa myös tuomiokirkkoseurakun-
ta ja tuomiorovasti olivat mukana. Ehkä kuvaavaa
Lapuan ilmapiiirille on se, että tuohon entiseen
pajaan, alun perin kaasulaitokseksi rakennettuun
tilaan, ehdotettiin ensimmäisissä ideapalavereissa
pubin rakentamista. Olihan pieni 60 neliömetrin
kokoinen rakennus aika mielenkiintoinen ja erikoinen.
Varsin nopeasti suunnitelma muuttui Kappeliksi.
Kun ei ollut tarkoitus kuitenkaan rakentaa kirkollista
tilaa, ristittiin rakennus Pajakappeliksi. Tavoitteena
oli hiljentymis-tila ja samalla muistokappeli
räjähdysnettomuuden uhreille. Rakennukseen
suunniteltiin 40 kynttilän teline kuvaamaan onnettomuuden
uhreja. Koko ajan oli tarkoitus, että muu historia ja
onnettomuuden kuvaus sijoitettaisiin myöhemmin
rakennettavaan Paukun museoon päärakennukseen,
eikä tähän pieneen tilaan. Eurooppalaisten kirkkojen
tapaan tilaan suunniteltiin myös tuikkutelineet,
joille kävijät voivat asettaa muistokynttilän.
Räjähdysnettomuudesta tuli vuonna 1996 kuluneeksi
20 vuotta. Tuolloin perustettiin Kulttuuriyhdistys
Nurkkakivi ry, joka ensimmäisenä tehtävänään
päätti hankkia kansalaiskeräyksellä Pajakappeliin
taideteoksen. Ajatus taideteoksesta oli alkanut
itää jo edellisessä kesänä, kun lapualaissyntyisen
kuvanveistäjä Kari Ovaskan retrospektiivinen
näyttely oli esillä Ison Tehtaan korjaamattomissa
tiloissa. Enkeliveistos jäi yhdessä monen muun
veistoksen kanssa näyttelyn jälkeen Lapualle,
kun taiteilija menehtyi sairaskohtaukseen
dramaattisesti juuri näyttelyn avajaisten
aikaan.

Kuva 36. Sininen Pajakappeli auringonpaisteessa.

Kuva 37. Kari Ovaskan Enkeli katsoo kohti kuvan ulkopuolella olevaa 40 kynttilän kynttelikköä.

Ajatus Vanhan Paukun tutuksi tekemisestä paikkana jo ennen tilojen muutostöitä ja myös käytännön syyt eli suunnitteluosaston ahtaus saivat meidät avaamaan ”sivutoimipisteen” alueelle. Ensimmäisenä varsinaisena suunnittelukesänä 1994 Ison Tehtaan kolmannessa kerroksessa töitä tehtiin todella ”paikan päällä”. Heinäkuussa siellä avattiin koko loppukesäksi näyttely, joka esitteli muutakin kaupungin suunnittelua ja kaa-voitusta, mutta jonka pääasiallinen tarkoitus oli näyttää kaikille, niin luottamushenkilöille kuin

kansalaisille, Vanhan Paukun alustavia suunnitelmia.

Koska sijoittamispäätöksen jälkeen oli vielä vastustusta suunnitelmaa kohtaan, pidin tärkeänä, että suunnittelun kulku olisi mahdollisimman avoimesti sekä henkilökunnan että tulevien asiakkaiden, kuntalaisten, tiedossa. Tätä tavoitetta toteutettiin näyttelyillä ja lehtijutuilla. Esimerkiksi kirjaston henkilökunnan oli vaikea sopeutua ajatukseen, ettei uutta kirjastorakennusta tulekaan vaan kirjasto saneerataan entiseen tehtaaseen. Kirjastossa tapahtui henkilövaihdoksia ja sairaustapauksia, ja suunnittelun loppuvaiheessa kirjastotoimenjohtajana oli oman toimensa ohella kulttuurisihiteeri. Esisuunnitteluvaiheessa panostettiin työskentelyyn luottamushenkilöiden ja yrittäjien kanssa. Varsinaisessa suunnittelussa yritimme parhaamme mukaan esitellä ja kysellä sekä tehdä havainnekuvia henkilökuntaa varten.

Jokakesäisestä näyttelystä Paukussa ehti muutamassa vuodessa tulla jo melkein traditio. Sen avulla pyrimme tekemään tehdasta paikkana tutuksi ja avaamaan ennen kaikilta kiellettyä, tarkoin vartioitua aluetta ihmisten käyttöön. Kesällä 1995 tyhjässä, tulevassa kirjastohallissa oli suunnittelunäyttely, joka rakennettiin yhdessä ammattikoululaisten kanssa. Heille oli edellisen talven aikana tarjottu eräänlaista miljöörakentamiskoulutusta ja pidetty työpajaa Vanhan Paukun alueen suunnittelusta. Samoin Vaasassa tuolloin vielä olleen Bachelor of Architecture -koulutusohjelman opiskelijat tekivät muutamia harjoitustöitä sekä Lapuan Kauppakadulle että myös tehtaan alueelle. Edellisenä syksynä opiskelijoiden Italian matkalla olivat tutkimuskohteena vanhat kauniit kaupungit Firenze, Orvieto, Siena, San Gimignano ja Rooma. Kesällä 1995 matkan tuloksena syntyneiden kuvien ja piirrosten sekä

Kuva 38. Näyttelyjuliste kesällä 1995.

harjoitustöiden näyttely oli esillä Vanhan Paukun entisessä luotiosastossa, nykyisessä kirjastossa.

Tässä tutkimuksessa en yritä kuvata arkkitehdin työn kannalta arkkitehtuurin syntymistä tai rakennussuojelun filosofiaan liittyviä ratkaisuja. Päähuomio on kiinnitetty päätöksenteon valmisteluun, suunnitelmien etenemiseen ja niiden esilletuomiseen. Näitä reflektoidaan myöhemmin ihmisten mielikuviin ja muistoihin. Se, että vanhan patruunatehtaan alue ei ollut missään luettelotuna ja meidän täytyi itse saada sen arvot esiin, teki suunnittelutyöstä tavallista vapaamman, mutta myös vielä vastuullisemman. Koska tehdasalue oli hyvin kerroksellinen ja siellä oli huonokuntoisia, tilapäisiä rakennelmia, joita purettiinkin, ei siitä yritetty tehdä ylisiistiä tai romantisoida sitä. Kyse ei ollut rakennuskonservoinnista eikä restauroinnista, vaan käyttötarkoituksen muuttamisesta. Kaupunkisuunnittelijana

ihailen eri-ikäisten rakennusten muodostamia kokonaisuuksia: sitä yhtenäisyyttä, mikä syntyy ajallisista, eleyistä kerrostumista. Saman periaatteen mukaisesti ajattelin, että uusien toimintojen tuominen rakennukseen tarkoittaa myös uusia materiaaleja ja toisenlaista tilallista ajattelua. Tietynlainen moderniin arkkitehtuuriin liittyvä rosoisuus ja pinnan epätasaisuus vietiin läpi koko suunnitelman. Uutena materiaalina käytettiin jonkin verran corten-terästä, jotta ruosteinen ja tietynlainen kulunut ilme säilyisi, vaikka rakennukset korjattiin. Sisäseinien tasoituksen ohjeena oli, että vain arkkitehdin nyrkkiä isommat kolot täytetään.

Alueen päärakennuksessa Isossa Tehtaassa sijaitsee suunnitteluratkaisun avain: kaupunginkirjasto. Se sai 50 %:n valtionavun korjauksiin ja oli siksi ratkaiseva päätöksenteossa. Tehtaan ensimmäisessä kerroksessa on sen lisäksi muse-

Kuva 39. Iltapäivän aurinkoa työmaalla, Ison Tehtaan tulevassa kirjastosalissa. Näkymä parvelta, kuten seuraavan aukeaman kuvassa valmiista kirjastosta.

otiloja, muun muassa Pyhälahden valokuvaamomuseo, taidenäyttelytila ja Pohjanmaan valokuvakeskuksen tila. Ison Prässin kahvilassa on muistomerkkinä jäljellä vanha prässi, ja seinistä voi lukea koko alueen historian: siellä on säilynyt muutama alkuperäinen ikkuna (lähes kaikki ikkunat koko tehdasalueella olivat rikkoutuneet räjähdysonnettomuudessa ja sitten vaihdettu uusiin ja erimallisiin) ja näkyvillä on myös neljää eri-ikäistä tiilimurausta.

Toisessa kerroksessa on musiikkiopiston ja kansalaisopiston tiloja. Korjaamisessa on yritetty säilyttää rakennuksen ilmapiiri ja paikan henki. On tuotu uudet toiminnot tiloihin vanhan rakennuksen sisään. Uuden arkkitehtuurin muotokieli on modernia ja tehtaaseen sopivaa teräsportaineen ja tasoineen. Tunnelman luomisessa on ollut paljon merkitystä väreillä sekä pitkillä tehtaansalinäkymillä, jotka on saatu aikaan käyttämällä seinärakenteissa mahdollisimman paljon lasia. Iso Tehdas vihittiin käyttöön Alajoki-salissa vuonna 1998.

Toinen iso tehdasrakennus, Työkalutehdas, muutettiin aluksi kevyillä korjauksilla aikuiskoulutuskäyttöön ammattikoulun tiloiksi, ja nyttemmin siihen on sijoittunut iso kuntosali. Työkalutehtaan betonisiivessä on toiminut harrastajateatterin tila Hiomo vuodesta 2001. Varsinainen yritystilojen saneeraaminen on alkanut nelisen vuotta sitten Makasiinista, joka oli ennen keskusva-

Kuva 40. Ison Prässin kahvilassa on katulamput ja lasikatto sekä valtavan iso prässi muistomerkkinä teollisesta toiminnasta (ylempi kuva).

Kuva 41. "Katunäkymä" kirjastosta pitkin joenpuoleista sivua, jossa 18 ikkunaa (alempi kuva).

Kuva 42. Lasinen lehtilukusali on risteyskohdassa, missä ennen oli tehdassalien valvomo.

Kuva 43, alapuolella. Näkymä parvelta alas kirjastosaliin.

Kuva 44. Kirjaston varaueloskäynti ja kierreporras parvelle. Vanha oviaukko on lasitettu ja ovi on osoitettu perforoidulla ovilevyllä.

rastona. Nyt (2004) siinä toimii kangas- ja lahjavaraliike, taidegalleria, ATK-yrittäjä ja kampaamo, pian myös hammaslääkärin vastaanotto. Parasta aikaa akateemikko Juha Leiviskä suunnittelee Taidemuseota entiseen lataamoon. Sen rakennustyöt on aloitettu vuonna 2004 maaperän ja rakenteiden puhdistamisella. Ketju- ja panno- ja pintojen pintakäsittelyssä käytettyjen myrkyllisten aineiden jäämiä löytyi rakennuksesta ja ympäristökeskus vaati maamassojen vaihtamista. Taidemuseo valmistunee vuonna 2006.

Päärakennuksen tapauksessa oli alakerran suunnittelun määräävimpänä tekijänä, kuinka

Kuva 46. (vier.sivulla) Kulttuurikeskuksen pohjapiirrokset, sellaisina kuin ne annettiin julkaistaviksi Arkkitehti-lehteen 1999.

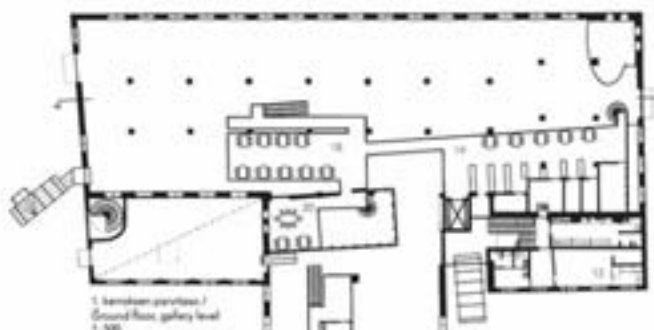
Kuva 45. Kamarimusiikin akustiikan ehdoilla sinimustaan Alajokisaliin mahtuu pari sataa kuulijaa. Keskellä kattoa poistetun pilarin "juuri".

1st Floor / Big Factory 1st floor 1-500

- 1 Pääsisäänkäynti / Main entrance
- 2 Kirjasto / Library
- 3 Lämmin / Heating
- 4 Lähilukuhuone / Periodicals reading room
- 5 Ison Pöytäkahvila / Cafeteria
- 6 Pöytäkahvila / Museum
- 7 Kuvataiteen galleria / Art gallery
- 8 Fotografin valokuvahuone / Darkroom
- 9 Fotografin valokuvamuseo / Photographers' Photo Museum
- 10 Varasto / Storage room
- 11 Valokuvakehitys / Photography lab
- 12 Yhteiskäyttöön ja jätteen / Classroom and public toilet
- 13 Henkilökunnan tilat / Staff facilities
- 14 Lastenkirjasto / Children's story corner
- 15 Kirjasto / Book storage
- 16 Kirjaston lukuhuone / Reading room
- 17 Keskustelu / Cultural office
- 18 Opetustilat / Teaching facilities
- 19 Ratsastus / Reference library

1. Sali / Ground floor gallery level 1-500

Big Factory ground floor 1-500

- 20 Lähilukuhuoneiden pöytä / Periodicals reading room gallery
- 21 Negatiivivarasto / Negative storage
- 22 Auli / Lobby
- 23 Aulahuone / Aulapöytä / Aulapöytä
- 24 Luentuhuone / Lecture room
- 25 Puutarha / Pottery room
- 26 Käsityö / Art education
- 27 Käsityö / Arts
- 28 Ilmastointilaitteisto / Air conditioning machine room
- 29 Käsityö / Textile work
- 30 Käsityö / Language teaching
- 31 Auli, studio / AGR studio
- 32 Opetustilat / Teaching facilities
- 33 Opetustilat / Classroom
- 34 Musiikkiluokka / Music playroom
- 35 Tanssi / Dance classroom
- 36 Käsityö / Offices
- 37 Käsityö / Factories
- 38 Yhteiskäyttö / Public toilet

BIINA PAUKKU CARTRIDGE FACTORY

voitaisiin sijoittaa sinne kirjasto toiminnallisesti parhaiten. Toinen alakerran suunnittelun merkkipaalu oli se, että prässien piha saatiin nimettyä matineetilaksi ja kahvilaksi, eikä sitä otettu ”hyötykäyttöön” esimerkiksi kirjastoauton tallina. Alkuperäisen ison hallimaisen tilan tuntua säilytimme valitsemalla mahdollisimman paljon valoa läpäiseviä materiaaleja lasia, verkkoa ja ritiloita. Näin tulivat mahdollisiksi pitkät näkymät tilasta toiseen.

Lasiseinien ja -ovien sekä portaiden detaljisuunnittelulla oli ratkaiseva merkitys yleisilmeyteen. Samoin ison suunnittelukokonaisuuden muodosti valaistuksen suunnittelu yhdessä säh-

Kuva 47, yläpuolella. Kirjaston itäpäädyssä varauuskäynti. Auringonvalo toistaa ruosteisen ovilevyn sekä kirjahyllyn päätyjen perforoinnit.

Kuva 48. Akateemikko Leiviskä ”tutustumassa maastoon” 1997. Vieressä yksi Kari Ovaskan naisfiguuritoisinoista.

kösuunnittelijan kanssa. Kokonaisvärisuunnitelman tekeminen oli tässä, niin kuin muissakin projekteissa, minusta se jännittävin ja tyydyttäv in erillinen suunnitteluosuus.

Yläkerran tiloissa, sitten kun lopulta oli pääs- ty selvyyteen siitä, mitä toimintoja sinne sijoitet- taisiin, oli ratkaiseva tekijä kamarimusiikkisal in paikka. Tätä ohjailin nostamalla akustiikan rat- kaisijan rooliin. Halusin säilyttää myös yläker- rassa tehdassalien tilantunnon, ja siksi musiikkisal i piti sijoittaa pitkästi joen suuntaiseen sii- peen. Näin sain säilytetyksi näkymät aulassa sekä joelle että myös kahdelta suunnalta sisäkautta alakerran Ison Prässin kahvilaan.

Musiikkisalissa on ainoa suuri rakenteelli- nen muutos: keskeltä salia poistettiin kaksi pila- ria kannattamalla kattoa yläpuolelta ripustaen. Pilareiden poiston ei olisi ollut tarpeen musiikin kuulemisen kannalta, mutta kulttuurin toimijat eli kulttuurisihteeri ja musiikkiopiston rehtori sanoivat ”tuntevansa lapualaisensa, jotka halua-

Kuva 49. Kirjaston keskikäytävä on kuin 60 metrin juoksurata.

Kuva 50, alapuolella. Kulttuurikeskuksen alueen asemapiirros.

*Kuva 51. Kansalaisopiston lasiseinäinen käytävä.
Kuva 52, alapuolella. Alajoki-salin lasinurkka.*

vat nähdä siinä kuin kuullakin”. Salia on käytetty paljon muuhunkin kuin musiikkiin, joten pilareiden poisto varmaan kannatti, vaikka pidin sitä tarpeettoman suurena kustannuslisänä, ja se hinnoiteltiin erikseen.

Alajoki-salin eteisaulan tilallista vapautta ja kokoa piti myös puolustaa, ja estää sen pilkkominen kansalaisopiston luokiksi. Erilaisten tapahtumien yhteydessä on havaittu oikeaksi lämpön mitoittaminen lähes salin kokoiseksi.

Alakerran lasiseinät otettiin hyvin vastaan kirjaston yleisötiloissa, mutta kirjaston työhuoneissa niitä jouduttiin kauan perustelemaan päivänvalon tarpeellisuudella. Yläkerrassa lasiseinien osuus hyväksyttiin saliin ja aulatiloihin, mutta kansalaisopiston luokkien lasiseiniä prosessoitiin henkilökunnan kanssa. Vaikeinta tuntui olevan hyväksyä lasiseinäiseksi keramiikka-uunien tila. Pelättiin sen olevan sekavan ja epä-

siistin näköinen, mutta käytännössä se on toiminut hauskasti valmiiden ja puolivalmiidenkin töiden näyttelytilana, eikä epäjärjestyksestä ole syntynyt.

Jokainen positiivinen kommentti Vanhan Paukun tiloista on lämmittänyt suunnittelijan mieltä. Parhaimpina palautteina muistan alkuajoilta ne kahden entisen paukkulaisen kommentit, jotka kuulin, kun pidimme avoimia ovia Euroopan rakennusperintöpäivien yhteydessä syyskuussa 1997. Tuolloin kirjasto ei vielä ollut kokonaan muuttanut tiloihin ja yleisö pääsi ensimmäisen kerran katsomaan muutostöiden tuloksia. Miehet totesivat, että ”kyllä on luotiasasto muutunut, mutta vielä ihan entiseksi tunnistaa”. Ja kirjaston vihkiäisistä lokakuussa 1997, jolloin opetusministeri Olli-Pekka Heinonen oli avaamassa Isoa Tehdastamme, on jäänyt mieleen, kuinka eräs vanhemmista luottamusmiehistä veti

Kuva 53. Länsipäädyn varauloskäynti.

Kuva 54. Satunurkka: pieni keltainen peltihalli.

minut hetkeksi syrjään ja sanoi: ”Ihan hyvähän tästä tuli vaikka me ei ensin meinattu sua uskoa.”

Asennetta ja vastauksia on pitänyt opetella myös joidenkin negatiivisten palautteiden yhteydessä. Kovin kielteiseltä ei ole tuntunut mikään. Tosin aluksi, kun vasta kirjasto oli avoinna ja yläkerrassa oli vielä työmaa ja koko piha oli rakentamatta, tuli jonkin verran palautetta teräsrutilälattioista ja hiekan kantautumisesta sisätiloihin. Kun piha oli valmis ja talon tavoille oli opittu, ei kukaan enää ehdotellut mattoja tai muuta peitetä rutilätasoille. Aluksi niitä epäiltiin melkein siveettömiksi, kun alapuolelta olisi mahdollista nähdä yläpuolella kävelevän hameen alle. Opasteiden tekeminen alueelle ja sisätiloihin viivästyi hieman, ja sekin aiheutti jonkin verran kyselyjä ja epäselvyyksiä.

Kuva 55. Ison Tehtaan alakerta ja luotiosasto 1963.

Olen kirjoittanut omaa kokemustani tästä projektista arkkitehtina ja projektipäällikkönä. En ole yrittänyt kirjoittaa sisimmistä tuntemuksista, jotka eri suunnitteluvaiheissa olivat minulle merkittäviä ja joiden vuoksi pidin määrätietoisesti kiinni joistakin arkkitehtuuriin kuuluvista seikoista. Tärkeimmät käännekohtat suunnitteluprojektin vetäjänä minulle olivat päätökset, joita ensin teki kaupungin oma hallinto ja seuraavaksi valtion hallinto jakaessaan avustuksia. Elämä oli edellä kuvatun mukaisesti aluksi päätöksenteon valmistelua ja seuraavaksi niiden päätösten toteuttamista. Merkittävintä oli se, että sain elää mukana tässä. Vanhan tehdasalueen historia, sen kulttuuriympäristö, rakennusten muisti tai ehkä niihin kiinnittyvä kollektiivinen muisti olivat ottaneet minut valtaansa. Tarkoitus oli säilyttää Paikan henki ja vanhojen rakennusten tilan tuntu, vaikka toiminnat sisällä muuttuivat.

2.5 Merkityksen ja identiteetin jäljillä

Arkkitehtuurin tutkimuksessa on kirjoitettu paljon Paikasta ja Paikan hengestä sekä näihin liittyvästä identiteetistä. Vanhan Paukun suunnitteluprosessin alkuvaiheissa kymmenen vuotta sitten oli uhkakuvana, että alueen annetaan ilman kokonaissuunnitelmaa muuttua teollisuuden ja varastoinnin vuokratiloiksi. Tällainen murentuminen tai hajottaminen vaihtuviin, väliaikaisiin toimijoihin, ei olisi pystynyt ottamaan huomioon mahdollisia, rakennetun ympäristön historiallisia arvoja. Aluetta ei ollut arvoitettu eikä luokiteltu kulttuuriympäristöksi. Aseiksi keskus-

Kuva 56, oikealla. Soittajien lämpön lasinurkka.

Kuva 57, alapuolella. Ison Tehtaan alakerta, tyhjänä ennen kirjahyllyjen asentamista.

Kuva 58. Makasiinkuja Vanhassa Paukussa kesällä 1998. Rauhallinen näkymä kantaa myös kolmansia merkityksiä (Barthes), katse kiviseen vanhaan kaupunkiin voisi olla jossakin muualla. Katulyhdyt mallia "Stockholm". Tehtaan tunnus torni kylpee iltapäivän auringossa.

teluun ennen päätöksentekoa piti ottaa niin Genius Loci (Paikan henki) kuin kollektiivinen muistikin, mutta käsitteiden teoreettista ja filosofista pohdiskelua ei kannattanut siinä yhteydessä jatkaa pitkälle.

Seuraavassa lainaus omasta tekstistäni, joka julkaistiin kehittämissuunnitelman raportissa:

" Patruunatehtaalla on aina ollut suuri merkitys työllistäjänä Lapualla. Tehdas ja työläiset ovat näkyneet katukuvassa. Kaupunki ei kuitenkaan ole ollut yhtä riippuvainen tehtaasta kuin sellainen paikkakunta, joka on syntynyt tehtaan jälkeen. Tässä voidaan verrata tilannetta esimerkiksi Karkkilan ja Högforsin suhteeseen. Patruunatehtaalla on selvästi historiallista tyyppillisyyttä ja ainutlaatuisuusarvoa tuotantosuuntansa perusteella. Vastaavia tehtaita ei maassamme ole monta; ainoastaan Riihimäellä ja Vihtavuorella on myös valmistettu patruunoita.

Jos Patruunatehtaan alue on avoimessa käytössä, sen säilyminen syventää koko kaupungin historiallista perspektiiviä. Vaikka Lapua paikkakun-

tana laskee historiansa yli 400 vuoden taakse, ei rakennuksissa kuvastu kuin alle kaksi vuosisatavuotta. Pohjoisessa puutaloperinteessä tuli ja huono hoito ovat aina hävittäneet rakennusperintöä. Paikallisesti ja seudullisesti 70-vuotinen aikakausi Vanhan Paukun alueella edustaa kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokasta kokonaisuutta.

Patruunatehtaalla on erittäin suuri imagoarvo koko Lapuan kaupungille. Lapua tunnetaan muualla maassa patruunan, siis tuotteen ansiosta, mutta tutkimusten mukaan myös Paukussa tapahtuneen räjähdysonnettomuuden vuoksi. Niin ikävää kuin se onkin, herostraattinen kuuluisuus säilyy ja matkailijaa kiinnostaa yhä vieläkin vuosikymmenien takainen onnettomuus. Jos tämä imagoarvo liittyisi pelkästään tuotteeseen eli patruunaan, sehän siirtyisi Jouttikalliolle uudelle tehdasalueelle. Arvo, jota nyt erityisesti tarkoitetaan, liittyy teolliseen perinteeseen, mutta ennen kaikkea se on sitoutunut paikkaan, juuri noiden vanhojen tiiliseinien keskelle.

Alueella vallitsee hyvin voimakas paikan henki eli genius loci. Paikan hengessä tuntuu tapahtumien ja ihmisten tekemän työn voima. Se ilmentää rakennuksissa myös muuta, jotain

kaukaisempaa historiaa, mikä tapahtuikin jossain muualla, mutta siirtyy kollektiivisen muistin mukana tänne: rakennukset ja piha tuovat mieleemme välähdyksenä milloin keskiaikaisen kaupungin muurit, milloin linnapihan tai satamamakasiinit. On tärkeän ratkaisun aika: kuinka nämä arvot parhaiten välittyisivät meille ja tulevillekin sukupolville.” (Vanhan Patruunatehtaan alueen kehittämissuunnitelma 1993,6)

Alueen historiallinen arvo oli tietysti olemassa, mutta ei tiedostettuna. Paikka – Vanha Pauku – olikin seissyt paikallaan melkein kahdeksankymmentä vuotta, mutta kielletynä ja suljettuna alueena muilta kuin työntekijöiltään. Puolustusministeriön alaisessa asetehtaassa tehtiin salaista työtä, ja aluetta kiersi korkea rauta- ja piikkilanka-aita, jonka merkitys ei ainakaan aluksi ollut pelkästään symbolinen. Tehtaan väki, joka jätti alueen ja muutti uusiin tiloihin, poistui omasta mielestään täysin käyttökelvottomista, arvottomista tuotantorakennuksista. Tehtaan johtaja Esa Muilu ihmetteli keväällä 1993 innostusta, kun taidehistorioitsija Kristina Ahmas kaupun-

ginarkkitehdin kanssa tutki ihastuneena porrashuoneiden detaljeja. Löysimme tehtaan pienestä historiikista maininnan arkkitehti Onni Tarjanteesta patruunatehtaan ensimmäisen saneeraus-suunnitelman tekijänä. Tunnettu nimi lisäsi alueen kulttuuri- ja taidehistoriallista arvoa. Patruunatehtaan aluetta ei ollut luetteloitu mihinkään teollisuusalueita tai yleensä rakennusperintöä käsittelevään julkaisuun. Se ei esiintynyt Museovieraston, ympäristöministeriön eikä minkään alueellisen instanssin inventoinneissa. Sillä tulisi olemaan vain se arvo, minkä me pystyisimme sille yhteisönä osoittamaan.⁷

Suunnitteluprosessin alussa ajateltiin, että aluetta voitaisiin käyttää hyödyksi kaupungin imagon rakentamisessa. Mutta kuinka se onnistuisi, kun kyseessä oli teollisuusalue ja Lapua on, vaikkakin on kaupunki, vahvaa Etelä-Pohjanmaan maaseutua, jonka identiteettiin liittyvät kaksifooninkiset punaiset maalaistalot sekä ava-

Kuva 59. Ilmakuva Lapuan kirkonkylästä 1934. Kirkko oikealla, vasemmassa yläkulmassa näkyy Iso Tehdas, jota on laajennettu edellisenä vuonna. Kuvassa vielä tehtaan vanha tunnus piippu.

Kuva 60. Näkymä Vanhasta Paukusta pois päin, vasemmalla elokuvateatterin seinässä festivaalimainos 2005. Oikealla Työkalutehdas ja sen takana Ruokala. Sen takana Kustaa Tiitun tien toisella puolella Latomäen sähköliikkeen puisia rakennuksia, jotka ovat myös 1920-luvun klassismin edustajia.

ra peltolakeus? Alue oli suljettu muilta kuin työntekijöiltä, mutta erillistä työväenkaupunginosaa ei pieneen maalaiskaupunkiin ollut syntynyt. Lie neekö Lapuan vankka oikeistolaisuus vaikuttanut alun perin tehtaan sijoittamiseenkin vuonna 1923. Sen lisäksi, että oltiin mahdollisimman kaukana itäraajasta ja Lapuanjoki antoi tiettyä turvallisuutta, oli pitäjässä saatavilla luotettavaa työvoimaa ilman sabotaasinpelkoa.

Suunnitteluseminaareissa vertasin Vanhan Paukun aluetta Tampereen tehtaisiin ja esittelin sitä aukioiltaan ja rakenteeltaan Lapuan urbaaneimpana paikkana: vertasin sitä Keski-Euroopan vanhoihin kaupunkeihin saadakseni päättäjät näkemään rähjäisen teollisuusalueen symboliset arvot tulevaisuuden mahdollisuutena. Myöhemmin näyttäessäni kuvaa olemassa olevasta yhteisesti hyväksytyistä kulttuuriperinnöstä – komeasta pohjalaistalosta Lapuanjoen rannalla –

ja verratessani sitä tehtaan kaksikerroksiseen pääjulkisivuun joelta nähtynä niissä paljastui monia samanlaisuuksia: mittakaava on eri, mutta klassismin arkkitehtuurin kieli on nähtävissä molemmissa ja kumpikin edustaa lopulta samaa kulttuuriperintöä sekä arjen kauneutta.

Vanha Paukku oli myös tunnettu, vaikka varsin järkyttävästä tapahtumasta: Lapuan Patruunatehtaan lataamo räjähti 1976, ja onnettomuudessa kuoli 40 ihmistä. Se oli rauhan ajan suurin katastrofi Suomessa ja siitä kerrottiin ympäri maailmaa. Tuntui vaikealta yrittää kääntää tällainen suruun perustuva kuuluisuus positiiviseksi imagotekijäksi.

Myös tehtaan tuotteet, L-patruunat, olivat tehneet kaupungin nimeä tunnetuksi, useimmiten urheilukilpailuissa, mutta kaiketi myös muissa sodissa kuin omassa viime sodassamme. Toisen maailmansodan aikaan tehtaalla oli ainakin 1000

ihmistä töissä ja siellä tuotettiin miljoonia patruunoita. Sota toimi kansan yhdistäjänä, ja kentties Lapuan patruuna jollain tapaa yhdistymisen symbolina.

Suunnitteluprosessiin kuului paljon taloudellista vertailua ja asiantuntija-arvioita, mutta yhtenä tärkeänä tekijänä oli merkityksenanto rakennetulle kulttuuriympäristölle, jota harjoittelimme erialaisilla näyttelyillä ja tapahtumilla. Vanhan Paukun alueella oli paljon merkityksiä ja sen rakennettu ympäristö kantoi paljon viestejä sisälleen, mutta ne eivät olleet koko yhteisön tiedossa, koska alue oli suurimmalle osalle ihmisistä tuntematonta ja kiellettyä.

Tunnetuksi tekemistä vaikeutti se, että keskellä kaupunkia sijaitseva alue oli ollut täysin suljettu, puolustusvoimain käytössä, ja siellä olivat saaneet käydä vain työntekijät. Kaupungin elinkeinoelämässä tehtaalla oli tosin ollut (ja on uudessa paikassaan vieläkin) merkittävä sija. Lapua on kuitenkin ollut maanviljelysalueita, eikä se ole ollut koskaan niin riippuvainen tehtaastaan kuin esimerkiksi Karkkila. Toisaalta työn arvostus on Suomessa ja erityisesti Pohjanmaalla niin korkealla, että työpaikka-alueen kunnioittaminen uudessa käytössä herätti myöhemmin ainakin niiden mielenkiinnon ja kiitoksen, jotka siellä olivat työskennelleet. Työntekijöiden kommentit vanhasta alueesta olivat julmia, oltiinhan pääsemässä uusiin tiloihin toisaalle: ”Dynamii-tia alle vaan!” Tehtaan tiloja pidettiin huonokuntoisina ja ala-arvoisina.

Kesällä 1996 Isossa Tehtaassa oli esillä lapsuutensa tehtaan liepeillä viettäneen, nykyisin oululaisen taidemaalari Kirsti Muinosen näyttely. Sen järjesti esille aktiivisten taiteenystävien joukko nimeltään Naisryhmä 96. Lapuan rakennuskulttuuria ja kulttuurikeskuksen suunnittelua oli myös tuona kesänä nähtävillä Vanhassa Pau-

Kuva 61. Vanhan Antilan kuva on ollut ”Tietotehtaan” parina talonpoikaisen identiteetin symbolina.

Kuva 62. ”Tietotehdas”- tästä tuli symbolikuva mm. kirjastoauton kylkeen vuonna 2000.

Kuva 63. Patruunalaatikoiden L-symbolit.

kussa. Seminaareja yleiskaavasta ja kaupunkikuvasta järjestettiin näyttelyjen yhteydessä. Myös museoautot ja vanhat traktorit ehtivät saada näyttelynsä korjaamattomaan tehtaaseen.

Monet järjestöt ja yhdistykset olivat mukana näyttelyitä tekemässä. Tyhjä ja ilmainen iso tila innosti. Ajatuksenani oli alun perin tehdä aluetta tunnetuksi nimenomaan kulttuurin paikkana, jotta valmisteltaisiin tietoisuutta kulttuurikeskuksesta. Mutta sosiaaliselta kannalta ja kulttuurisen merkityksen kannalta yhtä tärkeitä olivat varmasti niin koira- ja traktorinäyttelyt, voimamieskisarit kuin varsinaiset taidenäyttelytkin. Kun kirjasto valmistui, avattiin sen yhteydessä rakennettua näyttely- ja museotilaa n. 500 neliötä, mutta se on vain neljäsosa korjaamattomana auki olleesta tilasta!

Suunnitteluprosessin alusta lähtien yritimme tuottaa näyttelyihin ja tapahtumiin liittyvää

oheismateriaalia, jossa pyrittiin käyttämään vanhan patruunatehtaan kuvia. Päärakennus tunnettiin jo ketjutehtaana ollessaan Isona tehdasrakennuksena. Nimeämällä se Isoksi Tehtaaksi haluttiin tuoda julkisuuteen samanlaisia merkityksiä kuin esimerkiksi Pasilassa olevaan Yleisradion Isoon Pajaan tuntuu sisältyvän ohjelmantuottajana.

Ensimmäisessä näyttelyjulisteessa kesällä 1994 oli tehtaan joenpuoleista julkisivua esittävä arkkitehtipiirros, ja se kulki pitkän matkan kulttuurikeskuksen kuvallisena symbolina aina nykyisin portilla olevaan opastauluun asti. Joenpuoleinen kaksikerroksinen ikkunarivistö ja torni symboloivat tiedon tehdasta, kirjastoa, myös uuden kirjastoauton kyljessä. Autoon se on otettu kuitenkin valokuvaaja Jussi Tiaisen yökuvana samasta kohdesuunnasta.

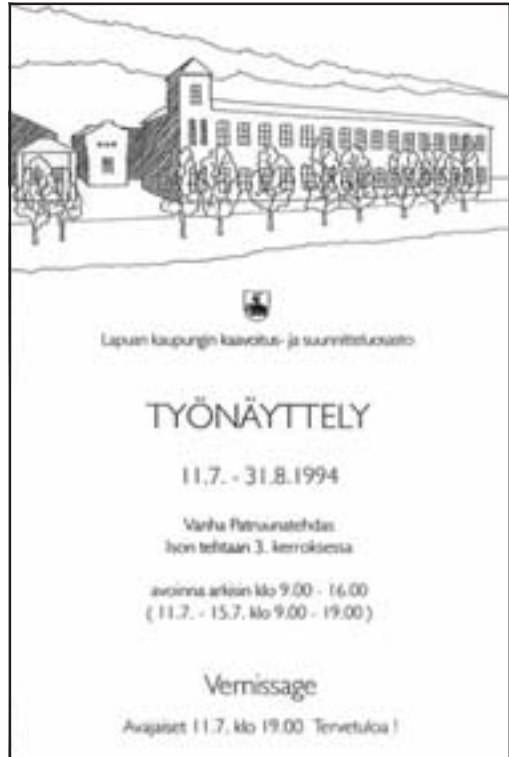

Kuva 64. Taiteilija Kirsti Muinosen näyttely kesällä 1996 pantiin pystyyn vapaaehtoistyöllä. Paikka oli taiteilijalle "sisäpuolisesti" tuttu, koska hänen isänsä oli patruunatehtaan johtajana 1968–1975.

Symbolit ovat yhdistäviä tekijöitä sisäisen ja ulkoisen välillä, jolloin subjektiivinen tietoisuus yhdistyy materiaaliseen maailmaan, kuten rakennuksiin tai muihin kappaleisiin. Toiseksi ne liittävät ihmisiä yhteen eri tavalla myös rituaalisen viestintänäkemyksen mukaan eli erilaisissa kokemuksissa tai tapahtumissa. Näin ajateltuna rakennettu ympäristö, tässä tapauksessa Vanhan Paukun rakennukset, symboloivat niitä tapahtumia, joita on jo tapahtunut tai tulevaisuudessa siinä ympäristössä tapahtuu. Lisäksi voidaan ajatella, että on olemassa tai voidaan luoda kuvallisia (tai kirjoitettuja) symboleita, jotka sitten liittyvät taas fyysisinä merkkeinä paikkoihin ja niihin liittyviin merkityksiin.

Visuaalisessa kuvien maailmassa eläville ihmisille valokuva on ikoninen merkki ja helpommin ymmärrettävissä ja yhdistettävissä kohteeseen kuin esimerkiksi viiva tai kirjain symbolina. Vanhan Paukun kulttuurista merkitystä vahvistettiin kuvan ja tekstin avulla: Koko alueesta sekä Isosta Tehtaasta ja Pajakappelista erikseen tehtiin kuvalliset esitteet, joissa alueen tarina kerrottiin lyhyesti.

Valmistuneesta suunnitteluprojektista oli juttuja sanomalehdissä ja myös artikkeleita alan lehdissä: ensin Projektiutisissa, Arkkitehti-lehden numerossa 2/1999 sekä Teräsrakenne-lehdessä keväällä 2000. Kaukaisin juttu julkaistiin japanilaisessa arkkitehtuurilehdessä. Vanhan Paukun arkkitehtuuri on ilmeisesti suomalaista 1990-luvun valtavirtaa. Valokuvaaja Jussi Tiaisen kuvateoksessa *New Finnish Architecture* (1999) kulttuurikeskuksen kuvat sulautuvat muiden joukkoon. Nämä julkaisut ovat osaltaan luoneet Vanhan Paukun merkitystä myös uuden arkkitehtuurin kohteena, sen lisäksi että vanhaa kulttuurihistoriaa oli säilytetty.

Kuva 65. Ison Tehtaan ensimmäisen näyttelyn juliste 1994. Esillä luonnoksia tehtaan uusiokäytöstä sekä kaupungin kaavoitushankkeet.

Vanhan Paukun tarinan viimeinen luku on kirjoittamatta. Eri kiinteistöt ovat vuorollaan purkutuomiolla. Syyksi riittää se, että ne ovat jo niin vanhoja, ettei edes kirjanpidollisia poistoja voida tehdä, kuten teknisessä keskuksessa asiaa on perusteltu. Purku-uhka siirtyy rakennuksesta toiseen. Alueella on asemakaava, johon valtuusto hyväksyi alueellisen suojelumerkinnän, mutta siitä huolimatta arvokkaimmaltakin alueelta (edellä miljööluokitus M 1) on yritetty purkaa monta eri rakennusta. Ehdittiinhän jo suunnitteluvaiheessa ehdottaa pajaa (nyk. Pajakappeli) purettavaksi, kun ei pihalla kuorma-autolla muuten pystyisi kääntymään, mutta tämä ei edennyt puhetta pidemmälle.

Kova taistelu käytiin betonisesta työkalutehtaan laajennuksesta. Syksyllä 1999 sillä oli jo purkulupa kaupungininsinöörin mukaan, mutta monen mutkan jälkeen siinä toimii nyt Lapuan harrastajanäyttelijöiden Teatteri Hiomo. Toisen elämä voi koitua toisen kuolemaksi rakennetusakin ympäristössä. Kesällä 2000, kun kaupunki teki päätöksen tilan korjaamisesta ja vuokrauksesta näyttelijöille, tehtiin samaan aikaan päätös ns. Ruokalan purkamisesta, koska jotain oli saatava pois kiinteistömässään. Kaupunki sai Paukun oston yhteydessä niin valtavan määrän kiinteistöjä, että teknisen hallinnon mukaan ei ole taloudellista pitää niitä pystyssä tyhjänä eikä myöskään ottaa käyttöön kaupungin toimille. Se, että toinen toimija teknisessä keskuksessa puhuu ”kiinteistömässään” ja toinen taas ”kulttuuriym-

päristöstä”, kuvaa arvojen erilaisuutta kunnan hallinnon sisällä.

Korjaamattomaan Työkalutehtaaseen teatteritila syntyi harrastajanäyttelijöiden rakentamana, kaupungilta vuokrattuun tilaan ilman mittavia korjaustoimenpiteitä. Kaupungin tekninen hallinto olisi halunnut purkaa ”ruman” betonisen siiven työkalutehtaasta, mutta näyttelijöiden toive toteutui, varmasti suurimmaksi osaksi heidän oman työnsä ja tunnettuutensa ansiosta. Keväällä 2001 näyteltiin Teatterissa ensimmäinen näytös. Dostojevskin Rikos ja rangaistus oli vaikuttava kokemus yksinkertaisessa, mustin verhoihin tehdassalista erotetussa tilassa. Ensimmäiseen tuotantoon oli rakennettu keskilattianäyttämö ja molemmin puolin nousevat irralliset katsomot. Seuraavissa produktioissa on ollut perinteisempiä asetelmia, joissa näyttämö on suoraan katsomon edessä.

Tämä esimerkki osoittaa, että kannattaa puolustaa eri-ikäisten anonyymienkin rakennusten olemassaoloa. Vanhan Paukun alueella on nähtävissä mittava ajanjakso suomalaista rakentamisen historiaa: vuodesta 1913 lähtien vuoteen 2000. Kyllä siihen yksi betoninen elementtisiipikin mahtuu. Se osoittaa olemassaolollaan teollisuusrakentamisen perinteen muuttumista elementtiteollisuuden jaloissa: 1970-luvulla ei enää tehty tiilisiä laajennuksia ja korjauksia, vaan betonielementtejä.

Vanhan Paukun alueelta on purettu lukuisia rakennuksia niiden kymmenen vuoden aikana, jotka se on ollut kaupungin hallinnassa. Iso metallinen varistorakennus on myyty ja siirretty muualle. Muutama pienehkö varistorakennus on hävinnyt paikoitusalueeksi rakennetulta, ns. kolmannelta aukiolta. Vielä ei toistaiseksi ole hävitetty yhtäkään niistä rakennuksista, jotka alun

Kuva 66. Vuonna 2000 Teatteri Hiomo sai tilat Työkalutehtaan betonisiivestä - ja se jäi purkamatta.

perin arvioitiin miljöön kannalta merkittäviksi ja arvokkaiksi.

Pahimman uhan alla on ollut arkkitehti Onni Tarjanteen suunnittelema puinen Ruokalaraken-
nus. Se on kaunis 1920-luvun klassismia edusta-
va, lähes alkuperäisessä asussaan oleva kaksiker-
roksinen rakennus, mutta sen heikkoutena on koko
ajan ollut päättäjien mielestä juuri sen rakennus-
materiaali. Puinen rakennus ei yhtäkkiä jonkun
”maun” tai ”näkemyksellisen ajattelun” mukaan
sovi alueelle, jossa se on ollut kahdeksan vuosi-
kymmentä, koska se ei ole tiilipintainen. Tämä
saattaa olla seurausta siitä, että kaupunkikuvan
yhtenäisyyden vaalimisesta puhutaan niin paljon,
tai sitten on yksinkertaisesti kyse ajatuksesta, että
tiili olisi kivenä puuta kestävämpi materiaali.

Ruokalassa oli ensimmäisinä kaupungin
omistuksen vuosina monenlaista nuorisotoimin-
taa. Vanhempainyhdistys piti siinä nuorisokahvi-
laa vapaaehtoisin voimin yhdessä muiden järjes-
töjen kanssa. Rakennuksessa oli monelle nuori-
sobändille toimivat harjoitustilat. Vaikea sanoa,
oliko valvonta liian vähäistä vai eikö nuoriso oi-
kein pystynyt ottamaan rakennusta omakseen.
Joka tapauksessa sinä aikana, kun viikonlopun
yökahvila siellä toimi, piti joka maanantai korja-
ta rikottuja paikkoja, milloin seinä, milloin ovea.
Ruokalaan suunniteltiin kuitenkin yhdessä järjes-
töjen edustajien ja nuorisotoimen kanssa korjaus-
remonttia. Tämä suunnittelu tehtiin EU-rahoittei-
sessa Härmänmaan miljööprojektissa. Samaan
aikaan kesällä 2000, kun projektin näyttely oli
esillä kirjastossa Isossa Tehtaassa, kaupunginhal-
litus päätti teknisen lautakunnan esityksestä, että
Ruokala puretaan. Rakennukselle ei haluttu osoit-
taa uutta käyttöä, koska sellaista taloudellisesti
edullista käyttäjää ei ollut tiedossa, joka olisi mak-
sanut korjauksen ja käyttöökustannukset.

Kuva 67. Opasteessa on sama kuva kuin ensimmäisessä näyttelyjulisteessa.

Kulttuuriyhdistys Nurkkakivi ry teki ilmoit-
uksen ympäristökeskukseen, joka pani rakennuk-
sen välittömästi toimenpidekieltoon. Museoviras-
ton lausunnon mukaan Vanhan Paukun alue on
nyt valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihisto-
rialtaan ja arkkitehtuuriltaan. Edelleen lausun-
nossa todetaan, että arkkitehti Onni Tarjanteen
suunnittelema tehtaen ruokalarakennus on säi-
lytettävä kokonaisuuden osana. (Museovirasto
2001)

Rakennussuojelupäätöstä ei ympäristökes-
kuksesta saatu: sieltä sanottiin, että alue ja koko-
naisuus sekä myös Ruokalarakennus on suojel-
tava kaavalla. Näinhän tehtiin jo vuonna 1994,

mutta sillä ei näytä olevan merkitystä, jos kaavamääräystä ”ei saa purkaa ilman rakennuslautakunnan lupaa” tulkitaan siten, että ”luvan kanssa” saa purkaa. Myöskään ympäristöministeriö ei katsonut vuoden 2003 lopulla mahdolliseksi suojella Ruokalarakennusta rakennussuojelulain nojalla, vaan piti kaavasuojelua riittävänä. Alun perin rakennuksen purkamisuhasta huolestunut kulttuuriyhdistys Nurkkakivi ei katsonut enää olevan tarpeen valittaa ympäristöministeriön päätöksestä, koska siihen ei enää ole mahdollista saada sisällöllisiä muutoksia.

Vuoden 2004 alussa, juuri ennen kuin ympäristöministeriön päätös oli saanut lainvoiman, toinen lapualainen kulttuuriyhdistys, perinteikäs Lapua-seura puuttui asiaan. Se teki kaupungille tarjouksen, että se ostaisi nimelliseen hintaan rakennuksen ja ryhtyisi järjestämään siihen yhdistysten taloa yhdessä muiden lapualaisten yhdistysten kanssa. Lapualla on yli 200 yhdistystä, joista useat kaipaavat toiminnalleen ja tarpeistolleen tiloja, mutta niiden ei ole yksin mahdollista ruveta Ruokalan hallinnoijaksi. Lapua-seuralla on kokemusta rakennusten omistamisesta, koska sillä on omistuksessaan Ränkimäellä talonpoikaimuseonalue, jossa on lähes parikymmentä rakennusta. Pitkien neuvottelujen jälkeen kaupunginhallitus kuitenkin kieltäytyi luovuttamasta taloa Lapua-seuralle.⁹ Lopulta ympäristölautakunta myönsi Ruokalarakennukselle purkuluvan, jonka Vaasan hallinto-oikeus alkuvuodesta 2006 kumosi valituksen jälkeen. Prosessi on edelleen huhtikuulla 2006 kesken. Ympäristöministeriö on lisäksi kehottanut kaupunkia tarkistamaan Vanhan Paukun alueen asemakaavaa, koska se ei ole ajanmukainen eikä riittävästi suojele kulttuuriympäristöä.

1 Aluetta oli kutsuttu tuttavallisesti aina paukuksi (pienellä kirjaimella), mutta nimenanto alueen siirtyessä uuteen käyttöön olikin aika monimutkaista. ”Paukku”-nimitys kuului patruunatehtaalle ja siirtyi tehtaan toiminnan mukana uudelle teollisuusalueelle. Aluksi aluetta nimitettiin hieman teennäisestä Vanhan Patruunatehtaan alueeksi, ja niin sitä kutsuttiin pitkään suunnitteluvaiheessa. Niinpä esimerkiksi kaikissa esisuunnitteluvaiheen raporteissa ja urakkakuivissa luki ensimmäisessä vaiheessa Vanha Patruunatehdas. Vasta myöhemmin kaupunginhallitus päätti alueen nimeksi Kulttuuri- ja yrityskeskus Vanha Paukku, josta ”yritys” kului pian käytössä pois.

2 Rakennuksen rakentamisvuosi on epätarkka ja Valtion patruunatehdas aloittaa oman v. 1963 kirjoitetun historiansa vasta vuodesta 1923. Kuitenkin tiedetään, että tehdas oli olemassa ja seisoi tyhjiillään ainakin jo v. 1918. Kerrotaan, että Ilmari Laurilan joukot kokoontuivat sinne illalla klo 22, tammisunnuntaina 28.1.1918 aloitettiin sitten kello 2 yöhyökkäys. (Uotila 1986, 183)

Vuosi 1913 voisi kuitenkin olla rakentamisvuosi. Tämä tieto on peräisin Lapuan Sähkön historiikin painamattomasta luonnoksesta ja saatu 1980-luvulla henkilöhaastattelussa.

3 Luokka K 1 oli hyväkuntoisten, sellaisenaan käyttöön otettavissa olevien rakennusten ryhmä. Käyttötarkoituksen muutos aiheuttaisi tähänkin muutostöitä. LVIS-järjestelmien arvioitiin olevan pääosin kunnossa, mutta edellä mainittu mahdollinen toisentyyppiseen käyttöön ottaminen vaikutti asiaan. Tähän luokkaan kuuluvia rakennuksia oli arvon mukaan yhteensä yli 3000 kerrosneliometriä. Kuntoluokkaan K 2-luokkaan kuuluvat katsottiin myös käyttökelpoisiksi sellaisinaan tai korjattavissa oleviksi. LVIS-järjestelmät olivat tarkistuksen tarpeessa. Myöhemmin tehty asbestikartoitus toi esille heikkouksia K 2- ja myös K 1 -luokan rakennuksiin. Tyydyttävässä kunnossa olevia rakennuksia todettiin olevan noin 7200 kerrosneliometriä. K 3 -luokan rakennukset arvioitiin välttäväkuntoisiksi. Tässä vaikutti melko paljon rakennusmateriaali, koska ryhmään asetettu puinen Ruokala todettiin myöhemmin tarkemmissa tutkimuksissa paljon odotettua parempikuntoiseksi. Huonokuntoisia rakennuksia esitettiin olevan alustavassa kuntoraportissa noin 2700 kerrosneliometriä, josta noin 2200 kerrosneliometriä oli kylmää tilaa.

4 Lapuan kaupunginhallituksen päätös 3.5.1993 § 42.

5 YM:n päätös n:o YM12/531/2002 rakennussuojelua koskevassa valituksessa

6 ote kaupunginhallituksen pöytäkirjasta § 15 22.11.1993: Lapuan musiikkiopiston oppilastukiyhdistyksen hallitukselta 2070 henkilön vetoamus musiikkiopiston sijoituspaikasta. ”Lapuan musiikkiopiston oppilastukiyhdistys ystäväinen on huolissaan musiikkiopiston tilatarpeesta. Tähän perustuen eri tahoilla on kerätty nimilistoja asian puolesta. Viikon aikana (31.10-5.11.1993) nimiä kertyi 2061. Ehdotamme, että Lapuan kaupunginvaltuusto ottaa huomioon asian ja päättää, että musiikkiopistolle saneerataan uudet toimitilat vanhaan Paukkuun. —”

7 Tällä hetkellä, kymmenen vuoden prosessin jälkeen, se on valtakunnallisesti merkittävänä kulttuurihistoriallisena ympäristökokonaisuutena Museoviraston listoilla sekä Etelä-Pohjanmaan maakuntakaavassa.

8 Aikoinaan vuonna 1995 tosin rakennusarkkitehtipiskelijoiden Italia-Lapua-näyttely päätyi Helsingin Sanomiin maakuntakatsaukseen.

9 Sanomalehti Ilkka 9.2.2005. Uutisointi asiasta helmikuussa 2005 kertoi, että Lapua-seuralla kuitenkin olisi vielä mahdollisuus pelastaa rakennus. Kaupunginjohtaja vakuutti, että kaupunki oli valmis luovuttamaan Vanhan Paukun Ruokalan Lapua-seuran haltuun ja antamaan rakennukseen purkamiseen varatun määrärahan kunnostamista varten seuran käyttöön.

Sanomalehti Ilkka 29.11.2005.: ”Meidän mielestämme Puukoulu ja Ruokala eivät ole arvokkaita kohteita. Se on jonkun muun käsitys asiasta. — Kumpikin talo on päätetty purkaa, ja siihen asiaan ei ole tullut muutosta.” Kaupunginjohtaja Paavo Latva-Rasku.

Kuva 68. Ison Tehtaan tornillinen länsipääty ja vanha muuntaja. Tiiliseinién välissä on voimakas materiaalin ja paikan tuntu.

3. Tutkimuksen tekeminen

”Juuri kun olin saanut kaikki vastaukset valmiiksi, kysymykset vaihtuivat.” (trad.) Loppulause teoksesta Sosiokulttuurinen innostaminen, Leena Kurki, Vastapaino Tampere 2000.

3.1 Tutkijan positio ja hermeneuttista ymmärtämistä

Tieto ja tietäminen ovat tärkeitä. Ajoittain tosielämä ja työ häivyttävät kyynisyyden alle kaiken tietämisen tarpeen. Mutta kun uuden kokeminen ja vanhan ymmärtämisen oivallus taas kohtaavat, elämä tuntuu arvokkaalta ja halutulta. Olen ymmärtänyt, että tutkimuksen tar-

koitus on synnyttää uutta tietoa tai auttaa ymmärtämään tapahtunutta. Olen ollut tutkimassani tapauksessa mukana keskeisenä toimijana, joten minun ei ole ollut tarkoituksenmukaista pyrkiä ulkopuolisuuden kautta näennäiseen objektiivisyyteen, eikä tietysti mahdollistakaan. Mutta olen tavoitellut narratiivisuutta ja tapauksen hermeneuttista ymmärtämistä ja tulkintaa. Ymmärtäminen ei estä kritiikkiä eikä se tarkoita samaa kuin kai-

ken hyväksyminen. Tarkoituksenani on selvittää toimijan ja tutkijan asemaani tässä tutkimuksessa, ja siksi käsittelen seuraavassa modernisaatioon liittyvää refleksiivisyyttä sekä ymmärtämisen hermeneutiikkaa.

Moderni maailma uskoi tiedon ja tieteen kehittymisen parantavaan voimaan. Mutta kuinka toisin kävikään. Max Weber toi tietoisuuteemme käsitteen ”teknisen tiedon rautahäkki”, jonka vangiksi maailma jäi. Jo Nietzsche yritti oikaista modernin ajatusta osoittamalla, että valistuskin on vain myytti. Metodologinen epäily, joka paradoksaalisesti oli valistuksen varmuusväitteen alku, paljastuu nykyajalle koko laajuudessaan. (Giddens 1995, 86)

”Modernina aikakautena on modernina olemisen tosiasia tärkein arvo; kukaan ei tietenkään halua tulla kutsutuksi taantumukselliseksi,” kirjoittaa italialainen hermeneutikko filosofi Gianni Vattimo kirjassaan ”Läpinäkyvä yhteiskunta /La società trasparente” (Vattimo 1989, 14).

Moderni aika ja erityisesti valistuksen aika-kausi liitti historiaan ja kulttuuriin edistyksen merkityksen. Valistuksen aikakausi tarkasteli koko inhimillistä historiaa täydellisyyttä kohti kulkevan ihmisen ihanteen toteutumisen ja vapautumisen liikkeenä. Ajateltiin, että se, mikä on kehittyneempää eli lähempänä prosessin lopullista päämäärää, on aina arvokkaampaa kuin sitä edeltänyt vaihe. Jotta historia voitaisiin nähdä vain aidon ihmisyyden eteneväksi toteutumiseksi ja edistykseksi, pitäisi erään ehdon täytyä: silloin pitäisi olla olemassa vain yksi ainoa historia, ei muiden kulttuureita eikä toisten historioita. Postmodernismi (tai poststrukturalismi) hylkäsi sitten historiakäsityksessään ajatuksen edistyksestä ja valistuksen vapaudesta, ja sanottiin, että suurten metakertomusten aika on ohi. Vanha ennako-oletus siitä, että kulttuuri olisi yhtenäinen ja järjestynyt rakenne, on nyt poissa. Tieteellinenkin subjekti on aina sidottu aikaan ja

paikkaan, kulttuurin. Narratiivinen kertomusten ote on kuitenkin tullut viime aikoina käyttöön tutkimuksessa. Mutta tämä uusi narratiivisuus tarkoittaa nyt ihmisen kokoisia kertomuksia; enää ei ole tarkoituksena löytää yhtä ainoaa kertomusta tai totuutta.

Ilmaus ”läpinäkyvä yhteiskunta” on Vattimollakin lainausmerkeissä. Kirjoittaessani tätä syyskuussa 2003 kuulin Ruotsin ulkoministeri Anna Lindhin menehtyneen puukotuksessa saamiinsa vammoihin. Maailman läpinäkyvimpänä kuvattu ruotsalainenkaan yhteiskunta ei ole enää turvallinen, ja tämän myötä ”läpinäkyvyys” on entistä vähemmän positiivinen ilmaus.¹ Vattimo väittää, että medioilla on keskeinen rooli postmodernin yhteiskunnan syntyisessä. Ne luonnehtivat tätä yhteiskuntaa, mutta eivät niinkään entistä ”läpinäkyvämpänä”, entistä enemmän itsestään tietoisena ja valistuneena yhteiskuntana, vaan monimutkaisempana ja kaoottisempana. Vattimo kyllä olettaa, että juuri tässä suhteellisessa ”kaaoksessa” lepäivät toiveemme emansipaatiosta ja vapautumisesta. (Vattimo 1989, 16)

Läpinäkyvästä yhteiskunnasta puhutaan, mutta miten se on toteutumassa? Ihmistieteiden ja kommunikaation yhteiskunta onkin kulkenut kohti ”maailman kuvitteellistamista”. Media tarjoaa maailmankuvia, ikäänkuin ne muodostaisivat maailman eivätkä olisikaan ainoastaan tulkintoja ”todellisuudesta” tai ”datasta”. Nietzschen mukaan ”ei ole olemassa tosiasioita, on olemassa vain tulkintoja”. Nietzsche myös kirjoitti, että ”todellisesta maailmasta on lopultakin tullut tarina”. (Vattimo 1989, 34)

Hermeneutiikka säilyttää itsessään Nietzschen viitaten ”epäilyksen koulua”. Sillä jos emme (vielä?) voi paljastaa viimeiseen ja pysyvään perustaan pyrkivien ideologioiden valheitä, niin voimme kuitenkin ”täsmentää” kertomus-

ten moninaista luonnetta. Hermeneutiikka etsii totuutta tekstien välisen dialogin jatkuvuutena ja ”korrespondenssina”, ei lausumien vastaavuutta jonkin myyttisen todellisuuden tilan kanssa. Tämä logiikka saattaa olla jopa ankarampaa kuin aiemmat logiikat, eikä se anna etuoikeutettua asemaa jollekin tietylle symbolijärjestelmälle tai määrättylle ”narratiiville”.

Hermeneutiikassa oli alun perin kyse raamatun tekstien tulkinnasta, mutta sittemmin käsite on levinnyt filosofiaan, kirjallisuuteen ja muihin humanistisiin ja esteettisiin tutkimusaloihin. Teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen keskinäinen polaarisuus ei ole itsestään selvä. Kaikki tutkimuksen lajit sisältävät sekä subjektisuuden että subjektienvälisyyden puolia, teoreettisen työn ja ennalta näkemättömän empiirisen aineiston kohtaamisia, induktioita ja deduktioita. Tutkimuksen eri lajit eivät näytä erilaisilta muuten kuin siinä, kuka tutkii mitäkin ja mistä näkökulmasta.

Kun kiinnostus hermeneutiikkaan lisääntyi 1600–1700-luvulla, oli siinä taustalla modernin luonnontieteen nousu, joka teki ajankohtaiseksi kysymyksen tulkitsevien tieteiden aseman tiedonalueiden sisällä sekä tietysti myös valistus. Totuuden vaatimus, verifioinnin vaatimus, metodin vaatimus ja tieteen kielen vaatimus pakottivat itsereflektioon myös tulkitsevissa tieteissä. Hermeneutiikka liitettiin filosofiaan, kun sitä alettiin määritellä tiedonalueena. Ajatuksena oli, että erityisten hermeneutiikan osa-alueiden (raamatun tulkinta, juridiikka, klassisten tekstien tulkinta) taustalta voisi löytyä yleisiä tulkinnan periaatteita, joiden tutkimiseen hermeneutiikan pitäisi siten suuntautua.

Saksalainen valistusajattelija Christian Wolff esitti 1700-luvulla neljä hermeneutiikan periaa-

tetta. Wolff ei nähnyt eroa luonnon- tai ihmistieteiden välillä, sillä hänen mielestään järjen lait takasivat, että luonnonilmiöistä ja teksteistä saatava tieto olisi yhtä varmaa.

1. *Tekijän mielen tutkiminen ymmärtämisen ja tulkinnan päämääränä*
2. *Ymmärtämisprosessin universaalisuus*
3. *Ymmärtämisen kohteena olevan tekijän rationalisuus*
4. *Tulkitsijan mahdollisuus ymmärtää tekijää paremmin kuin tekijä itse (Oesch 2005, 19).*

Saksalainen filosofi, hermeneutikko Hans-Georg Gadamer ehti kehittää ajatteluaan lähes koko viime vuosisadan ajan. Gadamer vertaa ”ymmärtämisen kehää” (der hermeneutische Zirkel) vieraiden kielten oppimisprosessiin. Vieraskielinen lause on ensin jäsennettävä, ennen kuin yritämme ymmärtää sen osien merkityksen. Jäsentämistä ohjaa kuitenkin edeltävästä tekstiyyheydestä virinnyt merkitysodotus. Ja jos teksti vaatii, tätä merkitystä on oikaistava. Teksti järjestyy uuden merkitysodotuksen mukaisesti näkemykseltään yhtenäiseksi. Näin ymmärtämisen liike toteutuu kokonaisuudesta osaan ja osasta takaisin kokonaisuuteen. Kriteeri oikealle ymmärtämiselle on yksittäisseikkojen yhteensopivuus kokonaisuuden kanssa. Jos ne eivät sovi yhteen, ei ymmärtäminen ole onnistunut. Gadamer kritisoi romantiikan subjektivistista käsitystä hermeneuttisesta ymmärtämisestä, jolloin ymmärtääkseen pitäisi asettua kirjoittajan sieluntilaan. Pikemminkin meidän on asetuttava kirjoittajan (puhujan) näkökannalle. Halutessamme todella ymmärtää pyrimme jopa vahvistamaan toisen argumentteja. Jo suullisessa keskustelussa, mutta vielä selvemmin kirjoitetun ymmärtämisessä, olemme tekemisissä merkitysten kanssa. Ne voidaan ymmärtää jo sellaisinaan ja ne eivät anna aihetta palata toisen subjektiviteettiin. Hermeneutiikka yrittää selvittää tätä ymmärtämisen ihmettä, joka

ei tarkoita salaperäistä sielujenyhteyttä, vaan osallisuutta yhteiseen merkitykseen.

”Hermeneuttinen sääntö, jonka mukaan kokonaisuus tulee ymmärtää yksittäisestä ja yksittäinen kokonaisuudesta, on peräisin antiikin retoriikasta. Uuden ajan hermeneutiikassa se omaksuttiin puhetaidosta ymmärtämisen taitoon. Molemmissa tapauksissa asetelma on kehämäinen. Kokonaisuuden merkitystä ennakoidaan eksplisiittisesti, sillä osat, jotka määrittyvät kokonaisuudesta, määrittävät itse kokonaisuutta.” Hans-Georg Gadamer teoksessaan ”Hermeneutiikka, ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa”. (Gadamer 2004, 29)

Kuitenkin ennen kuin osien ja kokonaisuuden vastavuoroinen rakentuminen hermeneuttisella kehällä voi alkaa ja tulkitsija astua sisään, täytyy hänellä olla hallussaan jotain jo edeltä käsin; näitä tekijöitä voi Gadamerin tapaan nimittää ”ennakkoluuloiksi”² tai käyttää Heideggerin käsitteitä ”ennakkonäkymä”, ”ennakkokäsitys” jne. tai sitten voidaan puhua esimerkiksi paikallisuuden tuntemuksesta tai kulttuurisesta ymmärtämisestä kuten nykyisin usein kuulee. Kaikessa tulkittamisessa ja ymmärtämisessä osien ja kokonaisuuden suhde on kehämäinen ja voimme ymmärtää jonkin tietyn osan tulkittamisen kohteesta vain kokonaisuuden (*kon*-tekstin) osana. Esimerkiksi sana tulee ymmärretyksi vasta lauseen osana, lause vain osana tekstiä ja teksti vain osana kulttuurista kokonaisuutta.

Hermeneutiikkaa ei Gadamerin mukaan kannata latistaa pelkäksi metodiikaksi. Tätä näkökantaa hän vahvistaa vielä Heideggerin esittämän kysymyksenasettelun valossa. Heideggerin eksistentiaalialianalyysi antaa ymmärtämisen kehärakenteelle sen sisällöllisen merkityksen takaisin:

”Kehää ei saa latistaa kehäpäätelmäksi, vaikka sellainen ehkä suvaittaisiinkin. Kehässä piilee alkuperäisemmän tietämisen positiivinen mahdollisuus, johon tartutaan aidosti vain, jos tulkinassa ymmärretään, ettei mieleenjohtumien ja

arkikäsitteiden saa antaa määrätä ennakkoon omaksuttua, ennakkonäkymää ja ennakkokäsitystä. Tulkittamisen ensimmäinen, alituinen ja viimeinen tehtävä on varmistaa aiheen tieteellinen tarkastelu työstämällä ennakkoon omaksuttua, ennakkonäkymää ja ennakkokäsitystä asioista itsestään.” Heidegger: Sein und Zeit, 1927, 1986, suomennos R.Kupiainen . Vastapaino, Tampere 2000. Tässä kuitenkin Ismo Nikanderin käännös teoksessa ”Hermeneutiikka” (Gadamer 2004, 31).

Heidegger ei Gadamerin mukaan esitä vaatimuksia siitä, kuinka ymmärtämisen tulee toteutua käytännössä, vaan hän kuvaa tapaa, jolla ymmärtävä tulkinta toteutuu. Hermeneuttinen pohdiskelu ei huipennu kehän olemassaoloon, vaan siihen, että kehällä on ontologisesti positiivinen merkitys. Oikean tulkinnan on suojauduttava mielivaltaisilta päähänpalkähdyksiltä ja huomaamattomilta, rajoittuneilta ajattelutottumuksilta sekä kohdistettava katse ”asioihin itseensä” (*das Ding an sich*). On hyvä, että tulkitsija ei käy ”tekstiin” käsiksi oikopäätä, vaan tutkii ensin ennakkonäkemyksensä oikeutusta eli alkuperää ja pätevyyttä. Tulkitsija, joka haluaa ymmärtää tekstiä, antaa tekstin sanoa hänelle jotain vapaaehtoisesti. Hermeneuttisesti kouliintunut tietoisuus on alusta pitäen vastaanottavainen tekstin toiseudelle.

Martin Heideggeria ajatellaan yleensä fenomenologisena filosofina, mutta hän on myös hermeneutikko. Hänen varhaisen ajattelunsa sekä ”Olemisen ja ajan” perusteella on mahdollista erottaa neljä erityyppistä tapaa käsittää termi hermeneutiikka:

1. hermeneutiikka tulkittamisena arkikielessä (sisältää kuitenkin itsessään esiontologisessa muodossa viitteitä filosofisesta hermeneutiikasta)

2. hermeneutiikka fundamentaaliontologiana eli niiden mahdollisuusehtojen työstäminenä, joihin kaikki ontologinen tutkimus perustuu.

3. faktisuuden hermeneutiikka eli täälläolevan olemisen tulkitseminen, eksistenssin eksistentiaalisuuden analytiikka

4. hermeneutiikka historiallisten ihmistieteiden metodologiana ja epistemologiana.

Kohdat yksi ja neljä kuvaavat hermeneutiikkaa lähinnä siinä metodologisessa ja näkemyksellisessä mielessä, jossa olen sen tähän halunnut tutkijan positiotani kuvaamaan. Kohtien kaksi ja kolme välillä on kiinteä yhteys, ja hermeneuttinen filosofia oli Heideggerille lopulta ensisijaisesti vastaamista eksistentiaalis-ontologisiin kysymyksiin ja samalla ihmistieteiden perustan kysymistä. Heidegger korvasi aiemman hermeneutiikan kysymyksen ”Miten subjekti voi ymmärtää tekstin merkityksen?” kysymyksellään maailmassa olemisesta: ”Miten olento, jonka oleminen muodostuu ymmärtämisestä, on maailmassa?” Heideggerin mukaan ymmärtäminen on täälläolon (Dasein)³ olemiskyvyn olemista (Tontti 2005, 53–56).

Gadamerille ymmärtäminen tarkoittaa ensisijaisesti tarkastellun asian ymmärtämistä ja vasta toissijaisesti toisen esittämän mielipiteen erottamista omasta mielipiteestä ja sen ymmärtämistä. Asian ymmärtäminen, tekemisissä oleminen saman asian kanssa, on hermeneuttisista ehdoista ensisijaisin. Se määrää, mitä voidaan ymmärtää yhtenäiseksi merkitykseksi ja mihin täydellisyyteen ennakoitua voi soveltaa. Kuuluminen traditioon, traditio historiallis-hermeneuttisen suhtautumisen osatekijänä saa näin täyden merkityksensä perustavanlaatuisen, kannattelevien ja yhteisten ennakkoluulojen kautta. Hermeneutiikan lähtökohtana täytyy olla, että tulkitsija, joka haluaa ymmärtää, on sidoksissa perinteessä ilmaistuun asiaan ja hänellä joko on yhteys traditioon, josta perinne puhuu, tai hän löytää tämän yhteyden. Hermeneuttinen tietoisuus on kuitenkin selvillä siitä, ettei se voi olla sidoksissa asi-

aan kyselemättä ja itsestään selvästi samannimisesti, kuten tradition katkeamaton jatkumo edellyttäisi. Hermeneutiikan tehtävä perustuukin juuri tuttuuden ja vierauden vastakohtaan. Usein ajallinen etäisyys ratkaisee hermeneutiikan varsinaisen, kriittisen tehtävän: se erottaa todet ennakkoluulot vääristä. Siksi hermeneuttiseen tietoisuuteen kuuluu myös historiallinen tietoisuus, ja asianmukaisen hermeneutiikan tulisi osoittaa, että historian varsinainen todellisuus on ymmärtämisessä itsessään. (Gadamer, 2004, 29–39)

Ymmärtäminen edellyttää tämän mukaan lähtökohtaisesti tradition ymmärtämistä. Tämä näyttäisi joko edellyttävän kuulumista kulttuurin piiriin tai ainakin asettumista sen keskelle: eli tutkijan tehtävä ei ole astua tutkimuksensa ulkopuolelle vaan nimenomaan asettua tapahtuman ja olemisen keskiöön, kuten tulen seuraavissa luvuissa osoittamaan tapaustutkimuksessa tehneeni.

Kielellinen lähestymistapa kulttuuriin ja tutkimuksen tekemiseen tulevat ilmeisen selväksi tämän tutkimuksen seuraavissa luvuissa, ja se viittaa vielä kerran Gadameriin, jonka koko tuotannon läpäisevä teema on kielellisyyden universaalisuus tulkitsemisen ja ymmärtämisen ensimmäisenä mahdollisuuden ehtona. Kielellisyyden universaalisuus tiivistyy siihen sinänsä varsin itsestään selvään lähtökohtaan, että ei ole olemassa neutraalia, puolueettoman tarkkailijan asemaa kielen ulkopuolella:

”...ei ole olemassa sosiaalista todellisuutta, kaikkine todellisine pakkoineenkaan, joka ei vuorostaan representoidu kielellisesti artikuloitussa tietoisuudessa. Todellisuus ei tapahdu ”kielen sellän takana”. Päinvastoin, se tapahtuu niiden sellän takana, jotka väittävät ymmärtäneensä maailman kokonaisuudessaan...” Gadamer 1993, 245 (Tässä: Jarkko Tontti 2005, 59)⁴

Vielä muutama sana kuvallisuuden ja tekstuaalisuuden yhtä aikaa esiintymisestä ja ehkä vain näennäisestä toisensa poissulkemisesta. Kun Martin Heidegger puhuu ”maailmankuvien aikakaudesta” modernin maailman määritelmänä, hän Vattimon mukaan todella tarkoittaa sillä modernia maailmaa aikakautena, jossa maailma palautuu tai muodostuu kuviksi – eikä kyseessä ollut pelkkä metafora (Vattimo 1989, 26). Moderni maailma ei palaudu niinkään maailmankuviksi arvojärjestelminä, subjektiivisina näkemyksinä tai mahdollisten ”maailmankuvien psykologian tutkimuskohteena”. Vattimon mukaan maailmankuvat ovat yksinkertaisesti tieteen luomia ja todentamia kuvia, jotka leviävät sekä tieteelliseen koeasetelmaan että tulosten soveltamisen tekniikkaan. Näin ne keskittyvät loppujen lopuksi informaatiotieteeseen ja teknologiaan. Kun väitetään nykyaikaista yhteiskuntaa olennaisesti kommunikaation ja yhteiskuntatieteiden yhteiskunnaksi, se ei suinkaan merkitse luonnontieteiden tai teknisten tieteiden panoksen väheksymistä. Ne juuri ovat tehneet tämän yhteiskunnan mahdolliseksi. Teknologian kehittymisen suurin merkitys ei olekaan siinä, että kykenisimme hallitsemaan luontoa koneellisesti, vaan siinä että pystymme käsittämään maailman kuvina.

Kuvallinen tapa ajatella ja muistaa on arkitehdin ammatissa tärkeää. Valokuvaaminen taistelee etusijasta yhdessä tutkivan kirjoittamisen kanssa valitessani välineitä omaan kommunikaatiooni. Tässä ei varmasti ole kyse vain yksilökohtaisista valinnoistani, vaan visuaalisesti rakentunut maailmamme on ohjannut niitä. Median luoma kuvitteellistettu maailma kantaa sisällään traditiota, kuvia ja jopa myyttejä.

Sivuan tässä tutkimuksessa muutamaa niin sanotusti ”myyttistä” käsitettä, kuten paikan identiteetti, paikan henki tai kollektiivinen muisti, ja

otan tässä sen vuoksi esille myytin aseman nykyisessä ajattelussa. Tiedon ja kulttuurin sosiaalinen ja kielellinen rakentuminen erilaisissa kulttuureissa on mielestäni selvää, joten määrittelen itseni siinä mielessä relativistiksi. Käyttämällä myyttisiksi käsitettyjä selityksiä joistakin asioista haluan yrittää kulttuurin rationalismin ja irrationalismin välisen vastakohtaisuuden ylittämistä. Vaikka nykyranskalainen ajattelija Lyotard sanoo, että ”myyttien aika on ohi ja suuret kertomukset ovat kuolleet”, ajattelen Vattimon tapaan, että kulttuurirelativismissa moderni eurooppalainen kulttuuri kuitenkin on sidottu uskonnolliseen menneisyyteensä ja edistyksekkään on nostalginen luonne. Nostalgian merkitys saa ilmaisunsa ainoastaan yhteydessä loppuun saakka vietyyn demytologisointiin: kun demytologisointi⁵ paljastuu myytiksi, saa myytti jälleen oikeutensa, mutta ainoastaan totuuden yleisen ”heikkouden” kokemuksen kehyksissä. Myytin läsnäolo ei nykyisessä kulttuurissamme tarkoita vastakkaista liikettä modernisoitumiselle, vaan sen olemassaolo on oikeastaan modernisaation johdonmukainen vaatimus. Kohtuullinen irrationalismi taas hyväksyy postmodernismissäkin pyrkimyksen löytää varmuus. Mutta se ei löydäkään kartesiolaista cogiton turvallisuutta, vaan proustilaisen sydämen loppumattomuuden, kertomukset medioissa ja psykoanalyysin korostamat mytologiat. Tämän postmodernin kokemuksen ”paluu myyttiin” pyrkii tavoittamaan. Ei kuitenkaan ole tarkoitukseensa saavuttaa myytin renessanssia tietona, jota modernisaatio tai rationaalisuus tietona eivät olisi pystyneet vahingoittamaan. Tässä merkityksessä ”paluu myyttiin” näyttääkin viittaavan kohti rationalismin ja irrationalismin välisen vastakohtaisuuden ylittämistä. (Vattimo 1989, 53)

Kääntymiseni hermeneutiikan puoleen ilmensi alun perin halua päästä pois teknistieteellisen rationalismin ylivallasta, johon liittyi ajatus vain

kaiken mitattavan ja laskemalla verifioitavissa olevan todellisuuden oikeutuksesta. Näin hermeneutiikassa mahdollisuuden antipositivismiin. Hermeneutiikka (tulkintaoppi) näyttäytyi mahdollisuutena käyttää intentiosta lähtevää tulkintaa ja sen löytäminen näytti tarjoavan relativismin kautta tukevan pohjan kokemuksen ja elämyksen kautta ymmärtämiselle niille ilmiöille, joita tieteellinen positivismi ei tiedoksi kykenisi hyväksymään. (Arkitodellisuudessa elämme edelleen uskossa kvantitatiivisen ja kokeellisesti todistet-tavan tiedon ja tutkimuksen paremmuuteen.)

Haluan ajatella kuten ranskalainen Paul Ricoeur, jonka hermeneutiikka on saanut vaikutteita psykoanalyysistä, historian tutkimuksesta ja strukturalistien kielitieteistä, että hermeneutiikka luonnehtiva ”kriittinen ymmärtäminen” ei ole onnistuneen kritiikin este, vaan pikemminkin sen ehto. Empaattinen ymmärtäminen ja etäännyttävä kritiikki eivät ole niin vastakohtaisia kuin usein uskotaan. Epäilyn hermeneutiikka on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ymmärryksen hermeneutiikan kanssa. Kritiikin on ymmärrettävä ja tulkittava osuakseen kohteeseensa. Kriittinen teoria, joka ei hyväksy toiseutta, muuttuu totalitaariseksi dogmatismiksi. Kulttuuriteoria ja kulttuurinen tieto sisältää valtaan liittyviä ulottuvuuksia, mutta valtaan ei kannata liittää vain negatiivisia odotuksia eikä teorioita ajatella vain mieliteenmuokkaajina.

Koska tutkimukseni kohteena on tapaus, jossa olen ollut toimijana mukana, on hermeneuttinen ote (historiallinen ja kielellinen tulkinta) ja sisälle astuminen enemmänkin selvyys kuin selittämistä odottava valinta. En edes kuvittele voivani asettua täydellisesti ulkopuoliseksi tutkijaksi, kun palaan tässä tutkimuksessa tapahtumien kulkuun. Mutta haluan tehdä sen sellaisella otteella, että minun on mahdollista kyetä ym-

märtämään myös muita toimijoita ja heidän osuuttaan niissä diskursseissa, jotka tätä tapausta sitten kuvaavat. Tätä lienee tarpeen aika ajoin korostaa myös itselleen, ettei loppujen lopuksi sorru vain kuvaamaan omia tuntemuksiin ja valintojaan, vaikka tarkoituksena on reflektoida muiden kokemuksia ja kertomuksia.

Tutkimuksen kirjoittamisen menneisyyteen suuntautuvalla matkalla olen palauttanut itseni (ja toivottavasti myös haastattelemani toimijat) tapahtumien ajankohtaan ja siis myös niiden aikaisiin tavoitteisiin ja ihanteisiin. Omalla kohdallani tämä näkyy myöhemmissä luvuissa Habermasin ja Foucault’n filosofioiden lomittumisena. Habermasin kommunikatiivinen argumentaatioteoria on suunnittelijan ja kaavoittajan ihanetta vielä 1990-luvun lopulla, mutta vuosikymmenen vaihtuessa ja toimijaroolini muuttuessa tutkijan osaksi (argumentaation ihanne ei käytännössä toimi, kun sitä ei tunnusteta eikä harjoiteta tasaveroisista lähtökohdista vallan suhteen) aletaan hakea selityksiä Michel Foucault’n genealogiasta ja tiedon arkeologiasta eli valta-analyyseistä ja hermeneuttisesta relativismista, jopa nihilismistä.

Kriittisyyden säilyttäminen läpi tutkimuksen, ja jatkuva reflektioiva palaaminen lähtökohtaan on pidettävä mielessä koko ajan. Valistuksen perustalla lepäävä Habermasin tiedonintressiteoria ja siihen liittyvä kriittinen diskurssi varmistavat, että ”valistuksen kaksi tulemistä refleksiiviseksi” tarkoittaa ensin itsensä tiedostamista kriittisenä ideologiana ja sitten sitä, kun kriittinen ideologia alkaa itse epäillä omaa kykyään tuottaa enää totuuksia. Kaikkein tärkeintä olisi ihmistieteellisessä tulkitsemistyössä pystyä tunnistamaan omat aihepiiriä koskevat ennakkoluulonsa ja auktoriteettinsa ja sitten koetella näiden kestävyyttä tulkinnan kohteesta avautuvan toiseu-

den kanssa. Vain refleктоimalla ja eksplikoimalla omia ennakkoluuloja ja niiden syntyhistoriaa voi esittää perusteltuja kannanottoja muiden ennakkoluuloista. Habermas sanoo Foucault’sta, että tämän tutkimukset ovat malliesimerkki epärefleksiivisestä tutkimusotteesta, joka ikään kuin olettaa että sillä itsellä on puolueeton, ulkopuolinen tarkkailijan asema, ja Habermas pitää Foucault’⁶ tutkimuksia jopa ”piilonormatiivisina”. (Tontti 2005, 62)

Vanhat tieteen ja arkielämän väitteet pitäisi kyetä asettamaan kyseenalaiseksi, tulkita niitä uudelleen, reflektoida ja kehittää niitä, eikä vain hylätä. On myös jätettävä hyvästit tieteisuskoselle illuusiolle siitä, että absoluuttisen teoreettisen totuuden ja arkielämän ideologian välillä olisi täydellinen kuilu. Useimmat filosofit varovat kuitenkin ajautumista täyteen relativismiin, joka kieltäisi järjestelmällisten teoreettisten pohdintojen erityisyyden, eikä todellakaan ole syytä yrittää korvata perusteltuja ajatuksellisia konstruktioita millään populistisilla jokapäiväisten kokemusten selityksillä. Mutta tiedon satunnaisuus on hyväksyttävä modernissa maailmassa: niin tutkijoiden kuin muidenkin on opittava elämään vailla lopullisia takeita.

3.2 Tutkimuskohteen valinta

Arkkitehtuurin alalla käytetään nykyään lähtökohdiltaan erilaisia tutkimustapoja. Joissakin lähdetään liikkeelle lähitieteiden teorioista, toisissa tarkoituksena on arkkitehtuurin oman teoriaperustan kehittäminen. Koska olen pitkään toiminut arkkitehdin ammatissa, on minulle luonnollista valita käytännöstä ja omasta työstä lähtevä tutkimus, jossa esille tulee tiedosta tietämi-

nen ja suunnittelukäytäntöjen tutkiminen. Ammatillista toimintaa koskevaan tutkimukseen voi kuulua ns. hiljainen tieto ja reflektointi, ja usein siinä on toimintatutkimuksellinen ote. Käytännön arvostuksen nousu voi tarkoittaa jopa uutta paradigmaa, se on käänne tai avaus, joka läpäisee useita tieteenaloja. Sosiologiassa ja sosiaalipolitiikassa puhutaan uudesta kansalaisuudesta, ja kaupunki- ja alue-suunnittelussa sekä arkkitehtuurissa vastaavasti on voimistunut puhe erilaisista tavoista ottaa huomioon käyttäjän näkökulma (esim. John Forester 1989, Patsy Healey 1997). Arkikäyttäjän näkökulman hyväksyminen voi auttaa näkemään myös suunnittelijan ja arkkitehdin ammattikäytännön omana alueenaan tai ”ontologisena piirinä”, joka eroaa esimerkiksi lääkärin tai opettajan käytännöistä. (Aura ym. 2001, 34)

Tutkimukseni aiheena on kulttuuriympäristön muutokseen liittyvä Vanhan Paukun tapaus, joka monen vuoden ajan muodosti merkittävän osan virkatyöstäni Lapualla. Tapauksessa hyljätty teollisuusalue eli ”ei mikään” muutettiin kulttuuriympäristöksi ensin konkreettisesti rakentamalla. Diskursiivisesti, merkitysten tai arvojen tasolla, tapahtunut muutos on myös suuri. Minulla oli jo valmiiksi käytössäni dokumentoitua aineistoa tästä moniulotteisesta muutostarinnasta, kuten valokuvia, suunnitteluraportteja ja asiakirjoja, sekä tietysti oma toimijantietoni.

Tarkoitukseni on ollut Vanhan Paukun suunnitteluprosessia tutkimalla selvittää, miten kulttuuriympäristö muodostui suunnittelun aikana tapaustutkimuksen valossa. Kysymys sisältää ajatuksen, että kulttuuriympäristö tehtiin ensin näkin näkyväksi rakentamalla, jolloin rakentamiseen luetaan mukaan myös siihen kuuluvat ennakoivat toimenpiteet kuten suunnittelu ja päätöksenteko. Toiseksi kulttuuriympäristö muodos-

tui myös merkitysten ja arvojen tasolla, eli ihmisten mielissä ja puheissa diskursiivisesti. Kun kyseessä oli pitkäaikainen ja suuri projekti, ehti sen aikana tapahtua sekä globaaleja että lokaa-leja yhteiskunnallisia muutoksia, lainsäädännöllisiä muutoksia ja suunnittelun paradigman muutoksia. Kunnallispolitiikassa voimahahmot vaihtuivat, maan kulttuuripoliittiset diskurssit muutuivat jne. Tapauksen ajallinen kesto antaa mahdollisuuden yrittää selvittää myös sitä, miten kulttuuriympäristö (siis sen vaikutukset sekä diskursiivisesti muodostuneet merkitykset) on ollut mukana kunnallisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa tämän tapaustutkimuksen esimerkin perusteella.

Paukku-projektin alku vaikutti vuonna 1993 aikaansa nähden poikkeuksellisen avoimelta ja ideoita hakevalta, mutta vuorovaikutus oli hallinnon järjestämää eikä ulottunut kovin laajalle organisaation ulkopuolelle. Kaupungin hallinnon eri osapuolille, virastoille ja päättäjille, sekä liike-elämälle yritettiin ajan markkinayhteiskunnan hengessä antaa mahdollisuus tulla mukaan Paukun alueen esisuunnitteluun. Mutta vaikka yhdistyksiäkin kutsuttiin mukaan, ei kansalaisista vielä tullut toimijoita. Tutkimukseni edistyessä vaikutelmani projektin kommunikatiivisuuden syvyydestä on vaihdellut, mutta niin ovat käsitykseni yleensäkin kommunikaatiosta muuttuneet.

Vuorovaikutteisen, kommunikatiivisen suunnittelun ja Habermasin tutkija amerikkalainen John Forester kirjoittaa suunnittelijan työllä nykyaikana olevan kaksi yhtä tärkeää lähtökohtaa: suunnittelua tehdään kyllä ihmisille, mutta länsimaisissa demokratioissa suunnittelua ohjaavat kapitalistisen yhteiskunnan poliittiset realiteetit. Suunnittelijat (kaavoittajat) eivät tee työtään missään neutraalissa tilanteessa, jossa ihanteellisesti ja liberaalisti kaikilla olisi mahdollisuus

saada äänensä kuuluviin. He työskentelevät poliittisten järjestelmien sisällä poliittisten asioiden parissa, ja jopa perusluonteeltaan tekniset tiedot voivat joutua jonkin tahon kyseenalaistamiksi. Suunnittelijan työ on perusluonteeltaan kommunikatiivista, mutta julkisen sektorin suunnittelun pitää asettaa tavoitteeksi demokraattisen päätöksenteon ihanne, ja se on kehittämishotusten edellytyksenä. (Forester 1989, 3)

Suunnitteluprosessi voi olla vuorovaikutteinen, vaikka se ei kykenisikään toteuttamaan kaikkia kommunikatiivisuuden ihanteita. Luennoidesaan Otaniemessä (kesäkuu 2004) Forester väitti romuttavansa muutamia kommunikatiiviseen toimintaan liittyviä myyttejä. Hän esitti, ettei ole totta, että paras argumentointi aina voittaa tai ideaaliselle puheelle aina löytyy tilaa. Valtasuhteita ei voi syrjäyttää, mutta kommunikatiivisen suunnittelun akti auttaa tutkimaan käytäntöä ja valtaa. Hänen mielestään ei sekään ole totta, että on parempi vain puhua kuin toimia. Suunnitteluprosessissa (kaavoitusprosessissa) tarvitaan argumentointiin erillistä välittäjää tai puheenjohtajaa, joka ei ole minkään tahon puolella. Kaavoittajana, suunnittelijana ja viranhaltijana olen tottunut pitämään itseäni tällaisena puolueettomana parhaan vaihtoehdon hakijana, mutta Foresterin näkemys auttoi ymmärtämään, etteivät muut toimijat kenties näekään toimintaani yhtä pyyteettömänä. Se, mikä oman ammatillisen etiikkani kannalta on minusta puolueetonta toimintaa ja prosessin kuljetusta, voi muista osapuolista näyttää vaikkapa ammattikunnan etujen ajamiselta. Esimerkkinä mainitsen vaikkapa hyvän suunnittelun vaatimuksen tai esteettisen näkökannan ajamisen.

Sivuan muutaman kerran tässä tutkimuksessa ns. marketin kaavoitusprosessia, joka tapahtui Lapualla vuosituhannen vaihteessa ja jossa

maankäyttö- ja rakennuslain ajatuksia vuorovai-
kutteisesta suunnittelusta, osallistumisesta ja
vaikutusarvioinneista ikään kuin testattiin jo en-
nen lain voimaantuloa. Rakennuslain uudistuk-
sessa ns. marketpykälät⁷ olivat erityiskysymy-
ksenä, ja niillä yritettiin rajoittaa keskustan ulko-
puolelle sijoittuvien vähittäiskaupan suuryksiköi-
den rakentamista. Mutta Lapualla ei tuolloin ol-
lut pelkoa keskustan ulkopuolelle nousevista
kaupoista, vaan kyse oli aivan kaupungin kes-
kustaan ja Torille suunnitteilla olleesta marke-
tista ja sen kaavamutoksesta. Siinä nousi kansa-
laisaktiivisuuden lisäksi esille keskustelu ra-
kennetun kulttuuriympäristön arvoista. Proses-
sin yhteydessä huomasin, että ammattipuheella
argumentointi ei poliittisen päätöksentekoyhteis-
ön mielestä ollut uskottavaa eikä arkkitehdin
ammattietiikkaan tai lojaaliuteen työnantajaan
kohtaan luotettu. Tapaustutkimuksen kohteena
tämä ei olisi ollut yhtä hedelmällinen kuin valit-
tu Vanhan Paukun tapaus, koska en katsonut hal-
lussani olevan mitään erikoistietoa marketin
suunnittelusta tai siihen liittyvistä neuvotteluis-
ta. Siinä olin vain tekninen kaavanlaatija yleis-
kaavatyön ohessa. Siirtyminen virkavapaalle val-
mistelemaan Etelä-Pohjanmaan liittoon uutta
maakuntakaavaa sekä jatko-opiskelun aloittami-
nen ratkaisivat tapauksen valinnan vuoden 2000
lopulla, jolloin kaavaprosessit olivat pahasti kes-
ken, mutta Paukun tapaus näyttäytyi jo selkeänä.

Arkkitehdin koulutukseni ja professioni kau-
punkiympäristön suunnittelijana antavat lähtö-
kohdan tarkasteluilleni tässä tapaustutkimukses-
sa. Rakennetun ympäristön fyysisten, esteettis-
ten ja yhteiskunnallisten näkökohtien lisäksi ha-
luan ottaa huomioon kulttuurintutkimuksen an-
taman lisävalaistuksen. Uskon, että kaupunkia
ei koskaan voi määritellä vain taloudellisesti vaan
sillä on ennen kaikkea poliittinen, oikeudellinen
ja sosiaalinen luonne (Weber 1921).

3.3 Tapaustutkimuksesta yleensä

Tapaustutkimus, monografia (engl. case stu-
dy) tarkoittaa yhden (tai useamman toisiinsa liit-
tyvän) tapauksen, yksilön tai ilmiön kuvaamista
yksityiskohtaisesti. Se on lähestymistapa tai nä-
kökulma, mutta sille ei voi asettaa yhtenäistä
määritelmää. Tapaustutkimuksessa voi hyödyn-
tää erilaisia menetelmiä ja aineistoja. Siinä voi-
daan käyttää esimerkiksi etnografiaa, narratiivista
analyysiä, diskurssianalyysiä, toimintatutkimusta
tai arviointitutkimusta. Menetelmät ovat yleensä
laadullisia, mutta ne voivat olla myös määrälli-
siä.

Tutkittava tapaus voi olla esimerkiksi yksi
yksilö tai ihmisryhmä, tapahtuma (tai toiminto,
prosessi tai episodi), jokin instituutio, maantie-
teellinen alue tai paikka. Oleellista on, että se
voidaan ymmärtää yhtenä kokonaisuutena, jota
kutsutaan tapaukseksi. Tapaustutkimuksessa ei
pyritä tilastolliseen yleistämiseen, mutta kaikki
tapaukseen liittyvä tutkitaan ja siinä on erityisen
tärkeätä kontekstisidonnaisuus. Tapaustutkimus
antaa tilaa tutkittavalle ilmiölle ja sen eri piir-
teille sen omissa kontekstissa. Siitä pyritään tuot-
tamaan yksityiskohtaista tietoa. Aineisto voi siis
olla suppea, mutta sen tarkastelun tulee olla sy-
väluotaavaa. Tapaustutkimuksessa ei kysytä niin-
kään, kuinka yleistä jokin on, vaan kuinka jokin
ylipäättään on mahdollista, miten jokin tapahtuu.
On kiinnostavampaa saada selville jonkin ilmi-
ön toimintalogiikka ja ilmiön muotoutumisen
prosessi, kuin se, kuinka yleinen ilmiö on.

Tapaustutkimukseen yhdistettäviä käsitteitä
ovat mm. analyttinen induktio ja aineistolähtöi-
syy (voisi olla tapauslähtöisyys). Liikkeelle läh-
detään yleensä analysoitavasta tapauksesta, ei
ulkopuolisista yleistävistä teorioista. Kuitenkin
tapaustutkimukseenkin liittyy vahva teoreettinen

orientaatio, eikä se voi jäädä vain tutkimuskohteen empiriseksi kuvailuksi. Tapaustudkimuksella ei pyritä tuottamaan tilastollisesti yleistettävää tietoa. Parhaimmillaan tapaustudkimus voi jopa tuottaa uusia käsitteellistämisen tapoja, jotka auttavat jonkin ilmiön syvällisemmässä ymmärtämisessä. Käsitteellistykset voivat toimia analyttisinä ajattelun välineinä muissa vastaavallisissa konteksteissa, ja niillä voi siten olla siirrettävyyssarvoa, vaikka niitä ei voi suoraan yleistää kontekstista toiseen siirryttäessä.

Valitsemani tutkimusstrategia⁸ on siis tapaustudkimus, jossa haetaan yksityiskohtaista, intensiivistä tietoa yksittäisestä tapauksesta tai pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia. Tapaustudkimuksen tyypilliset piirteet ovat seuraavat: Valitaan yksittäinen tapaus, tilanne tai joukko tapauksia. Kohteena on yksilö, ryhmä tai yhteisö. Kiinnostuksen kohteena ovat usein prosessit, yksittäistapausta tutkitaan yhteydessä ympäristöönsä (luonnollisissa tilanteissa), josta yksittäistapaus on osa. Aineistoa kerätään useita metodeja käyttäen, mm. havainnoimalla, haastatteluilla ja dokumentteja tutkimalla. Tavoitteenä on tyypillisimmin ilmiön kuvailu. (Hirsjärvi ym. 2005, 125–126)

Tapaustudkimus, jonka minä tässä kuvaan, on laadullista tutkimusta. Kvalitatiivisen tutkimuksen valintaa (kvantitatiivisen sijaan) ei nykyisin enää tarvitse erityisesti perustella tieteellisyden todistamiseksi. Seuraavassa luettelossa (Hirsjärvi ym. 2005) kokoavasti esitettynä vielä joitakin kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillisiä piirteitä, jotka kuvaavat siis myös omaa tutkimusstrategiaani.

1. Ensimmäkin laadullisessa tutkimuksessa aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa ja tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa.

2. Suositaan ihmistä tiedon keruun instrumenttina. Tutkija luottaa enemmän omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittaviensa kanssa kuin mittausvälineillä hankittavaan tietoon. Perusteluna tälle on näkemys, että ihminen on riittävän joustava sopeutumaan vaihteleviin tilanteisiin. Apuna täydentävän tiedon hankinnassa voi käyttää myös lomakkeita ja testejä.

3. Käytetään induktiivista analyysiä. Tutkijan pyrkimyksenä on paljastaa odottamattomia seikkoja. Sen vuoksi lähtökohdانا ei ole teorian tai hypoteesien testaaminen vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Sitä, mikä on tärkeää, ei määrää tutkija.

4. Laadullisten metodien käyttö aineiston hankinnassa. Suositaan metodeja, joissa tutkittavien näkökulmat ja ”ääni” pääsevät esille. Tällaisia ovat esimerkiksi teemahaastattelut, osallistuva havainnointi, ryhmähaastattelut ja erilaisten dokumenttien ja tekstien diskursiiviset analyysit.

5. Valitaan kohdejoukko tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksen menetelmää käyttäen.

6. Tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä. Tutkimus toteutetaan joustavasti ja suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti.

7. Käsitellään tapausta (tapauksia) ainutlaatuisina ja tulkitaan aineistoa sen mukaisesti.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ollaan kärkeän jaottelun mukaan kiinnostuneita kielen piirteistä, säännönmukaisuuksien keksimisestä, tekstin tai toiminnan merkityksen ymmärtämisestä tai sitten reflektiosta. (Hirsjärvi ym. 2005, 155–156)

Tapaustudkimuksessa voi olla useita erilaisia tutkimusnäkökulmia ja sen kuluessa voi käyttää monia erilaisia metodeja. Case-tutkimus ei toimi pelkästään empirisenä tapauksen kuvauksena. Tapaustudkimuksen teoreettiset näkökulmat nousevat tapaukseen liittyvistä ilmiöistä ja niiden ymmärrys- ja selittämistarpeista, eikä tulosten yleistettävyydelle aseteta vaatimuksia tapauksen ulkopuolella. Mutta aina on tietysti mahdollista, että jotkin case-kohtaiset tulokset tutkimastani kulttuuriympäristön merkityksellistämistä ja muutosprosessista voivat mahdollistaa

uusia näkemis- ja tulkintatapoja yhdyskunta- ja kulttuuriympäristön suunnittelun ilmiöihin laajemminkin.

Tutkimustapaukseni on ollut kestoltaan suhteellisen pitkä. Tein haastateltavien valintaa valmistelevan lomakekyselyn keväällä 2002. Nauhoitetut haastattelut tein sen jälkeen 2002–2003. Voidaan kuitenkin sanoa, että tutkimusaineisto oli kerätty jo aiemminkin, eikä ”aineisto” tässä tapauksessa tarkoita pelkästään sitä nauhoitettua materiaalia, josta tein diskurssianalyysiä. Tämän tutkimuksen ”aineistoa” on koko tämä ”tapaus” vuodesta 1993 alkaen ja kaikki se, miten se tapahtui ja miten tapahtuminen on dokumentoitu suunnittelu- ja päätösasiakirjoihin, suunnitteluraportteihin, kokousmuistioihin, lehtihaastatteluihin ja -artikkeleihin sekä valokuviin. Koska kyseessä on ollut jo olemassa olevien rakennusten toiseen käyttöön ottaminen, kuvataan tutkimuksessa myös rakennusten aiempaa historiaa. Tutkimus loppuu johtopäätösten tekemiseen, mutta ”tapaus Vanhan Paukun tarina” jatkuu edelleen. Yin sijoittaa tapaustutkimuksen tiukasti nykyhetkeen (Yin 1994, 13) määritellesään, että tapaustutkimuksessa jotain nykyajassa tapahtuvaa ilmiötä tarkastellaan sen todellisessa tapahtumakontekstissa (eli ympäristössä, jossa ilmiö tapahtuu) ja etteivät siinä itse ilmiön ja sen kontekstin rajat ole aivan selkeät. Muiden tutkimusoppaiden mukaan tapaustutkimuksen kohteena voi kuitenkin olla myös historiallinen tapaus, jota lähestytään kirjallisten dokumenttien avulla, kuten tässä Vanhan Paukun tapauksesakin osittain. Tarkastelen tässä tapaustutkimuksessa nykyisyyden kontekstista käsin tapahtumaa, josta osa on jo menneisyyttä, mutta ilmiö kuitenkin vielä jatkuu tutkimushetkellä. Ajanjakson kesto ja kontekstin monitahoisuus tuovat esiin

useita näkökulmia, kun pyritään kohti reflektivoivaa hermeneuttista ymmärtämistä ja tulkintaa.

Tapaustutkimuksessa on määrittelyjen mukaan mahdollista käyttää useita eri tutkimusmenetelmiä. Tässä tapauksessa pyrin omalla näkökulmanani pitämään hermeneuttisen ymmärtämisen ja reflektoinnin läpi koko tutkimuksen. Tutkimuksen lähtökohtana oli oma kokemukseni ja paikan merkitysten kokeminen Vanhan Paukun suunnittelun aikana, ja tämä asettaa tutkimuksen alkuun fenomenologisen näkökulman. Toisten toimijoiden paikkakokemukset eivät kuitenkaan olleet tutkimuksen kohteena, vaikka lomakekyselyssä utelin toimijoilta heidän ”merkittävimpiä paikkojaan” kulttuuriympäristön käsitettä avatakseni. Muiden toimijoiden kertomuksia käsittelemällä selontekoina diskurssianalyysillä ja merkityksiä hakemalla. Puheista nousevista diskursseista osa kietoutuu paikan ympärille, ja paikan merkitykset ja filosofia tulevat mukaan tutkimukseen. Diskurssianalyysin aineiston pääosan muodostaa nauhoitettu haastattelumateriaali, ja sitä tukemassa ovat edellä mainitut kirjalliset dokumentit eli asiakirjat ja lehtiarkisto.

Hirsjärvi ym. esittävät R. Teschin teokseen⁹ perustuvan kaavion 26 erilaisesta kvalitatiivisen tutkimuksen lajista (kaavio 3.1 seur. sivulla). Vanhan Paukun projektia käsittelevässä tapaustutkimuksessani olen erityisen kiinnostunut toiminnan merkityksestä ja eri toimijoiden kuvausten antamasta reflektiosta omaan kertomukseeni. Kaavion 3.1 mukaan ”tekstin tai toiminnan merkityksen ymmärtäminen” johtaisi toisaalta ”teemojen löytämiseen” ja fenomenologiaan, ja toisaalta ”tulkintaan”, joka jakaantuu ”tapaustutkimukseen” ja ”hermeneutiikkaan”. Sijainti kaaviossa ei rajoita tutkimustavan valintaa tapaustutkimuksessa, vaan siinä voi käyttää eri tutkimusmetodeja, eikä diskurssianalyysin käyttö

TAULUKKO 1. Kvalitatiivisten tutkimustyyppien ryhmittely

Kaavio 3.1. Kvalitatiivisten tutkimustyyppien ryhmittely (teoksessa Hirsjärvi ym.2005, 157)

nykyisin ole rajattu pelkästään kielen piirteiden tutkimukseen. Tutkimukseni on alussa kuvailevaa (oma kokemus) ja lomakekyselyvastauksiin olen pyrkinyt suhtautumaan ymmärtämällä ja tulkitsemalla, haastatteluaineisto ja oma toimijuuteni lehtiartikkeleiden ja muiden kirjallisen materiaalin mukaisena on analysoitu diskurssianalyysillä. Koko tutkimuksen ajan olen pyrkinyt hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. On tulkittavissa, että fenomenologia on mukana sinänsä jo kulttuuriympäristön virallisen diskurssin määrittelyissä (ajan ja paikan kokeminen, ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen merkkien näkeminen jne). Tutkimuksessa en käsittele ihmisten puheita, heidän selontekojaan omista kokemuksistaan fenomenologisesti, mutta tulkintavaiheessa tutkimuksen lopussa fenomenologinen kokemus nousee jälleen mukaan (kulkee mukana esiymmärryksen tapaan).

3.4 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni kohteena on rakennettu kulttuuriympäristö ja Vanhan Paukun teollisuusalueen suunnittelu-, muutos- ja päätöksentekoprosessi vuodesta 1993 lähtien. Tapaustutkimuksen kohde on vanhan, käytöstä poistuvan teollisuusalueen muuttuminen ”ei mistään” arvokkaana pidetyksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Tutkimuksessa kuvataan prosessi, jossa yhtenä juonteena näkyi kulttuurin ja yritysten välinen kilpailu tai tasapaino, seuraavaksi oli kyse kulttuuritilojen rakentamisesta ja sitten vielä siitä, tuleeko rakennetusta kulttuuriympäristöstä suojelutaakka vai voiko siitä kenties muodostua imagotekijä tai paikallisen identiteetin kuvastaja. Ensimmäisenä näkökulmana on ollut oma toimijan roolini suunnitteluprosessissa. Olen kuvan-

nut tapauksen kulun omalta kannaltani, suunnittelijan roolistani nähtynä toisessa luvussa, joka on otsikoitu ”Suljetusta alueesta avoimeksi kulttuurin keskuksesi”.

Tutkimukseni keskeinen kysymys on kulttuuriympäristön muodostuminen. Kyse on rakennetusta ympäristöstä, joten näkyvä osa muutoksesta on tapahtunut rakentamalla, mutta myös käsitteellisellä tasolla tapahtuu jotain. Miten jotain aluetta tai paikkaa aletaan pitää kulttuuriympäristönä? Miten se muuttuu kulttuuriympäristöksi hallinnossa ja toisaalta ihmisten tavassa puhua siitä? Millaisia piirteitä liittyy kulttuuriympäristön merkityksellistämiseen ja tällaiseen muutosprosessiin?

Tutkimuskysymykseni ovat:

(1) Miten kulttuuriympäristö diskursiivisesti muodostui Vanhan Paukun tapauksessa?

(2) Miten olemassa olevat ja uudet merkitykset ilmenivät, muuttuivat ja taistelivat prosessin aikana?

(3) Miten kulttuuriympäristö nousee esiin kunnallisessa suunnittelu- ja päätöksentekoprosessissa tapaustutkimuksen esimerkin perusteella?

Avaan kahta ensimmäistä kysymystä lisää seuraavilla apukysymyksillä: Miten jostakin paikasta tulee rakennettua kulttuuriympäristöä? Miten suunnittelu vaikuttaa kulttuuriympäristön muodostumiseen? Onko jokin paikka kulttuuriympäristöä, vaikka sitä ei kukaan pidä kulttuuriympäristönä (ts. ei ole tutkittu eikä tiedostettu)? Miten käyttötarkoitus ja -tapa vaikuttaa kulttuuriympäristön muodostumiseen? Eli millaisia muutoksia tapahtuu, kun teollinen ja suljettu muuttuu julkiseksi ja avoimeksi? Millaisia vaikutuksia kulttuuriympäristöön aiheuttavat kaupallinen yrityskäyttö tai kulttuuritoiminta? Miten käyttötarkoitus (teollinen ja suljettu, julkinen ja avoin, kaupallinen vai kulttuurinen) vaikuttaa alueen tai paikan identiteettiin?

Kysymyksen (3) apukysymyksiksi asetan seuraavat: Miten kulttuuriympäristön erilaiset arvot tulevat esille suunnittelussa ja päätöksenteossa tapaustutkimuksen valossa? Voidaanko osoittaa, että kulttuuriympäristön arvojen monipuolinen huomioonottaminen tietyssä tapauksessa olisi vaikuttanut vastaaviin kohteisiin kunnan muussa suunnittelussa ja päätöksenteossa? Miten tapaustutkimuksen rakennettua kulttuuriympäristöä on käytetty kaupungin markkinoinnissa?

Tutkimus liittyy kulttuuriympäristön muodostumiseen paikallisella tasolla, kunnallisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa, mutta yksilökohtaisilla kokemuksilla ja toimijoiden puheella on siinä oma osuutensa. Myös hallinnollisesti annetuilla määräyksillä on oma osuutensa diskursseissa, mutta ulkoa tai ylhäältäpäin annetut luokittelut ja määräykset eivät yksin riitä selitykseksi. Kun kyseessä on julkinen rakentaminen ja yleisessä käytössä olevat tilat, liittyy aihe läheisesti päätöksentekoon, ja sitä on käsiteltävä myös vallan näkökulmasta.

Oma positioni on tutkimuksessa moniulotteinen. Tapauksessa olin aluksi mukana toimijana, koska olin kaupunginarkkitehtina teollisuusalueen muutossuunnittelua valmistelevan, ns. Paukku-toimikunnan jäsen. Myöhemmin olin arkkitehti ja pääsuunnittelija, projektinvetäjä, kaupunkisuunnittelijakin ja kaavanlaatija. Arkkitehdin professioon kuuluu ammatinharjoittamisen taito sekä argumentointi mm. rakennustaiteellisten, esteettisten ja ympäristöllisten näkemysten puolesta.

Arkkitehdin ammattiosaamista ja professiota luonnehtii se, että arkkitehti tukeutuu työssään, kuten rakennusta suunnitellessaan, todennäköisesti osin eksplisiittiseen tietoon ja jo osin omaksumaansa, kokemusvaraiseen tietoon ja tietämiiseen (”knowing in practise”), joka perustuu enem-

män tai vähemmän ns. hiljaiseen tietoon. On mahdollista tulla tietoiseksi hiljaisesta tiedostaan alkamalla reflektoida sitä ja liittää siihen tutkimuksellinen ote. (Aura ym. 2001, 45)

Arkkitehdin ammatin ydin eli suunnittelutaito ei ole helposti määriteltävissä oleva asia muille toimijoille, ja siinä asiantuntemuksen osuuden hyväksytyksi saaminen näyttää vaativan jotain muuta kuin vastaava esimerkiksi lääkärin tai opettajan professiossa. Arkkitehtiammatin tukijalat ovat kolmessa akateemisessa perinteessä: teknisessä, humanistisessa ja taiteellisessa. Näiden välille syntyy ”dynaamisia jännitteitä ja ristiriitaisuuksiakin, jotka avaavat kiehtovia näköaloja ammattikuvan laajenemisen suhteen” (Lodenius 2001, 145). Arkkitehtitutkija lisää tähän vielä yhteiskuntatieteet.

Paukku-toimikunnan alkuasettelussa, jossa oli jäsenenä sekä viranhaltijoita että luottamushenkilöitä, edustin viranhaltijapuolta. Alkuasetelmassa pohdittiin vanhan teollisuusalueen uutta käyttötarkoitusta. Omasta ammatillisista lähtökohdistani lähtien ajattelin, että ilman kokonaissuunnittelua alueen rakennusperintö ja rakennettu miljöö jäävät kokonaan tutkimatta ja huomioonottamatta. Koska yksityisen yritystoiminnan tiloja ei kunta olisi voinut suunnitella samalla tavoin kuin julkista käyttöä, kulttuurikäyttö näyttäytyi minusta pienteollisuutta parempana vaihtoehtona. 1990-luvun valtakunnalliset kulttuuripolitiikan imagodiskurssit ja eurooppalaiset esimerkit entisten teollisuuskaupunkien uusista kulttuurimahdollisuuksista (lähinnä Glasgow) olivat tiedossa ja saattoivat tietysti vaikuttaa mielipiteeseeni.

Palattuani Vanhan Paukun tapaukseen tutkijana olen tehnyt sen yhdyskuntasuunnittelun jatko-opiskelijana ja 2000-luvun kulttuuripolitiikan ilmapiirissä. Taide-, yhteiskunnallisen ja

markkinatalouden näkökulman lisäksi Suomen kulttuuripolitiikassa on alkanut näkyä myös kulttuurinen ja kulttuuriteollinen näkökulma. Yritän tässä tutkimuksessa tuoda esille sekä omakohtaisen kokemukseni että reflektoida sitä muiden toimijoiden kertomuksiin (puheisiin kokemuksiin). Ensimmäisen osan tapaustutkimuksesta muodostaa tapauksen kuvaaminen (omana kokemuksena), sitten esitellään muut toimijat haastatteluiden kautta. Kulttuuri kaikkine eri merkityksineen on tämän tutkimuksen pääkehys, joten luvussa 4. käsittelen teorioita, jotka liittyvät kulttuuriin kielellisenä prosessina, kommunikaatiota, merkityksen muodostumista ja diskurssianalyysiä. Luvussa 5. käsittelen teoreettisesti paikkaa, koska haastatteluissa nousi esiin paikkaan ja muistiin kiinnittyviä diskursseja, mikä tietysti on ymmärrettävää, kun tutkimuksen kohteena oli tietyn kohteen, paikan muodostuminen kulttuuriympäristöksi. Toimijoille tehty lomakekysely oli varmistamassa sitä, ettei tutkijan oma asenne pääsisi estämään erilaisten diskurssien esiintuloa haastatteluissa; haastattelut olivat vain osa tapaustutkimusta eikä niiden määrää ollut tarkoituksenmukaista tai mahdollista paisuttaa. Diskurssien esille saamisen monivaiheisuus pyritään kertomaan mahdollisimman tarkasti, ja intuitiivisesti nousevia diskursseja tukemaan esitetään muutakin aineistoa (mm. asiakirjat, lehtijutut).

3.5 Tutkimuksen vaiheet

Tapaustutkimuksessa voi käyttää useita erilaisia metodeja. Suunnittelijan (kaavoittajan) työssä vuorovaikutus ja kaikesta kuvallisesta ilmaisusta huolimatta puheen merkitys ovat korostuneessa asemassa. Sen vuoksi päätin lähestyä tapaukseni muita toimijoita nimenomaan te-

kemällä haastattelututkimusta ja analysoida vastauksia diskurssianalyysillä. Se, *miten* ihmiset jotain sanovat, kertoo hyvin paljon myös sen asian tai tapahtuman sisällöstä, mistä he puhuvat. Tapa käsittää maailma sosiaalisena todellisuutena, kielellisesti rakentuneena, on yksi perustelu tutkimustavan valinnalle. Ennen kuin ryhdyin nauhurin kanssa haastattelemaan toimijoita, tein alustavan tilanteen kartoituksen kirjallisesti, suorittamalla lomakekyselyn. Se oli tärkeä vaihe, jonka jälkeen pystyin valitsemaan haastateltavaksi riittävän monenlaisia katsantokantoja ja mielipiteitä edustavia toimijoita, ja monipuolisille diskursseille varmistui mahdollisimman hyvä esiinnousupinta. Olin lukenut tutkimusta käsitteleviä oppaita sekä haastatellen tehtyjä tutkimuksia ja ollut mukana työssä, jossa niitä käytettiin, mutta kyseessä oli käytännössä ensimmäinen oma haastattelututkimukseni. Nauhoitettuja haastatteluja kertyi yhteensä yli 10 tuntia, tekstinä paperilla noin 210 sivua. Tekstien lukeminen ja intuitiivinen, diskurssianalyysiin pyrkivä analyysivaihe tuotti vielä muutaman kymmenen sivua paperille. Kutsuin haastatteluja teemahaastatteluiksi, koska jokaisen haastateltavan kanssa tilanne sujui samojen teemojen mukaan, ja seuraili kevyesti kyselylomaketta. Kaikkien kanssa palattiin aluksi Paukku-projektin alkuun eli vuoteen 1993 ja sitten haastateltavat kuvasivat tapahtunutta muutosta, kukin omalta kannaltaan tärkeimpiä asioita korostaen.

Haastatteluaineistosta diskurssien kentiksi muodostuivat ”prosessi ja sen tekijät”, ”identiteetti /imago” ja ”paikka/muisti”, ja teoria on koottu näiden ympärille.

1. osallistuvaa havainnointia 1993-2000 <i>Vanha Pauku suunnittelu- ja päätöksentekovaiheesta</i>
2. teoreettinen pohdintakuu 1993, 2000-.
3. tutkimusongelma ja oma kertomus 2000 <i>Kavun tapahtumasta Vanha Pauku.</i>
4. lomakekysely keuhalla 2002
5. haastattelut 2002-2003 .
6. analyysivaiheet: <ul style="list-style-type: none"> 6.1 istäntäivis-analyttinen vaihe; teemat 2002, 6.2 teoriaa tapaustutkimuksen turkai 6.3 esiin nousseiden diskursseiden kartoitus 2003, 6.4 tiivistäminen ja karsinta 2004,
7. kertomuksen kirjoittaminen löydettävien ilmiöiden ympärille 2004-2005.

Kaavio 3.2. Tutkimuksen tekemisen vaiheet.

3.6 Lomakekysely 2002

Lomakekyselyn tarkoituksena oli kartoittaa mukana olleiden toimijoiden joukkoa, että pysyisikin kokoamaan riittävän kattavan haastateltavien joukon diskurssien esille saamista varten. Tutkimuksessa oli aikomuksena selvittää kulttuuriympäristön muodostumista suunnittelun aikana ja tarkastella kulttuuriympäristön ilmene- mistä ja huomioonottamista muutenkin kunnan suunnittelussa ja päätöksenteossa. Eli tarkoituk- senani ei ollut selvittää ns. yleisen tai kansalais- mielipiteen muodostumista Vanhasta Paukusta, vaan saada selville, miten muut alkuvaiheen suunnittelussa ja päätöksenteossa mukana olleet olivat puheillaankin vaikuttaneet vanhan tehdas- alueen muuttumiseen kulttuurikeskukseksi ja kulttuuriympäristöksi.

Valitessani haastateltavia hahmotin aluksi toimijatahot. Tässä tapaustutkimuksessa näin neljä pääryhmää:

1. päättäjät (luottamushenkilöt)
2. viranhaltijat (johtavat ja muut; valmistelijat tai asiantuntijat ja esittelijät)
3. yrittäjät (järjestö)
4. kulttuuriohjelmatyöntekijät tai kulttuurijärjestöjen edustajat.

Suunnittelun alkuvaiheessa yrittäjät olivat profiloituneet järjestönä (Lapuan Yrittäjät) merkittäväksi tekijäksi ajaessaan voimakkaasti uusien pk-yritysten sijoittamista vanhalle tehdas- alueelle, mutta myöhemmin kävi ilmi, että alu- eelle myöhemmin todella sijoittuneet yrittäjät ei- vät tunteneet päässeensä vaikuttamaan suunnit- teluun (Leskinen 2001,11).

Mielessäni oli tämä toimijoiden ryhmittely, kun valitsin 30 henkilöä, joille kysymykset lähe- tin. Osa henkilöistä, joille lomakehaastattelun lähetin, oli prosessin alkuvaiheessa aktiivisesti mukana olleita, osa taas enemmän nykyisiä toi- mijoita. Kysymyslomakkeen mukana lähetin val- miin vastauskuoren. Noin kuukauden kuluttua lomakkeen lähettämisestä postitin vielä muistut- tuskirjeen, mutta kaikki eivät kuitenkaan vastan- neet. Muistutin vielä palauttamisesta niitä, joita satuin tapaamaan. Kun tutkimuksen seuraavas- sa vaiheessa valitsin henkilöt teemahaastatteluun, arvelin, etteivät vastaamatta jättäneet olleet kiin- nostuneita toisestakaan haastattelumuodosta. Seuraavassa taulukossa on esitetty toimijat. Joil- lakin oli ns. useampi eri toimijarooli, joten tau- lukossa on 38 eri roolin kuvausta. Lomakekyse- lyvaiheessa toimija-asema ja vastaajan sukupuoli kysyttiin kattavuuden osoittamiseksi, mutta hen- kilöiden ei ollut pakko identifioida itseään, vaika lomakkeessa oli tila myös nimelle.

Kysymyksillä oli tarkoitus hahmottaa ihmisten mielikuvia ajankohdasta ja tapahtumista, jotka johtivat vanhan patruunatehtaan muuttumiseen Kulttuurikeskus Vanhaksi Paukuksi. Kulttuurikeskuksen nykytoimintaa ja tulevaisuuden kaavioita kysyin myös, jotta saisin selville, mikä rooli kulttuurikeskuksella tai kulttuurilla yleensä on kaupungin tulevaisuuden kaavioissa ja strategioissa. Kaupunkimarkkinoinnin ja imagon käsittely jäi pintapuoliseksi, koska käsitteet tarkoittivat eri toimijoilla eri asioita. Samoin kysymykset kulttuuriympäristöstä tai mahdollisen kulttuuriympäristöohjelman tarpeellisuudesta olivat tässä lähinnä toimijoiden arvomaailman kuvastajina.

Lomakkeen alussa hahmottelin yhteiskunnallisen suunnittelun ja päätöksenteon tilannetta. Valitsin kolme pääsuuntausta, jotka professori Hilka Lehtonen erottaa viime vuosikymmenien jatkumossa: hyvinvointisuunnittelu, taloudellinen yrittäjyys ja kulttuurinen suunnittelu. (Lehtonen 1999, 50–62).

Vastaukset ryhmittelin edellä mainitun toimijaroolijaon mukaan neljään osaan: viranhaltijat, luottamushenkilöt, yrityselämän edustajat ja kulttuurielämän edustajat. Eniten vastaamatta jättivät päättäjät, mutta vastauksia tuli kuitenkin tasaisesti ainakin neljä tai viisi jokaiseen ryhmään. Koska kyseessä on laadullinen tutkimus, ei haastateltavien vastauksia ole tarkoituksenmukaista käsitellä kvantitatiivisesta näkökulmasta, vaikka ryhmittelyä oli tehtävä toimijoiden roolin kannalta. Koska ns. Pauku-projektin esisuunnitteluvaiheessa oli noussut esiin dikotomia ”yrittäjä vai kulttuuria”, käytin tätä myös kyselyssä. Toisen ”vastakkainasettelun” muodostivat viranhaltijat ja päättäjät, koska nämä ovat osapuolina kunnallisessa päätöksentekotilanteessa (normaalitilanne ennen valituksia tms.).

TOIMIJAROLIT PAUKKU-PROJEKTIN ALUSSA 1993	
VRANHALTIJAT	
kaupunginjohtaja/ mies	
yrityskeskukseen johtaja (aluerakennusmies) / mies/ pauku-tek	
kaupungininsinööri/ mies	
kaupunginjohtaja/ mies/ pauku-tek, pj	
(kaupunginjohtaja) tutkimuksen tekijä/nainen, pauku-tek	
teknisuusjohtaja/ mies	
kulttuurivastuu/ pauku-tek	
linjatyötoimen johtaja/ mies (pauku-tek)	
matkailu/tehtaan	
terveydenhoitaja/ perusturvamies	
kehittämissuunnittelija/ mies	
11 / 8 miestä ja 3 naista	
LUOTTAMUSHENKILÖT	
ku:n ja kh:n jäsen (kesk./mies) pauku-tek	
kaupunginvaltuuston jäsen, kaupunginhallituksen puheenjohtaja (kokoomus/mies)	
ku:n jäsen, kh:n jäsen/ edustaja/ (kokoomus/ mies) pauku-tek	
ku:n jäsen, eri, kh:n jäsen/ (sos.dem. mies)	
kaupunginvaltuuston jäsen (kokoomus/mies)	
ku:n varajäsen, kh:n jäsen, tekon jäsen (kesk./nainen)	
ku:n jäsen/tekon jäsen/ (kokoomus/nainen)	
ku:n jäsen, (kokoomus/mies)	
ku:n jäsen/vapaa-ajaneuvoston puheenjohtaja (kokoomus/mies)	
ku:n jäsen/tekonin lautamiehen puheenjohtaja (kesk./mies)	
10 / 8 miestä ja 2 naista	
YRITYSELÄMÄN EDUSTAJAT	
Naimen Lapuan johtaja/ Lapuanmies (nyk.)	
Lapuan yrittäjä ry:n pj/ mies	
länen alkonen "äänköri" yrittäjä/mies	
liikkeenjohtaja, myös yrittäjä Vanhassa Paukussa/nainen	
matkailu- ja ravintola-alan yrittäjä/nainen	
palvelualan yrittäjä, myös yrittäjä Vanhassa Paukussa/nainen	
media/yrittäjä/ mies	
kulttuurialan yrittäjä/mies	
yrityksen johtaja (Naimen Lapua/Parturimies)/mies	
11 / 6 miestä ja 3 naista	
KULTTUURELÄMÄN EDUSTAJAT	
Parturimies/yrityksen puheenjohtaja, mies	
radio/omistaja/mies	
kulttuuriyhdistyksen puheenjohtaja/nainen	

Kaavio 3.3. Toimijaroolit lomakekyselyssä

Toimijoiden ajatukset omasta toiminnastaan kymmenen vuotta sitten ovat heidän itsensä esittämiä, mutta mitä he ajattelivat silloin, voi olla heidän omassakin mielessään jo haalistunut tai muuttunut toiseksi, vallitsevan nykytilanteen mukaan. Meillä voi olla taipumusta jälkiviisauteen eli selitämme hyväksyneemme asiat, jotka ovat osoittautuneet hyväksi. Onhan meillä taipumus selittää tämänhetkisiäkin tekemisiamme ja ajatuksiamme toisella tavalla, kuin ne ulkoa-

päin nähtynä esittäytyvät. Kysymyksiin, joissa esitin strukturoidusti erilaisia vaihtoehtoja, vastattiin yhtenäisemmin, kuin kokemus tuosta ajasta minulle oli jäänyt mieleen. Tai sitten hankkeen silloiset äänekkäimmät vastustajat ovat niin sitkeästi pitäneet vastustavan kantansa, etteivät halunneet edes palauttaa kysymyslomaketta. En pidä edellä esittämääni mitenkään hankalana tai olenaisena tutkimukseni pääkysymysten kannalta; se vain kuvaa toimintaympäristöä, jossa sosiaaliset ja muut käytännöt vallitsevat ja muuttavat meitä, ja meidän on yritettävä sopeutua jatkuvan muutoksen maailmaan.

Yhdessä kysymyksessä tiedusteltiin SWOT-analyysitekniikalla, millaisena Vanhan Paukun alueen ja kaupungin tilanne nyt näyttää toimijoille. Analyysi toimii ilmeisesti kuitenkin paremmin ryhmätyöskentelytilanteissa kuin kyselylomakkeen osana. Olimme käyttäneet sitä muun muassa ns. esisuunnitteluprojektin aikana sekä toimikunnassa että työseminaareissa. SWOT-analyysi toimi tässä apuna, kun vastaajat vertasivat ja reflektoivat nykytilannetta menneeseen.

Imago-kohdassa kysymyksen strukturoitu asettelu ilmeisesti vähensi vastausten vaihtelevuutta. Imagoa ei erikseen määritelty kysymyksen asettelussa, ja siten se ymmärrettiin jonkinlaisen paikan ulkoisen kuvan, markkinoitavan mielikuvan ja ehkäpä koko kaupungin maineen välimaastoihin sijoittuvana käsitteenä. Kulttuuriympäristöohjelmaa koskevat kysymykset olivat liian teoreettisia käytännön toimijoille: koska kulttuuriympäristöohjelmaa ei edes ollut tuolloin maakunnassa, eivät vastauksetkaan olleet kovin relevantteja.¹⁰

3.7 Teemahaastattelut 2002–2003

Lomakekyselyn jälkeen kirjoitin yrittäen ymmärtää toisten toimijoiden näkökantoja, ja tämä kertomus on luvussa 6. Mutta ehkä se ei tainnut tuottaakaan ”vastauksia” vaan lisää uusia kysymyksiä. Seuraavaksi yritin valottaa asioiden kulkua toisten toimijoiden näkökulmista teemahaastatteluilla. Lomakekysely oli varmistanut haastateltavien valinnan, jotta tapauksen monet eri toimija-asetat ja mahdollisimman monenlaiset diskurssit tulisivat edustetuiksi.

Haastattelutilanteessa kerroin, että tutkimukseni on laadullista eikä kvantitatiivista, ja että käyttäisin yhtenä analysointimetodina diskurssi-analyysiä. Nauhoitettuja keskusteluja kahdeksan eri henkilön kanssa tuli yhteensä noin kymmenen tuntia. Kirjoitin ne tekstiksi puhekieltä käyttäen, tautot ja jotkut äännähdykset ja korostukset mukaan liittäen.

Lomakekyselyyn vastanneet toimijat
Erlaisia toimijaroleja eroteltuna poliitikot <virkamiehet sekä kulttuuri <yrittäjät -valta-akselilla yhteensä 38
- Poliitikkoja oli 10 kpl
- Kunnan virassa 12 kpl
- Yrityselämässä, yrittäjiä 8 kpl
- Kulttuuripuolen toimijoita 8 kpl
Roleissa 26 miestä ja 12 naista

Kaavio 3.4. Toimijoiden asemat.

3.8 Diskurssien analyysiä

Diskurssien tutkimukseen liittyvän metodin eli diskurssianalyysin perusajatus on se, että kieli tai teksti ei heijasta sosiaalista todellisuutta neutraalisti, vaan teksti on samalla sosiaalisen todellisuuden tuote ja tuottaja. Tekstit eivät vain kuvaile todellisuutta vaan ne samalla rakentavat sosiaalista elämää; ne siis sekä kuvailevat kohteita että muodostavat niistä erilaisia tulkintoja. Tekstit eivät diskurssianalyysissa ole väylä tekstintakaisiin ilmiöihin ja tavanomaisiin tekstintulkinnallisiin (hermeneuttisiin) merkityksiin, vaan mielenkiinto kohdistuu itse diskurssiin ja siihen, mitä sillä tehdään ja mitkä ovat sen

tehtävät. Aineistosta nostetaan esiin jotain sellaista, joka ei siitä automaattisesti nouse. (Jokinen ym. 1993, 9–10)

Suomalaisten tutkijoiden tulkintojen mukaan diskurssianalyysilla tarkoitetaan esimerkiksi lähestymistapaa, jossa eritellään kielenkäyttöä, jotta voitaisiin hahmottaa niitä tapoja, joilla kulttuuris-sosiaalista todellisuutta rakennetaan. Diskurssianalyysi voidaan luokitella erääksi laadullisen aineiston analyysitavaksi, jossa tekstiä tutkitaan tekstinä. Edelleen diskurssianalyysi voidaan määritellä tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sosiaalisissa käytännöissä tuotettua sosiaalista todellisuutta. Alun perin kielitieteellisen diskurssin käsite on monisärmäinen. Koska suuntausta on kehitetty eri tieteiden

Haastatteluun valitut toimijat eri rooleissa			
poliitikot	virkamiehet	kulttuuritoimijat	Yrittäjien yritysnäkemykset
valtuuston puheenjohtaja	yrittyskeskuksen johtaja	kulttuuritoimen johtaja	yrittyskeskuksen johtaja
valtuutettu, lautakunnan jäsen	kaupunginjohtaja	näyttelijä	yhteyspäällikkö
entinen valtuutettu, näyttelijöiden puheenjohtaja	kulttuuritoimen johtaja	OPM:n kulttuuriasiainneuvos	kaupunginjohtaja
valtuutettu, lautakunnan puheenjohtaja	yhteyspäällikkö		maanviljelijä, yrittäjä
	terveydenhoitaja		maatalousyrittäjä

Kaavio 3.5. Yhteensä 8 eri henkilöä haastattelussa, joillakin useampia toimijarooleja.

ja kirjallisuuden teorioiden alueilla, saattaa diskurssin kentällä ja diskurssianalyysia käyttävinä esiintyä hyvin toisistaan poikkeavia ja merkitykseltään toisistaan poikkeavia tutkimuksia. Foucault'n diskurssianalyysin metodisia ulottuvuuksia pohtineiden tutkijoiden mukaan diskurssianalyysilla tutkitaan tekstimuotoista tietoa, ja diskursseja tarkastellaan oma-aikaisina, omalakisina, säännötettyinä ja autonomisina muodostumina. Diskurssianalyysi voidaan määritellä tekstin tulkitsemiseksi ja diskurssianalyysin kohteena olevan ilmaisun tai lausuman ilmi- ja piilosääntöjen tutkimiseksi. (Suoranta 1992, 410-419).

Diskurssianalyttistä tutkimusta voi kuvata kolmiolla, jonka kärjissä ovat merkitykset, kommunikatiivisuus ja kulttuurisuus. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tukeudutaan koko kolmioon ja sen kärjet ovat toisiinsa kietoutuneet. Diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita kulttuurisista merkityksistä ja yhteisen sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta. Kulttuuriset merkitykset eivät ole mitään abstrakteja merkitysmailmoja, vaan ne ovat sidoksissa ihmisten väliseen kanssakäymiseen. Merkityksiä rakennetaan, ne pysyvät yllä ja muuttuvat ihmisten keskinäisessä toiminnassa: kommunikaatiossa eli puheissa, keskusteluissa, kirjoituksissa, kuvissa ja muussa symbolisessa toiminnassa. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kenttä ei ole yksi ja yhtenäinen, ja sitä voi jäsentää tarkastelemalla neljää ulottuvuusparia, jotka kuvaavat diskurssianalyysin sisäisiä metodisia painotuksia:

1) tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon suhde

2) merkitysten ja merkitysten rakentamisen tapojen välinen suhde

3) retorisen ja responsiivisen analyysin välinen suhde

4) kriittisen ja analyttisen¹¹ diskurssianalyysin välinen suhde.

Kukin pari hahmotetaan janana, jotka diskurssianalyttisessä tutkimuksessa täsmentävät edellisen kaavion kolmiota ja sen kärkien välisiä suhteita. Janojen kumpikin pää on ulottuvuutena läsnä tutkimuksessa, ja painopiste voi samana-

Kaavio 3.6 Diskurssianalyysin kolmio (Jokinen ym. 1999, 55)

kin tutkimuksen kuluessa vaihdella päästä päähän. (Jokinen ym. 1999, 54–55)

Diskurssianalyysissä näen olennaisena merkitysten ja niiden muodostumistilanteiden rakentamisen ja rakentamisen. Merkitykset muodostuvat käyttöyhteyksissään. Merkitysten tarkasteleminen on toisaalta sidottu merkitystuntuuttamisten paikallisiin prosesseihin (henkilöiden vuorovaikutus ja tekstit), toisaalta merkityksellistämisen tavat ovat enemmän tai vähemmän sidoksissa kunkin aikakauden diskursseihin, laajempiin kulttuurisiin merkityksiin, merkityksellistämisen tapoihin ja kielellisiin käytäntöihin.

Diskurssianalyysissä ei siis käsitellä kielenkäyttäjää informantteina, joiden ajateltaisiin yksinkertaisesti paljastavan tutkijalle, millaisia heidän asenteensa, elämäntilanteensa tai edustamansa kulttuuri on. Kielenkäytön suoraviivaisia ku-

vauksia siitä, miksi on toimittu jotenkin tai tiettyllä tavalla, ei tulkita ilmiöiden kausaaliseksi selitykseksi. Diskurssianalyyseissä keskitytään pohtimaan, miten toimijat tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään. Oletuksena on, että samaakin asiaa tai ilmiötä on mahdollista tehdä ymmärrettäväksi monin eri tavoin. Käytännön tutkimuksessa tämän pitäisi tarkoittaa, että teoille ja ilmiöille ei riennetä nimeämään syitä, vaan tavat, joilla toimijat kuvaavat ilmiötä ja nimeävät niille syitä, otetaan tutkimuskohteiksi. Sosiaalisen todellisuuden rakentumista selitetään ikään kuin mutkan kautta. (Jokinen ym. 1999, 18)

Diskurssien tutkimisen voi esittää kontekstien luomisena ja tulkintana. Väliverron on luonnehtinut varsin kattavasti erialaisia diskursseja tiedotusvälineistä. Lähtökohtana hänellä ovat olleet Foucault'n diskurssi- ja valta-analyyseihin lisäksi Bourdieun symbolista valtaa koskevat kirjoitukset. Hänen esittämänsä kolmijako¹² on edelleen käyttökelpoinen opaste diskurssien tunnistamiseen.

”(i) Diskurssit ovat yhteiskunnallisia käytäntöjä, jotka muokkaavat sosiaalista todellisuutta.

”(ii) Diskurssit eivät konstruoi sosiaalista todellisuutta itseriittoisesti, vaan ne muodostuvat suhteessa toisiin diskursseihin, diskursiivisiin muodostumiin ja ”enmalta konstruoituun”.¹³ Tätä tasoa voi kutsua interdiskursiiviseksi.

”(iii) Diskurssit määrittävät suhteessa diskurssin ”ulkopuolisiin” suhteisiin ja voimiin. Tarkoitin tällä instituutioita, sosiaalisia prosesseja, yhteiskunnallisia rakenteita jne.”(Väliverron, 1993, 31)

Diskurssianalyysi tarkastelee kaikkea kielenkäyttöä tekemisenä – ei siis vain sellaisiksi nimettyjä kohtia kuten ”määrään”, ”syytän sinua” tai ”puolustaudun sillä että”. Tästä näkökulmasta ihmisten katsotaan aina olevan osallisina käyt-

täessään kieltä. He ovat uusintamassa tai muuntamassa sitä kulttuurin virtaa, jonka tarjoamilla välineillä kunakin aikakautena ilmiötä tehdään ymmärrettäväksi. Näin minäkin tein itseni uudelleen osalliseksi tähän prosessiin ryhtyessäni haastattelemaan toimijoita suullisesti, vaikka olin jo ehtinyt ajatella siirtyneeni pois toimijoiden keskiöstä, kun olin muuttanut työpaikkaa ja roolia, ryhtynyt tutkijaksi.

Objektiivisuuden vaatimus ja toimijan tiedon hallussa pitäminen ovat tässä vastakkain: tutkimuksen objektiivisuuden vaatimus täytetään johtopäätöksissä ja aineiston tasapuolisessa valinnassa ja tutkimisessa – ei siinä että ollaan mahdollisimman kaukana tapahtumista, ”ulkopuolella”. Keskustelevissa haastatteluissa tutkijan ja haastateltavan välinen tuttuus ja luottamuksellinen suhde saattaa houkutellessa sellaista tietoa esille, joka vieraalta jäisi saavuttamatta. Tutkijan on suhtauduttava haastattelussa tai muuten saamiinsa tietoihin eettisesti siten, ettei hän käytä niitä väärin tarkoituksiin eikä manipuloiden. Huomasin, että nauhurin käyttö haastattelutilanteissa saattaa luoda myös erityisen luotettavuuden ja korrektiuden ilmapiiriin, vaikka sellainen ei keskenään aiemmin tuttujen keskustelijoiden välillä olisikaan aina vallinnut.

Tutkimukseni haastateltavat antoivat kaikki luvan käyttää haastatteluaineistoa julkaisussani siten, että heidän nimensä näkyvät sitaattien jälkeen. Analysointivaiheen ja diskurssien tyypittelyn helpottamiseksi päädyin kuitenkin siihen, että henkilöiden nimet tulevat esille ja heidät esitellään toimija-asemansa mukaan, mutta sitaattien alla ja tyypittelyissä heitä ei enää nimetä.

Maailmaa rakennetaan näkyväksi viestimälä sekä kuvin että sanoin. Juhila ym. määrittelevät ”Diskurssianalyysin aakkosissa” (1993, 9-10) täsmällisesti: ”Diskurssianalyysi on kielen-

käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.” Tässä kielen käytön rinnalle on nostettu ”muu merkitysvälitteinen toiminta”. Se viittaa siihen, että sanallisen kielen lisäksi muutakin merkityksiä kantavaa toimintaa on mahdollista ja hedelmällistä ajatella kielenkäyttönä, tai kääntäen, että sanallista kielenkäyttöä on mahdollista tarkastella toimintana.

Haastattelut lähtivät liikkeelle Paukku-projektin alkuvaiheesta ja liikkuiivat teemoissa, kuten suhtautumisen muuttuminen, imago, kulttuuri (myös kulttuurihistoria), strategiat ja elinkeinopolitiikka, yrittäjyys sekä aluetta koskevat tulevaisuuden kuvitelmat. Haastateltavat johdattelivat keskustelua. Kirjoitin haastattelut litteroimalla mukaan erikoiset äänenpainotukset, nauhahdukset, yskäisyt ynnä muut. Haastateltavieni käyttämän murteen yritin kirjoittaa muistiin mahdollisimman tarkasti, samoin heidän käyttämänsä side- ja täytesanat. Halusin, että haastateltavieni ääni ”kuuluu” sitaateissa ja kohtaa lukijansa vuorovaikutuksessa.

Luin kirjoittamiani haastatteluja ja nostin kustakin esille ne asiat, seikat tai ajankohdat, jotka haastateltavasta tuntuivat tärkeimmiltä eli mitä kukin painotti. Diskurssianalyysin piirissä tällaisia tarkasteltavia kuvauksia nimitetään usein selonteoiksi (engl. account). Haluan mainita tämän tässä siksi, että tulee selväksi ero sellaiseen lähestymistapaan, jossa aineistoa luetaan vain kuvauksena todellisuudesta. Todellisuus tarkoittaa tässä sekä ulkoista että mielen sisäistä todellisuutta. Selonteoillaan ihmiset tekevät toisilleen ymmärrettäväksi itseään ja maailmaa. Selonteot eivät ole riippumattomia sosiaalisesta maailmasta, vaan pohjautuvat niihin merkityksiin, joita

selonteon antaja ottaa käyttöönsä maailmasta. Jokinen ym. ovat radikaaleja konstruktivisteja ja kirjoittavat, että selonteot, joita annetaan vuorovaikutustilanteissa, sekä maailma, eli ne merkitykset, joilla maailmaa voidaan tarkastella, ovat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa. Selonteot muotoilevat maailmaa ja maailma pohjautuu selontekoihin. (Jokinen ym.1999, 21)

”Kielen ja todellisuuden suhde on noussut entistä painokkaammin filosofian ja yhteiskuntatieteiden yhteisen kiinnostuksen kohteeksi uuden retoriikan, diskurssianalyysin ja tiedonsosiologian vanavedessä”, kirjoittaa professori Lapintie ja esittää argumentaatioteoreettista näkökulmaa hyödyllisenä laajenuksena tekstuaalisiin tutkimusotteisiin. (Lapintie 1997)¹⁴

”Voidaanko sanoa, että tekstuaalinen tutkimusote väistämättä johtaa tiettyyn metafysiseseen positioon, esimerkiksi konstruktivismiin tai relativismiin?” kysyy Lapintie edelleen (Lapintie 1997, 151). Kuten hän toteaa, ei praktisten diskurssien retorisen luonteen ja diskursiivisten käytäntöjen analysoiminen sinänsä edellytä tiettyyn todellisuuskäsitykseen kiinnittymistä. Hänen mukaansa kuitenkin realismin ja konstruktivismin välinen vastakkainasettelu on luonteeltaan niin perustava, että se ainakin lyhyellä tähtämellä on filosofisesti ratkeamaton. Kiinnostavimmat kehittämät eivät kuitenkaan sijoitu kumpaankaan ääripäähän, vaan realisti ei yleensä kiistä kielen todellisuutta muokkaavaa roolia, eikä konstruktivistit puolestaan yleensä kiistä ei-diskursiivisen todellisuuden olemassaoloa.

Radikaaleille konstruktivisteille maailma on yhtä kuin se, miten sitä voidaan merkityksellisesti tarkastella, mutta realistit ja kontekstuaaliset konstruktivistit, joihin voisin itseni lukea, antavat maailmalle itsenäisenkin roolin. Vaikka ajattelen maailmaa sosiaalisesti konstruoituna ja

kulttuurikäsitteiden on relativistinen, on maailma minulle myös käsin kosketeltavaa todellisuutta.

Tulkitsin kirjoitettua puheaineistoa hermeneuttisen tutkimusotteen avulla pitäen koko ajan mielessä puhujien aseman toimijoina tässä tapauksessa tutkimuksessa, mutta myös yhteiskunnallisessa kentässä laajemmin. En toteuta puhdasoppista gadamerilaisuutta, jonka mukaan merkityksiä olisi löydettävä ja konstruoitava kielestä eikä kielen takaa oletetusta objektiivisesta rakenteesta. Ajattelen, että puheet muodostavat tulkinnan ensisijaisen materiaalin, mutta puhujien asema toimijana projektissa tai prosessissa ja myös yhteiskunnassa on pidettävä mielessä ja otettava huomioon.

Tulkintakehyksessä olen käyttänyt johdannossa esittämiäni kulttuuripolitiikan valtavirran diskursseja, kyselyn pohjaksi esittämiäni yhdyskuntasuunnittelun suuntauksia sekä muutamia muita tässä tutkimuksessa esille nousseita ja tärkeiksi muodostuneita teemoja. Yleisempiä merkityskokonaisuuksia, diskursseja, muodostettaessa teksteissä tulee kiinnittää huomio yhtäläisyyksiin, ts. samojen merkityssystemien osiin. Merkityssystemien sisällöllinen merkitysyhtäläisyys voidaan tunnistaa kontekstisidonnaisessa tulkintaprosessissa, ja analyysissä on edettävä osista kokonaisuuksiin, merkityksistä diskursseihin. Diskurssi ei ole mikä tahansa puheenparsi tai -tapa, vaan sen pitää olla sisäisesti yhtenäinen eli koherentti.

Metodinen prosessi on edennyt siten, että alun perin hermeneuttisesti tulkitsemistani puhujien subjektiivisista intentioista olen päätenyt konstruoimaan kollektiivisia merkitysrakenteita, diskursseja. Tällä perusteella kutsun metodiani diskurssianalyysiksi, jota ei pidä kuitenkaan sekoittaa retorikan tutkimukseen (Perelman 1982).

Keskeistä on, että diskurssianalyysin tehtävänä on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimus, jossa analysoidaan sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. En ajattele diskurssianalyysiä selvärajaisena metodina, vaan väljänä teoreettisena viitekehysenä, joka sallii metodin tilauksellisen rakentamisen tutkimusongelman ja -kohteen kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla.

Tekstien ymmärtämisessä sulautuvat yhteen sekä tulkitsijan (minun) että tulkittavan (haastateltavan) horisontit. Tutkijan on kuitenkin tulkintatyössä oltava vastuullinen ja tehtävä oikeutta tulkittavalle kohteelle niin pitkälle kuin mahdollista. Silti on muistettava, että tekstien tulkinta on aina spekulatiivista ja produktiivista, uusia merkityksiä tuottavaa toimintaa. Vaatimus lopullisen objektiivisen totuuden löytämisestä on turha, sillä dialogi tekstien kanssa avaa jatkuvasti mahdollisuuden uusille ymmärtämisen tavoille.

Sain haastatteluaineiston pohjalta tutkimustyöni loppuosalle alustavan rakenteen lukemalla haastatteluja, merkitsemällä eri väreillä esille nousseita teemoja tai selontekoja (ed. account) ja kokoamalla ne sitten alustavien otsakkeiden alle. Toimijoiden puheista nousee esille monenlaisia asioita, joukossa tietynlaisia yhteiskunnallisia ja kulttuuripoliittisia diskursseja. Seuraavassa kuvassa esiintyvässä luonnosvaiheen rungossa nousivat teemakokonaisuuksina esille ”prosessi ja sen tärkeä, kokemuksellinen merkitys” sekä imagoon ja identiteettiin liittyvät diskurssit. Tapani työskennellä on lähinnä ”prosesikirjoittamista”: siinä sisällysluettelon päivittäminen nousee hyvin tärkeäksi, jotta kehikko pysyy hallinnassa.

Kirjoitetuista haastatteluista löysin useita erilaisia selontekoja. Esimerkiksi kaupunginjoh-

tajan haastattelusta nousi seuraavia ketjuja: ”Avoin ja jatkuva prosessi, tekemisen pakkoa jotain SUURTA (tulkintani mukaan pohjalaista uhoa, joko luonteenomaista tai tarkoituksellista); demokratia ja kansanvalta; prosessiajattelu, elinkeinot ja kulttuuriyrittäjyys.” Näyttelijä ja maanviljelijä, joka edusti sekä päättäjiä että kulttuurintekijöitä, nosti pintaan erilaisia selontekoja: hän puhui enemmän tunnelmista ja kokemuksista kuten ns. Paukun aidasta ja suljetusta tilasta, koneiden, esimerkiksi suuren prässin, aitoudesta, rumuudesta, tapahtumapaikasta sekä maailmanmuistista ja onnettomuudesta. Kuten myöhemmissä luvuissa tarkemmin kuvaan, muutou-tui erilaisten ryhmittelyjen ja uudelleenkirjoittamisen jälkeen kaksi erillistä diskurssien joukkoa, joiden perusteella kirjoitin prosessi-luvun (luku 7) ja paikka-luvulle (luku 8).

Aluksi näytti, että esisuunnitteluprosessin aikana (tai mahdollisesti todella vasta myöhemmin varsinaisen suunnitteluprosessin aikana) tapahtunut suhtautumisen muutos olisi jotenkin

merkittävä. Esille nousi ajatus siitä, kuinka muutos aina koetaan edistyskenä ja sen vuoksi tekemisen tarve koetaan tärkeänä liikkeelle panijana. Mutta kyse ei oikeastaan ollutkaan toimijoiden suhtautumistavan muuttumisesta tai sen selvittämisestä. Vanhan Paukun muutoksessa kulttuuriympäristöksi oli kyse merkityksen muutoksesta ja siitä prosessista, missä toimijat ilmaisivat sitä osallistuessaan erilaisten diskurssien rakentamiseen.

Haastatteluissa nousi esille ”prosessi” joko näin nimettynä tai sitten kuvailtuna kokemukse-na. Toimijat tunsivat olleensa mukana erityisen tärkeässä prosessissa, ja siinä oli tekijöitä, jotka jotenkin laadullisesti, ehkä tietoa välittämällä, vaikuttivat lopullisen päätöksen syntyyn. Itse päädyin empiirisen tutkimuksen ja teorian lukemisen keskinäisessä vuorovaikutuksessa siihen, että kulttuuri on prosessi ja kieli. Tämän teoriaosuuden taustalla on ruotsalaisen Johan Fornäs-in mediatieteelliseen ja prosessuaaliseen käsitkseen perustuva kulttuurinen lähestymistapa,

Prosessi ja sen tekijät		
1. Avoin prosessi-suunnitteluprosessi Tieto päätöksenteon pohjaksi – oikeaa tietoa?		
1.1	Tekemisen pakko- SUURTA pitää olla	
1.2	Jatkuvuus – edistys – muutos- PROSESSI JATKUU VIELÄ	
1.3	MUISTI- tapahtumapaikka	
2. Paikan identiteetti		
2.1	Imago – kaupungin imago ja markkinointi	
2.2	Vanhan Paukun identiteetin muutos	
2.3	Aita –suljettu alue	
2.4	Rumuus	
2.5	Sota –räjähdys -feeniiks	

Kaavio 3.7. Lausumat ryhmittäytyvät analyysivaiheen alussa kahdeksi diskurssien esiinnousupinnaksi: ”prosessi ja sen tekijät”, jonne tässä vaiheessa vielä sijoitin muistin, sekä ”p aikan identiteetti”, jonne mm. paikalliset imagodiskurssit sijoittuivat.

jossa hän käyttää lähtökohtanaan kahta hyvin erialaista filosofia, saksalaista Jürgen Habermasia ja ranskalaista Michel Foucault'a. Semioottinen ja lingvistinen kulttuurikäsitys on pohjana teorialuvussa 4, jossa pohdin kommunikaatiota, diskursseja ja valtaa.

Toisena kokonaisuutena hahmottuivat lopulta paikkaan liittyvät diskurssit. Imago-kysymyksiä oli mukana jo lomakekyselyssä, mutta eri toimijat käsittivät sen kovin monella eri tavalla. Imago ymmärretään usein enemmän markkinointiin liittyvänä käsitteenä: käsitteen laajuudesta on hyvin erilaisia näkemyksiä. Oikeastaan Suomessa 1990-luvun vallinnut kulttuuripolitiikan imago-diskurssi kuului haastateltavien puheessa edelleen selvästi. Haastattelujen selontekoja oli yrittävä ymmärtää sen monimuotoisen käsityksen pohjalta, joka toimijoilla oli imagosta. Myös itse tutkimuksen keskeisin käsite eli ”kulttuuriympäristö” oli aika vieras ja tuntematon haastateltavilleni. Vaikka ”kulttuuriympäristö hallinnon diskurssina” on esitelty johdantoluvussa, se ei tutkimuksen aikana ollut vielä levinnyt juuri valtion virastoja ja joitakin asiantuntijoita laajemmalle. Kun tutkimuksen kohteena on kulttuuriympäristö, johon em. asiantuntijat oppikirjamaisesti ovat rakentaneet sisään ”paikan” paitsi sijaintina myös sen muissa teoreettisemmissä merkityksissä, on luonnollista, että paikka sitten löytyy myös tutkimuksen diskursseista. Se todella nousee esille puheista, mutta kuten muusta aineistosta (asiakirjat, lehtiartikkelit ym.) huomataan, se ei ilmeisesti Vanhan Paukun muuttumisen alkuvaiheissa ollut aivan yleinen ilmaisu, vaan ”paikantavana” puhuttiin enemmän alueesta, miljööstä tai ympäristöstä. Imagosta alueeseen tai koko paikkakuntaan liittyvänä puhuttiin, mutta se vaati itseensä yhdistettäväksi identiteettiin liittyviä selittäviä selontekoja muistista, his-

toriasta ja paikan kokemuksesta, ennen kuin siitä muodostui analyysissä ensin paikkaan viittava diskurssien joukko, ja siitä sitten myöhemmin varsinainen paikka-diskurssi. Diskurssit nousivat tutkimuksessani esiin vuorovaikutuksessa käsitteitä koskevien teorioiden kanssa. Paikkaan ja muistiin liittyvät teoriat ovat esillä luvussa 5.

Oma kuvaukseni Vanhasta Paukusta ja sen tekemisestä narratiivisesti ja omana kokemukseksi on kerrottu luvussa 2, ja lisäksi luvun 6 viimeisessä osuudessa reflektoin omaa toimijuuttani lehtijuttujen ja diskurssianalyysin kautta. Luvussa 6 kerron lomakekyselystä saatujen tietojen käyttämistä haastateltavien valinnassa, kun halusin varmistaa monipuolisten, erilaisten diskurssien esiintulon. Luvussa 7 tarkastelen haastattelun selontekoja sekä strategioita yrittäen valaista hiukan teoreettisemmin sitä prosessia, johon itsekin suunnittelijana sain osallistua. Mukana näkyvät laajempi yhteiskunnallinen konteksti, maan taloudellinen tilanne sekä myös globaalisti ajateltuna siirtyminen jälkimoderniin yhteiskuntaan.

Tekstien tulkintaa ovat eittämättä ohjanneet valitsemani teoreettiset käsitteet ja ajattelumallit. Kulttuurikäsitteideni on semioottinen ja prosessuaalinen, eli kulttuuri on kommunikaatiota ja jatkuva prosessi. Kommunikaatiota, diskursseja ja merkityksiä sekä valtaa käsittelevät Habermasin ja Foucault'n kirjoitukset ovat pohjana prosessiin liittyvien lausumien esiinnohjustana. Toisena hahmottuneen paikka- ja muistikokonaisuuden muodostumiseen liittyvät mm. Tuan ja Relph maantieteellisine paikanteorioineen, Hall ja identiteetit, ja mm. Eliade ja Halbwachs kollektiivisen muistin esiin kirjoittajina. Viimeisissä luvuissa yritän löytää kulttuuriympäristön merkityksen muutosta ja sen merkityk-

sellistämistä kuvaavia diskursseja, kerron niiden vaikutuksista toisiinsa ja kuvaan taistelua val-
lasta. Prosessi-diskurssit esitellään luvussa 7 ja
paikka-diskurssit luvussa 8, ja niiden muodon-
muutoksia ja kamppailuja tulkitsen tutkimuksen
tulokseksi luvussa 9.

5 Demytologisoinnin demytologisoinnin hetki = siirtyminen
modernista postmoderniin Nietzscheen jälkeen...

6 Ja Foucault taas sanoo eräässä haastattelussaan olevansa täysin
samaa mieltä Habermasin kanssa siitä, että jos hylätään esimerkiksi Kantin
ja Weberin ajatukset, otetaan se riski, että ajautetaan täydelliseen
irrationaalisuuteen. Vaikka onkin siis samaa mieltä, toteaa Foucault
kuitenkin, että on kysymys muustakin. (Foucault 1989, 42-44) Kts. luku
4.

7 Ns. market pykälät maankäyttö- ja rakennuslaissa tulivat voimaan
jo ennen muuta lakia: maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) ja
maankäyttö- ja rakennusasetus (895/1999). Laki ja asetus tulivat voimaan
1. päivänä tammikuuta 2000.

MRL 58 § 3 mom: Vähittäiskaupan suuryksikköä ei saa sijoittaa
maakunta- tai yleiskaavan keskustatoiminnoille tarkoitettua aluetta ulko-
puolelle, ellei alue ole asemakaavassa erityisesti osoitettu tätä tarkoitusta
varten. Vähittäiskaupan suuryksikkö määritellään 114 §:ssä. /Vä-
hittäiskaupan suuryksiköllä tarkoitetaan tässä laissa yli 2 000 kerros-
neliömetrin suuruisia vähittäiskaupan myymälää.

Lain 114 §:ssä määritellyn vähittäiskaupan rakentamiseen tai sen
vaatiman alueen asema- tai rakennuskaavan laatimiseen piti erikseen
säädettyllä tavalla kuitenkin soveltaa jo 1. päivästä maaliskuuta 1999.

8 Hirsjärvi ym. esittelevät kolme traditionaalista tutkimusstrategiaa:
Vakiintuneet 1. kokeellinen (eksperimentaalinen) tutkimus, jossa mitataan
yhdessä käsiteltävän muuttujan vaikutusta toiseen muuttujaan. 2.
kvantitatiivinen survey-tutkimus, jossa kerätään tietoa standardisoidussa
muodossa joukolta ihmisiä. Kolmannen näiden rinnalla esiintyneen
strategian nimi on vaihdellut: ennen kuin ”kvalitatiivinen” tuli yleiseen
käyttöön, sosiaalitieteilijät nimittivät toimiaan yksinkertaisesti
”kenttätöksi” (field-work) ja aineistonkeruu-metodiaan ”osallistuvaksi
havainnoinniksi” (participant observation) mutta nyt siis 3. tapaustutkimus
(case-study). (Hirsjärvi ym. s.125)

9 R. Tesch: Qualitative research: Analysis types and software
tools. New York 1990, Falmer Press.

10 Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelma, EU-rahoitteinen
hanke, valmistui 2003, tehty vuorovaikutteisesti LSU:n, EP:n liiton,
maakuntamuseon TE-keskuksen ja seutukuntien kanssa, kunnilla
lausuntomahdollisuus, kansalaisilla osallistumismahdollisuus.

11 Kriittisen diskurssianalyysin keskeisiä edustajia mm.: Ian Parker,
Erica Burman ja Norman Fairclough. Analyttistä diskurssi-analyysiä
selkeämmin edustavat mm.: Jonathan Potter, Charles Antaki, Derek
Edwards ja Sue Widdicombe. Näin luokittelevat Jokinen & Juhila varovasti
(Jokinen ym. 1999, 96 viite 18) ja sijoittavat omat tekstinsä kumpaankin
ryhmään; varhempat (1991 ja 1993) kriittisen diskurssianalyysin joukkoon
ja myöhemmät (1994–1996) analyttisen diskurssianalyysin ryhmään.

12 Vrt. Foucault'n esittämä samantyyppinen jaottelu
intradiskursiivisiin, interdiskursiivisiin ja extradiskursiivisiin
riippuvuuksiin tai suhteisiin, joiden näkökulmista diskursseja on
mahdollista tutkia.

13 Pecheux tarkoitti prekonstruktioilla sitä, että teksti tai diskurssi
ei koskaan ole täysin itseriittoinen, vaan se joutuu jatkuvasti vetoamaan
tai nojautumaan, tiedosti puhuja sen tai ei, muualla tuotettuihin sanoihin
tai käsitteisiin. Nämä sanat ja käsitteet taas ovat tulosta jostakin merkitysten
luomisen prosessista.

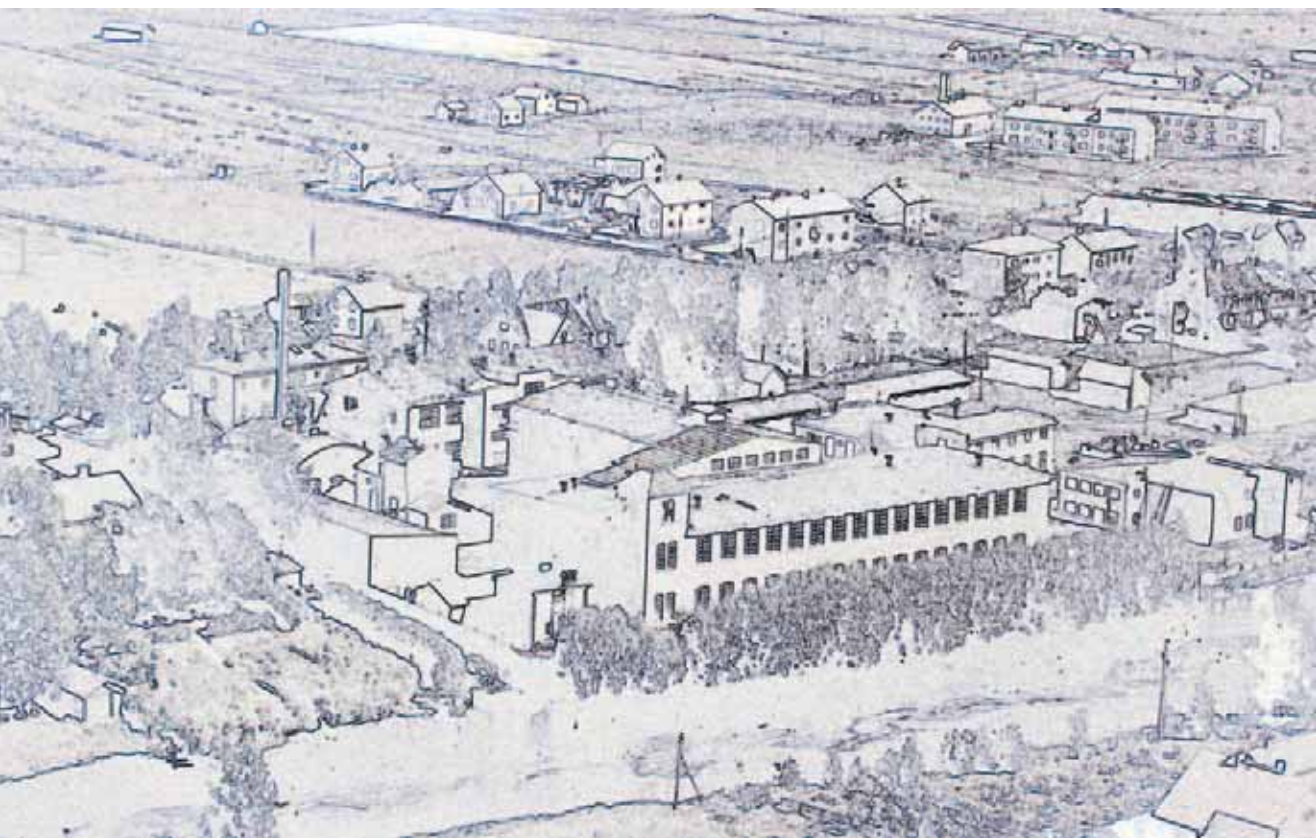
14 Lapintie, Kimmo: Argumentaatio, retoriikka ja relativismi.
Argumentaatioteoreettinen näkökulma ympäristö- ja asuntopolitiikan
tutkimukseen. Janus 2, 1997, 149–167 ja vastaus siitä saamaansa Kirsi
Juhilan kommenttiin: argumentaatio ja kriittinen yhteiskuntatutkimus,
Janus 4, 1997) Lapintie on ohjaajana varoittanut myös minua, etten
diskurssianalyysiä soveltaessani ottaisi mukaan tarkoitamatta laajempia
selityksiä maailmasta ja huomaamatta sitoutuisi tarkentamattomaan
kognitiiviseen relativismiin. Se voi hänen mukaansa johtaa pahimmillaan
siihen, että tutkijan omaksuma filosofinen positio kääntyy hänen omia
tutkimuksellisia ja eettisiä intentioitaan vastaan. (Janus 2 1997, 150)

1 Itseläpäinävyys toimii, jos se tuo näkyviin kulttuurin rakenteiden
pluraalisuuden, sen mekanismit ja sisäiset voimavarat. Media –ihmistieteen
-järjestelmä toimii, jos se vapauttavana luo vähemmän yhtenäisen ja
epävarmemman maailman, joka kyllä on myös myytin maailmaa
turtavtampampi.

2 Gadamer sanoo, että negatiiviset konnotaatiot tulivat
ennakkoluuloihin vasta valistuksen aikaan ja koko käsite pitäisi
rehabilitoida. Gadamer painottaa, että ennakkoluulot ovat ymmärtämisen
ja tulkittamisen välttämättömiä ehtoja. (Tontti 2005, 60–61)

3 ”Dasein” voidaan yksinkertaisesti kääntää vain ihmiseksi.

4 Lainausta Jarkko Tontin artikkelista ”Olemisen haaste” teoksessa
Tulkinnasta toiseen, Vastapaino 2005, 50–81. Alkuperäisteksti: ”...dass
es keine gesellschaftliche Wirklichkeit mit allen ihren realen Zwängen
gibt, die sich nicht ihrerseits wieder in einem sprachlich artikulierten
Bewusstsein zur Darstellung bringt. Die Wirklichkeit geschieht nicht
’hinter dem Rücken der Sprache’, sondern hinter dem Rücken deren, die
sich anmassen, die Welt ganz zu verstehen...” Gadamer 1993, 245. Teos:
Gadamer, Hans-Georg: Rhetorik, Hermeneutik und Ideologiekritik.
Metakritische Erörterungen zur *Wahrheit und Methode. Gesammelte
Werke. Band 2.*J.C.B.Mohr, Tübingen 1993.

Kuva 69. Patruunatehtaan alue ilmasta 1959.

4. Kulttuurinen ja diskursiivinen käänne

"Lukijat eivät ole kirjoittajia, jotka ovat oman paikkansa tekijöitä [...] vaan pikemminkin matkalaisia; he liikkuvat läpi toisille kuuluvien maiden ja mantujen kuin paimentolaiset, tunkeutuvat luvatta toisten kirjoittamille kentille, anastaen aikansa kuluksi Egyptiin rikkaudet." (de Certeau 1984, 174, suomennos minun)¹

Kulttuurintutkimus ja kulttuurifilosofia ovat olleet minulle vieraiden seutujen löydettäviksi tarkoitettuja aarteita, kun olen yhdyskuntasuunnittelijana ja arkkitehtina siirtynyt tutkijaksi. Tapaustutkimus Vanhasta Paukusta kertoo, kuinka hylätty teollisuusalue muutettiin kulttuurikeskukseksi ja

kuinka se muuttui myös niin kutsutuksi kulttuuriympäristöksi. Tapauksessa tarvittiin paljon suunnittelutyötä ja konkreettista rakentamista, mutta muutos tapahtui myös toisella, kulttuurisella ja diskursiivisella tasolla. Teollisuusalueen merkitys muuttui ja uusia merki-

tyksiä tuotettiin kulttuurisissa prosesseissa. Tässä luvussa kerron kulttuurista prosessina ja sen jatkuvasta muodonmuutoksesta ja esittelen keskeisen metodityökaluni eli diskurssianalyysin teoreettista taustaa. Lähtökohtana on, että diskurssissa muodostuvat merkitykset ja merkityksellistäminen toimii puheessa, tekstissä ja kuvassa. Tämän teoriaosuuden kehyksenä on ruotsalaisen Johan Fornäsän mediatieteellinen lähestymistapa kulttuuriin, jossa keskeisellä sijalla ovat Jürgen Habermas ja Michel Foucault sekä diskurssi, vuorovaikutus ja valta. Heidän kirjoituksissaan lukiessa vertautuvat toisiinsa modernin ja jälkimodernin suuret linjat ja toisaalta pyrkimys yhteisymmärrykseen tai alistuminen kyynisesti sen puutteeseen.

Kulttuurin laaja, antropologinen määritelmä tarkoittaa tiettyä elämänmuotoa tai kokonaista kansan elämäntapaa. Tätä määritelmää käytetään, kun puhutaan paikallisesta tai alueellisesta yhteisöstä kulttuurina. Siinä huomataan myös kulttuuriset käytännöt eikä keskitytä pelkkiin artefakteihin, mutta määrittely on laava.

”Empiirinen todellisuus on meille ’kulttuuria’ koska ja sikäli, mikäli me asetamme sen yhteyteen arvoideoiden kanssa, se kattaa sen todellisuuden osan, joka tulee tuon suhteen kautta meille merkitykselliseksi, ja ainoastaan sen. Kulloinkin tarkastellusta yksilöllisestä todellisuudesta vain mitätön osa värityy meidän näiden arvoideoiden määrittämän intressimme takia, vain sillä on meille merkitystä, koska se viittaa suhteisiin, jotka ovat meille tärkeitä siksi, koska ne liittyvät arvoideoihin.” Max Weber ² (Hietaniemi 1998,12)

Max Weberin käsitys kulttuurista on vaikuttaa aluksi antropologistakin käsitystä laajemmalla ottaessaan mukaan ihmisen koko todellisuuden. Weberin käsitystä kuitenkin kaventaa merkityksellisyys ja arvojen, ns. arvoideoiden, esittäminen. Weberin kulttuurikäsitteys on ymmärrettävä yhdessä hänen tieteellisyyskäsitteensä kans-

sa. Hän vaati sosiaali- eli ihmistieteillekin arvovapautta ja julisti niiden olevan ”todellisuusteiteitä”, eli pohjalla on oletus, että sosiaalitiede todella pystyy tuottamaan objektiivista tietoa. Weberin vaatimuksena oli subjektiivisten arvojen ja objektiivisen tiedon erottaminen, eikä hän hyväksynyt käsitystä objektiivisista kulttuuriarvoista; vaikka ei olisikaan kyse tutkijan omista, henkilökohtaisista arvostuksista, näkyviin tulevat aina kulttuurin muuttumisen aiheuttamat näkemyksen muutokset. (Töttö 2000, 188-190) Arvovapaus ei tarkoita arvojen olemassaolon kieltämistä, mutta kulttuuriympäristön luokittelu, arvottaminen ja suunnittelutoimenpiteiden määrittely on näistä lähtökohdista katsoen jatkuva (loputon) tehtävä, aina kulttuurisidonnainen ja kulttuurin muuttumista seuraava. Edellä johdannossa esitin tämänhetkisen suomalaisen käsityksen kulttuuriympäristöstä ja sen arvottamisesta ns. valtionhallinnon diskurssina ja tapauksen kontekstiin kuuluvana, menemättä filosofis-teoreettisesti ”arvon” käsitteeseen.

Yhteiskunnallisiin tai kulttuuriin arvoihin sidottu, kapeampi käsitys kulttuurista sisältää kaunotaiteet, esteettiset teokset ja niiden perinteisen institutionaalisen aseman. Tämä ajattelu on hallinnut valtiollista kulttuuripolitiikkaa, tiedotusvälineiden kulttuurijournalismia ja esteettisten tietealojen diskursseja. Useimmat kulttuuriset tuotteet jäävät näiden julkisen maailman taideinstituutioiden ulkopuolelle, mutta näin on ajateltu voitavan edes jotenkin autonomisesti erottaa kulttuuriset muodot tieteellisestä tiedosta, eettisistä normeista tai subjektiivisista tuntemuksista.

Ääripäiden määrittelykset, kuten koko yhteisön elämä tai vain taide-elämä, eivät tunnu oikeilta. Amerikkalainen antropologi Clifford Geertz puoltaa kulttuurisen käsitteen kaventamista, sitä ei

pitäisi käyttää kuvaamaan kokonaista kansan elämäntapaa, jotta se voisi säilyttää merkityksensä. Kun kulttuurin kuitenkin halutaan tarkoittavan muutakin kuin institutionalisoitua taidetta eikä kuitenkaan koko sosiaalista elämää, on tarjolla ”semioottinen kulttuurikäsitys”. Geertz esittelee kulttuurin järjestyneeksi merkitysten ja symbolien järjestelmäksi, jonka sisällä sosiaalinen vuorovaikutus tapahtuu. Kulttuurien rakenne ja sosiaalinen rakenne eivät ole vain toistensa heijastumia, vaan itsenäisiä, kuitenkin toisistaan riippuvia muuttujia. (Geertz, 1973,4-5)

Kulttuuri on se inhimillisen vuorovaikutuksen aspekti, jossa on kyse merkitysten luomisesta symboleja käyttämällä ja joka sisältää moninaiset tyylin tuottamisen ja kommunikatiivisen toiminnan muodot. Taustalla on erilaisia lähtökohtia. Sosiaaliantropologi Ulf Hannerzin näkemys on, että kulttuuri koostuu kolmesta osasta: aatteista ja ajatussuunnista, ulkoistetuista muodoista sekä sosiaalisesta jakelusta (Hannerz 1992,3).

Ruotsalainen Johan Fornäs esittää ”Kulttuuriteoriassaan” (1998) prosessuaalisen, semioottisesti välittävän kulttuuriteorian, jonka lähtökohdana on se, että kulttuuri on kommunikaatiota tai se on kuin kieli. Kuten ei ole yksityistä kieltä, ei ole myöskään yksityistä kulttuuria. Tämän semioottisen ja prosessuaalisen kulttuurikäsitteen mukaan kulttuurissa on kyse ennen kaikkea merkityksistä. Tällöin kulttuuri on sosiaalisesti organisoitua merkityksen ja merkitsevien muotojen ja virtujen tuottamista, jotka kytkeytyvät vastaavalla tavalla sosiaalisesti organisoituihin valaan, materiaalien resurssien, ajan ja tilan muotoihin.

Saksalainen filosofi Jürgen Habermas nimitetään kommunikatiivisessa teoriassaan kulttuuria tietovarastoksi, josta kommunikaatioon osallis-

tuvat varustavat itsensä tulkinnoilla pyrkiessään yhteisymmärrykseen jostakin maailmassa (Habermas 1994,87). Fornäs ottaa kommunikatiivisen teorian lähtökohdakseen, mutta kritisoi tätä sosiologista kulttuurikäsitystä kuitenkin liian esineistettynä: kulttuuri ei ole vain yleinen tiedon aitta, vaan myös subjektien välisiä ja luovia leikin prosesseja symbolisten artefaktien kanssa, joissa voi aina ilmaantua uusia ja odottamattomia asioita ja merkityksiä. Habermasin käsitys kulttuurista ja kommunikaatiosta tuntuu sulkevan pois muun kuin verbaalisen viestinnän ja sen mukana esimerkiksi monia visuaalisen taiteen eri osa-alueita.

Fornäsin prosessuaalinen ja semioottinen teoria kehystää minun matkaani tutkimukseen, jonka alkaessa habermasilainen kommunikatiivisen ajattelu vallitsi suomalaista yhdyskuntasuunnittelun teoriaa ja lainsäädäntöä. Kulttuurinen käänne oli kuitenkin juuri tulossa, ja kulttuuriteoriat ja kulttuurintutkimus ovat liittyneet tutkimukseeni. Kulttuurintutkijalle maailma on konkreettinen (empiirinen), mutta myös metaforinen (Sääskilähti 1999,151; Lefebvre 1971,11). Toisin sanoen kulttuurintutkijalle maailma on fyysinen, mutta myös symbolinen. Materiaalinen ulottuvuus on esineellistä tai toiminnallista, ja merkityskentät ovat osa diskursiivista eli kielellistä ja kuvallista todellisuutta.

Kuten johdantoluvussa esitin, ”kulttuuriympäristön” käsitteen perusmääritelmään kuuluu, että siinä on ihmisen toiminta mukana ja sen jäljet jossakin muodossa näkyvissä. Lähtökohdana siinäkin määritelmässä on, että merkitykset tai viestit ovat olemassa ja mahdollisesti luettavissa ympäristössä tai maisemassa, jota on organisoitu sosiaalisesti vallan, materiaalien, ajan ja tilan muotoihin. Kulttuuri on ihmisen tuotetta, ja vaikka se olisi kuinka tärkeää, on ihmisten suhtautumi-

nessa usein samaa nihilismiä kuin seuraavassa Sartren lausahduksessa:

”Kulttuuri ei pelasta mitään eikä ketään, se ei anna oikeutusta. Mutta se on ihmisen tuote: hän heijastuu siitä, hän tuntee siinä itsensä; ainoastaan tämä kriittinen peili näyttää hänelle hänen oman kuvansa. Sitä paitsi tuo vanha raunioitunut rakennus, petkutukseni, on myös luonteeni: voi vapautua neuroosista, mutta ei voi vapautua omasta itsestään.” (Sartre 2005, 248)

Tässä luvussa esittelen prosessuaalisen ja kommunikaation pohjautuvan kulttuurikäsitteksen, jonka johdannoksi kerron Fornäsin esittämistä neljästä ulottuvuudesta sekä siitä, kuinka kulttuuriset prosessit ovat kommunikatiivisia käytänteitä. *Prosessia* voidaan pitää tapahtumien tai kokemusten sarjana. Prosessi voi kuvata niin tarkasteltavien ilmiöiden kuin tarkoituksellisten tekojenkin sarjaa, tarkastelunäkökulmasta riippuen. Kulttuurin *prosessit* ovat kommunikatiivisia. Me emme vain passiivisesti mukaudu valmiisiin kehyksiin, sääntöihin ja koodeihin; me osallistumme kulttuurin muotoutumiseen kielen (laajasti ymmärrettynä) ja kommunikaation avulla. (Fornäs 1998, 167) Kulttuuri on prosessi, jossa uusinnamme itseämme, toinen toisiamme, maailmojamme ja ympärillämme olevia symbolisia muotoja.

Teoria, joka selittää kieliteoreettisesti kulttuurin kommunikaatioksi, asettaa keskeiseksi käsitteeksi diskurssin. Monella tavoin eroavat ja toisilleen vastakkaiset nykyfilosofit Jürgen Habermas (1929–) ja Michel Foucault (1926–1984) liittyivät kumpikin tahoillaan hermeneuttiseen traditioon, ja molempien ajattelussa ja yhteiskunnallisessa selittämisessä on keskeisellä sijalla kommunikaatio ja diskurssi. Mutta kumpikin on kirjoittanut pitkän uransa aikana niin paljon, että usein ajattelu on paitsi vastakkaista toisen tekstin kanssa, myös ristiriitaista oman aiemman tek-

tin kanssa. Vanhan Paukun tapauksen alkaessa yhdyskuntasuunnittelussa oli vallalla Habermasin puhtaan kommunikaation vaatimus, tapaus-tutkimuksen tulkintavaiheessa on maailmankuva vaihtunut Foucault’n kyyniseen sivustaseurauksen asenteeseen. Vaikka olen tutkimukseni haastatteluaineiston analysointiin käyttänyt diskursusanalyysiä, en ole tutkimustapauksessani keskittynyt vain puheaktiin ja tekstiin. Merkitykset, merkit ja imago tulevat esille myös kuvissa. Arkikitehdin maailma, tutkijankin, on aina myös visuaalinen, ja se tuo mukanaan semioottisen juonteen ja mm. viittaukset Barthesin läsnäoloon tässä tapaustutkimuksessa.

4.1 Kulttuurin jatkuva muodonmuutos

”Kulttuuri on alinomaan jakautuvien, yhdistyvien ja toisiaan risteävien virtojen verkko. Kulttuuri ei ole staattinen rakenne, vaan muuttuu jatkuvasti. Kukaan ei astu kahdesti täsmälleen samaan kulttuuriseen virtaan.” (Fornäs 1998, 11)

Monista kulttuuria kuvaavista metaforista pidän tätä Fornäsin luonnehdintaa mielenkiintoisimpana ja haastavimpana, juuri sen näennäisen kulttuuriympäristön paikkasidonnaisuuteen sopimattoman luonteen vuoksi. Fornäs esittelee Kulttuuriteoriassaan (1998) kulttuurin neljä tendenssiä ja ulottuvuutta. Ne ovat ikään kuin matka neljälle eri tasolle, ja niillä kaikilla on keskeinen suhde kulttuuriin ja kommunikaatioon. (Fornäs 1998, 13–18)

Ensimmäisenä tendenssi on, että *aika on elämän ja kulttuurin perustava ulottuvuus*. Myöhäismoderniteetti, jota nyt elämme, on eräänlaista supermoderniteettia eikä kyseessä olekaan jälkitaipostmodernismin aika. Vastapainona juurien

etsimiselle esitetään nykyisin yhä enemmän uusia reittejä, ja erilaiset teoriat kohtaavat toisensa. Kulttuuriteoriassa sosiaalisia sfäärejä ja yhteisöjä koskevat teoriat, esteettisiä muotoja ja genrejä koskevat teoriat ja lisäksi identiteettiä ja subjektiviteettiä koskevat teoriat vaikuttavat toisiinsa. Tulos voi olla hedelmällinen, vaikka näyttäisikin siltä, että juuret ja reitit johtavat eri suuntiin. Vakauden ja muutoksen dikotomia on järjestettävä uudelleen. Aika virtaa moniin eri suuntiin ja historialliset muutokset ovat siinä mielessä peruuttamattomia, että mitään ei voi tehdä tekemättömäksi tai toistaa täsmälleen samalla tavalla. Modernisaatiolla on yhteytensä tiettyihin evoluutiomekanismeihin, jotka ovat ihmiskunnan oppimisprosesseja.

Toisena on paikallistava ja eriyttävä tendenssi. Tämä koskee niin sosiaalisia ryhmiä, alakulttuureja ja identiteettejä kuin käsitteellisiä mallejakin. Oppialojen välinen yhteistoiminta on yhtä tärkeää ja hyödyllistä kuin monikulttuurinen kommunikaatio ja toiseuteen kohdistuva avoimuus. Paikallistava ja eriyttävä tendenssi on perustana kaikelle jakautumiselle ja keskinäisten yhteyksien painottamiselle, joka kuuluu moniulotteiseen kulttuuriteoriaan. Mutta moderniteetillä on myös tietty universalisoiva tendenssi. Esimerkiksi tieteen ja taiteen dialogissa ei muistoa niiden erillisyydestä voi pyyhkiä pois. Niiden jälleenyhdistämiseen liittyy kuitenkin ennako-oletuksia kummankin alueella kehittyneistä taidoista, joiden ansiosta yhdistymisen tulos voi olla kiinnostavampi kuin mikään niiden alkupe-
räinen erilaistumaton yhteys. Fornäs pohtii kulttuurifilosofin termein rakenteiden, kehysten ja instituutioiden vuorovaikutusta prosessien, tekojen ja elämän kanssa ja asettaa vastakkain mm. tekijät ja sfäärit sekä foucault’laisittain vallan ja vastarinnan.

Kolmantena ulottuvuutena on *kulturalisointuminen ja medioituminen*, jotka ovat muuttaneet symbolien, tekstien ja diskurssien merkitykset päivittäisessä kommunikaatiossa ongelmallisemmiksi kuin ennen. Ne ovat nyt uudella tavalla huomion kohteena. Fornäs käsittelee edelleen kommunikatiivista paradigmaa, vaikka toisaalta hän ”kulttuuriteoriallaan” ottaakin jo askeleen kulttuurisen paradigman suuntaan. Hänellä on pohjana habermasilainen ajattelu. Eli toisaalta tarvitaan totuuden, arvostelmien ja kommunikaation rakenteellista analyysiä, jotta voitaisiin selkiyttää niitä normatiivisia kriteereitä, joita modernien vallan muotojen kritiikkiin käytetään. Toisaalta vallan kritiikin on kehitettävä refleksiivistä näkemystä omasta perustastaan ja olemassaolonsa ehdoista, jotta se ei hajoaisi pelkäksi

Kuva 70. Kirjasto näyttäytyy jatkuvana tilana, jossa kulttuurin virrat voivat verkottua.

nihilistiseksi kyynisyydeksi tai nostalgiseksi pessimismiksi.

Neljäntenä tendenssinä Fornäs ottaa esille Ulrich Beckin luoman käsitteen *refleksiivisyydestä ja itseensä viittaavuudesta*. Suunta kohti suurempaa refleksiivisyyttä vaikuttaa tietysti subjekteihin ja symboleihin. Se vaikuttaa myös teoreettiseen työhön ja tekee siitä entistä enemmän itseään kyseenalaistavaa. Modernin tieteellisen tiedon kartuttaminen ei olekaan enää yksinkertaista tai yksiulotteista, vaan suuressa osassa teoreetisointia käsitellään myös tieteen omia ristiriitaisuuksia. Aikaisemmin modernisoiva demystifioiminen tarkoitti vanhempien, esimodernien ennakkoluulojen arvostelua. Nykyisin myyttien tai ennakkoluulojen dekonstruoiminen ja kulttuuristen ongelmien pohdinta suuntautuu modernien aikaansaannosten tuhoisia vaikutuksia kohtaan. Jos kyetään purkamaan dikotomia myytin ja demystifioidun todellisuuden välillä, myös modernin omat myytit ja kertomukset aukeavat kulttuuritutkimuksen kohteiksi.

Kun moderni tulee entistä tietoisemmaksi omista ongelmistaan, ”edistys” on yhtä aikaa sekä ongelma että päämäärä. Refleksiivisyyttä on niin taiteessa kuin arkielämässäkkin, ja esimodernit ja moderniteettiin liittyvät traditiot ymmärretään yhä useammin subjektien välisiksi, historiallisiksi konstruktioiksi. Traditiohan on toisaalta jonkin toiminnassa olevan uusintamista. Ehkä ei olekaan kyse jostain välttämättömästä, vaan nimenomaan halutusta jatkuvuudesta. Traditiossa valinta tehdään aktiivisesti sekä perintönä saaduista että menneisyyden uudelleen herätetyistä aineksista.

Saattaa olla, että uudelleen virinnyt kiinnostus vanhoihin rituaaleihin ilmentää kiinteiden arvojen etsimistä maailmassa, joka on joutunut juoksevaan tilaan. Se voi kuitenkin myös olla ilmaisu miltei vastakkaisesta vaatimuksesta inten-

siiviseen esteettiseen nautintoon askeettisen, arkipäivän harmauden ja päämäärille alistetun tehokkuuden sijaan. Osittainen vapautuminen traditioista³ saattaa sekoittua tällaisiin pyrkimyksiin arjen uudelleen ritualisoimiseksi, mutta on mahdollista, että vaikka ihmiset toimivat näennäisesti sosiaalisesti perinteisillä tavoilla, he saattavat ajatella kulttuurisesti uudella tavalla. (Fornäs 1998, 65)

Palaan vielä Ulrich Beckin käsitteeseen refleksiivinen modernisaatio, jolla hän kuvaa modernin uutta vaihetta ja jota luonnehti esimodernien jäänteiden, mutta myös sen omien modernienkin prosessien kyseenalaistaminen ja kasvava kritiikki. Käyttämättä varsinaisesti traditiota modernin määrittelyyn voimme yksinkertaisesti yrittää määritellä modernisaatiota siten, että teolliset yhteiskuntamuodot ensin riisuvat (*disembed*) perinteiset sosiaaliset muodot puitteistaan ja sitten puitteistavat ne uudelleen (*re-embed*). *Refleksiivinen modernisaatio* tarkoittaa, että *toinen modernius* ensin riisuu puitteistaan ja sitten puitteistaa uudelleen teolliset yhteiskuntamuodot. (Beck 1995, 12) Tässä uuden modernin vaiheessa edistys voi muuttua itsetuhoksi, kun sekä sosiaaliset että teknis-taloudelliset muodostumat murenevat. Tämän luovan tuhoamisen ”subjektina” ei olekaan vallankumous tai kriisi, vaan läntisen modernisaation voittokulku. Ulrich Beck määrittelee refleksiivistä modernisaatiota seuraavasti: ”Refleksiivinen modernisaatio tarkoittaa kokonaisen aikakauden, teollisen yhteiskunnan, luovan itsetuhon mahdollisuutta.” Beck ei viittaa refleksiivisen modernin käsitteellä reflektioon (heijastumaan, kuvajaiseen), vaan ensisijaisesti itsensä kohtaamiseen ja sen kautta refleksiivisyyteen. Uuden yhteiskuntamuodon tuottajana ei tässä kuitenkaan ole kapitalismin kriisi, vaan sen oma voittokulku. Huippunopea teollinen dynamismi voisi viedä meidät uuteen yhteis-

kuntaan kuin varkain, ilman vallankumousta ja poliittisia parlamenttien ja hallitusten päätöksiä. (Beck 1995, 13–16)

Hermeneuttisesti ajatellen se, minkä ymmärrämme ja käsitteellistämme, on tehty omaksemme, kun se on tuotu yhteiseen sosiokulttuuriseen maailmaamme. Mutta mikäli ulkoisista ilmiöistä puhutaan tosina vain, jos ne ovat meille merkityksellisiä, tapahtuu harhaan johtava pelkistys, jossa todellisuuden maailma pelkistetään meidän maailmamme fenomenologiaan. Vaikka emme ymmärtäisikään ulkoisuutta, meidän on kuitenkin oletettava maailmaamme ulkoisuus. Kulttuurinen käytäntö on aina myös sosiaalista käytäntöä: yhteistä merkitysten tuottamista ei voida selkeästi erottaa yksilöiden välisestä yhteistyöstä tai normatiivisista säännöistä, jotka ohjaavat tätä kanssakäymistä. Se tapa, jolla kulttuuriset ilmiöt viittaavat sosiaalisiin ulottuvuuksiin, tuo esiin kysymyksen normatiivisesta oikeellisuudesta. Kunkin yhteisö kehittää eettisiä normeja, jotka sääntelevät kanssakäymistä ja tekevät jonkinasteisen hyvinvoinnin mahdolliseksi. Joskus tavataan tehdä ero etiikan ja moraalien välillä. Etiikka tarkoittaa silloin hyvää elämänideaalia ja käytäntöjä. Moraali taas tarkoittaa oikeutta ja oikeuksia koskevien yhteiskunnallisia säännöksiä. (Fornäs 1998, 75–77)

Teorioita kannattaa pitää vain välineinä, joiden avulla ”katsotaan”. Ne ovat laseja, joiden läpi nähdä. Tämä on viittaus teoria-sananaan etymologiaan ”näkemisenä tai näkyväksi tekemisenä”. Teoriat kehittyvät dialogeissa, jotka ovat sekä kommunikatiivisia että sisältävät myös ristiriitoja. Fornäs sanoo käyttävänsä omissa teoriassaan kritisoitujen perinteiden kehittelyyn, ei torjumiseen, niitä erilaisia tapoja, joilla jotkut virtaukset ovat vastustaneet ja arvostelleet toisia. Kaikki kommunikaatio on kohtaamista yhteisen ym-

Kuva 71. Pitkä näkymä lainaustiskin ja hyllyjen yli länsiosalle: tila virtaa ja kulttuuri tilassa.

märyksen vaiheilla, mutta se on myös väistämättä erilaisten äänten välistä vuoropuhelua. (Fornäs 1998, 23–24)

Fornäs esittää, että oppialojen välillä vallitsisi eräänlainen ”bricolage”, jolloin strukturalistisen antropologin Lévi-Straussin mukaan voimme ottaa käyttöön työkaluja toiselta tutkimuksen alueelta. Laadullista ja hermeneuttista tutkimusta voivat tehdä myös sosiologit, eivät vain kirjallisuudentutkijat. Mikseivät siis myös kulttuurintutkimuksellisesti suuntautuneet yhdyskuntasuunnittelijat ja tutkivat arkkitehdit? Esteettisillä oppialoilla kallistutaan tulkitsevaan ja laadulliseen suuntaan, mutta voidaan käyttää hyödyksi jopa strukturalistista semiotiikkaa. Eikä myöskään kannata pitää teoreettista ja empiiristä tutkimusta toisilleen vastakohtaisina. Kaikki tutkimuksen lajit sisältävät subjektisuuden ja sub-

jektien välisyyden puolia, teoreettisen työn ja ennalta näkemättömän empiirisen aineiston kohtaamisia, induktioita ja deduktioita. Tutkimuksen eri lajit eivät näytä erilaisilta muuten kuin siinä, kuka tutkii mitäkin ja mistä näkökulmasta. Tiedon saattaminen on hyväksyttävä modernissa maailmassa: niin tutkijoiden kuin muidenkin on opittava elämään vailla lopullisia takeita. (Fornäs 1998, 25)

Pidän käyttökelpoisena ajatuksia siitä, että teorit ovat välineitä, joiden läpi katsotaan ja että erilaiset teorit kohdatessaan hyötyvät ristiriitaisuuksista. Jos juurille on päästävä, on käytettävä monenlaisia reittejä, ja saattaa olla, että matka on mielenkiintoisempi kuin itse päätepite. Edellä kuvatut neljä ulottuvuutta seuraavat mukana: Ensinnäkin aika on elämän ja kulttuurin perustava ulottuvuus, ja se tulee erityisesti esiin paikka-teorioissa, joissa muisti prosessina yhdistää ajan ja paikan ja nousee merkittävänä tekijänä esiin kulttuuriympäristön muodostumisprosessissa (tämä osuus tarkentuu luvussa 5 Paikan määrittely). Paikka-luvussa sivutaan fenomenologiaa, sillä ”kokemus” nousee esille diskursseissa. Kokemuksellisuus on ilmeisesti läsnä tässä tutkimuksessa myös ensimmäisenä tutkimuksellisenä näkökulmana, oman toimijakokemukseni muodossa, mutta fenomenologia ei ole tutkimusmetodinani. Toinen tendenssi eli paikallisuus on tapaustutkimuksessa näkyvillä koko ajan, ja yritän peilata yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksia paikalliselle tasolle Vanhan Paukun tapauksen kautta. Prosessit ovat tärkeitä, ne ovat ajan ja prosessuaalisen kulttuuriteorian kuva; prosessiin liittyvät lausumat nousevat esille merkittävästi myös diskurssianalyyseissä. Yleiseen medioitumiseen ja kulttuuristumiseen liittyvät symbolien ja diskurssien muuttuvat merkitykset ovat

keskeisellä sijalla, samoin refleksiivisyys tai ainakin nöyrä pyrkiminen siihen.

Kulttuuri merkitsee symbolis-esteettisiä käytäntöjä ja prosesseja. Koska merkitykset ovat tärkeitä, kulttuuri koostuu myös ulkoistetuista muodoista, ei vain aatteista, ajatussuunnista ja sosiaalisesta jakelusta (vrt. Hannerz 1992). Kommunikaatiossa viesti tarvitsee välittyäkseen jonkin välineen, ja näin myös rakennettu kulttuuriympäristö kantaa viestiä mukanaan. Kuinka viesti, kommunikaatio tai kulttuuri otetaan vastaan ja ymmärretään? Seuraavassa lähestyn merkityksellistämisen ja diskurssin käsitteen kautta sitä, miten ihmisten on mahdollista ymmärtää toisia ja tulla ymmärretyksi.

4.2 Merkitykset diskurssissa

Diskurssi ja teksti

Kieli on ihmisen maailmassa olemista. Kulttuuri on kieltä ja kommunikaatiota. Kieli ei heijasta mitään itsensä ulkopuolella olevan todellisuuden merkityksiä, vaan merkitykset tuotetaan kielessä.

”Diskurssi”⁴ tulee latinan kielen sanasta *diskursus*, joka tarkoittaa ympäriinsä juoksentelua. ”Teksti” sen sijaan tulee sanasta *textum*, joka tarkoittaa yhteen kudottua. Ranskan kielessä *discours* tarkoittaa mm. puhetta, esitelmää, tutkielmää, juttelua ja jaarittelua. ”Diskurssi” näyttäisi viittaavan liikkeeseen ja toimintaan, kun taas ”teksti” viittaa materialisoituneeseen ja kiinteään, mikä sopii tekstuaalisen tuotannon muotoihin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin kytkeytyviin

tekstin tuottamisen prosesseihin. Arkikielessä, esimerkiksi Uuden sivistyssanakirjan mukaan, ”diskurssi” tarkoittaa keskustelua. Diskurssi voidaan myös määritellä vakiintuneeksi puhetavaksi, koska käsitteellä viitataan tekstiä tuottaviin sääntöihin ja tapoihin. Kuitenkin esimerkiksi tieteessä ”tieteelliseen diskurssiin” nähdään kuuluvaksi tieteellisten käytäväkeskustelujen lisäksi myös kirjalliset esitykset kuten väitöskirjat, tutkimusraportit, aikakaus- ja oppikirjat. (Husa 1995, 2)

Kielessä tuotetaan merkityksiä ja merkityksellistäminen tapahtuu nimenomaan diskursseissa. Esimerkiksi Lehtonen (2004) päätyy siihen, että diskurssi on lähempänä ”tekstiä” kuin ”kieltä”, jossa merkityksiä tuotetaan, mutta toisaalta diskurssi voi tarkoittaa myös tämän prosessin lopputulosta. ”Teksti” voi vastaavasti tarkoittaa myös mitä tahansa merkityksellistämisen muodoista: kirjoitus, kuva, sanomalehti, mainos tai ylipäätään mikä tahansa inhimillinen merkityksellistämisyjärjestelmä.

Lingvistiseen perinteeseen tukeutuen voidaan määritellä (kuten Lehtonen tekee), että ”kieli” ei tarkoita vain puhuttua tai kirjoitettua kieltä; kieltä ovat kaikki viestintäjärjestelmät joissa käytetään tietyllä tavalla järjestettyjä merkkejä.

Seuraavassa kaaviossa asetetaan ”teksti” kaiken viestintävälityksessä käytettävien välikappaleiden luokittelussa erilaiset luokat sisällään pitäväksi yläkäsitteeksi.

”Teksti” kattaa nykyisessä, mekaanisesti uusinnettujen äänien ja kuvien kulttuurissa kaikki merkityksen muodostumisen tuotteet. Puhuttuja, kirjoitettuja ja visuaalisia tekstejä ei voi tutkia aivan samoin metodein. Puhutussa ja kirjoitetussa kielessä merkitsijän ja merkityn suhde on konventionaalinen eli sopimuksenvarainen. Kuvan sijaan kykenevät merkitsemään jotakin keskeisesti sen perusteella, että ne jossakin mielessä muistuttavat sitä, minkä merkki ne ovat. Nykyisin visuaalisella kuvien maailmalla on yhä keskeisempi rooli, teollistuminen ja kaupungistuminen ovat edesauttaneet kuvallisen ilmaisun kehittymistä ja – kuvista on tullut ”todellisuutta”. Kuva voidaan näin käsittää representaatioksi jostakin toisesta, mutta kyse voi olla myös jostain muusta eli kuva on toisinaan itsenäinen taideteos. Mutta sellaisen diskurssin määritelmän mukaan, jossa merkitykset tuotetaan juuri diskursseissa eikä minkään ulkopuolisen subjektin toimesta, kuva diskurssia muodostavana tekstinä on

	äänellinen	visuaalinen
verbaalinen	PUHE	KIRJOITUS
ei-verbaalinen	MUSIIKKI	KUVA

Kaavio 4.1. Äänellisen (oraalisen) ja visuaalisen tekstin verbaaliset ja ei-verbaaliset muodot. (Lehtonen 2004, 74 sekä aiemmin Fornäs 1998, 190)

myös hyvin todellinen eikä vain jonkin muun heijastuma tai representaatio.

Omassa tutkimuksessani olen ollut kiinnostunut tekstistä (kaavion mukaisesti esitettynä) puheena, kirjoituksena, puheesta kirjoitukseksi muutettuna sekä erilaisista kuvista, myös valokuvasta. Tässä tutkimuksessa ”musiikki” eli ei-verballinen ja kuitenkin oraalinen ”teksti” jätetään ulkopuolelle. Kuitenkaan ei edes näin laajasti määriteltynä tekstiä ja diskurssia voi mielestäni samaistaa toisiinsa, vaan ajattelen diskursusia samalla sekä prosessina, jossa merkityksiä tuotetaan ja kommunikaatiota vaihdetaan, että tämän prosessin lopputuloksena.

Diskurssit voivat olla toisiaan tukevia tai poissulkevia. Esimerkiksi taloudelliset ja kulttuuriset diskurssit vaihtelevat voimakkuudeltaan ajoittain eri ympäristöissä (tai tämänkin tutkimuksen tapauksessa), eläen joskus sopusointuisia rinnakkaiseloja, joskus kokonaan toinen toista tukahduttaen. Diskursseilla on omat säännöstönsä, ja ne tuottavat oman representaationsa todellisuudesta. Diskurssit säätelevät sitä, kuinka ajatuksia voi yhdistää toisiinsa: mikä voidaan katsoa jonkin seurauksen syyksi, mikä taas jonkin syyn seuraukseksi. Näin diskurssi asettaa rajoja sille, mitä voidaan sanoa esimerkiksi sukupuolten suhteesta tai vaikkapa kunnallisesta demokratiasta.

Kaikki diskurssit sisältävät jonkin käsityksen todellisuudesta, ja ne myös tuottavat puhuvalle tai kirjoittavalle subjektille aseman, josta todellisuutta koskeva käsitys pannaan kokoon. Tiedettiin se tai ei – puhuttaessa tai kirjoitettaessa omaksutaan aina jokin diskurssi, joka koetaan enemmän tai vähemmän sopivaksi käsiteltävään aiheeseen ja toiminnan tilanteeseen. Näin siis ihmiset tuottavat itselleen diskursiivisesti tietyn paikan kielessä, jossa he voivat esittäytyä tiedon

subjekteiksi ja esittää todellisuuden sellaiseksi kuin se heidän käyttämässään diskurssissa representoituu (vrt. diskurssi ja ideologia).⁵

Diskurssien tarkastelussa havaitaan, että merkitykset ovat vastavuoroisia, enemmän tai vähemmän vakiintuneita. Merkitykset eivät ole varsinaisesti yksittäisten ihmisten intentioiden tulosta vaan pikemminkin yksilöiden välisen ymmärrettävyyden tulosta, eli merkitykset ovat sosiaalisesti tuotettuja, ja merkitysjärjestelmillä on läheinen suhde sosiaalisiin muodostumiin kuten ryhmiin, yhteisöihin ja kokonaisiin yhteiskuntiin. Merkityksiä ei voi eikä kannata tarkastella irrallaan siitä inhimillisen toiminnan moninaisuudesta, josta ne ovat osa. On pidettävä mielessä merkitysten monimerkityksisyys sekä merkitysten kontekstisidonnaisuus.

Laajin kulttuurisemiotiikan tarjoama kulttuurin määritelmä kuuluu seuraavasti: kulttuuri on yhteisön ei-perinnöllistä muistia. (Veivo ym. 1999, 129) Ei-perinnöllisyys voi vaikuttaa oudolta, onhan meidän kulttuurimme, jonka osana täällä elämme, ollut olemassa jo ennen meitä. Historiallinen näkökulma painottaa sitä, että kulttuuri on sosiaalisesti peritty käytäntöjen ja uskomusten kokonaisuus. Kulttuurin ei-perinnöllisyys tarkoittaa tässä sitä, ettei kulttuuri ole geneeissä osana biologista perimää, niin kuin jotkut esisien taipumukset tai sairaudet. Kulttuuri meissä on sosiaalista perintöä, ympäristömme tuottama. Kulttuuri yhteisön muistina viittaa siihen, että historiallisen näkökulman korostama käytäntöjen ja uskomusten kokonaisuus on semiotiikan näkökulmasta liian epämääräisesti määritelty. Muistin käsite kyllä sisältää ajatuksen, että kulttuuri on suuntautunut menneeseen, historiaansa. Kulttuuria ei kuitenkaan voi redusoida pelkäsi kulttuurin historiaksi, sillä muistaminen ja historian rekonstruointi, sen “merkityksellistämi-

nen” tapahtuvat nyt ja tässä. Mekanismi on preensensissä, vaikka sisältö onkin menneessä. Kulttuurin synty on mahdollista tunnistaa vasta, kun se on muuttunut yhteiseksi muistiksi, silloin kun nykyhetkestä katsottuna tulevaisuutena pidetty ajanjakso on muuttunut menneeksi ja tästä menneestä on tullut yhteisölle merkityksellistä. (Veivo ym. 1999, 129–130)

Semiotiikan tutkimuskohteet ovat merkki, koodit eli järjestelmät sekä kulttuuri. Merkit ja merkityksen muodostuminen ovat tärkeässä osassa merkityksellistämisen tapahtuessa diskurssien muodostuessa. Kulttuurikäsitteeni on semioottinen ja kulttuuri on siis kielen tapainen merkijärjestelmä ja kommunikaatiota, mutta tutkimusmetodini ei kuitenkaan ole semioottinen.

4.3 Habermasin diskurssietiikka

Jürgen Habermas on itse maininnut oman tutkimustyönsä päämääräksi kehittää teoria rationaalisuudesta ja kommunikatiivisesta toiminnasta, tutkia yhteiskunnallisen rationalisoitumisen dialektiikkaa sekä muotoilla sellainen yhteiskuntateoria, joka yhdistää systeemi- ja toimintateorian. Tapaustutkimukseni tapahtumien aikaan hallitsi yhdyskuntasuunnittelua vielä kommunikatiivinen paradigma tai argumentatiivinen käänne, jonka pohjalla on paljolti Habermasin modernistinen yhteisymmärrykseen pyrkivä ajattelutapa. Tässä tutkimuksessa minun ei ole tarkoituksenmukaista ottaa esille kaikkia teorioita, joita Habermas esittelee teoksissaan, vaan käsittelemän tässä lyhyesti hänen diskurssietiikkaansa sekä viittauksia kulttuuriin ja valtaan. Kommunikatiivinen toimintateoria esittäytyi modernin ihanteenä ja pyrkimyksenä, joka oli voimassa ennen

jälkmodernia ja sen mukanaan tuomaa refleksiivisyyttä, relativistista monimuotoisuutta ja pirstaleisuutta. Tässä tutkimuksessa näkyy alkava yhdyskuntasuunnittelun paradigman muutos, jossa kommunikatiivisuuden ja argumentatiivisuuden ihanne on vaihtumassa kulttuuriseksi, samaan aikaan kuin tutkimuksen käsittelemä periodi.

Merkityksenanto ja representaatio kuuluvat semioottisen ja hermeneuttisen kulttuuriteorian kommunikaatiokäsitykseen. Habermasin käsitykset dialogista tai diskurssista ja kommunikatiivisesta toiminnasta muistuttavat paljon sitä, mutta suurena erona näyttäytyy se, että Habermas käsittelee kommunikaatiota pääasiallisesti verbaalisenä toimintana. Habermasin analyysiä tiedonintresseistä pidetään klassisena hermeneuttisena⁶ esimerkkinä. Tämän tutkimuksen kontekstissa kommunikaatio ei tarkoita pelkästään sanallista viestintää, vaan katson siihen kuuluviksi myös kuvat, merkit ja symbolit sekä esimerkiksi eleet ja ilmeet. Hermeneutiikan tehtävänä on tutkia edellä kuvattua mukaisesti dialogissa tapahtuvan ymmärtämisen edellytyksiä ja mahdollisuuksia. Inhimilliseen toimintaan liittyvien ainutkertaisen piirteiden ymmärtäminen edellyttää tulkitusta, joka on mahdollista vain siinä ilmapiirissä tai kulttuurissa, missä toiminta tapahtuu.

Habermas määrittelee *kulttuurin* yhdeksi modernin elämismaailman symbolisten rakenteiden osaksi. Kulttuuri tarkoittaa sitä tietovarastoa, josta kommunikatiiviset toimijat saavat valmiin tulkintakaavion yrittäessään päästä yhteisymmärrykseen jostain seikasta maailmassa. Tämä tietovarasto välittyy edelleen traditioiden kautta ja kulttuuriset prosessit uusintavat sitä koko ajan. Toinen elämismaailman komponentti on yhteiskunta, jolla tarkoitetaan sitä legitimoitua järjestystä, jota toimijat käyttävät säätelemään jäsenyytään yhteisössä ja turvaavat solidaarisuuden.

Kolmas komponentti on persoonallisuus, joka tarkoittaa sitä kompetenssia, joka tekee toimijoista kykeneviä puhumaan ja toimimaan ja näin ottamaan osaa yhteisymmärryksen saavuttamisen prosessiin ja täten asettamaan oman identiteettinsä (Habermas 1998,138). Elämismaailman osatekijät eivät ole täysin toisistaan erillisiä järjestelmiä, vaan kuuluvat yhteen oleellisilla tavoilla yhteisen arkielien ja muiden symbolisten muotojen kautta. Vaikka elämismaailman symboliset rakenteet edellyttävät ensisijaisesti tiedon uusintamista, ryhmäsolidaarisuutta ja uusien jäsenten sosialisatiota, on tämän kaiken perusta kuitenkin uusintettava työllä, jotta ihmiset selviytyisivät hengissä. Elämismaailma liittyy toisiinsa työn ja tuotannon sekä kanssakäymisen ja kommunikaation ja on kasvualusta sille kommunikatiiviselle toiminnalle ja ymmärrykselle, jota sen itsensä uusintaminen tarvitsee. (Fornäs 1998, 87–91)

Kulttuurisessa uusintamisessa turvataan ensisijaisesti riittävä määrä konsensukseen tarvittavaa pätevää tietoa ja lisäksi säilytetään olemassa olevien instituutioiden oikeutus sekä sosialisatiion mallit. Sosiaalisessa integraatiossa ensisijaisesti järjestetään ihmisten suhteet legitiimillä tavalla ja sen lisäksi säilytetään kulttuuriset velvoit-

teet sekä yksilöiden yhteenkuuluvuuden tunne. Sosialisatiossa turvataan ensisijaisesti yksilöille riittävä kompetenssi puhumiseen ja toimintaan ja lisäksi säilytetään kulttuuriset “tulkintasaavutukset” sekä normatiivisen toiminnan mielekkyydet.

Habermas haluaa erottaa elämismaailman suhteen *toisistaan kolme erilaista tekijämaailmaa*, joihin toimijat perustavat yhteiset päätelmänsä tilanteesta pyrkiessään yhteisymmärrykseen. Nämä nimetään *objektiiviseksi* maailmaksi (ulkoinen maailma), *sosiaaliseksi* maailmaksi (*kollektiivisesti* jaettu) ja *subjektiiviseksi* maailmaksi (sisäinen maailma). Kommunikaatiossa puhujat pyrkivät yhteisymmärrykseen nojautuen yhteisesti oletettuun maailmojen systeemiin eli ulkoisen, sosiaalisen ja sisäisen maailman yhteisesti oletettuun kombinaatioon. Näitä kolmea eri maailmaa vastaavat pätevyysvaatimukset⁷ *totuus, oikeudellisuus ja totuudellisuus*.

Kun hyväksymme kommunikatiivisen toiminnan käsitteen, on meidän tarkasteltava toimijoita myös puhujina ja kuulijoina, jotka voivat esittää toisilleen pätevyysvaatimuksia. Ne taas voidaan joko hyväksyä tai kiistää. Toimijat eivät enää olekaan välittömästi yhteydessä johonkin objektiivisessa, sosiaalisessa tai subjektiivisessa maailmas-

Kuva 72. Kurkistus Ison Tehtaan naulakkotiloista tiiviseen “kaupunkiin” Paukun aukiolle, jonka laatoitustyömaa käynnissä.

Vasemmalla vielä korjamaton Makasiini, keskellä Pajakappeli ja elokuvateatteri, oikealla Työkalutehdas ja Ruokala. Kaupunkitila jatkuu yli Kustaa Tiitun tien Latomäen sähköliikkeen rakennuksiin.

sa, vaan heidän on relativoitava ilmaisunsa ja otettava huomioon, että toiset toimijat saattavat kiistää heidän ilmaisunsa pätevyyden. Toimijoiden pitääkin yhteisymmärrykseen suuntautuneina tunnustaa yhdessä toisilleen esittämänsä pätevyysvaatimukset. Kun puhuja esittää jonkin vaatimuksen, jota muut voivat kritikoida, hän suhteutuu ilmaisullaan ainakin yhden edellä kuvatun maailman kanssa. Kun on näytetty, että toimijan ja maailman välinen suhde on objektiivisesti arvioitavissa, puhuja voi vaatia toisilta rationaalista kannanottoa.

Habermasin mielestä kommunikaatioon kykenevä puhuja, toisin sanoen kommunikatiivisesti kompetentti puhuja, pystyy tunnistamaan tämän yhteisesti oletetun maailmojen systeemin, pystyy itsenäisesti esittämään väitteitä näistä eri maailmoista ja arvioimaan muiden esittämien väitteiden pätevyysvaatimuksia. Kommunikaatiossa puhujat toteuttavat subjektiviteettiaan esittämällä väitteitä puheakteissa. (Habermas 1994, 81–82)

Habermas rajaa myöhemmin diskurssin tar koittamaan sellaisia kommunikatiivisia tekoja, joissa yhteisymmärrys voidaan saavuttaa. Hän puhuu teoreettisista, käytännöllisistä ja selittävistä *diskursseista*, mutta esteettisestä ja terapeuttisesta *kritiikistä*. Esimerkiksi kirjoituksessaan ”Diskurssietiikka – huomioita perustelevaan ohjelmaan” (ilmestynyt saksaksi 1982–83) Habermas esittää toimintateoreettisia perusteita diskurssietiikalle ja kehittää kommunikatiivisen toiminnan käsitettä eteenpäin (Habermas 1994, 98–164). Habermas kirjoittaa ”*praktisesta diskurssista*” jossa osallistujat koettavat päästä selville yhteisestä intressistä ja tehdessään kompromissia he koettavat sovittaa yhteen erityiset ja toistensa kanssa ristiriitaiset intressit. Hän esittää ”diskurssieettisen peruslauseen” D, joka voidaan ilmaista säästeliäästi: ainoastaan niitä normeja

voidaan pitää pätevinä, jotka saavuttavat (tai voisivat saavuttaa) kaikkien praktisen diskurssin vaikutuspiirissä olevien osallistujien hyväksynnän. Tässä Habermas kehottaa varomaan sekaannusten estämiseksi muita kuin universaalisuusperiaatteen U ilmaisemaa moraaliperiaatetta, joka pätee argumentaatio sääntönä ja kuuluu sinällään jo praktisen diskurssin logiikkaan.

Habermas muotoili New Left Review -lehden haastattelussa (1985) argumentaatio- tai ”totuuden diskurssiteoriaansa” ytimen kolmen peruskäsitteen avulla: pätevyys ehdot (jotka on täytetty, kun ilmaisu pätee), pätevyysvaatimukset (jotka puhujat itse ilmaisullaan asettavat) ja pätevyysvaatimuksen täyttäminen (sellaisen diskurssin puitteissa, joka on riittävän lähellä ideaalisen puhetilanteen ehtoja, jotta asianosaisten tavoittelema konsensus voi syntyä ainoastaan paremman argumentaation pakosta ja olla tässä mielessä ”rationaalisesti motivoitu”). Intuitiivinen perusidea on yksinkertainen, mutta kuten Habermas toteaa,

”vain ei-triviaaleissa tapauksissa pätevyysvaatimukset tematisoidaan, eikä niissä kuitenkaan ole käytettävissä mitään verifikaation sääntöjä, joilla suoraan ratkaista onko jotkin pätevyys ehdot täytetty vai ei. Totuus ja oikeudenmukaisuus ovat ongelmallisia, koska ei ole olemassa loogisia johdoksia tai ratkaisevia evidenssejä, jotka pakottaisivat ratkaisun suuntaan tai toiseen. Pitkemminkin tarvitaan peliä argumenteil-la, joissa rationaalisesti omaksutut perusteet saavat puuttuvien knock-down-argumenttien paikan.” (Habermas 1994, 20)

Ja sitten Habermas toteaa vielä, että totuuden diskurssiteoria juuri koettaa sitten selvittää pätevyysvaatimuksen täyttämisen ehdot, mutta se vain eksplikoi merkitystä antamatta mitään kriteeriä.

4. 4 Foucault'n diskurssi- ja valta-analytiikka

Totuuden tahto

Ranskalaisen filosofi Michel Foucault'n alkutuotannossa näkyy selkeästi tapa ajatella kulttuuria kielellisinä ja tekstuaalisina malleina, joissa diskurssin merkitys korostuu. Pysyvänä teemana Foucault'n ajattelussa oli epookkina ymmärretyin moderniteetin erityisluonteen paljastaminen. Foucault ei kuitenkaan halunnut tulla luokitelluksi minkään ”-ismin” mukaan, vaan sanoi: ”*Je suis simplement nietzschéen.*” (Ojakangas 2003, 9). Nietzsche oli Foucault'lle 1960-luvulla nimenomaan filosofis-filologisen käänteen apostoli. Seuraavalla vuosikymmenellä hän yhä selkeämmin irrottautui puhtaasti filologisista ongelmista ja samalla luopui siitä systemaattisesta historiallisten diskurssien rakenteen esille saattamisesta, joka leimaa erityisesti teosta ”*Les mots et les choses*” (engl. *The Order of Things*) ja jonka takia häntä alettiin sanoa strukturalistiksi. Kun Foucault'sta kehkeytyi vallan analyttikko, hän piti Nietzscheä ensimmäisenä, joka kykeni ajattelemaan valtaa voimien suhteena kietoutumatta perinteisen politiikan teorian poliittis-teologiseen käsitteistöön. Foucault'n sanoin ilmaistuna Nietzsche kirjoitti vallasta ilman ”juridis-diskursiivisia” käsitteitä.

Foucault'lle Nietzschen kokemus kielestä teki mahdolliseksi ymmärtää, että Jumala ja ihminen kuuluvat yhteen ja Jumalan kuolema tarkoittaa välttämättä ihmisen katoamista. Lupaus yli-ihmisestä merkitsee ennen kaikkea ihmisen kuoleman läheisyyttä, kurottautumista kohti tilaa, jossa on jälleen lupa ajatella. Foucault ihaili Nietz-

schen paradokseja, mm. ajatusta radikaalista perspektivismistä, joka ei perustu ihmisten erilaisiin näkemyksiin maailmasta vaan näkemykseen ihmisestä itsestään erilaisten ”maailmojen” (perspektiivien) taistelutantereena, sekä strategiasta kirjoittamisesta, joka hylkää universaalina tyhjänä kategoriana ja hyväksyy lokaalisen. Tällöin yleisen hyvän sijaan astuu paikallinen konflikti. Tämä konflikti tuo etemme kolmannen yhtymäkohdan eli Nietzschen voimien metafysiikan, joka itse asiassa asettuu voimana kaikkea metafysiikkaa vastaan ja paljastaa jokaisen yhtenäisyyden ja harmonian – totuus, tieto, tietävä subjekti – alhaisen alkuperän, valtaamisen ja haltuunoton, voimien suhteiden järjestelmän:

”Mikä totuudentahdossa, toden diskurssissa on pelissä, ellei halu ja valta?” (lainaus: Ojakangas 2003,10 / M.F. L'ordre du discours, Gallimard 1971, 22)

Tiedon arkeologiassa (alkuteos ”*L'Archéologie du savoir*” 1969, engl. *Archaeology of Knowledge* 1972; tässä Routledge Classics 2002, suomennos ilm. 2005) tutkimuksen ensisijaisen perusyksikön muodostavat lausumat (*énoncé*) ja niiden ehdot, osat ja objektit, ja sen tutkimia tapahtumasarjoja (tai sarjojen sarjoja) ovat *diskursiiviset muodostelmat*. Niitä voidaan alustavasti luonnehtia suurehkoksi lausumajoukoksi. Oikeastaan tässä on kyseessä yksi diskurssin alalaji, mutta se siis on ”diskurssi” sellaisena kuin Foucault sen määrittelee. Intuitiivisesti voidaan ajatella, että *lausumia voidaan käsitellä tapahtumina*; lausumien esittäminen on tapahtumista, ja niin on myös niiden tallentaminen, toistaminen, kääntäminen, mieleen palauttaminen ja unohtaminenkin.

”Lausuma on diskurssin siemen tai atomi.” (Foucault 2002, 90)

Foucault'n Tiedon arkeologian kriittisenä ja negatiivisena puolena voidaan pitää sitä, että sii-

nä dekonstruoidaan eräitä perinteisiksi ja ”luonnollisiksi” väitetyjä tieteen- ja kulttuurihistoriallisten kategorioita ja yksiköitä. Positiivisena ja konstruktiiivisesti rakentavan puolena voidaan pitää Foucault’n tapaa tuoda esille uusia käsitteitä ja esittää kysymyksiä. (Kusch 1993, 58)

Martin Kusch on esittänyt oman rekonstruktion⁸ Foucault’n arkeologisesta mallista eli diskursiivisten muodostelmien tunnistamisesta. Hän lähtee liikkeelle lausuman käsitteestä. Tietty lausuma eli tapahtumien sarja on analysoitava: kuka ne esitti, millaisiin objekteihin ne viittaavat, millaisia käsitteitä ne sisältävät ja millä tavoin niitä voi yhdistellä. Analyttisestä näkökulmasta voidaan ajatella, että diskursiiviset muodostelmat ovat tiettyä säännönmukaisuutta ilmaisevia käytänteitä, tai täsmällisemmin sanottuna useiden tekijä- ja ehtosarjojen vuorovaikutus- ja vastavuussuhteiden muodostamia käytänteitä.

Lausumajoukon määrittelemineen kuuluvaksi yhteen ja samaan diskursiiviseen muodostelmaan kuuluvaksi edellyttää, että tunnistetaan sen eri koordinaattien tai mahdollisuuden ehtojen väliset suhteet. On pystyttävä erottelemaan muodostumisen historialliset ehdot seuraaville neljälle sarjalle (Foucault 2002,44–78):

- 1) objektit (niiden esiinnousupinnat)
- 2) ilmaisumuodot (kuten kieli)
- 3) käsitteet
- 4) strategiat (teoriat, teemat)

Foucault korostaa, että diskursiivisten muodostelmien tunnistamiseksi ja toisistaan erottamiseksi ei vielä riitä, että nimitetään yksi diskursiivista muodostelmaa yhdistävä yhteinen objekti (Foucault’lla esim. hulluus; vastaavasti minun tutkimuksessani vaikkapa kulttuuri), yksi kieli tai ilmaisumuoto, yksi pieni ja selkeästi rajattu kä-

sitejoukko tai yksi teoria tai teema. Yhden tunnistaminen ei riitä, vaan on pystyttävä näyttämään edellä mainitun neljän sarjan muodostuminen.

Ensimmäisenä neljän sarjassa mainittujen objektien esiinnousupinnat ovat paikkoja tai tiloja, joilla tietyt elementit nousevat diskurssin objekteiksi. Foucault väittää, että 1800-luvulla psykopatologisen diskurssin esiinnousupintoja olivat mm. perhe, väliön sosiaalinen viiteryhmä, työpaikka, uskonnollinen yhteisö ja taide: näistä sosiaalisista ja kulttuurisista konteksteista hulluutta alettiin etsiä systemaattisesti. Foucault’lle on tärkeintä osoittaa, että (tieteellisen) diskurssin objektit eivät odota jossain todellisuudessa tutkijaa, vaan ne ovat esiinnousupintojen, auktoriteettien ja rasteiden välillä ja puitteissa vallitsevien vaikutussuhteiden tuotetta. Ei siis riitä, että avataan silmät ja ollaan tarkkaavaisia.

Toisena kohtana diskursiivisen muodostelman sarjassa on ilmaisumuotojen (enunciative modalities) tunnistaminen. Näistä ensimmäisenä on ”puhujan asema”, joka sisältää erilaisia kriteerejä puhujien kompetensseille. Kaksi muuta ilmaisumuotojen joukon ymmärtämiseksi edellytettyä tekijää ovat ”institutionaalinen paikka” ja ”subjektin asema”. Institutionaalinen paikka tarkoittaa esimerkiksi kokoushuonetta, laboratorioita tai englanniksi kirjoitettua kirjaa, josta käsin kompetentti subjekti puhuu. Subjektin asema viittaa kompetentin subjektin asemaan informaatioverkostossa ja rooliin suhteessa objekteihinsa.

Kolmantena sarjana diskursiivisia muodostelmia tai lausumia tunnistettaessa on löydettävä käsitteet. Neljäntenä diskursiivisen muodostelman tunnistamistekijänä ovat strategiat. ”Tiedon arkeologiassa” Foucault kuvailee tämän otsakkeen alla useita teorioita ja teemoja, joiden tapauksessa voidaan määritellä säännönmukaisuuksia ja olemassaolon ehtoja. On ensinnäkin mah-

dollista tunnistaa diskurssin mahdolliset eriytymispisteet (points of diffraction of discourse), joihin kuuluvat ensisijaisesti yhteensopimattomuuden pisteet. Tämä tarkoittaa, että saattaa olla olemassa kaksi objektia, lausumatyyppiä tai käsitettä, jotka ilmestyvät rinnakkain samaan diskursiiviseen muodostelmaan, mutta eivät kykene astumaan ristiriitaisuuden tai yhteensopimattomuuden tuskan vuoksi samaan selontekoon. Niitä kuvataan silloin samanarvoisiksi eli ekvivalenssipisteiksi. Niissä kaksi yhteensopimatonta elementtiä on muotoutunut samalla tavalla ja samojen sääntöjen pohjalta ja niiden ilmaantumisosuhteet ovat identtiset, ne sijoittuvat samalle tasolle, mutta sen sijaan, että ne muodostaisivat pelkän vajavuuden koherentissa, ne muodostavatkin vaihtoehdon. Saattaa olla, etteivät ne kronologisesti puhuen olekaan läsnä samaan aikaan ja vaikka ne eivät olisi yhtä tärkeitäkään eikä niitä esiteltäisi samanarvoisesti vaikuttavien selontekojen joukossa, ne ilmestyvät kuitenkin muodossa ”joko ... tai”. Niitä kutsutaan lopulta järjestelmän linkkipisteiksi (link points of systemization). Eriytymispisteissä diskurssi haarautuu aladiskurssseiksi.

Strategioiden kohdalla on mahdollista tutkia myös diskursiivisten kuvioiden tarkoituksenmukaisuutta (economy of discursive constellation); onhan olemassa lukematon määrä mahdollisia toisia vaihtoehtoja, jotka eivät toteutuneet, vaikka se olisi ollut mahdollista. Ratkaisut, jotka on tehty toteutuneiden teoreettisten valintojen välillä, ovat todellisuudessa olleet riippuvaisia jostain muustakin auktoriteetista. Tätä auktoriteettia kuvailee ensinnäkin se funktio tai rooli, joka tutkittavana olevalle diskurssille kuuluu ”ei-diskursiivisten käytänteiden kentällä”. Tämä viranomaisen tai muu arvovalta sekaantuu myös diskurssin hyväksymisen sääntöihin ja prosesseihin. Tiedämme, että yhteisöissämme diskurssin käyt-

täminen päätöksenteossa, instituutioissa tai käytännöissä on todellisuudessa säädetty, usein jopa lailla, vain tiettyjen ryhmien tai yksilöiden oikeudeksi. Esimerkkinä Foucault mainitsee muun muassa, ettei taloudellinen diskurssi tuntemissamme porvariyhteiskunnissa ollut yleisesti käytettävissä oleva, sen paremmin kuin lääketieteellinen tai kirjallinenkaan, nämä tosin olivat eri tavoin säädeltyjä. Lopulta tätä auktoriteettia tai arvovaltaa luonnehtii vielä mahdollinen haluttu asema suhteessa diskurssiin (possible positions of desire in relation to discourse): diskurssi saattaaakin todellisuudessa olla paikka unikuvan kaltaiselle representaatiolle, symbolisaation elementti, jonkin kielletyn muoto tai perityn tyydytyksen väline. (Foucault 2002, 71-78)

Foucault'n mukaan lausumat voidaan siis ryhmitellä diskursiivisiksi muodostelmiksi sen perusteella, mahdollistaako ja rajaako yksi ja sama neljän sarjan välinen suhdejärjestelmä niiden koordinaatit. Toisin sanoen kahden lausuman sijoittamiseksi samaan muodostelmaan ei riitä, että ne viittaavat samana objektiin, myös niiden muiden koordinaattien on kuuluttava samoihin sarjoihin. Foucault toteaa kuitenkin, että vaikka näin on, on jätettävä tilaa myös sellaisille diskurssseille, jotka eivät ole arkeologisten kriteerien mukaan jäsenyntyneitä (mutta ei kuitenkaan niin, että ”anything goes”). Tämä viittaa siihen, että diskurssin käsite kannattaa tai tulee nähdä diskursiivisten muodostelmien käsitteen alaa laajempänä ja että diskursiivinen muodostelma kannattaa käsitellä erityisenä diskurssityyppinä. (Kusch 1993,71)

Edellä kuvailtujen sarjojen (objektisarjat, ilmaissumuotojen sarja, käsitteiden, teorioiden ja strategioiden sarja) on osuttava kohdakkain jonkin aikaa, jotta diskursiivinen muodostelma voidaan havaita. Suhteet ovat monenlaatuisia ja voivat muuttua diskursiivisen muodostelman olemassa-

LAUSUMISTAPOJEN MUOTOUTUMINEN = ilmaisumuodot	KOhteiden MUOTOUTUMINEN = objektit	KASITTEIDEN MUOTOUTUMINEN = käsitteet	STRATEGIOIDEN MUOTOUTUMINEN = strategiat
Puhujan asema; so. kompetenssi	Esiinnoisupinnat = surfaces of emergence = paikkoja, tiloja tai kulttuurisia kenttiä	Peräkkäisyyden muodot -lausumasarjojen järjestäminen <i>Esim. demonstratiivinen päätös</i> -riippuvuusriippuvuus; <i>esim. hypoteesi/verifikaatio, väite/kritiikki, laki/soveltaminen</i> -retoriset kaavat; kuten tekstiarkkitehtuuri	Teoriota ja teemoja; säännönmukaisuudet ja olemassaolon ehdot teemojen ja teorioiden muodollisesta tasosta riippumatta F. kutsuu niitä strategioiksi
Institutionaalinen paikka	Rajaavat instanssit tai auktoriteetit = authorities of delimitation = tieteenalat, yksilöt tai ryhmät jotka rajauksen saavat tehdä	Rinnakkaiselomuodot -lähtökohlan kenttä; miten <i>esitetty-syönteinen - kielteinen</i> - samankaltaisuuden kenttä; toisten disk. lausumien analoginen vahvistuksena; mallit auktoriteetit, periaatteet -muistin kenttä; lausumat ei enää pitävät sisäänsä vaan suhteessa johonkin sulutaitumisen, jatkuvuuden mu. kanta	Disk. mahdolliset eriytymispisteet = diskursiin mahdollisten taitumispisteiden määrittäminen: yhteenseppämatomus, - vastaavuuksipisteiden, - ja systematisointipisteiden määrittäminen
Subjektin asema informaatioverkossa (silminnäkijä, rapoetoija, viipitön kertoja jne.	erikoistumisen asteikot; erottelet, vastakkainasettelut, rinnastukset, ryhmittelyt, luokittelet, johdannaiset, (raasterit)	Välittämömenettelyt - malleentekijä, tekniikat - lausumien muostaminen <i>huom. kieltä formaalisille kielille, kvaantit lausumien kääntämisen kvaantitatiiviseksi ja päinvastoin</i> - laus. liikkuvuuden lisääminen niiden paikallisuuspäivityyden laajenamisiksi - lausuman siirtäminen uudelle soveltamisalueelle - lauseiden systematisointi	Diskursiivinen kuvio tai diskursiivisen rooli ei-diskursiivisella kentällä; erilaiset, toisten diskursiivisten käytänteiden kentät, kaikki vaihtoehdot eivät toteudu; diskursiivien haluanottojärjestelmien prosessit. Rajoittamista ja rajaamista, ehtojen asettamista.
erilaisia lausumistapoja ei palauteta subjektin ykseyteen. ei rationaalisuuden perustan eikä empiriisen, syntetisoivan subjektin yhteyteen.	Objekteja syntyvät suhteet = diskursiiviset suhteet; ero primaareihin ja refleksiivisiin suhteisiin	diskursi ei siis ole ulkoista käännöstä vaan käsitteiden esiintulon paikka	Halun mahdolliset asemat diskursiivisen nähdn: diskursi voi olla symbolisoitnin tai fantasmojen näyttämöllepanon paikka, kielien muoto jne.

Kaavio 4.2. Lausumajoukon määrittelemisen yhteen ja samaan diskursiiviseen muodostelmaan (Foucault 2002, 44–78; suomennos 2005, 57–95; kohta 3) käsitteet teoksessa Kusch 1993, 65)

olon aikana. Foucault'n esimerkki diskursiivisten muodostelmien muuttumisesta: kun kliininen diskursi kytkettiin laboratorioon, sairaalan kenttä ei säilynyt ennallaan. Sen toimintaa johtavat säännöt, sairaalalääkärin asema ja hänen havaintojensa merkitys, (sekä sairaalassa) mahdollisen analyysin taso muuttuivat välttämättä. Esimerkiksi tapaukseni toimintaympäristössä tapahtui muutoksia: teknis-taloudellinen diskursi vahvistui, kun organisaatiota muutettiin, taloudellinen tilanne muuttui sekä globaalisti että paikallisesti;

henkilöt vaihtuivat; henkilöiden kompetenssi muuttui.

Diskursiivista muodostelmaa voidaan luonnehtia joko luettelemalla siihen kuuluvat lausumat tai kuvaamalla sitä keskinäisten suhteiden järjestelmää, joka muodostaa näiden lausumien mahdollisuuden ehdot. Vaikka siis diskursiiviset muodostelmat koostuvat lausumista, ei mikään tahansa lausuma voi kuulua mihin tahansa muodostelmaan. Foucault ilmaisee asian puhumalla diskursiivisen muodostelman ”rinnakkaiselon”,

”harventumisen” tai ”ilmaisullisen köyhyden” (enunciative poverty) laista. Tämä laki rajoittaa diskursiivisen muodostelman juuri niihin lausumiin, joista se itse asiassa koostuu. (Foucault 2002, 133–141)

Elämänsä aikana Foucault kirjoitti paljon ja osittain hyvin eri tavoin diskursseista. Seuraavat neljä metodologista vaatimusta diskurssille Foucault esittää kirjoituksessaan ”Diskurssien järjestyks”. (L’ordre discours. Gallimard Paris 1971, 229–230; tässä: Kusch 1993, 186)

1. ”Kääntämisen periaate”, jonka mukaan ulospäin positiivisilta vaikuttavista kirjoittajan ja tieteenalan hahmoista käsitellään harventamisen ja poissulkemisen periaatteina.

2. ”Epäjatkuvuuden periaate”, jonka mukaan diskursiivisia muodostelmia pitää tarkastella siltä kannalta, että ne usein sulkevat toisensa pois tai jättävät toisensa huomiotta.

3. ”Erityisyyden periaate”, jonka mukaan diskursseja tulee pitää käytänteinä, joihin asiat pakotetaan.

4. ”Ulkoisuuden periaate”, jonka mukaan on tutkittava diskurssien mahdollisuuden ulkoisia ehtoja. Samassa kirjoituksessa Foucault puhuu myös neljästä ”analyysiä säätelevästä periaatteesta”, jotka ovat tapahtuma, sarja, säännönmukaisuus ja mahdollisuuden ehdot. Nämä korvaavat aatehistorian käsitteet luominen, yhtenäisyys, omaperäisyys ja merkitys eli siis ne käsitteet, jotka kytkeytyvät ajatukseen merkityksiä vapaasti luovasta subjektista. Diskurssi ei ole subjektin eikä kenenkään yksityistä omaisuutta.

Epäjatkuvuutta Foucault korostaa myös ”diskurssin taktisen moniarvon säännöllä”. Diskurssi on käsiteltävä sarjaksi epäjatkuvia kerrostumia, joiden taktinen funktio ei ole yhtenäinen tai pysyvä. Diskurssin maailma ei jakaudu hyväksytyyn ja poissuljettuun tai hallitsevaan tai hallittuun diskurssiin, vaan se on nähtävä mitä erilaisimmissa yhteyksissä esiintyvien diskursiivisten elementtien moninaisuutena. Tämä diskurssin jakautuminen on rekonstruoitava ottamalla mukaan kaikki

sen sisältämät sanotut ja salatut asiat, sallitut ja kielletyt lausumat sekä sen sisältämät muunnelmat ja erilaiset vaikutukset (riippuen siitä kuka puhuu ja mikä on hänen valta-asemansa ja institutionaalinen yhteys, johon hän sijoittuu). Ja sitten on rekonstruoitava samojen mallien siirtäminen ja uudelleen hyödyntäminen täsmälleen vastakkaisen päämäärien puolesta. Diskurssit, sen enempää kuin vaikenemisetkaan, eivät ole kerta kaikkiaan alistaisia vallalle tai sitä vastassa. On annettava sen monimutkaisen ja muuttuvan pelin tulla näkyviin, jossa diskurssi voi olla vallan väline mutta samalla este, tulppa, vastarintapesäke ja lähtökohta päinvastaisen strategian ajamiseksi. Diskurssi kuljettaa ja tuottaa valtaa, vahvistaa sitä, mutta myös kaivaa maata sen jalkojen alta, paljastaa sen, heikentää sitä ja mahdollistaa sen patoamisen. (Foucault 1998, 73–75)

Näin päästiin diskurssin käsittelyssä lähelle Foucault’n filosofian ydintä eli vallan käsittelyä. Foucault’n kirjoitukset ovat ihmisten, asioiden ja tiedon sekä ajattelun abstraktien systeemien kuvausta, määrittelyä ja luokittelua. Foucault’lla diskurssit eivät koskaan ole vapaita valtasuhteista, vaan diskurssit sisältyvät ja nousevat niiden itsensä määrittämien ihmisryhmien valta- ja tietosuhteista. Ihmisetkään eivät näin koskaan ole vapaita valtasuhteista.

Vallan teesit ja varotoimet

Kun lähdetään tarkastelemaan lähemmin valtaa ja siihen liittyviä suhteita ja diskursseja, kannattaa erottaa toisistaan ensinnäkin ”vallan käsite” (concept), joka viittaa ytimeen, ja toiseksi ”val-

taa koskeva käsitys” (conception). Toisena peruserotteluna kannattaa huomata kielelliset eroavuudet. Power-käsitteessä (suom. valta ja voima) on erotettavissa kaksi aspektia: kyky saada aikaan muutoksia fyysisessä ympäristössä (voima) ja toisaalta kyky saada toinen ihminen tekemään jotain tai estää häntä tekemästä jotain (valta). Tässä tosin on vaikeaa erottaa, miten vallankohde olisi toiminut tai mitkä hänen intressinsä olivat. Kuitenkin ”todellisen intressin käsite” (intressi, josta toimijoiden itsensä ei ole pakko olla tietoisia) ja historiallinen tietämys ihmisen käyttäytymisestä mahdollistavat asianmukaisen kontrafaktuaalisen hahmottelun myös silloin, kun vallan kohteen ajatuksista ei ole tietoa. Valtasuhteiden analyysi sisältää vallan kohteiden intressien tutkimista, valtasuhteiden erilaisten osatekijöiden erottelemista ja käsitteellisten kiilojen lyömistä eri muotojen väliin. (Kusch 1993, 98–99)

Foucault’n valtakäsitystä luonnehtikoon aluksi seuraava, varsin kattava luettelo valtasuhteen ehdoista. (Kusch 1993, 102) ¹⁰

“Kahden yksilön (tai yksilöjoukon) a ja b välillä vallitsee valtasuhde (jossa a:lla on valtaa b:hen) jos ja vain jos a:n ja b:n välillä on sellainen suhde S, että

- 1) koska S on olemassa, a:n toiminta määrää b:n mahdollisen toiminnan alaa
- 2) a näkee b:n toimivana ja päätöksensä tekevänä yksilönä
- 3) b alistuu S:n olemassaoloon siinä uskossa, että a tulee voittamaan avoimen konfliktin, joka syntyy jos hän (b) ei enää alistu a:n vaatimuksiin ja odotuksiin
- 4) b on vapaa asettumaan S:a vastaa
- 5) S vallitsee avoimen konfliktin sijasta
- 6) S kytkeytyy muihin a:n ja b:n välisiin suhteisiin, esim. kommunikaatio-, sukulaisuus-, vaihto- tai tuotantosuhteisiin

7) S:n olemassaolo riippuu a:n tavoitteista, esim. hänen pyrkimyksistään säilyttää etuoikeutensa tai kasvattaa voittojaan

8) S:n mahdollistaa a:n ja b:n välinen eriarvoisuuden järjestelmä (jota määrittävät laki, traditio, asema, etuoikeudet, taloudelliset erot, kielelliset tai kulttuurierot, kompetenssi) jota S puolestaan vahvistaa (joko kasvattaa tai muuntelee eroja)

9) S:n olemassaolo riippuu keinoista, joita a voi käyttää valtasuhteen luomiseen ja ylläpitämiseen (esim. aseella uhkaaminen, sanojen vaikutus, taloudellinen epätasaa-arvo, valvontamenetelmät, tarkkailu, säännöt)

10) S on tietyllä tavalla tai tietyssä määrin institutionaalistunut

11) S on tietyssä määrin rationalisoitu (ts. toimiva, varma, tietoa tuottava tai tietoon kytkeytynyt)

12) S:n olemassaolo sallii muutoksia suhteessa ehtoihin 7-11 ja se on kytkeytyntä muiden a:n ja b:n (tai muiden yksilöiden ja a:n tai b:n valtasuhteisiin S’ tai S’’))

13) S määrittää (ainakin osittain) a:n ja b:n identiteettiä

Foucault’lle valta ei milloinkaan ole samaa kuin väkivalta, vaan tässä puhutaan toimintaan painostamisesta. Väkivallan tapauksessa uhria kohdellaan kuin ruumista eikä uhrille anneta mahdollisuutta valita alistumisen tai alistumattomuuden välillä. Foucault’lle valta sen sijaan on toimintamuoto, joka ei vaikuta suoraan eikä välittömästi toisiin ihmisiin. Sen sijaan valta vaikuttaa heidän toimintaansa. Kun ilmaisemme asian käyttämällä Foucault’n tutkimuksensa keskiöön nostamaan käsitettä ”toiminta”, voimme sanoa, että ”Valta on toimintaan vaikuttavaa toimintaa”. Foucault’n mukaan se, että ”toista” pidetään toimivana ihmisenä loppuun asti, on valtasuhteen korvaamaton piirre. Foucault katsoo, että aito valtasuhde edellyttää ”kieltäytymisen tai kapinan” mahdollisuutta, vaikka kyseessä olisi-kin valinta kuoleman ja alistumisen välillä. Fou-

cault päätyy (Kuschin mukaan) likimain samaan kuin Max Weber, jonka tunnetun määritelmän mukaan yksilönvalta on yhtä kuin se todennäköisyys, jolla hän pystyy toteuttamaan tahtonsa toisten vastarinnasta huolimatta.¹¹

”Valtaa harjoitetaan vain vapaisiin subjekteihin ja vain siinä määrin kuin he ovat vapaita...orjuus ei ole valtasuhde silloin kun ihminen on kahleissa.” (Foucault 1997, 342)¹²

Foucault'n valtakäsite ei tarkoita ”valtaa” instituutio- ja koneistokokonaisuutena, joka takaa kansalaisen alistumisen annetussa valtiossa. Valta ei ole alistamista, joka perustuisi väkivallan sijasta normiin, eikä se myöskään ole yleinen hallitsemisjärjestelmä. Foucault varoittaa, ettei vallan termeillä tehdyn analyysin lähtökohdaksi saa ottaa valtion suvereeniutta, lainmuuttoa tai herruuden kaiken kattavaa ykseyttä, vaan ne voivat olla vasta analyysin lopputuloksia. Ensisijaisesti Foucault ymmärtää vallan kukin toiminta-alueen järjestykseen vaikuttavien voimasuhteiden moninaisuutena. Valta on peliä, joka kamppailujen ja ristiriitojen kautta muuttaa voimasuhteita. Vallan ymmärtämiseksi ei pidä etsiä mitään keskipistettä tai ylivoimaa kehtoa, vaan voimasuhteiden liikkuvaa perustaa. Valta on läsnä kaikkialla, koska se tuottaa itseään joka hetki ja jokaisen pisteen suhteessa jokaiseen toiseen pisteeseen. Foucault toteaa, että

”On siis oltava nominalisti: valta ei ole instituutio, valta ei ole rakenne, se ei ole kyky, joka joillekulle on annettu, vaan se on nimi, joka annetaan tiettyssä yhteiskunnassa vallitsevalle monimutkaiselle strategiselle tilanteelle.” (Foucault 1998, 70)

Seksuaalisuuden historian ensimmäisessä osassa Tiedontahto Foucault luonnehtii valtakäsitystään vielä muutaman väitteen muodossa. Ensinnäkään valta ei ole jotain, jota hankitaan, riistetään itselle tai jaetaan toisten kanssa, vaan

sitä käytetään lukemattomista pisteistä liikkuvien suhteiden pelissä. Valtasuhteet ovat immanenteja ja muissa suhteissa eivätkä siis ole ulkopuolisia esimerkiksi taloudellisissa, tiedollisissa tai sukupuolisuhteissa. Valtasuhteet eivät ole mitään kieltäviä tai säestäviä päällysrakenteita, vaan niiden rooli on aina tuottava. Ei saa erehtyä pitämään valtasuhteiden periaatetta yleisenä kahtiajakona hallittaviin ja hallitseviin, vaan valta tulee alhaalta.

Ei kukaan eikä mikään, ei edes tärkeimpiä taloudellisia päätöksiä tekevät, johda yhteiskunnassa toimivaa valtaverkoston kokonaisuutta, eli ei ole olemassa mitään vallan esikuntaa. Vallan rationaalisuus on usein selvästi julkituotujen taktiikoiden rationaalisuutta sillä rajoitetulla tasolla jolla ne esiintuodaan, Foucault kirjoittaa ”vallan paikallisesta kyynisyydestä”. Ei ole kuitenkaan olemassa valtaa ilman esiintuotua päämäärää tai tavoitteita. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että valta olisi seurausta yksilösubjektin valinnoista; valtasuhteet ovat samalla sekä intentionaalisia että ei-subjektiiivisiä. (Foucault 1998, 70–72)

Valta ei kuitenkaan ole historian ainoa määrävä tekijä, sillä Foucault'lle valtaa ei ole ilman vastarintaa. Eikä tämä vallan ja vastarinnan taistelu ole koskaan voimien summa, vaan se tapahtuu voimien välissä, välitilassa, jossa näytellään vain yksi näytelmä, jatkuvasti toistuva valtataistelu, kuten Foucault kirjoittaa artikkelissaan Nietzschestä (Foucault 2003, 81).

Seksuaalisuuden historian I osassa Tiedontahto (La volonté de savoir) Foucault esittää neljä alustavaa sääntöä, joita hän ei kutsu menetelmällisiksi imperatiiveiksi, korkeintaan varovaisuussäännöiksi (vrt. diskurssin metodologiset ohjeet edellä).

1. Immanenttisuussääntö. Tietämisen tekniikoiden ja valtastrategioiden välillä ei vallitse ulkoinen

suhde, vaan ne kytkeytyvät toisiinsa ja kyseessä on sisäinen vuorovaikutussuhde. On olemassa tietovallan kotipesiä.

2. Jatkuvien muunnelmien sääntö. Ei pidä etsiä sitä, keneltä valtaa on riistetty tai kenellä sitä on. ”Vallan jakautuminen” ja ”tiedon omiminen” edustavat ainoastaan hetkellisiä tilanteita prosessissa, jossa joko voimakkaampi elementti kasaantuen voimistuu, suhde kääntyy toisinpäin tai molemmat kasvavat. Foucault keskittyy enemmän siihen, mitä valtasuhteet tai mekanismit tekevät ihmisistä kuin siihen, miksi ihmiset pakottavat tai manipuloivat toisiaan.

3. Kaksoisehdollistumisen sääntö. Valta on koko sosiaalisen kentän kattava verkosto. Mikään paikallinen muutosohjelma ei voi toimia, ellei se ketjuuntumisen seurauksena pysty kirjoittautumaan kokonaisstrategian sisään, eikä kääntäen mikään strategia voi saada mittavia tuloksia, ellei se saa tukea tukipisteiltään, jotka ovat täsmällisesti määritellyjä suhteita eivätkä vain soveltamiskohteita.

4. Diskurssin taktisen moniarvon sääntö. Diskurssissa valta ja tieto jäsentyvät keskenään ja diskurssi on käsiteltävä sarjaksi epäjatkuvia kerrostumia, joiden taktinen funktio ei ole pysyvä eikä yhtenäinen. (Foucault 1998, 73–76)

Useimpien yhteiskuntaselitysten (muidenkin kuin marxismin) mukaan talous käyttää valtaa ja politiikan ydin on sidoksissa talouselämään. Foucault esittää kriittisen valta-analyysin, joka ei olekaan alistainen ja pelkästään riippuvainen talouselämästä.

”Tämän näkemyksen mukaan poliittisen vallan ”raison d’etre” löytyy taloudesta – onko valta kuitenkaan aina alistainen taloudelle tai sille tili-vollinen? Onko valta aina talouden palveluksessa? – Vai pitäisikö sitä analysoida erilaisin välinein? – Jos näin on, politiikan ja vallan keskinäistä suhdetta eivät luonnehdi funktionaalisen alistamisen mallit tai muodolliset rakenneyhtäläisyydet. Niiden yhteensopimattomuudet ovat toisenlaisia, ja se tehtävä on meidän selvítettävä. (Foucault 1980, 89, käännös minun)¹³

Foucault perustelee esittämänsä valtateoriaa Nietzschellä:

”Juuri Nietzsche asetti valtasuhteen, sanosimmeko filosofisen diskurssin keskeiseksi kohteeksi, kun taas Marxilla keskeisenä oli tuotantosuhte. Nietzsche on vallan filosofi, filosofi, joka kykeni ajattelemaan valtaa sulkematta itseään poliittisen teorian sisään.” (Foucault 1980, 53, käännös minun)¹⁴

Nietzschen vaikutus näkyy myös Foucault’n tavassa ajatella vallankäyttöä vuorovaikutuksellisenä suhteena. ”Nietzschen hypoteesina” tunnettu lauselmaan sanoo, että valtasuhde on aina voimien vihamielistä yhteentörmäämistä, jota tulee analysoida ensi sijassa kamppailuna, konfliktina ja sotana. Ja kun Clausewitz sanoo kuuluisassa sodankäyntiä käsittelevässä teoksessaan (Vom Kriege), että sota on oikeastaan laajennettu kaksintaistelu, Foucault väittää sen tarkoittavan politiikkaa yleensä eli *politiikka on sodan jatke eikä sota ole koskaan ohi*. Rauhanaika on vain yksi sodan muoto, ja myös silloin, kun kirjoitetaan rauhanajan historiaa, kirjoitetaan aina sodan historiaa. Foucault’n kirjoituksissa esiintyy runsaasti sodankäyntiin liittyviä termejä, kuten taktiikka tai strategia, joita nykyään käytetäänkin eri tahoilla ja tasoilla hallinnossa. (Foucault 1980, 90–91)

Edellä kuvattu Foucault’n kolmas valtaan liittyvä avainteesi tarkoittaa, että valta on koko sosiaalisen kentän kattava verkosto. Foucault’n valtaverkostoja voi verrata Faradayn voimakentän pisteiden suhteisiin, ja valtaa on siis kaikkialla.

”...sosiaalisen kentän jokaisen pisteen välillä, miehen ja naisen välillä, perheenjäsenten välillä, opettajan ja oppilaan välillä, kaikkien tietävien ja tietämättömien välillä on valtasuhteita jotka eivät ole mitään yksinkertaisesti ja puhtaasti suvereenin yksilön ylle kohdistamaa suurta valtaa; ne ovat pikemminkin konkreettinen, muuttuva maaperä johon suvereenin valta perustuu, ne olosuhteet jotka tekevät vallan toiminnan mahdolliseksi.” (Foucault 1980, 187)¹⁵

Valta-analytiikka

Valtiovalta edustaa Foucault'lle klassisesti totalisoivaa valtaa. Yksilövaltaa taas edustaa Foucault'n mukaan pastoraalinen tai paimenvalta. Modernissa yhteiskunnassa nämä sekoittuvat toisiinsa, sikäli kuin yhteiskunnan valta on samalla kertaa sekä yksilöllistävää että totalisoivaa.

Foucault erottaa vallan analyysissään kolme historiallista aikakautta. Varhaisin valta on ollut hallitsijan (suvereenin) valta. Siihen on liittynyt näkyvä rituaalinen ja julkinen voimannäyttö. Seuraavat vaiheet, kurinpitovalta, normalisoiva valta tai biovalta, eivät perustu suvereenin vallan tavoin kieltoon, omaisuuden tai lopulta elämän väkivaltaiseen pakkolunastukseen. Ne päinvastoin investoivat elämään ja luovat uusia elämän mahdollisuuksia. Kurinpitovaltaan kuuluu säännöstelyn teknologiaa, valvontaa ja harjoittamista. Se on jatkuvaa ja sitä pitävät yllä erityiset instituutiot, kuten esimerkiksi koulut, vankilat ja kasarmit. Foucault kuvailee teoksessaan ”Tarkkailla ja rangaista” arkkitehtonisesti mielenkiintoista panoptikonian; siinä yhden pisteen kohdasta voidaan tarkkailla ja hallita suunnaton määrä kohteita. Tässä on kyseessä kurinpitovallan ideaali, jossa arkkitehtonisen idean avulla saadaan aikaan jatkuvan valvonnan vaikutukset. Ihmiset saadaan itse tarkkailemaan itseään ja säätelemään toimintaansa, eikä tarvita muuta kuin tunne tai idea siitä, että he ovat tarkkailun alla. Kolmas vallan vaihe on biovalta, joka on modernin valtion huolta väestöstä ja seksuaalisuudesta. Siinä näkyy vallan mikrofysiikka ja toiminta sijoittuu käytännön ja ruumiin tasolle. Valalla on kapillaarinen luonne ja se tunkeutuu sosiaalisen elämän joka sopukkaan. Valta ei liity enää yksilöön, jolla on oikeus harjoittaa sitä syntype-

ränsä perusteella, vaan vallasta on tullut koneisto, jota ei omista kukaan. On selvää, että kaikilla toimijoilla ei ole samaa asemaa, jotkin asemat ovat merkittävämpiä ja sallivat herruuden tuottamisen. (Foucault 1998, 96–103)

Foucault tarkasteli nykyisiä olemassaolon muotoja eikä yrittänytkaan hahmotella tulevaisuuden ihmistä, koska hänen mielestään tarvitsemme juuri historiallista tietoisuutta nykyisistä olosuhteistamme. Nietzsche oli Foucault'lle nykyisyyden tulkki, joka oli tuonut filosofian kenttään nykypäivän, aiemmin filosofia tunsu vain ajan ja ikuisuuden. Foucault'lle oli modernin yhteiskunnan olennainen edellytys, että suvereeni hallitsijan valta on poissa. Tässä ei ole kyse järjestyksen puutteesta, vaan päinvastoin sen uudesta perustasta ja vallan modernista logiikasta. Nykyinen valta, kurinpitovalta, normalisoiva tai biovalta, ei perustu suvereenin vallan tavoin kieltoon, omaisuuden tai jopa elämän väkivaltaiseen riistoon, vaan se investoi elämään ja luo sille uusia mahdollisuuksia. Jos kuitenkin edelleen on kyse väkivallasta, Foucault'n mukaan nykyisin on olemassa lähinnä jumalallista väkivaltaa, joka on puhdasta valtaa kaiken elämän yli, elävien itsensä vuoksi¹⁶, ja ilmenee ennen kaikkea kasvatuksen muodossa. Kyse on biovallasta, modernin yhteiskunnan läpäisevästä, elämää luovasta ja tuottavasta vallan muodosta. Vallan viimekätinen tuotos ei olekaan vain lauma ja sen kieli, tai kuten Nietzsche asian ilmaisee ”tietoisuuden lisääntyminen eurooppalaista henkeä syövyttävänä sairautena”. Valta tuottaa lopulta juuri vitaalisen, elämäntäyteisen yksilön. (Ojakangas 2003, 31)

Foucaultin mukaan arjen mikrovalta ja institutionaaliset makrojärjestelmät heijastavat toinen toisiaan. Nämä yhteiskunnalliset instituutiot ja jokapäiväiset käytännöt liittyvät edelleen kommunikatiivisiin ja kulttuurisiin diskursseihin. Foucault luonnehtii toisaalta valtaa summittaiseksi moni-

mieliseksi ja -päiseksi hirviöksi, joka ei jätä tilaa todelliselle kommunikaatiolle tai vastarinnalle. Mutta toisaalta hän painottaa, ettei valta ole yksisuuntainen voima, vaan aina konkreettisesti paikassa toteutuva keskinäinen, mutta epäsymmetrinen subjektien välinen suhde. Valta on strateginen suhde tietyssä yhteiskunnassa.

”Väitämme ensisijaisesti, että valtaa ei anneta, vaihdeta, löydetä uudelleen, vaan sitä pikemminkin harjoitetaan, valta on olemassa vain toiminnassa.” (Foucault 1980, 89 käännös minun)¹⁷

Foucault’n valta näyttäytyy toimintana ja suhteena, mutta toisin paikoin Foucault puhuu vallasta kuin se olisi toimijakin, valta voi peräntyä ja se voi siirtyä toiselle. Lisäksi Foucault sanoo, ettei ”valta koskaan ole sijoittunut tiettyyn paikkaan” eikä sillä ole alkuperää. Hän oikeastaan torjuu ”vallan teorian”:

”Kun koetetaan rakentaa teoria vallasta, joudutaan aina tarkastelemaan valtaa sellaisena kuin se ilmenee jossain paikassa ja jonain aikana ja siten johtamaan se jostakin muusta.” (Foucault 1980, 199)

Foucault ei kuitenkaan samaista yhteiskuntaa ja valtaa, eikä myöskään ole kyse vallan mystifioinnista. Foucault tarjoaa yksityiskohtaisen vallan määritelmän: hän erottaa valtasuhteet tiedon, vaihdon, kommunikaation, tuotannon ja sukulaisuuden suhteista sekä vallan kuvaukset sen mekanismien muodoista, tekniikoista, alkuperästä, rakenteista ja verkostoista. Hän asettaa vastakkain tuhoiset ja ei-tuhoiset vallan muodot, ja tätä käsitteellistä kehystä on sovellettu historialliseen analyysiin.

Tarkkailla ja rangaista -teoksessaan Foucault tutki valtaa rikollisuuden tutkimisen ja rankaisu-
muotojen kehittymisen kautta. Hän halusi kuvata vallan käyttöä suoraan ihmiseen eikä vain yhteiskunnan kollektiivisten muotojen ja yksilöllistymisprosessien kautta kuten esimerkiksi Durkheim, johon hän kyllä usein viittaa. Foucault kehottaa tark-

kailemaan myös vallan ja rankaisemisen mahdollisia positiivisia vaikutuksia, koska niillä on monitahoinen yhteiskunnallinen funktio. Rangaistusmuotoja ei saa käsitellä oikeussääntöjen suorina seurauksina tai yhteiskunnallisten rakenteiden osoittajina, vaan menettelytapoina, joilla on ominaislaatunsa vallankäytön yleisten keinojen kentässä. Kannattaa keskittyä vallan ja rankaisemisen ”tekniikoihin” tai ”taktiikoihin”. Foucault näkee yhteyden ”tieteellisyyden” tulossa mukaan oikeuskäytäntöihin ja sielun ilmaantumisessa rikosoikeuteen. Valtasuhteet investoivat ruumiin, johon kohdistuva valvonta muovaa sielua tai identiteettiä. (Foucault 2001, 36–37)

Foucault’n näkemys oli, että vallan ja sen kohteiden yhteinen historia pohjautuu ihmisruumiin poliittiseen teknologiaan, ja hän tutki rangaistusmuotojen muuttumista lähtemällä siitä. Kunnan suunnittelu ja päätöksentekoprosessit ovat osa julkista valtaa, ja toimijat koko ajan tarkkailun alaisia. Vastavalta nousee esiin muistutuksissa ja valituksissa, mikä on demokratiassa oikeutettua muttei aina odotettua. Rangaistusmekanismit eivät kuulu tavanomaiseen käytäntöön näissä prosesseissa, yleensä virkamiestä uhkaa korkeintaan ”merkintä nimikirjaan”, jos paljastuu, että lain kirjain ei ole täyttynyt. Väärinkäytökset johtavat ankarampiin toimenpiteisiin, kuten viraltapanoon tai poliitikon kohdalla ”poliittiseen kuolemaan”. On erittäin harvinaista, että toimijat (päättäjät, viranhaltijat, kansalaiset) uhkailevat toisiaan rankemmin, mutta poliisitutkinnan ottaminen arsenaaliin tuo jo konkreettisemmin tunnistetut rangaistusmekanismit näkyville. Nykyaikaan liittyvä medioituminen voi aiheuttaa yllätyksiä osapuolille: julkisista asioista (päätökset ovat yleensä julkisia, vaikkei valmistelu olisikaan) kerrotaan lehtien lisäksi Internet-sivuilla. Sanavalintoja kohteet tulkitsevat omista asemistaan, ja se mikä toisesta on

tiedonkulkua, saattaa toisen mielestä olla herjausta.

Kuri on aina sivistämisen prosessin käänköpuoli, mutta kannattaa ymmärtää nämä moniarvoisiksi prosesseiksi. Tarkkailemisen työkalut voivat palvella valtaa, mutta niitä voidaan käyttää myös elämismaailmaan perustuvaan itsereflektioon. Se taas voi kasvattaa yksilöiden ja ryhmien kykyä vastustaa valtaa ymmärtämällä sen toimintamekanismeja. Foucault'n ajattelussa on mukana Nietzschen nihilismi: *ei ole olemassa mitään transsendentaalia merkitystä*, vaan jatkuva sarja valtataisteluita. Historian suuri metakertomus vapaudesta ja edistyksestä on hylätty. Kulttuuri ei ole vanhan ennakkooletuksen mukainen yhtenäinen ja järjestynyt systeemi, vaan epäjatkuvuus ja katkot ovat mukana sitä muovaamassa. Jos ei ole olemassa yhtä historiaa, joka olisi totta, niin onko olemassa sivistämisen prosessiaakaan?

Mainitsen vielä "neljä metodologista varoitusta", jotka Foucault esittää kirjoituksessaan "Two Lectures", joka on julkaistu osana teosta *Power/Knowledge*. (Foucault 1980, 78–108; tässä Kusch 1993, 186)

1. Älä tutki valtaa oikeuttamisen näkökulmasta vaan siitä käsin, miten erilaiset instituutiot käsittelevät ihmisiä, ts. "koeta paikantaa valta sen harjoittamisen ääripisteisiin".

2. Tutki vallanharjoitusta sen sijaan että kysyisit kenellä on valtaa ja mitkä ovat vallan harjoittajan intentiot, ts. tutki, miten valta muokkaa vallan harjoittajia ja vallan harjoituksen kohteita.

3. Tutki valtaa "jonakin, joka kiertää (*circulates*), "ketjuna" tai "verkostona".

4. Harjoita vallan nousevaa analyysiä, äläkä kiinnitä ansaitsematonta huomiota ideologisiin vaikutuksiin.

Foucault'n lähestymistapa korostaa valtaa ja historiallista prosessia. Ei ole oikeastaan kyse to-

tuuden saavuttamisesta vaan siitä, miten diskurssit tuottavat, uusintavat ja peittävät valta- ja valvontasuhteita. Kulttuuriset systeemit ovat itseensä viittaavia ja itsensä ylläpitäviä satunnaisia yrityksiä luokitella ja ymmärtää maailmaa. Analyysin tehtävänä on kartoittaa diskurssien rakenteita sekä niitä perustavia tieto-opillisia oletuksia. Foucault kyseenalaistaa inhimillisen tiedonmuodon mahdollisuuden saavuttaa lopullista ja puolueetonta tietoa sosiaalisesta maailmasta.

Foucault'n eri teoksista on näin löydettävissä lähilukemisella monia ohjeita, sääntöjä, tee-sejä ja jopa varoituksia diskurssianalyysin käyttämistä ja vallan analysointia ajatellen. Säännöt ja kuvaukset saattavat paikoittain olla toisensa poissulkevia, eikä niiden alkuperäinen tarkoitus välttämättä avaudu, kun teokset useimmiten ovat englannin-, joskus suomenkielisiä käännöksiä. Foucault'n "uudelleenlukeminen" (kts. Kaaviossa 4.2 Käsitteet/väliintulomenettelyt) on tässä tutkimuksessa osa tieteenfilosofista tarkastelua, joka kuvaa yhdyskuntasuunnittelun paradigman kulttuurista käännettä. Lisäksi se toimii käyttämäni metodin eli diskurssianalyysin käsitteellisenä syventäjänä (luvussa 3: Tutkimuksen tekeminen ja diskurssianalyysin käyttäminen). Foucault'n diskurssianalyysiä ei voi käyttää mekaanisesti sääntöjä soveltaen, vaan se on tutkimukseni dispositiota rakentava kehys ja valta-analyysin pohja taupaustutkimuksen lopussa. Suunnittelijana intentioni oli lähellä Habermasin puhdasta vuorovaiikutustilannetta ja praktista tiedonintressiä, mutta tutkijaksi siirryttyäni katson Foucault'n valtakäsityksessään yltävän parempaan ja todellisempaan analyysiin. Kummankin filosofin elämäntyönä oli "kirjoittaa aina eteenpäin" (ja Habermas jatkaa edelleen), ja perustavanlaatuisista eroista ja keskinäisestä kritiikistä huolimatta kohtaamisen taso jälkepäin on löydettävissä, vaikka aikalaisina he

eivät kirjoittaen osuneetkaan yhtä aikaa samaan paikkaan teorioissaan. Foucault itse pyytää, ettemme kysyisi, kuka hän on tai pyytäisi häntä pyymään samana – ja jättäkäämme byrokraattiemme ja poliisilaitoksen huoleksi valvoa, että paperimme ovat järjestyksessä. (tarkemmin Foucault 2002, 18–19)

4.5 Keskustelua

Suhde diskurssiin, taiteeseen ja valtaan

Diskurssin käsitteen tarkastelulla on tärkeä merkitys tässä tutkimuksessa, jonka kehyksena on suhtautumiseni kulttuuriin kuin kieleen. Habermasilla ja Foucault’lla diskurssi on keskeisellä sijalla kirjoituksissa, ja heidän määrittelyidensä erot tai mahdolliset yhteneväisyydet toimivat mielestäni hyvin ”kulttuuri on kuin kieli” -selityksen syventäjinä.

Koska tutkimani tapaus on kestoltaan pitkä (1993-) ja vahvasti kiinni yhteiskunnallisissa ja juridisissa muutoksissa, olen halunnut kulttuuri- ja tieteenfilosofisestikin näyttää muutoksen juuria. Kommunikatiivisuus alkoi näkyä Suomessa yhdyskuntasuunnittelua säätelevissä laeissa 1980-luvun lopusta lähtien ja tulokset ovat luettavissa maankäyttö- ja rakennuslaissa sekä asetuksessa vuodelta 2000. Siten Habermas oli läsnä toimijuudessa ollessani kaupunginarkkitehtina tapausten aikana. Tutkijan toimijuuteni on rakentumiseen ovat kuuluneet Foucault’n diskurssi- ja valtakäsitykset. Tässä luvussa palaan habermasilaisen ja foucault’laisen ajattelun soveltamiseen ja kehittämiseen yhdyskuntasuunnittelun teoriassa.

Habermasin ja Foucault’n välisestä keskustelusta avautuu kaksi näkökulmaa, joista tieteen historiaa ja kiistakysymyksiä voidaan tarkastella. Ensiksi sitä voidaan tarkastella argumentatiivisen yhteisymmärryksen etsinnän ja moraalisten oppimisprosessien areenana ja toisaalta toisiaan seuraavien valtajärjestelmien vaihdoksina, diskurssien välisinä herruuskamppailuina.

Habermasin ja Foucault’n ajattelun ero korostuu diskurssin kohdalla, väittää Martin Kusch (Kusch 1985, 54–64). Foucault’n diskurssikäsite on monologinen eikä edellytä dialogista suhdetta, jota taas Habermasin diskurssi vaatii. Koska Foucault’n diskurssi viittaa kaikkeen puhutuun, ei siitä käsin ole mahdollista muotoilla etiikkaa, vaan diskurssianalyysi muodostuu vallan analyysiksi ilman eettisiä tai normatiivisia periaatteita. Habermasin diskurssin käsitteen intersubjektiivinen luonne puolestaan asettaa välttämättä kysymyksen oikeudenmukaisuudesta suhteessa kanssapuhujiin. Samalla se sisältää näkemysten normatiivisesta perustasta, jolta kritiikki voi lähteä ilman, että siihen itseensä sisältyisi vallan momentti. Habermasin (1987a) tavoitteena on kokonaan purkaa tieteen hierarkkiset herruusetelmat ja korvata ne ”kommunikatiivisella vallalla”, kaikkien tasavertaisella diskurssilla kaikkien kanssa.

Habermasin eettinen vaatimus oikeudenmukaisuudesta kanssapuhujien kesken on ideaalitalanteessa hyväksyttävä, mutta on kyseenalaista, kuinka se todellisissa tilanteissa toimii. Habermas kyllä tiedostaa tieteellisiin diskurssihin sisältyvän asiantuntijavallan vaaran. Hänen tavoitteenaan on rakentaa siltaa asiantuntijakulttuurien ja arkielämän välille siten, että niillä voisi olla toisiaan rikastuttava vaikutus. Modernissa tieteessä, päätöksenteko- ja oikeusjärjestelmässä sekä taiteessa on näkyvissä kommunikatiivisen

järjellisyden aineksia, mutta ulottuuko ideaali kuitenkin ihmisten arkielämään, jossa vaikuttavat samanaikaisesti myös sen toteutumiseksi vastakkaiset voimat? Horkheimerin ja Adornon esille tuoma ja Foucault'n valtateorioiden korostama epäily asiantuntijadiskursseista ihmisten arkielämän hallinnan välineinä ei hälvene vaan heittää edelleen haasteen asiantuntijoiden moraaliseen vastuulle.

Eroavuudet ovat tietysti perustavaa ja ontologista laatua, kun kyse on Foucault'n pyrkimyksestä immanenttiin (eli läsnä olevaan tai sisäiseen) analyysiin Nietzscheä seuraten ja Habermas edustaa transsendenssin traditiota (siis transsendenssi tietoisuuden olemuksena tai transsendenttien objektien olemisen tapana) Husserlia ja Heideggeria seuraten. Luvussa 3 esittelin herme-

neuttisen tutkijanasenteeni Heideggeriin, Gadameriin ja Vattimoon viitaten. Foucault on myös hermeneutikko ja "nietzscheläinen" eli kantaa mukanaan "epäilyksen koulua". Poststrukturalismiin liitetty Foucault sanoo itse olevansa semiotiikan vihollinen kiistäessään merkkien ehdottoman olemassaolon. Foucault'n mukaan tulkinta ei ole muuta kuin tulkitsija, ja tulkinnan on aina aloitettava alusta, joten tulkinta on aina tulkintaa kuka-kysymyksen kautta eli "kuka on asettanut tulkinnan" (Foucault 1998, 58). Heideggerin jälkeen hermeneuttinen ulottuvuus ei kuitenkaan ole enää ollut vain fenomenologian ylätasoa. Foucault'ta – niin hermeneutikko kuin hän olikin – ei voi liittää fenomenologian ontologiseen¹⁸ traditioon, johon Gadamer ja Habermas kumpikin kuuluvat (tosin heidän välisensä tieteellinen ja erottava debatti on varsin tunnettu; Habermas nousi yhdessä Karl-Otto Apelin kanssa vastustamaan Gadameria). Foucault hermeneutikkona lähestyy kuitenkin Gadameria, koska molemmat tähtäävät tekstien tulkinnallaan tilaan ja kieleen, ja nämä vain heijastavat tulkintayritysten vastakkaisia näkemyksiä.

Koska Habermas näkee (puhutun) kielen erityiseksi ymmärryksen välineeksi, joka erottaa eksplisiittiset puheaktit muista kommunikatiivisen toiminnan muodoista, hän jättää huomiotta muut ilmaisut tai tekstit (kuten kuvat ja musiikin, kaaviossa 4.1). Habermasia on kritisoitu siitä, että hän keskittyy liikaa inhimillisen vuorovaikutuksen verbaalisiin, argumentatiivisiin aspekteihin ja ohittaa muut symboliset muodot, sekä liioittelee kommunikaation yhteisymmärryksen merkitystä. Mm. Paul Ricoeur kyseenalaistaa Habermasin

"tavan yliarvioida suostuttelun tehoa keskustelussa... vakaumuksen, jonka mukaan lopultakin keskustelun ylläpitäminen riittää asioiden muuttamiseksi". (Ricoeur 1986,298)

Kuva 73. Kurkistus lehtilukusalin parvelta, vanhasta ikkunasta Ison Prässin kahvilaan.

Habermas kytkee taiteen instituutiot vain subjektiiviseen maailman, ja se johtaa ongelmiin estetiikan sijoittamisessa kommunikatiivisen toiminnan malliin. Fornäs väittää, että tämä estetiikan luokittelu subjektiiviseksi on peräisin vanhentuneesta romanttisesta mallista, jonka mukaan taide on yksilöllisen sielun suora ja autenttinen peili (Fornäs 1998, 239). Habermasin taidekäsitelmä pohjaa kuitenkin Immanuel Kantiin ja moderniin asiantuntijakulttuuriin käsitelmään. Taide on valistukselle (ja moderni valistuksen filosofian Habermas on) jotakin ymmärryksellä saavutettavaa, josta taiteilija ja kriitikko asiantuntijoina pääsevät yksimielisyyteen. Habermasin taidekäsitelmästä kuvaa hyvin se, ettei hän halunnut hyväksyä avantgardea (kapinaa modernia vastaan oli jo ennen postmodernismia) vaan tuomitsi sen ”hölynpölyksi” ja koko postmodernismin uskonservatismiksi esseessään ”Moderni - keskeneräinen projekti”¹⁹. Habermas näkee kriitikot taiteen tuotannonprosessiin kuuluvina siinä missä taiteilijatkin, eivätkä nämä ole tulkkereita taiteen ja elämämaailman välillä. Hautamäki väittää, että Habermas ulottaa yhteisymmärrykseen pääsyn vaatimuksen (tai konsensuksen mahdollisuuden) taiteen alueelle saakka (Hautamäki 2003, 121). Tämä on muuta kuin taiteen liittämistä pelkästään subjektiiviseen maailmaan, mutta se, että Habermasilla on vaikeuksia estetiikan tai taiteen sijoittamisessa malliinsa, näyttää liittyvän koko hänen suhteeseensa moderniin ja postmoderniin. Taiteen, kuten kulttuurinkin, määrittelmä jälkimodernissa maailmassa on laajentunut eikä alistu Habermasin asiantuntijakriitikoitten yhteisymmärryksen vaatimukselle. Foucault’lle ja muille jälkimoderneille ajatteli-joille juuri sisältäpäin tuleva kapina ja uudistaminen ovat taiteen tunnus, ja he käyttävät yksilöllisen sanastonsa mukaisia affektiivisiä kielikuvia, ironiaa ja negatiivisuutta. Onhan mm. Pierre

Bourdieuun tunnettu käsitys, että kulttuurieliitin taidekäsitelmä aina siirtyy pois, kun keskiluokka hyväksyy kohteen taiteeksi.

Keskeisimmäksi eroksi Habermasin ja Foucault’n välillä nostetaan yleensä vallan käsite. Habermasin kriitikot perustavat useimmiten väitteensä foucault’laiseen valtakäsitykseen ja päätyvät siihen, että tosiasiallisessa suunnittelutilanteessa Habermasin valtakäsitys on hedelmätön; valta on repressiivinen tekijä, joka syrjäyttää yhteisymmärrykseen pyrkivän argumentaation vaihtosuhteisiin perustuvalla vuorovaikutuksella ja tuhoaa kommunikatiivisen rationaalisuuden. Jos ”valtaan” suhtaudutaan ulkopuolisena, negatiivisena suunnittelutilanteen sotkevana voimana, ei tunnusteta vallan positiivisia ja rakentavia merkityksiä eikä valtaa välttämättömyytenä luomassa ja mahdollistamassa päätöksiä.

Kuitenkin esimerkiksi Johan Fornäs (Fornäs 1998, 86) väittää, että näiden käsitysten yhdistäminen olisi jotenkin mahdollista ja vaikka Habermas ja Foucault näyttävät toisilleen vastakkaisilta modernin ja postmodernin näkökulman kannattajina, 1980-luvulla heidän näkökulmiensa välillä on myös tapahtunut lähenemistä. Fornäs esittää, että kumpaakaan näkökulmaa ei kannata hylätä vaan tarkastella eroavuuksista huolimatta yhdessä. Hän kuitenkin esittää edelleen, että Habermas on yhä selvemmin painottanut modernissa yhteiskunnassa tapahtuvia peruuttamattomia differensiaatioita samoin kuin sitä, kuinka välttämättömiä ovat rinnakkaiset elämämuodot, joilla kullakin on omat erityiset hyvän elämän norminsa. Habermasin mukaan kommunikatiivisen diskursusin etiikka sijaitsee formaalilla metatasolla, jossa on kyse pikemminkin näiden elämämuotojen rinnakkaiselosta kuin sisäisistä arvoista ja sisällöistä. Habermasin valtakäsitys perustuu herruuteen, eikä ole samalla tavalla moniulotteinen kuin

Foucault'n tuottava valta. Sosiaalisissa suhteissa ja toiminnassa on kuitenkin aina kyse myös vallasta ja sen käytöstä, se liittyy sosiaaliseen hallitsemiseen subjektien välillä. Alistus on dominoivien suhde dominoituihin²⁰, olemista vallan alla. Habermasin neljä valtatyyppiä (Habermas 1992) toimivat eri tasoilla. Hallinnollinen valta on valtion ammattilaisten harjoittama systeeminen muoto. Sosiaalinen valta on yksilöiden tai kollektiivien spontaania valtaa tai organisoitujen intressien herruutta elämismaailmassa eli kyky saada tahtonsa läpi sosiaalisissa suhteissa, jopa muiden vastustelusta huolimatta. Mikäli sosiaalinen valta perustuu muita paremmalle argumentaatiolle, siitä tulee kommunikatiivista valtaa, joka on perustana kaikille demokraattisille päätöksenteon prosesseille. Viimein poliittinen valta toimii välittäjänä sosiaalisen ja kommunikatiivisen vallan ja toisaalta hallintovallan järjestelmän välillä. Se on sosiaalisen vallan kollektiivisesti järjestetty muoto eli poliittisia puolueita tai liikkeitä, jotka pyrkivät vaikuttamaan valtioon ja valvomaan sitä. Tämä tapahtuu oikeuden ja lainsäädännön avulla. Niiden tarkoitus on taata, ettei sosiaalinen valta pääse suoraan ohjaamaan valtion hallintovaltaa. (Fornäs 1998, 94–95).

Yhdyskuntasuunnittelun käännteitä

Arkkitehtikoulutusta hallitsi pitkään 1970-luvulta lähtien suurelta osin Andreas Faludin tapa jakaa rationaalinen suunnittelu menettelytapa- ja sisältöteorioihin. Menettelytavat kohdistuvat suunnitteluprosessiin eli siihen, miten ja mitä menetelmiä käytetään, miten tietoa hankitaan,

mitkä arvot ja tavoitteet suunnittelussa vaikuttavat, miten kommunikaatio on järjestetty jne. Sisältöä koskevissa teorioissa käsitellään substanssiasiaa eli suunnittelu koskee ympäristöä objektina (Faludi 1973, 3–8). Faludin varhainen näkemys oli, että on olemassa vain yksi suunnitteluprosessia koskeva teoria ja sillä optio käyttää nimitystä ”suunnitteluteoria” (Planning Theory). Tämän teorian kehittymiseen vaikutti yleinen ”rationaalisen päätöksenteon” teoria. Elettiin sosiaalidemokraattista, ”korporatiivisen” valtion aikaa, ja jotkut jopa pitivät rationaalista suunnittelua ”ideologian loppuna”. Uskottiin ”tieteen” merkitykseen suunnittelupolitiikassa ja tuolloin tarkoitettiin nimenomaan kvantitatiivisia tekijöitä. Liikennevirtojen laskeminen ym. olivat tieteellisyydestä. Jos asia ei ollut mitattavissa määrällisesti, kuten esimerkiksi paikan kauneus, sitä ei pidetty tieteellisenä ja se voitiin jättää marginaaliseen osaan päätöksenteossa. (Taylor 1998, 69)

Faludin vaikutus näkyy edelleen, vaikka nyt ajatellaankin, että kaupunkisuunnittelun teoria pohjautuu empiirisesti rooliin, joka suunnittelulla on poliittisessa ja taloudellisessa kontekstissa. Postmoderni aika (jälkmodernismi tai myöhäismoderniteetti kuten Fornäs sanoo) tunnustaa, että kaupunkisuunnittelussa tarvitaan monenlaisia teorioita, koska on monenlaisia kysymyksiä ratkaistavana ja usko yhteen teoriaan on hävinnyt. Kaupunkisuunnittelussa ei kuitenkaan riitä, että ymmärretään asioita, vaan suunnittelulla tähdätään parempaan huomiseen. Postmodernismin kaupunkisuunnitteluun tuomaa filosofista reflektiota tarvitaan myös. Normatiivinen teoria, johon sisältyy poliittista ja moraalifilosofiaa, on merkittävä osa nykyaikaista kaupunkisuunnittelua (Taylor 1998, 167).

Kommunikatiivisen suunnittelu alkoi Suomessa valtionhallinnon ja lainuudistusten kautta ja muuttua todellisuudeksi 1990-luvulla. Maankäyttö- ja rakennuslaki ja -asetus vuonna 2000 sinetöivät sen noudatettavaksi osallistumisen ja vuorovaikutuksen muodossa, aiemman ns. ”kuulemisikäytännön” sijaan. Olennaista tässä olisi ollut nähdä suunnittelussa organisaatioiden ja yksilöiden välinen vuorovaikutus. Kunnissa eletään kuitenkin toisen sosiaalisen käytännön mukaista aikaa eli edelleen toteutetaan strategisen suunnittelun mallia, johon todellisella kommunikatiivisuudella ei ole sisäänpääsyä. Strategiat vallitsevat ja vaikka strategiankin odotettiin tuovan jotain uutta kuntien suunnittelukäytäntöihin, ovat vanhat käsitykset sulautuneet uusiin käsitteisiin ja sitä kautta myös käytäntöön.

Kommunikatiivisen tai kriittisen suunnitteluteorian (CPT Critical Planning Theory) pohjalla on Habermasin kriittinen teoria. Mäntysalo väittää (Mäntysalo 2000 ja 2002), että kriittinen suunnitteluteoria on vielä varsinaisesti suunnitteluteoriaksi riittämätön, eikä kommunikatiivista paradigman muutosta perustellusti voida väittää vielä tapahtuneen, korkeintaan voidaan uuden suunnitteluteorian kohdalla (New Planning Theory, mm. John Forester, Patsy Healey, Tore Sager, Judith Innes) puhua kommunikatiivisesta tai kollaboraatiivisesta käännteestä. Kun Habermas perustaa käsityksensä rationaalisuudelle, ja vielä käsitteellisesti erottaa toisistaan kommunikatiivisen ja instrumentaalisen rationaalisuuden, on hänen teoriansa vaikeasti sovellettavissa yhdyskuntasuunnitteluun, jossa kuitenkin on kyse myös sosiaalisista suhteista. Habermas on enemmän keskittynyt kehittämään päteviä metodeja, joilla evaluoida ja kritisoida argumentteja, kuin varsinaisesti argumentointia (Mäntysalo 2000, 339). Suunnittelussa on kyse muustakin kuin yhteisymmärrykseen pää-

semisestä tai valideista argumentoinneista, ennen kaikkea on kyettävä rakentamaan tilanne, jossa ongelmat voidaan ensin hahmottaa ja sitten järkevästi ratkaista. Suunnittelutehtävä ei lopu siihen, että on saavutettu yksimielisyys, joten instrumentaalinen keinojen hakeminen on aina mukana. Voidakseen lisätä deskriptiivistä ja ohjaavaa kapasiteettia on suunnitteluteoreetikkojen pitänyt kääntyä muiden teoreettisten lähteiden suuntaan, kuten pragmaattisiin systeemitteorioihin ja foucault’laisiin valta-analytykkoihin, jotka eivät sovi yhteen Habermasin kommunikatiivisen teorian kanssa (ed. mm. viittaus transsendentin ja immanentin eroon). (Mäntysalo 2002, 421).

Kommunikatiivisessa suunnittelussa tarvitaan myös valtaa kantamaan suunnitteluprosessi läpi, mutta tämä ajatus on poissuljettu kommunikatiivisesta rationaalisuudesta. Kriittisen teorian puolustajat vetoavat Habermasin tapaan jakaa valtaa eri tyypeihin, jolloin valta ilmenee tarpeettomina, systemaattisina kommunikatiivista toimintaa häiritsevinä ja toisaalta välttämättöminä, yleisesti tunnustettuina laillisina auktoriteetteina. Teorian epämääräisyys tarpeettoman ja välttämättömän häiriötekijän välillä kuitenkin jättää sen valtaa ulkoisena häiriötekijänä pitäväksi lähestymistavaksi ja toimintatilanteesta erilleen, ja foucault’laisen kritiikin mukaan menetetään ratkaiseva aspekti vallasta tuottavana ja toimintatilanteita ja niihin liittyviä subjekteja rakenteellistavana tekijänä. (Flyvbjerg 1998, 227; Mäntysalo 2002, 419)

Bent Flyvbjerg on Aalborgin esimerkillään argumentoinut vahvasti foucault’laisen näkemyksen puolesta. Hänen todellisen suunnittelutapauksen analyysissään ja selityksissään on mukana erittäin vahvasti Nietzschen ajatuksia (vahvemmin kenties kuin ”nietzscheläiseksi” itseään kutsuvalla Foucault’lla onkaan) ja vielä Machia-

vellin itsevaltiaan ruhtinaan valta-ajatuksia – toisaalta yritykset ja mahdollisuudet soveltaa kriittistä suunnitteluteoriaa todellisessa suunnittelu-prosessissa jäivät hätkähdyttävän tuloksettomiksi. Lapintie esittää Aalborgin tapauksen esimerkkinä siitä, että kykenemättömyys refleksiivisyyteen ei koske vain käytännön suunnittelijoita, vaan myös teoreetikkoja. Samoin kuin suunnittelijat ovat vaikeuksissa poliitikkojen ja kansalaisten kohtaamisessa, näyttää suunnitteluteoriaakin olevan kykenemätön löytämään tasapainoa yhdistäessään suunnittelun käytäntöjä ja profissiota laajempaan sosiaaliseen ja poliittiseen ympäristöön. Flyvbjerg onnistui kyllä loistavasti paljastamaan valtasuhteet, jotka determinoivat tosiasiassa paikallisessa hallinnossa suunnittelun toimeenpanossa, mutta hän ei kuitenkaan kyennyt käyttämään samaa aseistusta suunnittelua kohtaan, joka näyttäytyi tapauksessa sosiaalisena ja poliittisena toimintana. Lopputulokset tulivat, että suunnittelijat ovat poliittisesti heikkoja, esimerkiksi verrattuna Teollisuus- ja kauppakamariin, mutta silti luontaisesti rationaalisia ja hyvää tarkoittavia, vailla mitään omia intressejä. Suunnittelijat kyllä olisivat tienneet kuinka kehittää Aalborg paremmaksi kaupunkiympäristöksi, jos heitä olisi kuunneltu. Mutta heitä ei kuunneltu ja ”rationaalisuus taipui vallan edessä” (“rationality yielded to power”). Tässä Flyvbjerg ei siis saa kohdennetuksi loppuun asti Foucault’n tuottavan vallan käsitettä, jonka mukaan suunnittelijat pitäisi selkeästi nähdä myös tuottajien joukossa. Suunnittelija-asiantuntija ei saa olla vain intressitön sivustakatsoja, vaan yhdyskuntasuunnittelu on professionaalisesti ja poliittisesti puitteistettava moderniin yhteiskuntaan. (Lapintie ja Rajanti 2001)

Sittemmin Flyvbjerg onkin todennut, ettei diskurssi ole elämää, vaan tavallinen käytäntö on

elämää (Flyvbjerg 2004, 296). Hän on kehittänyt nk. froneettisen suunnittelun tutkimusta. Hän väittää, että *fronesis* yleensä kuuluu mukaan suunnittelun käytäntöihin ja olisi väärin pienentää suunnittelu koskemaan vain *technē* ja *epistemeä*. Tässä hänellä siis on pohjana Aristoteleen tiedon kolmijako. Flyvbjerg perustaa argumenttinsa Weberiin ja instrumentaalisen rationaalisuuden ja arvorationaalisuuden erottamiseen tai keskinäiseen tasapainottamiseen juuri fronesiksen avulla. Jokaisessa sosiaalisessa organisaatiossa perheestä valtioon on äärimmäisen tärkeää löytää tasapainon näiden kahden erilaisen rationaliteetin välille. (Tässä Flyvbjerg liittyy itsensä gadamerilaiseen hermeneutiikan traditioon; mm. käsitysero fronesiksestä oli Habermasin ja Gadamerin kiistan aihe.) Froneettisen suunnittelututkimuksen pääkysymyksiksi Flyvbjerg nostaa arvojen, etujen (intressi) ja valtasuhteiden kirkastamisen eli kyseessä on arvosidonnainen tutkimustapa. Froneettinen suunnittelututkimus on ongelmakeskeistä, ja Flyvbjergin mukaan mm. Foucault, Geertz, Bourdieu, Rorty ja McIntyre asettavat froneettisen tiedon episteemisen edelle. (Flyvbjerg 2004, 284–285)

Froneettiset suunnittelututkijat tajuavat sosiokulttuurisen kontekstin olevan ainoa ja riittävä pohja työlleen suunnittelun tutkijoina (planning researchers). Froneettiselle tutkijalle valideetti on määritelty konventionaalisella (sopivalla) tavalla hyvin perusteltuihin todisteisiin ja argumentteihin – samoin kuin muilla sosiaalitieteiden alueilla. Mikä tahansa tulkinta ei kelpaa, vaan joka tulkinnan on perustuttava pätevyyden väitteisiin. Ei ole kuitenkaan olemassa lopullista tulkintaa, kuten ei muissakaan sosiaalitieteissä.

”Froneettisille suunnittelututkijoille sosiaaliset ja historialliset olosuhteet (kontekstit) muodostavat parhaan suojavallin relativismia ja nihilismia vastaan – eivät mitään oppineiden kaipaamat

*mutta vielä saavuttamatta olevat universaalit to-
tuudet.” (Flyvbjerg 2004, 291)*

Flyvbjerg sanoo tässä käyttävänsä ”nihilis-
miä” sen konventionaalisessa mielessä teoriana,
jossa ei uskota mihinkään tai joka ei ole alamai-
nen millekään tai jolla ei ole mitään tarkoitusta.

Tapaustutkimukseni kannalta Flyvbjergin
huomaamattomuus (piittaamattomuus?) suunnit-
telijan käyttämästä vallasta näyttäytyy varoitta-
vana esimerkkinä. Voi olla, että suunnittelija nä-
kee itsensä puolueettomana hyvän puolestapuhu-
jana, mutta muille osapuolille suunnittelija ei
näyttäydy yhtä intressittömänä, ja se pitäisi kye-
tää näkemään, myös jos itse on osallisena. Jos
määritellään froneettinen suunnittelu siten, että
se lähestyy hermeneuttista, tulkitsevaa ja reflek-
toivaa asennetta, ja pystyy näyttämään tapauk-
sen eri perspektiiveistä, siinä on mukana myös
valta tiedontahtona.

Kriittisen teorian ja foucault’laisen kritiikin
loputulemasta muodostuu toisenlainen, jos ei
hyväksytä edellä esitettyä Flyvbjergin ajatusta
suunnittelusta sosiaalitieteenä. Kimmo Lapintie
ja Taina Rajanti ovat sitä mieltä, ettei refleksiiv-
isyys suunnittelussa voi olla suunnittelun sosio-
logiaa, vaan sen pitää olla tietoinen pyrkimys
kohdentaa ammattimainen tieto ja ekspertiisi ja
siihen kuuluva professionaalinen valta todelliseen
poliittiseen kontekstiin (Lapintie ja Rajanti 2001).
Habermas pyrkii osoittamaan (Habermas 1992,
201) että neuvottelun kautta saavutetut kompro-
missit perustuvat edelleen tiettyyn mittaan asti
rationaalsiin diskursseihin, jotka pyrkivät kons-
sensukseen. Moderni politiikka olisi näin pikem-
minkin diskurssien, neuvottelun ja valtapelien
monimutkainen verkko kuin pelkkää strategista
voimannäyttöä, ja yhdyskuntasuunnittelukin pi-
täisi nähdä osana tätä politiikkaa eikä pelkästään
neutraalin ”viattomana” asiantuntijuutena.

John Foresterin teoria kriittisestä suunnitte-
lusta (Critical Planning Theory) perustuu ajatuk-
seen suunnittelusta, joka olisi käytännön kom-
munikatiivista toimintaa (Planning and Design
as Practical Communicative Action, Forester
1989, 107–136). Forester tuo esille kuuntelemi-
sen (*listen*) tärkeyden pelkän kuulemisen (*hear*)
sijaan.

*”Kuulemista voi verrata passiiviseen
nauhoittamiseen; kuunteleminen auttaa meitä
oppimaan: ”Tietysti he puhuivat taloista, mutta
heidän toinen suuri huolenaiheensa koski heidän
valtaansa tässä prosessissa!”¹⁸ (Forester 1989,
110)²¹*

Koska suunnittelu on luonteeltaan syvimmil-
lään argumentatiivista, painottuu puheen merki-
tys, ja Forester kehottaa kriittiseen kuunteluun.
Monissa vuorovaikutustilanteissa tarkkaavainen
kuunteleminen auttaa aikaansaamaan kaksisuun-
taista dialogia ja herättää luottamusta. Myös oi-
keanlainen kysyminen on osa hyvää kuuntelemis-
ta. On tutkittava merkityksiä ja epäsuoria seu-
raamuksia ja pyrittävä luomaan julkisuuden tun-
ne, joka estää kuuntelemistamme muodostumas-
ta vain illuusioksi, itsepetokseksi tai pahimmil-
laan solipsismiksi (Forester 1989, 111–112).
Kuunteleminen toimii jopa kunnioituksen osoi-
tuksena: sehän osoittaa, että otamme toisen va-
kavasti emmekä pidä häntä pelkästään esineenä
tai numerona. Suomessa juuri *kuuleminen* oli ai-
emmin tärkeää rakennuslain mukaisessa kaavoit-
uskäytännössä. Ilmeisesti usein riitti, että kuul-
tiin maanomistajia (ja myöhemmin asukkaitakin),
mitään muutosta kuullusta ei useinkaan seurannut.
Maankäyttö- ja rakennuslain tuomat uudet
käsitteet osallisesta, vuorovaikutuksesta ja osal-
listumisesta ovat paikoin kielenkäytössä (ja toi-
minnassa) vaarassa supistua jälleen pelkäksi kuule-
miseksi.

Forester on lisäksi kehittänyt vakuuttavasti Habermasin ideaa validiteetin kriteereistä ja niiden muokkaamisesta analyttiseen kehykseen, jolla turha vallan käyttö suunnittelun vuorovaikutustilanteissa voidaan kategorisoida. Forester tuo esille, kuinka ja missä vaiheissa prosessia valta, informaatio ja väärinkäsitykset kohtaavat: on osattava käsitellä ymmärrystä, luottamusta, suostumusta ja tietoa prosessin eri vaiheissa. (Forester 1989, 27–47)

Myös Patsy Healeyn suunnitteluteoria (Collaborative Planning 1997) tukeutuu Habermasiin ja Foresteriin. Forester ja Healey esittävät kuitenkin yhteiskunnan erilaisina rajoittavina rakenteina, joiden puitteissa toimijuus määrittyy ja suunnittelu asettuu instituutioksi sosiaalisen ja poliittis-taloudellisten rakenteiden sisälle. Koska näissä teorioissa yhteisöllinen subjekti ja yhteiskunnan rakenteet ovat merkittävässä osassa, ei niissä jää juuri ollenkaan tilaa yksittäisten kansalaisten ajattelulle ja toiminnalle, vaan tarkastelu kohdistuu kokonaan institutionaaliseen toimintaan. Yhdyskuntasuunnittelulle, joka haluaa toimivia ja osallistuvia kansalaisia, ei näistä teorioista juuri olekaan apua, toteaa Aija Staffans väitöskirjassaan (Staffans 2004, 55).

Lopuksi

Jotta asiantuntemus ei menettäisi merkitystään vuorovaikutteisessa suunnittelussa, on mahdollista lähestyä vuorovaikutusta argumentatiivisesta näkökulmasta ja kriittisen teorian lähtökohdista. Argumentointiin liittyviksi normatiivisiksi vaatimuksiksi Lapintie (2001) esittää kol-

me osa-aluetta: 1) osallistujien oikeudet ja velvollisuudet, jotka määrittelevät vuorovaikutukselliset normit 2) argumentaatiokeemat, jotka määrittelevät käytettävissä olevat perustelutyypit ja 3) harha-argumenttien erittely, joka määrittelee keskustelussa yleiset, mutta ratkaisukeskeisen kommunikaation kannalta vahingolliset harhautukset, joita tulisi välttää.

Vuorovaikutuksen normeiksi Lapintie esittää ennen kaikkea seuraavat: (1) Vuorovaikutukseen osallistuvien tulee mahdollisuuksien mukaan käyttää sellaista kieltä ja viestintätapoja, jotka ovat yhteisesti jaettuja. (2) Jokaisella osallistujalla on oikeus esittää kanta ja kyseenalaistaa jonkin toisen kanta, mikäli se ei ole kiistattomasti hyväksytty tai mikäli epäilyyn on syytä (ns. perusteltu epäily). Ammatillisen roolin mukaisesti tämä voi olla myös osallistujan velvollisuus. (3) Kannan esittäjän tulee perustella se, mikäli joku osallistujista niin vaatii tai mikäli asiaa voidaan pitää yleisesti tai perustellusti kiistanalaisena. (4) Kannan esittäjän tulee luopua tai modifioida kantansa, mikäli sitä ei voida puolustaa hyväksyttävien argumentein. Argumentoinnin vaikeudesta huolimatta siihen kannattaa pyrkiä, silloin on mahdollisuus todelliseen yhteistyöhön ja kolaboratoriseen suunnitteluun. Suunnittelijoiden velvollisuudeksi jää vieläkin asettua ei-läsnäolevien osallisten (tulevien asukkaiden) puhemiehiksi, kun äänessä on voimakkaita tai kovaäänisiä kumppaneita, jotka voivat olla joko maanomistajia tai nykyisiä asukkaita. (Lapintie 2001)

Kriittinen suunnitteluteoria tai kommunikatiivinen käänne ovat tutkimukseni kontekstissa lähtökohdana, koska pyrkimys puheaktilla saavutettavaan yhteisymmärrykseen ja vuorovaikutukseen on ollut ihanteena suomalaisessa yhdyskuntasuunnittelussa, ainakin valtionhallinnon ja asiantuntijuuden kannalta katsottuna. Se, miten

asia koetaan kunnallisessa suunnittelussa ja päätöksentekoon liittyvissä vaiheissa, ei olekaan aivan yhtä selkeää. Foucault'n tiedonhaluun ja tuotavaan, vaan ei pakottavaan valtaan liittyvät ajatukset pyrkivät immanenttiin, sisäiseen analyysiin ja näyttävät vallan alati muuttuvina suhteina, jotka eivät ole paikannettavissa. Jälkimodernissa todellisuudessa Foucault'n tietynasteinen relativismi ja diskurssien kirjavuus, päällekkäisyys ja vaihtelevuus ovat alkaneet tuntua koko ajan todemmilta ja ymmärrettävämiltä. Kriittisen suunnitteluteorian ajatukset ovat olleet oman toimijuuteni osana tapauksen aikana, mutta tutkimuksen analyysivaiheessa pääosaan nousee foucault'laiseen ajatteluun pohjautuva diskurssi-analyysi. (Luvussa 3 on esitetty ”välineellisempi” lähestymistapa diskurssinanalyysiin.)

Foucault'n analyysiin näyttää sisältyvän epäluottamusta ja kyynisyyttä, joka on vastakkaista habermasilaiselle demokraattiselle sitoumuksellisuudelle. Ihmiskunta ei suinkaan edisty vähitellen taistelusta taisteluun saavuttaakseen viimein yleismaailmallisen yhteisymmärryksen vaan se siirtyy herruudesta herruuteen. Habermas sitoutuu demokraattisiin projekteihin, kun taas Foucault katsoo päältä ja toteaa: totuuden politiikkoja, jotka oikeuttavat itsensä demokratian retoriikalla. Salla Anttonen esittää väitöskirjassaan, jossa hän käsittelee valtaa, moraalialia ja yhteiskunnallista oppimista kansallissosialismin jälkeen, että Habermasin tavoitteena on esittää kritiikkiä modernin järjen yksipuolistumista vastaan ja laajemman, kommunikatiivisen järjen puolesta, mutta Foucault päätyy hylkäämään modernin kantavan voiman, järjen. Foucault'n valtakurssi kyseenalaistaa vahvasti vaihtoehdon, jonka mukaan olisi mahdollista todellistaa kommunikatiivinen vallankäyttö. (Anttonen 1998)

Foucault tutkii kuitenkin nimenomaan kommunikatiivista vallankäyttöä ja näkee siinä järjen olenaisena, mutta historiallisena ja immanenttina. Hän itse sanoo eräässä haastattelussaan olevansa täysin samaa mieltä Habermasin kanssa siitä, että jos hylätään esimerkiksi Kantin ja Weberin ajatukset, otetaan se riski, että ajaututaan täydelliseen irrationaalisuuteen. Vaikka onkin siis samaa mieltä, toteaa Foucault kuitenkin, että on kysymys muustakin. (Foucault 1989, 42–44)

”Mielestäni kaikkein keskeisin kysymys filosofiasa ja kriittisessä ajattelussa on 1700-luvulta lähtien ollut ja on nytkin tämä: Mitä järkeä me käytämme? Mitä se vaikuttaa historiaan? Mitkä ovat sen rajat ja mitä vaaroja sen käytöstä on? Miten me voimme säilyttää olemassaolomme järkeä käyttävinä olentoina, kun järjen käyttöön sinänsä liittyy vaaroja.? Nämä kysymykset pitäisi aina pitää mielessä, vaikka niihin onkin äärimmäisen vaikeata vastata. Lisäksi jos on vaarallista sanoa, että järki on vihollinen, joka pitäisi lannistaa, niin yhtä vaarallista on sanoa, että rationaalisuuden asettaminen kyseenalaiseksi johtaisi irrationaalisuuteen. Ei pidä unohtaa – tätä en sano kritisoidakseni rationaalisuutta, vaan osoittaakseni kuinka tulkinnanvaraisia asiat ovat – että rasismi pohjautuu sosiaalidarwinismiin, joka oli tärkeänä osatekijänä myös natsismissa. Irrationaalisuudesta noissa oli kysymys, mutta samaan aikaan irrationaalisuus tulkittiin rationaalisuudeksi.” (Foucault 1989,44)

Entäpä sitten Foucault'n skeptisismi, ironisuus ja relativismi? Foucault suosi sellaista metodologista strategiaa, jossa edettiin käyttämällä ”ironisia hypoteeseja”: Jos joutuu vastakkain sellaisen instituution kanssa, joka julistaa tarkoitukseensa saada aikaan jokin asiantilojen joukko S, Foucault ehdottaakin nojaamista vastakkaiseen, ironiseen oletukseen, jonka mukaan instituution todellinen tarkoitus onkin S:n estäminen (eikä sen aikaansaaminen) tai S:n muuttaminen (eikä sen ylläpitäminen). Tässä muistetaan Foucault'n Tarkkailla ja rangaista -teoksen hypoteesi, jonka mukaan van- kila tuottaa pikemminkin kuin ehkäisee rikollisuut-

ta tai Seksuaalisuuden historiassa esitetty hypoteesi, että perversioiden lääketieteellinen luokittelu lietsoi poikkeavuutta. Kannattaa kuitenkin panna merkille Foucault'n ironian refleksiivisyys eli hän yrittää saada lukijan tietoiseksi myös omien malliensa väliaikaisuudesta, kokeilevasta luonteesta ja osittaisesta yhteensopimattomuudesta. (Kusch 1993,155–156)

Vaikka Foucault omien sanojensa mukaan on ”nietzscheläinen”, hän ei kiellä suoraan eikä edes epäsuorasti tiedon, edistyksen tai totuuden olemassaoloa. Nietzscheläinen perspektivismi, jossa kaikki tieto on suhteessa perspektiiviin, on todella aika epämääräistä, ja jotkut tulkitsevat sen niin, ettei totuuden tai epätotuuden käsitteitä edes tulisi käyttää.

”Tämän olen velkaa tietehistorioitsijoille. Otan metodologisena varotoimenpiteenä käytäntöön radikaalin, mutta epäaggressiivisen skeptismin, jonka periaatteena on olla pitämättä tämänhetkistä ajallista sijaintiamme tuloksena teleologisesta kehityksestä, jollaiseksi se olisi historiallisesti rekonstruoitavissa, hyväksyn itsellemme ja nykyisen olemuksemme suhteen skeptisen asenteen, joka estää olettamasta tämänhetkistä paremmaksi – tai enemmäksi – kuin mennyttä.” (Foucault 1980, 49, käänmös minun)²²

Konstruktivismiin mukaan kaikki tieteelliset tosiasiat ovat ihmisen toiminnan tuotosta: (1) Realistinen konstruktivismi katsoo, että vaikka tieteen tosiasiat ”luodaan uudelleen” laboratoriossa, ne ovat yhtä kaikki löydettyjä ja todellisuuden määrittämiä. (2) ”Irrealistinen konstruktivismi” taas olettaa, että tieteelliset tosiasiat ovat vain pelkkää ihmisen toiminnan tuotosta. Tosiasiat tehdään, niitä ei löydetä. Konstruktivismi lähentää Foucault'n genealogiaa uudempaan relativistiseen tieteen sosiologiaan. Foucault'n mielestä totuutta ei pidäkään tarkastella vastaavuutena todellisuuden kanssa, vaan totuus on se menettelytapojen järjestelmä, jossa lausumia tuotetaan, säädellään, jaetaan, kierrätetään ja operoidaan. Foucault pitää

irrealismia metodisena välineenä ironisten hypoteesien tavoin eikä anna luonnon rajoittaa niiden konstruointia.

Olen vakuuttunut, etteivät relativismi, konstruktivismi ja skeptisismi ole sinänsä absurdeja eikä Foucault'n teorioiden pohjaa voi murentaa pelkästään näitä aseina käyttämällä. Kusch väittää ja todistaa Foucault'n arkeologiaa ja genealogiaa käsittelevässä teoksessaan, että epistemologinen relativismi ei kumoa itseään eikä anti-realistinen konstruktivismi ole ristiriitaista. Vaikka kyettäisiinkin horjuttamaan argumentoinnilla epistemologista realismia teoreettisena kantana, tämä ei vielä vaarantaisi sitä tai sen asemaa heuristisena välineenä tai metodologisena näkökantana. On mahdollista saada myös antirelativistisi myöntämään, että historiallisen ja sosiologisen tutkimuksen kannattaa mieluummin edetä *relativistisen hypoteesin varassa*, ts. määritellä tiedoksi se, mitä tietyssä tieteellisessä tai ei-tieteellisessä kulttuurissa sellaisena pidetään (oli se sitten tieteellistä tai ei), kuin nojata ennalta varmistettuun käsitykseen kaikille (mahdollisille) kulttuureille yhteisistä universaaleista *rationalisuuden* periaatteista. (Kusch 1993, 162–173)

Foucault'n epistemologinen relativismi on sitä, että hän puhuu ”totuudesta” joukkona tieteellisten väitteiden tuottamisen sääntöjä ja määräyksiä ja käyttää näistä sääntöjoukoista nimitystä ”totuuden valtajärjestelmät” siinä mielessä, että nämä totuutta määrittävät viitekehykset kytkeytyvät sosiaalisen vallan järjestelmiin ylläpitäen, vahvistaen ja hyödyntäen tuotettua tietoa (Foucault 1980, 133). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kun totuudella ja sosiaalisella vallalla on olennainen ja sisäinen suhde, se sinänsä tekisi totuudesta vain mielivaltaista mielipidettä tai illuusiota. Foucault on nimenomaan tähdentänyt, että minkä tahansa sosiaalisesti järjestyneen totuuden tai tiedon

tuottaminen on mahdollista vain sääntöjen, määrämötoisten käytänteiden ja kriteerien muodostamaa viitekehystä vasten ja sen sisällä. Sama laajamittainen sosiaalinen järjestelmä, ”strategia,” voi sisältää useita diskursseja.

”Ei ole olemassa yhtäällä vallan diskurssia ja toisaalla sitä vastaan suunnattua diskurssia. Diskurssit ovat elementtejä tai taktisia bunkkereita voimasuhteiden taistelukentällä; saman strategian sisällä voi olla erilaisia tai jopa vastakkaisia taktiikoita, tai ne voivat kierrellä muotoaan muuttamatta vastakkaisten strategioiden sisällä.”(Foucault 1998, 76)

Foucault ei tunnusta universaaleja kriteerejä rationaalisuudelle, vaan sanoo sillä olevan monia muotoja. Relativistina Foucault pitää rationaalista arvottamista mahdollisena ainoastaan historiallisesti kontingenttien kriteerien perusteella. Foucault’n relativismissa ei ole mitään ”absoluuttisia” perusteita, vaan tapaus tapaukselta se osoittaa ajattomiksi väitettyjen historiallisten kontingenttien alkuperän.

Foucault kävi taistelua subjektin filosofiaa vastaan, ja se näkyy hänen kirjoituksissaan tilan korostumisena. Tällä asetelmalla on historialliset yhteytensä siihen, kuinka ranskalaiset filosofit (mm. Barthes, Levi-Strauss) strukturalismin merkeissä panivat subjektin ja tietoisuuden filosofian (fenomenologian ja eksistentialismin) matalaksi. Samaan aikaan Foucault pyrki kehittämään diskurssin tilallista analyysiä, jotta se voisi keinona korvata kartesiolaiseen traditioon pysähtyneen kieli- ja tiedefilosofian. Mutta hänen maalitauluinaan eivät olleet vain Descartes’n, Husserlin tai Sartren fenomenologiat, vaan myös hegeliläiseen ja marxilaiseen traditioon sisältyvä universaalinen ja historiallinen subjekti. Käikissä näissä subjektin filosofioissa oli keskeistä ajan problematisointi, ja Foucault’n mielestä perusongelma oli juuri siinä. Foucault’n mielestä jokainen, joka harjoittaa diskurssianalyysiä yk-

sinomaan ajallisuuden näkökulmasta, joutuu väis-tämättä tulkitsemaa asioita yksilön tietoisuuden muutoksina. Se taas johtaa siihen, että kaiken tapahtumisen näyttämöksi on ajateltava suuri kollektiivinen tietoisuus. Aikaan liittyvän sanaston käyttäminen muutosten kuvaajana johtaa sellaisen mallin omaksumiseen, jossa ajallisuus on sisäänrakennettuna yksilön tietoisuudessa. (Foucault 1980, 63–77)

Foucault kehitteli tilallista diskurssiaan ja tutki monia rakennustyyppejä vallan analyysiään varten. Häneltä kysyttiin kerran, mitä mieltä hän on arkkitehtien pyrkimysten perustekijöistä, tutkittuaan aiemmin lääkäreitä, vanginvartijoita, pappeja, tuomareita ja psykiatreja poliittista valtaa käyttävinä.

Foucault vastasi, että perustekijöitä ei ole, sellaisten sijasta on mielenkiintoista nimenomaan yhteiskunta-analyysin tekeminen. Muutenkaan hänellä ei ole ollut mitään aikomusta eritellä valtaa käyttäviä ryhmiä viitatessaan edellä mainittuihin ammattikuntiin. Sen sijaan hän kertoi halunneensa saada esiin ihmisiä, joiden kautta valtaa käytetään tai jotka ovat tärkeitä valtasuhteiden kannalta. Foucault puhuu tässä arkkitehdistä rakennusten suunnittelijana perinteisessä mielessä, eikä tunnista arkkitehtia suunnittelijan tai kaavoittajan roolissa, mukana yhteiskunnan valtan peleissä.

”Arkkitehdillä ei loppujen lopuksi ole valtaa minuun. Jos hän on suunnitellut minulle talon ja minä haluan purkaa sen tai rakentaa väliseiniä, hän ei voi sanoa siihen mitään.

Arkkitehti asettuu siis eri kategoriaan, mikä ei tietysti tarkoita että hän olisi täysin tuntematon yhteiskunnan organisaatioissa ja toimeenpanevissa elimissä tai yleensä vallankäytön elimien piirissä. Sanoisin että hänet – hänen ominaispiirteensä – on otettava huomioon samalla tavalla kuin hänen suunnitelmansakin, jos halutaan ymmärtää tiettyjä arkkitehtuuriin liittyviä

vallanharjoittamisen muotoja. Mutta arkkitehtia ei voi verrata lääkäriin, psykiatriin, pappiin tai vanginvartijaan.” (Foucault 1989, 42–43)

Rakennettu ympäristö kertoo meille, millä ihmisryhmällä, luokalla tai diskurssilla on kulloinkin ollut valta. Ainakin säilyneet osat kertovat tiettyjen diskurssien pysyvyydestä yhteiskunnassa. Jos menneisyyden diskurssien todisteita on jäljellä, on olemassa jotakin, mitä voimme kutsua kulttuuriympäristöksi. Hallitsijoiden valta näkyy palatseina. Kuninkaiden ja diktaattoreiden, kirkon, pankin tai kulutuksen valtakaudet ovat jättäneet ja jättävät parastaikaa jälkiään meille kulttuuriympäristöksi. Nykyajan päättäjät pääsevät ulottamaan valtansa menneisyyden historian ylle, kun osa kulttuuriympäristöstä säilyy ja osa väistyy, joskus hiljaa ja näkymättömästi maahan vajoten kuin latomerren ladot Etelä-Pohjanmaalla ja joskus kuuluviissa prosesseissa kuten Makaasiinit Helsingissä.

Foucault kieltää arkkitehdin vallan olemassaolon samanlaisena suvereenin tai normalisoinnin valtana kuin esimerkiksi lääkäreiden, pappien tai vanginvartijoiden valta, mutta se voi johtua siitä, että hän ei todellakaan tutkinut valtaa omistettavana tai jonkin ihmisryhmän ominaisuutena. Se vallan prosessi, johon arkkitehdit mitä ilmeisemmin antavat kovan panoksen, on visuaalisen ja esteettisen ympäristön syntyminen. Visuaalista kulttuuria ja valokuvan olemusta tutkinut tohtori Janne Seppänen esittääkin pelottavan ajatuksen vallasta eräänlaisena voimana. Hän kirjoittaa:

”Voidaan ajatella, että valta on juuri se voima, jonka vaikutuksesta ihmiset mukautuvat visuaalisiin järjestyksiin, tulkitsevat niitä tietyillä tavoilla ja alkavat pitää niitä itsestäänselvyyksinä.” (Seppänen 2001, 43)

Elämme nykyään niin visuaalisessa kulttuurissa, että olisi hyvä kyetä tulkitsemaan merkkejä, joiden välityksellä meitä hallitaan. Visuaali-

seen ympäristöön, jollaisena rakennettu kulttuuriympäristö toimijoille ensisijaisesti ilmenee, liitetään usein arkinen ja kömpelö argumentti, niin kuin siinä olisi kyse vain pitämisestä tai ei-pitämisestä, ”vain makuasioista”. Rakennetun ympäristön päätökset ovat tietysti aina vallankäytön kysymyksiä, mutta rakennetussa ympäristössä eläminen on vallankäytön kohteeksi joutumista, ja jos ei osaa lukea ja tulkita visuaalisia viestejä, joita ympäristössä on ja joita se lähettää, alistuu sen muotoihin ja mukautuu tiedostamatta olevaan tilanteeseen.

1 “Far from being writers – founders of their own place, heirs of the peasants of the earlier ages now working on the soil of language, diggers of wells and builders of houses – readers are travellers; they move across lands belonging to someone else, like nomads poaching their way across fields they did not write, despoiling the wealth of Egypt to enjoy it themselves.”

2 Weber, Max 1951 (s. 175) : *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1951. Tässä lainattu: Hietaniemi 1998, 12.

3 Nykyajan määrittelyssä Anthony Giddens lähtee traditiosta ja modernista sen vastakohtana. Giddens on sitä mieltä, että modernius on melkein aina määritelmällisesti suuntautunut traditiota vastaan. Moderni on jotain uutta ja parempaa, päinvastoin kuin menneen ajan traditiot ja kenties myyttikin. Eikö tämä tarkoita sitä, että moderni yhteiskunta on jo pitkään ollut ”jälkitraditionaalinen”? Tähän kysymykseensä Giddens antaa kieltävän vastauksen, eikä pidä aikaamme sen paremmin jälkitraditionaalisen kuin jälkimoderninakaan. Hän esittää, että suurimman osan historian ajasta moderniuskin on aina uudelleen rakentanut traditiota, vaikka on esiintynyt tradition purkajana. Kyseessä onkin siis tradition purkamisen traditio. Kun traditioita puretaan, leviävät modernit instituutiot yhä laajemmalle ja maailma globalisoituu. Muutoksen prosesseissa traditio kaivetaan esiin ja problematisoidaan uudelleen, ja se on siis edelleen olemassa, vaikka toisaalle evakuoituna. (Giddens 1995, 83–84)

4 Termillä ”diskurssi” on monia eri merkitysvivahteita: arkikielessä *discours* (ransk.) tai *discourse* (engl.) voi tarkoittaa yleensä ottaen melkein mitä tahansa puhetta tai esitelmää. Kielitieteen alalla diskurssi ei viittaa niinkään puhuvaan subjektiin kuin kielelliseen yksikköön, joka on laajuudeltaan suurempi kuin pelkkä lause. Tässä mielessä diskurssin tason voidaan sanoa ilmenevän muun muassa lauseiden kytkentäsäännöissä, joiden avulla niistä voidaan muodostaa kokonaisia sanomia. Diskurssi viittaa Saussuren kielisysteemissä enemmän varsinaiseen kieleen *Langue* kuin puhuntaa tarkoittavaan *Paroleen*. Diskurssi kuuluu siis kommunikaatioon. Semiotiikassa puhutaan erilaisista diskursseista, esimerkiksi taiteellisesta, myyttisestä, historiallisesta, poliittisesta, juridisesta tai arkkitehtuurin, elokuvan, mainosten, tieteen jne. diskursseista. Diskurssin käsitettä on määritelty Saussuren jälkeenkin semiotiikassa monin eri tavoin. Tarasti kuvailee laajasti esimerkiksi Greimasin tapaa erotella diskurssit ensiksikin kahteen ryhmään: praktisiin ja myyttisiin. Lisäksi diskurssin sisäistä toimintaa analysoidessaan Greimas jakaa ne vielä kahdenlaisiin malleihin. On siis olemassa funktionaalisia malleja, jotka kuvaavat dynaamisia toimintoja ja

prosesseja. Lisäksi on olemassa kvalifikatiivisia malleja, jotka antavat kiinteille substansseille ominaisuuksia. Jaottelussa praktiseen manifestaatioon kuuluvat diskurssit voivat sitten olla joko teknologisia tai tieteellisiä mallista riippuen. Myyttiseen manifestaatioon kuuluvat diskurssit taas voivat olla joko ideologisia tai aksiologisia. (Tarasti 1990, 69–72)

5 Tässä on tärkeä ero: Kun puhutaan siitä, kuinka subjekti esittää todellisuuden jonkinlaiseksi eli kyseessä on todellisuuden representoiminen, ei siis vahingossakaan mennä siihen, että olisi olemassa useita todellisuksia. Ontologisesti on olemassa yksi todellisuus, mutta epistemologisesti useita tulkintoja, representaatioita – kokemuksia – tms. todellisuudesta.

6 Habermasin voidaan katsoa kuuluvaksi hermeneuttiseen traditioon, lähinnä ns. saksalaiseen transsendentaalihermeneutiikkaan kuten myös Hans-Georg Gadamer ja Karl-Otto Apel. Tämän suunnan hermeneutikot eivät näe ensisijaiseksi tehtäväkseen yritystä konstruoida vain ihmistieteisiin soveltuvaan ymmärtämisen menetelmää, vaan heidän intressinsä ovat yleisemmät. Eksistentiaalihermeneutiikan traditiota edustaa esimerkiksi Martin Heidegger, jonka kirjoitusten keskeisimpänä ongelmana on kysymys ihmisen maailmassa olemisesta.

7 Yhteisymmärrykseen suuntautuneen toimijan on esitettävä ilmaisullaan täsmälleen kolme pätevyysvaatimusta: 1) On lähdettävä siitä, että esitetty väittäminen on tosi, tai ainakin että olemassaolon ehdot ainoastaan mainitulle propositionaaliselle sisällölle ovat tosiasiaa täytetyt. 2) Toiseksi on aiotun toiminnan oltava pätevään normatiiviseen kontekstiin nähden oikea tai että normatiivinen konteksti, johon toiminnan on tarkoitus sopia, on itse legitimi. 3) Kolmanneksi on yhdessä hyväksyttävä, että puhujan manifestit intentiot on tarkoitettu sellaisiksi kuin minä ne ilmaistaan. (Habermas 1998, 120–121)

8 Kusch ”yksinkertaistaa” tai ottaa vakavasti Foucault’n näkemys lausumasta lausumisen funktiona, joka yhdistää merkin objektien kenttään, joukkoon subjektille mahdollisia asemia, koordinaation ja rinnakkaisen olemassaolon alaan sekä tilaan, jossa niitä käytetään ja toistetaan (Foucault 2002, 90–118). Kusch muodostaa todella joukko-opillisen funktion. (Kusch 1993, 59–61)

9 Paul Feyerabend, *Against Method*. London: Verso, 1975.

10 Perustuu ”The Subject and Power” artikkeliin, julkaistu teoksessa Dreyfus, H. ja Rabinow, P. (1983) *Beyond Structuralism and Hermeneutics*; The Harvest Press, toinen painos Brighton; artikkeli ilmestynyt myös teoksessa Foucault, Michel: *Power. Essential works 1954–1984*. Volume three. Edited by James D. Faubion. New York 1997; 326–348.

11 Kusch viittaa siihen, että Max Weber määrittelee vallalla yleisesti ymmärrettävän sitä, että ihmisillä tai ihmisjoukolla on mahdollisuus toteuttaa omaa tahtoaan yhteisöllisessä toiminnassa jopa muiden toimintaan osallistuvien vastustuksesta huolimatta. On muistettava kuitenkin se perustava ero Foucault’n ajattelun, että Weber näki sosiologiassa ja historiantutkimuksessa tiedon kohteena toiminnan subjektiivisen mielen. Näin yhteiskuntaa luonnehti hänen mukaansa toisaalta objektiivinen esineellisyys ja toisaalta se rakentui subjektiivisia merkityksiä ilmaisevalle toiminnalle. Todellisuudella oli näin kaksoisluonne.

12 ”Power is exercised only over free subjects, and only insofar as they are “free”...slavery is not a power relationship when a man is in chains.”

13 ”On this view, then, the historical *raison d’être* of political power is to be found in the economy. — is power always in a subordinate position relative to the economy? Is it always in the service of, and ultimately answerable to, the economy? Is its essential end and purpose to serve the economy? — Or, on the contrary, do we need to employ varying tools in its analysis — If that is the case, it is not the models of functional subordination or formal isomorphism that will characterise the interconnection between politics and the economy. Their indissolubility will be of a different order, one that it will be our task to determine.”

14 ”It was Nietzsche who specified the power relation as the general focus, shall we say, of philosophical discourse — whereas for Marx it was the production relation. Nietzsche is the philosopher of power, a

philosopher who managed to think of power without having to confine himself within a political theory in order to do so.”

15 ”Between every point of a social body, between a man and a woman, between the members of a family, between the master and his pupil, between every one who knows and every one who does not, there exist relations of power which are not purely and simply a projection of the sovereign’s great power over the individual; they are rather the concrete, changing soil in which the sovereign’s power is grounded, the conditions which make it possible for it to function.”

16 tässä Foucault mukaillee Walter Benjaminin esseen ”Väkivallan kritiikki” metaforia

17 ”We have in the first place the assertion that power is neither given, nor exchanged, nor recovered, but rather exercised, and that it only exists in action.”

18 Gilles Deleuze kyllä pitää Foucault’n pääsaavutuksena fenomenologian kääntämistä epistemologiaksi (Deleuze 2006, 109).

19 Alkuteos *Die Moderne – ein unvollendetes Projekt*, *Kleine politische Schriften I–IV*, 1981; suomennos Pertti Töttö, ilm. teoksessa Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen (toim.) *Moderni/Postmoderni*. Helsinki. Tutkijaliitto 1986, 95–113

20 Termi ”dominance” (herrschaft) tulee latinan sanasta dominus, herra ja mestari.

21 ”Hearing passively records; listening helps us to learn:”Sure, they were talking about housing units, but another real concern they have is about their power in this process!”

22 ”This is something I owe to the historians of science. I adopt the methodical precaution and the radical but unaggressive scepticism which makes it a principle not to regard the point in time where we are now standing as the outcome of a teleological progression which it would be one’s business to reconstruct historically: that scepticism regarding ourselves and what we are, our here and now, which prevents one from assuming that what we have is better than – or more than – in the past.”

Kuva 74. Vanha Paukku, kuvamontaasi "Tietotehdas", jonka olen muokannut arkkitehtuurivalokuvaaja Jussi Tiaisen vuonna 1998 ottamasta kuvasta. Alkuperäinen kuva on kulkenut monissa esittelyissä ja jutuissa mukana ja esiintynyt tyyppillisen pohjalaistalon kanssa sen parina – tai aluksi oikeastaan sen esittämän identiteetin vastakohtana.

5. Merkityksen ja muistin paikat

Edellisessä luvussa esitin käsitykseni kulttuurista kommunikaationa ja merkitysten osuudesta diskurssien muodostumisessa. Kuten ei ole yksityistä, yhden yksilön kieltä, tai se ei ainakaan toimi kommunikaationa, ei voi olla myöskään yksityistä kulttuuria. Se, että kulttuuri on luonteeltaan prosessuaalinen, kiinnittää huomion aikaan, jonka prosessi tarvitsee tai vaatii. Kulttuurin tuotteet, kulttuurin materiaallinen ulottuvuus ja se, että kulttuuri ilmenee merkkeinä, sym-

boleina, prosesseina tai tapahtumina, liittää tapahtumisen johonkin paikkaan tai tilaan. Prosessit ja tapahtumat luovat (tapahtuma)paikan, joka ei "ole olemassa" ilman niitä. Abstrakti paikka (location) eroaa kulttuurisesta (tapahtuma)paikasta (locale); nämä käsitteet tosin eivät ole täysin vaikiintuneita.

Vanhan Paukun suunnittelun alkuvaiheissa 1993 (luku 2.5 Merkityksen ja identiteetin jäljillä) käytiin käsitteitä paikan henki eli Genius Loci

ja kollektiivinen muisti, kun yritin saada käytöstä poistuneen, rähjäisen teollisuusalueen olemuksesta esille muitakin kuin taloudellisia merkityksiä. Imagosta puhuttiin paljon Paukku-projektin aikana, se kuului ajan valtiollisen kulttuuripolitiikan sekä kaupunkimarkkinoinnin diskursseihin. Kun tein tapaustutkimuksen haastatteluja 2002, alkoi toimijoiden puheissa nousta esiin lausumia, joissa esiintyi tietysti paikkaan ja paikkakuntaan liittyvänä imago, mutta myös kokemus paikasta, paikkaan liittyvän historian ja muistamisen (muistin) merkitykset. Vaikka imagosta puhuttiin paljon, sillä tarkoitettiin ilmeisesti kovin erilaisia ja monen laajuisia asioita. Joskus imago tarkoitti suoraan kaupungin mainetta, joskus taas mitä ilmeisimmin jotain syvemmällä ihmis-

ten mielissä olevaa, jota kuvaamaan minun mielestäni sopisi paremmin kokemuksellinen paikan identiteetti.

Tapaustutkimuksen etenemisestä ja siitä, kuinka toimijoiden puhunnasta alkoivat erottua omakseen toisaalta paikkaan ja toisaalta prosessiin liittyvät lausumajoukot, jotka myöhemmin nimesin diskursseiksi, kerron luvuissa 6–8. Tässä luvussa esitän muutamia paikkaa ja sitä määritteleviä teoreettisia käsitteitä oman luentani kautta. Lähdän liikkeelle imagosta, koska se on esiintynyt näkyvästi alusta asti Vanhan Paukun suunnittelukuvioissa ja nousi sen vuoksi itsestään selvänä myös diskursseihin. Lisäksi haen tässä luvussa paikan ja muistin tulkintoja muutamien maantieteilijöiden (mm. Tuan, Relph), sosiologian klassikoiden (mm. Durkheim, LeGoff, Shils, Halbwachs) sekä kulttuurifilosofien teksteistä (mm. Hall). Tähän johdatti pyrkimykseni ymmärtää toisia tapauksen toimijoita ja päästä reflektioon heidän diskurssiensa kanssa.

5.1. Paikan imago

Tässä esittämäni kulttuuriteoreetikoiden käsitykset imagosta¹ eivät voi vastata kaikkia niitä käsityksiä, joita ihmisillä on imagosta, mutta ne selventävät imagon asemaa merkitysten kuljettajina. Nykyaikaisessa markkinointiviestinnässä uskottavuus on tärkeää. Koska “imago” rantautui Suomeen amerikkalaisten markkinointioppien ja niitä käsittelevien tutkimusten myötä, on imago-sanaan saattanut jäädä negatiivisia kytkentöjä, ja se vaikuttaa siksi keinotekoiselta sisältönsä lievän huijauksen sävyn. Imagoon liittyi mielikuva matkimisesta tai keinotekoisuudesta, kun taas ideaali (idoli) oli rehellinen tai ihanneku-

Kuva 75. Ison Tehtaan pääty siten kuin se ensimmäisellä tehdasvierailulla näkyi kamerani kautta 1986. Konttori-kilpi oli tarkoitus ottaa museoon, mutta se hävisi 1996 työmaalta.

va.² Markkinoinnissa tiedetään nykyisin, että vaikka imago on moniarvoinen, se ei saa olla valheellinen.

”Imago” tarkoittaa latinan kielessä ”kuvaa”. Englanninkielessä siitä käytetään muotoa ”image”, jolla on useita merkityksiä: hahmo, kuva, henkilökuvaa, mielikuva, maine, esim. henkilön julkisuuskuva, talouselämässä yrityskuva, tuotekuva, tuotteen luoma mielikuva. Imago liittyy vuorovaikutukseen, johon kuuluu sekin, että mielikuvaan vaikuttavat monet muut kuin itse kohteesta tulevat viestit; esimerkiksi tietynlainen mainos ei luo aina samanlaista tulkintaa.

Kun imago esiintyy kaupunki- tai yleensä paikkamarkkinoinnissa, puhutaan imagon luomisesta, ts. tekemisestä tai rakentamisesta. Siinä on kyse vuorovaikutteisesta prosessista, viestinnästä, jossa imago on lähettäjän puolella oleva kuva ja mielikuva vastaanottajalle syntyvä kuva. Tai oikeastaan viestintäprosessissa on lähettäjällä mielessään ”tavoite”, joka pitää muuntaa imagon luomisessa ”tavoitekuvaksi”, jotta siitä syntyi vastaanottajan päässä ”mielikuva”. Sekä tavoitekuva että mielikuva ovat tulkintaa eli representaatiota imagosta. Käytännössä tietynlaisesta viestien tuottamisesta ei välttämättä seuraa tietynlaisia merkityksiä ihmisille, vaan tulkinnat ovat yksilöllisiä ja vaihtelevat samallakin ihmisellä ajasta ja paikasta riippuen. On ajateltavissa, että tutkimuksessa voi empiirisesti saada selville vain ihmisten mielikuvia alueen tai paikan imagosta, eikä varsinaisesti käsitellä imagoa (Karvonen 1997, 32; Zimmerbauer 2002, 15).

Viestinnän prosessissa kaksijakoista imagon ja mielikuvan suhdetta voidaan kuvata myös puhumalla artistisesta, viestinnällisestä imagosta, joka on visualisointia, ja psykologisesta, tulkinnallisesta imagosta, joka on ihmisten mielissä oleva käsitys jostain kohteesta. Karvonen varoit-

taa sekoittamasta kahta erilaista imagoa ja kuvittelemasta, että haluttu mielikuva tai merkitys on mahdollista suoraan siirtää ihmisten mieliin ja unohtaa kokonaan subjektiivinen merkityksenanto. (Karvonen 1999, 41; Zimmerbauer 2002, 16–17)

Karvosen laajentaa näkemyksensä viestinnän ja imagon problematiikasta koskemaan erilaisia todellisuuskäsityksiä. Osapuolina eivät enää olekaan lähettäjä ja vastaanottaja, vaan kaksi yhteiskunnallista tahoa, jotka merkityksellistävät todellisuuden tai määrittelevät tilanteen eri tavoin omista asemistaan lähtien. Tästä seuraa, että onkin olemassa kaksi vastakkain olevaa eri tapaa merkityksellistää todellisuutta: ”Todellisuuden määrittelemisen tapa 1” ja ”Todellisuuden

Kuva 76. Iso Tehdas peilautuu Lapuanjokeen, torni näkyy komeasti maamerkinä joen suunnalta. Näköala rautatiesillalta syyskuussa 2004.

määrittämisen tapa 2”. Tältä pohjalta imagossa ja mielikuvassa onkin kysymys kamppailusta ja kilvoittelusta sen suhteen, minkä yhteiskunnallisen tahon intresseistä käsin merkityksellistetty todellisuus (IMAGO) pääsee vallitsevaan asemaan ihmisten mielissä (MIELIKUVA) ja siten asettuu ensisijaisesti ymmärtämisen välineeksi. Tämä näkemys viestinnästä on taustalla mm. retoriikan ja kulttuurintutkimuksen näkökulmissa. (Karvonen 1997, 34)

Karvosen relativistinen näkemys on, että tietoteoreettisessa mielessä imagossa ja mielikuvassa on kysymys perspektiivien hallinnasta. Kyse on siitä, missä suhteessa, miltä puolelta asiat nähdään ja aktualisoidaan ihmisten mielissä. Yhteiskunnassa käydään jatkuvaa kamppailua

Kuva 77. Ison Prässin lasikatto heijastaa ikkunoiden kuvajaisen Laskeutuvan perhosen kankaaseen. Katoksen suunnittelu maksettiin EU-rahoitteisesta Härmänmaan miljööprojektista 1999. Oliko V voitonmerkki?

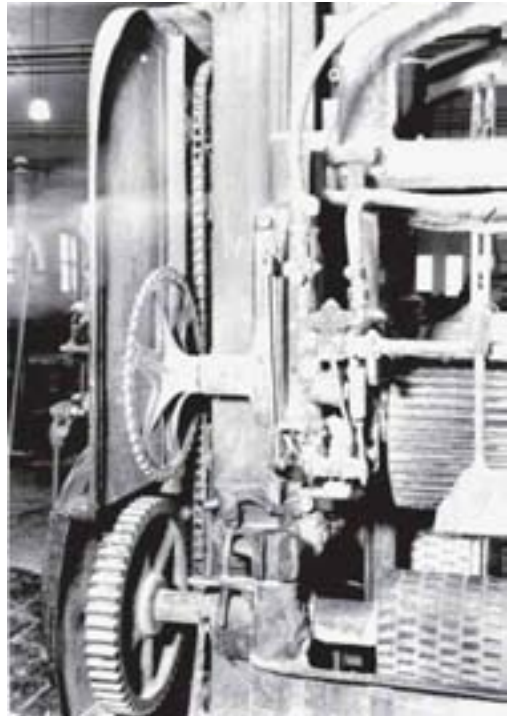
siitä, kenen näkökulmasta asiat merkityksellistetään ja arvotetaan. Karvonen sanoo imagon olevan ontologisesti sosiaalista todellisuutta, ja se on hänen mielestään täysin faktista, vaikka se onkin ihmistekoista ja ihmisymmärryksestä riippuvaa, sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta. (Karvonen 1997, 295)

Karvosen Imagologia-teoksessaan esittämää käsitystä imagosta ja mielikuvasta, perspektiivien taistelua voi verrata diskurssien kamppailuun vallasta, ihmisten mielistä ja todellisuudesta. Se, jonka perspektiivi (mielikuva) asioihin saavuttaa hallitsevan tai peräti itsestään selvän kulttuurisen olemassaolon, saa hyötyä itsellensä. Karvosen imagon hallinta on yhteiskunnallisen olemassaolon tuotantoa, kulttuurista esittämistä, joka ilmenee ihmisille vain tulkittuna ja ymmärrettyinä. Tämä on paljon syvällisempi käsite kuin se ”imago”, joka ensisijaisesti näyttäisi nousevan esille tapaustutkimukseni diskursseissa, ihmisten puhuessa Vanhan Paukun tai Lapuan imagosta. Tämän tapaustutkimuksen aineistossa esiintyvä imago on paikkaan liitetty maine tai mielikuva, mutta ei kuitenkaan mikään pintapuolinen ja täysin häilyvä käsite. Diskursiivisesti muodostuva imago, jonka kiinnitän tässä tutkimuksessa myöhemmin paikkadiskurssiin, on paitsi tehty ja artistinen, myös syvälinen, psykologinen tulkinta paikan (tässä tapauksessa Vanhan Paukun tai koko kaupungin) sisäisestä olemuksesta, joskin se vaihtelee eri toimijoilla. Kun diskursseissa on kyse merkityksistä ja merkityksellistämisestä, on oikeastaan tärkeämpää, minkä merkityksen ihmiset ovat antaneet tai mitä he tarkoittavat imagosta puhuessaan. En voi jättää huomioonottamatta imagoa siksi, etteivät ihmiset kenties tarkalleen olleet selvillä siitä, mitä imagolla yleensä tai eri yhteyksissä tarkoitetaan, vaan on otettava mukaan kaikki siihen liittyvät lausumat kaikkine eri merkityksineen.

Vaikka diskursseissa on ensisijaisesti kyse merkityksellistämisestä, en halua Karvosen tapaan yrittää päästä eroon mielikuvan visuaalisesta metaforasta (kuva, mielikuva, imago) ja siirtyä puhumaan vain asioiden merkityksistä (Karvonen 1997, 252). Kaupunkimarkkinoinnin välineenä ja työkaluna imagoon liittyy paljon visuaalisia mielikuvia, ja käsitykseni mukaan kuvilla vaikutetaan diskursseissa kuten sanoillakin; kuvatkin ovat tekstejä (luku 4.2 Merkitykset diskursseissa; Lehtonen 2004, 74). Topi-Antti Äikäs jakaa kaupunkimarkkinoinnissa käytettävän imagon rakennustekijät materiaaliin ja symbolisiin imagoressursseihin. Materiaaliset imagoressurit ovat fyysis-ympäristöllisiä tekijöitä eli niitä, ”mistä kaupunki tai alue tunnetaan vanhaan”. Ne luovat perustan imagon rakentamiselle. Ne synnyttävät mielissämme tiettyjä mielikuvia: tavallaan itsestään selvyynenä ne liittyvät kaupungin luonteeseen ja markkinointiin. Ne kytkeytyvät perinteiseen kaupunkirakenteeseen, historiallisiin rakennuksiin ja kaupunkikulttuurin pysyvyyttä kuvastaviin muotoihin. Museot ja muistomerkit ylläpitävät ja uusintavat materiaalisia imagoressusjeja. Tietty kuva, kuten esimerkiksi jonkin rakennuksen ääriiviivat, henkilön kuva tms., voi muodostaa ikonin³. Tällaista ”ikonia” yritin aikaansaada vanhan patruunatehtaan joenpuoleisen julkisivun piirroskuvasta suunnitteluprojektin alkuvaiheissa (ensimmäinen näyttely korjaamattomassa tehtaassa 1994, luku 2.5 Merkityksen ja identiteetin jäljillä). Piirros ei sellaiseksi yltänyt, mutta joenpuoleinen sivu torneineen on valokuvana edustanut Vanhaa Paukua esitteissä ym. eniten. Tunnistettava kuva on toiminut mielikuvan synnyttäjänä tai säilyttäjänä. Symboliset imagoressurit voivat Äikkään esityksen mukaan kehittyä tai niitä voidaan rakentaa materiaalistien symboliresurssien pohjalta. Ne

ovat kulttuurisia tai käsitteellisiä tekijöitä kuten vaikkapa teknologiakeskukset, ostoskeskukset, galleriat, mediatunnettuus tai tuotetut tapahtumat: ”asioita joista kaupunki tunnetaan nykyisin”. Ne ovat urbaanin ympäristön ominaisuuksia, joilla kaupunkimarkkinoinnissa pyritään aktiivisesti luomaan mielikuvaa dynaamisesta, kansainvälistyvästä, elinkeinopolitiikaltaan monipuolisesta jokseenkin trendikkäästä paikasta. (Äikäs 2001, 65-75)

Äikäs esittää, että materiaaliset imagoressurit ovat urbaaneja maisemanelementtejä, joita ei ole rakennettu imagonrakentamismielessä. Nämä vanhastaan olemassa olevat artefaktit, jotka jo pitempään ovat kuuluneet ihmisten kokemusten piiriin ja ovat muistamisen kohteita, ovat niitä

Kuva 78. Raamisahan kuva patruunatehtaan museon kuvakokoelmista. Tällaista ei patruunatehtaalla kuulemani mukaan koskaan käytetty. Kuvasta välittyy kuitenkin niin selvästi Ison Tehtaan salin paikan tuntu, että tämä kuva saattaa olla ensimmäisestä vaiheesta, Lahdensuon tai Lapuan Sähkön sahan ajoilta.

joita ihmiset mielessään liittävät paikan todelliseen identiteettiin. Identiteettiin, jota pidän paikan tunnistettavuuden kannalta sen tärkeänä ominaisuutena, palaan tuonnempana tässä luvussa. Kuvattuani Etelä-Pohjanmaan kulttuurimaisemaa, jossa lakeus ja punaiset pohjalaistalot esiintyvät ikoneina, joudun kyseenalaistamaan sen, että materiaaliset imagoressurit välttämättä olisivat urbaaneja.

Kaupunki- ja paikkamarkkinointia käsittelevissä teoksissa imago on rakennettavissa ja paikkaan liittyvä (mm. Kotler ym. 1993, 151–155). Paikkakunta kuvataan niissä usein ikonien tiivistymänä, jossa mainossloganit, paikallisuutta korostavat teemat, visuaalinen symboliikka

Kuva 79. Näkymä 1997 lasisen tuulikaapin läpi etupihalle kohti Pajakappelia. Aluperin tämä oli Isosta Tehtaasta ja kirjastosta poistuvan kävijän näkymä. Nyt ei pyökkioivilevyjä enää ole "merkitsemässä" ovea, vain lasinen oviseinä on jäljellä.

sekä tapahtumat jäsentävät kaupungin tunnetavuutta ja erilaisuutta suhteessa muihin paikkoihin.

5.2 Suunnittelijan ja maantieteilijän paikka

Imago kiinnittyy tämän tutkimuksen kontekstissa paikkaan, koska se nousi diskursseissa esille useimmiten paikkaa kuvaavana tai ihmisten paikkaan liittämiä ominaisuuksia ilmentävänä tekijänä.

Kaupunki- tai paikan markkinointi (Marketing a place) ei ole sama asia kuin mainostaminen tai promootio (Promoting a place). Promootio on vähiten tärkeä markkinointitehtävä, eikä pelkkä mainostaminen auta pulassa olevia paikkakuntia. Promootio voi jopa paljastaa mahdollisille tulijoille tai asiakkaille hyvin varhaisessa vaiheessa paikkakunnan heikon tilanteen. Paikkakunnan pitää kaupunkimarkkinoijienkin mielestä todella parantaa asuttavuuttaan, investointi- sekä vierailukelpoisuuttaan. Paikkakunnan on kehitettävä fyysistä ympäristöään ja infrastruktuuriaan ja pystyttävä tarjoamaan riittävästi palveluja. Paikan pitää myös tulla tunnetuksi persoonallisuutena, ja siihen tarvitaan kunnollista designiä, joka lisää paikan attraktiivisuutta ja täydellisimmin kehittää sen esteettisiä arvoja ja laatua. Vaatimus, että ”paikassa on erityinen paikan tuntu”, viittaa samaan kuin paikan identiteetistä tai paikan hengestä puhuminen. Tapahtumien kautta markkinoidaan myös tapahtumien paikkaa, ja toimiakseen viihteensä ja virkistykseensä omille kaupunkilaisilleen sekä vierailijoille, paikka tarvitsee vetovoimatekijöitä. (Kotler ym. 1999, 125–158)

Yhdyskuntasuunnittelussa paikka määritellään ensisijaisesti jonkin lokalisaaationa eli sijaintina ja siihen voidaan nykyisillä paikkatietojärjestelmillä liittää spesifistä muutakin tietoa, esimerkiksi väestöstä, maaperäolosuhteista, kaavaridisista ominaisuuksista, toiminnasta tai omistusoiloista. Myös maantieteen yhteydessä paikasta puhuttaessa viitataan tietyn objektin määritelyyn ja tarkkaan sijaintiin jossakin. Kartografisesti paikan sijainti voidaan ilmoittaa tarkasti pituus- ja leveyspiireinä, jolloin määrittelyssä käytetään matemaattista järjestelmää. Paikkakuntaoppi on nimeltään topologia⁴, ja se tulee kreikkankielisestä sanasta topos, joka tarkoittaa paikkaa ja seutua. Topografia⁵ tarkoittaa paikan tai seudun yksityiskohtaisen tarkkaa maantieteellistä kuvausta ja esitystä kartalla.

Ihmisille paikat merkitsevät muutakin kuin tarkkaa sijaintia maastossa ja sen representaatiota kartalla. Liitämme paikkoihin oman elämämme kokemukset ja muistot tai kuulemiemme kertomusten tarinat ja historian. Tapaustutkimukseni ihmiset käyttivät puheissaan ”imagoa” hyvin laaja-alaisesti eri merkityksissä, mutta Vanhasta Paukusta paikkana (huom. tapauksen alkuvaiheissa alueena) puhuminen piti ilmeisesti sisällään muitakin merkityksiä kuin lähinnä markkinointiin yhdistyvän imagon. Itselleni ”paikka” on ensisijaisesti sijaintia ja siellä tapahtuvaa toimintaa, mutta liitän paikkoihin myös elämyksellisiä merkityksiä. Tapaukseni ihmiset puhuivat myös paikkaan⁶ liittyvästä kokemuksesta tai elämyksestä kuvaillessaan suhdettaan Vanhaan Paukuun tai siihen liittyviä mielikuviaan. Humanistisessa maantieteessä paikka määritellään myös kokemuksen kautta. Esimerkiksi Edvard Relph (Relph 1976, 44–61) määrittelee paikan

1) sijaintina,

2) toiminnan kautta,

3) kokemuksena ja

4) identiteetin kautta.

Relphin paikan identiteetti on kokemuksellinen ja muodostuu kolmesta peruselementistä, joita ovat paikan pysyvät fyysiset puitteet, siellä tapahtuvat toiminnot ja paikkaan liitettävät merkitykset. Vaikka ”identiteetti” ei esiintynyt ihmisten puheissa sanana, se liittyi diskursiivisesti paikkaan kokemus- ja elämyslausumien kautta. Paikan identiteetti ei koske vain yksittäisten paikkojen eroavuuksia, vaan myös samanlaisuutta, joka vallitsee eri paikkojen välillä. Jokaisella paikalla on identiteetti, mutta toisilla se on helpommin tunnistettavissa kuin toisilla. Paikan identiteetti ei ole helposti hävitettävissä oleva eikä myöskään vain erillinen paikan laatu, sillä se on yhtä hyvin paikan kuin ihmistenkin omistama.

Kaupunkikuvan klassikossa ”The Concise of Townscape” Gordon Cullen sanoo ympäristön rakentuvan kahdella tavalla: Ensinnäkin objektiivisesti, terveellä järjellä ja logiikalla, hyväntahtoisiin periaatteisiin perustuen (terveys, mukavuus, vaivattomuus, yksityisyys). Toinen rakentamisen tapa ei ole vastakohtainen edelliselle, vaikka siinä otetaan subjektiiviset näkemykset ja arvot huomioon. Havainnot ovat subjektiivisiä ja tosia, ja Cullen sanoo kaupunkikuvan (paikan) olevan subjektiivisen kokemuksen kartta. (Cullen 1971, 193–194) Paikka on Cullenin mukaan ensinnäkin meidän välitön positionne määriteltynä visuaalisesti erillisalueena tai rajatuna alueena. Toiseksi siihen kuuluu sisältö kaikine vaikutelmineen ja näkökohtineen eli mm. muodot, värit, tekstuurit, mittakaava, luonteenpiirteet. Paikat ilmenevät sarjoina, niillä on aikajärjestys tai sekvenssi (toisto, peräkkäisyys), kun liikumme niihin ja niistä pois.

Toisen klassisen kaupunkikuvatutkimuksen uranuurtajan Kevin Lynchin mukaan paikoilla on identiteetti, joka voi taata niiden yksilöllisyyden tai erottumisen muista paikoista ja palvelee tunnistamisen pohjana. Hänen kaupunkikuva-analyysinsä avulla kaupunkitilasta tai kaupunkikuvasta voidaan erotella tiloille ja paikoille merkityksiä antavia tekijöitä. 'Kaupunkikuva' eli Lynchin "Image of the City" on eräänlainen mielikuva- tai kokemuskartta, jonne polut, reitit, piirit, maamerkit jne. piirtyvät. (Lynch 1959)

Identiteetin tuntomerkkiä on vaihtelevasti kuvattu "paikan hengeksi", paikan tunnuksi tai olemukseksi sekä termillä *genius loci*, kuten esimerkiksi Christian Norberg-Shulz (1980). Nämä ovat kaikki luonteeseen tai persoonallisuuteen viittaavia termejä. Ilmeisesti paikan henkeen kuuluu topografia ja vaikutelma, taloudelliset ja sosiaaliset aktiviteetit sekä erityinen menneistä tapahtumista ja nykytilanteesta johtuva merkittävyys. Kuitenkaan paikan henki ei ole sama kuin näiden yhteenlaskettu summa. Paikan henki voi säilyä huolimatta perustavaa laatua olevista muutoksista, jotka koskevat identiteetin osatekijöitä. Siten esimerkiksi toiminnan muuttuminen teollisuudesta kulttuuriin ei välttämättä muuta teh-

dasalueen identiteettiä tai jos muuttaakin, niin ei ainakaan totaalisesti. Identiteetti säilyy, jos siitä ei hävitetä mitään olennaista. Se mikä kenellekin on olennaista, on diskursiivisesti tai kulttuurisesti määriteltävissä ja voi siten ilmetä eri tavoin.

Fenomenologisessa ihmismaantieteessä ajatellaan, että ihminen omistaa ja tietää oman paikkansa. Käytännössä tämä tietäminen on kuitenkin pinnallista ja perustuu pääasiassa niihin selviin toimintoihin, joita varten paikat ovat olemassa. Paikan merkitys inhimillisessä kokemuksessa on paljon syvempi kuin näkyvä yksilöiden ja ryhmien toiminta heidän suojellessaan omia paikkojaan ulkopuolisilta tuhoavilta voimilta. Tämä on kenen tahansa koti-ikävää tai nostalgiaa tiettyihin paikkoihin kokeneen helppo tunnistaa. (Relph 1976, 44).

Tapaukseni toimijat nostivat diskursseihin paikan kokemuksen. Humanistisessa maantieteessä määritellään suhteellisen väljästi fenomenologiaan viitaten, että paikka tulee määriteltyksi kokemuksessa siihen liitettyjen merkitysten kautta. Merkitykset paljastuvat paikassa, ja merkityksen paljastuminen määrää paikan luonteen. Ilmaistut merkitykset muodostavat perustan ek-

Kuva 80. Paukun Keskusvarasto (rakennus n:o 4, nykyisin Makasiini) ja puinen varastorakennus pari vuosikymmentä sitten, edessä öljyym. tynnyreitä.

sistentiaaliselle tilalle, jossa ihminen toimii. Minä ajattelen kuitenkin, että merkitykset voivat myös diskursiivisesti kiinnittyä paikkaan tarinoissa ja kertomuksissa. Paikat eivät kuitenkaan koskaan ole vain neutraaleja leikkauksia tai kohtia fyysisessä ympäristössä, vaan ne syntyvät ihmisten todellisesta osallistumisesta ja sitoutumisesta maailmaan (Karjalainen 1999, 3).

Merkitykset ovat keskeisellä sijalla Yi-Fu Tuanin fenomenologis-maantieteellisessä paikan määritelmässä:

”Paikka on kokemuksen konstruoima merkityksen keskus. Paikka ei tule tunnetuksi vain silmän ja mielen kautta, vaan myös passiivisemmalla ja suorilla kokemuksen tavoilla, jotka vastustavat objektiivisuuden vaatimusta. Paikan täydellinen tunteminen tarkoittaa, että ymmärtää sitä abstraktilla tavalla, mutta myös tuntee sen, kuten ihminen tuntee toisen. Hyvin teoreettisella tasolla paikat ovat spatiaalisen systeemin pisteitä. Toisessa ääripäässään ne ovat kuin voimakkaita sisäelinten tuntemuksia. Paikat ovat harvoin tunnistettavissa kunnassakaan äärimmäisyydessä: toinen on liian kaukana sensorisesta kokemuksesta ollakseen todellinen, ja toinen olettaa sellaista juurtumista paikallisuuteen ja emotionaalista sitoutumista siihen, että se on kasvavassa määrin harvinaista. Useimmille nykyajan ihmisille paikat ovat määriteltyjä jossain kokemusasteikon keskivaiheilla.” (Tuan 1975, 151, suomennos minun)

Paikka on staattinen. Prosessiin kuuluu aika ja se on siis sidottu aikakäsitteeseen. Prosessin tapahtuminen jossain paikassa yhdistää ajan ja paikan. Yi-Fu Tuan esittää paikan ja ajan yhdistämisen kolmella eri tavalla (Tuan 1974, 179). Ensiksi paikka on tauko ajan virrassa, jos aika on liikettä ja virtausta. Aika liikkeenä ja virtauksena on samaa prosessuaalista ajattelua, jossa kulttuurin metafora on virta. Toiseksi kiintymys paikkaan syntyy ajan funktiona. Tämä ajatus sisältyy fraasiin: ”Kestää aikansa oppia tuntemaan paikka”. Tuntemisen prosessi tai kokemus sitoo ajan ja paikan yhteen, mutta vaikka paikkaan

Kuva 81. Raskas kolmiopyramidi on Laskeutuvan Perhosen kiinnityspollari.

kiintyminen vie aikaa, kokemuksen laatu ja intensiteetti merkitsevät kuitenkin enemmän kuin ajan kesto. Kolmas lähestymistapa esittää, että paikka on näkyväksi tehtyä aikaa, eli paikka on menneen ajan muistomerkki. Tämä näkemys sisältyy suomalaiseen viralliseen kulttuuriympäristön käsitteen määrittelyyn, joka myös esittää että kulttuurin prosessin jäljet, ajalliset kerrostumat näkyvät merkkeinä paikassa. Paikasta tulee näin merkitysten keskittymä.

Äärimmilleen viedyn prosessuaalisen maailmankuvan vallassa, jossa kaikki vain koko ajan muuttuu, ihmiselle ei pitäisi olla mahdollisuuksia kehittyä paikan tuntua. Mutta liike tilassa on joko yhdensuuntaisesti etenevää tai kehämäistä, jolloin siihen liittyy mukaan toisto. Lineaarisen aikakäsityksen mukaan prosessi kulkee koko ajan

tiettyyn suuntaan, eikä paikan tuntua voi syntyä. Voisi kuvitella, että vaeltajilla ei ole paikkoja, mutta nomadeilla, jotka ovat jatkuvasti liikkeellä, on toisenlainen käsitys paikan tunnusta. Heidän aikakäsityksensä on syklinen kuten heidän vaellusreitinsäkin. Samat ”paikat tai leirit” toistuvat vuodesta toiseen eikä ”polun” reitti paljon muutu. Heidän käsityksenä paikasta on mittakaavaltaan kahtiajakoinen: toisaalta ”paikka” on laajempi pysyvä alue, jossa he vaeltavat, toisaalta ”paikkoja” heille ovat vuosittain toistuvat pysähdyspaikat, leirit. Nykyajan työnomadeille paikat eivät ole vain pysyviä tai toistuvia, ne ovat myös mahdollisten kokemusten paikkoja.

Paikkaan kuuluu sijainnin lisäksi kaikki, mikä saa sen näyttäytymään integroituna ja merkityksellisenä kohteena. Yi Fu Tuanin mielestä paikka on mikä tahansa vakaa, paikallaan pysyvä kohde, joka pystyy vangitsemaan huomiomme. Kun ihminen katsoo laajaa maisemaa, silmät hakevat kiintopisteitä, ja hetkessä on luotu kuva paikasta, joka oikeastaan vain kangastelee näkökentässä. (Tuan 1974, 161).

”Paikan osoittaminen” voi tapahtua kuten yllä, suoraan visuaalisesti maisemassa, tai se voi tapahtua tieteellisesti tai muuten kulttuurisesti. Suuren joen alkulähde on merkittävä ”paikka”, jossa turistit haluavat käydä, mutta sen merkittävyys on ensin osoitettu muuten, koska se ei ole suoraan havaittavissa maisemassa. Kullakin kulttuurilla on omat ”luodut paikkansa”, ja osa niistä kestää ja säilyttää merkittävyytensä, vaikka niiden aika olisi jo ohi ja itse kulttuuri tai kansa hävinnyt. Suuret luonnon muodostelmat ja suuret maisemassa näkyvät monumentit kestävät aikaa, kuten vaikkapa Egyptin pyramidit tai Stonehenge Englannissa, mutta kaikki patsaat eivät pysy paikallaan eivätkä kaikki paikat säily. Esimerkkinä vallan symboleiksi pystytetyt henkilö-

patsaat, jotka hävitetään kun valta vaihtuu ja yhteys katkeaa. Tuan kirjoittaa, että paikan integriteetti pitää säilyttää rituaalisesti (Tuan 1974, 166).⁸

Tietoisuus paikasta tai paikan laajuuden määrittäminen vaihtelee. Kyläläisen tai kaupunkilaisen on helpompi tunnistaa ”paikkansa” kuin esimerkiksi markkina-alueen tai maakunnan, joiden rajat eivät ole visuaalisesti havaittavissa (Tuan 1974, 167–168). Tuan tarkoittaa ”paikan tietämisellä” käsitteellisesti ilmeisen samaa kuin Edvard Relph omista paikkaa koskeissa määritelmässään ”paikan identiteetillä”. (Relph 1976).

Kaupunki on erityisesti ”paikka”, merkitysten keskiö omassa luokassaan. Sillä on yleensä erittäin hyvin näkyvät visuaaliset symbolit: rajat tai muurit, maamerkit, portit ja tietty järjestys ”kaaoksen” vastakohtana.⁹ Ne ovat myös olleet rituaalien keskeisiä paikkoja, niin kirkollisten kuin maallistenkin. Mutta kaupunki ei tule historialliseksi eli sen historia ei säily pelkästään sillä, että se säilyy paikallaan. Menneillä tapahtumilla ei ole merkitystä nykypäivänä, jos niitä ei muistella historian kirjoissa, muistomerkeissä, historiallisissa kulkueissa tai näytelmissä, vakavissa ja hilpeissä juhlallisuuksissa, jotka ovat hyväksytyjä jatkuvan tradition osina. Vanhalla kaupungilla on niin rikas tosiasioiden varasto, että sen asukkaat voivat kukin ammentaa sieltä omat kuvansa paikasta. Itsensä tunnistaminen tai identiteetin tunne (sense of self), niin yksityinen kuin kollektiivinenkin, kasvaa vallasta tai siitä, että on mahdollisuus harjoittaa valtaa, toteaa Tuan. (Tuan 1974, 173–175)

Tuan kuvaa esimerkkinä Kreikan kaupunkivaltioita, jotka olivat kooltaan niin pieniä, että kaikki tunsivat toisensa. Vastaavan esimerkin identiteetin kokemisesta tarjoavat myös monet Suomen kunnat. Niillä on erittäin suuri itsenäi-

syys ja siinä mielessä laajempi vallankäytön mahdollisuus kuin kunnilla muualla maailmassa. Kun nyt yritetään saada aikaan kuntaliitoksia, joilla pienet ja taloudellisesti huonosti toimeen tulevat kunnat liitettäisiin naapureihin, nousee liitoksia kohtaan kova vastustus. Tämän ilmeisesti ensisijaisesti saa aikaan vahvan itsenäisen kuntaidentiteetin, kollektiivisen minuuden kokeminen, vasta seuraavassa vaiheessa tulee tutkittu tieto talouden toiminnasta.

Taina Rajanti, joka on kuvannut urbaania ihmistä ja kaupunkia hänen kotinaan määrittelee ”paikan” materiaalisena, inhimillisenä ja sosiaalisena ja liittää siihen kotiutumisen tunteen.

„Paikan, yhteisön ja minun välinen kotiutuminen on materiaalista eikä samanaikaisesti toisaalta fyysistä ja toisaalta symbolista. Fyysinen tila on jo kaikista erityisistä ominaisuuksistaan abstrahoitu tila, tila puhtaana tilana itsenään. Juuri sitä paikka ei ole, se on peruuttamattomasti kietoutunut ominaisuuksiinsa, siihen yhteisöön ja jokaiseen minään joka sen määrittelee. Paikka ei silti ole puhtaasti symbolinen kategoria, joka saisi merkityksensä vain ihmisten välisen yhteydenpidon kontekstista. Paikka on aina jossain aistittavassa ”tässä” ja muodostuu aineelliseen sidottuna suhteena ulkoiseen. Paikka on sosiaalisen järjestyksen ja inhimillisen olemisen materiaalinen tilallinen ulottuvuus.“ (Rajanti 1999, 44)

Rajanti lisäksi arkipäiväistä paikan käsitteen ja rajojen määrittelyä kirjoittamalla paikan rajoista, jotka eivät ole pysyviä eivätkä synny johonkin välitilaan, vaan ovat oikeastaan liikkeessä olevia olemisen tapoja ja jokapäiväisiä käytäntöjä. Ja hänen mukaansa itse paikkakin omassa ytimessään, maailman keskipisteenä, on olemassa vain ihmisten yhteisöllisenä ja jaettuna jokapäiväisenä olemisen tapana. (Rajanti 1999, 47)

Rajanti ilmaiseekin paikan kokemuksesta inhimillisesti ja arkielämän tietoon perustavasti jotta suoraan ytimeen menevää kirjoittaessaan ”paikan, yhteisön ja kokijan välisestä kotiutumi-

sesta”. Tässä kotiutumisessa tulkitseen olevan samanlaista ”koti-ikävä” tai nostalgiaa”, josta Relph kirjoittaa (Relph 1976, 44) ja jollaista muistan itsekin kokeneeni jättäessäni joskus lyhyen vierailun jälkeen Firenzen tai Veronan. Paikan kokeminen, siihen kotiutuminen tässä mielessä, ei ole ajan pituudesta vaan intensiteetistä ja paikan ominaislaadusta, vahvuudesta, johtuvaa.

5.3 Kokemus

”Fenomenologia ei ilmoita tutkimuksensa kohdetta, eikä ole kohteen sisältöä luonnehtiva termi. Kyseinen sana kertoo vain sen, miten pitää osoittaa ja käsitellä sitä, mitä tässä tieteessä tarkastellaan.” (Heidegger 2000, 58)

Tutkimukseni haastatteluissa nousi diskursseihin esille paikan kokemus tai elämys paikasta. Tutkimukseni metodologiaan ei kuulunut fenomenologinen tutkimus paikan kokemuksellisuudesta tai ihmisten paikkakokemuksista. Edellä viittasin fenomenologisia selityksiä käyttävien kaupunkitutkijoiden teksteihin, koska niissä käsitellään paikan ymmärtämistä edesauttavia käsitteitä kuten mm. merkityksiä ja identiteettiä. Kuljetan ilmeisesti myös esiyymmärryksen tapaan mukanani suhdetta kokemukselliseen paikkaan, ja se liittyyneen ammatillisiin näkemyksiin, joiden mukaan ”paikalla on käytävä” ja ”ihminen ja hänen tilakokemuksensa” ovat ensisijaisia suunnittelun lähtökohtia. Tässä näkemyksessä eksistentiaalinen, koettu tila on suorassa yhteydessä fenomenologiseen paikan ymmärtämiseen, eikä paikkaa voi erottaa sen kokemuksesta (ks. mm. Norberg-Schulz 1971,19). Kokemuksellinen paikan ymmärtäminen toimii myöhemmin tässä tutkimuksessa diskurssien tulkinnassa apuna ja

Kuva 82. Ison Tehtaan alakerta eli kirjastotila tyhjänä elokuussa 1997, oikealla lainaustiski, pakopisteessä länsipäädyn varauloskäynnin ovi.

auttaa tunnistamaan yhteyksiä paikan, prosessin ja kulttuuriympäristön diskurssien välillä.

Eksistentiaalisen, koetun tilan käsitys pohjautuu siihen, että kaikilla inhimillisillä toiminoilla on tilallinen ulottuvuus. Toiminnot tapahtuvat paikassa (ottavat paikan= take place) ja niitä varten tarvitaan enemmän tai vähemmän määritelty tilallinen kehys. Käsitteellä on kaksoismerkitys: eksistentiaalinen tila osoittaa intersubjektiivisen elämänmuodon objektiivisesti kuvailtavissa olevia spatiaalisia puolia, mutta se osoittaa myös yksittäisen ihmisen käsitystä siitä tilallisesta suhteesta, joka muodostaa osan hänen olemassaolostaan. Voidaan puhua sekä julkisista että yksityisistä eksistentiaalisista tiloista. Yksityinen olemassaolon tila muodostuu mentaalisen kehityksen aikana yksilön ja ympäristön suhteessa. Tämä kuva tilasta (image) ei vastaa välitöntä havaittua tilaa. Siinä missä havaittu tila vaihtelee jatkuvasti, eksistentiaalinen tila pysyy aika stabiilina. (Norberg-Schulz 1980, 223)

Tämä eksistentiaalisesta tilakokemuksesta kirjoittaminen ei käsitykseni mukaan vielä tee tutkimuksestani fenomenologista. Kevyesti voidaan luonnehtia, että fenomenologia on ilmenevää koskevaa tutkimusta eli tarkemmin sanottuna niiden tapojen kuvaamista ja analysoimista,

joilla maailma ilmenee meille kokemuksena (Heinämaa 2000,73).

Mutta ankarasti määritellen fenomenologia sinänsä ei ole filosofinen oppiala eikä määrittele filosofisen tutkimuksen kohteiden asiasisältöä, vaan ainoastaan tutkimustavan. Edmund Husserlin tietoisuuden fenomenologiassa ei tietoisuusaktien intentionaalinen rakenne ole varsinaisesti fenomenologiaa, vaan fenomenologia on nimenomaan erityinen metodi, jonka avulla filosofinen tarkastelu löytää tietoisuuden intentionaalisen rakenteen. Ja vastaavasti Martin Heideggerin paikallaolemisen (Dasein) fenomenologiassa eksistentiaalirakenteet, jotka muodostavat inhimillisestä paikallaolemista määrittävän olemisen (eksistenssin) rakenteellisen kokonaisuuden, eivät ole fenomenologiaa. Siinäkin varsinaisesti fenomenologiaa on metodi, joka johtaa inhimillisen olemisen rakenteiden analyysiä. (von Herrmann 1998, 105–107)

Kun Edmund Husserl harjoitti fenomenologista metodia, hän tarkoitti sillä sen reflektiivisesti näkevää tavoittamista, mikä tulee näkemisessä selvästi annetuksi. Vaikka hän halusi toimia vapaana filosofian kannoista ja suuntauksista, hän kuitenkin tuli tematisoineeksi fenomenologisen filosofian tutkimusalueeksi ja ainoaksi kohteeksi minän tietoisuuselämän intentionaalisesti rakentuneine elämyksineen. Juuri tämän hän käsitti fenomenologisen metodin avulla. Sitten metodista tuli tiettyjä teemoja tutkivaa filosofiaa: ensin puhtaiden tietoisuuselämysten fenomenologiaa ja sitten transsendentaalisen tietoisuuselämän tai transsendentaalisen subjektin fenomenologiaa. Martin Heidegger vaati omassa filosofiassaan myöhemmin riippumattomuutta Husserlin fenomenologian kannoista ja korosti, että fenomenologinen ymmärtäminen on tarttumista fenomenologiaan ainoastaan mahdollisuutena, ei

ainoana todellisuutena. (von Herrmann 1998, 109)

Tarkoitukseni on ottaa jollain tavalla mukaan fenomenologisen kokemuksen selityksiä tähän paikkaan ja sen ymmärtämistä käsittelevään lukuun. En kuitenkaan samalla aio ottaa Husserlin transsendentaalista maailmankuvan selitystä todellisuudekseni. Enkä myöskään aio siirtyä käsittelemään oppia olevaisesta Martin Heideggerin tapaan. Heideggerin fenomenologiasta tuli eksistentiaalifenomenologiaa ja se on tapa lähestyä sitä, minkä on määrä olla ontologian teemanä.

“Ontologia on mahdollista vain fenomenologiana.” (Heidegger 2000, 59)

Tutkimukseni tapahtuu lujasti tässä näkyvässä ja koetussa todellisuudessa, mutta fyysiseen maailmaani kuuluvat kulttuuriset merkitykset. Näen fenomenologian niiden ilmiöiden ja tapojen kuvaamisena ja analysoimisena, joilla maailma ilmenee meille kokemuksena, kuten toteaa Maurice Merleau-Ponty oppi-isänään pitävä Sara Heinämaa (Heinämaa 2000, 73). Ruumiillisen kokemuksen fenomenologi Merleau-Ponty halusi korostaa, että transsendentaalisuudesta huolimatta Husserlin filosofian juuret olivat syvällä olemisen maailmassa ja eleyissä kokemuksissa. Hänen mielestään Husserl näki, että ihminen ja maailma ovat ymmärrettävissä vain niiden todellisen olemassaolon perusteella. Merleau-Ponty korostaa ruumiillisen olemassaolon ja kehon merkitystä havainnossa. Hänellä olemassaolo (cogito) on subjektiivinen, koska kyseessä on havainnoitsijan (kokijan) oma ruumis eli ”minun ruumiini”. Merleau-Ponty väittää ajattelevansa Husserlin tavoin, ettei tietoa maailmasta sinänsä voi saada, vaan pelkästään asioista sellaisina kuin ne voi tavoittaa inhimillisen tietoisuuden kautta. Ihmisruumis on näin jatkuvassa

dialogissa maailman kanssa. Ihmisen maailmassa olemista kuvaamaan tarvitaan havainto ja havaintoon perustuva yhteys maailmaan. (Merleau-Ponty ja Pasanen 2006)

Merleau-Pontyn fenomenologian mukaan voimme saada havaintojen kautta yhteyden maailmaan, mutta voimme tutkia vain omia havaintojamme. Kun tutkija ryhtyy haastattelemalla otamaan selvää toisten havainnoista ja maailmasta, tulee välittäjäksi puhe. Fenomenologisen näkemyksen mukaan toisten puhettakin tutkitaan ilmiönä ja siitä tehdään havaintoja. Diskurssianalyysissä, jota minä käytän tässä tutkimuksessa toisten puheen analysointiin, puhe ei kuvaa suoraviivaisesti kokemuksia, vaan ihminen tuottaa selontekoja. Ihminen kiinnittää itsensä diskursseihin merkitysrakenteiden kautta, jotka hän on

Kuva 83. Ovi porrashuoneesta Alajoki-salin lämpiötiloihin Ison Tehtaan toisessa kerroksessa.

poiminut selontekoihinsa kulttuurista. Kulttuuri ei koskaan ole subjektiivinen, vaan se on kommunikaatiota. Lähtökohtana on siis hyväksyttävä, että ihmisten eksistenssien välillä on mahdollista olla yhteyksiä eli kommunikaatiota, ja sitä voidaan kuvata diskursseina.

Fenomenologia voidaan siis määritellä ilmiöiden, havainnon ja kokemusten tutkimiseksi. Tutkimuksessa haastattelemani toimijat, joilla ei todennäköisesti ollut teoreettista tietoa fenomenologiasta tai sen eri suuntauksista, toivat puheessaan esille juuri omakohtaisen kokemuksen merkityksen. Diskurssianalyyseissä sijoitin ”kokemuksen” oman tulkintani ja tietojeni mukaan ns. paikka-diskurssiin. Mitä muuta voidaan vielä sanoa kokemuksesta? Verbi ’kokea’ on suomenkielessä vanhaa indoeurooppalaista perua. Kokemus merkitsee edellä kuvatun mukaisesti aistihavaintoa ja sen kautta syntyvää tietoa. Mutta ”kokemuksen” ala on laajempi, sillä voimme ”kokea” yhtä hyvin katiskaa kuin järkytyksiä tai hankkia seksuaalisia kokemuksia tai uskonnollisia kokemuksia. Kokemuksesta voidaan myös oppia. Kokea -sanan johdannainen on verbi kokeilla, johon pohjautuvat kokeilu ja koe.

Kokemukseen liittyvien filosofisten oppisanojen kantoja ovat kreikan *empereia* ja latinan *experientia*. Kreikkaan pohjautuvat sanat *empiirinen* eli kokemusperäinen ja *empirismi*, joka tarkoittaa oppia aistikokemuksesta käsitteiden ja tiedon lähteenä ja perustana. Näiden vastakohdantana ovat *rationaalinen* eli järkiperäinen ja *rationalismi*. Empiirisen ja rationaalisen tiedon välinen erottelu tunnetaan myös latinan termeillä *a posteriori* (kokemuksen jälkeen) ja *a priori* (ennen kokemusta). Immanuel Kantin filosofian keskeinen teesi oli se, että ulkoinen kokemus ei ole passiivista vaikutteiden vastaanottoa ja kopiautumista, vaan ihmismielen sisäänrakennetut

havainnon muodot (aika, avaruus) ja ymmärryksen kategoriat (esim. kausaliteetti) jäsentävät tietoa. Kantin mukaan tietomme ei kohdistu olioihin sinänsä vaan ilmiöihin eli fenomeeneihin.¹⁰ Sisäistä havaintoa on kutsuttu myös introspektioksi. Sillä on keskeinen asema kartesiolaisessa filosofian traditiossa, jossa ihmisen varmint tietoa on itsetarkkailun avulla saavutettu tietoa oman mielen ilmiöistä. Edmund Husserlin fenomenologia voidaan nähdä kartesiolaisen ohjelman jatkona, kun se asettaa ulkoisen maailman sulkeisiin ja keskittyy tarkastelemaan tietoisuudessamme esiintyviä mentaalisia akteja ja niiden intentionaalista suhtautumista kohteisiinsa. Semioottista pragmatismia edustanut Charles M. Peirce oli kartesiolaisuuden ankara kriitikko, mutta hän kehitti kuitenkin ajatuksen välittömiä ilmiöitä tutkivasta faneroskopiasta (eräänlaista fenomenologiaa). Peircellä ilmiöiden kvaliteetit kuuluvat ensimmäiseen kategoriaan, mutta niitä täydentävät toiseen ja kolmanteen kategoriaan kuuluvat faktat ja lait. (Haaparanta ja Oesch 2002, 9–13)

Kuten edellä fenomenologian eroavuudet Husserlin ja Heideggerin kohdalla jo osoittivat, ei ”kokemus” filosofiassa ole vain tieto-opillinen käsite, vaan sillä on myös merkittävä aseman ontologiassa. George Berkeley pyrki 1700-luvun alussa osoittamaan, että ainetta ei ole, ja päätyi äärimmäiseen idealismiin eli kaikki on ideoita. Hänen mukaansa ”esse est percipi”, ts. jonkin olion havaituksi tuleminen ei ole ainoastaan sen tiedostamisen, vaan myös sen olemassaolon edellytys. Peircen kanssa samaan pragmatismiin suuntaukseen kuuluvan John Deweyn instrumentalismissa kokemuksen (*experience*) käsitteellä on keskeinen asema. Tosin sen rinnalla hän puhuu myös luonnosta (*nature*), mutta luonto ei ole metafyyminen, ihmisestä riippumaton ulkomaailma, vaan ympäristö, jonka kanssa ih-

Kuva 84. Paukkulaisten joulujuhla sodan aikana Lapuan suojeluskuntatalolla (nykyisin Nuorisotalo). Kaikki työntekijät perheineen olivat mukana. Tarkoitus oli ilmeisesti kannustaa isänmaallista henkeä ja taistelutahtoa raskaina aikoina. Eturivissä sotilasarousia puolustusministeriön edustajia ja johtajia, aivan edessä lapsia.

minen on jatkuvasti vuorovaikutuksessa toiminnassa ja tutkimuksessa. Kokemuksen käsite on erittäin tärkeä myös nykyisessä mielen filosofiassa, jonka useimmat edustajat kannattavat jotakin materialistista versiota. Koska ihminen on kuitenkin kulttuuriolento, hänen kokemusmaailmallaan on myös olennaisesti sosiaalinen luonne, jota on vaikea redusoida fysikaaliselle tasolle. (Haaparanta ja Oesch 2002, 9–13)

5.4 Kenen identiteetti?

Omassa toimintaympäristössäni ja tutkimuksessa olen huomannut ihmisten käyttävän imago-sanaa usein, mutta sen sijaan identiteetistä ei juurikaan puhuta. Imago kuuluu kaupunkimarkkinoinnin ja viestinnän käsitteistöön, ja moniulotteisesti tavoite- ja mielikuvien kanssa se on monipuolinen ja toimiva. Paikan ominaisuutena identiteetin, kuten sitä edellä kuvasin, täytyy olla myös paikkaan kuuluvan tai sille rakennetun imagon takana. Kun imagoa suunnitellaan ja rakennetaan, sen perusteiden valinnassa kannattaa olla tarkka. Imagon pysyvyys ja onnistuminen ei ole taattu, jos se on päälle liimattua eikä sillä ole

yhteyttä yhteisön sisältäpäin syntyneeseen identiteettiin¹¹.

Palaan vielä maantieteilijä Edvard Relphiin, joka on tutkinut teoksessaan ”Place and Placelessness” muunnelmia paikan kokemisesta. Hän selvittää paikan kokemisen erilaisia osatekijöitä ja intensiteettejä ja väittää, että ihmisten ja heidän asuin- ja kokemupaikkojensa välillä on syvällä vaikuttavia psykologisia yhteyksiä. Voin hyväksyä tämän; olenhan jo edellä tuonut esille Tuanin määritelmän paikasta merkityksen keskuksena, jonka ihminen tuntee sisäelimiensä. Relphin tärkeänä paikan ominaisuutena on identiteetti. Hän analysoi paikkojen identiteettiä eli sitä samuutta, mikä erottaa sen muista paikoista. Hän analysoi myös ihmisten identiteettiä eli sitä henkilön tai ihmisryhmän suhdetta paikkaan, joka koetaan kuulumisena paikkaan tai sisäpuolisuutena, vastakohtana ulkopuolisuuden tunteelle. Empaattinen sisäpuolisuus on Relphille halua avautua paikan merkityksille, nähdä ja arvostaa identiteetin olennaisia piirteitä. Paikkaan liittyvän identiteetin rakentaminen on merkityksen antoa paikalle ja näin lähellä kollektiivisen muistin käsitettä.

Paikkojen merkitykset ovat juurtuneet fyysisiin puitteisiin, esineisiin ja toimintoihin, mutta ne eivät ole niiden omaisuutta – pikemminkin ne kuuluvat inhimillisille aikomuksille ja kokemusten ”omistukseen”. Taiteilijat, valokuvaajat ja kirjailijat osaavat puristaa identiteetin pieneen piirteeseen, joka jollain tavoin vangitsee paikan olemuksen.

Paikan identiteetti on yhdistelmä kolmesta toisiinsa liittyvästä osatekijästä: fyysiset piirteet, aktiviteetit tai toiminnot sekä merkitykset ja symbolit. Mikään näistä ei vähennä toisen arvoa. Paikan identiteetti ei ole kuitenkaan vain kolmen päätekijänsä yhteistuote, vaan se on myös sosiaalisesti rakentunut. Toisin sanoen identiteetti vaihtelee yksilön, ryhmän tai paikan yhteisesti hyväksytyyn kuvan välillä. Moniin tarkoituksiin riittää, että paikan imago (mielikuva) on sen identiteetti ja että imagojen sosiaalisen rakenteen ymmärtäminen on olennainen ennakkoehto identiteetin vastanavaksi: Minä, Muut ja Me.

”Minän kommunikointi Muiden kanssa on pääasiallisesti mahdollista vain niiden merkkien ja symbolien kautta, joiden ainoa mahdollinen pohja on Me, joka tekee ne tehokkaasti valideiksi. Jos haluaa erottaa Minän, Muut ja Meidät, on sa-

maa kuin haluaisi häivyttää tai tuhota tietoisuuden itsensä.” (Relph 1976, 57)

Kun yritän selvittää identiteetin käsitettä, muodostuvat sisäpuolisuus ja ulkopuolisuus merkittäviksi ilmaisuiksi. ”Se että olet sisäpuolella, merkitsee, että tiedät missä olet.” Sisä- ja ulkopuolen välisiä eroja ilmentävät monet ja selvästi näkyvät seikat – rakennusten seinät ja vanhojen kaupunkien muurit, kaupungin rajamerkit, kansalliset rajat, lisäksi vaikkapa sanonnat kaupungin sisällä tai ulkopuolella. Tässä yhteydessä ovien, porttikäytävien ja kynnysten paikkaa rajaava merkitys tulee erityisen selväksi. Uskontotieteilijä ja myyttien tutkija Mircea Eliade (1959, 18, 25) kirjoittaa kuitenkin, että kynnysten merkitys ei ole vain siinä, että ne rajaavat ulko- ja sisätilan erilleen. Kynnys myös näyttää rajan, jonka voi ylittää ja päästä toiselle puolen.¹²

”Ei ole olemassa paikkaa, jolla ei olisi identiteettiä. Ei merkitse mitään, vaikka nuo kolme tekijää eli puitteet, toiminta tai merkitykset, vaihtelevat, identiteetti jatkaa olemassaoloaan ainakin minimaalisena fyysisen selviytymisen ja sosiaalisen hyväksyttävyyden oppaana. Kun se keran on kehittänyt, joko yksilön, ryhmän tai joukon mielestä, paikan identiteetti säilyy niin kauan kuin se sallii hyväksyttävää sosiaalista vuorovaikutusta ja sillä on uskottavuutta - tämä tar-

Kuva 85. Paukkulaisia tulossa töihin tai kenties lähdössä pyöräretkelle joskus 1940-luvulla. Kuva otettu tehtaan portin edessä kadulla. ”Tie mustanaan polki väkeä sinne --”.

koittaa niin kauan kuin se on yhteisön piirissä legitiimoiu.” (Berger ja Luckmann 1967, 92–108).

Kun identiteetti on syntynyt yhteisön tai yhdyskunnan kokemuksen myötä, se kestää niin kauan kuin paikan symbolit ja merkittävyys säilyttävät merkityksensä. Tämä lähenee myöhemmin tässä luvussa muistin yhteydessä esille ottaamani Maurice Halbwachsin ajatusta, että kollektiivinen muisti säilyy niin kauan kuin se on elävän ihmisjoukon kokema.

Eri ryhmillä ja yhteisöillä on erilaiset edut tai tietämys, ja heillä on myös paikoille eri identiteetit. Paikan identiteetti, vaikka se onkin paikalle kuuluva ja sen omaisuutta, vaihtelee koki-ajan mukaan. Relph määrittelee ’paikan identiteetin’ fenomenologisesti, ihmisen kokemuksesta lähtien, ja Lynch kirjoittaa myös ’paikan identiteetistä’, mutta ovatko nämä kuitenkin vain tulkitakehyksen apurakenteita? Voiko edes sanoa, että ”paikalla” on identiteetti, jos se ei itse sitä tunne, vaan se on meidän kokemuksemme?

Kulttuuritutkija Stuart Hall esittää ajatuksen, että identiteetti liittyy vain subjettiin ja on subjektin omaisuutta tai ominaisuus. Hänen yksilön ja yhteisöjen identiteettiä koskevan tutkielmansa alussa on kolme erilaista käsitystä identiteetistä, joita erottaa niiden suhde subjettiin. Hall erottaa valistuksen subjektin, seuraavaksi sosiologisen subjektin ja kolmanneksi postmodernin subjektin. (Hall 1999, 21–23).

Valistuksen subjekti perustui käsitykseen, että ihmisillä on keskus, he ovat täysin yhtenäisiä yksilöitä, joilla on järki, tietoisuus ja toimintakyky. Keskus koostui sisäisestä ytimestä, joka sai alkunsa, kun ihminen syntyi, minkä jälkeen se vain ikään kuin kehittyi auki pysyen kuitenkin olemukseltaan samana – jatkuvana tai itsensä kanssa ”identtisenä” koko yksilön olemassaolon ajan. Tämä minän olemuksellinen keskus oli yhtä

kuin ihmisen identiteetti. Kyseessä oli siis hyvin individualistinen käsitys subjektista ja hänen identiteetistään.

Sosiologinen subjektikäsite heijastaa modernin maailman kasvavaa mutkikkoutta sekä tietoisuutta siitä, että tämä subjektin sisäinen ydin ei ole autonominen ja itseään kannatteleva, vaan muodostuu suhteessa ”merkityksellisiin toisiin”, jotka välittävät subjektille tämän asuttamien maailmojen arvot, merkitykset ja symbolit – eli toisin sanoen kulttuurin. Tämän sosiologian klassisen näkemyksen mukaan identiteetti muodostuu minän ja yhdyskunnan vuorovaikutuksesta. Identiteetti tekee sillan ”sisäpuolen” ja ”ulkopuolen” – henkilökohtaisten ja julkisten maailmo-

Kuva 86. Kaksi nojatuolia kulttuurisihteerin oven edessä metallisella parvitasolla, takana oikealla lehtilukusalin lasiseinä.

jen – välisen kuilun yli. Projisoimme itsemme näihin kulttuurisiin identiteetteihin ja sisäistämme niiden merkitykset ja arvot, kun teemme niistä ”osan itseämme”. Tämä auttaa meitä liittämään subjektiiviset tunteemme niihin objektiivisiin paikkoihin, joita asutamme kulttuurisessa ja sosiaalisessa maailmassa. Näin identiteetti ”harsiutuu” subjektin rakenteeseen. Tämä sosiologinen näkemys on lähellä sitä kulttuurisesti rakennuttua identiteetin käsitettä, jonka esitin edellä ”paikan identiteettinä”.

Nykyisin subjekti, jota aiemmin pidettiin vakaana identiteettinä, on pirstoutumassa. Se ei koostu yhdestä vaan monista identiteeteistä, jotka saattavat olla joskus jopa ristiriitaisia keskenään. Tuloksena on sitten postmoderni subjekti, jota on käsitteellistetty subjektiksi ilman kiinteää, olemuksellista tai pysyvää identiteettiä. Identiteetistä tulee ”liikkuva juhla”: se muokkautuu ja muotoutuu jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla meitä representoidaan tai puhutellaan meitä ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä. Sisällämme on ristiriitaisia ja eri suuntaan tempoilevia identiteettejä, minkä vuoksi identifika-

tiomme vaihtelee jatkuvasti. Jos tunnemme, että meillä on yhtenäinen identiteetti kohdusta haetaan, se johtuu vain siitä, että olemme onnistuneet rakentamaan lohduttavan tarinan tai ”minäkertomuksen”. Yhtenäinen, varma ja johdonmukainen identiteetti on fantasiaa. Modernit identiteetit pirstoutuivat ja menettivät keskeisen asemansa tietyissä repeämissä, jotka tapahtuivat modernia tietoa koskevissa diskursseissa. Ensimmäinen siirtymä liittyi marxilaiseen ajatteluun 1960-luvulla, jolloin uudelleenlukijat (mm. Louis Althusser) esittivät, että asianmukaisesti ymmärretty marxismi syrjäytti tarkastelun keskiöstä kaikki yksilöllistä toimijuutta koskevat näkemykset. Toinen 1900-luvun länsimaisen ajattelun tärkeistä ”hajakeskityksistä” koski Freudin tiedostamattoman ”löytämistä”. Freudin teorian mukaan identiteettimme, seksuaalisuutemme ja halujemme rakenne ovat muodostuneet tiedostamattomien psyykkisten ja symbolisten prosessien pohjalta, jotka toimivat eri tavalla kuin ”järki”.¹³

Kun Hall kirjoittaa identiteetin ja subjektiviteetin hajakeskityksestä, hän viittaa Michel

Kuva 87. Näkymä Työkalutehtaasta. Rakennuksen n:o 2 tunnistaa leveistä ikkunoista. Kuvausajanohta työvaatteista päätellen 1950-luvulla, joka tapauksessa ennen vuotta 1976 (räjähdysten jälkeen ikkumat uusittiin isoruutuisina).

Foucault'n työhön. Foucault tuotti tutkimuksissaan eräänlaisen ”modernin subjektin genealogian” ja hahmotti uuden valtatyyppin, joka kehkeytyi läpi 1800-luvun ja on täydellisimmillään viime vuosisadan alussa. Se kohdistuu ensiksi kokonaisuun väestöihin, toiseksi yksilöihin ja ruumiiseen. Foucault kirjoitti, että vaikka ei ole ole-massa valtaa ilman esiintuotua päämäärää tai tavoitteita, ei valta kuitenkaan ole seurausta yksilösubjektin valinnoista, vaan valtasuhteet ovat samalla sekä intentionaalisia että ei-subjektiivisiä (Foucault 1998,70–72). Diskurssin neljäs metodologinen vaatimus Foucault'lla on ulkoisuuden periaate, jonka mukaan on tutkittava diskurssien mahdollisuuden ulkoisia ehtoja. Foucault esitteli neljänä analyysiä säätelevänä periaatteena tapahtuman, sarjan, säännönmukaisuuden ja mahdollisuuden ehdot. (ks. luku 4. 4 Foucault'n diskurssi- ja valta-analytiikka)

Stuart Hall ottaa vielä yhtenä 1960-luvun myöhäismoderniteetin hajakeskittämisen syynä esille feminismin, sekä teoreettisena kritiikkinä että yhteiskunnallisena liikkeenä. Feminismi kuuluu opiskelijakapinoiden, nuorisoliikkeiden, vallankumousliikkeiden, rauhanliikkeiden ym. yhteiskunnallisten liikkeiden joukkoon, jotka vetosivat kannattajiensa sosiaaliseen identiteettiin. (Hall 1999, 36–33).

Identiteetti on siis pikemminkin jotain, joka muotoutuu aikaa myöten tiedostamattomissa prosesseissa, kuin jotain, joka sijaitsisi syntyvässä tietoisuudessa luontojaan. Tämä ajatus identiteetin kehittymisestä myös prosesseissa sopii käsitykseeni kulttuurin prosessuaalisesta luonteesta.

Stuart Hall on erityisen kiinnostunut kansallisista identiteeteistä (Hall 1999, 45–56). Hän tutkii sitä, mitä myöhäismoderniteetissa tapahtuu kulttuuriselle identiteetille tai kuinka globalisaatioprosessi vaikuttaa kulttuuriin identiteetteihin

tai siirtää niitä paikoiltaan. Kansallisvaltion luominen ei koostu vain kulttuurisista instituutioista, vaan myös symboleista ja representaatioista. Kansallinen kulttuuri on diskurssi, se on tapa rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat ja järjestävät sekä toimintaamme että käsityksiämme itsestämme. Kansalliset kulttuurit rakentavat identiteettejä tuottamalla merkityksiä ”kansakunnasta”¹⁴, johon voimme identifioitua. Nämä merkitykset sisältyvät tarinoihin, joita kansakunnasta kerrotaan, muistoista, jotka yhdistävät nykyhetken kansakunnan menneisyyteen, ja kuvista, joita siitä konstruoidaan. Voidaan ajatella, että kansallinen identiteetti tai ”kansanluonne”, johon tapaustutkimukseni toimijat viittaavat (luku 8.3 Identiteetti ja kansanluonne), on ”kuvitteellinen yhteisö” ja että kansakuntien väliset erot sijaitsevat niissä erilaisissa tavoissa, joilla ne kuvitellaan. Käytetään monenlaisia paikallisia ja laajempia representaatiostrategioita rakentamaan arkisia käsityksiämme kansallisesta, alueellisesta tai kunnallisesta yhteenkuuluvuudesta ja identiteetistä.

Hall käsittelee kansallista kulttuuria kulttuuristen merkitysten lähteenä, identifikaation kohteena ja representaation järjestelmänä. Hän ottaa myös esille kysymyksen, ovatko kansalliset kulttuurit ja niiden rakentamat paikalliset identiteetit todella yhtenäisiä. Monikulttuurisuuden aika lokalisoituu kaikkialle ja sen sijaan, että ajattelimme kansallisia kulttuureja yhtenäisinä, niitä tulisikin tarkastella diskursiivisina keinoina, jotka esittävät eron yhtenäisyydeksi tai identiteetiksi (samuudeksi).

Hallin kansakunnan identiteetin selitysmalleja voi käyttää paikallisen identiteetin muutoksen selittämisen apuna. Jos ”kansallinen kulttuurikaan ” ei ole yhtenäinen identiteetiltään, ei paikallisenkaan ole mahdollista olla. Paikallinen

identiteetti on kyllä jotain muuta kuin ”paikan identiteetti”, joka taas on ”jotain, mitä joku siitä paikasta paikan tuntuna kokee”. Paikallinen, moniulotteinen identiteetti kuvastaa monia erilaisia käsityksiä, joita paikallisesti on liikkeellä. Jos väitetään, että on olemassa tietty paikallinen identiteetti, siihen pitää suhtautua skeptisesti ja ottaa huomioon eri ryhmien eroavat identiteetit. Paikallinen identiteetti on diskurssi siinä missä kansallinenkin.

Identiteetin rakentumisesta Roland Barthes väittää, että mytologiset konnotaatiot¹⁵ toimivat maalaisjärjen mukaan. Ihmiset alkavat pitää yleistä mielipidettä tosiasiana, tai kun puntaroidaan kahden eri vaihtoehdon välillä, on helpompi päätyä hyväksymään olemassa oleva tilanne eli status quo. Lisäksi ihmisillä on taipumus identifioida itsensä kohteeseen tai päinvastoin pyrkiä erottautumaan siitä. Identifikaatiossa eli samais- tumisessa haetaan omaa identiteettiä ja historia- kin halutaan yksityistää omaan näkökulmaan. Barthes käyttää esimerkkinä Blue Guide -mat- kaopasta, joka esittelee vain esteettisiä elämyk- siä turisteille ja jättää epäkohdat kertomatta (Bar- thes 2000, 74–77). Tätä voi pohtia myös histori- allisten paikkojen elävöittämissapahtumien yh- teydessä: kenen historiasta kerromme? Onko aina kyseessä vain nimekkäiden kuninkaiden historia tai esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla suurten talon- poikaistalojen kulttuurihistoria, vai löydetäänkö myös tavallinen pieni ihminen, hänen historian- sa ja kulttuurinsa? Valokuvaajana voin pohtia ku- vausnäkömää rajatessani, mitä haluan kuvassa näyttää ja mitä jättää pois. Kulttuurin merkit ei- vät ole koskaan viattomia, vaan ne toimivat mo- nimutkaisessa ideologisen reproduktion verkos- sa ja ovat osana tiettyä diskurssia. Barthesin myyti ei tarkoita jotain vanhentunutta sanoman si- sältöä, vaan siinä vaarallista on tapa, jolla se sat-

tumanvaraisesti antaa jollekin ilmiölle todellisuus- den merkityksen ja muodon.

Myöhäismoderniteetin ihmisellä on monia eri identiteettejä, jotka liittyvät useisiin eri dis- kursseihin. Diskurssit taas eivät ole hajakeskit- tyneen subjektin eivätkä kenenkään omaisuutta. Olen tämän tutkimuksen kirjoittamisessa käyt- tänyt runsaasti aikaa identiteetin ja imagon vä- listen yhtäläisyyksien ja erojen pohdintaan. Olen lähestynyt niitä tässä luvussa paikkaan liittyvinä ja monien eri teorioiden kautta, koska olen yrit- tänyt päästä lähelle paikan erityisominaisuuksia niiden käsitteiden kautta, jotka tapaustutkimuk- seni diskursseissa nousivat esiin. Identiteetti liit- tyä subjektin, hajakeskittyneen tai hajonneenkin subjektin kokemukseen, eikä se ole paikan pysy- vän ominaisuuden kuvaajaksi paras tai sopivin käsite, vaikka se rakennettua ja suunniteltua ima- goa aidommalta vaikuttaisikin. Jos kansallinen tai paikallinen identiteetti on diskurssi, niin myös paikan identiteetti on diskurssi ja pirstaleinen, eri tavoilla eri ryhmillä ilmenevä.

5.5 Muistin variaatiot

Paikan identiteettiin kuuluvat puitteet, toi- minnat ja merkitykset – paikalla on näiden kaut- ta diskursiivisesti ja prosessuaalisesti muodostu- va identiteetti. Identiteetti on kulttuurinen käsite ja merkitysten kautta historialla on siihen huo- mattava osuus. Mutta mikä historia tai kenen historia? Historia on mennyttä aikaa muistettu- na ja muisteltuna. Miten muistamme historian?

Muisti on sosiaalinen prosessi. Se on kyky säilyttää tiettyä informaatiota ja viittaa ennen kaikkea fyysisten toimintojen ryhmään. Nämä toiminnot auttavat meitä aktualisoimaan mennei-

tä vaikutelmia tai informaatiota, jonka esitämme itsellemme menneisyytenä. Tässä palaan taas aikaan ja sen liittymiseen paikkaan. Sosiaalisena prosessina muisti näyttöytyy identiteettiä parempana kehiksenä paikan merkitysten kulttuurisessa ja prosessuaalisessa ymmärtämisessä. Koska tapahtumilla on muistissa aina spatiaalinen kehys, voidaan ajatella että ”muisti tarvitsee paikkansa”, mutta voi joskus satunnaisesti kiinnittyä odottamattomiin paikkoihin niin kuin linnut tekevät pesänsä. (de Certeau 1988, 86)¹⁶

Edellä paikan kokemuksen yhteydessä viittasin Mircea Eliaden käsitykseen ulko- ja sisäpuolisuudesta (Eliade 1959a, 18). Myös Eliadella on käsitys muistin ja muistamisen merkityksestä ihmisen elämässä ja kokemisessa. Hän kirjoittaa ”Ikuisen paluun myytissä” merkityksellisten asioiden, ilmiöiden ja kokemusten muistamisen tärkeydestä. ”Unohtaminen” merkitsi samaa kuin voimattomuus, kyvyttömyys tai kuolema. ”Merkitys” oli jotain, joka oli säilytettävä, jonka oli ilmennyttävä tai kertauduttava yhä uudestaan, jotta muistikuvat ja niiden myötä merkitys ei häviäisi. Tässä on keskeisimmillään kyse ihmisenä olemisen merkityksestä ja transsendenttisen merkityksen ”kätkeytyemisestä” aikaan, historiaan. Yksi keskeinen kysymys on ihmisen kokemusto-

dellisuuden ja yhteisön luoma sosiaalisen todellisuuden jännite. Ihmisen ei tule Eliaden mukaan koskaan tyytyä sen historiallisen yhteisön rajoittamaan tapaan kokea tai olla ”todesti olemassa”, johon hän on sattunut syntymään, vaan hänen tulee sen lisäksi pyrkiä sellaiseen autenttisuuteen, joka ylittää ajan ja paikan rajat. Kollektiivisen muistamisen tasolla Eliade korostaa uskonnollisten käsitysten ja myyttien ja riittien merkityksen säilyttämistä ja välittämistä tuleville sukupolville.

Eliadea on pidetty systeemin tutkijana tai pelkästään mystisenä tai teologisena julistajana, mutta itse hän kuvasi tutkimustapaansa pelastavaksi hermeneutiikaksi. Minä haluan kuitenkin kiinnittää huomiota Eliaden historiakäsitykseen ja siihen, mitä hän tarkoittaa ikuisella paluulla. Eliade itse on torjunut väitteet antihistoriallisuudesta ja korostanut, että uskontotieteilijänä hän käyttää empiiristä lähestymistapaa, ts. keskittyy uskontohistoriallisiin tosiasioihin eli siihen, mitä ihmiset sanovat tekevänsä tai kokevansa. Näitä hän sitten pyrkii ymmärtämään ja tekemään ymmärrettäväksi muille. (Eliade 1992, jonka esipuheessa viite teokseen Eliade 1959b)

Kuva 88. Paukun työntekijöitä 1960-luvulla paikallislehden kuvaamana, ilmeisesti jonkun työtoverin läksiäisissä. Toistuvat rituaalit kantavat kollektiivista muistia. Vanhemmilla naisilla on vielä huivit ja esiliinat vanhaan malliin.

Kuva 89. Museot ovat kollektiivisen muistin paikkoja. Patruunatehtaan museontila oli monta vuotta tyhjänä, vaihtuvien näyttelyiden tilana.

Yksi ihmisen onnettomuuksia on Eliaden mukaan lineaarinen historiakäsitys. Hän toteaa, että usko jatkuvaan kehitykseen ja jokaisen taapahtuman ainutlaatuisuuteen on varsin uusi, vasta muutaman vuosisadan ikäinen ilmiö. Sen sijaan ongelman ratkaisu, ikuisen paluun myytti tai usko eri vaiheiden loputtomaan toistumiseen tunnetaan kaikkein varhaisimmistakin kulttuureista. Nietzschen filosofiassa ikuisen paluun myytti oli saanut takaisin alkuvoimansa; hän arvosti enemmän elämää sinänsä kuin yksittäisen ihmisen elämää sekä ymmärsi ihmisen olevan todellisesti olemassa vasta kadotettuaan tietyn ajan ja paikan hänelle määrittelemän ”minän”. Eliaden historiakäsitys perustuu myyttiseen aikaan; ihminen saa voimansa ja luo itsensä kumoamalla myyttien ja symbolinen avulla sen, mikä todellisuudessa on

epäolennaista: ajan ja historian. Eliaden myytti on viattomampi ja katsoo taaksepäin; se ei ole kuin Barthesin myytti, joka ohjailee ihmisten mieliä ja identiteettejä kiinnittymään sattumanvaraisiin todellisuuksiin.

Eliade korosti kollektiivisen muistamisen tasolla uskonnollisten käsitysten sekä myyttien ja riittien merkityksen säilyttämistä ja välittämistä edelleen seuraaville sukupolville. Eliaden todellisuuskäsitys perustuu äärimmäisen vahvasti arkkityyppien olemassaoloon. Hänen tulkintansa mukaan esine tai teko on todellinen vain sikäli kuin se jäljittelee tai toistaa alkukuvaa, arkkityyppejä. Todellisuus saavutetaan vain ja ainoastaan kertaamisen tai osalliseksi tulemisen tietä. Kaikki se, millä ei ole esikuvaa, on Eliaden maailmassa vailla merkitystä, puutteellisesti todellista. Ihmisilläkin on taipumus muuttua arkkityypiksi, esikuvalliseksi. Tämä taipumus voi näyttää paradoksaaliselta sikäli, että traditionaalisten kulttuurien ihmiset eivät tunne itseään todellisiksi muuten kuin lakatessaan nykyajan tarkkailijan näkökulmasta olemasta itsenäisiä ja tyytyessään jäljittelemään ja kertaamaan jonkun toisen tekemistä. Toisin sanoen he eivät tunne olevansa todellisesti olemassa, ”täysin oma itsensä” muutoin kuin lakatessaan olemasta sitä. (Eliade 1992, 34–35)

Kollektiivinen muisti on yksi yhteisöjen kehittämistä ja edelleen kehittyvistä osakkuuksista, jota tarvitaan nykyisen ylitsepuksuavan historiatiedon järjestämiseen. Historian liikkuva samio kulkee tiedon ja julkisen menon muodossa ylöspäin, täynnä arkistoja, dokumentteja, monumentteja; ja sitten mäkeä alas kuin historiallisen työn sointuva ja elävä kaiku. Se kuuluu sekä hallitseville että hallituille luokille. Kaikki taistelevat vallasta tai elämästä, selviytymisen ja edistyksen puolesta. Muisti on olennainen osa sekä

individualistista että kollektiivista identiteettiä, jonka kuumeinen etsintä on nykyisin sekä yksilöiden että yhteisöjen perustoimintaa. (LeGoff 1992, 98)

Kollektiivisen muistin ymmärtämiseksi otan lähtökohdaksi yksilöllisen muistin. Muisti on aktiivinen sosiaalinen prosessi, jota ei voi samastaa mieleen palauttamiseen. Tästä lähtökohdasta muistin tutkimus kuuluu psykologiaan, neuropsykologiaan ja biologiaan, tai jos kyseessä on muistin häiriötila, merkittävin näistä amnesia, lähinnä psykiatria. Eri yhteiskunnissa on ollut käytössä oppimiseen, toisin sanoen muistissa säilyttämiseen, erilaisia tekniikoita.

Yksilöllisestä muistamisesta psykologi Endel Tulving on esittänyt kestromuistin jakautumista eri osa-alueisiin.¹⁷ Yhdessä osassa ovat muistiin pohjautuvat, automaattisesti eli ilman muistelu muistettavat toiminnot tai tapahtumat, ku-

ten esimerkiksi polkupyörällä ajo. Toisessa osassa on geneerinen eli semanttinen muisti, joka viittaa ajattomiin ja abstrakteihin, toisten kanssa jaettavissa oleviin tietoihin ja käsityksiin. Tietorakenteet toimivat ajatteluamme ohjaavina malleina, ja niiden avulla tunnistamme sekä yhdistämme asioita ja ilmiöitä; esimerkiksi sopii polkupyörällä ajaminen kulkemisen välineenä. Kolmantena on olemassa episodinen eli tapahtumamuisti, joka on henkilökohtaisesti koettujen, konkreettisten tapahtumien muistamista. Näin muistamme esimerkiksi polkupyörällä ajamisen oppimistilanteen. Geneerinen muisti luo kognitiivis-käsitteellisen perustan muistoille, episodinen muisti taas kuvittaa niitä henkilökohtaisilla tapahtumasisällöillä. Autonoeettinen tietoisuuden muoto karakterisoi episodista muistia. Ajan rooli muistamiselle on tärkeä; episodinen muisti on ainoa, joka on orientoitunut menneisyyteen.¹⁸

Kuva 90. Valtion Patruunatehdas joskus 1920-luvulla. Korkean lauta-aidan etupuolella eli kylän puolella näkyy pari laituria; tehtaan myrkyt eivät vielä pelottaneet uimareita tai matonpesijöitä. Tehtaan piippu symboloi tuolloin edistystä eikä ympäristöriskejä.

Kuinka tuttu onkaan edellä kuvatus kaltaisen kokemus, jossa muisti näyttäisi liittyvän tapahtumapaikkoihin, eli episodinen muisti uudistaa tilan tai paikan kokemuksen. Muisto voidaankin määritellä muistiin tai mieleen jääneeksi elämykseksi, muistikuvaksi. Sen voi ainakin osittain erottaa muistitiedosta, jota omakohtaiseenkin kokemukseen viittaavana on etnologisesti ja myös folkloristisen tutkimuksen käsitteenä totuttu pitämään painotetummin kollektiivista, yhteisöllistä muistiaineesta kantavana.

Tutkimuksen kannalta on kiinnostavaa yrittää paneutua tarkemmin yhteiseen, kulttuurisesti tai sosiaalisesti kehittyneeseen muistiin. Ranskalainen Jacques LeGoff esittää historiallisen muistin viisi eri kehitysvaihetta tai kollektiivi-

Kuva 91. Ison Tehtaan toisen kerroksen tehdassalissa on kamarimusiikkisali. Tässä tilassa oli ennen peruskorjausta muutaman vuoden väliaikaisesti ampumarata; monikäyttövaatimuksista huolimatta sitä toimintoa ei yritetty sovittaa yhteen musiikin kanssa.

sen muistin ilmaisua. Vanhinta on kirjoitustaidottomien yhteisöjen etninen muisti. Etninen muisti perustuu myytteihin ja sille ovat tärkeitä ns. muistajat (memory-men, mnemonistit). Toisena vaiheena on esihistoriasta antiikin aikaan ulottuva kehitys, jolloin alkoi siirtyminen suullisesta muistista kirjoitettuun muistiin. Keskiajan muisti oli tasapainoilua suullisen ja kirjoitetun muistin kesken. 1500-luvulta nykyhetkeen ulottuu vaihe, jossa kirjoitettu muisti lisääntyy jatkuvasti. Viidentenä vaiheena on nykyajalle luonteenomainen muistiaineksen runsaus. (LeGoff 1992, 54)

Kollektiivisen muistamisen kohteissa on tapahtunut muutoksia: Aluksi muistia alettiin ilmentää ja juhlistaa erilaisin monumentein, joita olivat esimerkiksi Egyptin obeliskit, antiikin Rooman triumfikaaret ja hautapaadet, 1900-luvun Tuntemattoman sotilaan haudat eri puolilla Eurooppaa. Kirjapainotaito on ollut historiallisesti merkittävin (länsimaisen) kollektiivisen muistin kehittäjä ja lisääjä. Parina viime vuosisatana ovat lisäksi tulleet mitalit, rahat, postimerkit, rakennukset, katujen nimikilvet, turismi matkamuistoneen, jokamiehen taidoksi demokratisoitu valokuvaus (visuaalisen muistin ja ”ajan” tallentaminen) sekä vielä postikortit ja videotallenteet. Mutta kollektiivinen muisti ei ole vain voitto, se on myös vallan väline ja kohde. Tätä taistelua muistamisen ja tradition ylivallassa, muistamisen manipulointia, voi katsoa parhaiten sellaisten yhteisöjen näkökulmasta, joiden sosiaalinen muisti on suureksi osaksi oraalista ja jotka ovat vasta luomassa kirjoitettua kollektiivista muistia.

LeGoff esittää neljä kategoriaa kollektiivisen muistin paikoista:

- 1) Topografisia kollektiivista muistia säilöviä paikkoja ovat arkistot, kirjastot ja museot.

2) *Monumentaalisia kollektiivisen muistin paikkoja ovat hautausmaat ja erilaiset monumentit.*

3) *Symbolisiksi kollektiivista muistia ilmentäviksi ”paikoiksi” LeGoff nimeää seremoniat, pyhiinvaellukset, vuosi- ja syntymäpäivät.*

4) *Funktionaalisia kollektiivisen muistin paikkoja ovat omaelämäkerrat, yhdistykset, seurat, järjestöt.*

LeGoffin kategorioista rakennetun ympäristön konkreettisia paikkoja ovat lähinnä topografiset ja monumentaaliset kollektiivisen muistin paikat sekä symboliset ”paikat” kuten seremoniat yms., joihin kuuluvat niiden tapahtumapaikat. (LeGoff 1992, 95–96)

Kollektiivisen muistin organisoimiseksi käytetään välineenä muun muassa traditiota. Vanhuksilla on aikaa vuorovaikutuksessa keskenään suullisen tradition hiomiseen. Yksityinen traditio on mahdottomuus samoin kuin yksityinen kielikin. Traditioon liittyy yleensä rituaaleja.¹⁹ Traditio on aktiivista ja tulkitsevaa. Voitaisiin olettaa, että rituaali liittyy kiinteästi niihin yhteiskunnallisiin kehyksiin, joista traditiot saavat eheytensä ja integriteettinsä, rituaalilla varmistetaan tradition säilyminen. Rituaali kietoo traditio osaksi käytäntöä, mutta on tärkeää nähdä, että se myös enemmän tai vähemmän erotetaan arjen pragmaattisista tehtävistä. (Giddens 1995, 92–93)

Traditio on nähty liimaksi, joka piti koossa esimoderneja yhteiskuntajärjestyksiä; mutta toiston ja yhteiskunnallisen koheesion välillä ei ole kuitenkaan välttämätöntä yhteyttä, tradition toistoluonne on selitettävä eikä vain yksinkertaisesti oletettava. Toisto merkitsee aikaa – voisi sanoa, että se on aikaa – ja traditiolla taas on jotain tekemistä ajan kontrolloinnin kanssa. Giddens sanoo että traditio on sellaista suuntautumista menneisyyteen, joka saa – tai pikemminkin pakottaa – menneisyyden vaikuttamaan voimakkaasti ny-

kyisyyteen. Traditio²⁰ on ikään kuin nykyisyydessä läsnä oleva menneisyyden kuva tai muisto (muisti). (Giddens 1995, 91),

Jokin tradition ajatuksessa edellyttää säilymistä, mutta oikeastaan traditiot muuttuvat koko ajan. Traditionaalisella uskomuksella tai käytännöllä on eheyttä ja jatkuvuutta, joka vastustaa ajan iskuja. Traditiot ovat luonteeltaan orgaanisia. Ne kehittyvät ja kypsyvät, heikentyvät ja kuolevat. Tietyn tradition määrittelemiseksi sen eheys, integriteetti ja autenttisuus ovat siten tärkeämpiä kuin kesto. Voidaan ajatella, että vain ”kirjoitavissa” yhteiskunnissa – jotka siis ovat jo menettäneet traditionaalisuuttaan – on jotain näyttöä tradition ajallisesta kestosta.

Traditio liittyy muistiin, erityisesti sen ”kollektiiviseen” varianttiin, ja sisältää rituaaleja. Se kytkeytyy ilmiöön, jota Giddens kutsuu kaavalliseksi totuuskäsitykseksi. Säilyäkseen traditio tarvitsee vartijoita. Siihen sisältyy sekä moraalista että emotionaalista sitoutumista, toisin kuin tapojen noudattamiseen. Tradition tavoin ”muisti” koskee ainakin jossain mielessä menneisyyden organisointia suhteessa nykyisyyteen. Menneisyys jatkaa olemassaoloaan tiedostamattomassa, ja unet ovat merkityksiä ilman organisoivia yhteiskunnallisia kehyksiä. Ne näyttävät joskus olevan pelkkiä toisiinsa liittymättömiä fragmentteja ja omituisia tapahtumaketjuja.

Muistin tai muistamisen kollektiivista luonetta on selkeimmin korostanut Maurice Halbwachs. Hän esittää, että menneen mieleen palauttaminen edellyttää kommunikointia muiden kanssa; se mikä ei ole yhteisesti jaettavissa olevaa muistiaimesta, on unohdettua. Halbwachsin mukaan muistellemme yhdessä muiden kanssa ja tällöin mieleen palauttamamme asiat ovat muutoksen ja uudelleen arvioinnin kohteena. Näin muistelumme auttamatta menettää yksilöllisen luon-

teensa ja ikään kuin sulautuu osaksi yhteistä, kollektiivista muistia.

Kollektiivisen muistin käsitettä voi lähestyä myös ranskalaisen sosiologin Émile Durkheimin kirjoitusten kautta. Durkheim²¹ käsitti yhteiskunnallisen subjektiviteetin kollektiivisena tai jollekin kollektiiviselle kuuluvana. Yksilön toiminnan merkitys ei Durkheimin mukaan palaudu yksilön intentioihin, vaan kollektiivisen tajunnan (conscience collective = kollektiivinen omatunto) merkityksiin tai arvoihin, ja sosiaaliset faktat määräävät yksilön toiminnan. Sosiologian metodisäännöissä Durkheim erityisesti korosti rakenteiden (ts. kollektiivisen tajunnan) pakottavaa voimaa yksilöihin nähden. Näin persoonallisuus onkin itse asiassa harhaa, ja kysymys on vain sosiaalisten roolien hiukan erilaisista kombinaatioista. Sosiaalinen olemassaolo on siis tyystin kollektiivisten faktojen määräämää. Uskontoa käsittelevissä teoksissaan Durkheim taas tuo teoriaansa lisää niitä seikkoja, jotka korostavat rakenteiden pakottavaa voimaa; rituaalikäyttäytyminen, kollektiiviset representaatiot ja idea kollektiivisesta tiedostamattomasta.

Synnymme kieleen ja sen kertomiin yhteiskunnallisiin suhteisiin. Kyse on merkityksistä,

jotka eivät ole meidän yksityisten tekojemme tuloista. Kielessä artikuloidut yhteiset symboliset ilmaukset ovat sosiaalistamisen välineitä. Kieli on myös kulttuurinen ja poliittinen ohjausjärjestelmä, johon menneisyydestä periytyvät arvot on tallennettu. Tämä kielen funktio toteutuu ja toimii paljolti tiedostamatta. Émile Durkheim onkin todennut, että jokaisessa meissä on jonkin verran eilisen ihmistä, ja se hallitsee meissä väistämättä, koska nykyisyys merkitsee vähän verrattuna pitkään menneisyyteen, jonka kuluessa meidät muodostettiin ja josta me olemme tulosta. Tuo eilisen ihminen muodostaa meidän tiedostamattoman puolemme.

”Kollektiivinen tajunta” ilmaisee omantunnon tapaan moraalista valveutuneisuutta ja emootioita yhteisössä. Durkheimin kollektiivinen omatunto on tietyn yhteisön jäsenten jakamien uskomusten ja tuntemusten abstrakti kompositio, eikä sitä ei voi pitää transsendenttisesti olemassa olevana objektina. Näyttää siltä, että Durkheim uskoi jokaisessa yhteiskunnassa tarvittavan jatkuvuuden tunnetta ja yhteyttä menneisyyteen. Erään tulkinnan mukaan Durkheimin kollektiivinen omatunto onkin sosiaalisesti kehittyneen kulttuuriperinnön orgaaninen metafora (Giddens 1995). Menneisyys sitoo identiteetin yksilöihin ja ryh-

Kuva 92. Tämä kuva tehtaan henkikunnasta vuodelta 1929 alkoi tutkimuksen aikana muodostua Paukun kollektiivisen muistin symboliksi, johon palaan vielä luvussa 8. Kuvasta aukeni kerroksittain eri merkityksiä. Kollektiivinen muisti säilyy niin kauan kuin se on elävän ihmisjoukon mielisä, mutta se voi siirtyä uudeksi muistoksi museon tai museossa oleva valokuvan kautta.

miin ja auttaa meitä näkemään kollektiivisen muistin yhtenä perustavaa laatua olevana sosiaalisen elämän muodostajana. Durkheimin esitti, että varhaisten yhteiskuntien muistorituaaleissa muodostui sosiaalinen muisti ja sosiaalinen koheesio. Ei ole varmaa, tarkoittiko Durkheim, että ”kollektiivinen omatunto” katoaa kokonaan, kun siirrytään mekaanisesta orgaaniseen solidaarisuuteen (primitiivisestä tai traditionaalisesta yhteiskunnasta moderniin; työn uudelleen jakamiseen), mutta ilmeisesti hän ajatteli sen progressiivisesti heikkenevän ja antavan yhä enemmän sijaa yksilöiden reflektiivisille ajatuksille.

Englantilaisen sosiaaliantropologi Mary Douglasin mukaan Durkheimin teoria oli kyllä evolutionaarinen malli, mutta siinä oli vain kaksi vaihetta: mekaanisen solidaarisuuden primitiivinen ja orgaanisen solidaarisuuden moderni vaihe. Durkheimin malli oli Douglasin mielestä liian jäykkä sovellettavaksi nykyiseen sosiaaliseen maailmankuvaamme (Douglas 2000,70). Esimerkiksi Maurice Halbwachsian ”kollektiivinen muisti” on paljon dynamisempi ja nokeampi teoria sosiaalisesta reproduktiosta ja näyttää, kuinka Durkheimin kollektiivinen omatunto käsitteenä muuttuu sosiaalisessa maailmassa. Myös Durkheimilla oli teoria vaihdosta, joka näkee yhtymäkohtia tuotannon vaihdon organisoinnin ja kategorioiden ja uskomusten systeemin välillä.

Jos Durkheim näyttää ajattelevan, että ihminen toimii kollektiivisen rakenteen pakottamana, on Halbwachs taas sitä mieltä, että mikään muisto (memory = muisti) ei ole mahdollinen ilman yhteiskunnassa elävien ihmisten muodostamaa kehystä, jonka tehtävä on määrätä ja pelastaa heidän muistonsa (recollection = mieleen palauttaminen). Tähän tulokseen on päädytty tutkimalla uni- ja afasiatiloja, joissa muistin alue on luonteenomaisesti kaventunut. Näissä kehys

muotoillaan uudelleen, se on muutettu ja osittain jopa tuhoutunut, vaikkakin eri tavalla. Tämä vertaaminen uniin ja afasiaan auttaa todellakin nostamaan esille sosiaalisen kehyksen aspektit. Afasiaa on monentasoista, on monia eri asteita muistin katoamisesta. Mutta on kuitenkin erittäin harvinaista, että afaatikko unohtaisi olevansa sosiaalisen yhteisön jäsen. Hän tajuaa itseään ympäröivien ihmisten itsensä kaltaisen ihmisyyden. (Halbwachs 1992, 43)

Maurice Halbwachs kehitti käsitteen kollektiivinen muisti ja on äärimmillään sitä mieltä, ettei ole olemassa puhtaasti sisäistä muistamista (mieleenpalautumista), joka tapahtuisi pelkästään individuaalisessa muistissa. Todellakin siitä hetkestä, kun mieleen palauttaminen tuottaa kollektiivisen havainnon, se voi itsessään olla vain kollektiivinen; olisi mahdotonta ihmiselle kuvata (representoida) itselleen uudelleen jotain, käyttäen vain omia voimiaan, joita hän ei olisi voinut esittää itselleen aiemmin – paitsi jos hänellä on turvanaan ryhmänsä ajattelu. (Halbwachs 1992, 169)²²

Halbwachs osoittaa, että kollektiivinen muisti ei ole oikeastaan annettu, vaan sosiaalisesti konstruoitu käsitys (tai ajatus = notion), eikä siinä ole kyse mistään mystisestä ryhmämielestä.

”Kun kollektiivinen muisti vahvistuu ja saa voimansa yhtenäisestä ihmisjoukosta, niin yksilöt ryhmän jäseninä ovat ne, jotka muistavat.”
²³ (Halbwachs 1993, 23, suomennos minun)

Halbwachs on siis sitä mieltä, että kaikki muistaminen tapahtuu sosiaalisessa yhteisössä eli yhdessä jonkin ryhmän kanssa, kuten perheen, suvun, kylän tai kansan kesken. Muisti on kuin kieli – se on kollektiivinen prosessi. Hänen mielestään myös individuaalinen muisti on sosiaalisesti konstruoitu. Hänen näkemyksensä mukaan on vain kaksi tilaa, joissa ihminen on muistama-

ton, ilman sosiaalisesti rakentunutta muistiaan: unessa ja sairastaessaan afasiaa. Lisäksi Halbwachs haluaa osoittaa, ettei menneisyys, eikä ainakaan erityisesti individuaalisesti koettu menneisyys, säily yksilön muistissa, vaan siellä kollektiiviset representaatiot rakentavat menneisyyden nykyhetkeen. Menneisyys ei ilmene sellaisenaan säilytettynä, vaan käy niin, että menneisyys konstruoidaan uudelleen nykyhetkessä. Halbwachs loi sosiologiaan ajatuksen, että meidän tämän hetkiset ratkaisumme ja mielikuvamme vaikuttavat käsitykseemme menneisyydestä. Niinpä kollektiivista muistia voi pitää menneisyyden rekonstruktiona nykyhetkessä.

Vaikka Halbwachs melkein kokonaan mitättöi yksityisen muistamisen, hänen sosiaalinen konstruktionsa kollektiivinen muisti, joka syntyy ryhmän jäsenten muistellessa yhdessä, ilmeisesti vaihtelee. On olemassa useita kollektiivisia muisteja, kuten on ihmisryhmiäkin. Näin ajateltuna kollektiivisesta muistista on monta variaatiota, samoin kuin Stuart Hallin mukaan voi olla monta erilaista identiteettiä. Kansan tai kansanosan muisti kantaa erilaisia aineksia mukanaan, kuten monia identiteettejäkin.

Niinpä kollektiiviset muistin kehykset eivät rakennu yksilöiden muistien yhdistelmänä, eivätkä ne ole tyhjiä muotoja, joihin jostain muualta tulevat mieleen palautumiset sitten asettuisivat. Kollektiiviset kehykset ovat todella tarkalleen kollektiivisen muistin käyttämiä välineitä, joilla menneisyyden mielikuva rekonstruoidaan niin, että se sitten on sopusoinnussa yhteiskunnan kunkin aikakauden dominoivien ajatusten kanssa. (Halbwachs 1992, 40)²⁴

Ryhmän fyysinen muoto kuvastuu ihmisten maankäytössä: kuinka asutus kylissä sijaitsee tai onko kaupungin jakautumisessa eri osiin havaittavissa vastaavuuksia eri sosiaaliluokkien välillä tai taloudellisten aktiviteettien kesken jne. Nämä asutuksen fyysiset ilmenemismuodot edustavat vahvimmin käsitystä, joka ryhmällä on itsestään ja erityisesti kollektiivisesta muistista. Halbwachs esittää todella voimakkaan näkemyksen siitä, mikä sitoo ihmiset yhteen. Kollektiivinen muisti, kuten yleensäkin muisti, yhdistää ihmiset. Muistilla on erityisesti kollektiivinen funktio.

Kuva 93. Näkymä prässi-huoneesta ennen muutosrakentamista. Prässit oli tuotu paikalle 1962, ja seinät ja katto rakennettu siten niiden ympärille. Vanhat ulkoseinät oli kalkittu valkoisiksi. Tämä näkymä toi mieleeni ensi käynnillä keskiaikaisen linnan sisäpihan.

On selvää, että vaaran uhatessa joukot koontuvat yhteen ja ovat kekseliäitä, ja nämä hetket muistetaan. Mutta mikä sitoo ihmisiä yhteen tyyninä ajanjaksoina, kun päivittäinen elämä kulkee rutiinomaisesti eteenpäin? Fyysisen ympäristön viitevarasto saattaisi toimia varmistavana tekijänä aktiivisten ja passiivisten ajanjaksojen aikana kollektiivisen elämän jatkuvuuden. Halbwachs kirjoittaa, että kollektiivinen muisti täyttää aktiivisten ja passiivisten vaiheiden välit. Silloin käytetään erilaisia heroisten tekijöiden rituaalisia ja seremoniallisia muotoja, jotka pitävät muistin elävänä pitkästyttävien rutiinien aikanakin. Eivät yksin seremoniat auta meitä pitämään menneisyyden muistikuvia mielessä, myös muistiinpanojen kehys ja maamerkit viittaavat erinomaisesti menneisyyteen. Menneisyys ei kollektiivisen muistin voimalla ole mikään vankila, vaan meillä on vapaus valita, mitkä muistot pidämme.²⁵

Yi-Fu Tuan ei tunnista kollektiivisen muistin (tai yleensäkkään muistin) merkitystä nykyisyydelle. Hän esittää, että johonkin paikkaan juurtuminen on erilainen kokemus kuin se, että jollakin on tai hän on kehittänyt ”paikan tunnun”.

Hän kirjoittaa, että todella juurtuneella yhteisöllä on kyllä muistomerkkejä ja temppeleitä, mutta niillä tuskin on museoita tai menneisyyden säilyttämisen tähtääviä yhdistyksiä. Olemassa oleva pyrkimys, jonka tarkoituksena on herättää paikan tuntu (sense of place) ja menneisyyden tuntu (sense of the past), on useimmiten tarkoituksellinen ja tietoinen. (Tuan 1974, 198) Kun pyrkimys on tietoinen, on siinä tietoinen järki (mieli) tekemässä työtä. Tietoinen mieli nolaa menneisyyden, koska järki muuttaa menneisyyden kokonaan nykyiseksi tiedoksi, jolloin se lakkaa olemasta ”muistia” eli menneisyyttä.

Michel Foucault toi kulttuurintutkimukseen tuulahduksen antihistoriasta eli ajattelutavasta, joka ajallisten käsitteiden sijaan etenee mieluummin tilallisin termein. Kun muisti liitetään aikaan ja paikkaan, Foucault loi tilallisiin käsityksiinsä sopivan käsitteen vastamuisti. Modernin maailmankuvan historia oli nähty kehitysprosessina, johon kuului tietoisuuden edistystä ja aika olemassaolon projektina. Foucault’lle genealogia (sukututkimus, tässä kielen polveutuminen aiemmista vaiheista) ei kuitenkaan ollut vain tapa tarkastella menneisyyttä. Se ei myöskään ollut mi-

Kuva 94. Tehtaan työläisiä vuonna 1927. Tässä kuvassa eivät ole kaikki työntekijät, vaan nimenomaan valmistuspuolen henkilöt.

Kuva on saatu Patruunatehtaan museoon Kanadaan muuttaneelta ”tytöltä” eli Fanny Hillin albumista. Valokuvamuisto säilyi tärkeänä kiinnokohtana kotimaahan, merkityksellisempänä kaukana kotoa kuin niillä, jotka vielä kymmeniä vuosia kulkivat tehtaan portista sisään.

Kuva 95. Paukun työnteijöitä Ruokalarakennuksen edessä parhaimpiinsa pukeutuneena eli jossain juhlatilanteessa. Ruokala oli varmasti monenlaisten juhlienkin pitopaikka ja yhteisöllisyyttä kasvattava rakennus. Seremoniat ja niiden suorituspaikat ovat kollektiivisen muistin paikkoja. Kuva Fanny Hillin albumista Kanadasta.

kään uusi historian metodi, joka paljastaisi aiemmin kätkössä olleita asioita ja antaisi niille paikan historiassa, ehkä identifioiden ne, jotka aiemmin olivat ilman identiteettiä. Foucault näki, että tosiasiaa kyse olikin näiden identiteettien vähittäisestä murentamisesta eli paradisesta ja hajottavasta työstä, jota hän kutsui vastamuistiksi. (Ojakangas 2003, 18)

”Historiallisella aistilla (Wirkliche Historie, todellinen historia, genealogia) on kolme käyttötapaa, jotka kohta kohdalta asettuvat kolmea historian platonista modaliteettia vastaan. Yksi on parodinen ja todellisuutta hajottava käytäntö, joka muodostaa vastakohdan historialle muistamisena tai tunnistamisena; toinen on purkava ja identiteettiä hajottava käyttö, joka muodostaa vastakohdan historialle jatkuvuutena tai traditiona; kolmas on uhraava ja totuutta hajottava käyttö, joka muodostaa vastakohdan historialle tiedonalana.”(Foucault 2003, 99)

Foucault’lle vastamuisti merkitsee ”historiallisen aistin” vapauttamista ”ylihistoriallisesta historiasta”, mikä tarkoittaa irrottautumista platonismista tai paremminkin asettautumista kolmea platonista historian modaliteettia vastaan. Foucault on sitä mieltä, että Kantista lähtien ”aika” on asetettu aina ”tilan” edelle; Hegelin historia, Bergsonin kesto, Heideggerin ajallisuus – kaikissa näissä näkyi tilan devalvaatio. Tilaa

on pidetty ajattelun ja toiminnan kannalta kuolleena ja konservatiivisena dimensiona, mutta Foucault on tilan filosofi siinä kuin vallankin. Hän vaatii, että ajan dynamiikkaa vastaan on asetettava tilan statiikka, sillä vain tila, tilallistaminen - ”taistelukentän topologinen kartoitus”- luonäkymän niistä vallan strategisista tapahtumapaikoista, jotka muodostavat olemassa olevien muotojen materiaalsen pohjan. Foucault’n tarkoitus ei tosiaankaan ollut lisätä uskoa ihmiskunnan edistykseen ajassa, vaan luoda reformin mahdollistavaa tietoa paikallisiin taisteluihin. (M.F. Pouvoir et corps, teoksessa Dits et écrits II, Gallimard 1994, 759; Ojakangas 2003, 20)

Olen käsitellyt tässä paikan tunnun ja muistin yhteyttä. Muisti on silta menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Muisti ei kuitenkaan ole samaistettavissa historiaan; muistaminen tapahtuu nyt, tässä hetkessä. Foucault’n ajatus vastamuistista on perustavaa laatua jälkimodernia aikaa elävän nykymaailman selityksille. Mutta Foucault nostaa kuitenkin tilan aikaa tärkeämmälle paikalle eikä näin pakota hylkäämään spatiaaliseen kehukseen liitetyn kollektiivisen muistin merkitystä paikan ja identiteetin selityskehikossa.

Sosiologi Maurice Halbwachs sanoo, että kollektiivinen muisto (muisti) elää vain niin kauan kuin se on elävän ihmisjoukon tai yhteisön kokemus. Kun se katkeaa, astuu kuvaan historia, joka jäädyttää muistot yhteisiksi stereotyyppioiksi. Näin muisti on vastakohtainen narratiiviselle historialle. Kollektiivinen muisti on pikemminkin jotain, joka edelleen ajatuksena liikkuu nykyisyydessä ja on osa jonkin joukon aktiivista elämää. Nämä muistot ovat monimuotoisia ja erilaisia, speaktaakkelimaisia ja lyhytaikaisia, niitä ei ole koottu eikä taltioitu. Jokainen muisto, kuten Halbwachs muistuttaa, esiintyy spatiaalisessa kehyksessä. Se ilmenee ennen kaikkea luonnonmaisemassa, ja se on myös kaupunkien ja paikkojen järjestyksessä, jotka muistaminen nostaa esille.

Niinpä kulttuurinen tai sosiaalinen muisti esiintyy tulkittuna objekteihin, joihin on keskitetysti varastoitunut merkityksiä, sellaisia merkityksiä, joita jokin ihmisryhmä pitää itsestään-selvyyksinä. Tällaisia objektivoiteja voivat olla historialliset tekstit tai runouskin. Ne voivat olla myös monumentteja, kuten rakennuksia tai veistoksia, merkkejä, muistuttamaan pystytettyjä ra-

kennuksia. Toiseksi kulttuurinen (kollektiivinen) muisti säilyy säännöllisesti toistetuissa ja toistetaviksi tarkoitetuissa käytännöissä, kuten festivaaleissa, seremonioissa, riiteissä. Sosiaalinen ja kulttuurinen muisti on, kuten yksilöllinenkin muisti, kiinnittynyt paikkoihin, joko sellaisiin paikkoihin, joissa on tapahtunut jotain merkittävää ja ainutlaatuista, tai paikkoihin, joissa esitetään säännöllisesti uudelleen merkittäviä tapahtumia.

Amerikkalaisen arkkitehdin M. Christine Boyerin teos ”The City of Collective Memory” maalaa silmiemme eteen fenomenologis-esteti- tisen, taidehistoriaan ja kaupunkirakenteen kehittymisen kuvaukseen perustuvan tulkinnan kollektiivisesta muistista spatiaalisessa kehyksessä. Teos on vaikuttanut ajatteluuni ennen tutkijaksi siirtymistäni. Teos on yksi perusteellisimpia kuvauksia kollektiivisen muistin tulkitsemisestä, mutta samalla se on kuin kertomus kansakunnan kulttuuriympäristön käsitteen synnystä.

Boyer kirjoittaa kaupungista, joka on arkkitehtuurin kollektiivinen ilmenemismuoto ja kantaa kudotussa ja puretussa rakennelmassaan muistijalkia aiemmista arkkitehtuurin muodoista, ase-

Kuva 96. Koveron Maijan läksiäiset 31.7.1981 Isossa Tehtaassa. Harvinaista, että kuvasta löytyi päiväys. Ei näy enää huiveja eikä juuri esiliinojakaan, maripaitoja ja paitapuseroita kuten muuallakin samaan aikaan.

makaavoista ja julkisista muistomerkeistä. Kollektiivisen muistin kaupungissa joudutaan asettamaan kyseenalaiseksi arkkitehtuurin, urbaanin muodon ja historian välillä vallitseva suhde. Joskus voi käydä jopa niin, että nimi on ainoa jääne historiasta: alueiden ja rakennusten käyttötarkoitukset muuttuvat, ja niiden fyysinen muoto ja ilmeneminen on muuttunut perusteellisesti. (Boyer 1996, 31)

Kollektiivisen muistin kaupungissa pitäisi julkisen tilan sisältää jatkuva urbaani topografia ja spatiaalinen rakenne. Sen pitäisi käsittää niin köyhät kuin rikkaatkin paikat, kunnianarvoiset ja vaatimattomat monumentit, pysyvät ja lyhytaikaiset muodot. Siellä pitäisi olla paikkoja julkiselle kokoontumiselle ja keskustelulle, mutta yhtä lailla tilaa myös yksityisluontoisille muiste-

Kuva 97. Näkymä Lapuan Patruunatehtaan museosta, joka avattiin Isossa Tehtaassa maaliskuun alussa 2006. Museot eivät nykyisin ole vain tavaroiden säilytystä varten, vaan myös kokemuksellisia elämyksiä varten.

luretkille ja henkilökohtaiseen rauhaan vetäytymiselle. Ihmisten muisti kaupungista on teatralinen ja kiinnittynyt erityisesti näköaloihin, matkaamme ajassa taaksepäin katsomalla kuvia, jotka tuovat varhaisempaa kaupunkia pala palalta mieleen.

”Myymisen taide dominoi nykyisin urbaania kaupunkitilaa, muuttaen sen arkkitehtonisten tyylien ja muodikkaiden elämänmuotojen toripaikaksi.” (Boyer 1996, 65)

Nämä amerikkalaiselle kaupungille tyypilliset piirteet ovat olleet Suomessakin pitkään havaittavissa. Kaupunkitilat sisältävät käsitteellisiä ja aineellisia järjestelmiä, jotka luovat sekä kuvitteellisia että todellisia vaikutuksia. On kiinnitettävä huomiota materiaalisten muotojen ilmenemisen lisäksi myös tietoa antaviin käsitteellisiin prosesseihin.

Historia ja muisti ovat muuttuvia elementtejä, kun kyseessä on kaupungin säilyttäminen tai restaurointi. Usein historia on valjastettu tiettyyn käyttötarkoitukseen ja muisti taas toimii elävänä ja liikkuvana ilmaisuna. On matkustettava ajassa taaksepäin muistin avulla. On käytettävä tallennettuja kuvastoja, joihin sisältyy maalauksia, valokuvia, elokuvaa ja arkkitehtuuria. Arkistoihin, museoihin, ensyklopedioihin ja muistiteattereihin kerättyinä nämä visuaaliset kuvat (ikonit), jotka kerran on varastoitu ja luokiteltu, voivat olla myös myöhempien sukupolvien uudelleen tarkastelun kohteena. Globaali sähköinen media muuttaa käsityksiä kollektiivisen muistin, historian ja kaupunkitilojenkin suhteista. Muisti käyttää menneisyyttä, joka on rekonstruoitu kuvista, ja näitä kuvia voidaan manipuloida ja järjestellä miten vain umpimähkään. Mutta tämä muisti voi antaa vastauksena enemmän kuin tiedostamme, ja se voi purskahtaa näkyviin odottamattomalla tavalla ja vaatia hyväksytyjen traditioiden muuttamista, varoittaa Boyer. (Boyer 1996, 68–69)

Kuva 98. Näkymä Lapuan Patruunatehtaan museosta 2006. Museot ovat erityisesti kollektiivisen muistin paikkoja. Suuret valokuvat tekevät tilan "asutuksi", ihan kuin niihin voisi astua kuin suoraan menneseen.

Boyer kuvaa teoksessaan modernin taidehistorian ja rakennustaiteen historian varsin nuoren kehitymiskaaren. Hän tuo esiin mm. Alois Rieglin, Walter Benjaminin, Viollet-Ducin sekä John Ruskinin aikoinaan taidehistoriaan uusina tuomia ajatuksia ja käsityksiä. Nämä käsitykset ovat myös suomalaisen rakennustaiteen historian ja kulttuuriympäristön käsitteen muodostumisen taustalla. Boyer käsittelee mielenkiintoisesti myös valokuvan merkitystä kollektiiviselle muistille sekä mm. Roland Barthesin²⁶ ja Walter Benjaminin näkemyksiä valokuvan luonteesta.

Siihen, mitä on aiemmin pidetty arvokkaana, on suuresti vaikuttanut Alois Riegl ja hänen käsitteensä "Kunstwollen" (kollektiivinen tahto tai taiteellinen tahto), jonka hän esittää ilmevästi intentionaalisesti ja transparentisti kunkin aikakauden taiteessa. Riegl näki historiallisiin monumentteihin liittyvän kolmenlaisia arvoja: muistoarvoa, historiallista arvoa sekä iän antamaa arvoa. Hänen mukaansa historialliset monumentit voitiin jakaa kahteen luokkaan: tiettyä suurta aikaa tms. kansakunnan menneisyydessä kunnioittavat tietoisesti suunnitellut muistomerkit sekä myös ei-tarkoitukselliset muistomerkit, kuten rauniot tai reliikit. Kuten Halbwachsin kol-

lektiivinen muistikin, nämä suunnitellut monumentit elävät niin kauan kuin olosuhteet ovat muistissa. Antiikin ajalla ja keskiajalla oli olemassa vain näitä intentionaalisia (tarkoituksellisia) muistomerkkejä. Renessanssin aikana alettiin kunnioittaa reliikkejä, kun uskottiin niiden kuvastavan kultaista aikaa ja sisältävän universaaleja arvoja; "tattomasti" syntyneet muistomerkit oli rakennettu toiseen tarkoitukseen, mutta sitten hylätty, ehkä muuten käyttämättöminä tai tuhoutuneina. Rieglin mukaan iän tuomat arvot olisivat demokraattisimpia ja epäitsekäimpiä arvoja, eikä kellään olisi oikeutta kiistää iän tuomaa arvoa. Raunioiden tai jäänteiden katsottiin 1800-luvulla saattavan liikuttaa katsojaa mystisellä tavalla: niihin sisältyi näkymiä enemmän kuin mitä oli käsin kosketeltavissa, ajan patinaa ruvettiin arvostamaan. Iän mukanaan tuoma arvo on ihmisten keskuudessa helpoimmin hyväksyttävissä. Jos jokin ei ole riittävä vanha (tämä näyttää subjektiivisesti riippuvan asiayhteyksistä tai arvioijan asemasta) se ei voi olla arvokas. Tämän olen huomannut itsekin työssäni sekä kaupunginarkkitehtina että koko maakunnan kulttuuriympäristöohjelmaa laatiessani.

1800-luvulla kuitenkin asetettiin historialliset artefaktit vastakkain iän tuomien arvojen suhteen. Historiallisia monumentteja arvostettiin, koska ne edustivat tiettyä tyyliä, aikakautta tai koulua ja olivat autenttisia dokumentteja. Restauroinnin tehtävä oli palauttaa ne mahdollisimman lähelle alkuperäistä ideaa, jotta seuraavat sukupolvet näkisivät stabilisaation jäljet. 1900-luvulla tarvittiin historiallisia arvoja opettamaan iän arvoa. Museoituja ja suojeluyhdistyksiä perustettiin taistelemaan sitä muistinmenetystä vastaan, jonka edellinen vuosisata oli aiheuttanut. Rieglin mukaan historiallista tutkimusta ja konservointioppia tarvittiin, jotta voitaisiin omaksua egoististen arvojen sijaan altruistisia arvoja: nämä olivat oleellisia askelia kohti yhteiskuntaa joka hyväksyisi kaikenlaiset taide- teokset, niin monumentaaliset kuin marginaaliset, ja lopulta myös luonnon sinällään, elinvoimaisena osana hyvinvointiaan ja elämisen laatua. (Boyer 1996, 141–146)

1800-luvulla syntyi kaksi vastakkaista koulukuntaa suhtautumisessa muistomerkkeihin, kollektiivisen muistin ilmentymiin ja niiden historialliseen restaurointiin : Englannissa John Ruskin ja Ranskassa Viollet-Le-Duc. Kumpikin piti tavallaan arkkitehtuuria optisena muistiteatterina. John Rus-

kin näki, kuinka moderni elämä kaikissa muodoissaan vyöryi kaupunkeihin. Hänen mielestään parantava metsän ja pellon inspiraatio näille urbaaneille joukoille voisi antaa ”muinaisen arkkitehtuurin voimaa”. Ruskin piti ”katsomista” yhtä tärkeänä kuin ”lukemista”. Matkustaminen, museoissa käynti, karttojen katselu, arkkitehtuurin tutkiminen ja jopa asemakaavan tutkiminen olivat optisia keinoja, joilla henkilö voi järjestää visuaalista muistiaan. Ruskin uskoi, että suurin asia mihin ihminen pystyy, on ”nähdä jotain” ja sitten kertoa se muille yksinkertaisella tavalla. Jokaisen rakennuksen kunnia ja muisti on sen iässä, totesi Ruskin. Arkkitehtuurin oli hänen mukaansa toimittava historian kulmakivenä, dokumenttina, jota voi lukea, kristillisen uskon muistomerkkinä, ja sellaisena sitä piti arvostaa ja kunnioittaa. (Boyer 1996, 275)

”Voimme elää ilman häntä, ja palvoa ilman häntä, mutta emme voi muistaa ilman häntä. Kuinka kylmää on kaikki historia, kuinka elotonta kaikki kuvakieli, verrattuna siihen, mitä elävä kansakunta kirjoittaa ja turmeltumaton marmori kantaa.”
²⁷ (Ruskin 1849,169; suomennos minun)

Ruskinista on sanottu, että hän muumioi kaiken tarkastelemansa menneisyyden objekteiksi, ja muutti jokaisen kaupungin museoksi. Ranskas-

Kuva 99. Sotilaspukuiset Patruunatehtaan ampujat. Kaikki patruunatyypit testattiin aseilla tehtaan omalla koeammuntaradalla.

sa Viollet-Le-Duc taas luotti dokumentoivaan valokuvaukseen keinona säilyttää ja nähdä paras osa menneestä. Restauraajan tuli hänen mukaansa siten palauttaa rakennus aiottuun muinaiseen loistonsa, vaikka se ei menneisyydessä siihen aivan olisi yltänytään. Hän yritti kehittää yleispätevää restauroinnin kieltä. Jos rauniot olivat Ruskinin todellinen ilo, niin Viollet-Le-Ducin katse taas osui vain ulkoiseen pintaan ja rakennuksen paljastamaan strukturaaliseen kieleen. (Boyer 1996, 276)

Boyerin ”kollektiivisen muistin kaupungin” syntyminen perustuu kaupunkitilan kokemukseen, valokuviin, muistiin ja elävään traditioon. Nykyajan ihmisen eheyden tunne on mennyt palasiksi jo aikoja sitten. 1800-luvulta asti eri maissa on säädetty lakeja, joilla yritetään suojella kollektiivisen muistin paikkoja. M. Christine Boyer lopettaa oman teoksensa anglosaksisten maiden rakennusperinnön suojeluun ja säilyttämiseen liittyvien toimenpiteiden kuvailuun.²⁸ Johdannossa esitin suomalaisen ”kulttuuriperintö”- tai ”rakennettu kulttuuriympäristö” -käsitteen tämän hetkisen ”virallisen tai hallinnollisen” käsityksen. Kollektiivisella, paikkoihin liittyvällä muistilla on suomalaisessakin kulttuuriympäristön käsitteessä oma merkityksensä. Hallinnon pitäisi kyetä ottamaan huomioon myös paikallisen tason kollektiivinen muisti ja paikallisen identiteetin diskurssi ja omaksumaan ne virallisiin määritelmiin.

Yhteenvedon totean vielä, että paikka määritellään sijainnin, kokemuksen ja merkityksen kautta ja voidaan katsoa, että ”paikan identiteetti” (määriteltynä puitteiden, toimintojen ja merkitysten kautta) sisältyy riittävän tarkasti jo paikan käsitteen määritelmään. Paikan identiteetti (kuten ihmisten, kansakunnan jne. identiteetti) on kuitenkin diskursiivinen käsite eikä mikään pysyvä paikan ominaisuus. Toisena jää päällim-

mäiseksi toteamus, että muisti on aina kollektiivinen, koska se on sosiaalinen prosessi. Kollektiivinen muisti on prosessi, joka liittyy menneisyyden nykyaikaan ja nykyisiin paikkoihin. Ei ole kysymys taianomaisesta ”yhteisestä muistista”, vaan kaikki muisti on sosiaalisesti rakentunutta ja siten kollektiivista, vaikka yksilöt itse muistavatkin. Yksilöt käyttävät muistaessaan kollektiivisen muistin muistamisen rakenteita.

Paikan muisti tai kollektiivinen muisti vaihtelee eri ryhmien kokemuksena siinä kuin kansalliset tai paikalliset identiteetitkin, mutta kun kollektiivisen muistin määrittelyssä otetaan huomioon se, mitä Maurice Halbwachs sanoo sen elävänä pysymisestä, se tulee pysyvämmän tai tarkemmin määrittelyksi: Kollektiivinen muisto (muisti) elää vain niin kauan kuin se on elävän ihmisjoukon tai yhteisön kokemus. Kun yhteisön kokemus katkeaa, astuu kuvaan historia, joka jäädyttää muistot yhteisiksi stereotyyppioiksi.

Lehtikirjoitukset ja muu dokumentoitu aineisto, kuten suunnittelu- ja päätöksentekoa asiakirjat, kertovat minun käyttäneen puhunnassani ja teksteissäni näitä luvussa 5 esittelemiäni käsitteitä, eli ne ovat olleet minulle merkityksellisiä. Koska olen ollut yhtenä toimijana mukana Lapuan Vanhan Paukun ympärillä liikkuneissa diskursseissa, olen mitä ilmeisimmin vaikuttanut tapauksen tapahtumahetkellä muiden toimijoiden ajatteluun. Esitän seuraavissa luvuissa, joissa kuvaan diskurssien muodostumista, että paikka, muisti ja kokemus nousevat selvästi esille myös haastatteluaineistosta.

Edellisessä luvussa 4 kokosin teoreettisen käsitykseni kulttuurista. Kulttuuri kielenä ja prosessina on tarkastelun pohja, jolla diskurssianalyysikin lepää. Kulttuurin ajattelevien prosessina on ollut erityisen tärkeää tälle tapaustutkimukselle, vaikka se käsitteelekin ympäristöä eli

jotain, joka on paikannettavissa ja josta näkyvä osa on konkreettista, kivistä ja puusta rakennettua. Tutkimukseni kohde ovat merkit, merkitysten muodostuminen kulttuurisessa prosessissa tai diskursseissa, jos niin halutaan sanoa. Edellisen luvun teoriasta lähtee työkaluna mukaan tapaustutkimuksen empiriaan diskurssianalyysi.

Kun Foucault korostaa lähestymistavassaan valtaa ja historiallista prosessia, siinä ei ole kyse totuuden saavuttamisesta, vaan siitä, miten diskurssit tuottavat ja uusintavat valtasuhteita. Kulttuuriset systeemit ovat itseensä viittaavia ja itsensä ylläpitäviä satunnaisia yrityksiä luokitella ja ymmärtää maailmaa. Diskurssianalyysi on tämän tapaustutkimuksen metodi, mutta fenomenologinen paikan ymmärtäminen ja kokemuksellisuus nousivat diskurssien kautta mukaan. Vaikka ihmiset puhuvatkin kokemuksistaan ja Vanhasta Paukusta paikkana, pysyvät heidän kokemuksensa heidän ominaan, enkä ole pyrkinyt tutkimaan niitä sisältä päin fenomenologisesti. Diskurssianalyysia käytän juuri siitä lähtökohdasta, että puhe ei kuvaa suoraviivaisesti kokemuksia, vaan ihminen tuottaa selontekoja, joiden merkitysrakenteet hän poimii kulttuurista, kiinnittäen itsensä näihin rakenteisiin. Muisti on siis Halbwachsin mukaan aina luonteeltaan kollektiivinen ja jatkuvasti uusinnettava eli kulttuurinen prosessi. Paikkakokemukset ovat näin myös luonteeltaan kulttuurisia ja niiden tutkiminen diskurssien kautta perusteltua.

1 ”Imago on henkilön, liikeyrityksen tms. usein tietoisesti itsestään antama kuva, joka on yhtäältä jokin ulkoinen, visuaalinen ja viestinnällinen ja toisaalta ihmismielen sisäinen mielikuva. Tämä määritelmä liittyy imagoon myös tietyn kohteen, tapahtuman tai henkilön lähettämien viestien havaitsemista ja tulkintaa eli tällöin

yksilökohtaisen tulkinnan kautta mieleen syntyy tulkinnan kohdetta koskeva subjektiivinen tietorakenne.” (Suomenkielen perussanakirjan mukaan 1991)

Psykoanalyttisenä terminä imago tarkoittaa henkilöstä muodostunutta psyykkistä kuvaa, joka jää pysyvästi vaikuttavaksi tekijäksi. Kolmantena merkityksenä esiintyy eläintieteellinen termi ”imago”, joka on hyönteisen täysimuotoinen aikuisvaihe. (Otavan Sivistyssanat, Kaarina Turtia, 2001)

2 Daniel Boorstin: *The image, a guide to pseudo-events in America 1962* (Karvosen mukaan 2000, 77–85) Aiemmin imagon rinnalla ”rehellisempänä” tai todellisempana esiintyi ”ideaalinkäsite”. Jos ideaalin ajatellaan johtuvan ideasta ja olevan lähellä ihannetta (idols), voidaan imagoa pitää olevan ”imitarista” (matkimisesta) lähtöisin olevana. Image tulee Boorstinin mukaan latinan sanasta ”imitari”, joka tarkoittaa imitointia tai jäljitteilyä. Boorstinin määritelmän mukaan image (imago) on minkä tahansa kohteen ja erityisesti henkilön ulkoisen muodon keinotekoinen jäljitelmä tai representaatio. Imago on siis keinotekoinen päinvastoin kuin ideaali. Imaget (imagot) konstruoidaan tarpeen mukaan ja ne ovat välineitä, siinä missä ideaalit ovat itseisarvoja. Imaget on tehty miellyttämään, ideaalit eivät kosiskele.

Imago huijauksena Boorstinilla – tämä käsite kuuluu mediaan ja markkinointiin – kuuluuko se sitten myös siihen vaiheeseen, kun yleensä ottaen jokin asia, ilmiö, ihanne tai ominaisuus (identiteetti?), tuoteistetaan.

3 Semiotikassa merkkiä, jonka suhde objektiin perustuu samankaltaisuuteen, kutsutaan ikoniksi. Jos ikonisuus perustuu suhteisiin eli merkivälineen osien välillä on samanlaisia suhteita kuin objektiin osien välillä, kyse on diagrammista. Perusesimerkki on kartta. Jos ikonisuus syntyy kahden merkivälineen rinnastuksesta, kyseessä on metafora. Kun ikoninen suhde perustuu laatuojen samanlaisuuteen, puhutaan kuvasta. Tässä kuvan käsite ei liity pelkästään näkemiseen, sillä ikonisuuden perustana olevat laatuominaisuudet voidaan havaita myös muiden aistien avulla. Jos merkivälineen ja objektiin suhde perustuu jatkuvuuteen, merkkiä kutsutaan indeksiksi. Jos merkivälineen liittyy objektiin konventio eli sääntö, on kyseessä merkkisuhde nimeltä symboli. (Veivo ym. 1999, 44–46)

4 Myös muuta, kuten anatomiassa topologia tarkoittaa elinten ja rakenteiden sijaintisuhteita käsittelevää anatomian osaa; lääketieteessä synnytysopissa topologia tarkoittaa tarjoutuvan osan ja synnytyskanavan suhdetta; geometriikassa topologia tarkoittaa pistejoukkojen ominaisuuksia geometrian ja joukko-opin avulla tutkivaa matematiikan haaraa.

5 Maantieteellinen kenttämittaus, pinnanmuodostus tai elimistön tai elimistön osan paikallisten suhteiden kuvaus.

6 Vanha Paukku nousee tutkimuksessa esiin ”paikkana”, ja vanhan patruunatehtaan alue oli minun mielessäni ”paikka” alun pitäenkin, vaikka omassa puhunnassa käytin siitä ”alue” ja ”miljöo”-sanoja.

7 “Place is a center of meaning constructed by experience. Place is known not only through the eyes and mind but also through the more passive and direct modes of experience, which resist objectification. To know a place fully means both to understand it in an abstract way and to know it as one person knows another. At a high theoretical level, places are points in a spatial system. At the opposite extreme, they are strong visceral feelings. Places are seldom known at either extreme: the one is too remote from sensory experience to be real, and the other presupposes rootedness in a locality and an emotional commitment to it that are increasingly rare. To most people in the modern world, places lie somewhere in the middle range of experience.” (Tuan 1975, 151)

8 Vrt. Halbwachsin kollektiivinen muisti, joka säilyy niin kauan kuin elävä muisto säilyy.

9 Usein toistin sitä, että Paukku on urbaanein paikka Lapualla: se on aukioineen, torneineen, ”muureineen” (tosin vain kanaverkkoaita) ym. kuin pienoiskaupunki keskellä ruraalia kirkonkylää – tässä vastakohtassa aistin sekä voimaa että heikkoutta.

Kuva 100. Ison Tehtaan julkisivu Lapuanjoelle päin pari vuosikymmentä sitten. Villiviini kasvaa edelleen, mutta nämä ikkunat, jotka 1976 oli asennettu räjähdyksessä rikkoutuneiden paikalle, vaihdettiin peruskorjauksessa puiteiltaan enemmän alkuperäistä jakoa seuraaviksi. Tässä näkymää vielä pimentää pumppaamo, jonka toiminnot lopulta saatiin siirretyksi muualle.

10 Nykyiset tieteelliset realistit katsovat, että tietomme kohdistuu suoraan reaali maailman olioihin, mutta on aina joissain suhteissa epätäydellistä tai epätäsmällistä. Nämä kiistat koskevat siten perinteistä ongelmaa siitä, voidaanko kokemusten piiristä tai kokemusten avulla jollakin kriteerillä erottaa harhat (appearances) ja todellisuus (reality).

11 Identiteetti, myöhäislatinan identitas (1) log. samuus, merkki = . (2) Mat. identtisen yhtälön ilmaisema yhteys. (3) Ominaislaatu, omin olemus, yksilöllisyys; henkilöys. (4) Psyk. yksilön kokonaiskäsitys itsestään toimivana yksilönä ja omien ja toisten yksilöiden havaintojen kohteena, minätunne, ominaislaatu. (5) Valtio-oikeudessa ja kansainvälisessä oikeudessa valtion pysyminen samana sisäisistä muutoksista huolimatta. (idem= lyh. id., sama, sama asia) (Otavan Sivistysseuran kirjasto, Kaarina Turtia 2001)

12 "The threshold concentrates not only the boundary between inside and outside but also the possibility of passage from one to the other."

13 Teoria oli varsin tuhoisa kartesiolaiselle tietävälle ja rationaalille subjektikäsitteelle, jolla on kiinteä ja yhtenäinen identiteetti. Tällä on ollut syvä vaikutus viime vuosisadan loppupuolen ajatteluun. Esimerkiksi psykoanalytikko Jacques Lacanin mukaan itsen muotoutuminen Toisen "katseessa" avaa lapsen suhteen sen ulkopuolella oleviin symbolisiin järjestelmiin ja muodostaa näin hetken, jolloin lapsi astuu erilaisiin symbolisen representaation järjestelmiin – kieli, kulttuuri ja sukupuoliero mukaan lukien.

14 Miten moderni kansakunta kuvitellaan? Hall esittelee monista mahdollisista vastauksistaan viisi keskeistä elementtiä. (1) Ensimmäinen on olemassa kansakunnan kertomus sellaisena kuin sitä kansallisissa historioissa, kirjallisuudessa ja populaarikulttuurissa kerrotaan. Nämä tuottavat joukon kertomuksia, kuvia, maisemia, skenaarioita, historiallisia tapahtumia, kansallisia symboleja ja rituaaleja, jotka edustavat tai representoivat niitä yhteisiä kokemuksia, suruja, voittoja tai katastrofeja, jotka antavat kansakunnalle merkityksen. (2) Toiseksi painotetaan alkuperää, jatkuvuutta, traditiota ja ajattomuutta. Kansallinen identiteetti esitetään joksikin alkuperäiseksi, joka on aina ollut osana asioiden luonetta. (3) Kolmas diskursiivinen strategia on se, mitä voidaan kutsua tradition keksimiseksi. Traditiot jotka näyttävät vanhoilta tai väittävät olevansa vanhoja, ovatkin usein uusia. Keksitty traditio merkitsee joukkoa käytäntöjä, jotka ovat luonteeltaan rituaalisia tai symbolisia ja pyrkivät toiston avulla teroittamaan mieliin tiettyjä arvoja ja käytösnormeja, jotka automaattisesti vihjaavat jatkuvuuteen ja sopivaan

historialliseen menneisyyteen. (4) Neljäs esimerkki kansallista kulttuuria (tai identiteettiä) koskevista kertomuksista liittyy perustamismyyttiin: tarina paikantaa kansakunnan ja kansan niin varhaiseen aikaan, että se katoaa "todellisen" ajan sijasta "myyttisen" ajan usvaan. (5) Viidenneksi kansallinen identiteetti voidaan perustaa symbolisesti ajatukseen puhtaasta, alkuperäisestä kansasta.

15 Konnotaatio viittaa kontekstisidonnaisiin merkityksiin. Ne esiintyvät, kun sanaa käytetään tietyissä tilanteissa. Konnotaatiot eivät ole pysyviä. Tekstissä esiintyvistä kielen merkijärjestelmään perustuvista merkityksistä käytetään denotaation käsitettä. Denotaatiota pidetään usein muuttumattomana, sillä konteksti ei vaikuta niihin. (Veivo et. 1999, s.67)

16 "Like those birds that lay their eggs in only other species' nest, memory produces in a place that does not belong to it. It receives its form and its implantations from external circumstances, even if it furnishes the content (the missing detail). Its mobilization is inseparable from an alteration. More than that, memory derives its interventionary force from its very capacity to be altered – unmoored, mobile, lacking any fixed position. Its permanent mark is that it is formed (and forms its "capital") by arising from the other (a circumstance) and by losing it (it is no more than a memory). There is double alteration, both of memory, which works when something affects it, and of its object, which is remembered only when it has disappeared. Memory is in decay when it is no longer capable of its alteration. It constructs itself from events that are independent of it, and it is linked to the expectation that something alien to the present will or must occur. Far from being the reliquary or trashcan of the past, it sustains itself by believing in the existence of possibilities and by vigilantly awaiting them, constantly on the watch for their appearance." (Michel de Certeau: The Practise of Everyday Life, 1988, 86)

17 Endel Tulving esitti yksilöllistä muistia koskevista tutkimuksista ensin vuonna 1972 pääjaottelun, jonka mukaan on erotettavissa kahdenlaista muistia. Hän esitti toisen olevan semanttinen ja toisen episodinen muisti. Tuohon aikaan psykologit uskoivat, että on olemassa vain yhdenlaista pitkän aikavälin muistia, joten Tulvingin kahden erillisen muistin teoriaa ei heti hyväksytty, eikä siitä vielääkään olla yksimielisiä. Esimerkki Tulvingin teorian mukaan: käytämme semanttista muistia siihen, että tiedämme että Pariisi on Ranskan pääkaupunki ja Eiffel-torni on Pariisissa, mutta episodista muistia käytämme muistaessamme oman matkamme Pariisiin.

18 Tulving fokusoi episodisen muistin eroavuutta kaikista muista muistamisen lajeista. Episodisella muistilla on ainutlaatuisen

ominaisuus: palinskooppinen orientaatio = palinscopic orientation (rearward-looking = taaksepäin katsova)

19 Modernius on melkein aina määritelmällisesti suuntautunut traditiota vastaan – eikä moderni yhteiskunta siis ole jo pitkään ollut ”jälkitraditionaalinen”? Ei – suurimman osan historiaa modernius on kuitenkin rakentanut traditiota purkaessaan sitä uudelleen. Läntisissä yhteiskunnissa tradition pysyvyys ja jatkuva uudelleenluominen on ollut keskeistä vallan oikeuttamiselle – ymmärrettynä valtion kyvyksi pakottaa suhteellisen ”passiiviset” alamaisensa (subjektinsa) omaan tahtoonsa. (Giddens 1995, 83)

20 Laaja-alaisemman käsityksen traditiosta esittää Edvard Shils. Hänen käsityksensä traditiosta tarkoittaa melkein mitä tahansa menneisyydestä nykyisyyteen välittyntä. Se sisältää materiaalisia asioita, kuten kansalliseepoksia ja rakennushistoriallisia muistomerkkejä, uskoja, mielikuvia, käytäntöjä, instituutioita: kaikki ne sisältyvät ”Traditaan”, joka tarkoittaa jälkimaailmalle jätettyjä asioita. Toiminta eli asioiden jälkimaailmalle jättäminen on traditio. Tässä ilmenee myös tradition toiminnallinen prosessiluonne. Siihen kuuluu kuitenkin tietynlainen pysyvyys tai välillinen uudistuminen, koska traditio on kyllä erotettava pelkästä muodin käsitteestä. Tuleeko sellaisesta yhteisöstä, jossa traditiot ovat heikentyneet, muodin saalista? Tradition tuottamiseen tarvitaan Shilsin mukaan kolme sukupolvea. Tämä laaja määritelmä tietysti tekee helposti hyväksyttäväksi sen näemyksen, ettei mikään ihmisyyteistä voi toimia tradition ulkopuolella. Tuleeko sellaisesta yhteisöstä, jossa traditiot toisen asteen traditiot. Moderniin aikaan kuuluu, että traditioiden purkaminen osoittautuu mahdolliseksi; emme enää ole niiden vankeja kuten muinaiset primitiiviset yhteisöt. Liberaali valinta traditioiden välillä on Shilsin kutsuna toisen asteen traditio. Tradition kehittymisen taustalla on sekä syitä että kokemuksia. Shils toteaa fenomenologisesti, että kokemus laajenee syyn ja mentaalisen horisonnin taakse ja ilmenee tekijöissä, joita ihmiset havaitsivat vain sumuisesti eivätkä pysty rationaalisesti selittämään. (Shils 1981, 34–38, 43–54.)

21 Fenomenologisesti ajatellen on vaikea käsittää Durkheimin ajatusta sosiaalisten faktojen esineluonteesta. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että niitä ei voi selittää yksilöiden ominaisuuksien kautta vaan yhteiskunnasta lähtien. Durkheim näki kulttuurin liikkeelle panevana voimana yhteiskunnassa. Durkheimin luoma merkittävä käsite on ”kollektiivinen omatunto”, joka ilmaisee moraalista valveutuneisuutta ja emootioita yhteisössä. Durkheim loi myös käsitteen kahdenlaisesta solidariteetista: eri kehitysvaiheissa olevissa yhteisöissä vallitsi joko mekaaninen tai orgaaninen solidaarisuus. Mekaanisen solidaarisuuden yhteisöissä poikkeavia rangaistaan kovasti ja väkivaltaisesti, kun taas orgaanisen solidaarisuuden vallitessa poikkeavat integroidaan ryhmään uudelleen. Käsitellessään yhteisöä kollektiivisena eikä yksilökeskeisesti Durkheim puhui myös kollektiivisesta emotionaalisesta kiihotuksesta ja kollektiivisesta kuohunnasta.

22 „There are no recollections which can be said to be purely interior, that is, which can be preserved only within individual memory. Indeed from the moment that a recollection reproduces a collective perception, it can itself only be collective; it would be impossible for the individual to represent to himself anew, using only his forces, that which he could not represent to himself previously – unless he has recourse to the thought of his group.”

23 „While the collective memory endures and draws strength from its base in a coherent body of people, it is individuals as group members who remember.”

24 „That the collective frameworks of memory (that is for instance, the family, the religion, social classes) are not constructed by the combination of individual recollections; nor are they empty forms where recollections – coming from elsewhere – would insert themselves. Collective frameworks are, to the contrary, precisely the instruments used by the collective memory to reconstruct an image of the past which is in accord, in each epoch, with the dominant thoughts of the society.”

25 „Whereas in our present society we occupy a definite position and are subject to the constraints that go with it, memory gives us the illusion of living in the midst of groups, which do not imprison us, which

impose on us only so far and so long as we accept them. If certain memories are inconvenient or burdens us, we can always oppose to them the sense of reality inseparable from our present life. *We are free to choose.*” (Halbwachs 1992, 50)

Maurice Halbwachs kuoli Buchenwaldissa 1945.

26 Yksi semiotiikan tunnetuimmista kehittäjistä ranskalainen sosiologi ja kulttuurifilosofi Roland Barthes puhui ns. strukturaalisesta ihmisestä, joka purkaa rakenteita ja kokooa niitä uudelleen sekä paljastaa samalla niiden toimintatavan. Hän ehdotti, että de Saussuren näkemystä merkin rakenteesta kuvataan kaaviolla Sa/Sé, joka ilmentäisi merkin rakennetta syvyyssuunnassa, jolloin signifé (Sé) ’sisältö’ on merkissä ikään kuin signifiantin (Sa) ’ilmaisun’ takana. Sisältö voidaan silloin tavoittaa vain ilmaisun tason kautta. Barthes selittää merkitysten tasoja seuraavasti: ilmeisin ja ensiksi havaittavissa on informatiivinen, kommunikatiivinen taso. Toinen taso on symbolinen eli signifiikaation taso. Siinä ’merkitys’, joka etsii minua, viestin vastaanottajaa, on luonnollinen merkitys eli ’sens obvie’. Symbolinen järjestys viittaa kielelliseen ja sosiokulttuuriseen merkkijärjestelmään, jossa jokainen subjekti osaltaan muodostuu. Järjestyksellä on sekä psykkinen että kulttuurinen ulottuvuus. Kolmantena Barthesilla on signifiantsin taso, jolla on ’peitetty merkitys’ eli ’sens obtus’. Tämä kolmas merkitys näyttää avautuvan lähes mystisesti kulttuurin, tietämyksen, tiedon ulkopuolelle.

27 „We may live without her, and worship without her, but we cannot remember without her. How cold is all history, how lifeless all imagery, compared to that which the living nation writes, and the uncorrupted marble bears.” Siteerattu Boyer 1996, 275; Ruskin John, *The Seven Lamps of Architecture* (1849) 1986, 169

28 Maailmanlaajuisesti konservoinnin asiaa ja kulttuuriympäristön tai kulttuuriperinnön muodostumista on tutkinut mm. Jukka Jokilehto: ”A History of Architectural Conservation”

Kuva 101. Avoimen kutsuva lehtilukusali on auki myös sunnuntaisin, vaikka kirjasto on muuten suljettu.

6. Reflektointia toimijoiden kokemuksiin

6.1 Muistikuvat suunnittelun alkuvaiheista

Lapuan vanhan patruunatehtaan alue suunniteltiin ja rakennettiin vuosikymmenen aikana Kulttuurikeskus Vanhaksi Paukuksi. Kuinka jostakin paikasta tulee kulttuuriympäristöä myös merkitysten muuttumisen kautta eikä vain fyysisesti rakentamalla tai korjaamalla? Mikä osuus

suunnittelulla oli tässä muuttumisessa? Miten kulttuuriset merkitykset tulevat esiin kulttuuriympäristössä ja millaisiin diskursseihin merkitykset osallistuvat?

Arkkitehtina näen rakennetun kulttuuriympäristön oleellisena hyvän elinympäristön osana, mutta suhtautuminen rakennussuojeluun ei kunnissa ole aina myönteistä. Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää myös, onko tämän tapaustutkimuksen puitteissa osoitettavissa, että kulttuuri-

Kuva 102. Vanha Pauku torneineen näkyy keskustaan Kirkkosillalle, edessä Laurilan silta.

ympäristön arvojen monipuolinen huomioonottaminen tietyssä tapauksessa olisi vaikuttanut vastaaviin kohteisiin kunnan muussa suunnittelussa ja päätöksenteossa? Onko mahdollista saada rakennettu kulttuuriympäristö näkyviin kunnan strategiaan, vai oliko Vanhan Paukun tapauksessa kyse kuitenkin vain onnekaasta tapahtumaketjusta? Päätöksenteko on aina vaikeaa, vaikka suunnitteluprosesseissa seurauksia arvioidaan monelta kannalta. Nykyisin on tehtävä yhä enemmän ympäristövaikutusten ja kannattavuuden analyysyjä, mutta tulevaisuus on siitä huolimatta aina tuntematon ja kokematta.

Alussa (luku 2: Suljetusta alueesta avoimeksi kulttuurikeskukseksi) kerroin Vanhan Paukun suunnittelun ja päätöksenteon tarinan omana kokemukseni. Vaikka olin ollut mukana kirjoittamassa suunnitteluraportteja esisuunnittelu-

vaiheessa 1993–94, kävin ne nyt läpi tutkijana, samoin kuin keräämäni lehtileikkeet tapauksen kulusta. Vanhan Patruunatehtaan suunnittelu ei herättänyt voimakkaita aggressioita tai intohimoja muualla kuin seminaareissa ja kokouksissa; lehtien yleisön osastoihin kirjoituksia ei paljonkaan ilmestynyt. Viralliset muistiot, raportit ja päätöksentekoon liittyvät pöytäkirjat kuvaavat ns. kunnan kannan kehittymisen. Esisuunnitteluvaiheessa neuvottelut ja tiedottaminen suunnattiin lähinnä luottamushenkilöille ja yrittäjille. Suunnittelutoimikunnassa oli seitsemän henkilöä, elinkeinotoimikunnassa on kahdeksan jäsentä. Valtuustossa on 35 jäsentä, muita luottamushenkilöitä hallituksessa ja lautakunnissa arviolta lisäksi 30. Edellisten lisäksi muita läsnäolijoita oli muistioista laskettuna 30 henkeä eli osallistujajoukko ns. Pauku-projektissa oli noin sata. Paikallislehti Lapuan Sanomilla oli asian esillä pitämisessä suuri rooli, ja sen kautta kaikki kuntalaiset saivat tietoja ensin vanhan tehdasalueen esisuunnittelusta ja sitten Vanhasta Paukusta. Kovin aktiivisesti kansalaiset eivät osallistuneet, mutta myöhemmin on määrää kovasti korostettu.¹

Olin itse kauan mukana Vanhan Paukun tapauksessa, ja tällä tutkimuksellani halusin saavuttaa vielä kerran vuorovaikutteisuutta ja reflektoida tapauksen kulkua muiden toimijoiden kanssa. Minulla ei ollut mahdollisuutta tutkia kaikkien kuntalaisten mielipiteitä, enkä voinut haastatella edes kaikkia projektiin osallistuneita. Laadullisessa tutkimuksessa valitaan tarkoituksenmukaisesti toimijoiden joukko, jota haastatellaan, eikä aseteta kysymyksiä suurelle joukolle kvantitatiivisesti. Voidakseni valita haastateltavat tein aluksi lomakekyselyn hiukan laajemmalle toimijajoukolle, ja valitsin henkilökohtaiseen haastatteluun tulevat siten, että erilaisten diskurssien

esiintulo olisi mahdollista. (Kaavio 3.3. Kyselylomakkeen saaneiden toimijoiden roolit)

Vaikka esisuunnittelussa kehitettiin kolme mallia (M 1, M 2 ja M 3) oli esillä oikeastaan vain kaksi vaihtoehtoa eli kulttuurimalli ja yritysmalli, joita voi kutsua esisuunnittelun aikaisiksi diskursseiksi. Suunnittelun ja päätöksenteon tilannetta hahmottelin lomakekyselyssä kolmen suuntauksen avulla, jotka ovat olleet erotettavissa strategisessa yhdyskuntien kehittämisessä viime vuosikymmeninä: hyvinvointisuunnittelu, taloudellinen yrittäjyys ja kulttuurinen suunnittelu. Kun kysyin, minkä strategisen suuntauksen mukaan kaupunki vastaajan mielestä lähinnä toimi, sain mahdollisuuden reflektoida vastauksia siihen päätöksenteon todellisuuteen, mikä näkyy valtuuston strategia-asiakirjoista. Tarkoituksena ei ollut selvittää, mikä oli ollut kaupungin todellinen toimintastrategia, vaan yritin saada esille vastaajien toimintatapoja voidakseni valita heistä kattavan joukon teemahaastatteluun.

Hyvinvointisuunnittelua koskevassa linjauksessa jatketaan sosiaalidemokraattista agendaa, jossa etusijalla ovat yhteiskunnan sosiaaliset päämäärät. Hyvinvointivaltion ajattelukehys on lähinnä tuottaa suurinta hyvää mahdollisimman monelle. Kollektiivinen vastuu ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus korostuvat. Suunnittelijan tehtäväksi nähdään parhaan mahdollisen tiedon tuottaminen päätöksentekijöille. Taloudellisen yrittäjyyden linjassa kasvun ja työn aikaansaaminen on etusijalla. Tähän liittyy myös ulkomaisen pääoman houkuttelu. Strateginen suunnittelu nähdään mahdollistavana ja markkinoihin vaikuttamisena. Erilaisia kumppanuuksia käytetään avaimina mahdollistamisessa. Infrastruktuuria korostetaan ja liikennesuunnittelulla ja ekonomisteilla on paljon painoarvoa. Kaupallisia keskustauudistuksia toteutetaan kuluttajaidentiteetin poh-

jalta. Kolmas mahdollisuus on kulttuurinen suunnittelu. Kulttuuria tarjoamalla kaupungit voivat olla mukana liike-eliitin vuorovaikutuksessa ja kaupunkisuunnittelussa nähdään merkittävänä mm. korkeatasoisten paikkojen verkoston luominen. Vanha kaupunki vastaan maaseutu -jako sekoittuu ja suunnittelussa tukeudutaan enemmän vuorovaikutukseen ja väittelyihin kuin muodolliseen edustavuuteen. Ihmisten toiveet saavat enemmän sijaa suunnittelussa kuin perustellut hyvinvointiyhteiskunnan tarpeet. (Lehtonen 1999, 50–62)

Lomakekyselyssä ensimmäinen kysymys koski sitä, millaista strategiaa Lapuan kaupunki vastaajan mielestä noudatti ensinnäkin 1990-luvun alussa, kun patruunatehtaan muutosprosessi alkoi, ja sitten toiseksi lomakekyselyn tekohtekellä (2002). Vastaukset vaihtelivat vastaajan aseman mukaan. Tiedossa on, että kun ihmisiltä kysytään, mitä he ajattelivat yhdeksän vuotta sitten, heidän on vaikea erottaa nykyistä ajatteluaan menneestä. Tämä muutoksen tunnistamattomuus näkyi muidenkin kysymysten kohdalla.

Kysymykseen vastanneista silloisista *luottamushenkilöistä eli päättäjistä* yhden mielestä 1990-luvun alussa Lapuan kaupunki toimi taloudellisen yrittäjyyden strategian ehdoilla, kahden mielestä hyvinvointisuunnittelun pohjalta, ja yhden mielestä kulttuurisen suunnittelun mukaan. Viimeksi mainittua kantaa edusti kulttuurilautakunnan puheenjohtaja ja hänen mielestään kulttuurinen suunnitteluajatus on vallalla edelleen. Kahden mielestä kaupunki nyt (lomakekysely 2002) toimii hyvinvointisuunnittelun puolesta ja yksi oli sitä mieltä että hyvinvointisuunnittelusta oli siirrytty kulttuuriseen suunnitteluun. Uusista eli haastatteluajankohdan päättäjistä muuan vastauksensa lähettänyt oli sitä mieltä, että kaupungin strategiat olivat 1990-luvun alussa

sekä ovat edelleen taloudellisen ajattelun väritämiä. Vastauksista heijastuu toimijoiden oma asema ja mielipide. Luottamushenkilöt ovat päättäjinä toimineet omien tavoitteidensa ja ihanteidensa mukaan. Heillä on hyvin erilaisia kehityskuvia kaupungin tulevaisuudesta. Päättäjät pitivät hyvinvointiajattelua etusijalla, mutta kulttuurisen suunnittelun merkitys alkaa nyt korostua taloudellisen yrittäjyyden sijasta.

Viranhaltijoiden mielikuvissa kaupungin strategiat eivät olleet aivan yhtä monenlaisia. Puolet vastanneista ajatteli, että 1990-luvun alussa oltiin hyvinvointisuunnittelun ajassa ja puolet oli sitä mieltä, että silloin oli vallalla taloudellinen yrittäjyys -ajattelu. Kaikkien mielestä kaupungin strategia vuonna 2002 on kuitenkin taloudellisen yrittäjyyden kannalla, mutta osa näkee kulttuurisen ajattelun olevan tulossa. Virkamiesten vastaukset heijastavat enemmän virallisia päätöksiä, kun luottamushenkilöiden vastauksista näkyvät enemmän heidän omat tavoitteensa poliittikkoina ja päättäjinä.

Vastanneista *yrittäjistä* toiset olivat sitä mieltä, että kaupungissa vallitsi kymmenen vuotta

sitten taloudellisen yrittäjyyden strategia ja toinen puoli ajatteli vallalla olleen hyvinvointisuunnittelun. Tämänhetkisten strategioiden ajateltiin olevan enimmäkseen kulttuurisia. Kaikki vastanneet yrittäjät ovat tekemisissä matkailun ja kulttuurin kanssa. Patruunatehtaan johtaja ei vastannut, eikä myöskään yrittäjien puheenjohtajana kymmenen vuotta sitten ollut kauppias. Mielenkiintoisella tavalla poikkesivat toisistaan viranhaltijoiden ja yrittäjien näkemykset tutkimuksen aikaisesta tilanteesta: kaupungin virallinen strategia oli tuolloin taloudellinen yrittäjyys, mutta yrittäjät ajattelevat strategian painotuvan kulttuurisen suunnittelun puolelle.

Vuoden 1993 ja 2002 näkemysten vertailu kertoo, että näkemys taloudellisen yrittäjyyden osuudesta on pysynyt suurimpana ja muuttumattomana. Muutosta on tapahtunut siten, että näkemys kulttuurisen suunnittelun strategian merkittävydestä on ohittanut hyvinvointistrategiaa korostavan näkemyksen. Vastaukset eivät kuvaa kaupungin päätettyjä strategioita tai edes todellisia toimintatapoja. Ne kertovat, etteivät kaupungin strategiat ole muilla yhtä selvästi edes tie-

Kuva 103. Kulttuurikeskus Vanha Paukku keuhällä 2004, toisella sisäpihalla vaalea musiikkikatos "Laskeutuva perhonen", jonka Härmänmaan miljööprojekti suunnittelutti 1999, arkkitehti Roy Mänttärin toimistossa.

dossa kuin viranhaltijoilla. ”Strategiasta” puhumisenkin oli vasta tulollaan 1990-luvun alussa. Siihen asti oli eletty kunnissa kuntasuunnittelun aikaa. Vuonna 2002 kaupungilla kuitenkin oli jo ihan virallinen julkistettu strategia. (Lapuan kaupungin strategioista enemmän seuraavassa luvussa 7.)

Seuraava kysymys oli tähdätty selvittämään, mitkä seikat olivat painavimpina viranhaltijoiden ja päättäjien silmissä, kun kaupunki osti patruunatehtaan alueen 1993. Kysymys oli muotoiltu seuraavasti: Mitä ajattelit v. 1993, kun Lapuan kaupunki osti vanhan patruunatehtaan alueen, sen merkityksestä? Sitten seurasi yhdeksän tarkempaa väittämää, joihin saattoi vastata ”kyllä” tai ”ei”.

Ilmeisesti kysymyksenasettelu oli paperilla vaikeaselkoinen: pyysin vertaamaan omia ajatuksia ja mielipiteitä, joita haastateltavalla oli ollut 1993 kaupantekohetkellä niihin mielipiteisiin, joita heillä alueesta on nyt.

Väittämät edustavat niitä mielipiteitä ja näkökantoja, joita Paukun alueesta oli esitetty. Esimerkiksi oma käsitykseni tehdasalueen ostamisen merkityksestä työllistämiseksi oli, että tehdas oli ollut merkittävä työllistäjä menneisyydessä, mutta kyseessä oli myös tulevaisuuden työllisyyden takaaminen. Kaupunkihan rakensi uuden tehtaan osana kauppahintaa uudelle alueelle. Ensimmäinen väittämä oli, että tehtaalla oli tärkeä merkitys työllistäjänä menneisyydessä ja toinen kohta väitti että ”kauppa oli merkittävä työllisyyden takaaja (uusi tehdas Jouttikalliolle)”.

Kyselylomakkeessa kohdassa c. esitettiin näkemys, että alueella olisi tilaa uusille yrittäjille eli tuotiin esille näkemys tyhjilleen jääneiden tilojen käyttämisestä elinkeinotoimintaan eikä kulttuuripalveluihin. Seuraavassa kohdassa esi-

tettiin aluksi väittämä, että alueella olisi paljon huonokuntoisia korjattavia rakennuksia ja sen jälkeen seurasi väittämä, että alueella on paljon huonokuntoisia purettavia rakennuksia. Alueella oli yli 30 rakennusta, jotka eivät enää edellisen käyttäjän mielestä sopineet työpaikoiksi. Päättäjät ja suunnittelijat pääsivät ensimmäistä kertaa alueelle vasta, kun kaupat oli tehty. Alue oli niin kurjassa kunnossa, kuin hylätyn tehdasalueen voi kuvitella olevan: tyhjien pakkausten ja tynnyreiden ulkovarastointia, rapistuneita julkisivuja, erilaisia oviviritelmiä ja huonoja pihapäällysteitä.

Kohdassa g. uumoiltiin ajatusta, että alueen rakennuksilla voisi olla kulttuurihistoriallista tai museaalista arvoa. Kulttuurihistoriallista arvoa ei tutkittu ennen ostopäätöstä: Lapuan kaupunki oli 1990-luvun alussa teettänyt taidehistorioitsija Kristina Ahmaksella selvitystä kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista, ja vanhan patruunatehtaan alue puuttui koko selvityksestä, kunnes se esityksestäni siihen lisättiin juuri kaupantekovaiheessa loppuvuodesta 1992. Missään julkaistuissa teollisuusrakentamisen historioissa tms. aluetta ei mainittu. Rakennusten kulttuurihistoriallinen arvo ei siis oikeastaan ollut yleisesti selvillä, mutta eletty historia tietysti oli ihmisten muistissa. Selvitys oli vasta tekeillä 1993, ja se oli syksyllä ”paukkuprojektin” aikana käytävissä, mutta ei vielä kaupan tekehäällä.

Kohdassa f. esitin väittämän, että jo aluetta ostettaessa oli olemassa ajatus kirjaston sijoittamisesta tehdasalueelle. Kirjastoa Lapualla oli suunniteltu parikymmentä vuotta, luonnoksia oli teetetty kahdessa eri suunnittelutoimistossa, ja uudisrakennus oli lähes valmiiksi suunniteltu aivan muualle kuin tehtaan alueelle. Ajatus kirjaston sijoittamisesta tehdasalueelle oli putkahnut esille 1980-luvun puolella, mutta siitä oli

luovuttu, koska tehdas näytti vielä hyvin toimivan paikallaan ja kirjastolla oli kiire.²

Ihmisten kymmenen vuoden takaisia ajatuksia ei tietenkään saa selville, mutta se, miten kysymykset on ymmärretty ja niihin vastattu, antaa kuvan yhtenäisemmästä tilanteesta, kuin mitä oman kokemukseni mukaan elettiin. Tai sitten juuri ne luottamushenkilöt, jotka olivat vastustavimmalla ja epävarmimmalla kannalla kulttuurijatusten ja kirjaston sijoittamisen osalta, ovat niitä, jotka eivät vastauksia palauttaneet eivätkä myöhemminkään halunneet kertoa ajatuksistaan haastatteluisissa. Saamieni kyselyvastausten perusteella lähes kaikkien kanta väittämäsasetteluihin oli positiivinen. Vastaajat näkivät patruunatehtaan merkittävänä työllistäjänä menneisyudessa. Yrityskeskuksen johtaja ja tehtaalla työskennelleet luottamusmiehet vastasivat tähän kielteisesti, mutta se voidaan tulkita myös niin, ettei tehdas saa olla vain menneisyyden työllistäjä, vaan sen on oltava sitä myös tänä päivänä. Uuden, kauppahintaan kuuluneen tehtaan rakentamisen merkityksen työllisyydelle näkivät kaikki, jotka olivat mukana tuolloin. Muutamat kielteiset vastaukset tähän tulivat uudemmilta vaikuttajilta. Yhtä paljon oli heti alussa ajateltu molempia kehityslinjoja: sekä kulttuurimallia että yritysmallia oli kannatettu yhtä paljon.

Lähes kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että alueella oli paljon huonokuntoisia korjattavia rakennuksia, mutta myös purettaviksi muisteltiin ajatellun paljon rakennuksia. Kuitenkin lähes kaikki myös väittivät heti ajatelleensa, että alueen rakennuksilla on kulttuurihistoriallista tai museaalista arvoa. Kysymykseen vanhan patruunatehtaan alueen käytöstä kaupungin imagotyössä tuli enimmäkseen myönteisiä vastauksia. Imago-vastauksissa ei tosin eritelty sitä, tarkoitettiinko ”pohjoisen alueen teollista keskusta”, joka oli

1990-luvun alun kaupungin virallista strategiaa vai ajateltiinko kulttuurista merkitystä, jota esisuunnittelun aikana nostettiin esiin.

6.2 Muuttuiko menneisyys puheissa?

Kaikki kyselyyn vastanneet toimijat olivat suunnitteluvaiheessa edistäneet toimillaan omaa näkemystään joko kunnan luottamuselimissä tai toimikunnissa ja keskustelleet myös yrittäjien kanssa. Eli kaikki olivat osallistuneet aktiivisesti paikallisten diskurssien muodostumiseen, mikä oli hyvä lähtökohta myöhemmin tekemilleni haastatteluille ja aineiston diskurssianalyysille. Kaupunginjohtaja korosti suunnittelun merkitystä ja sitä, että oli ollut tärkeää saada aikaan mahdollisimman hyvät, vaihtoehtoiset mallit esisuunnitteluvaiheessa valtuuston päätöksenteon pohjaksi.

Esisuunnittelussa päädyttiin marraskuussa 1993 kolmeen eri vaihtoehtoon patruunatehtaan alueen tulevasta käytöstä. Lomakekyselyssä toimijoiden haluttiin kertovan, mitä ns. mallia vastaaja oli kannattanut: ”Kannatitko Paukku-toimikunnan ehdotuksista a. yritysmallia, b. yhdistelmää yritys-kulttuurimalli (joka tuli kaupunginvaltuuston päätökseksi huhtikuussa 1994) vai kenties c. kulttuurimallia (joka ei päässyt ehdotukseksi asti)?”

Kulttuurijärjestön edustaja oli kannattanut kulttuurimallia, joka karsiutui vaihtoehtoista pois jo ennen valtuuston käsittelyä. Yrittäjien edustajat sekä yrityskeskuksen johtaja (elinkeinoasiamies) olivat olleet yritysmalliin kannalla, joka oli toisena vaihtoehtona, kun esitys vietiin valtuus-

tolle. Muut vastaajat tuntuivat olleen sillä kannalla, mikä muodostui valtuuston päätökseksi, eli yhdistetty yritys-kulttuurimalli tuntui hyväksyttävältä. Kaupungin kahtiajako vanhan patruunatehtaan suunnittelussa tuntui puheissa myöhemmin, kun kulttuurin toiminnot oli jo sijoitettu tehtaaseen. Vastahakoisuutta oli muun muassa erään yrittäjän sanoissa Ison Prässin kahvilanpitäjälle, ettei sinne voi tulla edes kokouksia pitämään, kun sitä niin tuli vastustetuksi.³

Valtuusto päätti yritys- ja kulttuurimallin toteuttamisesta, mutta vähitellen ”yritys”-sana kului Vanhan Paukun kohdalla pois. Ilmeisenä syynä sen poisjäämiseen ei ollut kenenkään tottelemattomuus, vaikka yrityskeskuksen johtaja niin arveli vastauslomakkeessa. Enemmänkin se johdettiin siitä, ettei Vanhan Paukun alueelle ilmaantunut uusia yrittäjiä. Lähtökohtana yrittämiselle oli alun perin ”pieni tai keskisuuri teollisuusyritys” tai ainakin joku manufaktuuria harjoittava laitos. Vanhan Paukun alueen yrittäjä ei saisi olla pelkästään kauppias, vaan yrityksen pitäisi valmistaa jotain, jota sitten myytäisiin tehtaanmyymälässä.⁴

Seuraavaksi lomakkeessa kysyttiin toimijoiden ajatuksia Vanhan Paukun muuttumisesta: ”Muuttuiko kantasi alueeseen ja sen mahdollisuuksiin suunnittelun kuluessa?” Asenteen muutoksen mahdollista ajankohtaa kielteisestä myönteiseen tai päinvastoin yritin paaluttaa muutama merkittäviin päätöksentekojankoihin. Minkäänlainen kannan muutoksen selville saaminen ei onnistunut lomakehaastattelussa, koska suurin osa jätti kokonaan vastaamatta tähän kysymykseen. Kenties on jälkepäin vaikea hahmottaa kannan muutoksia tai kysymys oli hankalasti muotoiltu. Tämä kohta ei vaikuttanut haastatteluvälintoihini, eihän diskurssianalyysin kannalta yksittäisten toimijoiden kannanmuutos edes

Kuva 104. Matti Saarinen hylsylvinjastolla, kuva Patruunatehtaan museossa.

ole relevantti asia. Diskurssithan eivät ole kenenkään toimijan omistuksessa. Lingvistisen käänneteen mukaan ajatellen Kieli (Langue) merkkien järjestelmänä kuvaa kollektiivista muistia ja yksilön muisti on analoginen yksilön hetkelliselle Puhunnalle (Parole); näin ajatellen yksilömuisti menettää todistusvoiman ja tarkkuuden heti kun se on ilmaistu puhuen yhteisin merkein. Edellisessä luvussa pohdin muistin prosessinomaista toimintaa ja sen sosiaalista luonnetta, ja tulini lopulta siihen tulokseen, että kaikki muisti on eräällä tavalla kollektiivista ja yksilöllinen muistikin (ainakin tietyt sen osa-alueet) on kollektiivisia. Yksilömuistin kolme eri aluetta ovat (Tulving 1983) ensinnäkin automaattisten, opittujen toimintojen alue, toiseksi semanttinen eli ajattomiin

yhteisesti jaettuun käsityksiin pohjautuva muisti ja kolmanneksi episodinen eli tapahtumamuisti. Episodinen muisti on ainoa, joka on sidottu aikaan ja menneisyyteen sekä samalla yksilöllisesti koettuun tapahtumapaikkaan. Maurice Halbwachs (Halbwachs 1998) taas esitti, että menneen mieleen palauttaminen edellyttää kommunikointia muiden kanssa, ja kun muistelemme muiden kanssa, mieleen palautuvat asiat arvioidaan uudelleen. Näin muisti menettää yksilöllisyytensä kokonaan ja palautuu osaksi kollektiivista muistia. Käsitykseni mukaan toimijat vastasivat kysymyksiin yhteistä muistamista edellyttävältä alueelta, ja vaikka yritin kysyä muistikuvia Paukun suunnittelun ajoilta tapahtumiin perustuen, eivät mainitsemiani ”tapahtumat” olleet ilmeisesti riittävän merkityksellisiä episodimuistin aktivoimiseen.

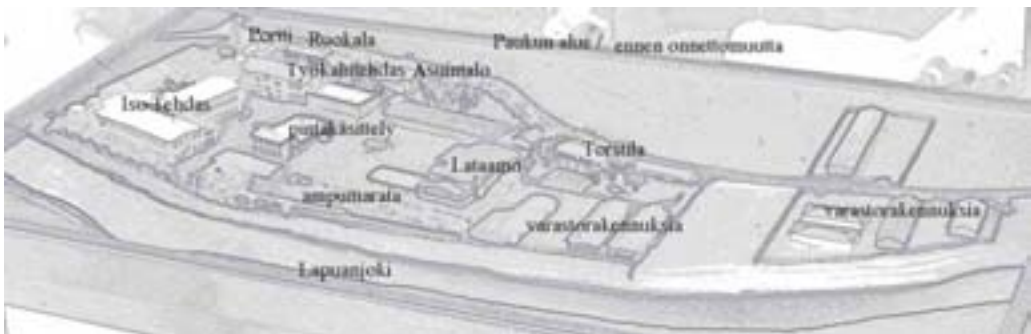
Tämä tulkinta on ehkä hyvinkin uskottava, mutta samalla ei kannata jättää huomiotta, että vastatessaan ihmiset samalla rakentavat omaa subjektiaan viisaana, kaukokatseisena päättäjänä ja virkamiehenä: Näin vastaukset ovat aina selontekoja ja jonkinasteisia julistuksia.

Suurin osa muisteli, että heillä oli ollut hyvin positiivinen käsitys alueen mahdollisuuksista jo alun pitäenkin. Se kuvastanee tutkimusajankohdan positiivista tilanneajattelua. Kun on kyse hyvin tuntemistani, suorapuheisista toimijoista, ei kyseessä voi ainakaan olla asioiden sievistely

kyselijän suuntaan, vaikka he varmaan muistivat minun toimintani ja puheeni alueen kulttuurihistoriallisista ja miljööarvoista. Ilmapiiri ei ollut alun perin myönteinen alueen kulttuuri- eikä edes käsityö- tai pienteollisuuskäytöllekään. Suunnittelun aikana tapahtui jonkinlainen käänne. Kirjaston avaaminen tehtaassa 1997, jolloin koko muu osa oli vielä remontissa ja keskeneräinen, teki monet tyytyväisiksi. Useat poliitikot kertoivat minulle kirjaston avajaisissa, kuinka epävarmalta olo oli tuntunut valtuutettuna päätöksentekovaiheessa, mutta nyt lopputulos oli onnistunut sekä taloudellisesti, käytännöllisesti että miellyttävästi. Kauneusarvoista tai arkkitehtuurista ei heidän tapanaan ole keskustella. Kuitenkin kaikkein negatiivisimmin asiaan suhtautunut ja pelkkää yritysmallia alun perin kannattanut toimija, joka luokitteli itsensä päättäjäksi, yrittäjäksi ja kansalaiseksi, kirjoitti lomakkeeseen viimeiseen kohtaan minulle tervehdykseksi viestin: ”Alueen suunnittelu on kyllä hoidettu mallikkaasti.” Myöhemmin, kun jatkoin haastatteluja, vahvistui juuri suunnitteluprosessin osuus erityisen merkittäväksi.⁵

Esisuunnitteluvaiheessa diskursseiksi muodostuivat kulttuurimalli ja yritysmalli, ja puhe

Kuva 105. Kuvamanipulaatio pienoismallista, joka esittää Valtion Patruunatehtaan aluetta ennen vuoden 1976 räjähdystä.

pyöri niiden ympärillä. Tuodakseni toimijoiden ajatukset lähemmäksi nykyisyyttä (lomakekysely 2002) kysyin lomakkeessa Vanhan Paukun nykytilannetta ja tulevaisuutta kevyellä SWOT-analyysillä, samaa metodia oli käytetty esisuunnitteluvaiheen seminaareissa.

Kulttuurin parissa työskentelevät vastaajat näkevät alueella olevan vielä paljon käyttämättöä potentiaalia. Eräs alusta asti mukana ollut toimija ei löytänyt sanojensa mukaan hakemalakaan heikkouksia. Alkuvaiheessa yritysmallia ajaneet, jotka ilmeisesti tuntevat jääneensä tappiolle ja joiden voi olla vaikea nähdä muunlaisia kuin taloudellisia käyttöarvoja, pitävät aluetta kalliina ja ahtaana. Vaikka alue on saavuttanut laajasti positiivista julkisuutta ja on monipuolisessa käytössä, ei yritysmallin vahva kannattaja pysty hahmottamaan prosessista positiivista panos-tuotos-suhdetta. Hän jopa mietiskelee tyhji- en tilojen kallista olemassaoloa, muun muassa kamarimusiikkisalia ja aulatiloja, joita ei aivan vuorokauden jokaisena tuntina käytetä.

Alueen vahvuuksina pidetään muun muassa sitä, että se on kulttuurihistoriallisesti arvokas, edustava ja valtakunnallisestikin arvostettu. ”Kes-

kitettyä kulttuurikeskusta kaupungin keskustassa voidaan pitää enempanä kuin osiensa summana.” Paikka koetaan omaleimaisena, historiallisena, tunnettuna ja ei-matkittavissa olevana. Alueella koetaan olevan vahva sidonnaisuus 1920–30-luvulle, jolta aikakaudelta Lapuan suurin tunnettuus on peräisin. Kulttuurikeskus on löytänyt paikkansa toiminnan suhteen, ja sillä on vastaajien mielestä ollut kaupungin imagoa kohottava vaikutus.

Suurimpana heikkoutena paikan suhteen tuntuu olevan yhtenäisen koordinaation puute. Markkinointi kangertelee ja kunnallinen ns. monen luukun ongelma hallinnoinnissa, toiminnassa ja vuokraamisessa vaikeuttaa uusien toimintojen kehittämistä. Alue on keskeneräinen, ja resurssipula heikentää jatkosuunnitelmien toteuttamista. Johtamisen linjattomuutta, heikkoutta, riitoja ja kyvyttömyyttä päätöksenteossa on moitittu. Jotkut pitävät aluetta kalliina investointina veronmaksajille ja taloudellisena rasitteena kaupungille. Liikenteen suunnittelua ja paikoitustiloja pidetään ongelmallisena. Eräs kulttuurihistoriaan myönteisesti suhtautuva näkee jopa vanhan verk-

*Kuva 106. Näkymä Työkalu-
tehtaasta vuodelta 1953 (ra-
kennus n:o 2), jossa tehtiin
erittäin vaativia ammattitöitä.*

*Työkaluosaston hiojat, jyr-
sijät, viilarit, sorvarit, asenta-
jat ja muut työntekijät olivat
arvostettuja ammattilaisia.*

koaidan, joka aiemmin kiersi koko suljetun tehdasalueen, paikan imagoa heikentävänä.

Alueella nähdään olevan mahdollisuuksia toisaalta ”lapualaisten olohuoneeksi” ja toisaalta maakunnallisten ja ehkä vielä suurempienkin tapahtumien paikkana. Laajoista suurtapahtumista puhuttiin useassa vastauksessa. Sellaisista oli tuolloin (2002) kokemuksia kahdelta edelliseltä kesältä, kun eteläpohjalaiset Spelit oli järjestetty Lapualla, lähinnä Vanhan Paukun alueella. Paikkaa pidetään enemmän matkailukohteena ja tapahtumapaikkana kuin lapualaisten kulttuurin peruspalvelujen tuotantopaikkana, jollaiseksi se on kuitenkin rakennettu. Yhdessä vastauksessa tosin korostettiin mahdollisuutena sitä, että nuorisoina on oppinut käyttämään Vanhaa Paukkua. Samoin eräs vastaaja korostaa, että paikkana Vanhalla Paukulla on mikrotason potentiaalia, kun ajatellaan koko kaupunkia makrotasolla. Kulttuurialan yrityksille nähtiin olevan tilaa. Konkreettisin ja yksilöidyn esille tullut asia oli

se, että Vanhassa Paukussa olevan Pyhälähden valokuvaamomuseon arkistolla sekä musiikkiopiston äänitysstudiolla voisi olla myös kaupallista käyttöä. Tyhjät tilat tuntuvat yleensä olevan rasite tekniselle puolelle, mutta alueella toimiva yrittäjä puolestaan näkee tyhjillään olevat rakennetut tilat mahdollisuutena johonkin uuteen.

Suurimpana uhkatekijänä nähdään rahan puute ja taloudellisten ongelmien vaikutus ylläpitoon. Pelkona on myös, että kehittäminen jää liian harvojen vastuulle, ja tapahtumille on liian vähän ideoijia. Riidat ja valitukset kunnallisista päätöksistä ovat myös uhkana. Uhkana nähtiin palvelutarjonnan yleinen pysähtyminen ja resurssien käyttö turhaan. Resurssien turhasta käytöstä oli vastaajalla esimerkki: kiistelty Ruokalarakennus estää säilymisellään kahdeksan parkkipaikan rakentamisen. Yrittäjä, jonka omat hank-

Kuva 107. Näkymä pintakäsittelylaitoksesta (rakennus n:o 7). Tila on tunnistettavissa ikkunan kaarista, kuvanottohetken vuosiluku ei ole tiedossa.

keet eivät ole päässeet etenemään alueella, pitää poliittisia päättäjiä alueen kehittämisen suhteen näköalattomina. Uhkatekijänä pidettiin sitä, että Vanhalla Paukulla ei ole kokonaisuuden organisoijaa eikä alueen tai toiminnan suunnittelijaa.

6.3 Rakennettu kulttuuriympäristö ja imago

Koska tutkimukseni kohteena syvimmillään on rakennetun kulttuuriympäristön merkityksen syntyminen paikallisesti ja diskursiivisesti, katsoin tarpeelliseksi selvittää vastaajien suhdetta rakennettuun kulttuuriympäristöön yleensä. Kysymyksen aluksi määrittelin ”rakennetun kulttuuriympäristön” siinä merkityksessä kuin ympäristöministeriö ja Museovirasto sitä käyttävät.⁶

Aluksi kysyin, mikä vastaajan mielestä oli ensiksi tärkeintä kulttuuriympäristöä Suomessa, toiseksi Etelä-Pohjanmaalla ja vielä kolmanneksi Lapualla. Kysymyksellä oli tarkoitus valottaa toimijoiden asennoitumista eikä tehdä mitään tietokilpailua. Samantyyppistä kysymystä, jolla olen halunnut selvittää toimijoiden käsityksiä yleensä rakennusperinnön merkityksestä, olen tehnyt mm. erilaisissa seminaareissa, lasten kuvataidekoulussa sekä yhdelle kaupungin koko ikäluokalle syksyllä 2001, kun yläaste oli vuorokauden ”leirikoulussa” Vanhassa Paukussa.

Kysymykseen, mikä vastaajan mielestä on tärkeintä ja merkityksellisintä rakennettua kulttuuriympäristöä Suomessa, vastauksissa tuli eniten esille Suomen kulttuurin kehto Turku, sen linna ja kirkko, mutta myös Luostarinmäki. Etelä-Suomen kartanot, Fiskars ja Vanha Rauma mainittiin myös. Esille tuli myös Helsingin Senaatintori, joka on venäläisen vallan ja empiren

keskittymä, mutta symbolisesti kansakunnan muistia esittävä, kuten sitä muistiteatterina pitävä Mervi Ilmonen kuvailee (Ilmonen 2000, 91–103). Senaatintori ja vastaavat historialliset tapahtumapaikat sopivat myös Boyerin kollektiivisen muistin kaupungin kuvaukseen (tässä tutk. luku 5; Boyer 1996).

Yhdessä vastauksessa nousi jo tässä esille Alajoen latomerimaisema, joka on myös kansallismaisema. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisemakokonaisuuksien luettelossa on niin Ilmajoen kuin Lapuankin Alajoen peltolakeus.

Kysymyksen toisessa osassa pyysin kuvaamaan sitä rakennettua kulttuuriympäristöä, joka on vastaajan mielestä Etelä-Pohjanmaalla tärkeintä ja merkityksellisintä. Minun käsitykseni eteläpohjalaisten mielenmaisemasta on ollut latomaisema ja ns. kaksfooninkiset punaiset pohjalaistalot, mutta vain muutama toimijoista asetti tämän ”Lakian”, peltoaukeat tärkeimmälle sijalle. Kerran sitä oli pidetty myös toiseksi tärkeimpänä. Pari vastaajaa oli kokenut pohjalaistalot toiseksi tai kolmanneksi tärkeimmiksi. Peräti kolmella poliitikolla oli kotiseurakkaus niin voimakasta, että Vanha Paukku oli heidän mielestään tärkeintä rakennettua kulttuuriympäristöä Etelä-Pohjanmaalla, ja se sai kolme muutaikin mainintaa. Seuraavaksi eniten mainintoja sai Seinäjoella oleva Törnävän kartano, jossa on maakuntamuseo. Se on tunnettu museoalue ja edustaa varhaista teollistumista ja herraskartanorakentamista. Myös uudempaa arkkitehtuuria eli Seinäjoen Aalto-keskusta pidettiin arvossa.

Taloudellisia ja toiminnallisia arvoja korostava vastaaja kertoi, että tärkeintä kulttuuriympäristöä ovat käytössä olevat yritystilat, toiseksi tärkeintä käytössä olevat asunnot ja kolmanneksi tärkeintä käytössä olevat julkiset tilat. Vastauksessa tulee esiin modernia suhtautumista, jos-

Kuva 108. Tuhansista ladoista jäljellä olevia Lapuan Alajoella, valtakunnallisella kulttuurimaisema-alueella. Lakia tai Latomeri kuuluu eteläpohjalaiseen sielunmaisemaan. Kuva Lakiaa ja komiaa -kirjasta.

sa muikin kuin vanha ja julkisessa käytössä oleva on kyllin arvokasta kulttuuriperinnöksi. Toisaalta vastaaja saattaa haluta kieltää kaikki kulttuuriset arvot tai niiden käytön argumenttina.

Kysymykseen, mikä on Lapuan merkityksellisintä ja tärkeintä rakennettua kulttuuriympäristöä, vastattiin useimmin Vanha Paukku. Vaikea sanoa, koettiinko kysymyksenasettelu tarkoitushakuiseksi ja haluttiinko kysyjälle antaa aiheeseen sopivia vastauksia. Toiseksi eniten tuli mainintoja Lapuan tuomiokirkosta (Engel 1824) ja kaksikerroksiset pohjalaistalot mainittiin myös usein. Alajoki tuli esille vain yhdessä vastauksessa. Olen tulkinnut sen tarkoittavan peltomaisemaa (edellä Lakia) eikä samannimisenä tunnettua, arvostettua pohjalaistaloa kaupungin keskustassa. Edelleen tähänkin kysymykseen tuli yksi ”yrityshenkinen” vastaus, jossa ei eritelty nimettyä paikkaa, vaan korostettiin yritystilojen, asuntojen ja julkisten tilojen käytössä olemista.

Yrityksenä valottaa haastateltavieni kulttuurikäsityksiä yleensä kysyin vielä: ”Mikä on voimakkain kokemuksesi tai merkittävin elämykseksi rakennetusta kulttuuriympäristöstä koko elämäsi aikana (lapsuudesta lähtien) joko Suomessa tai ulkomailla?” Kysymyksen muotoilu oli tahallisesti muu kuin ”kaikkein tärkein, kaunein” tai muu sellainen selkeä arvon asettaminen. Tuollainen kysymyksenasettelu odottaisi vastausta kokijan elämyksestä, joka jotenkin on sinänsä esteettinen. En kysynyt suoraan esteettisestä kokemuksesta, koska en voinut kaikkien vastaajien olevan selvillä siitä, milloin esteettinen kokemus, jossa on pohjalla jotain, mikä voi sen vastaanottaa, yleensä voi syntyä. Joku ei vastannut tähän mitään, eikä näin ehkä halunnut paljastaa itseltään mitään.

Kirkot ja pyhät paikat, monumentaaliset vallan keskittymät, ikuisuus ja aika, latautuneet symbolit sekä taiteen ja länsimaisen kauneuden läs-

näolo tulevat esille, kun silmäilee ihmisten merkittäviksi kokemia paikkoja. Ateena edusti vanhinta aikaa näissä kokemuksissa. Mainittiin myös Kizin luostarisaaari ja kaikki Suomen vanhat puuja kivikirkot, mitään erikseen nimeämättä. Pietarin kaupunkikeskusta ja Brysselin keskusaukio olivat olleet merkittäviä kaupunkitilakokemuksia. Kaikkien muut kokemukset olivat kaukaisilta paikoilta paitsi sen, joka yritti pukea omaa, vain yrittäjyyttä ja taloutta puolustavaa kantaansa kaikkiin vastauksiin, eikä arvokkaista kulttuuriympäristöpaikoista arvostanut muita kuin käytössä olevia tuotannon ja palvelun tiloja. Hänelläkin kuitenkin syntymäkoti, nyt jo purettu ja hävinnyt, tuntui merkittävimältä kulttuuriympäristön kokemukselta. Kotoisen tasaisten peltojen maalaismaiseman rinnalla oli eräs maininta aivan päinvastaisesta eli Itävallan vuoristokylistä.

Erääseen oli lähtemättömimmän vaikutuksen tehnyt surun ja ahdistuksen läsnäolo, ja hän mainitsi tärkeimmän kokemuksensa paikaksi natsien surmaamien juutalaisten muistomerkin Yad Vashemin Israelissa. Ehkäpä tässä voimakaimman muiston on jättänyt empaattinen surun eikä niinkään kauneuden kokemus.

Vielä kysyttiin, mitä mieltä haastateltavat olivat Vanhan Paukun merkityksestä rakennetun kulttuuriympäristön osana: onko se valtakunnallinen, maakunnallinen, paikallinen vai kenties ei minkäänlainen. Useimmat arvelivat sen olevan valtakunnallista tasoa tai ainakin maakunnallista. Vasta vuonna 2004, pari vuotta lomakyselyni jälkeen, kun Museovirasto alkoi tarkistaa rakennetun kulttuuriympäristön valtakunnallisesti arvokkaiden kohteiden listausta⁷, Vanhan Paukun alue oli listalla mukana, ja se on merkit-

Kuva 111. (Oik.) Kuortaneen Ruonan kaksivoninkiset talonpoikaistalot kantavat tyylissään klassismin perintöä. Eteläpohjalaisen identiteettiä kuvitusta.

Kuva 109. Parthenonin temppeli Ateenan Akropolisilla ja klassismin alku.

Kuva 110. Törnävän kartanon takaosan klassistiset pilasterit Seinäjoella.

ty myös vuonna 2005 vahvistettuun maakunta-kaavaan valtakunnallisesti arvokkaana. Aiemmin se ei ole ollut mukana millään listalla eikä selvityksissä.

Esisuunnitteluprojektin aikana puhuin kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista, miljöö-arvoista ja kollektiivisesta muistista. Puhuimme myös kaupungin imagosta, ja se oli yhtenä tekijänä arviointiseminaarin kriteereissä vuonna 1993⁸. Suunnitteluhan alkoi 1990-luvun alkupuolella, jolloin markkinatalous ja imagodiskurssit vallitsivat kulttuuripolitiikassa valtakunnan tasolla (Ilmonen, K. 2001). Pidin tutkimukseni lähtötilanteessa, lomakekyselyvaiheessa, tärkeänä hahmottaa paikallisten toimijoiden mielikuvia kaupungin imagon luomisesta ja sen tekijöistä. Saattaa olla, että kysymykseni oli liian johdatteleva antaen joitain strategioissa ja suunnitelmissa käytettyjä esimerkkisanoja, koska lähes kaikki vastaajat käyttivät vastauksissaan kysymyksessä esillä olleita asioita. Mitkä tekijät mielestäsi ovat tärkeitä Lapuan imagon luomisessa? Ajattelin tässä ”imagoa” kaupungin ulospäin välitettävänä kuvana, mielikuvana, jonka kaupunki haluaa luoda itsestään.

Kolme tärkeintä tekijää Lapuan imagon luomisessa vaihtelivat hiukan vastauksissa. Vastauksia hiukan ryhmiteltyäni huomasin, että ”kulttuuri ja historia” sai eniten mainintoja (18 vastaajaa 30:stä). Tämä voi tarkoittaa sitä, että historiaa ja kulttuurihistoriaa korostavalla paikkamarkkinoinnilla alkaa olla suurempi merkitys, tai sitten sitä, että Lapualla on (vain) menneisyys. Toiseksi useimmin tuli esille asuinympäristö (11), ja tämä on ymmärrettävää, kun kilpaillaan naapurikuntien kanssa tontinostajista. Elinkeinopolitiikka, jota kunnissa on toisteltu vuosikausia, sai myös monta mainintaa (8). Kaupunginjohtaja ja elinkeinoasiamies (yrityskeskukseen johtaja) pitivät elinkeinopolitiikkaa kaupungin tärkeimpänä imagotekijänä, mikä on kaupungin virallisen strategian mukaista. Urheilukin mainittiin ja turvallisuus sekä yrittäjäys. Eräs piti tärkeimpänä imagotekijänä keskustan hyvin hoidettuja ympäristöjä (asuinympäristöt tai julkiset), seuraavaksi tyylikkäästi rakennettua maaseutua ja vielä kolmanneksi ”mannekiinia, jotka uskaltaa sanoa olevansa Lapualta”.

Vastauksissa näkyivät virallisen strategian sanavalinnat. Vaikea on tarkalleen tietää, kuinka ”imago” on kysymyksessä ymmärretty. En

Kuva 112. Vanha Paukku kulttuurin prosessien paikkana: Eteläpohjalaiset Spelit pidettiin siellä 2000-2003. Sen jälkeen elokuun alun musiikki- ja viihdetapahtuma, joka on markkinoinut paikkaa - ja samalla rakentanut kulttuurin ja kollektiivinen muistin paikkaa, on ollut nimeltään Vanhan Paukun Festivaali.

halunnut määritellä sitä kysymyksenasettelussa, ja sitä pidettiin ilmeisesti jonkinlaisen paikan ulkoisen kuvan, markkinoitavan mielikuvan ja koko kaupungin maineen välimaastoihin sijoitettavana käsitteenä.

Kaupungin imagon rakentaminen liittyy paikkojen näkyvyyteen ja paikkojen näkyvyys taas tulee erityisen hyvin esille kaupunkitapahtumien kautta (Kotler ym. 1999, 125–158). Toisessa imagokysymyksessä pyysin mainitsemaan kolme tärkeintä tapahtumaa Lapuan imagon rakentamisen kannalta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Imagon rakentaminen on hyvin päämäärätietoista toimintaa, ja sellaisesta ei Lapualla haastatteluhetkellä v. 2002 ollut oikeastaan tietoa. Markkinointikampanja lehdissä ja televisiossa, joissa paikkakuntaa on mainostettu lähinnä asuinpaikkana eli ”Lapua perheeseen kaupunki”, oli tulossa vasta seuraavana vuonna.

Eniten mainintoja tärkeimmäksi tapahtumaksi keräsi kesän 2001 suuryritys Lapualaisoppera, joka ylitti uutiskynnyksen niin televisiossa kuin valtakunnallisissa sanomalehdissä. Mainintoja eri lehdissä oli harrastajanäyttelijöiden arkiston mukaan yli 400. Negatiivinenkin arvio Helsingin Sanomissa koettiin kuitenkin positiivisena imagon tai ainakin tunnettuuden kannalta. Aina kun Lapualaisoppera mainittiin, tuli samalla myös kaupunki mainituksi. Ja tällä kertaa paremmassa mielessä joka tapauksessa kuin alkuperäisten tapahtumien aikaan 1930-luvulla.⁹

Lapuan liikkeen testamentti on vieläkin Lapualla osittain avaamatta, koska edes liikkeen museota ei ole saatu perustetuksi. Kesällä 2001 näytelmän esittämisen aikaan Vanhassa Paukussa oli näyttely Lapuan liikkeestä, mutta sen pidemmälle ei ole päästy. 1980-luvulla museoajatus hyllytettiin poliittisesti kiusallisena. Lapualaisoppera mainittiin 12 kertaa tärkeänä ima-

Kuva 113. Lapualaisopperan 2001 miehet Vanhassa Paukussa, vasemmalta: suutari Mättö, autoilija Muilu, Vihtori Herttua ja itse Kosola.

gotapahtumana. Yhtä usein mainittiin kaksi toistuvaa, nimenomaan Vanhan Paukun tapahtumaa eli eteläpohjalainen kiertävä kansanmusiikkitaapahtuma Spelit sekä nuorisoorkesteri Vivon konsertti, joka oli siihen mennessä televisioitu Vanhasta Paukusta ainakin neljä kertaa. Taloudellisessa ahdingossa ollut Spelit elvytettiin lapualaisin ja erityisesti urheiluseura Virkiän voimin ottamalla ne Vanhaan Paukuun kolmena perättäisenä vuonna.

Lapua on urheileva kaupunki ja Kalevan kisat vuodelta 1995 nähtiin yhdeksässä vastauksessa merkittävänä, muutamassa jopa kulttuuritapahtumia merkittävämmäksi. Pesäpallo mainittiin myös, ollaanhan Pohjanmaalla ja Virkiän naisilla on ollut jopa lajin Suomen mestaruus. Lapua on myös hyvin uskonnollinen paikkakun-

Kuva 114. Spelikonsertti Laskeutuvan perhosen alla. Kulttuurikäsite on laajentunut Lapuan Speleissä: omaa musiikkia ja kansanpeli-manneja, irkkumusiikkia, iskelmiä ja Katri Helenaa, rockia nuorisolle jne.

ta. Sen vuoksi ei kannattane hämmästyä vaikka vuonna 1984 (!) pidetyt valtakunnalliset herättäjäjuhlat muistetaan vuonna 2002 yhtenä tärkeimmistä viimeisen kymmenen vuoden tapahtumista, jotka ovat vaikuttaneet positiivisesti imagoon (edelliset 1958).

Kolmantena ns. imagokysymyksenä tiedustelin, onko Vanhan Paukun kulttuurikeskuksella ollut vaikutusta Lapuan imagoon? Kysymys oli tarkoitettu tuomaan esille ajatuksia rakennetun kulttuuriympäristön merkityksestä, mutta osassa vastauksia heijastuikin negatiivinen asenne kysyjään, ja hänen väitettiin pilanneen Lapuan imagon. Tämä liittyi ilmeisesti ns. markettikaavan prosessiin 1990-luvulla ja Vanhan Paukun Ruokalan purkuaikomukseen (2000). Joidenkin mielestä hankaluuksiin oli syyllinen valmisteleva virkamies eikä suinkaan kaavojen sisältö, kun kaava- ja rakennussuojeluasiat johtivat valitukseen.

Kulttuuriympäristöohjelmia koskevat kysymykset liittyivät tulevaisuuteen. Kunnan kulttuuriympäristöohjelma ei ollut silloin (eikä ole vielä 2006) Lapuan toimenpideohjelmassa. Osa vastaajista katsoi sen tekemisen tarpeelliseksi, osa ei vastannut sitä koskevaan kysymykseen lainkaan ja jotkut pitivät sitä taloudellisiin vaikeuk-

siin johtavana suojeleohjelmana tai mahdollisesti seuraavan julkisen kiistelyn kohteena. Tämän kyselyn tekemisen jälkeen vedin laajan Etelä-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelmaa koskevan projektin, jossa myös Lapua oli mukana, eikä siinä tullut mitään konflikteja esiin. Kulttuuriympäristöohjelma julkaistiin kirjana ”Lakiaa ja komiaa” loppuvuodesta 2003, eikä sekään ole nostanut erityisiä suojele- tai muita ristiriitoja pintaan, vaan sitä on kiiteltu kauniista esitystavasta sekä kansalaisille ja muillekin toimijoille tarpeellisesta informaatiosta.

6.4 Erilaisten diskurssien esiintulomahdollisuudet

Tutkimukseni alussa oli tapauksen kuvaus ja oma kokemus. Empiirisen haastatteluosuuden tavoitteena oli selvittää, miten kulttuuriympäristö muodostui suunnittelun aikana eli miten toimijat alkoivat pitää Vanhaa Paukkua kulttuuriympäristönä, ja kuinka kulttuuriympäristö on mukana kunnallisessa päätöksenteossa (tämän tapausesimerkin valossa). Kirjallinen lomakeky-

sely auttoi ryhmittelemään tapauksen toimijoita, jotta oli mahdollista valita kattavasti eri puolia edustavia, eri asemissa olleita henkilöitä haastateltavaksi. En tarkoittanut lomakekyselyä tutkimuksen johdanto-osaksi enkä varsinaisesti diskurssianalyysin aineistoksi, vaan valitsemaan henkilöt teemahaastatteluihin. Toimijat, jotka muistutuskirjeestä huolimatta eivät kyselyä palauttaneet, ilmaisivat näin, etteivät halua tulla haastateltaviksikaan.

Haastateltaviksi valikoitui lomakekyselyn jälkeen joukko sellaisia avainhenkilöitä, joilla oli joko paljon vaikutusvaltaa mielipiteen muodostajina tai päättäjinä, tai jotka selkeästi olivat nähneet itsensä joko Kulttuurimallin K tai Yritysmallin Y puoltajina. Kaikkien kolmen erilaisen, Pauku-projektin aikana vallinneen suunnittelumallin tai strategian (hyvinvointi-, yrittäjyys- ja kulttuuristrategian) puoltajia piti näkemykseni mukaan myös olla edustettuina haastateltavieni joukossa. Siksi valitsin teemahaastatteluihin henkilöitä paitsi eri toimijaryhmistä, myös Paukun alueen suunnittelusta erilaisia näkökantoja edustaneista ryhmistä, varmistaakseni erilaisten diskurssien esiintulot.

Tarkoitukseni oli valmistaa tutkimustilannetta siten, että erialaisten niin sanottujen diskurssiivisten muodostelmien eli diskurssien määrittelemisen lausumajoukoista olisi pätevästi mahdollista. Foucault'n arkeologisen mallin mukaan lausumajoukon määrittelemisen kuuluvaksi yhteen ja samaan diskurssiiviseen muodostelmaan edellyttää, että tunnistetaan sen eri koordinaattien tai mahdollisuuden ehtojen väliset suhteet. Pitäisi pystyä erottelemaan muodostumisen historialliset ehdot neljälle sarjalle, jotka ovat objektit, ilmaisumuodot, käsitteet ja strategiat (Foucault 2002, 44–78). Objektien esiinnousupinnat ovat paikkoja tai tiloja, joilla tietyt elementit nou-

sevat diskurssin objekteiksi, kuten mm. perhe, välitön sosiaalinen viiteryhmä, työpaikka, taide, kulttuuri tai vaikkapa koko kaupunki kuten Lapua. Ilmaisumuodot tarkoittavat mm. ”puhujan asemaa”, joka sisältää erilaisia kriteerejä puhujien kompetensseille kuten ”institutionaalinen paikka” ja ”subjektin asema”. Institutionaalinen paikka tarkoittaa esimerkiksi kokoushuonetta, laboratoriota tai englanniksi kirjoitettua kirjaa, josta käsin kompetentti subjekti puhuu. Subjektin asema viittaa kompetentin subjektin asemaan informaatioverkostossa, tässä tapauksessa esimerkiksi viranhaltijana, asiantuntijana, poliitikkona, yrittäjänä tai kulttuuritoimijana. Jotta tutkimustilanne pystyisi tarjoamaan paikan mahdollisimman monelle diskurssille, yritin varmistaa toimijoiden erilaisten roolien kautta objektien esiin-

Kuva 115. Lapuan musiikkiopiston kansanmusiikkiyhtye Viuluviikareiden johtaja Matti Mäkelä on aloittanut oman uransa lapsena Kaustisella Järvelän Pikkupelimanneissa.

nousupintojen ja ilmaisumuotojen erilaisuuden. Käsitteiden ja strategioiden monipuolisesta tarjoumasta ei todennäköisesti olisi huolta diskursianalyysin materiaalissa.

Valitsin haastateltavat mahdollisimman monipuolisia sarjoja edustaviksi, jotta tulisi näkyviin, ettei diskursseja ainakaan ollut edeltä käsin tarjottu, ja niiden esiin saaminen aineistosta pystyisi paljastamaan jotakin uutta tutkimukseeni. Foucault'n alkuperäisen säännön mukaan lausumat ryhmitellään diskursiivisiksi muodostelmiksi siten, että yksi ja sama neljän sarjan välinen suhdējärjestelmä rajaa niiden koordinaatit. Tällöin ei esimerkiksi riitä kahden lausuman sijoittamiseksi samaan muodostelmaan, että ne viittaavat samaan objektiin, vaan myös muiden koordinaattien olisi kuuluttava samoihin sarjoihin. Tietty lausuma eli tapahtumien sarja pitää analysoida: kuka ne esitti, millaisiin objekteihin ne viittaavat, millaisia käsitteitä ne sisältävät ja millä tavoin niitä voi yhdistellä. Tämä on ankara vaatimus, mutta Foucault itsekin totesi, että on jätettävä tilaa myös sellaisille diskursseille, jotka eivät ole arkeologisten kriteerien mukaan jäsenyöneitä ja oikeastaan täydellinen diskursiivinen muodostelma on aivan erityinen diskurssityyppi. Sarjojen muodostaminen ei onnistunut tutkimuksessa täsmälleen Foucault'n sääntöjä noudattaen, vaan olen käyttänyt niitä tarkistuslistan tapaan ja sitten hyväksynyt diskurssin käsitteen väljempänä kuin tiedon arkeologiassa.

Luvussa 3 on kuvattu viranhaltija–politiikot–kulttuuritoimijat–yrittäjät -asetelma, joka takaa ainakin kattavuuden ilmaisumuotojen, lähinnä puhujien aseman, kannalta. Kaaviossa 6.1 ovat haastatteluu valitsemani toimijat luokiteltuina sen strategian tai suunnittelujatuksen mukaan, jota he itse sanoivat lomakekyselyn mukaan edustavansa. Valitsin kutakin suunnittelun tapaa tai

paradigmaa kohti valitsin yhden haastateltavan. Esitän itseni tutkimuksen tekijänä mukana tässä taulukossa, koska katson suunnittelun aikana edustaneeni hyvinvointiin tähtäävää suunnittelua ja mukana oloni tasapainottaa tutkimuksen lähötötilannetta. Muissa taulukoissa en toimijoiden kohdalla enää erittele omaa asemaani, vaan se vaikuttaa taustalla. Omaa osuuttani diskurssien muodostumisessa kuvaan vielä tämän luvun lopussa ”toisin silmin katsottuna” eli lehtikirjoitusten valossa.

Johtavat viranhaltijat esittivät näkemyksensä kaupungin politiikasta lähes kaupungin virallisesti hyväksytyjen ohjelmien tai strategioiden mukaisesti. Kaupunginjohtaja Latva-Rasku sanoi kaupungin toimineen 1990-luvulla hyvinvointisuunnittelun mukaisesti. Nykyinen politiikka oli hänen mukaansa taloudelliseen yrittäjyyteen tähtäävää. Kaupunginjohtaja oli tärkeä haastateltava paitsi asemansa vuoksi, myös sen takia, että hän oli juuri tullut virkaan ja muuttanut kaupunkiin muualta 1992. Hän ei kuitenkaan pitänyt pelkästään virallisessa diskurssissa, vaan puhui vapaasti ja ”kollegiaalisestikin” sekä nosti esille prosessin merkitystä sitoutumiselle, sekä suunnittelu- että päätöksentekovaiheissa.

”Tästä prosessista – tämä sulle ja mulle tuttu asia tämä pohjoismainen Nordplan-koulutus että – siis kyllähän mä sitä ennenkin – mä opin tuolla silloisessa seutukaavaliitossa, siellä johtajana, koska siellä oli tällaista monikulttuurista porukkaa – kielellisesti – ja sitten siellä oli eri alojen asiantuntijoita; siis meillähän ei silloin niillä liutoilla ei ollut paljon päätösvaltaa, mutta – tuota – sellaista prosessuaalista, kulttuurista vaikutusvaltaa kuitenkin valtavasti. Ja sitten, kun mä olin siellä Tukholmassa ja mitä siihen nyt sitten kuuluikin niin silloin mä kyllä opin näitten prosessien merkityksen – mä oon sen sulle sanonu monta kertaa ja sä oot sanonut takaisin – että meillähän on nyt sama tausta tässä asiassa – – ”

Hyvinvointiin tähtäävän suunnittelun kannattajat

-valtuutettu ja perusturvan viranhaltija
-kaupunginjohtaja
-kaupunginarkkitehti/ tutkimuksen tekijä

Kulttuurisen suunnittelun kannattajat

-kulttuuritoimenjohtaja
-näyttelijäyhdistyksen puheenjohtaja
-vapaa-ajan lautakunnan puheenjohtaja,
opetusministeriön kulttuuriasianneuvos

Markkinalähtöisen suunnittelun kannattajat

-valtuuston puheenjohtaja
-yrityskeskusten johtaja (elinkeinoasiamies)
-yhteyspäällikkö (matkailusihteeri)

Kaavio 6.1. Haastatteluun valitut ja suunnittelun strategiat.

Kaupunginjohtaja korosti haastattelussa, että poliittinen johto ja erityisesti kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Erkki Kortesoja tukivat taustavoimana esisuunnitteluprojektin käynnistämistä. Poliittinen johto ei alussa asettunut kannattamaan kumpaakaan suunnitteluvaiheen diskursssia (kulttuuri- ja yritysmaailmi). Keskeinen vaikuttaja Paukku-toimikunnassa oli hallituksen edustajana mukana ollut Jaakko Rintala, joka kertoi haastattelussa suhtautuneensa avoimesti kaikkiin ratkaisuihin projektin kuluessa. Kun tein haastatteluja 2003, hän oli kaupunginvaltuuston puheenjohtaja eli korkein poliittinen johtaja.

Dikotomia, vastakkainasettelu kulttuurikäytön ja teollisuus- tai yritysalueeksi kehittämisen välillä saattoi olla esisuunnitteluprosessin kannalta hedelmällinen, mutta sen seurauksena kaupunkiin jäi vastakkainasettelu yritysten ja kulttuurin välille. Niiden välinen jatkuva kilpailu kaupungin tuesta on ollut ikävä jälkivaikutus. Voimakkain yritysmaailman puolesta puhuja ja taloudellisen ajattelun diskurssia esiin tuonut oli yrityskeskuksen johtaja Asko Harju. Keskeisenä toi-

mijana kulttuurin aseman kannalta ja nykyisen kulttuurikeskuksen toiminnassa oli silloinen kulttuurisihteeri, nykyinen kulttuuritoimenjohtaja Esa Sivonen (vuodesta 2005 Honkimäki). Hänen asemansa ja samoin kulttuurin asema on kaupungin organisaatiossa muuttunut paljon vahvemmaksi ja näkyvämmäksi.

Paukku-projektin alkuvaiheessa teologian opiskelija Juha Rintamäki oli vapaa-ajanlautakunnan puheenjohtajana. Haastatteluhetkellä hän oli vielä kaupunginvaltuuston jäsen, vaikka hänen työpaikkansa jo tuolloin olikin Helsingissä, Opetusministeriössä kulttuuriasianneuvoksena. Hän oli mukana valtakunnanpolitiikassa Kokoomuksen Nuorten liiton puheenjohtajana ja useamman kerran myös kansanedustajaehdokkaana. Kulttuuriasioista vastaavan lautakunnan puheenjohtajana hän näyttäytyy haastattelussa kulttuurikäytön puolesta puhujana, mutta myös tärkeänä yhteyshenkilönä valtiovaltaan ja valtionavustuksiin. Haastattelussa osoittautui, ettei hänen diskurssinsa kuitenkaan ole vain kulttuuria suosiva, vaan hän yhdistää sen hyvinvointiin ja talouselämään.

”No jos mä lähen liikkeelle näistä fiiliksistä ja siitä, mikä on kaupungin tämmöisen strategisen suunnittelun niinku tämmönen peruslinja niin mä jotenkin koen kyllä – kun tässä on nämä kolme vaihtoehtoa että nämä kaikki niinku liittyy ketjussa toisiinsa. Mä lähdän liikkeelle oikeestaan omassa ajattelussani ja oon lähteny jo pitempään siitä, että mä uskon semmoiseen strategiaan, jossa satsataan erittäin paljon kulttuurin vetovoiman parantamiseen. Koska mä koen, että jos on henkistä kapasiteettia ja on innovaatioita ja on ympäristöä, jossa niinku ajattelulle ei paljon aseteta rajoja ja on virikkeitä, jolla sä sitä ajatteluas niinkun voit kehittää – niin se on mun mielestä niin kun erittäin tärkeää myöskin tällaisen yrityselämän kasvupotentiaalain pohjalle — ”

Veli Sipilä oli aiemmin mukana päätöksenteossa valtuuston jäsenenä, mutta haastattelun aikaan hän oli kulttuuritoimija ja järjestöaktiivi.

Kuva 116. Kirjaston tiloissa on Spelien ja Festivaalien aikana pidetty kaupungin vastaanotto kutsuvieraille: avoimeksi tehty tila jälleen vain joillekin avoin.

Valtuutettu Ulla Palojoki työskenteli terveydenhoitajana peruspalvelujen alalla (aiemmin sosiaali- ja terveystoimi) ja edusti haastateltavissa hyvinvointistrategian puoltajia. Lisäksi hän oli suunnitteluprosessissa mukana teknisen lautakunnan sekä varsinaisen suunnittelutoimikunnan jäsenenä, kun kirjastoa ja opistoja ryhdyttiin valtuuston päätösten jälkeen suunnittelemaan vanhalle tehdasalueelle.

Kaupungin markkinointi nousi esiin tutkimussuunnitelmassani imagomerkitysten vuoksi, ja kaupungin yhteyspäällikkö Mervi Mikkolaa valikoitui haastateltavaksi. Hän oli aiemmin ollut matkailusihiteeri, mutta haastatteluhetkellä vastuussa kaupungin ulkoisesta viestinnästä ja markkinoinnista. Hän ei omien sanojensa mukaan ollut merkittävästi mukana Paukku-projektissa, mutta kyllä hän osallistui mm. seminaareihin. Hän, kuten lähes kaikki muutkin haastateltavat

oli nyt eri asemassa kuin kymmenen vuotta sitten.

Esittelin toimijat yllä nimettyinä, mutta kaaviossa 6.2 heidät on nimetty kirjaimella pääroolinsa mukaisesti, eli mukana on neljä viranhaltijaa (V1, V2, V3 ja V4) sekä neljä luottamushenkilöä (P1, P2, P3 ja P4). Lisäksi taulukossa on ilmoitettu toimijan asema Paukku-projektin alussa 1993 sekä tutkimuksen kirjoittamisen ajankohtana (haastattelut 2002–2003, analyysi 2004–2005).

6.5 Reflektio tutkijan omaan puhuntaan

Koska olin mukana alusta asti Vanhan Paukun suunnittelussa viranhaltijana ja kaupungin-arkkitehtina, olen siis itsekin yksi tapauksen toimija. En voinut haastatella itseäni, mutta vuosien varrella on paikallislehden ja maakuntalehtien arkistoihin dokumentoitu aika paljon tekemisiäni ja sanomisiani.

Ettei käsitykseni omasta puhumisestani tai omasta roolistani jäisi pelkästään muiden toimijoiden kommenttien ja oman muistini (kuinka muuttuva voimavara se onkaan!) varaan, tutkimusavustajani kävivät haastattelujen tekemisen jälkeen läpi koko Lapuan Sanomien arkiston vuosilta 1984–2004. Lapuan Sanomat on vuodesta 1932 asti ilmestynyt sanomalehti, joka julkaisee kaksi numeroa viikossa ja lisäksi sunnuntain ilmaisjakelulehden Lapuan Linkin. Olin matkan varrella leikellyt leikekirjaani juttuja myös maakunnan lehdistä, mutta suurin osa jutuista ja omista kirjoituksistani on ilmestynyt juuri paikallislehdessä. Paikallislehti on merkittävä vaikuttaja, koska sitä lukevat ”kaikki lapualaiset”,

Viranhaltija V 1,2,3,4 Luottamushenkilö P 1,2,3,4 (poliitikko)	<i>Toimijan asema 1993, jolloin yrittäjät ja kulttuuri vastakkaisina ryhminä (Paukku- projekti)</i>	<i>Toimijan asema 2003, jolloin haastattelut analysoitiin. Kunnassa vastakkaiset näkökulmat: Päättäjät> <Kansalaiset</i>
Tapaustutkimuksessa käytetty roolinimike 2005 ↓ <i>Alla "työn sisältö" ja poliitikon varsinainen ammatti</i>	<i>Vain poliitikot P ja virkamiehet V näkyvinä toimijoina</i> <i>Asiat joita ajaa puheissaan</i>	<i>Muuttuneet asemat ja myös muita näkyviä toimijoita</i> <i>Asiat joita ajaa puheissaan</i>
V1, kaupunginjohtaja <i>Visiot, strategiat, hallinto</i>	<i>Uusi kaupunginjohtaja elinkeinot</i>	<i>Edelleen kaupunginjohtaja kulttuuriyrittäjyys</i>
V2, kulttuuritoimenjohtaja <i>Kulttuuritoimi, yht.harrastajiin</i>	<i>Kulttuurisihteeri, Paukku-tmk:n jäsen</i> <i>Taide, estetiikka, kasvatus, Kulttuurimalli</i>	<i>Kulttuuritoimenjohtaja Ihmisten sosiokulttuurinen innostaminen</i>
V3, yhteyspäällikkö <i>Matkailu, yhteydet ulospäin</i>	<i>Matkailus sihteeri</i> <i>Matkailumarkkinointi, imago</i>	<i>Yhteydspäällikkö</i> <i>Markkinointi sektoreittain (tontit vai imago) Koko kaupungin markkinointi</i>
V4, elinkeinoasiamies <i>yhteydet yrityksiin</i>	<i>Yrityskeskuksenjohtaja, Paukku- tmk:n jäsen</i> <i>Yritysmalli</i>	<i>Ei enää virassa</i> <i>Etläkkeellä (k.2004)</i> <i>hyöty, talous</i>
P1, valtuuston puheenjohtaja <i>Maanviljelijä</i>	<i>Hallituksen jäsen, Paukku- tmk:n jäsen</i> <i>käyttö ja markka</i>	<i>Valtuuston pj</i> <i>Muuttunut kulttuuri ja imago</i>
P2, kaupunginhallituksen jäsen <i>Terveystoimija, nuoriso- ja vanhempainyötä</i>	<i>Valtuuston jäsen, tekninen ltk, "rivipäätävä",</i> <i>Terveyspuolen viranhaltija</i>	<i>"Ääniharava", valtuuston ja kaupunginhallituksen jäsen, Perusturvan viranhaltija ihmisen ääni, kansalainen</i>

Kaavio 6.2. Toimijoiden kehikko.

mutta maakunnan kahta sanomalehteä Ilkkaa ja Pohjalaista luetaan vaihtelevammin eri piireissä. Samoin maakuntalehtien uutiskynnys ja kiinnostus Lapuaa kohtaan on vaihdellut vuosien mittaan.

Oma puhuntani (osuuteni diskurssien muodostumiseen) on muuttunut vuosien kuluessa, mutta se on leimallisesti säilynyt ”arkkitehdin ja kaavoittajan puheena”. Ensimmäisen haastattelun kaupunginarkkitehdin virkaan tultuani annoin maakuntalehti Ilkkaan jo yhden päivän jälkeen. Jutussa esille tuleva ”Oulun koululainen” viittaa 1980-luvun arkkitehtuurikeskusteluun ja Reima Pietilän ympärille tai hänen jälkeensä Oulun yliopistossa syntyneeseen ns. regionalismiin. Pohjoisesta nousi postmodernismin Suomessa vallinnutta modernismia vastaan. Rakennussuojelu on heti voimakkaasti puheessa esillä.

”Helena Teräväinen-Nikula ei tunnusta olevansa aivan puhdas Oulun koululainen, mutta suuri vaikutus sillä oli. Tärkeää oli myös opiskelupaikan sijainti purku-uhan alaisissa Rantakadun kortteleissa. – Olin oikeastaan aika fanaattinen vanhan suojelija niihin aikoihin. Diplomityönä tein miljöösuunnitelman vanhasta Kuusiluodon alueesta. – –

Helena Teräväinen-Nikula on pohtinut sekä työnsä että etenkin opiskelussa vanhan ympäristön muuttumista rakentamisessa. Tästä ammattitaidosta hän uskoo olevan hyötyä uudessa virassa.” Ilkka 3.8.1984. Oulun koululainen aloittaa Lapualla.

Sama rakennussuojelijan puhe kuuluu myös ensimmäisestä paikallislehden jutusta, jossa arvostelin suoraan vanhojen rakennusten purkamista.

”Yllätyin Lapuan vilkkaudesta; sanoo Helena Teräväinen-Nikula”. Lapualaisen maaseutu-kaupungin kuva on hyvä ja sellaisena se olisi säilytettävä. Mieluummin säilytän kuin rikon (otsake) ”Helena Teräväinen-Nikula antaa arvoa vanhoille kulttuurihistoriallisille rakennuksille. Hän tunnustaa kuuluvansa siihen leiriin, joka säilyttää vanhaa eikä ryhdy suinpäin hajoituspuihin. Van-

hojen rakennusten hajottamispäätökset tehdään usein liian hätköidysti. Kannattaa miettiä useampia vaihtoehtoja, josko rakennusta voisi käyttää toisessa tarkoituksessa. Mm. kaupungintalon läheisyydessä olevaa paloasemaa hän ei lähtisi purkamaan vaikka uusi paloasema olisi valmiina. Vanha paloasema kallellaan olevine torneineen voisi palvella vaikka taidemuseona tai valokuvanäyttelytiloina. Torialueen valmistuttua siellä voisi pitää torikahvilaa.” Haastattelu, Lapuan Sanomat, 9.10.1984.

Kun jutussa mainittu paloasema sitten muutaman vuoden kuluttua purettiin, olivat myös maakunnan lehdet nopeasti kysymässä kaupunginarkkitehdin mielipidettä. Tuohon aikaan ei vielä mitään kulttuuriympäristöjä (tai kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennettuja ympäristöjä, kuten 1980-luvulla asia ilmaistaan) vielä ollut inventoitu eikä siis ”paikallisia asiantuntijoita”, joiden mielipidettä olisi kysytty valmistelussa. Kaupunginarkkitehdin työtehtäviin kyllä kuului kaavoitukseen liittyvä tutkiminen ynnä muu, mutta ”asiantuntijuus” ei ollut vielä muodostunut eikä tunnistettu. Kun maakuntalehden toimittaja soitti ja kysyi, kerroin kuitenkin kaupunginarkkitehtina ja rakennetun ympäristön asiantuntijana ja kaavoittajana mielipiteeni, ettei paloasemaa olisi pitänyt purkaa. Purkaminen tuntui epäjohdonmukaiselta varsinkin, kun kahdesta rakennuksesta toinen vielä jäi pystyyn ja siihen oli korjaussuunnitelma tehtynä ja saatu avustusta Museovirastolta. Purkamispäätöksen oli tehnyt kaupunginhallitus. ”Lausunnot” lehdissä aiheuttivat puhuttelun kaupunginjohtajan huoneessa: ”Ei ole tapana että virkamiehet arvostelevat kaupunginhallituksen päätöksiä.” Selitin, että ymmärrykseni mukaan en ollut arvostellut kaupunginhallituksen päätöksiä enkä ainakaan toiminut niitä vastaan, mutta etten lehteen voinut sanoa iloitsevani tapahtuneesta. Juttu jäi sillä kertaa siihen; rakennushan oli saatu puretuksi. Myöhemmin Vanhan Paukun Ruokalan purku-

luvan ja sen valitusten kohdalla on viranhaltijan sananvapaus saanut rankemman käsittelyn, vaikka syytöstä ”kaupunkia vastaan toimimisesta” ei virallisesti esitettykään.

1980-luvulla esillä olleet kirjoitukset ja kaupunginarkkitehdin julkisen puheen esiintyminen ovat taustamateriaalia Vanhan Paukun tapausta tutkittaessa. Niiden valossa näkyy, että juuri tietynlaiset ristiriidat kuten rakennussuojeluun liittyvät tai sitten kaavoituskysymyksissä maanhankintaan ja lunastuksiin liittyvät ylittivät uutiskynnyksen. Tavallinen suunnittelu ja kaavoituksesta kertominen pääsi vähemmän esille, mutta paikallislehti kyllä julkaisi niitäkin. Ensimmäinen muu kuin haastatteluna pyydetty kirjoitus lähti omasta kynästäni helmikuussa 1987, jolloin käytiin pienehköä kaavoituskiihtaa uuden Alkon myymälän sijoittamisesta ns. Lapua-hotellin tontille. Kirjoitin jutun lapualaiseen *kaupunkikuvaan* kovasti vaikuttaneesta arkkitehdista Matti Viisannista, joka mm. oli Lapuan komean kaupungintalon suunnittelija 1920-luvulla.¹⁰

Jälkeenpäin näyttää siltä, että virkamiehen tarve kirjoittaa julkiseen sanaan kasvoi kääntäen verrannollisesti siihen, millaisen puhe- tai kirjoitusoikeuden varassa viranhaltija kaupungin organisaatiossa ja päätöksenteon byrokratiassa kulloinkin toimi. 1980-luvulla oli kaupunginarkkitehdilla esittelyoikeus teknisessä lautakunnassa, mutta 1990-luvun organisaatiomuutosten jälkeen se muuttui pelkästään valmisteluvastuuksi. Näin luonnollinen yhteys luottamushenkilöihin katkesi ja mahdollisuus vaikuttaa sitä kautta puhumalla ja kirjoittamalla väheni ja lopulta hävisi lähes kokonaan. Tämä ja rakennuslain uudistukset toivat esille tarpeen tiedottaa ja kertoa suunnitella olevista kaavoista ja muistakin kohteista entistä enemmän julkisuudessa. Kuntaliiton ohje tie-

dottamisesta oli, että se joka tekee, se myöskin tiedottaa.

1990-luvun alussa kaupunginarkkitehti tulee esille vain muutamassa jutussa rakennusten suunnittelijana; vähäinen julkinen esilläolo selittyi myös henkilökohtaisella elämäntilanteella: Olin äitiyslomalla vuoden 1990 lopusta vuoden 1992 kesäkuuhun asti.¹¹

Paukku-projekti tai Vanhan Paukun tapaus alkoi varsinaisesti näkyä julkisuudessa kesäkuussa 1992, jolloin Lapuan kaupunki oli lähellä ostopäätöstä.¹² Heti kaupanteon tultua julki ilmes-tyi ensimmäinen paikallislehden juttu, jossa kaupunginarkkitehti kuvailee Vanhan Paukun alueen antamia rajattomia mahdollisuuksia.

Vanhan paukun alue antaa rajattomat mahdollisuudet. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväisen mielestä vanhan patruunatehtaan alue on todellinen haaste, jota on katseltava monelta eri kantilta. Hän käy patruunatehtaan alueeseen kiinni kaavoittajana ja arkkitehtina. – ”Paukun alue ei valmistu ja muotoudu hetkessä vaan se vaatii kymmenien vuosien pitkäjänteisen suunnittelun ja työn. Se on hyvin kiinteästi kiinni kaupunkirakenteessa, joten osa alueesta muotoutuu varmasti avoimeen käyttöön, arvelee Helena Teräväinen.” Lapuan Sanomat. 9.7.1992.

Jutussa puhutaan kovasti siitä, kuinka Paukun alue voisi tarjota myös paljon tiloja julkisille, kunnallisille ja maksullisille palveluille. Seuraavaksi kerrotaan kuinka innokkaasti kaupunginarkkitehti haluaa päästä työhön käsiksi.

”Suurimman osan tiloista täyttää varmasti erilaiset pienteollisuusyritykset. Miksei yhtä hyvin yksi suurempi yritys. Tyhjää tilaakin varmasti jää ja sitä tarvitaan akuuttiin tarpeeseen. Alueen hyödyntämiseksi tullaan varmasti perustamaan ehkä jokin projektiryhmä tai mahdollinen yhtiö. Mukaan voivat tulla myös Kera ja KTM, kuvailee Teräväinen. Hänen sormensa syyhyää suunnittelun suuntaan. Hänellä on lukematon määrä hyviä esimerkkejä ulkomailta ja kotimaasta, kuinka vanhoja tehdaskiinteistöjä on hyödynnetty.” Lapuan Sanomat. 9.7.1992.

Sitten puhutaan varovasti arvoista, joita ei voi taloudellisesti mitata. Ja vaikka luvataan, että museointia ei tule tapahtumaan, on toinen ääripään ratkaisu eli purkaminen myös kärkevästi vastustaen tuotu esille.

”Kaiken lisäksi vanhoihin teollisuusympäristöihin liittyy arvoja, joita ei mitata taloudellisin perustein. Helena Teräväisen mielestä koko paukun aluetta ei kannata museoida mutta ei missään tapauksessa myöskään pistää nurin. Kaikkea ei kannata myöskään säilyttää. – Tilojen kokonaisvaltainen korjausrakentaminenkaan ei välttämättä ole tarpeellista eikä aiheellista. Se riippuu paljon, mihin käyttöön tilat tulevat, toteaa Teräväinen. Hänen mielestään vanhan paukun kivirakennuksista löytyisi hyvin tiloja vaikkapa museolle. Pyhälahden valokuvamuseolle on etsitty tiloja (paloasema purettiin!) ja tässä on taas tilaisuus tarjolla.” Lapuan Sanomat. 9.7.1992.

Seuraavaksi jutussa esitellään kuitenkin vielä muita museotarpeita sekä esimerkkejä mm. Tampereelta. Seuraavaksi on keskusteltu kirjaston sijoittamisesta tehtaalle. ”Eikö vanhan paukun alue soveltuisi kirjastolle” kyselee toimittaja panematta sanoja kaupunginarkkitehdin sanomaksi, koskapa voimassa on vielä kaupungin päätös kirjaston uudisrakentamisesta ja sijoittamisesta Kiviristin kentän läheisyyteen Keskustan toiselle laidalle. Muista kuin taloudellisista arvoista puhutaan jo hiukan, mutta edelleenkin ei nimetä muuta kuin ”kulttuurihistoria”.

”Miten rakennuksiin sopisi kirjasto. Mitenkähän meillä sijoittuisi kirjasto vanhan paukun alueelle. Forssassa on siitä toimiva esimerkki. Kehräämötoiminnan loputtua Forssassa koko kehräämöalue puistoinen siirtyi kaupungin omistukseen. Nyt siellä toimii mm kaupunginkirjasto, luonnonhistoriallinen museo ja erilaista pienteollisuutta. Meillä kirjastotaloa on kaivattu jo vuosia. Nykyinen on jäänyt auttamatta pieneksi. Eikö vanhan paukun alue soveltuisi kirjastolle. Se loisi oman tunnelman, olisi lähellä keskustaa ja usein vanhaa arvostetaan enemmän kuin uutta.

Kirjasto loisi ympärilleen monenlaista oheistoimintaa. Se toisi helposti alueelle kävijöi-

tä, joille taas puolestaan voisi tarjota monenlaisia oheispalveluja kaupallisessa mielessä. Silloin alueelle saataisiin monen alan pienyrittäjiä, jotka tukisivat toinen toisiaan. Yksi tarjoaa yhtä, toinen toista. Osa tiloista toimisi pienteollisuuden käytössä. Näin alue alkaisi elää ja muotoutua tärkeäksi osaksi keskustakuvaa. Kuitenkin alue henkisi arvokasta kulttuurihistoriaa. Se olisi vielä kappale menneisyyttä nykyisyydessä.” Lapuan Sanomat. 9.7.1992.

Seuraavana vuonna alkoi Paukku-projekti, jota myös Lapuan Sanomien välityksellä yritettiin tuoda julkiseen keskusteluun, vaikka enemmän valmistelu oli päätöksentekijöitä sitouttamaan pyrkivä ja siten ehkä julkisuuteen vain näennäisesti avoin. Kaupunginarkkitehti näkyy kaavoituskatsausta antamassa ja Euroopan rakennusperintöpäivästä kirjoittamassa. Vuoden 1993 teemana olivat mukavasti Lapuan käsillä olevaan hankkeeseen liittyen juuri teollisuusympäristöt. Ensimmäinen rakennusperintöpäivän ”oma” kirjoitus julkaistiin yhdessä kulttuurisihteerin kanssa; näin ajattelimme saavamme enemmän ”asian tuntijavaikutusta” aikaan. Kun paukkutoimikunta työskenteli vuoden 1993 aikana, antoi Lapuan Sanomat enemmän palstatilaa yritysmallin puolustajille kuin kulttuurista puhumiselle.

Julkisuudessa käydyn keskustelun, monien tapaamisten, keskustelujen ja päättäjien kanssa järjestettyjen seminaarien perusteella jäi sellainen käsitys, ettei tehdasalueen saneeraaminen kulttuurille ollut helppo päätös eikä ainakaan se, mitä kaikkein innokkaimmin ajettiin. Suhteellisen nopea ja avoin suunnitteluprosessi nosti esille eniten työllisyyden ja yrittäjyyden vaatimusta. Kulttuuri- ja kirjastonäkemykset olivat vähemmistönä niin ns. Paukku-toimikunnassa kuin julkisuudessakin. Kun kulttuuripuoli järjesti korjaamattomassa tehtaassa pienen tilaisuuden, jossa kirjailija Jyrki Tuularin kanssa sain kertoa suhteestani kirjoihin ja lisäksi esitellä alustavia suunnitelmia (ennen päätöksentekoa, esisuunnittelu-

vaiheessa 1993 syksyllä), ei paikallislehti kirjoittanut siitä kuin n. kolme riviä. Yrittäjyyden puolesta lyötiin rumpua ja aukeaman kokoisessa haastattelussa yrittäjät saivat kertoa tehdasalueen mahdollisuuksista nimenomaan pk-yritysten sijoituspaikkana.¹³

Vielä vuonna 1994 ei kaupunginarkkitehdin julkinen puhunta ole vielä kovin todistusvoimaisesti esillä. Kaupunginarkkitehti kyllä kirjoittaa Vanhan Paukun suunnittelusta ja oppilastöistä, mutta kaupunginvaltuustolle päätöksentekoa varten Paukun asian kuitenkin esittelee ns. paukkutoimikunnan puheenjohtajana toiminut kaupungingeodeetti. Kesällä pidettiin ensimmäinen kaavoitus- ja suunnitteluosaston töitä esittelevä näyttely vanhalla patruunatehtaalla, ja se sai jonkin verran näkyvyyttä. Ensimmäinen osuus patruunatehtaan projektista eli Teoran peruskorjatut asuinkerrostalot saatiin syksyllä 1994 valmiiksi. Kyseinen peruskorjausprojekti oli edennyt omia uomiaan asuntosihteerin ja kaupunginarkkitehdin toimesta ja päätöksenteossa tavallisen linjaorganisaation mukaan, ilman ns. paukkutoimikunnan osuutta.¹⁴

Seuraavana vuonna ”kulttuurihistoriallinen” diskurssi vahvistui ja kaupunginarkkitehti esitteli kirjoituksellaan Kristina Ahmaksen kirjaa ”Lapuan rakennuskulttuuria”, joka oli julkaistu seminaarissa joulukuussa 1994.

”Inventointiluettelossa kaikkiaan 69 kohdetta. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet kirjana. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen kertoo inventointityöstä ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista: Parin viime vuoden aikana on erityisen huomion kohteena ollut Vanhan Patruunatehtaan alue. Se on merkittävä historiallisesti arvokas teollisuuskohte, jolla on erityistä symboli- ja imagoarvoa Lapualla. Vanhan Paukun rakennuksista ja miljööstä on tehty erillisselvitys, joka on ollut alueen uudiskäytön suunnittelun pohjana. Suljetusta alueesta tulee avoin, yhdistetty työ- ja kulttuurikohte. Kirjas-

toa ja museoita suunnitellaan Isoon tehtaaseen ja elokuvateatteria ihan lähiaikoina entiseen Lämpökeskukseen. Tämä päivä on huomisen historiaa: Lapuan rakennuskulttuuria -teoksessa on kohteita aina 1950-luvulle asti. Myös aivan uudet rakennuskohteet voivat olla ympäristöltään ja suunnittelun kannalta kulttuurihistoriallisesti arvokkaita. Seuraavassa selvityksessä aikajana tulee varmasti ulottumaan lähemmäksi nykypäivää. Tämä päivä on huomispäivän historiaa. Tähän mennessä huomattavin lapualaista kaupunkikuvaa muovannut yksityinen henkilö on varmasti 1920–30-lukujen merkittävä arkkitehti Matti Visanti. Hänen ajatuksensa vuodelta 1930 antavat pohjaa tulevien tavoitteiden pohtimiselle: ”Olemmeko katselleet vanhaa rakennusta ja olemmeko katselleet sitä oikealla tavalla?...Kun meidän on koetettava herättää harrastusta asiallisemman ja kauniimman rakennustavan syntymiseksi maakunnassamme on meidän johtotähtenä oltava se ajatus, että me enemmän kuin tähän asti nöyryimme vastaanottamaan menneiden aikojen meille jättämän perinnön rakentamiseen ja asumiseen nähden.”Lapuan Sanomat 7.3.1995.

Uimahallin peruskorjauksen suunnittelu oli myös työllistänyt suunnitteluosastoa ja kaupunginarkkitehtia, mutta lehdistöä se ei näyttänyt kiinnostavan; vain harjannostajaisista ja avajaisista kerrottiin. Samaan aikaan kaupunginarkkitehdin puhe julkisuudessa oli enemmän kaavoittajan puhetta ja yleiskaavan valmistelutyön esiletuomista seminaareissa, näyttelyissä ja lehtijutuissa. Vanhasta Patruunatehtaasta oli yksi juttu, jossa kerrottiin alueen rahoituksesta ja työn vaiheista.

”Vanhan Patruunatehtaan alueen Kirjasto ja museot odottavat rahoituksen varmistumista. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen, arkkitehtiopiskelija Petri Hirvonen ja kulttuurisihteerit Esa Sivonen. – rahoituksesta ym. – Kulttuuri-työryhmän jäsenten mukaan entistä Patruunatehtaan aluetta olisi aktivoitava kaikin keinoin. Kesällä tämä on mahdollista erilaisin näyttelyin. – Alueen kehittäminen on kaupunkilaisten tahtoa. Lapualaisista löytyy kyllä tahtoa ja intoa, se on nähty erilaisten tapahtumien järjestämisessä. Työryhmä kiirehtii nykyisin näyttelytilana toimivan entisen tehdashallin korjaamista. Tiili-

rakennus rapistuu nopeasti, korjaustyöt olisi saatava jo käyntiin. Rakennuksessa säilytettävää materiaalia ja näyttelyesineitä uhkaavat kosteusvauriot, kaupunginarkkitehti kertoo. – Uusi elokuvateatteri valmistuu Paukun alueelle elokuunkuluessa. Kulttuuriryöryhmä toivoo kaupunkilaisten olevan innolla mukana myös kirjasto- ja museohankkeissa. – Kaupunkilaisten arvomaailman tulisi suuntautua yhä enemmän kulttuuriin, toivoo arkkitehtiot opiskelija Petri Hirvonen.” Lapuan Sanomat 27.7.1995.

Kummallista oikeastaan, että kaikesta myöhemmästä puhumisesta ja kirjoittamisesta huolimatta ainoa kerta, kun Lapuan Paukku itsesään – ilman räjähdysonnettomuusmainintaa – ylitti Helsingin Sanomien julkaisukynnyksen, sattui jo kesäkuussa 1995. Kirjaston suunnittelusta oli jo päätös, mutta sen varsinainen suunnittelu vielä alkutekijöissään. Vaasan teknillisen oppilaitoksen rakennusarkkitehtiot opiskelijoiden harjoitustöistä Kauppakadulle ja Paukun alueelle koottiin näyttely, joka oli korjaamattomassa tehdashallissa koko kesän.¹⁵ Tilassa pidettiin myös kaupunkisuunnittelua käsittelevä yleiskaavaseminaari.¹⁶

Vuonna 1996 kaupunginarkkitehdin puheesta kuuluu edelleen ”kulttuurihistoriallinen diskurssi”, mutta korostuneesti tulee esiin myös ”esteettinen, ekologinen ja ekonominen” ja ympäristöstä puhuminen. Vuosi näyttää olleen erityisen hedelmällinen omalla kynällä julkisuuteen tulemisena ja merkityksellisen ammatillisen kehittymisen kannalta: Olin vuoden 1996 Tukholmassa ja Rotterdammassa ns. Nordplan-koulutuksessa. Tuona vuonna piti aktivoida yleiskaavan tavoitteet vauhtiin sekä saada suuren Paukku-projektin ensimmäinen vaihe urakkakilpailuun. Kaikki tapahtui oman suunnitteluosaston puitteissa, jota oli tosin vahvistettu määräaikaissilla ja tilapäisillä työntekijöillä. Lisäksi diskurssin kehittymisen kannalta ehkä merkityksellisin asia

oli kunnallisvaalit: kun hallinto-organisaatio oli muuttunut sellaiseksi, että kaupunginarkkitehdilla ei ollut esittelyoikeutta, katsottiin, että tämän ns. johtavan viran haltija saattaisi olla ehdokkaana jopa kunnallisvaaleissa.¹⁷ Ajattelin voivani vapaasti puhua ja kirjoittaa toisessa asemassa niistä ammattieettisistä näkemyksistä estetiikan ja rakennussuojelun suhteen, joista virkamiesasemassani en enää voinut puhua (esittelyoikeuden poistuminen ja näkemyksen mahdollinen ristiiriitä teknisessä virastossa vallinneen korostuneesti teknis-taloudellisen ajattelun kanssa).

Kunnallisvaalikirjoitelmissa julkaistiin kaksi mielipidekirjoitustani. Toisessa puhun sosiaalisesta tasa-arvosta. Siinä kuuluu esteettinen ja tietysti ajan hengen mukaan ekologinen puhe; samanaikaisissa virallisissa yleiskaavoitusta koskevissa puheenvuoroissa on esillä myös ”kestävä kehitys”. Vanhan Paukun suunnitteluprosessin innoittamana olen kirjoittanut, että ”prosessi on tärkeä ja ihmisiä pitää saada aktiiviseksi seminaareilla, näyttelyillä jne”. Seuraavina vuosina (1997–1999) sainkin yleiskaavaan ihmisiä innostetuksi osallistumaan erillisessä projektissa nimeltä Osallistuva ympäristö. Sitä ”innostumista” syntyi sitten ns. markettijutun aikana sitten noin 2000 nimen listan verran. Siitä lehdistö kyllä oli kiinnostunut, mutta minun puhettani tai diskursiani siinä ei enää alkuvaiheen jälkeen tarvittu.

Lapuan Sanomat. Kunnallisvaalit 20.10.1996. Kunnallisvaaliehdokkaiden kirjoituksia. Helena Teräväinen: Kenen joukoissa seisot? Näkökulmia sosiaaliseen tasa-arvoon: ”Kaavoitus ajatellaan yleisön keskuudessa vielä nykyäänkin byrokratian työrukkaseksi. Kunta tai valtio tekee mitä haluaa eikä piestä ihmistä kuunnella. – Työssäni kaavojen laatijana olen yrittänyt korostaa asukkaiden ja kuntalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja parhaan kyyni mukaan pyrkinyt ekologisesti, esteettisesti ja ekonomisesti hyvään lopputulokseen.

Suurillakin paikkakunnilla ihmisten mielenkiinto omiin asioihin = kaupungin suunnitteluun he-

rää usein vasta kun lapio kalahtaa omaan portinpieleeseen, vaikka asiat olisi ratkottu asemakaaressa jo vuosia sitten. Aktiivisuuden herättämiseksi on yritettävä järjestää näyttelyitä, avoimia ovia, seminaareja ja keskusteluja. Prosessi on tärkeä, mutta se tarvitsee osallistujia. Kaavoitusta hoitaessani olen ajatuksissani pyrkinyt sosiaaliseen tasa-arvoon eri ihmisryhmien kesken. Joskus tuntuu, että tasa-arvo jää toteutumatta, kun kaikki eivät osaa käyttää kaikkia virallisia valitusteitä hyväkseen. Pitäisikö palkkalistoilla olla vielä 'yleinen valittaja', joka toimisi ikään kuin revisorin tavoin suunnitteluasioissa?

Oikeus ja demokratia ei aina ole sama kuin tasa-arvo: päätöksentekijät saattavat joutua painotamaan esimerkiksi taloudellisia seikkoja enemmän kuin kauneus-, perinne- tai ympäristöarvoja. Suunnittelijan työssäni niin kaava- kuin rakennussuunnittelijana olen tottunut ajattelemaan, että joka ratkaisussa on ainakin kaksi polkua, jota kulkea. Olen yrittänyt valita sen polun, joka olisi oikeudenmukaisin tavalliselle käyttäjälle ja mahdollisimman monelle kuntalaiselle."

Toisessa ennen kunnallisvaaleja julkaistussa kirjoituksessani asetun julistamaan kulttuurin voittokulkua ja merkitystä voiman lähteenä ja identiteetin muodostajana.

Lapuan Sanomat. Kunnallisvaalit 20.10.1996. Kunnallisvaaliehdokkaiden kirjoituksia. Helena Teräväinen: Kulttuurista voimaa. "Kaupungin ja sen asukkaiden tietoisuus itsestään eli identiteetti kasvaa kulttuurista. Merkittävä osa kulttuurista on sidottu rakennettuun ympäristöön. Kulttuurin arvostus kuvastuu siinä, millaisessa kunnossa on kaupunkikuva ja ympäristö. Lapualla on parhaillaan menossa merkittävä rakentamisen vaihe Vanhan Patruunatehtaan alueella. Kirjasto ja museot korjataan suurimpaan tiilirakennukseen, ns. Isoon tehtaaseen jo tänä syksynä alkavassa remontissa ja myöhemmin samaan rakennukseen sijoitetaan vielä musiikki- ja kansalaisopiston tilat.

Kaupunkikuvan ja ympäristön kehittäminen ei ole tietysti vanhan vaalimista, mutta lamasta nousemiseksi valtio on asettunut erityisesti tukemaan vanhojen rakennusten saneerauksia. Lapua on ollut tänä vuonna hyvissä lähtökohdissa: päätökset Vanhan Paukun rakentamisesta ja Hautasen talon korjaamisesta on tehty valtakunnallisesti oikeaan aikaan. Tälläkin tavalla kulttuuri ja elinkeinoelämä kohtaavat: kulttuu-

rihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia korjataan ja kunta järjestää rakentajille työtilaisuuksia. Urakkakilpailua ei näin arvokkaassa kohteessa tietysti voida käydä pelkästään kotikaupungin rakennusliikkeiden kesken, mutta joka tapauksessa työllistävä vaikutus on merkittävä. Liikkeet käyttävät lapualaisia työntekijöitä ja kaikki, muualtakin tulleet käyttävät lapualaisia palveluja.

Kulttuuri- ja yritystoimintoja ei saa nähdä toisinaan hylkivinä aineksina: kulttuuri on osa elinkeinoelämää ja varmasti tulemme näkemään Paukun alueella lisää yrityksiä, jotka tarvitsevat toimiakseen ihmisiä ja korkeatasoista ympäristöä. Laman puristuksessa "ei saa jäädä tuleen makaamaan" ja valittaa ettei ole varaa kulttuuripalveluihin ylellisyytenä. Monet kaupungit Euroopassa ovat päässeet juuri kulttuurin avulla uuteen nousuun, esim. Glasgow Skotlannissa. Kansa hakee kulttuuria, oli siihen tiloja tai ei, mutta kun tilat saadaan kuntoon, viriää taas uusia mahdollisuuksia ja yhteistyömuotoja eri alojen kesken. Etelä-Pohjanmaalla ja Lapualla kulttuuriharrastus ei ole koskaan ollut kiinni pelkästään julkisen vallan tuesta, mutta kyllä näin kylmillä leveyksillä kuitenkin tarvitaan sisätiloja. Kun nyt Vanhaan Paukuun saadaan Iso tehdas kulttuuri- ja koulutustiloiksi, on taas päästy askel eteenpäin ja toiminta kehittyä tilojen myötä. Koko alueen suunnittelussa ovat edelleenkin mukana sekä kulttuurin että yritystoimintojen uudet ideat.

Vanhan Paukun alueesta on tarkoitus rakentaa ehyt ja esteettisesti arvokas rakennus- ja pihakokonaisuus. Olen hyvin kiitollinen saatua mahdollisuuden olla mukana suunnittelemassa sitä. Toivon, että prosessi jatkuu positiivisena edelleenkin ja toimii voimalliseksi koko kaupungille ja sen kehittämiseksi."

Yleiskaavan tavoitteet olivat nähtävillä keksällä ja tarkoituksenani oli antaa tietoa ja innostaa ihmisiä niitä katsastamaan, kun kirjoitin Lapuan Sanomiin jutun Yleiskaavan tavoitteeksi kestävä kehitys

Lapuan sanomat 1.8.1996. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen: Yleiskaavan tavoitteeksi kestävä kehitys. (koko sivun - 6 palstan kirjoitus) .." ... Yleiskaavan tavoitteet ovat olleet kesäkuun ajan nähtävillä ennakkokuulemisen tapaan, mutta keskustelun toivotaan edelleen jatkuvan. Kesä Vanhassa Paukussa -tapahtuman yhteydessä jär-

jestetty kaupunkikuvallinen seminaari on osa julkista keskustelua. Kahta muuta yleiskaavan ehdotettua tavoitetta kaupunkikuvaan ja kaupungin kehittämisstrategiaan liittyviä olen yrittänyt jo selvittää aiemmin. Kestävän kehityksen periaate on rakennuslaissa ja jonkinlaisena iskusana-parina ajettu läpi, mutta se pitäisi nyt pystyä ulottamaan käytännön tasolle. Kestävä kehitys liittyy kunnissa päätöksenteon perusteelliseen, avoimeen ja demokraattiseen valmisteluun, sekä toteutuksen seurantaan ja arviointiin. Siihen pitää sisältyä myös sosiaalinen ja kulttuurinen oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo...”

Eli tässä vaiheessa minun diskurssiini ovat jo tulleet kulttuurihistorian, kaupunkikuvan, estetiikan, ekologian ja ekonomian lisäksi myös prosessi ja identiteetti. Ekologia ja ekonomia ovat sitten myöhemmin jääneet jo vähemmälle. ”Kestävä kehitys” -slogan kuului yleiskaavapuheeseen. Kirjoituksissa ja esittelyissä avasin sitä puhumalla myös kulttuurisesti kestävästä kehityksestä ja rakennussuojelusta yhtenä kestävän kehityksen osaluueena. Näitä puheita ei kunnallisessa suunnittelu- ja päätöksentekoympäristössä koettu vaaralliseksi tai niitä ei ainakaan vastustettu. Yleiskaavan tavoitteista herätti eniten keskustelua nimenomaan toinen kohta. Siinä esitettiin kaupungille ”dynaamisen, muutosta joustavasti prosessoivan strategian luomista” ja haluttiin näin kertoa yleiskaavan olevan osa kaupungin strategista suunnittelua.

Yleiskaavasta puhuminen oli niin tärkeää, että kirjoitin elämäni toisen nurkkakirjoituksen Vaasassa ilmestyvään Pohjalaiseen. Tekstin sisältö ei ole niin vallankumouksellinen kuin edellisen, pari vuotta aiemmin Pohjalaiseen lykkäämäni kirjoituksen, jossa vaadin rakennuslain uudistusta torpedoitavaksi siltä osin, että rannoille rakentaminen uhkaisi vapautua. Kirjoitukseni sävy on asiallinen ja ammatillinen, Lapuan yleiskaavan tuolloin pian hyväksytyksi tulevia tavoitteita mukaileva.¹⁸

Ensimmäinen todella ns. sydämen pohjasta polkaistu kirjoitus paikallislehden yleisönosastoon oli kuitenkin ollut ennen juhannusta kirjoitettu ”Avoin kirje kulttuurimaiseman puolesta”, jonka allekirjoitin paitsi kaupunginarkkitehtina myös ”arkkitehti SAFA”, korostaakseni ammatillista ja samalla myös yksityistä minääni. Kirjoitus oli oikeastaan myös aseettoman virkamiehen hätähuuto, kun ei rumentavaa, ilman lupaa pystytettyä kaljamainosta mitenkään saanut poistetuksi kulttuurimaisemasta, joka oli jo valtakunnallista kulttuuriympäristöä Museoviraston ja ympäristöministeriön Rakennettu kulttuuriympäristö 1993 -listauksen mukaan. Jotkut näkivät kirjoitukseni poliittisena puheena eli vaalimainoksena, ja paikallinen yrittäjä, joka kaljamainoksen oli pystyttänyt, kävi suoraan sotaan huutaen, että virkamies ei saa viedä hänen elinkeinoaan! Itse ajattelin puolustavani kulttuuriympäristönsuojelijan puheellani ”taloudellisilla mittareilla mittaamattomia” arvoja.

Vanha Paukku oli tietysti jonkin verran esillä paikallislehdessä, kerrottiin mm. Pajakapellin kunnostustöistä. Huhtikuussa oli iso juttu kaupungin kirjaston suunnittelusta: ”Kaupunginkirjaston tilat kolminkertaistuvat. Uuden kirjaston rakennustyöt alkavat ensi lokakuussa. Kulttuuri-sihteerä Esa Sivonen ja kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen esittelevät suunnitelmia ja piirustuksia. Ratkaisuihin on otettu huomioon myös vanhan kulttuurihistoriallisesti arvokkaan miljöönsäilyminen, kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen sanoo.”¹⁹

Merkki valtakunnallisesta kiinnostavuudesta oli pieni televisiojuttu huhtikuussa pajakapellista; tuolloin tuli 20 vuotta kuluneeksi patruunatehtaan räjähdysnettomuudesta. Muutama minuutti TV-esiintymistä johti siihen, että tamperelainen Aamulehti tuli tekemään ison jutun

patruunatehtaasta ja sen suunnittelusta. Kirjoituksella ei varmasti ollut merkitystä paikallisella tasolla kulttuuriympäristön arvon muodostukseen, mutta se antoi kaupunginarkkitehdin puolelle voimaa, kun hän saattoi puolustaa argumentointiaan kulttuuriympäristön ja Vanhan Paukun puolesta maakuntaa laajemmalla julkisuudella.²⁰

Poliittisena vaalitemppuna pitivät jotkut myös sitä, kun muutaman ystäväni kanssa perustimme kulttuuriyhdistys Kulmakiven, josta sittemmin tuli rekisteröity yhdistys Nurkkakivi ry. Uuden yhdistyksen tarkoituksena oli edistää rakennetun ympäristön vaalimista ja kuvataiteiden esille tuomista kaupungin julkisessa tilassa. Toiminta aloitettiin järjestämällä keräys Kari Ovaskan Enkelipatsaan hankkimiseksi Paukun pajakappeliin.²¹

Paikallislehden sunnuntaisin ilmestyvässä numerossa oli heinäkuulla iso juttu vanhan tehtaahan käyttämisestä korjaamattomana kesänäyttelytilana. Tässä näkyy paljon käyttämäni miljöösana; se oli tietysti osa ammatillista puhetta, käytetäänhän sitä asemakaavamerkinnöissäkin (S-alue, jolla miljöö säilytettävä) ja se oli ollut aikoinaan jo diplomityössäni mukana (Kuusiluodon miljöösunnitelma).

”Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen, yksi näyttelyn puuhanaisista, totesi avauspuheessaan että kesänäyttely on viimeinen tehdassalien nykyisissä puitteissa. Lokakuussa Paukussa aloitetaan kauan odotettu laaja saneeraus. Paukun pihapiirin keskeisellä paikalla oleva kappelin avajaisia suunniteltiin jo nyt Lapuan päiväksi, mutta avajaiset siirtyvät elokuulle. Kappeli on tarkoitettu pienimuotoisten tilaisuuksien pitämiseen ja paikaksi, johon voi pistäytyä hiljentymään. Helena Teräväinen totesi näyttely-yleisön ihastellessa Paukun miljöötä, että saneeraus asettaa suunnittelijoille suuren vastuu. – Pyrimme tietysti siihen, että Paukun historiallinen viehätysoima säilyy korjauksen jälkeenkin.” Lapuan linkki 14.7.1996. Kesä Vanhassa Paukussa -näyttely vii-

meinen ennen remonttia. Vanhassa Paukussa on heinäkuun ajan esillä Kirsti Muinosen (os. Tommila) töitä sekä ”Hyppää tangolle” -polkupyöränäyttely.

Seuraavana vuonna 1997 Vanha Paukku oli monta kertaa esillä julkisuudessa, otettiin kirjasto jo käyttöön. Vanhan Paukun arvonmuutoksen ja oman puhuntani osuuden kannalta merkittävimmät jutut ilmestyivät toukokuussa ja lokakuussa Lapuan Sanomissa.

”Vanhan patruunatehtaan miljööstä mielenkiintoinen kohtauspaikka. Kulttuuri- ja yrityskeskuksen ensimmäinen vaihe valmistuu syksyllä. Kirjasto muuttaa syyskesällä. – Lapualaisten olohuone-. Väritys perinteinen. – ”Kaupunginarkkitehti muistuttaa, että alueen rakentamisessa on haluttu säilyttää tehtaan oma ilme mahdollisimman pitkälle. Paikallisesti ja seudullisestikin tehtaan 70-vuotinen aikakausi edustaa hänen mielestään kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokasta kokonaisuutta. Kun Patruunatehtaan alue on avoimessa käytössä, se syventää koko kaupungin historiallista perspektiiviä. – Myös värisuunnittelu perustuu perinteisiin. Tehtaan väritys on ollut enimmäkseen vihreää, tulevaisuudsakin siellä nähdään paljon vihreää, harmaata ja vihreänharmaata, Helena Teräväinen kuvailee. Virikkeellinen aluekeskus. Hän toteaa, että alueen suunnittelutyöhön osoitettiin laajaa mielenkiintoa yrittäjien, yhteisöjen ja kansalaistenkin taholta. Kehityssuunnitelma valmistui huhtikuussa 1994. Teräväinen mainitsee, että suunnitelmassa ei voida toteuttaa kaikkia siihen asetettuja toiveita, koska alueen rajalliset tilat ja yhteen sovitettavat kokonaisuudet asettavat omat esteensä. Yrittäjien ja kulttuuritahojen tavoitteet eivät silti välttämättä ole ristiriidassa. – Pajakappeli hiljentymispaikkana. Kaupungille merkittävä taidekokoelma. ”Entinen lapualainen, varatuomari Pauli Laurila on lahjoittamassa suomalaista nykytaidetta käsittävän kokoelman kaupunkiimme, Helena Teräväinen kertoo. – Vaatimuksena lahjoitukselle on se, että taide sijoitetaan entiseen pintakäsittelylaitokseen, jonka saneeraussuunnitelman tekee Suomen nykyarkkitehtuurin johtaviin nimiin kuuluva arkkitehti Juha Leiviskä. Teräväisen mukaan miljööarvioinnissa vanhan patruunatehtaan alue jaettiin viiteen osa-alueeseen. Ratkaisijan osaan suunnitteluprojektissa nousi vanhin osa jota leimaa rapatut ja punatiilijulkisivut. Esteettiseltä

arvoltaan myös Teoran asuntoaluetta pidetään arvokkaana. Vanhan patruunatehtaan alue on ollut kaupungin omistuksessa 1990-luvun alusta.” Mirja Mattila, kuvat ja teksti. *Lapuan Sanomat* 6.5.1997

”Tämä on elämäni projekti. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen on iloinen, että sai toteuttaa tehdasmiljöön arkkitehtuurisen suunnittelun. Hän arvostaa suunnittelun tähänastista töistään merkittävimmäksi. Tämä on ollut ehdottomasti elämäni projekti. Oli onnea, että juuri Vanhaa Paukua ei annettuakaan ulkopuoliselle suunnittelijalle kuten yleensä, vaan minä sain tehdä sen. Olen ollut tästä paikasta erittäin innostunut, ja niin on ollut koko muikin suunnittelija- ja tekijäporukka, Teräväinen sanoo. Puheenvuorossaan Teräväinen kertoo rakkaudestaan kirjoihin ja vanhoihin rakennuksiin jo lapsena.- Nyt nämä molemmat tärkeät asiat yhdistyvät tässä elämäni työssä. Teräväinen kiittelee vallinnutta ilmapiiriä suunnittelijoiden ja rakentajien kesken hienoksi. Hän sanoo moittineensa työmiehiä ilman kypärää työskentelemisestä. Ohimennen hän kysäisee työmiehiltä, missäs heidän päähineensä ovat ja huomauttaa, että hänellä itsellään on päähine, olkihattu. Ja työmiehet ymmärtävät vitsein. – Henki on ollut hyvä. Haluanakin kiittää kaikkia avoimuudesta ja ahkerasta työpanoksesta, Teräväinen osoittaa sanansa työmiehille.” *Lapuan Sanomat* 17.6.1997.

”Työt loppusuoralla, kirjasto avattiin eilen. Paukun saneerauksessa nähty pintaa syvemmälle.

Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen on tyytyväinen Paukun uuteen ilmeeseen. Mielestäni myös kalustehankinnoissa on onnistuttu, hän sanoo istahtaessaan tuoleihin, joita hän erityisesti kehuu uuden kirjaston henkeen sopiviksi. Tehdasmiljöön saneerauksen suunnitellut kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen ei salaa iloaan. – Olen minä tyytyväinen, sitä ei voi kieltää. Joka päivä koen uusia elämyksiä, hän sanoo innostuneena, kun kalusteet ja kirjat alkavat olla lähes paikoillaan. Viisi vuotta kestänyt suhde tehdasmiljöön kanssa on mietityttänyt arkkitehtia enemmänkin kun arkipäivisin kahdeksasta neljään. – Kyllä se on täyttänyt ison osan elämästä, täytyy myöntää, mutta nyt tunnelmat ovat upeat, toisaalta vähän haikeat. Ennen kaikkea olen kiitollinen siitä, että sain tehdä Paukun suunnittelutyön. Vihreä on Paukun väri. Teräväinen muistelee, että Paukun kohtaloa puitaessa tehdasrakennuksille ei annettu suurtakaan arvoa. – En

itsekkään suhtautunut alussa siihen kovin myönteisesti, mutta rakennusten inventoinnin jälkeen tulin toisiin tuuminkeihin. Tänä päivänä Paukun tilannetta arvioidessa pahinta mitä historiallisille rakennuksille olisi voitu tehdä, olisi ollut kauhoane katepillarilla kumoon kuten lehtienkin palstoilla vaadittiin. Iso Tehdas sijoittuu tyyllisesti 1800-luvun tiiliarkkitehtuuriin. *Lapuan Sanomat*. 21.10.1997.

Sama tyytyväisyys työn tulokseen näkyy myös maakuntalehden kulttuuritoimituksen jutussa. Jotkut saattoivat lukea tyytyväisyyden työhön ”itsetyytyväisydeksi”.

”Isossa Tehtaassa on lapualaisten yhteinen olohuone. Vanha tehdasrakennus on muuttunut avaraksi kirjastoksi ja näyttelytilaksi. ”Kyllä minä olen tyytyväinen. Hurjan tyytyväinen”, arkkitehti Helena Teräväinen tunnustaa Ison Tehtaan ensimmäisessä kerroksessa. Vanhan patruunatehtaan iso tiilirakennus on viimeksi palvellut ketjutehtaana. Kohta siellä pääsee löytöretkelle kirjojen maailmaan, kuten kulttuurisihteeri Esa Sivonen kuvailee. Helena Teräväinen on loihittanut tehdasrakennukselle uuden ilmeen. Apunaan hänellä on ollut arkkitehtiopiskelija Petri Hirvonen. – Tilaa olla ja hengittää – Vielä muutama vuosi sitten eivät lapualaiset osanneet kuvitella, että he saavat vanhasta patruunatehtaasta mielenkiintoisen kulttuurikeskuksen. Myös Helena Teräväinen tunnustaa, ettei ensivisiitti patruunatehtaaseen ollut tehnyt häneenkään myönteistä vaikutusta. ”Kymmenen vuotta sitten kävin täällä ensimmäisen kerran. Silloin ajattelin, että on niitä parempiakin paikkoja nähty”, hän myöntää.

Näyttää edelleen teollisuushallilta. Helena Teräväinen on vanhaa patruunatehdasta ajatellut vuodesta 1993 lähtien, jolloin Lapuan kaupunki lunasti alueen. ”Tätä aluetta ei pidetty paljon minään”, hän muistaa. Kaupunginarkkitehtina hänen tehtäväkseen tuli selvittää alueen arvo. Selvisi, että Vanha Paukku on rakentunut samaa tahtia kuin itsenäinen Suomi. ”Vanhimmat rakennukset ovat yhtä vanhoja kuin Suomen itsenäisyys, nuorimmat 1980-luvulta.” Iso Tehdas liittyy tyyllisesti 1800-luvun tiiliarkkitehtuuriin. Sen piirustukset on kirjattu rakennushallituksen ylijohtajana toimineen Onni Tarjanteen nimiin. Hän on suunnitellut mm. myös Suomen Kansallisteatterin. Tarjanteen nimeen Helena Teräväinen vetosi todistellessaan alueen kulttuurihistoria-

riallista merkitystä. Kenelle piti todistella? ”Koko kaupungille”, hän vastaa. ”Paikallislehden yleisönosastossa vaadittiin kaikkien rakennusten purkamista. Monet vanhoista paukkulaisista ehdottivat dynamiittia rakennusten alle.” Parhaan tunnustuksen hän sanoo saaneensa patruunatehtaan entiseltä työntekijältä, joka oli käynyt tutustumassa uuteen kirjastoon ”Olipa luotiosasto muuttunut, mutta kyllä sen vielä tunnisti”, vieras oli kommentoinut näkemäänsä suunnittelijalle. Helena Teräväinen sanoo halunneensa siirtää teollisuushallin tunnelmaa kirjastoonkin. ”Paikan henki, historian siipien havinaa pitää saada säilymään”, hän sanoo.

Korjattu vuoteen 1997. Isoa Tehdasta on rakennettu eri aikoihin. Vanhin osa 20-luvulta. Kolmas kerros edustaa 40-lukua, prässi tiiliseininen 60-lukua. Helena Teräväisen mielestä on luonnollista tuoda isoon tehtaaseen myös nykyaikaa. ”tämä on korjattu vuoteen 1997”, hän kuvailee. ”tässä ei ole romantisoitu eikä pyritty mihinkään menneeseen ajanjaksoon, vaan reilusti on tuotu esiin 90-lukuakin”, hän sanoo. – jne. Ilkka. 3.10.1997. Aino Mäki-Mantila

Vaikka näin paljon sain sanoa puheissa ja haastatteluisa, piti ”kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön” viestiä vielä tuoda esille myös omissa kirjoituksissani, kuten kesäkuussa ilmestynyt juttu ”Kaksi kävelymatkaa kulttuurihistoriaan” osoittaa. Lisäksi toimme esille Vanhaa Paukkua ja toista, varsinaista kulttuuriympäristön voitonmerkkiä eli Hautasen taloa jutuilla ja näyttelyillä Euroopan rakennusperintöpäivän yhteydessä

”Kaksi kävelymatkaa kulttuurihistoriaan. Teksti ja kuvat Helena Teräväinen. Kertomus työmatkasta Vanhasta Siirilästä Kaupungintalolle ja Tukholman Djurgårdenista Skeppsholmenille. Loppusanat :”Kaksi kävelymatkaa: kulttuuria ja vanhoja rakennuksia kummassakin, vesimaisemaa, mainoksia ehkä eri tavoin toteutettuna ja eri lailla arvostaen. Kotipolku vetää kauneudessaan ja arvokkuudessaan vertaa suurkaupungin kaduille. Kulttuuria ja museoita on enemmän tarjolla Tukholmassa, mutta valikoiman suuruus voi aiheuttaa ahdistusta, kun kaikkea ei ehdi nähdä. Henkisen näivettymisen taso ei ole ulkoisesta kiinni. Mahdollisuudet sisäisen maa-

ilman ja kulttuurin rikkauteen ovat hyvät täällä maaseudullakin, jossa ainakin on hengissä pysymisen kannalta elämä turvallisempaa.” Lapuan sanomat 19.6.1997

Vuoden 1998 lehtileikkeitä katsoessani havahtui siihen, että suurin osa niistä alkaa pyöriä kansalaisaktiivisuuden ja Eepeen markettikaavan ympärillä. Alkuvuodesta on paikallislehdessä ilmestynyt yksi juttu, jossa kaupunginarkkitehti on vielä aivan rauhallinen ja tyytyväinen patruunatehtaan muuttuneeseen ilmeeseen. Se on ilmestynyt hieman ennen Ison Tehtaan vihkiäisjuhlaa.

”Puitteet ovat valmiit, tulevaisuus rakentuu tekijöiden mukaan. Iso tehdas valmistautuu vihkiäisiinsä. – Aluetta on suunniteltu hyvin tarkkaan ja perusteellisesti 1993 vuodesta lähtien. Viisi vuotta sitten vuoden alussa tein parhaillani alueen rakennusinventointia. Tuntuu uskomattomalta nyt istua tässä tilassa, kun kaikki alkaa olla Ison Tehtaan osalta valmiita, kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen toteaa.” Lapuan Sanomat 3.3.1998.

Lehtijutut kertovat Osallistuvasta ympäristöstä (yleiskaavaan liittyvä projekti), yleiskaavan työpajoista ja seuraavana vuonna edelleen sisäasiainministeriön osallisuushankkeesta ja osallistumisesta, sekä kaavakahvilasta. Härmänmaan miljöoprojekti teki inventointia ja näyttelytilana oli arkkitehti Ahti Korhosen 1960-luvulla suunnittelema linja-autoasema, joka samaan aikaan laadittavana olleessa markettikaavassa tulisi jättämään ilman suojelua ja kaavan suuren rakennusmassaan sisään.

Kaavoittajan diskurssiksi muodostui niin käyvästi ”osallistuminen”, että sitä vastaan nousi päätöksenteko-organisaatiossa todella kova vastustus. Sitten kesällä 2000 teknisen keskuksen kiinteistömässään hallinnoivat ja huoltavat tahot esittivät tekniselle lautakunnalle ja kaupunginhallitukselle yllättäen, että Vanhan Paukun Ruo-

kala purettaisiin. Se oli täysin voimassa olevaa asemakaavaa ja kaikkia inventointitietoja vastaan, ja lisäksi Härmänmaan miljööprojektissa oli tehty siihen jo korjaussuunnitelmiakin. Kulttuuriyhdistys Nurkkakivi ry esitti rakennusuojelusta tutkintapyynnön Länsi-Suomen ympäristökeskukselle. Kulttuuriyhdistys Nurkkakivi ei ollut tehnyt markettikaavan valituksia, tosin allekirjoittajien joukossa esiintyi muutama sama yksityishenkilö kuin yhdistyksessään. Mutta niinkävi, että markettikaavan aikana herännyt rakennetun ympäristön ei-aineellisten arvojen ymmärtäminen siirtyikin huoleksi Paukun Ruokalan säilymisestä. Samalla ”Nurkkakivi” muuttui todella rumaksi sanaksi joidenkin suussa. Ja valtataistelu siitä, kuka määrittelee rakennetun ympäristön suojelun tarpeen ja riittävät arvot siinä, jatkuu edelleen Lapualla.

Vuonna 2000, juuri kun Ruokalan juttu alkoi olla kuumimmillaan ja valtuustopuheissa (ei esityslistalla tai pöytäkirjoissa, vaan yksittäisen henkilön puheenvuoroissa) taas syytellään kaupunginarkkitehtia kaupungin maineen pilaamisesta ja kaiketi vielä ”asioiden vuotamisesta²²”, on vielä yksi hyvä lehtikirjoitus paikallislehdessä, jossa suunnittelijan ja arkkitehdin puhe saa julkisuudessa painetussa muodossa levitä.

Historia ja nykyaika kohtaavat Vanhassa Paukussa. – ” Tehdassalien uuden ilmeen suunnittelija, kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen näki mustuneiden seinien ja ajan patinan alta ylihuomiseen. Hän nivoi yhteen historian ja arkkitehtuurin, jättämällä esille rosot kattoihin ja palkkeihin. Kaari-ikkunat avoimeksi menneisyydelle ja tulevaisuudelle. Tehtaan henki säilyi suunnittelussa, vaikka saneerauksessa käytetyt materiaalit kelpaisivat nykyteollisuudellekin.” – ”Tehdas oli löydettävä. Helena Teräväinen myöntää, ettei itsekään syttynyt ensi näkemältä tehtäseen, silloisen kaupunginjohtajan Kimmo Kartusen esitellessä sitä hänelle vuonna 1986. – Kasvoin ajatukseseen vähitellen. Tehdas oli vain löydettävä uudelleen, Teräväinen fundeeraa mieli-

paikallaan kirjaston yläkerran lukutilassa, jonka lasiseinät mahdollistavat katseen kulkea vapaasti läpi koko Ison Tehtaan; silmä ei pökkää mihinkään, kuten ei lakeudellakaan.

Kaupunginarkkitehti, vanhojen rakennusten säilyttämisen puolesta kiinni pitävä ja mieluusti humanistin näkökulmasta elämää katsova suunnittelija, sai sitkeällä puhumisellaan kaupungin päättäjät näkemään entisen patruunatehtaan arvon ja katepillarit pysymään poissa alueelta. Ne, jotka olisivat jauhaneet tehtaan ja ihmisten historian maan tasalle. Intoa täynnä Teräväinen on esitellyt tehdasta kielikuvin ja valokuvin ympäri maailmaa. Puhunut arkkitehdeille Barcelonassa ja muissa Euroopan kaupungeissa. Käyttänyt Vanhaa Paukua esimerkinä historian säilyttämisestä nykyaikaa palvelemaan. Pyydettyänsä hän on esitellyt taloa ryhmille viikonloppuisin, myöskin entisille työntekijöille, joilta hän on saanut parhaan kiitoksen; vanha patruunatehdas on vielä tunnistettavissa.

Vanhan Paukun historian ja nykyisen toiminnan yhteyttä tarkemmin arvioidessaan, kävijä oivaltaa että olennaista Vanhan Paukun suunnittelussa onkin se, että normiviidakon ja taloudellisten realiteettien keskellä suunnittelija on osoittanut, että kaikki mikä rakennetaan ei ole lähtöisin pelkästään arkkitehdin työpöydältä. Suunnittelun pohjana voi olla myöskin arkkitehdin arvomaailma ja ihmiskäsitykset. Yhteistyöllä ratkoimme monia saneerauksessa vastaan tulleita ongelma-kohtia, Helena Teräväinen antaa tunnustusta myös projektissa mukana olleille arkkitehdeille Kirsi Tampparille ja Petri Hirvoselle.

Ruokalarakennus ainut alkuperäinen. Monen vuoden projektin jälkeen Helena Teräväinen hehkuu Paukun kohdalla yhä valtavaa optimismia. Ihmetellessään samalla puheita, joiden mukaan vanha ruokalarakennus olisi purettava. Teräväinen muistuttaa, että Vanhaa Paukua on rakennettu koko Suomen itsenäisyyden ajan joka vuosikymmenellä, mutta vain tuo ruokalarakennus on säilynyt alkuperäisessä muodossaan. ”Uskoin että Vanhan Paukun saneerauksessa olisi opittu enemmän ymmärtämään historiaa. Huomaamaan, että rakennuksella itsessään ei ole arvoa, vaan toiminnalla joka siihen liittyy. Jos rakennus puretaan, emme koskaan tule tietämään mitä sen mukana menetämme.”

Työn muistomerkki. Iso projekti on vielä kesken. Helena Teräväinen on siirtymässä virkavapaalle Lapuan kaupunginarkkitehdin virasta Etelä-Poh-

janmaan liiton maakuntakaava-arkkitehdiksi puolentoista vuoden projektiin, mutta hän haluaisi vaikuttaa, nähdä ja innostaa muitakin näkemään alue rakennuksineen kokonaisuutena. Vanhaa Paukkaa hän luonnehtii myös työn muistomerkiksi. Merkittäväksi osaksi Lapuan historiaa. Kivetyllä pihamaalla ja tiiliseinién suojassa kaupungin sykkivässä sydämessä Teräväiselle on selvinnyt, miksi hän aikoinaan tuli Lapualle, vaikka samaan aikaan oli tarjolla pari muutakin arkkitehdin paikkaa.

Nyt tiedän sen mitä tullessani en tiennyt; Vanha Paukku on se, jota tulin tekemään, hän osoittaa täysin voimin ja sydämin työhön uppoutumista vaatinutta työkohdetta.

Vanhan Paukun hän arvioi mittasuhteiltaan ja etenkin historialliselta arvoltaan projektiksi, joka harvoin sattuu arkkitehdin kohdalle. Kaupungin päättäjille hän on kiitollinen mahdollisuudesta saada olla yhtenä tehtaan tulevaisuudenpiirtäjänä, jossa työ, nyt kulttuurin ja yrittämisen muodossa, tuodaan suljetuista tehdassaleista kaikkien ulottuville. Jo vuosia sitten suunnittelija näki, että vain elämällä ajassa ja aikaansa edellä voi syntyä ajatonta. Lapuan sanomat 10.8.2000. Mirja Mattila

Tämän kirjoituksen jälkeen on minun sanomiseni paikka ollut enemmän muissa kuin paikallislehdessä. Jonkin verran kirjoitin maakunta-arkkitehtinä ollessani (2000–2002) ja sen jälkeenkin kulttuuriympäristöaiheisia kolumneja maakuntalehti Ilkkaan, ja tietysti esittelyjä, juttuja sekä artikkeleita ammatillisiin ja tutkimusjulkaisuihin.

Työurani alussa hain puheellani asiantuntijan asemaa ja puheeni oli läksynsä lukeneen, aika tuoreen kaavoittajan diskurssia. Paukkuprojektin alkuun mennessä olin jo ehtinyt vakiinnuttaa asemaani muillakin kaupunginarkkitehdin työhön kuuluvilla alueilla kuin kaavoittajana, olinhan esiintynyt oikeana suunnittelevana arkkitehtinä Kissankellon päiväkotia suunniteltaessa ja rakennettaessa, ja saatoin näin käyttää ”esteettisyyttä” asiantuntevasti puheessani. Rakennetun ympäristön suojeeluun liittyen olin myös, kulttuurisihtee-

rin ja taidehistorioitsija Ahmaksen tuella, saanut puheeseeni asiantuntijuutta ja käytin sujuvasti ”kulttuurihistoriallista arvoa” -puhetta, johon liittyivät valtionhallinnon arvotusohjeet taustatukena.

”Kulttuuriympäristö” ilmestyy omaan puheeseeni vasta paljon Paukku-projektin jälkeen. Rakennettu kulttuuriympäristö tuli käsitteenä esille ja asiantuntijoiden käyttämäksi termiksi vuonna 1993, jolloin Museoviraston ja ympäristöministeriön julkaisu valtakunnallisesti arvokkaista kokonaisuuksista ilmestyi. Omassa puheessani käytin kuitenkin toimintaympäristöni paremmin sopivaa ”kulttuurihistoriallisesti arvokas miljöö” sekä kuten ”Vanhan patruunatehtaan rakennusten inventointiraportti”²³ kertoo, puhuin myös esteettisesti ja miljööltään arvokkaasta ympäristöstä. ”Miljöö”-sanaan liittyy suomen kielessä positiivinen arvokkaan ympäristön varaus, se tuntui sopivalta, muttei liian ”suojevalta”.

Kulttuuriympäristö-käsitettä aloin käyttää kirjoituksissani selvästi vasta maakuntakaavatyön (2000–2002) ja maakunnallisen kulttuuriympäristöohjelman tekemisen myötä (2003). Se esiintyi kyselylomakkeessani 2002, mutta kuten olen kuvannut, se ei ilmeisesti ollut selkeä käsite haastateltavieni mielestä. Ja miten olisi ollutkaan, kun ei sitä ns. asiantuntijapuheessakaan Lapualla juurikaan ollut käytetty.

Se mitä nyt tutkimuksen tekemisen ja kirjoittamisen aikana kuvaan termillä ”kulttuuriympäristö”, oli ns. Paukku-projektin ja varsinaisen arkkitehtisuunnittelunkin aikana ”kulttuurihistoriallisesti arvokas teollisuusmiljöö”. Työssäni kaupunginarkkitehtinä olin oppinut, ettei rakennussuojelu-sana ollut sen viisaampi sanavalinta kuin itse ”kaavoituskaan”.²⁴

ilmi (mm. Lapuan Sanomat 9.7.1992), ei museointikaan ollut suotavaa, koska kaupunginarkkitehdin täytyi selittää, ettei ainakaan sitä alueelle haluta. Mutta historiasta Lapualla oli sopivaa puuha ja arvostaa mennyttä suuruuden aikaa ja alueen johtoasemaa. ”Kulttuuri” ei ehkä ollut myöskään hyvä sana; sanoohan valtuuston puheenjohtaja haastattelussa sen melkein olevan kirokana vain kovaa työntekoa arvostavassa ympäristössä. Mutta ”miljöö” oli positiivisia mielleyhtymiä herättävänä, ja aika hyvä sana käytettäväksi.

Aluksi juttujen perusteella näyttää, että kaupunginarkkitehti on yrittänyt perustella asioita taloudellisilla arvoilla ja vain jotenkin ohimennen maininnut ”muut arvot joita ei taloudellisesti voinut mitata”. Virkamiehen puheeseen täytyi liittyä tämä ekonominen perustelu, ja se tuntui pysyvän puheeni sisällä koko ns. paukkuprojektin ajan ja aina vuoteen 2000 asti. Sitten alkoi näyttää, että minkäänlaiselle asiantuntijapuheelle, joka tulisi kaupunginarkkitehdin ja kaavoitukselta vastuussa olleen suunnalta, ei enää ollut sijaa teknisen keskuksen organisaatiossa. Kaikki kulttuuriympäristöön liittyvät suojelutai tässä tapauksessa purkuasiat käsiteltiin organisaatiossa ilman tätä asiantuntijapuhetta, ilmeisesti vain kiinteistöjen taloudellisia arvoja (tai verotusarvoja) miettien. Koska käsittely ja päätöksenteko lautakunnassa tapahtui ilman muita viranhaltijoita kuin esittelijä (teknisessä lautakunnassa kaupungininsinööri), en tietenkään voi tarkalleen ottaen tietää, minkälaista keskustelua siellä käytiin. Sen kuitenkin tiedän, ettei näissä asioissa kaupunginarkkitehdin asiantuntijalausuntoja kysely, ei asemakaava-alueilla eikä edes Vanhan Paunkun ns. suojelevan asemakaavan alueella olevista kohteista. Toimenkuvaani kuului kuitenkin koko asema- ja yleiskaavoituksen lisäksi myös

”kulttuurihistoriatyö”, ts. kulttuuriympäristön kohteet.

Kun vuoden 2000 lopussa siirryin virkavaapaalle ja menin Etelä-Pohjanmaan liittoon maakunta-arkkitehdiksi, aloin samaan aikaan tehdä tätä tutkimusta. Tutkimusasetelmassani kuvaan halua löytää sijaa myös toisenlaisiin kuin pelkäättään taloudellisiin argumentteihin nojaaville puheille. Se johtunee osittain siitä, että käyttämäläni ”sovintopuheelle”, johon esteettisten, historiallisten ja ympäristöarvojen lisäksi oli sisällytetty ekonomiset vaikutukset, ei enää löytynyt kukaan kunnan organisaatiossa tilaa. Puheeni vuorovaikutuksesta ja osallistumisesta sekä vaatimukseni monenlaisen puheen oikeutuksesta ikään kuin hylättiin, ja jotkut valtuutetut ”syyttelivät” minua jopakaupungin maineen pilaamisesta ja kansalaisten mielipiteistä. Tämän jälkeen halusin löytää sijan myös ”puhtaammin” esteettisille ja professioeettisille puheille. Tietyllä tavalla funktionalistisen arkkitehtikoulutuksen saaneena minulla oli aina ollut lähtökohtana suunnittelussani toimivuus ja tietysti taloudellisuus. Sitten minut virkamiehenä yritettiin vaintaa sanomalla, ettei näitä asioita minun puheessani kuulu, vaan siinä tulevat esille pelkät esteettiset tms. asiat. Ja seuraavassa vaiheessa ei niistäkään ollut oikeutta asiantuntijamielipidettä esittää, koska sitkeänä elää sanonta ”ettei makuasioista voi kiistellä”.

1 ...Siitä alkoi vilkas suunnitteluprosessi, jossa Paavo Latva-Raskun mukaan oli noin 1000 lapualaista. Kirjaston harjannostajaisista Lapuan Sanomat 17.6.1997

2 Vuonna 1986 oli Lapuan kaupunginjohtajana Kimmo Karttunen. Hän vei minut, vasta paikkakunnalle muutaneen kaupunginarkkitehdin, eräänä sunnuntaina erikoisluvalla tutustumaan suljettuun tehdasalueeseen. Mietimme mahdollisia kulttuurikäyttöjä alueelle ja otimme ensimmäiset valokuvat tehdasrakennuksista. Sitten kirjaston suunnitteluprosessin aikana 1980-luvun viimeisinä vuosina käytiin katsomassa muutamaa vanhoihin tiloihin tehtyä kirjastosaneerausta. Forsassa oli tehtaaseen tehty kirjasto. Alavudella tilat oli saneerattu liikerakennukseen. Kun Lapua joutui tekemään lopullisen (sillä hetkellä) päätöksensä kirjaston paikasta ja uudisrakennuksen suunnittelusta vuonna 1988, tuntui tehdasalueen mahdollinen tyhjentyminen hyvin kaukaiselta ja epätodennäköiseltä. Kulttuurikäyttöön sitä ei aiottu varta vasten hankkia eikä ainakaan ruveta työpaikkoja vähentämään, vaikka sen tyyppinen uutisankka lehtiin tuon ensimmäisen tehtaalla käynnin jälkeen hypähtikin. Vuoden 1992 lopulla valtuusto oli ollut vaikean päätöksen edessä. Kaupunki jätti anomatta rakentamislupaa uudelle kirjastolle opetusministeriöstä (kyseessä oli muodollinen päätös), koska tiedettiin vanhan patruunatehtaan alueen olevan tulossa kaupungille ja vaikka uudesta kirjastosta oli olemassa jo lähes valmiit urakka-asiakirjat. Päätös koettiin todella vaikeaksi erityisesti kirjastoväen piirissä, kun vuosien odotus tuntui taas valuvan hukkaan.

3 Kaupungin kahtiajako myöhemmin ns. marktekiistassa taisi jossain muodossa alkaa jo tuolloin, vaikka kaikki eivät tietysti olleet puoliaan valinneet eivätkä pysyneet samoilla puolilla. Pauku-projektin päätöksen jälkeen (huhtikuussa 1994) perustettiin toinen projekti eli Kauppakatu-projekti. Siinä oli tarkoitus yrittäjien kanssa neuvotellen suunnitella kaupallisen puolen kehittämistä edelleen radan länsipuolella, missä liikakeskustan haluttiin pysyvän, vaikka kulttuuri siirtyikin vanhan patruunatehtaan alueelle radan itäpuolelle.

4 Kysymyksessä ei varmastiakaan ollut vain tällainen kehittämisstrategia, joka koskisi Paukun aluetta, vaan kyseessä oli enemmänkin kaupungin ja yrittäjien tahto pitää Kauppakatu kaupan keskuksena. Tilanne huipentui muutaman vuoden päästä valtavaan kiistaan, kun maakunnallinen osuusliike Eepee halusi muuttaa Kauppakadulta väljemmälle tontille ydinkeskustan ulkoarealle. Monivuotisessa, alkuaan ei-julkisessa suunnittelussa ja myöhemmin kaavoituskiistassa sitä yritettiin saada pysymään kaupungin keskustassa. Yhtenä vaihtoehtona tosin mietittiin sitäkin, että kauppa olisi tullut vanhan patruunatehtaan teollisuusalueen toiseen päähän, siellä olevaan pienoiskiväärilataamon halliin, mutta sitä pidettiin epäedullisena sijaintina kaupungin muihin liikkeisiin nähden: marketin ajatellaan tuovan asiakkaita muihinkin liikkeisiin ja siksi sitä yritettiin kaavoittaa varsin ahtaalle keskustatontille. Neljän vuoden kiistan kuluttua, vuonna 2002 osuusliike päätti uudesta sijainnistaan: se tulee ydinkeskustan ulkoarealle eli sinne minne se alun perin markettaisiin suunnittelikin ja jota yleiskaavassa ehdotettiin yhdeksi mahdolliseksi paikaksi.

5 Konkreettisimmat ja parhaat muistot liittyvät kirjastonhoitajien reaktioihin suunnittelun kuluessa. He olivat vastustaneet kirjaston teke- mistä vanhaan tehtaaseen, koska uudisrakennuksesta oli haaveiltu ja sitä suunniteltu lähes kaksi vuosikymmentä. Vanha ränsistynyt tehdas ei monista suunnitelma-kuvista huolimatta näyttänyt käyttäjien silmissä yhtä houkuttelevalta kuin uusi kirjastorakennus. Vielä kalustamisvaiheessa ristiriidat olivat ankaria. Mutta kun ensimmäinen kirjajuhlun prototyypin tyti esiteltäväksi, ja kirjastonhoitajat tulivat sitä katsomaan tyhjiin ja avaraan, vielä autiolta tehtaalta näyttävään kirjastohalliin, tulivat ensimmäiset kiitokset sanat, ja siitä lähtien yhteistyö oli loistavaa. Eli ensimmäinen konkreettinen suunnittelu toteutuminen ilmeisesti vaikutti eniten asenteiden parantumiseen.

6 Rakennettu kulttuuriympäristö, rakennusperintö, on kokonaisuus, jonka merkittävyys muodostuu sekä suurista yhdyskunnan rakenteista, rakennuskannasta että lukuisista yksityiskohdista. Siihen sisältyvät rakennusten, niiden sisätilojen ja yksityiskohtien ohella myös ulkotilat, kuten pihat, kadut, puistot, puutarhat ja kulttuurimaisema sekä tekniset rakennelmat, kuten sillat, tiet ja kanavat. Rakennus, rakennelma ja sen ympäristö ovat yleensä toisistaan riippuvaisia. Jos toinen muuttuu tai häviää, on vaikeaa tai mahdotonta enää ymmärtää jäljellä olevaa."

(Ympäristöministeriön määritelmä v. 2001 Rakennusperintöstrategiassa)

Rakennusperintö (kulttuuriympäristö) jaetaan käsitteenä kolmeen alueeseen: kulttuurimaisema (suuret kokonaisuudet), muinaisjäännekset ja rakennettu kulttuuriympäristö (rakennukset, rakennusryhmät jne.). Arvostus ja arvotukset muuttuvat kulttuurin muuttuessa: mm. his-torilliset, (kulttuurihistorialliset, rakennushistorialliset), arkkitehtoniset arvot ja ympäristöarvot; ainutlaatuisuus, edustavuus, tyypillisuus; säilyneisyys; ajalliset kerrostumat, kokonaisuudet jne.). Jos ajatellaan merkittävyyttä vielä alueellisesti, voidaan puhua valtakunnallisesti arvokkaista kohteista (näissä viimeinen sana on Museovirastolla ja ympä-ristöministeriöllä), maakunnallisesti tai paikallisesti merkittävistä kohteista.

7 RKY 1993 eli ns. Punainen kirja sisältää Museoviraston ja ym-päristöministeriön yhteisen näkemyksen valtakunnallisesti arvokkaista rakennetun kulttuuriympäristön alueista ja kohteista. Museovirasto täydentää tietojaan ja listaansa, mutta RKY 1993 on eräänlainen valtion-hallinnon legitimoima listaus, koska juuri se mainitaan Valtakunnallisissa alueidenkäytön tavoitteissa huomioonotettavana selvityksenä tältä sektorilta. Museovirastolla oli uusi VAT RKY -kierros vuonna 2004. Tarkoituksena on valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden esittämän rakennetun kulttuuriympäristön listauksen tarkistaminen.

8 Arviointiseminaarissa 24.8.1993 arvioitiin Paukun suunnitelumalleja M1, M2 ja M3. Arvioitavina tekijöinä oli neljä kohtaa alakohtineen: taloudelliset perusteet, vaikutukset elinkeinoelämään, toiminnalliset perusteet sekä neljänteen arvostustekijä, joita selvennettiin kolmella alakohdalla: alueen kulttuurihistoriallisen arvon vaikutus kaupungin imagoon, alueen kulttuurihistoriallisen arvon tukeminen ja miten malli säilyttää kulttuurihistoriallisen kokonaisuuden.

9 Kirjoittajan huomautus: lapualaisen toimijoiden mielestä ei negatiivisuus/positiivisuus alkueraissa tapahtumassa tai alkueraisessa ylioppilasteatterin esityksessä ole aivan selvä.

10 Lapuan Sanomat 10.2.1987. Matti Visanti – arkkitehti ja tai-teilija. Hänellä on muistomerkit myös lapualaisessa rakennusmaisemassa. Teksti Helena Teräväinen.

11 Lapuan Sanomat 24.1.1991. Väliälän uusi päiväkotito tuo 20 uutta paikkaa.

Lapuan Sanomat 27. 8.1991. Väliälän päiväkodissa kaikki on vielä uutta ja ihmeellistä.

Lapuan Sanomat 5.11.1991. Ministeri Kuuskoski vihki Kissan-kellon vaskikellolla.

12 Lapuan Sanomat 30.6.1992. Kaupanteko vielä kesken, kaupunki ostaa vanhan Paukun.

13 Lapuan Sanomat 7. lokakuuta 1993. Paukun vanhalle alueelle yrittäjiä imuroiva osaamiskeskus. Työpaikat tärkeämpiä kuin kulttuuri-palvelut. Teksti ja kuva Hannu Risikko."Patruunatehtaan keskustassa sijaitsevan alueen käyttö on paikallisten yrittäjien mielestä Lapuan tulevaisuuden ykköskysymys, joka vaatii pikaisen mutta oikean ratkaisun. – Kulttuuripalvelut ovat tärkeitä, mutta työ on vielä tärkeämpi viihtyvyydestä paikkakunnalle muualta muuttavalle henkilölle. Lapuan yrittäjähdyntöksen puheenjohtaja Jorma Laitinmäki ja varapuheenjohtaja Juha Hjelt tietävät. Patruunatehtaan alueen tulevaa käyttöä suunnitellaan kaupungissa nyt kuumeisesti. Esillä on kolme päävaihtoehtoa. Yksi niistä antaisi alueen kokonaan kulttuurille, toinen kokonaan yritysalamalle. Kolmas on näiden mallien yhdistelmä.Paukun alueelle voi syntyä jopa 200 uutta työpaikka, yrittäjät laskevat. Yksi teollinen työpaikka poikki kaupan ja palvelualueelle kahdesta kolmeen työpaikkaa lisää.Kokonaisvaikutus jopa 700 uutta työpaikkaa Lapualle, miehet kehoittavat miettimään Patruunatehtaalta vapautuvan alueen uusia käyttövaihtoehtoja tarkasti." Kiinteistöyhtiö tuo joustavuutta. Alueella kolme eri kokonaisuutta. Iso Tehdas yritysikäyttöön, pienoiskiväärilataamon alue kulttuurille ja sitten vielä rivi- ja omakotialuetta. Raskas saneeraus maksaa paljon. Yritysmalli toisi jopa 700 työpaikka. Uusia

yrityksiä jopa 30:n vuosivauhdilla. ”Paukun vanhalle alueelle yrittäjiä imuroiva osaamiskeskus. Työpaikat tärkeämpiä kuin kulttuuripalvelut. Teksti ja kuva Hannu Risikko.

Lapuan Sanomat 12.10.1993. Tapahtumasyksy alkoi perjantaina. ”Tästäkö meille kirjasto”-läännintäteijä Jyrki Tuulari— ”Kirjasto jokirantaan. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen

14 Lapuan Sanomat 19.5.1994. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen: Vanhan Paukun suunnittelusta.

Lapuan Sanomat. 21.4.1994. Paukun alueesta Lapuan yritys- ja kulttuuripalvelujen sekä pienteollisuuden vetovoimainen keskus. Valtuusto päättää alueen jatkotoimista maanantaina.

Lapuan Sanomat 14.7. 1994. Pyöräile Paukkuun. Kaupungin kaavoitus ja suunnittelu kaiken kansan nähtävillä. – Työnäyttely on rakennuslain mukaista esittelyä kaupunkilaisille, kertoo kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen. Oikeusministeri Anneli Jäätteenmäki tutustui näyttelyyn avajaisilaisuudessa. Ministerin kukat sai Helena Teräväinen.

Lapuan Sanomat. 28.7.1994. Teoran alueen talot kohentuvat toimiviksi asunnoiksi. Peruskorjatut asunnot avoimna pian yleisölle.

15 ” – Sokkeloisen pihapiirin uumenista löytyy hiukan vino ovi. siitä pääsee tutustumaan nuorten rakennusarkkitehtien kuvittelemaan tulevaisuuden Lapuan keskusta. Näyttely on tehdassalissa, josta suunnitellaan Lapuulle uutta kirjastoa. Kesäkuun alussa Lapua-Italia -näyttely sai kumppanikseen naapurisaliin kuvanveistäjä Kari Ovaskan veistosten näyttely. – Näyttelyn kuvitteellinen, tulevaisuuden Lapua olisi tosi kultturelli paikka, julkisten tilojen runsaus, galleriatyypiset rakennukset, konserttitalit ja elokuvateatterit valtaisivat kaupungin. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväisen mukaan nuorten tehtäväksi annettiin erilaisten kaupunkitilallisten suunnitelmien teko. Kyse on ideoista, mielikuvituksesta ja näkemyksistä, joista on ainakin pohjaa keskustan kehittämiskustelulle. – ” Helsingin Sanomat 12.6.1995. Kaupunki. Italiasta tuodut ideat tekisivät Lapuasta kultturellin. Eeva Palm. Lapua-Italia näyttely on avoimna Lapuan Paukussa tiistaista perjantaihin klo 15-18 kesäkuun loppuun saakka.

16 Lapuan Sanomat 29.6.1995. Yleiskaavatoimikunta kutsui väkeä vanhaan paukkuun. Maankäytön suunnittelu lähellä jokaista asukasta.

17 Seuraavien kunnallisvaalien aikana se ei enää hallintojohtajan mukaan ollutkaan mahdollista, vaikka olin virkavapaalla ja töissä Etelä-Pohjanmaan liitossa.

18 Pohjalainen 17.6.1996. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen. Yleiskaavasta suunnittelunvälineenä.

19 Lapuan Sanomat 7.3.1996. Vanhan paukun pajakappeli kunnostetaan.

Lapuan Sanomat 30.4.1996. Kaupunginkirjaston tilat kolmin-kertaistuvat. Uuden kirjaston rakennustyöt alkavat ensi lokakuussa. Kulttuurisihteeri Esa Sivonen ja kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen esittelevät suunnitelmia ja piirustuksia. ”Ratkaisuissa on otettu huomioon myös vanhan kulttuurihistoriallisesti arvokkaan miljööön säilyminen,” kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen sanoo.

20 Aamulehti 21.4.1996. Lapuan patruunatehdas elää taas. Arkkitehti ja pilarit. Lapuan suljettu Paukun alue pian täynnä elämää. Vanhan patruunatehtaan saleihin saneerataan tilat kirjastolle ja museoilta. Rakennusten uusiokäyttöön otto maksaa 20 miljoonaa.

21 Lapuan Sanomat 5.9.1996. Kulttuuriyhdistys Kulmakivi kerää varoja Ovaskan patsaaseen.

22 ”Vuotamisesta” ei olisi kannattanut edes puhua, kun kaupungin hallituksen päätökset pääsevät kuitenkin vielä Lapuallakin lehtiin ja kansalaiset lukivat Lapuan Sanomista Ruokalan purku-uhasta.

23 Vanha patruunatehdas, selvitys rakennuskannasta. Tekninen keskus, Lapuan kaupunki 1993. Rakennusten miljööluokitus kolmeen ryhmään s. 6.

24 Pohjalainen 21.2.1985. Lapua levittää kaavat sivukyltiin— Helena Teräväinen-Nikula on eri mieltä rakennuslakiuudistusta repostelevien kanssa. Kyse ei ole pelkästä pakko-ohjailusta, vaikka näin on annettu usein ymmärtää. – Yleensä kaavoitusta pelätään. Sitä pidetään oikeuksien rajoittamisena, mutta pitäisin suunnitelmien olemassaoloa ammatillaisen ohjauksena. – Mielestäni on oikein, ettei kukaan rakenna epätaloudelliselle paikalle maisemaan sopimatonta, sanoo kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen-Nikula.

Kuva 117. Kaupunginkirjaston sisääntuloaula Isossa Tehtaassa avoimena, kulku käy sillan alta. Silta yhdistää parvitasot ja niin on esteetön pääsy hissillä varmistettu kaikille kirjaston käyttäjille.

7. Haastatteluilla kohti ymmärtävää tulkintaa – prosessidiskurssit

Prosessidiskurssi: ”Missä niitä malleja opittiin?”

7.1 Toimijoiden puhe diskurssien esiintulopaikkana

Tutkimukseni alkuosa muodostui tapauksen kuvauksesta, ja lomakekysely auttoi löytämään henkilöt teemahaastatteluihin ja varmistamaan, että erilaisten diskurssien esiintulo ja määrittelyminen lausumajoukoista on pätevästi mahdollis-

ta. Haastatteluosan empiirisenä tavoitteena oli antaa materiaalia diskurssianalyysiin, jonka avulla lähdin hakemaan lisää vastauksia tutkimuskysymyksiini. Tarkoitukseni oli selvittää, miten kulttuuriympäristö muodostui suunnittelun aikana (eli

miten toimijat alkoivat pitää Vanhaa Paukkua kulttuuriympäristönä) ja miten kulttuuriympäristö on tämän tapausesimerkin valossa mukana kunnallisessa päätöksenteossa.

Edellisessä luvussa esittelin toimijat kaaviossa 6.2: neljä viranhaltijaa V1, V2, V3 ja V4 sekä neljä luottamushenkilöä P1, P2, P3 ja P4. Heidän toimija-asemansa Paukku-projektin aikana 1993 sekä haastattelujen ajankohtana ovat ilmaisumuotoja diskurssien esiintuloissa.

Foucault'n diskurssien, tai kuten hän arkeologisessa mallissaan kirjoittaa, diskursiivisten muodostelmien määrittelemisen lausumajoukoista edellyttää koordinaattien tai ehtojen tunnistamista objekteille, ilmaisumuodoille, käsitteille ja strategioille (Kaavio 4.3; Foucault 2002, 44–78). Objektien esiinnousupinnat ovat paikkoja tai tiloja, joilla tietyt elementit nousevat diskurssin objekteiksi. Tässä tutkimuksessa voidaan objektien esiinnousupinnaksi aluksi nimetä koko Vanhan Paukun tapaus. Esiinnousupinnoiksi tässä voisi nimetä myös kaupungin organisaation, eri hallintokunnat, kaupungin elinkeino- ja kulttuurielämän jne. Foucault kirjoittaa tieteellisistä diskursseista ja sanoo, etteivät objektit niissä odota jossain valmiina tutkijaa vaan ovat erilaisten vaikutusten tuotetta, mutta sama pätee myös muihin diskursseihin. Nekin syntyvät erilaisten esiinnousupintojen, auktoriteettien ja rastereiden välillä ja puitteissa vallitsevien vaikutussuhteiden tuotteina. Toimijoiden roolien ja aseman kuvaaminen muodostaa tässä tutkimuksessa tärkeän osan ilmaisumuotojen tunnistamista: toimijan rooli eli puhujan asema varmistaa toimijan kompetenssia, oli sitten kyseessä viranhaltija tai poliitikko, teknisellä sektorilla tai kulttuuripuolella työskentelevä henkilö. Institutionaalisenä paikkana, jolla on erittäin merkittävä osuus ilmaisumuotojen tunnistamisessa ja joka yleensä tarkoittaa

virka-asemaa tai hyväksytyä ammatillista pätevyyttä, voidaan tässä tutkimuksessa lisäksi esittää muun muassa osallisuus tapauksessa tai prosessissa (prosessi paikkana). Haastattelut on kaikki annettu jostain institutionaalisesta asemasta käsin, puheet ovat olleet seminaari-, esitelmä-, toimikunta- tai lautakuntapuhetta, viranhaltijoiden tai kaupunginhallituksen ja valtuuston jäsenten puheita. Joukossa ei ole sattumanvaraisien tekijöiden tai ”vastaantulleiden kadummiesten” puhetta. Melkein kaikissa haastattelutilanteissa oltiin vielä institutionaalisesti merkittävässä paikoissakin eli haastateltavien työpaikoilla kuten kaupungintalolla, opetusministeriössä, terveyskeskuksessa tai yrityskeskuksessa. Kulttuuritoimenjohtajaa haastattelin tapahtumapaikalla eli Vanhassa Paukussa. Elinkeinoasiamiestä haastattelin hänen kotonaan, koska hän oli sairaana ja siirtymässä eläkkeelle. Valtuuston puheenjohtajaa ja harrastajanäyttelijää haastattelin heidän kotonaan, joka on maataloustuottajalle myös työpaikka.

Kun tunnistetaan tai nostetaan esille lausumien kentästä diskursseja (tai Foucault'n mallin mukaan diskursiivisia muodostelmia), on käsitteiden muodostumisessa mahdollista käyttää useita eri tapoja lausumakenttää järjestämään. Foucault'n tiedon arkeologiassa¹ mainitaan erilaiset peräkkäisyyden muodot, rinnakkaiselon muodot ja uudelleenkirjoittamisen menetelmät (puuttumismenettelyt). Peräkkäisyyden yhtenä muotona voidaan pitää lausumasarjojen järjestämistä demonstratiivisesti pääättelemällä tai kuvaamalla, mitä itse olen tässä tutkimuksessa tehnyt välillä systemaattisesti lukien, välillä intuitiivisemmin. Peräkkäisyyden muotoja ovat lisäksi riippuvuustyypit kuten esimerkiksi hypoteesi/verifikaatio, laki/soveltaminen ja väite/kritiikki, joita olen käyttänyt, samoin dikotomia-asetteluja. Retorisia kaavoja, kuten tekstin arkkitehtuu-

ria, en ole tässä tutkimuksessa käyttänyt diskurs-
sien esiin nostamiseksi.

Rinnakkaiselon muodot ovat mallissa erilai-
sina kenttinä, jotka mitä ilmeisemmin ovat ol-
leet mukana tämän tutkimuksen diskurssianalyy-
sissä. Läsnaolon kenttä tarkoittaa, että lausumat
esitetään annetussa diskurssissa tietyssä sävyssä,
joko kielteisesti tai myönteisesti, kuten esimer-
kiksi oikeana kuvauksena, hyvänä päättelynä,
välttämättömänä edellytyksenä tai arvovaltaise-
na lausumana. Samanaikaisuuden kentällä taas
tarkoitetaan, että toisten diskurssien lausumat
esitetään analogisena vahvistuksena, yleisenä
periaatteena, mallina tai jopa ylempänä auktori-
teettina. Muistin kentällä lausumat eivät enää ole
hyväksytyjä pätevinä, vaan suhteessa johonkin,
mihin sukulaisuuden, jatkuvuuden ja epäjatku-
vuuden suhteet voidaan määritellä.

Uudelleenkirjoittamismenetelmät (puuttu-
mismenettelyt) kuulostavat aluksi liian systemaati-
silta sovellettaviksi tämän tapauksen diskurssi-
analyysiin ja sopivat paremmin tieteellisiin dis-
kurssiin. Näitä erilaisia uudelleenkirjoittami-
sen tekniikkoja ovat esimerkiksi lineaariset ku-
vaukset taulukoissa, lausuntojen muuntaminen
luonnollisilta kieliltä formaalisille kielille, kvan-
titatiivisten lausumien kääntäminen kvalitatiivi-
siksi ja päinvastoin, lausuntojen likimääräisyy-
den lisääminen niiden paikkansapitävyyden laa-
jentamiseksi ja rajoittamiseksi, lausuman siirtä-
minen uudelle sovellutusalueelle ja lauseiden sys-
tematisointi. Tietynlaisista uudelleenkirjoittami-
sta ja lausumien ryhmittelyä olen kuitenkin so-
veltanut, kun olen ryhmitellyt haastatteluai-
neistoja ja koonnut esiin nousevista asioista (lausu-
mista, diskurssista) työn kuluessa erilaisia tau-
lukoita.

*Kuva 118. Hiljainen kurkistus kirjaston takapihalle
lasisesta itävarauloskäynnistä. Hyljätyin tehtaan hen-
ki on haluttu saada näkyviin ruostutetuissa, neliöin
perforoiduissa ovilevyissä.*

Neljäntenä diskursiivisen muodostelman tun-
nistamistekijänä Foucault'illa ovat strategiat, jot-
ka määrittelevät säännönmukaisuuksia ja olemas-
saolon ehtoja ja joiden avulla voidaan hakea dis-
kurssin mahdollisia eriytymisen tai yhteensopi-
mattomuuden pisteitä. Teemojen ja teorioiden
muodollisesta tasosta riippumatta Foucault kut-
suu kaikkia strategioiksi. On mahdollista tutkia
myös diskursiivisten kuvioiden tarkoituksenmu-
kaisuutta, koska on olemassa lukematon määrä
muita, toteutumattomia vaihtoehtoja. Ratkaisut
näyttävät tulleen valituiksi joidenkin tiettyjen
valintojen perusteella, mutta todellisuudessa ne
ovatkin olleet riippuvaisia muista auktoriteeteis-
ta. Yhteisössä diskurssien käyttäminen päätök-
senteossa tai käytännössä saattaa olla lailla sää-
dettyä ja vain joidenkin oikeus. Diskurssien käyt-

Kuva 119. Luotiosaston työntekijöitä 1936–1944, kuvan tarkka ottamishetki ei ole tiedossa. Tässä kuvassa lähes kaikki työntekijät ovat naisia. Onkohan vielä sota? Vaatteista päätellen ollaan 1940-luvun puolella.

töä rajoittavat muun muassa ammatilliset pätevyudet, asema organisaatiossa tai säädelty esittely- ja puheoikeus.

Seuraavassa lyhyet luonnehdinnat niistä asioista tai lausumista, joihin kukin haastateltavani halusi keskittyä.

V1, kaupunginjohtaja: Hänen puheessaan toistui prosessiajattelu tai ”avoin ja jatkuva prosessi” –käsite. Esille tulee myös ”kansanluonne” eli ”tarti tehdä jotain, tekemisen pakkoa, jotain suurta”. Demokratia ja kansanvalta olivat myös puheessa mukana samoin kansalaisvaikuttaminen ja suora toiminta, ja tätä kautta valta-diskurssi. Elinkeinoista puhuttiin (”pohjoisen alueen teollinen keskus” aikoinaan imagotavoitteena), ja tästä päädyttiin uuteen kulttuuriyrittäjyyden tai vanhaan kulttuuriteollisuuden käsitteeseen. Esille tuli ajatus ”monikulttuurikeskuksesta”.

V2, kulttuuritoimenjohtaja: Hänen puhe-
tapansa oli kulttuurinen, mutta myös sovinnollinen, sitkeyttä korostava. Puheesta erottuvat muistia, historiaa ja esteettistä kokemusta korostavat lausumat. Hänen kanssaan keskustellessani aloin ymmärtää räjähdysmerkit historian ja muistin osana. Imago ja organisaatio tulivat myös

esille. Hän korosti kulttuurin sekä oman toimija-
asemansa muutosta; aiemmin pieni nappula – ja
nyt kulttuuritoimenjohtaja. Suunnitteluvaiheen
prosessimaisuus oli hänestä tärkeä, koska siinä
myös kulttuuri pääsi näkyviin. Koko kaupungin
imago on muuttunut prosessissa. Vanhaa Paukua
käytetään imagon tekemisessä, mutta ei välttämättä
ymmärretä, että käytetään. Rakennus on antanut
kulttuurille statusta: nyt on seinät, joita ei voi kaataa.
Puheessa korostui sosiokulttuurinen innostus eli usko
kulttuurin voimaan hyvinvoinnin lisäajana, myös usko
sivistyksen prosessiin kuului hänen puheessaan.

V3, yhteyspäällikkö: Hänen puheessaan
päällimmäisenä on hyötyajattelu: ”Niin mä näen
tän Paukun semmosena alueena, joka tarjoaa eri-
tyyppisiä mahdollisuuksia, jota tämä kunta ja sen
yrittäjät voi hyödyntää, jota kautta kunta saa tun-
nettuutta, tuloja, ei välttämättä suoraan, mutta
välillisesti.” Tämä, kuten panos–tuotos-ajattelu
kuuluu talouselämän diskurssiin. V3:n puheissa
kunta ja yrittäjät on toimijoita, asukkaat ovat
vastaanottavia viihtyjiä. Eli erotettavissa on ase-
telma kunta ja yrittäjät sekä jonkinlainen viihty-
misdiskurssi. Puheessa kuuluu lisäksi voimakas
sektoriajattelu: kulttuuripuoli markkinoikoon itse

omaa tuotettaan ja Vanhaa Paukkua. Kunta markkinoi omaa todellista tuotettaan = tontteja lapsiperheelle. Hän vetoaa puheessaan kuntaliittoa ja tutkimuksiin auktoriteetteina.

V4, elinkeinoasiamies: Hänen puheestaan on selkeimmin kuuluvissa hyötyajattelun ja tuotavuusvaatimuksen taloudellinen diskurssi. Hän korosti ainoana vielä tutkimushetkellä yritysmallia; hän ei ollut tyytynyt valtuuston kymmenen vuoden takaiseen päätökseen. Paikka-ajattelu ja imagodiskurssi kuuluvat selkeästi hänenkin puheestaan; mutta toisaalta yrityselämän sääntöjen soveltaminen kulttuuriin ja kunnan toimintaan eli ”toimijat markkinoikoot itse”. Organisaation heikkous tuli esille ja samalla ns. isännän puute julkishallinnossa. Omassa suhtautumisessaan näki myöhemmin tapahtuneen muutoksen: Nauhoitetussa haastattelussa hän kertoi olleensa aiemmin ehkä liikaa yritysmallin takana ja olleensa liian kriittinen kulttuurin mahdollisuuksien suhteen.

P1, valtuuston puheenjohtaja: Hän käytti puheessaan kulttuuri-sanaa, mutta näki asian muuttuneen: Nyt kulttuuri on lisäarvo; ennen ”kulttuuri” oli kirosana. Keskustelujen merkitys korostuu (prosessi) hänen puheessaan: kaikki on

keskusteltava läpi – ylhäältä tai ulkoapäin määrätty ei mene päätöksenteossa läpi. Imagodiskurssi tuli esille ”korkeamman imagon” ja markkinapaikan muodossa. Kunnallispoliittikkona hän korosti hyöty- ja tehokkuusajattelua päätöksenteon pohjana. Paikan sopivuus (paikkadiskurssi) oli hänen mielestään ratkaiseva käytöstä päätettäessä. Ja päällimmäisenä oman toteamuksensa mukaan hänellä oli ”markan ratkaisijan rooli” eli hyötyajattelu.

P2, kaupunginhallituksen jäsen: Hänen puheensa oli sosiokulttuurista hyvinvointipuhetta ja siinä oli erotettavissa ”terveys ja hyvinvointi”-diskurssi. Hänen sovinto- ja kommunikaatiopuheensa vaati ”oikeaa keskustelua” ja hänen puheensa imagosta liittyi tähän. ”Mun mielestä terveys on semmoinen hyvinvointiasia ja se on niin laaja käsite tuo terveys – ja pitäis – mutta ei se sais olla torjuva – ei sais olla sellainen kielteinen se imago joka lähtee täältä maailmalle: se pitäis olla omaperäinen, siinä pitäis olla huumoria, tämöistä ystävällisyyttä, me pystyttäis niinku kommunikoidaan” . Vahvuuksien selvittäminen ja niihin ”satsaaminen”, innostus ja ”kauas näkeminen” tulivat voimakkaasti esille. Hän korosti arvokeskustelun merkitystä.

Kuva 120. Nuoriso-orkesteri Vivo on soittanut useita kertoja Vanhan Paukun toisella tiilipihalla Laskeutuvan perhosen alla. Ainakin kolmena vuonna konsertti on taltioitu ja esitetty myöhemmin televisiossa. Tässä orkesteria johtaa Atso Almila.

P3, kulttuuriasianneuvos: Hänen diskurs-
sinsa olivat poliittista puhetta. Hän pystyi yhteen
lausumaansa sisällyttämään kaiken hyvinvoinnista
ja kulttuurisesta ajattelusta markkinavoimien
hyödyntämiseen asti. Kaupunginjohtajan vision
ja strategian voimakas puolustaminen hänen pu-
heessaan kertoo, että tätä puolustusta on poliitti-
sessa päätöksenteossa tarvittu. Hän korosti kes-
kustelun merkitystä “marketkapinan” tapaisen
riitelyn sijaan. Puhe strategiasta, johon uskoa, ja
kulttuurisesta vetovoimasta kuuluvat OPM:n vi-
rallisiin papereihin, ja tässä valtiollisen kulttuu-
ripoliitiikan muutokset heijastuvat paikalliselle ta-
solle. ”Vahvuuksien vahvistamisen” korostami-
nen on samantyyppistä puhetta kuin P 2:n ”sat-
sukset”. Tämä oli hänen omien sanojensa mu-
kaan ”mantrapuhetta”: raameille sisältöä, vah-
vuuksia pitää vahvistaa. Hän korosti työtä ja toi-
meentuloa historian osana, sekä ”juttuja joilla
sodissa pärjätty”. Historiadiskurssiin (tai muisti-
tiin) kuului myös onnettomuudesta puhuminen
(“syviä arpia ja haavoja paukun onnettomuudes-
ta”) sekä ”kunniakas jatkokäyttö”. Kun hän sa-
noo, että pikku hiljaa koko ajan pitää satsata sin-
ne (Vanhaan Paukuun), hänkin tuo esille jatku-
van prosessin merkityksen (prosessidiskurssi).
Paikkadiskurssi tuli esille hyvin selvästi: hän
vetosi OPM:n ja kuntaliiton tutkimuksiin ja pu-
hui ”paikan mielikuvasta” ja Vanhasta Paukusta
mielikuvamarkkinoinnissa. Vanhan Paukun ja
kulttuurin merkitys imagolle (imagodiskurssi)
edusti kaupungin virallista strategiaa ja puheta.
Kun P3 sanoo ”Paukun olevan sydämissä tärkeellä
paikalla” kuuluu siinä papinkin (teologin) puhe.

P4, harrastajanäyttelijä: Hän puhui tehta-
an tunnelman säilymisestä ja aitoudesta, mutta
myös rumuudesta ja rumuuden estetiikasta. Hän
korosti matkailunähtävyyden merkitystä ja sitä,

että ihmiset markkinoivat toisilleen (imagodis-
kurssi). Kokemuksen ja elämyksen käyttäminen
markkinoinnissa tai varsinaisen tapahtumamark-
kinointi tulivat esille. Erottuvina asiakokonai-
suuksina hänen puhunnassaan tai puheentapoi-
na ja lausumina kuuluvat ”elämys” (fenomeno-
loginen ajattelu), esittävän kulttuurin merkitys,
”paikka ja aitous”, ”maailman muisti ja suru”.

Kun analysoin kirjoitettuja haastatteluja, niistä
alkoivat nousta esille ja muotoutua ne teemat
tai foucault’laisittain sanottuna diskurssien esiin-
tulopinnat, joihin lausumat saattoivat kiinnittyä.
Toimijoiden puheissa kuuluivat myös mm. yleiset
yhteiskunnalliset ja kulttuuripoliittiset diskurssit.
”Kulttuuri” tämän tutkimuksen kehyksenä ja
lingvistinen teoria diskurssin pohjana tulivat kä-
sitellyiksi luvussa 4. ”Kulttuuri” on mukana koko
ajan tässä tutkimuksessa; myös diskurssianalyysin
kolmiossa (kaavio 3.6) on ”kulttuurisuus” yhtenä
kärkenä. Ns. kulttuuri-diskurssin esiinnousu ei
tässä tutkimuksessa ole kuitenkaan ”tulos”,
vaan se on analyysivaiheessa aluksi jopa sulkeis-
tettu pois ja otetaan mukaan johtopäätöksissä
luvussa 9. Tutkimuksen kontekstissa ”kulttuuri”
on kuitenkin prosessi (myös kommunikaatiota ja
kuin kieli; luku 4), ja sijoitin sitä koskevat lausumat
viereisen sivun kaaviossa 7.1 samaan joukkoon
kuin muutkin prosessiin liittyvät. Prosessidiskurssin
kokoava lause on: ”Missä niitä malleja opittiin?”

Toiseksi lausumajoukoksi kokosin paikkaan
liittyvät lausumat ja nimesin sen ns. paikkadiskurssiksi.
”Muisti ja historia” esiintyivät aluksi molemmilla
lausumakentillä, mutta uudelleen kirjoittamisen ja
edelleen lukemisen jälkeen siirsin ne paikkadiskurssin
kenttään. Paikkaan liittyvät diskurssit saavat
otsakkeen ”Kun meillä nyt on tällainen paikka... ” ja
ne käsitellään luvussa 8. Paikkaan liittyy myös imago,
sen raken-

Toimija=>	V1	V2	V3	V4	P1	P2	P3	P4
Lausumia, joiden kentästä diskurssit nousevat								
Jatkuva prosessi, Paukku-projektin ja suunnitteluprosessin merkitys	x	x		x	x	x	x	
Historia, muisti		x				x	x	x
Demokratia, keskustelu	x	x	x		x	x	x	
Prosessi- lausumia								
Kulttuuriyrittäjyys ja -teollisuus	x						x	
Kulttuuri sektorina Kulttuuri kirosanana			x		x			
Sosiokulttuurinen innostaminen, Kulttuuri toimintana		x				x	x	x
Tutkimukset ja julkinen sana	x	x	x	x			x	
Kulttuuri-lausumia								
Paikka, Paikan sopivuus, merkitys, "Kun meillä nyt on tällainen paikka" "Seinät joita ei voi kaataa" jne Paikan "aituus", Työpaikka, tapahtumapaikka		x			x	x	x	x
Paikkamarkkinointi			x	x				
Imago	x	x	x	x	x	x	x	x
Historia, muisti		x				x	x	x
Esteettinen kokemus, elämys		x				x	x	x
"kansanluonne"; identiteetti	x	x				x	x	x
Paikka- lausumia								
Hyöty/talousajattelu Markka ratkaisee Panos/tuotos	x		x	x	x			
Asukkaat ja viihtyminen, hyvinvointi	x	x	x	x		x	x	x
Yrittäjyys	x		x	x			x	
Erlaisia strategia -lausumia								

Kaavio 7.1. haastateltavien puhunnasta erottuneita lausumia, joita tapaustutkimuksessa käytettiin diskursseihin.

taminen ja paikkamarkkinointi. Lisäksi paikkaan liittyy kokemuksellinen identiteetin käsite.

Edellä kerrotun, analyysivaiheen alkuasetel-
man lisäksi tarkastelen tässä luvussa 7 kulttuu-
riin ja prosesseihin yleensä liittyviä lausumia
sekä tapaustutkimukseni toimintaympäristössä eli
Lapuan kaupungin hallinnossa tapahtuneita muu-
toksia. Organisaatioon ja strategiseen suunnitte-

luun liittyvät muutokset osuvat samaan aikaan
Vanhan Paukun esisuunnittelun kanssa ja näky-
vät mm. kaupungin julkaistuissa strategioissa.
Prosessit näyttävät myös oppimisen kokemuk-
sina ja lopulta jopa oppimisen paikkoina.

Prosessi -diskurssin kenttään kuuluvia lausumia	Paikka -diskurssin kenttään kuuluvia lausumia
Jatkuva prosessi, Paukku-projektin ja suunnitteluprosessin merkitys	Paikka, Paikan sopivuus, merkitys, "Kun meillä nyt on tällainen paikka" "Seinät joita ei voi kaataa" jne Paikan "aitous", Työpaikka, tapahtumapaikka
Historia, muisti	Paikkamarkkinointi
Demokratia, keskustelu	Imago
Kulttuuriyrittäjyys ja -teollisuus	Historia, muisti
Kulttuuri sektorina Kulttuuri kirosanana	Esteettinen kokemus, elämys
Sosiokulttuurinen innostaminen, Kulttuuri toimintana	"kansanluonne"; identiteetti
"Missä niitä malleja opittiin?"	"Kun meillä nyt on tällainen paikka..."

Kaavio 7. 2. Kaksi lausumakenttää.

7.2 Kulttuurisuus prosessi-diskurssissa

Kun tapaustutkimus käsittelee kulttuurikeskuksen ja kulttuuriympäristön syntymistä, on selvää, että haastatteluissa puhuttiin paljon kulttuurista, ja kulttuuri tuli luvussa 4 määritellyksi tämän tutkimuksen kontekstissa. Oman käsitykseni mukaan kulttuurissa on ennen kaikkea kyse merkityksistä, ja kulttuuri on prosessi, jossa tuotetaan sosiaalisesti organisoituja merkityksiä, merkitseviä muotoja ja artefakteja. Kulttuurikäsitteeni on paitsi prosessuaalinen, myös lingvistinen eli kulttuuri on kuin kieli. Kulttuuriset prosessit ovat jatkuvasti uusiutuvia kommunikatiivisia käytänteitä.

Merkityksellistäminen, myös diskursseissa tapahtuva, on aina preesensissä eli tässä ja nyt tapahtuvaa. Tässä tutkimuksessa merkitysten muutosta on tapahtunut eri tavalla eri vaiheissa; osa suunnitelmallisesti ja osa enemmän kulttuuristen prosessien ja diskurssien muotoutuessa. Viestintä kaikissa muodoissaan, ei vain puheena ja tekstinä vaan myös kuvia on ollut mukana. Kulttuurikeskus Vanhan Paukun suunnittelun aikana yritimme tietoisesti vaikuttaa kuvilla: alkuvaiheissa käytimme tiettyjä piirroksia Vanhan Paukun (suunnitteluvaiheessa vielä Vanhan Patruunatehtaan) ikonisina tunnuskuvinä yrittäen luoda kulttuurista ja tietynlaista esteettistä vaikutelmaa korjaamattoman tehtaan tilaisuuksiin. Tärkeää oli myös saada valmistuneesta kulttuurikeskuksesta ”arkkitehtuuri” esille: se oli mah-

dollista vain antamalla kuvaustehtävä arkkitehtuurivalokuvaaja Jussi Tiaiselle.²

Valokuvaamalla ja valokuvia esittämällä merkityksellistämisen jatkui, ja tämän tapaustutkimuksen ollessa jo käynnissä eli vuonna 2002 pidin Vanhan Paukun kulttuurikeskuksessa valokuvanäyttelyn ”Merkityt tilat, eletyt kaupungit”. Siinä rinnastin kuvina valokuvattuja hetkiä Japanissa, Prahassa, Barcelonassa, Bolognassa ja Vanhan Paukun tiloissa. Yritin herättää katsojan havaitsemaan kaikki kolme eri Barthesin merkitysten tasoa: ensimmäinen on informatiivinen tai kommunikatiivinen taso, se näyttää kuvassa ensisijaisen informaation. Toinen taso on symbolinen eli signifiikaation taso, jossa ”merkitys” etsii viestin vastaanottajaa sosiokulttuurisessa järjestelmässä, tässä ilmenee luonnollinen merkitys eli kuten Roland Barthes sanoo ”sens obvie”. Symbolisella järjestyksellä on sekä psyykinen että kulttuurinen ulottuvuus, ja esittämällä Vanhan Paukun kuvia aiemmin kulttuurisiksi hyväksytyjen kuvakokemusten rinnalla (kuten esimerkiksi Euroopan kulttuuripääkaupungit), yritin herättää katsojassa kokemuksen, että myös Vanha Pauku on kulttuurisesti yhtä arvokas. Jännittävin on kolmas eli signifiantsin taso, joka ilmaisee peitettyä merkitystä eli ”sens obtusta” ja avautuu kenties lähes mystisesti tietämyksen ja kulttuurinkin ulkopuolelle. Näyttely oli yksi yritys merkityksellistämisen jatkumossa, mutta en keskustellut kenenkään haastateltavani kanssa näyttelystä. Vieraskirjaankaan ei toimijoilta tullut kommentteja, mutta joku muu kiitti elämäksestä tai matkasta.

Merkitysten muodostumista tapahtuu koko ajan, myös haastatteluissa 2002–2003. Vaikka tapaustutkimuksen kysymykset ja haastattelut käsittelevät jo tapahtunutta, osittain menneitä tapahtumia, tapahtui puhuminen (diskurssianalyysi)

ja merkityksen muodostuminen haastatteluhetkellä preesensissä.

Toimijat käyttivät haastatteluaineistossa sanaa ”kulttuuri” monessa eri merkityksessä. Kulttuuri esiintyy kunnan toimialana (kulttuuritoimi ja -palvelut, laajasti koko vapaa-ajan sektori). Kulttuuri nähdään joskus myös yrityselämän vastapoolina, kuten Vanhan Paukun tapauksessakin aluksi, kun luotiin vaihtoehtoiksi Kulttuuri- ja Yritysmalli. Valtionhallinnossa kulttuurin nähdään sijaitsevan lähinnä opetusministeriön alaisissa yksiköissä, jotka vastaavat mm. kirjastojen rahoituksesta ja kulttuuriperinnöstä. Kunnassa kulttuuri on usein asukkaiden itsensä, yhdistystoiminnan ja harrastajien tuottamaa. Kulttuuri nähdään myös sivistyksen synonyymina, ja joskus vielä puhutaan ns. ”korkeakulttuurista”.

Kuva 121. Japanilainen talo, Yokohama.

Kuva 122. Tyhjän museotilan kuvassa Japani odotti kuvaajaa ennen kuin matka tapahtui.

Johdannossa viittasin Suomen virallisen kulttuuripolitiikan diskurssimuutoksiin sekä luvussa 6 kulttuurisen suunnittelun tulemiseen näkyväksi Lapualla. Kaupunkimarkkinointi ja imago-diskurssit ilmestyivät puheisiin. Suomessa vallitsi 1990-luvun alussa vakava taloudellinen lama, ja Lapua astui mukaan globaaliin maailmaan, kun suuri työnantaja, valtio, ryhtyi modernisoimaan toimintaansa. Puolustusministeriö yksityisti Lapuan Patruunatehtaan ja päätti kilpailuttaa tehtaan uuden rakennuksen sijaintipaikan naapurikuntien kesken. Näin siirryttiin pois traditionaalisesta vaiheesta, jossa valtio oli aina antava ja suojaava osapuoli. Kaupunginjohtaja, joka oli heti virkaan tullessaan saanut pöydälleen koko vanhan patruunatehtaan kysymyksen, sanoi kuitenkin nähneensä juuri taloudellisessa lamassa kipinän siihen, että alueen uudelleenkäytön suunnittelusta innostuttiin.

”Innostuksen takana varmasti – silloin kun puhutaan näistä vuosista 93–94 – niin taustalla on varmasti se yheksäkytluvun lama – taikka, se että tuntui, ettei oo paljo mitään semmosta uutta kehitettävää. Niin se innostus kohdistui sinne (Vanhan Patruunatehtaan alue), kun huomattiin että onhan meillä – ettei tässä sittenkään olla – tuota- maailmanlopun edessä- että kyllä tässä löytyy tällainen hanke ja minusta monet innostui sen takia – ja mä oon nähäny sen monta kertaa ennenkin, että jos jossakin asiat ei me mihinkään suuntaan niin haetaan aina semmonen väylä missä saatais tehdä jotakin, että tapahtuu jotakin. Siihen se innostus yleensä perustuu –” VI, kaupunginjohtaja.

Kulttuuri ei kuitenkaan vielä näkynyt markkinoinnissa, vaan virallisena kehittämisstrategiana ja uutena imagona uusi kaupunginjohtaja

Kuva 123. (Ylh.) Öinen kuva Vanhan Paukun pääsisäänkäynnistä, katse kiinnittyy katulyhtyyn, vaikka se on pimeä ja lasieteinen valaistu.

Kuva 124. (Alh.) Käsivarainen otos Palman vanhoilta kujilta, missä kaikki turistit ovat? Katse hakeutuu seinälyhtyyn ja siitä kulman taakse auringon valoon.

markkinoi slogania ”Lapua – Etelä-Pohjanmaan pohjoisen osan teollinen keskus”. Kun alueella, jossa on pitkät yrittämisen ja pienteollisuuden perinteet, alettiin miettiä tehdasalueen uusio-
käyttöä, oli selvää, ettei kulttuuri suoraa päättä voinut tulla kysymykseen.

Toisaalta kaupungissa oli jo vahvasti kulttuuriseenkin ajatteluun sitoutuneita luottamus-
henkilöitä ja viranhaltijoita. Aiemmin kulttuuri-
asioista vastanneen lautakunnan puheenjohtajana ollut P3, haastatteluhetkellä syksyllä 2002 opetusministeriössä työskennellyt kulttuuriasiain-
neuvos, erotteli omia näkemyksiään kaupungin suunnittelusta vuosikymmen sitten ja haastattelun aikaan. Hänen puheessaan kuului selkeästi kulttuuri osana hyvinvointia ja niiden molempien merkitys yrityselämälle, sen tarvitsemille työntekijöille ja asukkaille. Hän muisti erityisen hyvin esisuunnitteluvaiheen ristiriitaiset tavoitteet ja keskustelut, ja kaupungin jakaantumisen ikään kuin kahteen leiriin, yritys- ja kulttuurimallin kannattajiin.

”Mä lähdän liikkeelle oikeestaan omassa ajattelussani ja oon lähteny jo pitempään siitä, että mä uskon semmoiseen strategiaan, jossa satsataan erittäin paljon kulttuurin vetovoiman parantamiseen.

Koska mä koen, että jos on henkistä kapasiteettia ja on innovaatioita ja on ympäristöä, jossa niinku ajattelulle ei paljon aseteta rajoja ja on virikkeitä, jolla sä sitä ajatteluas niinkun voit kehittää – niin se on mun mielestä niin kun erittäin tärkeää myöskin tällaisen yrityselämän kasvupotentiaalin pohjalle. – Mää jotenkin koen, että suomalainen ja lapualainen yrityselämäkin tarvii vahvoja semmosii, niinku kulttuuri-innovaatioita, jotta ne pystyy vastaamaan tämän päivän haasteisiin. Ja mä jotenkin koen myöskin niin, että yrityksetkin tarvii työvoimaa ja sen työvoiman tämmösestä, niinku vireydestä ja innovatiivisuudesta pidetään myöskin tätä kautta niin kun kiinni.

Mä lasken kulttuurin tässä tapauksessa hyvin, niin kuin tämmöseksi laaja-alaiseksi elementiksi ja koen että kaikki vapaa-aikaan liittyvät palvelut

ja elämykset ja niistä huolehtiminen on erittäin tärkeitä Lapuan kaupungin kannalta, koska jos ne asiat on kunnossa, niin silloin myöskin niin ku lapualaiset viihtyy, ne saa elämälleen sisältöä, elämyksiä, sitä kautta innovaatioita, ja se myös hyödyttää sitä kautta lapualaista yrityselämää – ja kun lapualainen yrityselämä voi hyvin, silloin meillä on resursseja tehdä hyvinvointia – meillä on resursseja niin kun parantaa sitä. – –

Ja silloin kun Paukun alue ostettiin – ja sen rakentamista ruvettiin miettimään, niin kyllä mulla on niin kun hyvin selkeänä se mielikuva, että silloinhan me taisteltiin siitä yritysmallista ja kulttuurimallista – ja tota – aa – valtuustossa, kun käytiin niitä keskusteluja, joihin jo silloin sain ottaa osaa, niin se aluksi oli hyvin tällaista kaks-napaista keskustelua se ei meinannu niinku millään törmätä (kohdata)” P3, kulttuuriasiainneuvos.

Kulttuuriasiainneuvos P3 pitää kulttuurin vetovoimaa tärkeänä kaupungille ja arvostaa henkistä pääomaa, hyvää ympäristöä, koska ne ovat tärkeitä myös yrityselämän kasvupohjana. Kaikki liittyy hänen puheessaan kulttuuriin, niin asukkaiden hyvinvointi kuin yritysten tarjoamat työpaikatkin.

Kaupunginhallituksen jäsen P2 oli 1990-luvun alussa tuore luottamushenkilö. Hän oli mukana valtuustokeskusteluissa ja -seminaareissa ja ajoi aktiivisesti kirjaston rakentamista vanhalle tehdasalueelle eli kannatti Kulttuurimallia. Myöhemmässä vaiheessa hän kuului kirjaston ja opistojen suunnittelutoimikuntaan ja oli teknisen lautakunnan jäsen. Hän tunnustautui hyvinvointiajattelun puolestapuhujaksi valtuustossa ja myös omassa varsinaisessa työssään. Hän on ammatiltaan terveydenhoitaja, joten hänen oma työnsä kunnan palveluksessa on ollutkin hyvinvointisektorin tai peruspalvelujen puolella. Hän on ollut aktiivisesti järjestämässä vapaaehtoista nuorisotyötä ja oli mukana 1990-luvun lopulla pitämässä nuorisokahvilaa Vanhan Paukun entisessä Ruokalarakennuksessa. Monet hyvinvointi- ja kulttuuripalvelujen karsimiset laman aikana olivat

hänen mielestään lyhytnäköistä ja väärää politiikkaa, joka on myöhemmin kostautunut ongelmoina.

"No jos ajatellaan sitä 90-lukua niin kyllähän silloin – mun mielestäni – oli niin voimakas tämä lama menossa, että kyllä siinä tahto nää hyvinvointipalvelut jäädä jalkoihin. Kyllä niin kun karsittiin kovalla kädellä monesta paikasta menoja, joka varmaan olikin tarpeellista silloin, mutta ei välttämättä ei ehkä – kun kattelee tänä päivänä niitä ratkaisuja – niin en tiedä oliko ne sitten ihan kaikki viisaita, kun tehtiin niin voimakkaasti niitä ratkaisuja, joka ehkä vaikuttaa huonovointisuutena nyt – mones kohdassa (kevyt naurahdus)" P2, kaupunginhallituksen jäsen.

Haastatteluhetkellä hän näki kaupungin siirtyneen lähemmäksi kulttuurisen suunnittelun aikaa. Hänen puheessaan kuului samaa kaikua kuin kulttuuriasianneuvos P2:n puheessa, eli vahvuuksia kannattaa vahvistaa. Mutta erityisesti taloudellisesti heikompina aikoina hänen mielestään kannattaisi suunnata voimavaroja kulttuurin puolelle ihmisten henkistä hyvinvointia tukemaan ja parantamaan.

"Joo kyllä mä oon sitä mieltä, että ihminen tarvitsee kulttuuria ja kulttuuripalveluja ja jotakin henkistä pääomaa tähän, että jaksaa myöskin laman ajan mennä eteenpäin, ettei se nyt ihan ole ett me eletään sillä taloudellisella hyvinvoinnilla – monta kertaa voi olla että pärjätään vähemmälläkin, jos on muuten hyvin asiat. Se oli vaan semmosta aikaa ja onneksi mun mielestä aletaan pikku hiljaa huomaamaan tämmönen henkisen kulttuurin ja tämmösen niinkun hyvinvoinnin yhteys." P2, kaupunginhallituksen jäsen.

Kulttuurin osuus ja näkyvyys monessa kunnassa on vähentynyt entisestään laman aikana ja sen jälkeen. Useassa kunnassa on lakkautettu kulttuurisihteerin virka tai yhdistelty se muiden toimien hoitamiseen. Lapualla kulttuurin asema on tapaustutkimuksen aikana vahvistunut kaupungin organisaatiossa, ja kulttuurisihteerin virka muutettiin kesällä 2002 kulttuuritoimenjohtajan viraksi. Se on lisännyt kulttuurisektorin arvovaltaa ja kirkastanut kunnan ulkopuolista

imagoa. Lapuaa pidetään muualla maakunnassa 2000-luvun alussa kulttuuripaikkakuntana. Virkanimikkeen muutos ei tuonut lisää valtaa, päätösvaltaa tai rahallista, eikä organisaatiota muutettu siten, että koko Vanha Paukku olisi kulttuuritoimenjohtajan alainen. Esimerkiksi kirjastolla on oma johtaja, opistoilla rehtorinsa eikä kulttuurikeskuksen kiinteistö- tai yritystoimintakaan kuulu kulttuuritoimenjohtajan alaisuuteen. Kulttuurin aseman vahvistumiseen kiinnitti haastattelutilanteessa huomiota mm. toimija V3, yhteyspäällikkö.

"Niin minä muistan kyllä oikeen hyvin Esankin osalta sen ja tietenkin, jos me katotaan nyt lähi-kuntia – niinhän on pitkälti käynyt – niin sikäli on mielenkiintoista, että meillä kulttuurisihteeristä – aivan oikein – mäkin oon sitä mieltä että Esa on ansainnu sen – mutta – tään kulttuuritoimenjohtajan- mutta muista lakkautetaan nämä virat – ehkä sekin kertoo niinku kuitenkin tästä niinku arvostuksesta mikä Lapualla kulttuurilla on – " V3, yhteyspäällikkö.

Kulttuuritoimenjohtaja itse näki kulttuurin aseman vahvistuneen, kun Vanhasta Paukusta saatiin kulttuurikeskus eli paikka kulttuurille. Rakennus on tehnyt monia uusia toimintoja ja yhteishankkeita mahdolliseksi. Kulttuuri on saanut vahvemman roolin ja statuksen, kun sillä on oma paikka ja omat seinät, ja vielä kaupungin omaan historiaan liittyvät seinät, joita ei voida kaataa. Tähän palaan paikkaa ja muistia käsittelevässä kohdassa luvussa 8.

"Tiedäksä se on merkinny niin paljon – tämä rakennus on tuonut sitä sellaista kulttuurista statusta – siis sitä sellaista että on seinät, että ei voida kaataa. Nyt pitäis kaataa seinät, jos aiotaan niin kun tiedäksä pistää – " – –

"Niin kyllä tämä vahvuuskohta on kyllä se että tarkoituksena on tämän avulla tiedäksä kun muuttaa Lapuan imagoa ja mun mielestä se on jo muutunut! Kun kattoo sitä viestiä mitä tulee tuolta ulkopuolelta ja sitä hämmästyystä, kun ne tulee näiden seinien sisäpuolelle, että ohoh! –" V2, kulttuuritoimenjohtaja.

Kulttuuritoimenjohtajan puheessa kuului sosiokulttuurinen innostus, ja hän näkee kulttuurikeskuksen kehittämisessä vielä monia uusia mahdollisuuksia. Paljon on jo tapahtunut, kun erilaiset toimijat ovat kohdanneet uudessa kulttuurin solmupaikassa. Kulttuuritoimenjohtaja korostaa paitsi yritysten osuutta, myös ns. kolmannen sektorin eli yhdistystoiminnan ja vapaaehtoisen kulttuurityön merkitystä. Tarkoituksena on tehdä niin hedelmällistä yhteistyötä, että osien yhteisvaikutus on suurempi kuin niiden summa.

”Niin mitä oli ensin muualla tehty ja sitten – tuota – mun mielestä näin ja sitten varsinkin viime aikoina kun on tullut sitten erilaista yhdistystä ja yritystä ja palveluja tänne näin, niin tästähän pitäis saada irti niin kun 1+1=3-periaatteella. Se on niin kuin avoin vieläkin tämä asia.” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Kulttuurikeskuksen tuomat uudet mahdollisuudet kaikenlaiselle kulttuuritoiminnalle eivät olleet alun perin selvillä, vaan muodot ovat kehittyneet ja hakeneet uomiaan tilojen valmistamisen jälkeen. Kulttuurikeskus rakennettiin ja mitoitettiin lapualaisten tarpeiden mukaan. Viime vuosina siitä on kuitenkin tullut myös monien maakunnallisten ja laajempienkin tapahtumien paikka.

”Nyt menee Lapuan kaupungilla ilmeisesti hyvin – tiedäksä niinku sillai – siis merkit nyt kaikki puhuu siitä, asuntoja rakennetaan- tontteja on – ja yrityspuolella myöskin kuulemma – ettei kaikkeen kerkiä kuulemma edes reagoida – jotenki muutenki se on täss semmonen tiedätkö olo että – mää en nyt haluaisi – tai siis haluaisinkin tietysti sanoa, että on kulttuurilla merkitystä – siis kyllä mulla on jonkunlainen käsitys, että kyllä näillä toimilla, mitä tässä on nyt sitten tehty niin tämän rakennuksen suhteen niin – niin lapualaisilla kulttuuritoimilla ylimalakaan niin sekä niinku harrastajanäyttelijät että kaikella sillä ruohonjuuritasolla – nyt ollaan keräämäss hedelmää.” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Kulttuuritoimenjohtaja V2 haluaa nähdä nimenomaan kulttuurin – sekä ns. korkeakulttuurin että myös asukkaiden oman kulttuuritoiminnan – kaupungin menestyksen takana. Hän tarkoittaa pitempää ajanjaksoa kuin Vanhan Paukan kulttuurikeskuksen toiminta-aikaa, mutta ei kiellä myöskään rakennetun kulttuurikeskuksen vaikutusta.

Kulttuurin ja yrittämisen yhdistetyt mahdollisuudet eivät varmasti vielä ole koko laajuudessaan selvillä. Kaupunginjohtaja maalaili sanoin sitä, kuinka kulttuurin puu alkoi kasvaa ja levittää sitten oksiaan ja juuriaan yhä laajemmalle. Kulttuuriyrityksistä puhuminen ja kulttuurin ja yritysmaailman yhteydet ovat kehittymässä, mutta se ei ole sama asia kuin kulttuuriteollisuus tai kulttuuriyrittäjyys, josta on alettu puhua. Kulttuuriyrittäjyys ja mediateollisuus ja niiden etätyömahdollisuudet saattavat houkutella uutta, ns. luovaa luokkaa maakuntaan, pois pääkaupunkikeskeisyydestä, jos oikeat konseptit löytyvät ja loksahavat paikoilleen. Toimijoiden puhunnassa ei täysin vielä hahmottunut kulttuurin laajentuminen kulttuuriteollisuuden suuntaan, enemmänkin käsitettä suunnattiin muiden kunnan vastuulla olevien palveluiden, kuten liikunnan ja hyvinvoinnin suuntaan.

”No se siitä – tää suhde kulttuuriin ja tuota lii-kuntaan – kyllä siihen vaikutti sitten sekin mutta eniten mä alkasin ymmärtää tämän kulttuuriyrittäjyyden – kulttuurin merkityksen yrittäjyydessä ja siitä mahdollisesti saatavia hyötyjä. Se muutos mussa on tapahtunut kaikista eniten. En mä semmosta osannut kuvitella, kuinka kulttuurin vois muuttaa semmoiseksi, että vois saada myöskin rahaa ja tehdä siitä yrityksiä. – Kyllä mä sanon, että se meillä vielä onnistuu vahvemmin kuin mitä se on nyt vielä, mutta tuota että varmasti siellä on muhimassa monia ideoita jo tänäkin päivänä aina vaan lisää. Niin se se kyllä vahvistui selkeästi sen prosessin aikana. – –

Mutta se on synnyttänyt tämmöisiä haaroja, että kun tää puu alakas kasvamaan niin tuli puuhun kaikenmoisia oksia aina vaan lisää ja lisää ja se on noussut korkeammalle ja korkeammalle...” VI, kaupunginjohtaja.

Kaupunginjohtaja on visionääri puhunnassaan ja siitä, kasvoiko kulttuurin ala (puu) tulevaisuudessa kaikkiin mahdollisiin sfääreihin, kirjoitetaan joskus myöhemmin toisissa tutkimuksissa. Kulttuuri voi kuitenkin asettua kasvun rajoitteeksi, jos siihen liitetään vain ns. korkeakulttuurin ja taiteen merkityksiä, jotka hallitsivat valtion kulttuuripolitiikan diskursseja vielä muutama vuosikymmen sitten. Diskurssit liikkuvat eri nopeudella ja vanhat muodot saattavat olla maaseudulla ja maakunnissa vielä hyvin vireitä, vaikka valtion ohjaus suuntautuukin jo laajempaan kulttuurikäsitteeseen.

”Kyllä se riippuu tietysti kulttuuri-sanan määrittelystä. Kun puhutaan tämmösestä normaalista kulttuurista – niin kuin sanoit – ja sitten kun siirrytään niin kuin ns. korkeakulttuurin puolelle – se määritelmä on nyt vähän huono – mutta että –” VI, kaupunginjohtaja.

Niin sanotun korkeakulttuurin käsitteen vierauteen liittyy sekin, että pelkkä kulttuurikäyttö ei valtion kirjastorakentamisen tuesta huolimatta olisi mennyt läpi. Kyseessä voi olla myös hyödyllisen työn ja huvitteluna tai taiteena koetun kulttuurin vastakkainasettelu. Vierautta kuvaa valtuuston puheenjohtaja P1 värikkäästi seuraavassa sanomalla, että sana ”kulttuuri” on ollut melkein kirosana Pohjanmaalla. Pelkästään kulttuuriin liittyvää hanketta, vaikka kirjastokin oli mukana, ei ilmeisesti olisi saatu eteenpäin.

” (hiljaisella äänellä) ei siinä on vaan kato – ku aatteet pohjalaisia perinteitä ja vuosikymmenten taa niin sana kulttuuri on ollu melekeen niin ku kirosana –” P1, valtuuston puheenjohtaja

Kun kulttuurista puhuttiin, vain harva toimija toi haastatteluissa aluksi suoraan esille, että kunnallisen päätöksenteon ratkaisija on viime

kädessä raha. Keskustelun edetessä se kuitenkin nähtiin määrääväänä. Haluttiin esiintyä kulttuurin ymmärtäjinä, ja hyvä näin, kun kulttuurikeskus on olemassa ja voi hyvin. Samalla koettiin tarpeelliseksi säilyttää kuva rationaalisesta päätöksenteosta ja viisaista päättäjistä, jotka eivät anna kunnan elää yli varojensa. Ensimmäisessä Paukku-toimikunnassa mukana ollut poliitikko, haastattelujen aikaan valtuuston puheenjohtaja P1, sanoi suhtautuneensa avoimesti kaikkiin suunnitteluvaihtoehtoihin, mutta tunnusti kuitenkin ajatelleensa aika paljon taloudellisia tekijöitä ja vallitsevaa lamaa.

”Niin kyllä se ehkä siinä mielessä että – tunnustaa pitää, että on liikaa niin kun markan näkökulmasta ajateltu – niin kun monessa muussakin asiassa. Ja siinä vaiheessa kun tästä –. Ja kirjasto oli siinä mallissa kun se oli (urakkakuvat valmiina laskentaan; haast.huomautus) ja sen kustanusarvio oli yli kaksikymmentä miljoonaa ja tästä näytti, että tähän saadaan paljon halvemmalla. Niin olikos se nyt neljäntoista kahdenkymmenen välillä...” P1, valtuuston puheenjohtaja.

Mukana olleena kulttuurin tekijänä harrastajanäyttelijä ja maanviljelijä, aiemmin myös kaupunginvaltuutettuna ollut P4, uskoi päätöksenteon pohjana olleen joka tapauksessa taloudellisesti kannattavaksi lasketun mallin ja ajatteli oikeastaan kulttuurin osuuden tiloista jäävän pieniksi. Usko kulttuurikeskuksen toimivuuteen alkoi hänellä varsinaisesti syntyä sitten, kun hän konkreettisesti pääsi katsomaan jo osittain korjattuja tiloja. Esisuunnitteluprosessin aikana hän ei arvioinut kulttuurin mahdollisuuksia kovin korkealle.

”Kyllä se oli porkkana niin ku poliitikoille saada – että sinne ruvetaan – niin ku tehdään kirjastotietysti se on niin – voi olla, että rahat on niin ku saatu sen kautta, mutta jos se olis vain kulttuurikeskus alun perin ollut, niin vaan, niin vois olla, että se vieläkin takkuais se päätöksenteko-” P4, harrastajanäyttelijä.

7.3 *Prosessinäkemys ja toimintaympäristön muutoksia*

Vanhan Paukun esisuunnitteluprosessin aikana oli olemassa erilaisia tavoitteita ja toimintasuunnitelmia sekä vahvaa tahtoa viedä projektia eri suuntiin. Kuitenkin suunnittelu eteni prosessina, joka aikaisempiin päätöksentekoaasioihin verrattuna oli jotenkin erilainen ja jossa ainoana selittäjänä ei haluttu pitää rahaa tai nojautumista pelkkään taloudelliseen kannattavuuteen. Prosessi-sana tuli esiin usein haastatteluissa, erityisesti kaupunginjohtajan kanssa, ja se alkoi nousta esille projektin onnistumista selittävänä tekijänä.

*“ – Niin toinen muutos tietysti mikä meillä on tapahtunut kun tätä prosessi on jatkunut niin kauan – kun meilläähän tätä hanke on sinänsä kesken vieläkin – niin – en mäi ihan aavistanut mitä mahdollisuuksia sisältyy näihin yleisötilaisuuksiin että kuinka laajoja tapahtumia sinne saa jos itellä on selkeä päämäärä ja jos tosissansa haluaa – että kuinka suuri vaikutus tällaisella ympäristöllä on. – – me oomma aikaansaanu tämmöisen prosessin, joka nyt kun lasketaan siitä kaupan päättämisestä niin siitä on kulunut kymmenen vuotta. Meillä siitä on tullut semmonen kesto-
projekti, joka jatkuu ja jatkuu ja jatkuu... Siinä on tietysti taustalla kaupungin koko ja tuommoiset taloudelliset realiteetit, muttei pelkästään se – mutta kyllä me heti ajateltiin että sen prosessin kuluessa, sen prosessin pitäis luoda uusia tarpeita ja hahmottaa aina jotain uutta, että se paikka olis koko ajan elävä –“ V 1, Kaupunginjohtaja.*

Haastattelemani toimijat käyttävät prosessisanaa nyt jälkeinpäin, mutta itse ”prosessin kuluessa” eli Paukun esisuunnitteluvaiheen aikana puheissamme korostuivat enemmän sanat ”toimikunta” ja ”projekti” kuin ”prosessi”. Meillä oli ensin meneillään ”Paukku-projektin eka vaihe” ja sitten myöhemmin varsinaiset suunnitteluprojektit erottelimme urakkavaiheina eli ”kirjasto ja museot” oli ensimmäinen urakka, ”opis-

tot” toinen. Sana ”prosessi³” saattoi aiemmin ihmisten mielessä liittyä kemiaan tai teollisuuteen, mutta nyt 2000-luvulla on jo tapana prosessoida kaikkea mahdollista niin työpaikalla kuin ihmissuhdeasioissa. Itse ajattelen prosessia arkielämässä lähinnä tapahtumasarjana. Ammatillisesti liitän sen nykyisin nimenomaan tietynlaiseen tapaan suunnitella.

Kuvaan prosessinäkemyistä vertaamalla sitä aiemmin vakiintuneeseen tavoitenäkemukseen. Tavoitesuunnitelmia tehtiin kunnissakin ennen strategiasuunnitelmien aikakautta. Tavoitenäkemys sopii tilanteisiin, jotka voisivat olla monimutkaisia, mutta joissa toimintaympäristö, syyseuraus-suhteet ovat jotakuinkin tunnettuja ja jäsennettyjä. Tavoitenäkemys soveltuu käytettäväksi rajatussa järjestelmässä, jossa oletetaan, ettei ympäristön tai muiden toimijoiden aiheuttamia yhteensopimattomuuksia tarvitse ottaa huomioon, tai ne on ainakin mahdollista eliminoida suunnittelun avulla. Paukku-projektin kymmenen vuoden takaisissa muistioissa ja raporteissa näkyvä selvä tavoiteasettelun ja -suunnittelun henki.

Prosessinäkemys sitä vastoin sopii tilanteisiin, joissa toimintaympäristö on osittain tuntematon ja joustavuus ja kyky uuden luomiseen ovat menestymisen tärkeitä edellytyksiä. Tavoite ja prosessinäkemys eivät ole toistensa kanssa vastakkaisia vaan toisiaan täydentäviä. Teoksessa ”Luova yritysjohto” Norman käsittelee yritysmaailmaa, mutta sen ajatukset ovat sovellettavissa kuntiinkin. Varsinkin nykyisin se on hedelmällistä, kun kunnat pyritään näkemään konserneina ja tulosvastuu ulottuu kaikkialle. (Norman 1983, 68–71)

Varsinkin kohta, jossa verrataan ihmistä ja yritysjohtoa (tässä tapauksessa toimija ja kunta) tavoitenäkemysten mukaisesti rationaalisena päätöksentekijänä ja prosessinäkemysten mu-

kaan oppivana ja osaamista kehittävänä järjestelmänä, on mielenkiintoinen. Joskus rupeaa epäilemään kunnan mahdollisuuksia toimia kokonaisuutena, kaikkia tyydyttävällä tavalla rationaalisesti, kun seuraa kuntien politiikan ja eri lautakuntien demokraattisia ja monimutkaisia kiemuroita. Sotarauta väittää, ettei kunta tosiaan ole rationaalinen päätöksentekijäyksikkö eikä aiemmin käytössä olleessa kokonaisvaltaisessa kuntasuunnittelussa voitu sen vuoksi onnistua (Sotarauta 1996, 62). Kaikki näyttääkin oikeastaan etenevän prosesseina, ja tavoitenäkemyksen mahdollisuudet haihtuvat pois. Uusi toimintatapa, prosessinäkemyks, oli 1990-luvun alussa astumassa myös Lapualla päätöksenteon valmisteluun. Se liittyi laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen, jossa toimintaympäristö oli muuttumassa tuntemattommaksi ja organisaatioiden (kuntienkin) piti pyrkiä joustavuuteen ja nopeisiin reaktioihin. Suomeen oli valmistella uusi Kuntalaki, jolla aiemmasta kokonaisvaltaisesta suunnitteluun pyrkivästä viisivuotissuunnittelusta luovuttiin ja siirryttiin operatiiviseen taloussuunnitteluun sekä strategia-ajatteluun.

Paukun prosessi tuotti tietoa ja kesti kauan, mutta kuinka se yleensä ottaen sai vauhtia lähtökseen liikkeelle? Paukun prosessi toteutui paikallisesti, mutta sen liikkeellelähtöön pitää hakea selityksiä muualtakin. Talouselämä kulkee omia latujaan halki koko maailman, ja nousu- ja laskusuhdanteet koskettavat niin meitä kuin muitakin. Prosessissa voi käynnistäjänä olla jokin globaali ja kaukaisempi tekijä tai sitten jokin lähiympäristössä muuttunut asia, joka aiheuttaa monitasoisia reaktioita ympäristöön, tässä tapauksessa tehtaan muuttuneet omistussuhteet ja maailmanlaajuinen lama. Muuttuneessa toimintaympäristössä, siirryttyämme Ulrich Beckin sanoin refleksiivisen modernisaation mukaiseen tilaan ja toimintaan, on myönnettävä ristiriitojen olemassaolo, eikä edes kannata yrittää poistaa niitä kaikkia. Uudessa tilanteessa ei ole kukaan tai toisaalta jokainen voi olla asiantuntija riskikysymyksissä. Asiantuntemukseen oletetaan aina jo ennalta kuuluvaksi kulttuurinen hyväksyntä, vaikka se oikeastaan on se, minkä asiantuntemuksen pitäisi sitten mahdollistaa ja tuottaa. Riskit kertovat, mitä ei tule tehdä, mutta ne

TAVOITENÄKEMYS	PROSESSINÄKEMYS
Päätöksentekijä määrittelee ensin tavoitteet ja sitten (vaihtoehtoiset) suunnitelmat, jotka hän arvioi huomioon ottaen arvioidun tavoitteiden saavuttamisasteen	Suunnittelu on oppimistapahtuma, jossa näkökulma jatkuvasti vaihtelee näkemysten ja välittömien toimenpiteiden välillä
Ihmisen (ja yritysjohto) nähdään rationaalisena päätöksentekijänä	Ihmisen (ja yritysjohto) nähdään oppivana ja osaamista kehittävänä järjestelmänä
Sopiva hyvin rajatuissa ja tunnetuissa suunnitteluympäristöissä tai kun ollaan niin ylivoimaisia, ettei suunnittelussa tarvitse ottaa huomioon ympäristöä.	Sopiva monimutkaisissa suunnitteluympäristöissä (syy-seuraus-yhteydet, rajoitukset ja mahdollisuudet sekä järjestelmän rajat tuntemattomat)
Yrityksen kehityksen kypsissä vaiheissa	Yrityksen kehityksen varhaisessa vaiheessa
Jännityksiä ja yhteensopimattomuksia ei haluta ja ne poistetaan suunnittelun avulla	Jännitykset ja yhteensopimattomuudet ovat toivottuja ja ne muodostuvat käyttövoimaksi suunnittelulle; toisinaan pyritään luomaan jännityksiä.

Kaavio 7.3. Eräitä eroja kahden suunnittelufilosofian, tavoitenäkemyksen ja prosessinäkemyksen välillä. (Norman 1983,71)

eivät kerro, mitä tulisi tehdä. On opittava tekemään päätöksiä ja elämään jatkuvassa epävarmuuden tilassa (Beck 1995, 22).

Asiantuntijat horjuttavat toinen toistensa asemia ja syrjäyttävät toisiaan. Poliitikot joutuvat kohtaamaan kansalaisryhmien vastarintaa, ja toisaalla yritysjohto moraalisesti perusteltuja kuluttajaboikotteja. Omatoimiset ryhmät arvostelevat viranhaltijoita. Se, mitä järki sanoo ja suu tunnustaa, ei aina ole sopusoinnussa lopullisen käden työn kanssa. Konfliktit murentavat vanhan teollisen yhteiskunnan koordinaatteja, ts. ideologisia, kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia vastakkainasetteluja, jotka aiemmin ryhmittivät dikotomian ”turvallinen/turvaton” ympärille. Perustavaa laatua oleva kysymys on, ruvetaanko vastustamaan uutta tuotettua epäjärjestystä turvautumalla vanhoihin malleihin eli instrumentaalisesti rationaalisen mallin mukaan. Vai onko mahdollista käynnistää uudelleenarviointia ja uudenlaista toimintaa, jossa moniarvoisuuden ja ristiriitojen olemassaolo myönnetään ja hyväksytään, vaikka seuraukset olisivat arvaamattomia ja kauaskantoisia. Beck nimittää edellistä vastustusmallia lineaariseksi ja jälkimmäistä refleksiiviseksi (Beck 1995, 25).

Edellä kuvattu prosessinäkemys sisältää reflektion mahdollisuuden, koska prosessissa toivotaan jännityksiä ja yhteensopimattomuuksia, ja ne juuri ovat suunnittelun käyttövoima. Kuinka muutos ja ristiriitojen läsnäolo näkyi 1990-luvun alun tilanteessa Lapualla, päätöksenteossa ja valalla olleissa strategioissa? Ensinnäkin maailmantalouden vaihtelu ja lama ulottui Lapualle asti. Suomessa kuntasuunnittelu oli muuttumassa. Yhdyskuntasuunnitteluun ja kaavoitukseen oli tulossa suuria lainsäädännöllisiä muutoksia, ja vaikka uuden rakennuslain valmistelu koki monia takaiskuja, tiedottamista paranneltiin jo en-

nen varsinaista isoa vuoden 2000 muutosta. Lapualla oli muutoksia tapahtunut niin kaupungin henkilöstöjohdossa kuin organisaatiossakin. Prosessiksi ohjatussa ja ristiriitoja sisältävässä suunnittelu- ja päätöksentekotapahtumassa on mahdollista saavuttaa refleksiivisen näkemyksen mukainen suhtautuminen uuteen tilanteeseen. Vanhan Paukun suunnitteluprosessissa nostettiin esille kaksi ainakin näennäisesti toisilleen täysin vastakkaista vaihtoehtoa eli Kulttuurimalli ja Yritysmalli. Prosessin toiminnassa ei ole tärkeintä, kuinka erilaiset näkökannat sovitellaan yhteen tai kuinka nopeasti ristiriidat ratkaistaan, vaan se, millaista toimintaa, millaisia pyönteitä niiden esille tuleminen saa aikaan. Yksittäinen prosessi saa siten ristiriidoista voimaa ja polttoainetta, mutta jäävätkö palopesäkkeet kytemään vallan kentille eli vaikeuttaako ristiriitojen avulla suunnittelu muiden asioiden hoitoa toimintaympäristössä, joka säilyttääkin sisällään ratkaisemattomia vastakkaisuuksia?

Jälkeenpäin lähes kaikki olivat sitä mieltä, että Paukku-projektin päätös ja lopputulos oli onnistunut ristiriidoista huolimatta. Itse olin kokenut prosessissa voimakkaan vastakkainasettelun yritysten ja kulttuurin välillä, mutta uskoin tehtyjen ratkaisujen ja päätösten jälkeen suunnitteluprosessin, erityisesti sen avoimuuden, merkitykseen. Avoimuutta vakuuttelivat lähes kaikki haastateltavani, kukaan ei ”tunnustanut”, että mahdollisesti takana olikin ollut ennalta sovittuja päätöksiä, jotka vain puettiin suunnitteluprosessin muotoon.

7.4 Siirtyminen strategisen suunnittelun aikaan Lapualla

Kuinka suuri merkitys Vanhan Paukun suunnittelun alkuvaiheissa, esisuunnitteluprojektissa, oli niillä muutoksilla, joita yleensä ottaen tapahtui 1990-luvulla kuntien suunnittelussa, ja kuinka Lapuan muun kuntasuunnittelun muutokset heijastuivat tähän isoon konkreettiseen suunnitteluongelmaan? Aikaisemmin kunnat tekivät kokonaisvaltaisia kuntasuunnitelmia, joiden aikajänne oli viisi vuotta kerrallaan. Nykyisessä kuntalaissa (KuntaL 1995/365) ei enää ole aikaisemman kunnallislain kaltaista yleistä suunnitteluvelvoitetta. Laki puhuu kuntasuunnitelman sijaan taloussuunnitelmasta, ja valtuuston on talousarvion yhteydessä hyväksyttävä kolmea tai useampaa vuotta koskeva taloussuunnitelma. Talousarvio on aina taloussuunnitelman ensimmäinen vuosi. Näin uudella taloussuunnitelmalla on kiinteämpi yhteys talousarvioon kuin kuntasuunnitelmalla aikoinaan. Kuntalain mukainen taloussuunnittelu on luonteeltaan operatiivista, ja jos kunta katsoo tarvitsevänsä pitkän aikavälin näkökulmaa, voi kunta kyllä kuntalain puitteissa kehittää itselleen sopivan strategisen lähestymistavan. Oikeastaan kuntalaki toi mukanaan kunnan suunnitteluun joka tasolle taloudellisen diskurssin ylivallan, joka verhoutui vielä ”strategian kaapuun”. Strategia on sotatermi, ja sen tuominen kunnan suunnittelun kenttään paljastaa, että kyseessä on taistelu, mutta osapuolet eivät ole aina selvillä toistensa asemasta.

Strategioiden ei pitäisi jäädä johtajien tai konsulttien yksinoikeudeksi. Tilanteen tekee hankalaksi myös se, että strategiakeskusteluissa kohtaavat jatkuvasti erilaiset käsitteet ja merkitykset ja paljon käytetään aikaa ja vaivaa strategian oikean määritelmän löytämiseen. Kannattaa ehkä

antaa periksi ja tunnustaa ilmiön monipuolisuus ja moninaisuus. Moninaisuus syntyy siinä laajassa kentässä, jossa strategian periaatteita kehitellään ja sovelletaan. Jotta kenttä jotenkin hahmottuisi, otan esille Näsin strategiselle ajattelulle kehittämisen viitekehyksen. Siinä esitetään kolmiyhteys, joka oman yli 20 vuoden kokemukseni perusteella tarvitaan kunnassa suunniteltaessa: käytäntö – tiede – taito. (Näsi 1991, 26–64)

Strategia merkitsee yleisellä tasolla käsitteenä sekä strategista ajattelua, strategista johtamista että strategista suunnittelua. Tällöin se edustaa ennen kaikkea kehityksen ja oman toiminnan ohjaamisen ajattelumallia. Johtajille yms. käytännössä strategioita tekeville ihmisille strategiat ovat spesifisiä, ainutlaatuisia ajassa ja paikassa. Heidän tehtävänsä on ymmärtää oman organisaation strategista tilannetta, ja strategian käyttö on subjektiivista. Tutkijat taas tarkastelevat strategiaa ilmiönä tieteen tarjoamin lähestymistavoin ja välinein. Heidän näkökulmansa on yleinen ja he pyrkivät tarttumaan aiheeseensa objektiivisesti. Tieteen ja käytännön väliin sijoittuu kolmas strategialle luonteenomainen alue, jota Näsi kutsuu taidoksi (art). Tältä pohjalta strategiaa tarkasteltaessa pyritään ohjaamaan strategian luomisprosessia ja kuvaamaan sitä, miten se pitäisi tehdä. Taito on se kolmion osa, jossa yleinen ja spesifi sekä objektiivinen ja subjektiivinen kohtaavat, ja tähän ei aina tapahdu ilman konflikteja.

Usein strategia nähdään suunnitelmana, tietoisena ilmauksena halutusta kehittämisen suunnasta ja sen tarvitsemista toimenpiteistä. Strategia voi kuitenkin olla vain abstraktio johtajan tai jonkun muun päässä, häilyvä ajatus jostain tulevasta. *Se voi olla myös jatkuva prosessi, jossa sekä suuret että pienet päätökset suuntaavat strategiaa päivittäin uudestaan.*

Kunnallisten päättäjien näkökulmasta ajatteluna tiukat strategian määritelmät saattavat olla rauhoittavia tai vääristäviä. Toisaalta välttävä käsitys strategiasta saattaa johtaa hämmennykseen, päättäjät päätyvät keskustelemaan toistensa ohi, käyttämään samoja sanoja eri merkityksissä. Eri-laisen koulutuksen saaneiden luottamushenkilöiden ja viranhaltijoidenkin keskustellessa keskenään näin saattaa käydä. Perustana kaikilla pitäisi olla ajatus, että kunta on olemassa vastatakseen väestönsä tarpeisiin käyttäen sopivinta palveluiden järjestämistapaa. Kuntalainen nähdään joissakin diskursseissa vain kuluttajana tai asiakkaana, Nyky-Suomessa kuntalainen pitäisi jo nähdä kansalaisena, ja joissakin diskursseissa korostuu osallistuva demokratia, tosin enimmäk-

seen edustuksellisen demokratian viitekehyksessä.

Eri-laiset käsitykset strategiasta eivät rajoitu ainoastaan määritelmiin, vaan myös käsityksiin sen huomion kohteesta sekä käytännössä että tutkimuksessa. Strateginen suunnittelu ja päätöksenteko liitetään joskus vain sisältöön ja tulokseen. Toisaalta se voidaan liittää myös sen prosessin tarkasteluun, joka johtaa johonkin tulokseen. Yksityisellä sektorilla strategiatutkimusta hallitsevat sisältökysymykset, mutta julkisella sektorilla on enemmän keskitytty päätöksentekojä suunnitteluprosessiin. Strategioita voidaan suunnitella tai laatia vuorovaikutteisuuteen ja yhteisymmärrykseen pyrkien, ja kunnan strateginen suunnittelukin voi pitää sisällään kommunikatiivisuuden tavoitteen. Vaikka menestysorien-

Kaavio 7.4: Strategisen ajattelun kolmio (Näsi 1991, 28)

toitunut strateginen toiminta Habermasin mukaan onkin vastakohtaista kommunikatiiviselle toiminnalle, joka on yhteisymmärrykseen orientoitunutta, kuuluu niistä kumpikin kuitenkin sosiaalisen toiminnan lajiin, eivätkä ne ole pelkkää instrumentaalista, ei-sosiaalista toimintaa. Mutta strategisessa toimintamallissa riittää vähimmillään se, että toimijan on mahdollista liittää menestyslaskelmaansa ainakin yhden toisen, tavoitteellisesti toimivan yksilön odotukset. Menestykseen tähtäävistä toimintamalleista on kehitetty erilaisia vaihto- ja valta-teorioita, joiden perusolettamus on, että osallistuvat toimijat ohjailevat toimintaansa vaikuttamalla vastavuoroisesti toisiinsa. Jos oletetaan toimijan laskelmoivan sekä keinojaan että päämääriään vain hyödyn maksimoimiseksi, on strategisen toiminnan malli tulkittu yksinkertaistaen utilitaristiseksi. Mutta jos toimijoiden välisiä suhteita säätelee ainoastaan vaihto ja valta, vallitsee yhteiskunnassa välineellinen järjestys, joka ei Durkheimin, Weberin ja Habermasin mukaan voi olla vakaa. Kaikki toiminta ei voi olla rahasta tai vallasta kilpailemista, koska silloinhan ratkaisut ohjautuisivat vain markkinoiden tai herrussuhteiden välityksellä. Sosiologiassa vaihto- ja valtateoriat tarvitsevat yleensä tuekseen normatiivisen järjestyksen käsitteen, johon voi liittyä ainakin oikeudenmukaisuuden kuvitelma tai legitimoitu ja institutionalisoitu valta. Yhteiskunta ei kuitenkaan ole pysähtyneisyyden tilassa, kun Foucault'n määrittelemät voima- ja valtasuhteet hakevat vastavoimaa ja käyvät kamppailua diskurssien kentällä.

Strategisen toiminnan käsite voidaan korvata välinein, esimerkiksi rahan avulla ohjatulla toiminnalla. Toimintatilanne määritellään tavaranvaihdon esikuvan mukaisesti, jossa osapuolet käytettävien voimavarojen ollessa niukkoja vain pyrkivät parhaaseen mahdolliseen taloudelliseen lopputulokseen panos–tuotos-suhteessa. Tämä yk-

sinkertaistava ajattelu on yleistä kuntien hallinnossa ja jäänyt status quoksi 1990-luvun laman jälkeen. Vaihdon osapuolet eivät luota kommunikatiivisessa toiminnassa vaadittavaan yhteistyöhalukkuuteen, vaan ehdollistavat toistensa kannanmäärittelyjä. Näin strategisissa toiminnoissa on puhetta, mutta niissä kieli on vain väline ja kommunikatiivisen toiminnan yhteisymmärryksen vaatimus on syrjäytynyt. Kun kunnassa laaditaan strategiaa, ei siihen prosessiin kaikilla ole avointa pääsyä, eikä edes kaikilla prosessiin mukaan päässeillä ole samanlaisia keinoja tai vaikutusmahdollisuuksia: osa näkemyksistä jää piiloon, kun heikommat diskurssit hautautuvat vahvempien vallitsevien puheiden alle ja taakse.

Strategioita siis laaditaan – ja Lapuallakin niin on tehty ahkerasti 1990-luvun puolivälin jälkeen. Mutta Paukku-projektin alussa niitä ei vielä ollut olemassa, vaan kaupunki oli vasta valmistautumassa uuteen strategiseen suunnitteluajatteluun. Se, mitä varsinaisesti yleensä tässä tutkimuksessa kutsutaan suunnitteluksi, on kuitenkin operatiivista suunnittelua – ensin esisuunnittelua ennen päätöksentekoa ja sen jälkeen varsinaista rakennusten ja toimintojen suunnittelua – sitä arkkitehdin työtä – sekä kaavoitusta ja yhdyskuntasuunnittelua. Yhdyskuntasuunnittelua ei käsitykseni mukaan kuitenkaan pitäisi kokonaan erottaa strategioista ja se kannattaisi nähdä kunnan strategian merkittävänä osana.

Nykyisin kommunikaatioon ja vuorovaikutuksen järjestämiseen on kunnan suunnittelussa suunnattava aiempaa selkeästi enemmän voimavaroja, sitä edellyttäen jo 1.7.1995 lähtien voimassa ollut kuntalaki ja tietysti 1.1.2000 lähtien voimassa olleet maankäyttö- ja rakennuslaki sekä -asetus. Kuntalain 27 §:ssä säädetään osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista ja 29 §:ssä

tiedottamisesta muun muassa suunnitteluasioissa ja ”osallisen” käsite määritellään MRL:n 62 §:ssä.

Paukku-projektin alussa vuonna 1993 ei osallistuminen kuitenkaan ollut vielä kenenkään vaatimus, vaikka tulossa olevista lainuudistuksista tiedettiin ja rakennusasetukseen oli jo hyväksytty⁴ muutoksia tiedottamisen parantamisesta. Lapuan päätöksentekokulttuurissa oli poikkeuksellista ja uutta päästä mukaan järjestämään ulospäin suuntautuvaa ja avointa, jos ei nyt ihan kommunikatiivista ja vuorovaikutteista niin ainakin tiedottamaan pyrkivää suunnittelua. Pidin omassa mielessäni Paukku-projektin julkisuutta ja siinä monia luottamushenkilöille järjestettyjä tilaisuuksia hyvänä esimerkkinä tulevan yleiskaavaprosessin järjestelyjä ajatellen. Myöhemmin osoitautui, ettei tavallinen yleiskaava pysty herättämään sellaista kiinnostusta kuin konkreettinen, jo olemassa oleva suunnittelukohde ja siihen liittyvät dikotomiat. Vaikka kaavahankkeet eivät olisikaan vielä aivan lapionpiston päässä toteutumisesta, ovat niidenkin kohdalla ristiriidat ja selvät vastakkainasettelut omiaan herättämään vilkkaan osallistumisen.

Ennen Paukku-projektin aikaa eli 1990-luvun taitteessa Lapualla oli valmisteltu ensimmäistä ”strategiaa” tai ainakin sen tyyppisesti vedettyä prosessia, ja sen lopputuloksena oli ”Tavoitesuunnitelma 2001”. Sen jatkona ja rinnalla työstettiin hallinnonuudistusta, joka hyväksyttiin valtuustossa vuoden 1991 lopussa. Lapua 2001-tavoitesuunnitelman osat olivat toiminta-ajatus, päämäärä, imagostrategia, osaamisstrategia, viihtymisstrategia, yhteistyöstrategia sekä talous- ja hallintostrategia. Esimerkiksi imagostrategiassa puhutaan ”elinvoimaisesta jokivarsikaupungista”, Seinäjoen läheisyydestä, omaleimaisuudesta, yrittämisestä sekä kulttuuri- ja liikuntamahdollisuuksista. Viihtymisstrategiassa puhutaan

mm. työ-, asuin- ja harrastusympäristön viihtyisyyden lisäämisestä.

Strategioiden työstämistä jatkettiin, ja ”Lapua vuonna 2004” -strategiaohjelma hyväksyttiin 1995. Siinä on Lapuan kaupungin toiminta-ajatuksena ja tehtävänä kehittää kaupunki viihtyisäksi ja elinvoimaiseksi asuinpaikaksi. Asukkaiden hyvinvointi toteutetaan asukkaiden omatoimisuudella ja aktiivisuudella sekä huolehtimalla kaupunkilaisten tärkeimpien perustarpeiden tyydyttämisestä. Päämääränä on, että Lapuasta tulee vireä, omaleimainen ja vetovoimainen kaupunki, jonka toiminnassa korostuvat kestävä kehitys ja yhteistyön periaatteet. Erillisinä strategioina esitetään edelleen imago-, osaamis-, viihtymis-, yhteistyö-, talous- ja hallinto-, yrittäjyys- ja perusturvastrategia. Imagostrategiassa puhutaan edelleen elinvoimaisesta jokivarsikaupungista, yhteistyökivystä, vahvasta yhteishengestä ja terveestä itsetunnosta. Sen mukaan Lapualla arvostetaan yrittäjyyttä ja ammattitaitoista työntekoa. Keinona on, että Lapuan tunnettuutta parannetaan. Viihtymisstrategiassa on tavoitetilana, että Lapua on hyvä paikka elää, asua, tehdä työtä ja harrastaa. Viihtyisästä luonto- ja asuinympäristöstä puhutaan, mutta kulttuuria ei mainita erikseen minkään strategian kohdalla, ei edes viihtymisstrategiassa, jossa palveluja luetellaan. Tämä johtunee siitä, että kulttuuritoimi oli yhdistetty tässä vaiheessa vapaa-ajan lautakunnan alaisuuteen.

Lapuan strategiat vuoteen 2007 hyväksyttiin 9.2.1998 kaupunginvaltuustossa. Se oli aluksi pöytäkirjan liitteenä, mutta julkaistiin sitten monivärisenä vihkosena. Siinä kerrottiin pääotsikoitain, että kaupungin ”voimavarat” ovat omatoimisuus ja yrittäjyys. ”Kilpailutekijän” muodostaa infrastruktuuri. ”Menestystekijä” on osaaminen. ”Perusoikeuteen” kaupungissa kuuluu tur-

vallisuus. Ja vihdoinkin kulttuuri näkyy jo kaupungin strategiassa kirjoitettuna eli ”elämän suola” on kulttuuri ja liikunta. ”*Vanhasta Paukusta luodaan paikallinen ja alueellinen monitoimikeskus. Kulttuuri- ja luontoyrittäjyyden syntymistä edistetään. Lapuaa kehitetään suurtapahtumien sekä viihde-, liikunta-, kesä- ja perhetapahtumien kaupunkina.*” Eli tässä strategiassa on näkyvässä se, että kulttuurilla uskotaan jo olevan tuotavaa vaikutusta. Kirjasto oli avattu syksyllä 1997 ja keväällä 1998 oli jo koko Vanhan Paukun kulttuurikeskuksen vihkiäistilaisuus. Spelit ja niiden tilalle myöhemmin tuleva Vanhan Paukun Festivaali ovat tämän strategian toteuttamista.

2000-luvun ensimmäinen strategia hyväksyttiin 12.11.2001, ja se tähtäsi vuoteen 2011. Siinä esitettiin visiona, että Lapua on nykyaikainen, yrittävä, monipuolisten palvelujen ja korkeatasoisen ympäristön kaupunki. Voimavaraksi kuvailtiin yrittäjyys ja verkostot. Menestystekijöinä olivat koulutus ja osaaminen. Kilpailutekijänä olivat asuminen ja ympäristö. Perusoikeutena strategiassa esitettiin hyvinvointi ja turvallisuus, elämän suolana oli edelleenkin kulttuuri ja liikunta. Huomionarvoista lienee että ”voimavarat”-kohtaan on yhtenä keinona ilmestynyt uusien työpaikkojen luominen matkailuun sekä luonto- ja kulttuuriyrittäjyyteen.

Näen Lapuan strategiat yhtenä lisänä diskurssien syntymistä tarkasteltaessa. Niiden kehittymistä ja sisältöä vertailemalla voi nähdä, millä tavoin asenteet kulttuuriin ja kulttuuriympäristöön muuttuivat Lapualla, ensiksi Paukku-projektin aikana ja sitten sitä seuranneena noin kymmenen vuoden ajanjaksona, jolloin kulttuurikeskuksen rakentamista toteutettiin. Samat toimijat, joita olen haastatellut, ovat olleet mukana näitä strategioita kehittelemässä ja niistä päättämässä.

Kunnan toimintakulttuurissa tapahtui strategia-ajattelun lisäksi muitakin isoja muutoksia. Vuoden 1991 hallinnonuudistuksessa kunnan organisaatiota uudistettiin voimakkaasti. Kunnan lautakuntien määrää pudotettiin 22:sta 8:aan. Viikottaiset keskusteluyhteydet luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden välillä vähenivät ja katosivat osin kokonaan. Esimerkiksi kaavoituksen valmisteluvaihetta delegoitiin hallinnossa ”alaspäin” tekniselle lautakunnalle. Samaan aikaan lautakuntaan yhdistettiin kuitenkin palo- ja pelastustoimi, asuntoasiat ja koko kunnallistekniikka, rakentaminen ja kaupungin kiinteistöistä huolehtiminen, eikä kaupunkisuunnittelu painoarvoltaan ollut viraston johdon mielestä enää kovin keskeisessä asemassa.

Hallinnonuudistus nostatti kaupungissa virkamiesten ja luottamusmiesten keskinäiseen vastakkainasetteluun perustuvaa pelkoa vallan menettämisestä, ja niin vähennettiin myös viranhaltijain valtaa poliittisessa päätöksenteossa eli esittelijöiden määrä kussakin lautakunnassa pudotettiin yhteen. Asiantuntijaesittely poistui siten päätöksentekotilanteista ja ns. asiantuntijuus siirrettiin valmistelun tasolle, virastojen sisälle. Alussa kuitenkin samaan aikaan, kun päätöksenteon asemaa korostettiin ja siihen osallistuvien henkilöiden lukumäärää vähennettiin, luotiin lukuisa joukko ns. asiaa valmistelevia toimikuntia. Näistä useimmat olivat suoraan kaupunginhallituksen alaisia ja toimivat projektimaisesti tietyn määräajan: tällainen oli myös ns. Paukku-toimikunta 1993.

Hallinnonuudistukset koetaan usein vain taloudellisista lähtökohdista perustelluiksi, mikä johtunee siitä, että jos niitä tehtäessä vallitsee lama tai kunnalla muuten ”menee huonosti”, yhdistyy samaan keskusteluun säästäminen, kunnan menojen karsiminen ja palvelujen alasajo (ja

siinä virkojen lakkauttaminen). Samaa diskurssia käytettiin Lapuallakin: kun päätettiin vanhan patruunatehtaan varsinaisesta suunnittelusta (esisuunnitteluprojektin jälkeen), nousi vahvaksi argumentiksi ns. oman suunnittelun puolesta nimenomaan taloudellinen tilanne. Konsulteille ei ollut halua maksaa mitään ja kaupunginhallituksessa todettiin (silloin luultavasti leikkimielisesti), että kaupunginarkkitehdille riittää niin kauan töitä kuin Paukussa riittää suunnittelemista. Leikkimielisenä huomautusta voi pitää siinä mielessä, että kaupunginarkkitehdin päätyönä kuitenkin oli yleis- ja asemakaavoitus eikä varsinaista arkkitehtisuunnittelua juurikaan kuulunut tehtäviin ennen Paukku-projektia.

Uusi kaupunginjohtaja oli tullut virkaan 1993 ja ryhtyi työstämään Paukku-projektia organisaatiossa, jossa oli jonkin verran kokemusta strategiatyöskentelystä ja ainakin innokkuutta. Kun strategioiden tekeminen nyt vuosikymmenen kulluttua on lähes jatkuvaa, on uutuuden viehätys kadonnut ja kyllästymistä on ilmennyt puheissa, mutta toisaalta työkalut ovat hioutuneet käytössä ”käteen sopiviksi”.

Seuraavassa kaavio Lapuan eri vuosien strategioista, joissa näkyy ”virallisten” diskurssien muuttuminen. Strategian ”puhe” esittää yhden näkökulman kulttuurin ja kulttuuriympäristön asemaan, mutta se on pitkälle työstetty ja ulospäin suunnattu. Vaikka kyseessä on kaupungin ylimmän virkamiesjohdon ja poliittisten päättäjien yhteistyön tulos, ilmeni haastatteluissa, ettei sen sisältöä ole kaikkialla ymmärretty samoin eikä se ole ainoa käytössä oleva diskurssi.

Strategiataulukosta huomataan, että ”*imago*” on ollut mukana sekä 1991 että 1995, joten se lienee liittynyt toimijoiden sanavarastoon näin ”virallista” tietä. ”*Kulttuuri ja liikunta*” -sana-

pari on pysynyt mukana lähes jokaisessa strategiassa, paitsi vuonna 1995, jolloin Vanhan Paukun rakentamisen päätöksä oli tehty muttei rakennustöitä ollut vielä aloitettu. Vuoden 1995 strategiassa kiinnittää huomiota ”*kestävän kehityksen*” mainitseminen (maininta rakennuslakiin jo 1990), sillä samaan aikaan Lapualla valmistettiin yleiskaavan tavoitteita, joissa yhtenä oli ”kestävän kehityksen läpivienti kaikilla tasoilla”. ”*Osaaminen*” on ollut myös mukana; vuonna 1991 se oli osaamisstrategia ja 2001 puhuttiin ”koulutuksesta ja osaamisesta” menestystekijänä. ”*Osaaminen*” kuuluu strategian sanoihin, muttei ”*oppiminen*”, vaikka olisi loogista ajatella, että vasta jonkinlaisen oppimisen prosessin jälkeen on olemassa ”osaajia”.

Vuoden 1995 strategiassa puhutaan asukkaista ja heidän hyvinvoinnistaan ja vuonna 1998 mainitaan ”kansalaistietoinen ja osaava kansalainen”⁵. Vuonna 2001 ei mainita enää asukasta tai kansalaista toimijana. Vuonna 1995 ohjelmaan otettiin mukaan *yrittäjyysstrategia*, ja Etelä-Pohjanmaa yleensäkin on tunnettu laajasta yrittäjyydestä. Vuonna 1998 voimavarana mainitaan ”*omatoimisuus ja yrittäjyys*”. Ja sitten vuonna 2001 esiintyy yrittäminen useassakin kohdassa: Ensinnäkin Lapua on ”yrittävä” kaupunki, toiseksi voimavarana on yrittäjyys ja (muodikkaasti) verkostot ja vielä voimavarakohdassa puhutaan uusien työpaikkojen luomisesta matkailuun sekä *luonto- ja kulttuuriyrittäjyyteen*. Yrittäjyyden korostaminen voi olla tasapainotusta edelliselle strategialle, jossa oli korostettu erikseen Vanhaa Paukkuja, olihan kirjasto valmistunut edellisenä vuonna ja koko Iso Tehdas vihitty käyttöönsä maaliskuussa 1998.

Myöhemmin, vuonna 2005 kaupunginvaltuusto hyväksyi seuraavan strategian, joka ei ole mukana kaaviossa (7.5). Siinä Lapuan visio 2015

on kirjoitettu näin: ”Lapua on kasvava, energinen, toimivien palveluiden sekä monipuolisen kulttuurin ja viihtyisän ympäristön kaupunki.”

Strategian osa-alueet seurailevat edelleen samoja suuntaviivoja kuin viereisen sivun kaaviossa. Ensimmäisenä on ”yrittäjyys ja elinkeinoelämä”, sitten seuraavat: koulutus ja osaaminen, asuminen ja ympäristö, hyvinvointi ja turvallisuus, kulttuuri sekä viimeisenä pääoma ja yhteistyö. Terveyttä, erityisesti mainiten myös mielen-terveyttä, ja turvallisuutta korostetaan usean eri pääotsakkeen alla.

Esimerkiksi kohdassa ”Kulttuuri” on sisältönä nimenomaan, että Lapualla on tärkeää asukkaiden hyvä fyysinen ja psyykkinen terveys sekä viihtyvyys. Toimenpiteinä tämän toteuttamiseksi mainitaan sitten seuraavia asioita: Edistetään alueelliseen ja kansainväliseen yhteistyöhön panostamalla oman kulttuurin parhaiden piirteiden tunnistamista ja kehittämismahdollisuuksien havaitsemista. Ylläpidetään ja kehitetään vahvaa liikuntakulttuuria ja henkistä kulttuuria terveyden ja mielenterveyden edistäjänä. Vahvistetaan Lapuaa kirkollisena ja hengellisenä keskuksena. Arvostetaan historiaa, esi-isien työtä ja isänmallisuutta samalla katsoen avoimesti tulevaisuuteen. Luodaan kulttuurimyönteinen, luova ja yritysystävällinen ”Lapuan henki”. Kulttuuri vilahtaa jo yrittäjyys- ja elinkeinoelämä -kohdassa, jossa puhutaan luonto- ja kulttuuriyrityksistä. Paikkoja, joita tämä vuonna 2006 voimassa oleva strategia korostaa, ovat Simpsion liikuntakeskus ja sen kehittäminen koko Länsi-Suomen matkailunähtävyydeksi sekä NovaPark- kauppakeskushanke valtateiden 16 ja 19 risteykseen. (Lapuan strategia 2015)

7.5 Prosessi, foorumi ja oppiminen hallinnossa

Hallinto joutuu nykyisin varautumaan siihen, että sen kaikkien siunaukseksi laatimat suunnitelmat ovat joidenkin mielestä kiros, jota on vastustettava. Hallinto uskoo, että suunnitelmat on laadittu rationaalisesti, parhaan tiedon mukaan ja ”yhteistä hyvää silmällä pitäen”. Toisten mielipiteiden ja mahdollisten muiden arvojen olemassaolo voi unohtua, mutta julkisessa päätöksenteko- ja suunnitteluprosessissa on aina arvostelun mahdollisuus. Demokratiassa on aina valitusten mahdollisuus, ja se voi joskus alkaa vaikuttaakin kehittämisen hidasteelta tai haitalta. Paukun alueen suunnittelun alkuvaiheessa, ns. ensimmäisen Paukku-projektin aikana ei tullut valituksia tai hidasteita. Lapuan paikallisyhteisö oli suurten, globaalien muutosten lisäksi kokemassa paikallisen hallintokulttuurin muutoksia. Paukun esisuunnitteluvaiheessa uskottiin molemmilla tahoilla yhteiseen prosessiin ja avoimeen ratkaisun etsimiseen. ”Molemmilla tahoilla” viittaa aiemmin esitettyyn Yritysmallin ja Kulttuurimallin (yrittäjät–kulttuuritoimijat) vastakkainasetteluun, mikä oli kuitenkin jossain määrin keinotekoinen, koska molemmat kuitenkin pitivät kuntaa vastuullisena toimijaorganisaationa.

Haastatteluissa vuonna 2002 toimijat vertasivat Paukku-projektin alkua sen myöhempiin vaiheisiin ja kokonaan toiseen kunnassa tapahtuneeseen suunnitteluprosessiin eli ns. markettiikiistaan, jossa tuli runsaasti julkista kritiikkiä ja pitkäaikaiset valitusprosessit sekä asema- että yleiskaavatasoilla. Myöhemmin 2000-luvun alussa on Vanhan Paukun suunnitteluvaiheissa ollut pal-

Lapua vuonna 2001 tavoitesuunnitelma/ hyväksytty 1991	Lapua vuonna 2004 strategiaohjelma/ hyväksytty 1995	Lapua vuonna 2007/ hyväksytty 1998	Lapuan strategiat vuoteen 2011/ hyväksytty 2001
			Visio: Lapua on nykyaikainen, yrittävä, monipuolisten palvelujen ja korkeatasoisen ympäristön kaupunki.
Toiminta-ajatus,	Kaupunki viihtyisäksi ja elinvoimaiseksi asuinpaikaksi. Asukkaiden hyvinvointi, omatoimisuus, aktiivisuus	Voimavarat on omatoimisuus ja yrittäjyys	Voimavara: yrittäjyys ja verkostot, sis. uusien työpaikkojen luominen matkailuun sekä luonto- ja kulttuuriyrittäjyyteen .
Päämäärä	vireä, omaleimainen ja vetovoimainen kaupunki, kestävä kehitys ja yhteistyö	Kilpailutekijä on infrastruktuuri	Kilpailutekijänä asuminen ja ympäristö .
Imagostrategia: elinvoimainen jokivariskaupunki, kulttuuri- ja liikunta	Imagostrategia: tunnettuus, positiiviset piirteet. Viihtymisstrategia; luonto- ja asuinympäristö	Menestystekijä on osaaminen. "kansalaistietoinen ja osaava kansalainen"	Menestystekijänä on koulutus ja osaaminen
Osaamisstrategia	Yrittäjyysstrategia, osaamis-,	Perusoikeuten kaupungissa kuuluu turvallisuus	Perusoikeutena on hyvinvointi ja turvallisuus
Viihtymisstrategia: työ-, asuin- ja harrastusympäristö	Perusturvastrategia	Elämän suola on kulttuuri ja liikunta:	Elämän suolana on edelleenkin kulttuuri ja liikunta.
Yhteistyöstrategia	Yhteistyöstrategia	"Vanhasta Paikusta luodaan paikallinen ja alueellinen monitoimakeskus. Kulttuuri- ja luontoyrittäjyyden syntymistä edistetään. Lapuaa kehitetään suurtapahtumien sekä viihde-, liikunta-, kesä- ja perhetapahtumien kaupunkina."	

Kaavio 7.5. Lapuan strategiat 1991–2001.

jon enemmän vastatuulta kuin alkuvaiheen isossa suunnittelukokonaisuudessa. Päätöksenteossa on ollut erimielisyyttä ravintolan sijoittamisessa ja Taidemuseoon liittyvissä suunnittelu- ja rahoitusjärjestelyissä. Taidemuseota on ehkä pidetty liian ”korkeakulttuurisena” eikä yksityisen ravintolankaan saaminen täytä samoja yleishyödyllisyyden tai välttämättömyyden ehtoja kuin aikoinaan kirjasto ja kansalaisopisto. Yrittämisen ja kulttuurin vastakkainasettelu on saattanut aiheuttaa reaktion, jossa katsotaan kulttuuriin jo riittävästi panostetun, ja taidemuseohanke on näyttänyt liiallisena. Voi olla myös, että myöhemmät osahankkeet ovat olleet niin paljon pienempiä, että arvostelijoiden on ollut helpompi tarttua niihin. Kaikki suuri menee helpommin eteenpäin, niin kuin kaupunginjohtaja haastattelussa totesi.

”– niin vaikka niihin sisältyy osittain tämmöistä tarinaa, joka ei todennäköisesti aivan o totta mutta – kyllä se idea on totta, että kun on jotakin riittävän suurta niin sitten siihen innostutahan. Ja tää on kuitenkin huumorin kautta ainakin puoli totta että lapualaisuuteen sisältyy tämmönen suurellisuuden, näyttävyyden tavoittelu. Se – halutaan herättää huomiota. Lieneekö sukulaissielua jollekin – tietysti jollekin häiriököinnille...” VI, kaupunginjohtaja

On tietysti niin, että etuisuuksia on miellyttävämpi jakaa kuin haittoja. Haittoja ei ole mahdollista jakaa oikeudenmukaisesti ja siinä politiikassa on käytetty perinteisesti asiantuntijamielipidettä kilpenä. Kun strategioita laaditaan taloudellisten diskurssien vallitessa tai peräti laman kourissa, ratkaisee kysymys työpaikoista, joko katoavista tai uusista mahdollisista. Lapualla oli ensin kyse patruunatehtaan (Nammo Oy:n) uuden tehtaan saamisesta Lapualla ja niistä työpaikoista. Kun tehdas sitten saatiin, oli hintana vanhan tehdasalueen ostaminen kaupungille. Taloudellisen puheen mukaan seuraavassa vaiheessa oli kyse siitä, kuinka vanhaan tehtaaseen

saataisiin eniten työpaikkoja. Elinkeinoasiamies, joka oli alun perin voimakkaasti kannattanut puhdasta yritysmallia, pienelle ja keskisuurelle teollisuudelle suunnattua ratkaisua, harmitteli, ettei Vanhaan Paukkuun oikeastaan sittemmin panostettu yrityspuolen kehittämiseksi enää mitään, vaikka valinnaksi alkuasetelmassa tuli kuitenkin yhdistetty Yritys- ja kulttuurimalli. Hänen mukaansa toimeen olisi tarvittu palopuhuja tai innostunut vetäjä, mutta sellaista ei ollut. Kulttuurin ja yrittäjien maailma kohtaa pienellä paikkakunnalla henkilötasolla, ja hänestä näytti, ettei sellaista dynamoita tai tulisielua, joka olisi osannut innostaa molemmilla sarjoilla, ollut vielä löytynyt. Yksi uuden kehittämisen mahdollisuus olisi prosessien jatkuvuudessa ja siinä, että opittaisiin yhdistämään kulttuurin ja yrittämisen maailma. Tämä edellyttäisi molemmilta halua kohdata toisensa.

”Niin mutta tavallaan tämä Paukun ja sen kehittäminen tämä joka liittyy liiketoimintaan niin se on tyystin jäänyt ja se mua niinku harmittaa – ” –Niin ja sitten siihen pitäis paneutua useamman ihmisen ja siinä pitäis olla sanotaan tämmönen – palopuhujia ja jotka sitä asiaa niin kun vetää – se on kivirekeä muutaman vuoden – . Ja sitten se vois niinku lähteä – se vaatii niin paljon työtä ...” V4, elinkeinoasiamies

Kommunikatiivisuus ja vuorovaikutteisuus ovat olleet lainlaatijan ihanteina Suomessa 1990-luvulta alkaen. Siitä on lopullisena näyttönä vuonna 2000 voimaan tullut Maankäyttö- ja rakennuslaki, joka ironisesti ajatellen vaatisi valistuneempia olosuhteita toimiakseen aiottulla tavalla. Kuntaa on ilman strategioita vaikea johtaa, hallita tai edes hallinnoida. Kommunikatiivisen yhteisymmärryksen ja strategioiden yhteensovittamiseksi on yritetty luoda erilaisia yhdistyksiä. Sotarauta esittää ns. pehmeän strategian mallia (Sotarauta 1996), jolla hän yrittää juottaa yhteen kommunikatiivisen ja strategisen toiminnan. Hän nimittää sitä ”prosessin mukana kul-

kemiseksi”. Mutta epäselvyyden hallinta strategisesti ja kommunikatiivisesti suunnattuna toimintana ei kuitenkaan todella pysty nojautumaan kumpaankaan tukijalkaansa. Kuitenkin prosessuaalisen strategian mallin käyttökelpoinen osuus on siinä, että *se näkee suunnittelun oppimisprosessina*.

Prosessuaalinen strategian mallissa on mukana samaa ajattelupohjaa kuin Ulrich Beckin ehdotuksessa, jossa hän esittää yksiselitteisen instrumentaalisen rationaalisuuden mallin kumoamista ja pääsyä *refleksiiviseen yhteisymmärrykseen*. Jotta voitaisiin päästä refleksiiviseen yhteisymmärrykseen, on asiantuntijamonopoli purettava eli päästävä eroon siitä käsityksestä, että hallinto ja asiantuntijat aina tietävät täsmälleen tai ainakin paremmin, mikä on oikein ja hyväksii. Toiseksi on mukaan otettavien ryhmien piiriä laajennettava yhteiskunnallisen vastaavuuden mukaisesti eikä vain asiantuntijoiden keskinäisen harkinnan perusteella. Kolmanneksi kaikkien osallistujien tulee tiedostaa, että päätöksiä ei vielä ole tehty ja että tarvitaan muutakin kuin vain niiden ”myymistä” tai ulkoista toimeenpanoa. Päätöksenteon rakennetta on väljennettävä ja hallintoa on epävirallistettava. (Beck 1995, 48–49)

Jürgen Habermasin esittämä kommunikatiivisen toiminnan malli yhteisymmärrykseen pääsemiseksi ei tosielämässä tunnu voivan onnistua, vaikka se olisi suunnitteluihanteen lähtökohtana. Habermasin mukaan pätevyysvaatimukset unohtuvat heti ja tilanne on yhteisymmärryksen kannalta raunioina, kun strategia astuu kuvaan.⁶

Paukun suunnitteluprojekti aloitettiin kommunikatiivisen käänteen ja siihen liittyvien prosessuaalisten ajatusten vallalla ollessa. Mutta 1990-luvun alussa Lapualla ei vielä ilmeisesti odotettukaan olevan toimivia ja osallistuvia kan-

salaisia. Voisiko kommunikatiivisen suunnittelun malleista (luvussa 4) löytyä vertailevia selityksiä Lapuan silloiseen megasuunnitteluprojektiin ja siinä tulollaan olleisiin uusiin toimintatapoihin? Esimerkiksi Patsy Healeyn teoria rakentuu institutionaalisuuteen ja Pauku-projekti (esisuunnitteluvaihe) pyrittiin pitämään kokonaan kuntainsitutiution sisällä ja ns. omana suunnitteluna. Healeyn keskeisenä käsitteenä on osallinen (*stakeholder*), jonka voi nähdä samantyyppisenä toimijana kuin Suomen maankäyttö- ja rakennuslaissa esitetty ”osallinen”. Healey pitää erityisen tärkeänä, että paikallinen suunnittelu kehittää vuorovaikutteisia käytäntöjä ja yhteistyötä erilaisten tekijöiden kanssa. Institutionaalisen kapasiteetin rakentaminen onnistuu, kun keskeisten tekijöiden välille saadaan suhteellinen ymmärtäminen. Healeyn kontekstissa paikallisen tason ympäristön suunnittelu (Lapuan tapauksessa paikallisen, yhteisen kohteen suunnittelu) antaa *tapahtumapaikan (locale)* asianosaisten toiminnalle. Ajattelen, että Paukun esisuunnitteluprojekti toimi paitsi *oppimisprosessina* uudelleiselle suunnittelujattelulle, myös Healeyn näkemyksen mukaisena ”*tapahtumapaikkana*” asianosaisten tai toimijoiden (Healeyn osalliset) toiminnalle. Vaikka Paukun projekti toimi pääasiassa institutionaalisen toiminnan ja kunnan organisaation sisällä, se kuitenkin pystyi vaikuttamaan esimerkiksi tapaan myöhempiin suunnittelukäytäntöihin ja ajatteluun, että toimijat ja osallistujat voivatkin olla ketä tahansa kansalaisia; ei vain institutionaalisen asemansa perusteella määriteltyjä luottamushenkilöitä ja viranhaltijoita tai yhdistysten ja seurojen mukaan kutsuttuja edustajia. Ensimmäinen Pauku-projekti kaikkine seminaareineen ja raporteineen toimi tapahtumapaikkana tai uutena *foorumina*, jossa paitsi käsiteltiin itse substanssia eli Paukun alueen uudelleenkäyttöä, myös muita sen hetkisen yhteiskuntatilan-

teen muutoksia. Seuraavissa vaiheissa foorumi yhdistyi muuhun suunnitteluun, lähinnä kaavoitukseen, eikä muu hallinto enää halunnut samalla tavoin käyttää sitä.

Paukun esisuunnitteluvaiheessa ja muissakin vaiheissa 1990-luvulla pyrittiin hankkeelle saamaan mahdollisimman paljon julkisuutta, ja yritettiin houkutellessa päättäjiä, yhdistyksiä ja muita tahoja seminaareihin ja yksityisiä kansalaisia ainakin ideakirjoitteluun. Toimikunta Paukun suunnittelun keskiössä ja päätöksentekoa valmistelemissa oli uutta ja aiempiin toimintamalleihin verrattuna hyvin vapaata. Johtavat viranhaltijat ja luottamushenkilöt vakuuttavat haastatelluissa avointa suhtautumistaan eli Paukun esisuunnittelutilanteessa ei ollut ennalta sovittua strategiaa eikä päätöksiä. Kuinka moni kuitenkin Lapualla luuli, että päätökset oli jo tehty, vaikka uusi toimintakulttuuri marssitettiin esille ja aloitettiin päätöksentekoa valmisteleva prosessi ”puhtaalta pöydältä”? Ainakin V4, elinkeinoasiamies, sanoi epäilyksensä jälkeenpäin, että Pauku-projektissa olisi etukäteen sovittu kulttuurimallin voittavan.

” – mä sen perustelen siinä että mulle tuli kylältä tämmösiä kommentteja että hei eikös siihen tuukkaan sellasta paikkaa joka joka ku johon saa kaikki tulla ja – ja niinku tällasta – (tauko)” V4, elinkeinoasiamies

”Olohuonetta?” Haastattelijan välihuomautus.

”Niin tällasia kommentteja tullu mulle – kylältä – ennen sitä päätöksentekoa –

Ja toinen juttu on se, että siinä oli kaks niinku luottamusmiestä siinä kokouksessa niin tavallaan mä tein tätä esitystä tätä yritys pohjaa – niin yhtäkkiä mä sain niinku silmillä tämän että – että – mun naurettiin aivan niin kuin – sä et muista??” V4, Elinkeinoasiamies.

” – tiüksä – että mä muistan sen niinku eri tavalla sen asian – mutta siinä on varmaan se – että oisko siinä kääntynyt sitten, kun se oli niin kauheen tämmönen avoin prosessi, se oli musta

niin kuin hämmästyttävän avoin prosessi, kun vertaa seuraaviin tämmösiin päätöksenteko-juttuihin – kun minä olin kans niin koko ajan sydän kylmänä, että mitä tästä tulee – ettei mulla ainakaan ollu semmonen tunne, että me tästä vaan kävellään – tähän kirjasto tehdään – kyllä mä pelkäsin niinku viimeiseen päätöksentekoon saakka, että – enkä mä muista ollenkaan, että sulle ois naurettu sen kummemmin kuin meille muillekkaan—” Haastattelijan välikommentti.

”Se tuli vaan kyllä yhdes kohtaa mutta se – tähän liitty kyllä yks yks muu tapahtuma – joka kyllä – mä sain kynsille siinä näiltä luottamusmiehiltä.” V4, elinkeinoasiamies

”Yhteisestä olohuoneesta” puhuttiin seminaareissa, kun kuvailtiin, miten uusi kirjasto uusine yhteyksineen ja avoimine lehtilukusaleineen voisi toimia. Sitten ilmeisesti kuvaava sanapari lähti liikkeelle ”kunnan pienoisparlamenttiin” eli huoltoaseman kahvioon. Toisaalta esimerkiksi mukana ollut johtava luottamushenkilö sanoi olleensa avoin kaikille ratkaisuille ja luottaneensa työryhmän valmisteluun ja laskelmiin.

” – niin kyllähän se tosi on – mutta kyllä se silloin yheksäkytälölome ja niin ku näkyy siitä keskustelusta, että mitä tuolle talolle nyt siite tehdään, kun se käsiin tuli jotta .. Siinä oli aika jyrkkiä mielipiteitä oli tämän kulttuurin puolesta ja yrittäjyyden puolesta ja sekapuolesta, joka nyt sitten niin ku asiallisiksiki ratkaisuksi tuli. Ja jos sä nyt haluat mun omaa mielipidettä niin – jos mä nyt oikeen muistan niin mä en ollu oikein niinku mitään mieltä siinä vaiheessa... ja aivan niin ku sinä: mä lähdin niin ku siitä että jos valtion yritys lopettaa ja pitää käytännön tilat niinku kelvottomana niin ei siinä voi olla nykyaikaisillekaan yrityksille tilaa.” P1, valtuuston puheenjohtaja

Muutaman vuoden päästä tein Lapualla yleiskaavaa, jossa haluttiin korostaa prosessia, avoimuutta ja kansalaisvaikuttamista.⁷ Samanaikainen ns. markettikaava ja siihen liittyvä päätöksentekotilanne kriisiytti kuitenkin kunnan hallintokulttuuria, eikä hallinto tuntunut enää olevan valmis vastaanottamaan kansalaisten mielipiteitä. Mutta ei asiantuntijuutta Pauku-projek-

tissa enää erityisesti kunnioitettu, kuten edellä elinkeinoasiamiehen V4 kommentteista ilmenee. Pauku-projektin aikana koin itse yhtenä mukana oleena toimijana, että asiantuntijatkin otettiin kuitenkin mukaan päätöksenteon keskiöön. Vaikka Foucault'n valtakäsityksen mukaan valtaa ei omisteta, vaan se on mukana toiminnassa ja tietyssä yhteiskunnassa vallitsevan strategisen tilanteen nimi, kunnan päätöksenteossa kuitenkin mietitään sitä, kenellä on valta, asiantuntijoilla eli virkamiehillä vai poliittisilla päättäjillä. Ja käsitykset vaihtelevat pöydän eri puolilla. Samoin vaihtelee käsitys tiedottamisesta ja siitä, mitä avoimesti asioista kertomisella oikeastaan tarkoitetaan.

”Tässä nyt vaan – että onhan sitä paperia olemassa ja muuta – mutta se on kuitenkin tämä, niin kuin tämä päätöksenteon kulttuuri sitten jollakin tapaa, se on aivan sama: ”tiedottaminen” taikka kertominen valmisteluvaiheessa olevista asioista kuntalaisille jotakin, on vähän samaa kuin että kerrotaan, mitä halutaan.” V 2, kulttuuritoimenjohtaja

Jotta prosessi voisi toimia ja yhteisymmärrykseen voisi päästä, olisi saatava aikaan sellainen julkisuus, jossa asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden väliset neuvottelut voitaisiin käydä avoimin ovin ja osallistumaan saataisiin mahdollisimman monenlaisia keskustelukumppaneita. Tämän tyyppinen prosessi altistuu kontrolliomattomuudelle. Pauku-projektin suunnittelu monine esittelyineen oli varmasti julkisempaa kuin minkään aiemman suunnitelman käsittely, mutta se pysyi täysin hallinnon kontrollissa eikä aiheuttanut juuri edes yleisönosastoon kirjoitettua eikä ainakaan valituksia.

Jotta saataisiin aikaan toimiva prosessi, jossa yhteisymmärrykseen on mahdollista päästä, pitäisi etukäteen sopia prosessin normeista, eli keskustelu- ja menettelytavoista, arvioinnista ja päätöksentekomuodosta sekä niihin liittyvistä sanktioista. Kun Vanhan Paukun esisuunnittelu-

prosessi Lapualla alkoi, ilmeisesti jotenkin tiedostettiin muuttunut tilanne, mutta eivät prosessin normit olleet olleenaan selvät. Kaupungissahan oli tehty hallinnonuudistusta ja kaupungin koko johto eli sekä virka- että luottamusmiesjohtajat olivat vaihtuneet. Uudessa tilanteessa Pauku-projekti toimi ikään kuin kokeilu- tai opetusprosessina. Oltiin siirtymässä uuteen hallintokulttuuriin ja haluttiin kokeilla uusia menettelytapoja ja päätöksenteon rakenteita. Piti osata yhdistää pätevyyttä ja ei-pätevyyttä sekä erilaisia toimivalta-alueita, ja henkilöiden oli oltava valmiita luopumaan totutuista menettelytavoista. Jos yhteisymmärrykseen pääsemiseksi pitää jättää vanha instrumentaalisen-rationaalinen järjestys, jossa asiantuntijoiden tehtävänä on ollut maallikkojen ”valistaminen”, niin tässä Paukun esisuunnittelu-projekti onnistui: projektissa poliittiset päättäjät ja kunnan omat asiantuntijat (viranhaltijat) istutettiin samaan pöytään miettimään ja valmistelemaan ehdotusta alueen uudesta käytöstä. Pauku-toimikunnassa ei virka- ja luottamushenkilöillä ollut erilaista asemaa: asiantuntijuutta ei ylenmäärin kunnioitettu, mutta ei myöskään hävitetty kuulumattomiin kuten samaan aikaan käyttöön otetussa kunnan hallintomallissa. Tasa-arvoinen, erillinen pieni foorumi toimi, ja monien mielestä se oli yksi parhaita suunnitteluajanjaksoja, vaikka käytettävissä oli niukasti aikaa ja tahti hektinen.

Kansalaisilta ja järjestöiltä kyseltiin, mitä ideoita tai toiveita heillä mahdollisesti oli alueen käytöstä, mutta valmiutta kansalaiskeskusteluun ei oikein vielä ollut. Lapuan musiikkiopiston oppilastukiyhdistys ystävineen luovutti marraskuussa 1993 kaupunginvaltuustolle, hallitukselle ja johtajalle osoitetun aloitteen musiikkiopiston tilojen sijoittamisesta Vanhan Paukun alueelle Työkalutehtaaseen n:o 2, eli toiseen isoon tiilirakennukseen. Nimelistaa oli kerätty viikon aikana ja siinä oli kannattajia 2061 kappaletta. Tämä aloite ei kui-

tenkaan vielä vaikuttanut päätöksentekoon ensimmäisessä vaiheessa, eikä musiikkiopistoa mainita ensimmäisessä päätöksessä, jonka kaupunginvaltuusto teki vanhan tehdasalueen käytöstä huhtikuussa 1994. Lapuan yrittäjät ry oli voimakas järjestö, joka kykeni kokoamaan joukkonsa ja ryhtymä näkyvästi yritysmallin taakse ilman nimilistoja, ja ensimmäisessä vaiheessa päätettiin oikeastaan kirjaston sijoittamisesta yritys- ja kulttuurikeskukseen.

Prosessinäkemysten mukaan suunnittelu on oppimistapahtuma, jossa näkökulma vaihtelee näkemysten ja välittömien toimenpiteiden välillä. Tavoitteenä näkemys taas päätöksentekijä määrittelee ensin tavoitteet ja sitten suunnitelmat, jotka hän arvioi ottaen huomioon arvioidun tavoitteiden saavuttamisasteen. Prosessinäkemyksen mukaan jännitykset ja yhteensopimattomuudet ovat toivottuja ja ne muodostuvat käyttövoimaksi suunnittelulle, toisinaan jopa pyritään luomaan jännityksiä. Jännitteenä Pauku-projektissa toimi se, mihin ratkaisu kallistuu: yritykset vai julkinen kulttuurikäyttö. Tiettyjä jännitteitä oli tietysti myös henkilöiden välillä, kaikki toimikuntaan määrätty olivat työskennelleet kunnassa pitkään ja tavanneet muillakin foorumeilla. Ihmiset tuovat mukaan prosesseihin ja organisaatioihin koko persoonallisuutensa, väittivät olevansa kuinka rationaalisen asiallisia hyvänsä. Jotkut tulevat paremmin toimeen toisten kanssa kuin toisten, mutta prosessissa kaikenlaiselle vuorovaikutukselle kannattaa antaa sijaa. Tavoitteenä näkemysten mukaan taas jännityksiä ja yhteensopimattomuuksia ei haluta, ja ne poistetaan suunnittelun avulla. Kuntien suunnitteluihanne on aiemmin perustunut tavoitteenäkemukseen, mutta toimintaympäristön muutokset kyseenalaistavat sen käyttökelpoisuutta koko ajan. Parhaimmillaan tavoite- ja prosessinäkemykset voi yhdistyä siten,

että organisaatio pyrkii omalla toiminnallaan johonkin suuntaan, joka määritellään tulostavoitteilla. Tähän suuntaan kunnan hallintamalli, tai kuten yleensä vielä sanotaan hallinnointimalli, on kaikin menossa.

Kaupunginjohtaja totesi haastattelussa, että tässä Paukun esisuunnittelussa opittiin, että suunnitteluasioista voidaan ja pitää puhua. Myöhemmin 1990-luvun lopulla, kun kaupunkia raastoi todelliseksi riidaksi kehkeytynyt markkinakaavoitusprosessi, on muisteltu, mitä Pauku-projektissa kenties opittiin. Kaavoittajana ja kaupunginarkkitehtina muistan ajatelleeni ja myös äänneen kaupunginjohtajalle sanoneeni, että olisi ihanne, kun kaavoitusasioissa, vaikkapa keskustan yleiskaavatyössä, saisi ihmiset samalla tavoin innostumaan asiasta. Mutta se on sitten jo toinen tarina, eikä yleiskaavoitusta kokonaiskäsyttyksenä pidetty yhtä mielenkiintoisena kuin Vanhan Paukun päätöksiä.

”Kyllä se entisaikoina olikin näin, että nythän vasta – siis oikeastaan 1990-luvulla – siis tämän Paukun prosessin yhteydessä – niin se koko Suomessakin, kansallisella tasolla on tapahtunut tätä muutos suunnittelussa ja päätöksentekokulttuurissa. – –

Kyllä mulle on jotkut sanonut ja esimerkiksi – sitä on mahdoton sanoa taidemuseon vertailu mihinsä viittasit – että tätä lapualaisten suora vaikuttaminen, kansalaisliikkeiden vaikuttaminen opittiin just tässä Paukun prosessissa, ettei täällä ollut sitä sellaista ennen – – Niin jotkut on sanonut mullekin sitten kun tuota – mä en muuten oo ollut niin jyrkkä sinänsä – (en nyt viittaa enkä palaan näihin EePeen hankkeisiin) – mutta – Ei kannata verrata siihen.

– Mutta kuitenkin kyllä se tulee täällä koneistossa joskus esille: jotkut sanoo että missä tämmöiset systeemit on opittu että kun kansa voi vaikuttaa suoraankin ...VI, kaupunginjohtaja.

Päätöksentekijöiksi valitut saattavat joskus olla varovaisempia kuin heidät tehtävään valinneet

kansalaiset aavistavatkaan. Kaupunginjohtaja näkee muutoksen tapahtuneen myös Lapuan kaltaisessa pienessä maaseutukaupungissa suhtautumisessa kunnalliseen päätöksentekoon ja suunnitteluun. Enää ei aina luoteta siihen, että päättäjät tietäisivät yksin kaiken. Herrojen kunnioitus ei tosin koskaan olekaan ollut korkeassa kerssissa Pohjanmaalla; se ketä ”herrana” pidetään, tietysti vaihtelee. Ulkopuolista herruutta, esimerkiksi valtion hallintoa vastustetaan perinteisesti. Ja samoin on jonkinlaista ”virkamiesten”, siis kunnan omien viranhaltijoiden vastustamista tai vastakkaisessa leirissä pitämistä ollut havaittavissa. Kaupunginjohtaja tuo esille tarpeen suoraan vaikuttamiseen ja yhteydet kansalaisliikkeisiin, ja toisaalta sen, kuinka luottamushenkilöiksi valitut saattavat ajatella, että kansa äänestäessään on kerta kaikkiaan antanut valtansa pois.

”Mielestäni poliitikot luulevat, että he tietävät enemmän kuin kansa – tai niin kuin Vennamo sano: ”Kyllä kansa tietää!” Näin voikin olla. Kansan asenteet on kehittyneemmät ja kypsemmät kuin näiden päättäjien – vois sanoakin että kyllä kansa tietää! Heheheh! – –

Niin sähän oot paljon ollut tässä suoran vaikuttamisenkin puolella- ja kansalaisliikkeet – mä oon joskus tuota – (haastattelijan välihuomautus: ”no en mä nyt tiedä...”) – alannu uskomaan jo sitäkin että tuota niin niin sittenkin voi olla niin! Että tämmöinen suora vaikuttaminen – siis ei tämmönen edustuksellinen demokratia – että sitä suoraa vaikuttamista tarvitaan tämmösisissä prosesseissa mukana, sen takia koska tuota päättäjät vetäytyy helposti kansan seljän taakse – ne olettaa – ne ajattelee niin kun kansan puolesta –

– Kyll se voi olla suojelevaakin, mutta kyllä siihen sisältyy edustuksellisen demokratian näkökulma siitä, että valta kuuluu mulle eikä se kuulu muille. Että vaaleissa se kansakin on antanut sen vallan mulle eikä sitä nyt enää tartte kuulla – siinä on ristiriita just tämmöisen kansan suoran vaikuttamisen ja edustuksellisen demokratian välillä –” VI, kaupunginjohtaja

Kaupunginjohtaja näki osallistumisen ja osallistujien määrän paljon merkittävämpänä, kuin mitä

se todellisuudessa olikaan. Harjannostajaisjutussa⁸ hän puhuu 1000 prosessiin osallistujasta hyvin innostuneesti, mutta asia- ja pöytäkirjoja tutkimalla löysin vain noin 100 eri osallistujaa, asiantuntijat ja luottamushenkilöt mukaanluettuina. Musiikkiopiston kannattajien keräämästä listasta ei puhuttu mitään, mutta kun 1998 marketin sijoituspaikkaa vastaan jätettiin noin 2000 nimen lista, alkoi kansalaisvaikuttaminen saada ”pahan kaiun” Lapualla, ja ”suoran vaikuttamisen puolella olemiseen” viitataan myös kaupunginjohtajan edellä olevassa kommentissa.

Toimija P3, kulttuuriasianneuvos, ikään kuin ihmetteli sitä, että vaikka Paukun alueesta keskusteltiin paljon, pysyttiin kuitenkin asialinjalla eikä varsinaisesti riideltä. Eli kun asia päätettiin valmistelun jälkeen valtuustossa, siitä ei syntynyt valituksia. Keskustelussamme viittasin siihen, että prosessi oli niin avoin, ettei siinä jäänyt pinnan alle patoutumia tai keskustelematta mitään vaihtoehtoja. Myöhemmässä vaiheessa päätöksenteko on tämänkin alueen hankkeiden osalta ollut hankalampaa ja jopa kaatunut valtuustossa erimielisyyksiin. Suunnittelun viimeisimmät vaiheet koskien Ruokalan purkamista kesällä 2000 tai seuraavana vuonna ravintolan suunnittelua Makasiiniin, eivät olekaan olleet niin avoimesti esillä, vaan valmistelussa on kuulunut olleen jopa salassapitoon kehottamista, kuten teknisessä viirastossa töissä ollut suunnittelija kertoi.

”Se on koko ajan herättänyt erittäin niinku paljon – mun mielestä niin kun kuitenkin tämmöstä keskustelua, sen ympärillä on paljon keskusteltu, mut mä oon niinku ihmetellyt sitä, että kuitenkaan se ei oo missään vaiheessa saanut tällaista market-keskusteluun viittaavaa niinkun piirrettä. Et kuitenkin aika niinku yhteisesti on jaettu sitten sen perusmalliajatuksen jälkeen, niin sen alueen kehittämisjuttu – se ei oo ollu niinkun kiistakapula enää, siinä ei oo ollu isoja tämmösiä niinku näkemyseroja...” P3, kulttuuriasianneuvos

Me suunnittelussa mukana olleet viranhaltijat näimme suunnittelutoimikunnassa toimimisen ja puhumisen vaikuttamismahdollisuutena. Yhdessä hankittiin tietoa ja tehtiin vertailuja taloudellisten ja kulttuuristen tekijöiden välillä. Kirjastosta oli vertailuaineistona käytettävissä uuden kirjaston suunnitelma, mutta yritysvertailuja tehtiin maakunnallisten asiantuntijoiden voimin. Toimija V2, nykyinen kulttuuritoimenjohtaja kertoi kokeneensa itsensä hyvin pieneksi tekijäksi ja suunnittelutoimikunnassa toimimisen hyvin tärkeäksi vaikuttamisen kanavaksi.

”E-en tiedätkös aika lailla pieni nappula minä siellä olin – ” Joo – kyllä se ainakin mulla – niin tiedäksä: tilanne on parantunut! Tilanne on parantunut!” V2, kulttuuritoimenjohtaja.

” – että se oli just tämän puheen – että tämän oman ajatuksensa myyminen, tiedätkö – kyllä mä oon niinku varmaan – en mä osaa sanoa – mutta kyllä mä oon ajatellut, että tämä on tärkeää: siellä me – kulttuuritoimi sai myöskin – tiedät sä näkyä siis näin – ” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Useimmille prosessissa mukana olleille suunnittelu ei ollut jokapäiväistä työtä, ja he oppivat sen aikana paitsi itse asiasta myös vaikuttamisen keinoista. Tietoa muodostuu prosessin aikana keskusteluissa ja erilaisissa ryhmissä, sosiaalisen konstruktivistisen tiedonkäsityksen mukaan (Berger & Luckmann). Prosessiin saatiin tietoa omilta toimijoilta, niin päättäjiltä ja asiantuntijoiltakin, mutta tietysti tietoja hankittiin myös ulkopuolisilta asiantuntijoilta. Projektin aikana käytiin ekskursioilla mm. Tampereella, Karkkilassa ja Salossa. Alun perinkin myönteisesti kulttuurin mahdollisuuksiin suhtautuneen toimija V 2:n asenne tuntui suunnittelun kuluessa muuttuvan yhä myönteisemmäksi ja mahdollisuuksiin ruvettiin uskomaan ja niitä aukeni vielä lisää.

” mutta vahavistunu – tiedäksä mahdollisuuksien vahavistuminen ehkä suunnitteluvaiheen aikana,

koska siellä kaikkia puntaroitiin – ” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Vapaa-aikalautakunnan puheenjohtajana ollut toimija P 3 kulttuuriasianneuvos, piti erityisen merkittävänä käytyjä keskusteluja ja esimerkiksi sitä, kun päästiin ensimmäisen kerran käymään aiemmin suljettuna olleella teollisuusalueella. Ajattelen, että keskustelut ja kokemus siitä, kun käytiin ikään kuin tapahtumapaikalla kuuluvat samantapaisina kokemukselliseen prosessiin. Suunnittelijan työssä on aina alkuoletta, että käydään paikalla, ”tutustutaan maastoon”, mutta päättäjille se ei kaikissa tilanteissa ole edes mahdollista eikä ainakaan itsestään selvää. Hylätyt teollisuusrakennukset eivät tietenkään heti näyttäytyneet kovin vetovoimaisina luottamushenkilöille, mutta nyt muutaman vuoden kuluttuahan on valtuustossa riideltä siitä, mitä yrityksiä tuolle vetovoimaiselle alueelle edes halutaan päästää.

”Käytiin niissä rasvasissa halleissa ja mitä oli – siellä kierrettiin lautakunnan väki – se oli niin ku se eka kokemus mä en ollut koskaan siel sisällä käynyt – niin kyllä silloin tietenkin aisti – kun ruvettiin puhumaan tästä kaikesta – että tää vaatii niinku vielä pitkällistä työtä ja prosessointia, mutta nyt sitten ku se on mennä eteenpäin, niin tottakai siis nyt täytyy sanoa että Tiitun ravintola-hankkeessa just minusta niinku kulminoituu se, että alue on nyt tullut niin vetovoimaiseksi, että ollaan niinkun erittäin tarkkoja kuka sinne niinku pääseekään – ” P3, kulttuuriasianneuvos

Prosessi oli ennennäkemättömän avoin ja kiinnostava. Varsinaisesti ei ollut kyse vuorovaihteisesta suunnittelusta eikä asukas- tai muusta sellaisesta kansalaisten harjoittamasta suunnittelusta. Perimmältään oli tarkoitus nostaa kaikki mahdolliset tiedot hankkeesta ja alueesta esille ja vertailla niitä päätöksentekijöiden kesken aivan avoimesti. Mutta selvää on, että prosessin kuluessa tapahtui sitoutumista asiaan. Kun osallistutaan suunnitteluun ja valmisteluun, asia muuttuu ”omaksi”. Ulkopuolisen suunnittelijan

tuomat vaihtoehdot eivät ilman tällaista prosessia olisi varmastikaan menneet kovin helpolla päätöksenteossa läpi. Toimija P1 näki sitouttamisella olleen erityisen suuren merkityksen.

”Joo en tiedä – jos prosessi ei olisi ollut tällainen, niin olisiko se ollut hankalampaa vieläkin viedä läpille.. jotta kyllähän se siinä oli hyvä notta – kun meitä nyt, jotka oltiin mukana – niin me niinkun sitouduttiin taikka lähdettiin mukaan, niin kyllä se läpimeno niinkun sitä kautta varmistu. Jos olisi tullu jostakin Vaasasta – Helsingistä – jostakin paperit joltakin toimistolta niin kyllähän Lapuan valtuusto olisi sen verran ollut itsepäinen, jotta ne olisi palauttanut asian ainakin pari kertaa—” P1, valtuuston puheenjohtaja

Kaupunginjohtajalla oli mielessään visio, että alue saadaan uuteen käyttöön – joko kulttuuriin tai teolliseen. Hän oli sitoutunut asian läpiviemiseen ja halusi suunnitteluprosessilla edesauttaa myös päätöksentekijöitä sitoutumaan siihen.

”Mut mä kyllä kerran silloin sitouduin, että tää alue – kun tää ostettiin niin – siihen jo silloin käytettiin paljon rahaa ja sitten saatiin valtion taho ymmärtämään – ettei me nyt itte tuhoa tämmöistä erinomaista asiaa, mut kyllä tässä on sitten ollut semmosia vaiheita, että on ollut pakko sitoutua. Että jos ei kukaan muu – koska mä en o halunnut sitten jättää sitä keskenkään..” VI, kaupunginjohtaja

Pitkä prosessi on nyt jatkunut yli kymmenen vuotta. Mukaan on tullut rakennus- ja saneerauskohteiden suunnittelun lisäksi tapahtumasuunnittelua. Toimijat kertoivat haastattelussa, kuinka vähitellen rakentamisen ja suunnittelun myötä erilaiset *merkitykset* ovat ruvenneet vaikuttamaan ja on opittu kokemusten kautta uusia asioita. Muun muassa kaupunginjohtaja kertoo, kuinka hän vasta erilaisten kulttuuritapahtumien myötä on käsittänyt, kuinka suuri merkitys olemassa olevalla korkeatasoisella ja merkityksillä ladatulla ympäristöllä voi olla vetovoimaisuuteen. Aluetta suunniteltiin toisenlaisen vision vallassa: lapualaisille kirjaston ja kulttuurin toimi-

joille tehtiin tilat, mutta samalla saatiinkin varsin käyttökelpoinen suurien tapahtumien pitopaikka. Paikan kokeminen kulttuuritapahtumien kautta, elämysten ja yhteisyyden tuntu vaikuttavat ajatuksiin tai identiteettiin. Tapahtumat ja niistä kertovat uutiset ja lehtijutut sekä ihmisten omat kertomukset lisäävät alueen ja koko kaupungin tunnettuutta, kohentavat sen imagoa. Kuvaavaa on, että vuonna 1998 hyväksytyssä Lapuan strategiassa 2007 mainitaan Lapua suur tapahtumien paikkana ja Vanha Paukku erityisenä viihdekeskukseksi. Tuolloin oli Iso tehdas jo valmiina ja prosessin tulokset näkyviä.

”– Niin toinen muutos tietysti mikä meillä on tapahtunut kun tää prosessi on jatkunut niin kauan – kun meillä tää hanke on sinänsä kesken vieläkin – niin – en mä ihan aavistanut mitä mahdollisuuksia sisältyy näihin yleisötilaisuuksiin, että kuinka laajoja tapahtumia sinne saa jos itellä on selkeä päämäärä ja jos tosissansa haluaa – että kuinka suuri vaikutus tällaisella ympäristöllä on –” VI, kaupunginjohtaja

Monien muidenkin haastatteluissa tulee selvänä esille, että pitkälle jatkunutta prosessia ei haluta jättää kesken. Haastattelujen aikaan oli päätöksenteossa esillä Taidemuseo, joka on lopulta saanut lupauksen opetusministeriön valtionavusta monen mutkan jälkeen, ja jonka avajaiset ovat lokakuussa 2006. Erityisenä sulkana kaupungin kulttuurihattuun lisättiin maaliskuussa 2003 eteläpohjalaisen taiteilijaseuran lahjoituskokoelma Lapuan kaupungille: maakunnan keskuksesta Seinäjoelta ei löytynyt sille tiloja, ja seura päätti lahjoittaa kokoelman Lapuan taidemuseoon. Tällä lahjoituksella on imagollinen merkitys Lapualle kulttuurikaupunkina.

Prosessin jatkuvuus ja alueen tulevaisuus halutaan turvata – samallahan taataan jo sijoitet- tujen varojen hyvä käyttö. Kaupungin pitää vahvistaa vahvuuksiaan – ja jos Vanhan Paukun kulttuurikeskus nähdään merkittävänä vahvuutena

jatkossakin – sitä eivät uhkaa tulevaisuuden rahahuolet. Sijoituksista kannattaa pitää huolta, toteaa kaupungin yhteyspäällikkö, aiemmin matkailusihteerinä ollut toimija V3.

”Niin mä en tiedä nyt voidaan tietenkin ajatella ett sinne on panostettu tietty summa rahaa iso summa rahaa ja tota – niitähän panoksia ei voi enää ottaa pois, nythän ne pitää saada tuottamaan musta sekiv voi olla aika hyvä lähtökohta” V3, yhteyspäällikkö

”Koko ajan täs viimeisimmäs keskustelus (viittaa Taidemuseon rahoituskeskusteluihin kesällä 2002) mä niinku oon korostanut sitä yksinkertaista mantraa vaan että ’vahvuuksia pitää kaupungin vahvistaa tänä päivänä’ ja kun olemassa jokin kiistaton vahvuus – meillä Paukku on – niin, jos sitä edelleenkin kehitetään - niin kuin pitäisi kehittää – että se niin kun myös pysyis myöskin niin kun tämmösenä vahvana imago- künne- niin kun -elementtinä – puhumattakaan niin kun kaikesta muusta niin – niin se vaatii sitä, että sinne pitää niinku pikku hiljaa koko ajan satsata — ” P3, kulttuuriasiainneuvos

Vaikka kuntatalous on joutumassa koko ajan tiukemmalle eikä peruspalveluista haluta eikä voida luopua, näkee toimija P2, kaupunginhallituksen jäsen (terveydenhoitaja) kulttuurilla ja kulttuurin tekemisen paikoilla olevan niin suuri merkitys ihmisten hyvinvointiin, että sijoituksista kannattaa pitää huolta ja edelleen pyrkiä sijoittamaan niihin.

”Niin – nyt kun ajattelee niin mehän ollaan tehty hirveen niinkun onnistunut juttu – tästä Paukusta – Ei se voi olla, että me ei satsaa tähän yhtään mitään tähän menestymiseen. Ei se voi olla, että sillä mä menestyn, kun en satsaa tähän mitään. – Tänä päivänä on satsattava – aika paljonkin – ja pysyttävä ajassa mukana – nähtävä pikkusen tulevaisuuteenkin, että mitä se tulevaisuus voi olla ja ottaa niitä riskejä sitten, että mihin satsauksia pitää tehdä- — P2, kaupunginhallituksen jäsen

Prosessilähtöistä oppimista voidaan verrata ”elämällä oppimiseen”. Siinä pysähdytään säännöllisesti tutkimaan ja keskustelemaan yhdessä eletystä ja tehdystä. Perinteisessä kehittämisajattelussahan on otettu lähtökohdaksi usein lähtöti-

lanteen kartoitus kyselyin, haastatteluin ja/tai tilastollisin analyysin. Kun ongelmat ja kehittämistarpeet on tunnistettu, sovitaan toimenpiteistä, vastuuhenkilöistä ja aikatauluista. ”Elämällä oppimisen” malli korostaa sitä, että nopeasti muuttuvissa tilanteissa perinteinen malli on usein liian jäykkä: tilanne on jo ohi, kun saadaan selville, mitä piti tehdä. Nopeaan projektiin (tai nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä toimivaan organisaatioon) sopii oppimisen prosessi. Keskustelujen ja prosessointien, kokousten ja seminaarien välistä voi tunnistaa tämän mallin myös Paukku-projektissa: ensin on eletty yhdessä, sitten pysähdytään yhdessä tutkimaan sekä mennyttä että etsitään tulevia mahdollisuuksia. Sitten taas eletään (jonkin aikaa) ja sen jälkeen taas pysähdytään. Tutkitaan mennyttä yhdessä (reflektoidaan) ja etsitään tulevia yhdessä (projisoidaan), kunnes taas jatketaan yhdessä tekemistä ja elämistä. (Murto 1992, 37–42)

Haastatteluissa kävi selville, että myöhempien suunnitteluprosessien aikana on kaivattu samanlaista yhteisymmärrystä ja yhteistä innostusta, jollaista koettiin Paukun esisuunnittelussa. Voi olla, että prosessissa saatiin niin sanottu ”avaimet” oppivaan ja prosessuaaliseen suunnitteluun, mutta niillä ei ole osattu kuitenkaan kaikkia lukkoja avata. Kaupunginjohtaja kertoi edellä haastattelussa, kuinka luottamushenkilöt hiukan epäillen tai jopa syytellen miettivät, kuinka Paukun projektissa oikeastaan taidettiin ”opettaa”, että osallistuminen on suotavaa. Nimilista, joka luovutettiin musiikkiopiston Paukkuun sijoittamisen puolesta, ei aiheuttanut toimenpiteitä tai uutisointia, mutta parin vuoden kuluttua kypsyttiin toivottuun ratkaisuun. Mutta ”oppimisen seuraavassa vaiheessa” eli markettikaavan yhteydessä vuonna 1998 luovutetun nimilistan aiheuttama myrsky tai kriisi kunnallispolitiikassa ei tunnu laantuneen vielääkään, vaikka välissä

on käyty jo kahdet kunnallisvaalit. Lapualla ei ilmeisesti kyetty ylittämään patologioita, eikä organisaatio ei kyennyt saavuttamaan reflektiivisen⁹ oppimisen vaihetta (Mäntysalo & Nyman 2001, 13).

Kuten edellä kerroin, toimija V 4 sanoi haastattelussa syksyllä 2002, että hänellä oli epäilyksiä siitä, että projektin lopputulos oli määritelty ennen työmme loppua. Päätöksentekoa valmistelevaa esisuunnitteluprojektia voitaisiin pitää hyvänä ”sitouttamiskeinona” tiettyyn lopputulokseen ja sillä tavalla oikeastaan strategiana eli tavoitenäkemyksen mukaisena toimintatapana, eikä niinkään avoimena, uusia näkemyksiä hakevana prosessina. Oliko suunnitteluprosessimme avoin ja oppiva siinä mielessä kuin ihannoiden halusimme ymmärtää? Väitän, että se oli oppivaa siinä mielessä, että ratkaisu ei ollut ennalta määrätty vaan muotoutui prosessin kuluessa. Tarkoitin tässä esisuunnitteluprojektia 1993, mutta ratkaisut kehittyivät edelleen, kun varsinainen suunnitteluprojekti alkoi 1994. Tätä tukevat johdattavien luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden haastattelut, joiden mukaan he mielipidejohtajina eivät toteuttaneet mitään omaa näkemystään. Voimakkaimmat ”strategiat” ja mielenilmaisut taisivat olla valjastettuina meillä muilla viranhaltijoilla. Elinkeinoasiamies puhui yrittäjien suulla ja yritysmallin puolesta. Kaupunginarkkitehti puolusti rakennetun ympäristön, miljööni piirteiden säilyttämistä ja kulttuurisihteeri halusi valokuvaamomuseota, kulttuurikäyttöä ja kirjastoa. Sitten kun oma näkemys tuntui prosessin tiimellyksessä jäävän alakynteen, saattoi toimijalle muodostua käsitys, että olikin kyseessä ennalta toiseen suuntaan sovittu juttu.

Siinä mielessä esisuunnitteluprosessi ei kuitenkaan ollut avoin, että koko kansaa siihen ei

osattu eikä kai haluttukaan valjastaa. Kyseltiin kyllä paikallislehdessä ja joissakin esittelyissä, mutta ei kovin organisoidusti. Yrittäjien ja päättäjien kanssa puuhastelu saattaa näyttää prosessin muille ulospäin ehkä suljetumpana kuin se olikaan. Myös yrittäjissä löytyy niitä, jotka tunsivat jääneensä ulkopuolelle (Leskinen 2002).

Ehdittiinkö prosessissa todella oppia jotain, vai miksi kaikki olivat niin innostuneita? Prosessi-sana tuli erityisesti esille kaupunginjohtajan sanavalinnoissa, niin tähän tutkimukseen liittyvässä haastattelussa kuin jo paljon aiemmin esimerkiksi yleiskaavatyön yhteydessä. Itse tapahtuman hetkellä eli silloin kun aloitimme Pauku-projektia, tai ”Paukun eka vaihetta”, joksi sitä myös kutsuimme, en muista hänen prosessi-sanaa varsinaisesti käyttäneen. Myös muissa haastatteluissa tuntuu prosessin eli eri suunnitteluvaiheisiin käytetyn ajan, työn ja kokouksien vaikutus.

Vaikka *yrittämisen korostamisen diskurssi* on erittäin voimakasta puheissa ja kaupungin strategiassa, jäi joillekin tunne, että muu kaupungin suunnittelu sitten ajoi Vanhan Paukun kehittämisen ohi. Kun yrittäjät eivät saaneet omaa ehdotustaan – yrityksille suunniteltua Paukkaa läpi päätöksenteossa – saatiin melkein samanaikaisesti liikkeelle ns. Kauppakatu-projektin aloittaminen. Siinä oli tarkoitus yhteistyössä yrittäjien ja maanomistajien kanssa kehittää keskusta-alueen kaupallisia palveluita ja samalla haluttiin ilmeisesti taata, etteivät ne siirry kulttuurin mukana radan itäpuolelle. Vanhan Paukun tulevista yrityksistä määriteltiin, että niiden piti olla ”jotain valmistavia” yrityksiä, pelkkää myyntitoimintaa sinne ei päästetty. Kyse ei ole kuin muutamasta sadasta metristä Kauppakadun ja Vanhan Paukun alueen välillä, mutta tuolloin ruvettiin Suomessa innostumaan keskustan kehittämisprojekteista yleisemminkin ja

saarnattiin, kuinka ”ydinkeskusta” on äärimmäisen pieni alue, jopa pinta-alaltaan lähes kahdeksansadan neliökilometrin laajuudessa kunnassa. Suomessa on tapana suunnitteluasioissa keskittyä johonkin puoleen ja siinä sivussa ehkä unohtaa jotain muuta. Kaupunkien kaavoittamisessa ja suunnittelussa – ainakin pienemmissä kaupungeissa – on tehty korjaamattomia virheitä, kun on tuijotettu liikaa alueiden toiminnalliseen jaotteluun ja pyritty erottamaan esimerkiksi asuntoalueet kokonaan työpaikka-alueista. Samoin hankaluuksia aiheutti viime vuosikymmenen ”ydinkeskusta”-ajattelu ja siihen liittyvä keskittäminen.

” – vaan se, että siitä lähetettiin – kehittämään ja että siinä olis mahdollisesti tämmösiä – näkemys sen tyyppisestä – tehtiin selvitys siitä yritysmallista – se oli Malkamäen Juhani muuten joka sen teki silloin – asuu nyt Lapualla, hän oli hyvin kriittinen silloin, mutta Juhani katto sen sen paikan puhtaasti niinkun tällaisena yritysten toimipaikkana ja se tuota ei nähäny niinkun tämmösiä – just niin ku tämmästä yhdistelmäjäuttua niin ku tässä on ollut tavallaan nyt haen vaan sitä, että siinä ei ollut painopistettä ” V4, elinkeinoasiamies

(”Oliks sä yritysmallin kannalla sitten?” haastattelija kysymys)

”Joo mä olin puhtaasti sen kannalla – enhän mä – tota – voinut muuta.” V4, elinkeinoasiamies

Elinkeinoasiamies ei uskonut edellä esittämääni näkemykseen Pauku-projektin ja Kauppakatu-projektin yhteyksistä. Hän totesi, etteivät yrittäjät kilpailua pelkää. Tosiasia kuitenkin on, että päätöksenteossa asiat tapahtuivat hyvin samanaikaisesti. Ja vaikka suunnittelua käytiin mahdollisimman avoimella areenalla, päätöksentekoon liittyvät keskustelut kaupunginhallituksessa tai poliittiset ryhmäkeskustelut eivät ole julkisia.¹⁰

Mielestäni ei ole lainkaan varmaa, että Paukun projektissa opittiin rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyvän vahvoja arvoja, jotka kannattaisi ottaa muuallakin huomioon ja että ne voidaan kääntää taakasta voimavaraksi. Eikä näytä edes

siltä, että suunnittelun avoimuutta olisi opittu ymmärtämään. Kaupunginjohtaja tosin sanoo luotamushenkilöiden puhuvan, että ”tässä niitä ’opittiin’ niitä osallistumisen malleja”. En tiedä opittiinko todella malleja, mutta organisaationa kunta ei ainakaan oppinut niitä sietämään. Mutta prosessin kokemus, prosessissa mukana oleminen on ilmeisesti kuitenkin voimakkaampi oppimisen aste kuin pelkkä esimerkin kertomisen tai kuvallisen ilmaisun voima.

Kansalaiset oppivat, että asioista voi puhua ja on toivottavaakin olla ”kansalaistietoinen ja osaava” (Lapuan Strategiat 2007, Visio). Mutta kaupungin hallinto-organisaatio piti ”ei-toivottavana” sellaista, joka ei ollut syntynyt organisoitusti eikä viralliselle foorumille. Kansalaiset oppivat ottamaan kantaa, koska markettikaavan yhteydessä alettiin ottaa kantaa kaupungintalon ympäristöön ja toriin. Ymmärrettiin, että rakennetusta kulttuuriympäristöstä voi ja kannattaa puhua. Mutta mitä muuta opittiin kulttuuriympäristön arvoista? Kaupunginarkkitehtina ja kaavoittajana minä taisin oppia eniten kulttuuriympäristöstä: Opin, että kulttuuriympäristö on vahvimmillaan sitä ympäristöä, jonka arvot ja merkitykset yhteisö on yhdessä tunnistanut ja löytänyt, kuten Vanhan Paukun projektissa. Ulkopuolisen sanomana ja ulkoa päin osoitettaessa (Museovirasto) kulttuuriympäristön arvot eivät helposti välity päätöksentekoon kunnassa. Kulttuuriympäristö-käsite pitää sisällään Foucault’n hallinnollista tai kurinpidollista valtaa, joka tuntuu silloin ”ylivallalta”, kun se on toisten määrittelemää ja heidän kontrolloitavissaan.

Prosessuaalisen oppimisen malli ja prosessi foorumina tai tapahtumapaikkana (*locale*) auttavat edellä kerrotun tapaan ainakin osittain vastaamaan asettamaani tutkimuskysymykseen: ”Miten Vanhan Paukun rakentuminen diskursiivisesti kult-

tuuriympäristöksi tapahtui?” ”Oppimisprosessin tapahtumapaikassa”, joksi Paukku-projektia voisi kutsua, merkitykset ja erilaiset arvot tulivat mukaan, kun niille annettiin ”ääni ja kuva” eli mukaan prosessiin otettiin myös ne toimijat, jotka pystyivät tuomaan esiin niitä merkityksiä ja arvoja. Kunnan tavallisessa päätöksenteko-organisaatiossa, joka käsittelee kaavoja ja kiinteistöjä teknisellä puolella, tämä ”ääni ja kuva” on voitu hallinnollisin menetelmin sulkea pois. Myös kunnan strategia-seminaareista on puuttunut ”rakennetun kulttuuriympäristön ääni ja kuva”. Vaikka uusimmissa strategioissa on ympäristö mukana, se on asuin-ympäristö, ja viihtyisään asuin- ja elinympäristöön pitäisi tietysti kuulua ajallinen ulottuvuus eli kulttuuriympäristökin.

Prosessidiskurssi kuljettaa mukanaan siis *oppimista ja aikaa eli jatkuvaa prosessia sekä prosessin kokemusta*. Lisäksi mukaan tulee prosessi *tapahtumapaikkana ja foorumina* oppimiselle ja keskustelulle. Prosessinäkemyksessä nostetaan esille ristiriitoja ratkaistavaksi, mutta jos pelisäännöt eivät ole kaikkien osapuolien hyväksymiä eivätkä edes kaikille selvillä, voivat ristiriidat jäädä siemeneksi seuraaviin vaiheisiin. Jos prosessinäkemyksestä ja avoimuudesta sitten luovutaan ja siirrytään takaisin tiukan tavoitenäkemysten toteuttamiseen, voidaan joutua hämmästyttämään uusien ja erilaisten mielipiteiden esilletuloa ja esimerkiksi sitä, että toiset osapuolet, esimerkiksi kansalaiset, ovatkin oppineet toimimaan aktiivisesti.

1 Martin Kusch (Kusch 1993, 65) esittää taulukon muodossa Foucault'n kirjoituksessaan *Archeology of Knowledge* (Foucault 2002, 62-70) esittämät käsitteiden muodostuksen tai lausumakentän järjestyksen tavat: peräkkäisyyden muodot, rinnakkaiselon muodot ja uudelleenkirjoittamisen menetelmät.

2 Kerrottu luvussa 2; Arkkitehtilehdessä artikkeli 1999, kuvat Jussi Tiainen (mukana myös arkkitehdin ottamia) ja Vanha Paukku mukana Tiaisen kirjassa *New Finnish Architecture*.

3 Prosessi (yleisesti, ei erikoisaloihin liittyvä) = tapahtuma, ilmiö, usean osatapahtuman muodostama tapahtumasarja, tapahtumainkulku, kehitys ns. tapahtumisen tapaa ajatellen. (Nykysuomen sanakirja)

4 Rakennusasetuksen § 154, 17. päivänä elokuuta 1990.

5 Kansalaiset olivatkin niin aktiivisia vuonna 1998, että kesäkuussa keräsivät lähes 2000 nimen listan ns. market-kaavan ennakkokuulemisen aikana vastustamaan marketin sijoittamista kaupungintalon viereen.

6 Lainaus: ”Näyttää siltä, että strateginen toiminta (joka 'tähtää toimijan menestykseen' – yleisesti toimintamallit, jotka vastaavat utilitaristista päämäärärationaalista toimintaa) sekä myös (edelleen riittämättömästi analysoitu) symbolinen toiminta (esim. konsertit, tanssi - yleiset toimintamallit, jotka liittyvät ei-propositionaalisiin symbolisen ilmaisen järjestelmän) eroavat kommunikatiivisesta toiminnasta siinä, että pätevyysvaatimuksista pidättyään (strategisessa toiminnassa totuudellisuudesta ja symbolisessa toiminnassa totuudesta).” (Habermas 1976/1979, 41, tässä Fornäs 1998, 196).

7 Keskustan osayleiskaava 1994–2000, Osallistuva ympäristö 1998–1999, Mukahan-projekti 1999–2000. Ns. Market-kaava eli linja-autoaseman kaavanmuutos Keskustan kortteleihin v. 1998–2000.

8 Lapuan Sanomat 17.6.1997. ”Paavo Latva-Rasku harjannostajaisissa: Vanha patruunatehdas syvällä lapualaisessa maaperässä. – Kaupunginjohtaja Paavo Latva-Rasku painotti tervehdyspuheessaan harjannostajaisvieraille historian merkitystä. – Lapuan kaupunki teki puolustusministeriön kanssa kauppakirjat Vanhan Paukun ostamisesta keväällä 1993. Siitä alkoi vilkas suunnitteluprosessi, jossa Paavo Latva-Raskun mukaan oli noin 1000 lapualaista. –”

9 Reflektiivinen oppiminen on kolmannen asteen oppimista ja aktuaalisten tai potentiaalisten kaksoissidosten ylittämistä. Tämä kolmannen asteen oppiminen tarkoittaisi sitä, että organisaatio (tai yksilö) tekee perustavan muutoksen orientaatioissaan toimintaympäristönsä (Bateson 1985, 166–167, 293–93). Reflektiivinen oppiminen merkitsee sitä, että tiedostaa oman toiminnan patologisuuden ja että tämä tietoisuus mahdollistaa sellaisen luovan toimintakulttuurin etsinnän, jossa toiminnan todelliset tulokset ovat sopusoinnussa niiden tunnistamismekanismien kanssa. Kun kaksoissidokseen joutumiseen ja paljastamiseen liittyy tuskaa, on kaksoissidoksen ylittäminen vastaavasti iloinen tapahtuma. ”Se mikä ei tapa, se vahvistaa.” Näin kuuluu Etelä-Pohjanmaalla usein toisteltu sananparsi, jossa toistuu Nietzscheiltä tuttu ajatus. Mahdotonta sanoa, onko kyseessä saksalainen vai suomalainen kansanmuisti vaiko yleismaailmallinen toteamus.

10 Samanaikaisesti kylvettiin myös siemenet markettikysymykseen, joka tuleeikin mainitaksi useassa haastattelussa. Ennen kuin lopullinen valtuustopäätös Paukun alueen tulevasta käytöstä tehtiin, oli avoimna vielä sekin mahdollisuus, että Paukun alueen takaosaan olisi sijoittunut uusi osuuskaupan markkintyyppinen myymälä ja kirjasto olisikin sijoitettu keskemmälle kaupunkiin – Kauppakadulle tulevaisuudessa tyhjäksi jäävään nykyiseen osuuskaupan kiinteistöön, jonka yhteydessä olevia paikoitusalueita liike piti liian ahtaina. Eli sen lisäksi, että esisuunnitteluvaiheessa minun piti sijoittaa kirjaston tilat luonnoksissa kolmeen eri rakennukseen ja suurimpaan eli Isoon Tehtaaseen vielä kahteen eri kerrokseen ja kahteen eri siipeen – piti vielä luonnostella kirjaston toimintoja myös vanhaan Sokokseen! Onneksi päätökset menivät Vanhan Paukun suhteen onnellisesti eikä vanha 1970-luvun alun Sokos joutunut sekin kaupungin haltuun eikä uusiokäytön mietinnän kohteeksi. Myöhemmin kulttuuriympäristön arvokysymyksiin palattiin taas ns. markettikaavassa, jossa isoa päivittäistavarakauppaa yritettiin sijoittaa 1920-luvun klassismia edustavan kaupungintalon välittömään läheisyyteen.

Kuva 125. Näkymä Makasiinin edestä kohti Lapuanjokea ja Ison Tehtaan tornia. Ahtaalla kujalla merkitykset tiivistyvät. Tämä kuva vuodelta 1998 on representaatio paikasta, joka vielä – tai taas – on tyhjä ja odottaa ihmisiä.

8. Imagon rakentamista vai identiteetin muutos?

Paikkadiskurssi: ”Kun meillä nyt on tällainen paikka..”

8.1 Prosessi- ja paikkadiskurssien yhteisiä piirteitä

Siirryttyäni tutkijan rooliin vuonna 2000 aloin pohtia, mitä todella tapahtui vanhan patruunatehtaan alueen muutoksessa. Oma oletukseni oli aluksi, että kulttuurikeskus rakennettiin ja ”paikka tehtiin” siten. Tämä käsitys selittyi sillä, että arkkitehtina pidän tärkeänä rakennetun ympäristön suomia mahdollisuuksia ihmisen

elämälle ja ammattidiskurssiin kuuluu mm. laadukkaasta ympäristöstä puhuminen. Kysymyksessä oli myös ollut ”imagon rakentaminen, niin kaupungin kuin Vanhan Paukunkin”; tätä olimme esittäneet Paukku-projektissa 1993 yhdeksi kehittämismahdollisuudeksi. Pian alkoi kiinnostavaksi nousta kuitenkin se, miten vanha teollisuus-

Kuva 126. Kirjastoauto, jonka kyljessä ”Tietotehtaan” kuva, lastauspaikassaan itäpäädyssä. Corten-teräksinen lastauslaituri on kuin ruosteinen junavaunu, kuin jäännenne menneiltä sotakorvausten maksamisen ajoilta.

alue muuttui päätöksenteossa tai ihmisten mielisissä kulttuuriympäristöksi. Muuttuiko se ensin arvokkaaksi kulttuurihistorialliseksi miljööksi, ja sen vuoksi tehtiin päätös kulttuurikäytöstä? Vai muutettiin vanha tehdasalue muiden syiden, kuten taloudellisten, perusteella kulttuurikeskukseksi, ja kulttuurihistoria tuli vasta sitten näkyviin?

Edellisessä luvussa (Haastatteluilla kohti ymmärtävää tulkintaa – prosessidiskurssit) pohditiin tavoite- ja prosessiajattelun eroja ja muutoksia kunnan suunnittelu- ja päätöksenteko-organisaatiossa, jotka olivat osa tapauksen aikaista viitekehystä. Paukku-projektin onnistumisen piirteistä keskeiseksi näytti nousevan prosessi ja siinä oppiminen. Sitä voi myös nimittää kokemuksesta oppimiseksi tai ”kokemukseksi”. Tässä tarkoitin sekä kokemusta prosessista että sitä, kuinka kokemus tilasta ja paikasta oli suunnittelun yhteydessä mahdollista. Koska oli kyse olemassa olevan tilan muuttamisesta ja korjaamisesta, olivat kokemuksen mahdollisuudet aivan toiset kuin silloin, kun tila on vain suunnitelmassa paperilla olemassa. Lisäksi *prosessi* tarjosi *tapahtumapaikan* tai *foorumia*, jossa saattoi nousta esille muitakin yhteisön kannalta merkittäviä asioita.

Käytimme Paukku-projektin seminaareissa 1993 nimenomaan imagon käsitettä, koska se kuului sen aikaisiin kulttuuripolitiikan ja kaupunkimarkkinoinnin diskursseihin. Lomakekyselyssäni 2002 olivat ”imago” ja ”kulttuuriympäristö” mukana kysymyksissä. Jo ensimmäisessä analyysivaiheessa huomasin, että haastateltavani käyttivät näitä käsitteitä hyvin erilaisissa merkityksissä, kukin omien diskurssiensa mukaan. ”Imagoa” en ollut mitenkään määritellyt kyselylomakkeeseen, mutta ”kulttuuriympäristön” olin määritellyt virallisen hallinnon mukaisesti eli esitin siitä Museoviraston ja ympäristöministeriön määrittelyn. Haastateltavani puhuivat imagoista, paikan ja omien seinien merkityksestä, paikan kokemuksen tärkeydestä sekä kansanluonteesta ja muistista tai muistoista, jotka muuttuvat historiaksi. Paikasta ja kokemuksesta puhuminen nousivat nimenomaan esille ihmisten puhunnasta, ja alkoivat muodostua *paikkadiskurssiksi*. En ollut lähtenyt tekemään fenomenologista tutkimusta ihmisten kokemuksista, mutta ymmärtääkseni ihmisten puhuntaa, heidän diskurssiensa, minun oli otettava tulkintaani mukaan fenomenologiset paikan, identiteetin ja muistin selitykset, ja sen vuoksi esittelin ne luvussa 5. Imagosta

ja paikasta puhuttiin, mutta ei niinkään identiteetistä eikä ainakaan ”kulttuuriympäristöstä”.

Luin aineistoa, kuten Foucault kehottaa uudelleenkirjoittamisen tapaan lausumakenttien järjestämiseksi (Foucault 2002, 62–70), ja siinä kävi ilmi, että vaikka monet haastateltavat olivat puhuneet imagosta, se tarkoitti kuitenkin monia erilaisia asioita kaupungin maineesta Vanhan Paukun alueen ulkoiseen ilmeeseen asti. Kohde/merkki/tulkinta-ketjut (Karvonen 1997, 34) muodostuivat erilaisiksi sen mukaan, oliko kyseessä toimijan halu kaupunkimarkkinoinnin termein hankkia Lapualle uusia asukkaita, vai oliko hän tyytymätön tehtaan aluetta kiertävään verkkoaitaan. Se, että käsitteen käyttö oli näin vaihtelevaa, ei tehnyt siitä kuitenkaan hyödytöntä: kaikki lausumat olivat liitettävissä paikkaan. Imagosta puhuttaessa ei kannata tyytyä vain ulko-kohtaiseen, markkinoitavaan mielikuvaan, eikä ainakaan erehtyä käyttämään mitään epätosia aineksia. Myös imago voi ilmentää alueen syvintä olemusta ja paikan kokemusta, vaikka paikan olemusta etsiessäni itse päädyinkin aikoinaan (1993) ”paikan henkeen” ja kollektiiviseen muistiin. Tulkinnat ja mielikuvat imagosta vaihtelevat,

eikä identiteetikään ole enää samana pysyvä, käsitimme sen subjektin ominaisuudeksi (Hall 1999) tai paikkaa määritteleväksi (Relph 1976). Haastatteluaineistoa lukiessani ja analysoidessani käytin aluksi identiteettiä apukäsitteenä kokoamaan yhteen ihmisten mielikuvia vanhasta tehdasalueesta. Erilaiset määrittelytavat ovat sinänsä itsekkin erilaisiin diskursseihin liittyviä ja kulttuurisesti omasta ajastaan riippuvaisia. Pauku-projektin alussa puhuimme imagosta, koska se oleellisesti kuului 1990-luvun valtakunnalliseen imagodiskurssien hallitsemaan kulttuuripolitiikkaan. Omana ”asiantuntijapuheena” toin keskusteluihin ”genius locin”, antiikin ajoista asti käytetyn runollisen käsitteen, joka on tullut tutuksi Norberg-Schulzin (1980) käyttämänä, mutta Suomessa ajan arkkitehtipuheeseen se ilmestyi erityisesti kunnioitetun Otto-I. Meurmanin 90-vuotisjuhlakirjan nimenä 1980.

Oma puheeni kollektiivisesta muistista on saanut enemmän sisältöä tutkimukseni edistyes-
sä; Paukun esisuunnittelun aikaan se oli lähinnä jungilainen viittaus ja ilmentymä halusta ”nähdä lähellä oleva arvokkaaksi osoittamalla yhteys johonkin riittävän kaukana olevaan, yhteisesti ar-

*Kuva 127. Paukku-
laisia lähdössä vapuajelulle joskus kauan sitten. Vaikka työntekijöiden poliittista taustaa tarkkailtiin ja oikeistolaisuutta kannatettiin, lähti ammattiyhdistystoiminta Lapuallakin viimein käyntiin sodan jälkeen. Näin kuorma-auton lavalla ajeltiin ainakin vielä 1950-luvulla pitkiäkin retkiä tehden.*

vokkaaksi määriteltyyn”. Eli kun tiesin (olin kuulut), kuinka paikalliset ihmiset ihailivat lomamatkoilla näkemiään Euroopan vanhoja keskiaikaisia kaupunkeja romanttisine kävelykeskustoi-neen, tahdoin osoittaa vastaavaa, “eurooppalais-ta” löytyvän täältä, tehtaan pihalta, jos vain on halua nähdä. Paikkakunnan ja paikan oman his-torian ja siinä mielessä muistin merkitys aukesi myöhemmin haastatteluja tehdessä uudella taval-la ja erityisesti kollektiivisen muistin merkitys, koska yksilöllinenkin muisti toimii yhdessä. Yh-dessä mekin muistelimme, haastatteleman toiset toimijat ja minä, toimija ja tutkija. Se, että vuosituhannen vaihteessa “muisti” ilmestyi nä-kyviin usean teoksen nimessä, kertoo sen tule-misestä osaksi tutkimus- ja suunnitteludiskurs-seja. Omaan tutkimukseeni muisti tuli ikään kuin identiteetin takaa paikkaa määritteleväksi teki-jäksi. Prosessiksi määriteltynä muisti sopi pro-sessuaaliseen kulttuurikäsitteeseen ja omaan pu-huntaani. Muisti on ajan ja paikan yhteen liittä-vä prosessi, toisaalta episodimainen ja kuitenkin paikkaan sidottu, kuten luvussa 5 totesin. Paik-ka on ollut ja se pysyy. Nyt “paikka” pysyy vielä paremmin muistissa, kun se sanana on yleisty-nyt “alueen” tilalle suunnittelijoiden ja käyttäji-en kielenkäyttöön.

Tutkimusaineistosta nousi paikkaan liittyvi-en lausumien diskursseja mahdollistava kenttä: ”Kun meillä nyt on tällainen paikka...” Tälle kentälle “kokemus” ilmaantui diskursseihin mu-kaan paitsi prosessin kokemuksena, myös *pai-kan* kokemuksena. Seuraavassa kerron näistä toi-mijoiden erilaisista *paikkadiskurssiin* liittyvistä lausumista.

8.2 Paikan vahvuus imagoa tukemassa

Koska en määritellyt imagoa mitenkään, haastateltavani käyttivät käsitettä omien diskurs-siensa mukaisesti. Imago voi olla jokin seudun erityispiirre, joka ei välttämättä ole kovin infor-matiivinen, mutta se on hyvin leimallinen ja erot-taa seudun (tai alueen, paikan jne.) muista vas-taavista seuduista. Samaan tapaan paikan iden-titeetti on samuuden kokemista, joka erottaa eri-laisuutena jonkin paikan toisesta. Usein imagoon liitetään positiivinen tai negatiivinen arvolutaus, mutta semioottisesti määriteltynä imago on esit-tämistä, merkkien ja erilaisten symbolien tuotta-mista tai merkitysten välittämistä vuorovaikutus-tilanteessa. Paikan markkinointiin liittyvänä kä-

Kuva 128. Patruunatehtaan alueella oli monen perheen asuintalo Torstila, jonka tehtailija Lahdensuo oli alunpe-rin rakennuttanut omaksi residenssiksi. Se oli tavoiteltu asuinpaikka, joissa val-litsi erinomainen yhteishen-ki asukkaiden kesken eikä eroa tehty insinöörin tai vii-laajan perheen välillä. Torstilan lapsia portilla jonkun perheen muuttokuormaa saattelemassa, ilmeisesti 1930-luvulla.

sitteenä imago ymmärretään joko tulkinnalliseen mielikuvana tai profiloituna. Oikeastaan tässä tutkimuksessa käsitellään vain mielikuvia, jotka ovat eri ihmisten käsityksiä alueen tai paikan imagosta.

Haastatteluissa kaikki suhtautuivat Vanhan Paukun kulttuurikeskukseen positiivisesti, myös ne, jotka kymmenen vuotta sitten eniten epäilivät hankkeen mahdollisuuksia. Tämä johtunee ihmisten halusta esiintyä selonteissaan “viisaina toimijana” ja osoittaa, että Vanha Paukku on heidän mielestään onnistunut. Mutta näkemykset Vanhasta Paukusta kaupungin imagotekijänä erosivat paljon toisistaan. Yllättävä oli esimerkiksi kaupungin markkinoinnista vastaavan yhteyspäällikön kanta siihen, kuka voi käyttää Vanhaa Paukua markkinoinnissa ja millä tavalla. Yhteyspäällikkö näkee Vanhan Paukun alueella olevan vielä paljon kehittämismahdollisuuksia, mutta hän ei pidä kulttuurikeskusta mitenkään merkittävänä kaupungin imago- tai markkinointitekijänä. Hän olettaa, että kulttuurikeskus hoitaa itse oman markkinointinsa. Sitten sen tehtävä on tarjota mahdollisuuksia kunnalle ja yrittäjille saada tunnettuutta ja tulojakin, joskaan tulot eivät organisaatiossa suoraan koidu kulttuurikeskuksen tai kulttuurin hyödyksi. Yhteyspäällikkö korosti organisaation toimivuuden tärkeyttä ja tiettyjä, määrättyjä vastuutahoja asioille sekä toimintakulttuurin muutoksia.

”Niin mä näen tän Paukun semmosena alueena, joka tarjoaa erityyppisiä mahdollisuuksia, jota tämä kunta ja sen yrittäjät voi hyödyntää, jota kautta kunta saa tunnettuutta, tuloja, ei välttämättä suoraan mutta välillisesti. – Se siinä ehkä onkin ett ne ei o markkinoinu – ett kaikkee pitää miettii ett jos me halutaan väkeä kaupunkiin – näin. Tosiaan mä näen, ett tää on aika paljon kulttuuritoimen johtajan tehtävänä miettii tän Vanhan Paukun markkinointia – ” V3, yhteyspäällikkö

Kuva 129. Spelivieraita Pajakappelin edessä Paukun aukiolla. Kulttuurinen toiminta ja toistuvat rituaalit (festivaalit) kantavat kollektiivista muistia.

Ehkä kuitenkin yllättävintä oli yrityskeskuksen johtajan eli elinkeinoasiamiehen (toimija V4) suhtautumisen muutos. Hän oli ajanut esisuunnitteluvaiheessa voimakkaasti yritysmaailmaa, mutta haastattelussa 2002 hän kertoi, että nyt ajatteli erittäin myönteisesti toteutuneesta mallista. Yrityksien hankkiminen Vanhaan Paukkuun olisi vaatinut enemmän työtä ja innostamista, kuin mikä oli ollut mahdollista. Huomattava käänne positiivisempaan suuntaan V4:n suhtautumisessa oli tapahtunut lomakekyselyn (helmikuussa 2002) ja haastattelun välillä (syyskuu 2002). Käytännön ihmisenä hän ihmetteli kulttuurille varattujen tilojen käyttöasteen alhaisuutta, mutta suhtautui kuitenkin erittäin myönteisesti Vanhan Paukun alueeseen ja ajatteli olleensa alun perin ehkä liian kriittinen.

Kuva 130. Paukun aukio ja pääsisäänkäynti. Pollarit ovat ajo- mutteivät näköesteinä.

” – ennen kaikkea myönteinen...Paukkua sinänsä noteerataan ja arvostetaan mutta tuota – eikä suotta – mä oon ollu kriittinen... – vahvuus on imagotekijä – siis tämä koko systeemi perustuu siihen että tätä yleensä kannatti lähteä korjaamaan – ” V4, elinkeinoasiamies

Useissa haastatteluissa päädyttiin siihen, että vahvuuksia kaupungin pitää vahvistaa edelleen ja Vanhan Paukun alue nähtiin eittämättä tärkeänä vahvuustekijänä Lapualla. Jos on saatu valtion tahotkin ymmärtämään alueen arvot, niin ei kai sitä sitten omilla toimilla tuhota, kuten kaupunginjohtaja korosti haastattelussa ja toi samalla esille valtion ja kunnan perinteisen vastakkainasettelun.

”Mut määhän kyllä kerran silloin sitouduin, että tää alue – kun tää ostettiin niin – siihen jo silloin käytettiin paljon rahaa ja sitten saatiin valtion taho ymmärtämään – ettei me nyt itte tuhoa täm-

möistä erinomaista asiaa, mut kyllä tässä on sitten ollut semmosia vaihteita, että on ollut pakko sitoutua. Että jos ei kukaan muu – koska mä en o halunnut sitten jättää sitä keskenkään.” V1, kaupunginjohtaja

Myös P3 kulttuuriasiainneuvos halusi korostaa sitä, että nimenomaan vahvuuksia tulee vahvistaa eikä projektia saa jättää kesken. Ei ole heidelmällistä yhtäkkiä alkaa ajatella vanhojen vastakkainasettelujen tapan, että nyt on kulttuurille annettu jo riittävästi kymmenen vuoden ajan ja nyt pitäisikin tukea esimerkiksi urheilua. Imagoa rakentavana tekijänä Vanha Paukku on sellainen vahvuustekijä, että uudet panostukset sinne, kuten taidemuseohanke, vahvistavat alueen ja kaupungin vahvuutta edelleen.

”Mä silloin koko ajan tässä viimeisimmäs keskustelus niinku oon korostanu sitä yksinkertaista mantraa vaan, että ”vahvuuksia pitää kaupungin vahvistaa tänä päivänä” ja kun olemassa jokin kiistaton vahvuus – meillä Paukku on – niin, jos sitä edelleenkin kehitetään niin kuin pitäis kehittää että se niin kun myös pysyis myöskin niin kun tämmösenä vahvana imago – kiinne- niin kun elementtinä puhumattakaan niin kun kaikesta muusta – niin se vaatii sitä, että sinne pitää niinku pikku hiljaa koko ajan satsata –” P3, kulttuuriasiainneuvos

Kulttuuritoimenjohtaja näkee perustassa eli ihmisten kanssa tehdyssä kulttuurirytyssä kaiken alun. Hän onkin varsinainen ”sosiokulttuurinen innostaja”¹ eli kulttuuripuolella on dynamo, joka pyörii. Kulttuurikeskus tarvitaan, jotta on paikka, jossa tarjotaan kunnan palveluihin kuuluvia kulttuuritoimintoja ja on myös mahdollista harjoittaa omaehtoista kulttuurin tekemistä. Kaupungin kulttuuritoimi saattaa yhteen erilaisia ihmisiä ja tarjoaa tukea erilaisille ryhmille. Kulttuuritoimi on osa hyvinvointia, mutta myös perinteisellä tavalla kansan sivistystyötä. Kulttuuritoimenjohtaja näkee selvän yhteyden Vanhan Paukun projektista Lapuan kaupungin imagon muutokseen.

“ – Niin kyllä tämä vahvuuskohta on kyllä se, että tarkoituksena on tämän avulla, tiedäksä, kun muuttaa Lapuan imagoa ja mun mielestä se on jo muuttunut! Kun katoo sitä viestiä, mitä tulee tuolta ulkopuolelta ja sitä hämmästyystä, kun ne tulee näiden seinien sisäpuolelle, että ohoh! – että täällä on siis erittäin positiivinen se ja se vahva, että tässä voi kertoa niinku kaksi historiaa: se mitä tapahtu ennen räjähdystä ja mitä tapahtu räjähdysten jälkeen, mitä uudisrakennuksessa ei olisi voinu olla!” V2, kulttuuritoimenjohtaja.

Kulttuuriasianneuvos P3 on toiminut valtakunnallisella näköalapaikalla Opetusministeriössä ja näkee asiat ehkä laajemmasta perspektiivistä. Hänkin korostaa vahvuksien vahvistamista ja näkee Vanhan Paukun kulttuurikeskuksella olleen erittäin suuria imagerikityksiä koko kaupungille; tunnettuus ennen kaikkea, mutta myös viihtyisyys. Hän korosti Vanhan Paukun alueen lisäksi muita historiallisesti arvokkaita paikkoja, joita Lapualla ovat mm. Tuomiokirkko ja Kosolan talo sekä kulttuurimaisema yleensä. Hän katsoo, että näidenkin paikkojen kulttuurihistoriassa on paljon sellaista, mitä ei ole vielä hyödynnetty saman tyypisesti imagomielessä kuin Vanhaa Paukkua on käytetty. Lisäksi kulttuuriasianneuvos näkee itse Vanhan Paukun alueella olevan vielä runsaasti mahdollisuuksia, kun kaikki rakennukset otetaan käyttöön ja saatetaan kun-

toon. Joissain muissa puheenvuoroissa tuli esille, ettei alueella enää ole tilaa uusille toiminnoille, mutta kulttuuriasianneuvos näkee alueella olevan vielä laajenemismahdollisuuksia taidemuoseohankkeen jälkeenkin. Saattaisi olla, että kaikkien jäljellä olevien mahdollisuuksien riittävän puntaroimisen takaamiseksi tarvittaisiin taas uusi ”paukkuprojekti”. Hän korosti, että kun nyt on paikka eli raamit, pitää keskittyä sisällöntuotantoon, ja viittasi muutaman vuoden takaiseen tapahtumatoimikuntaan, joka ideoi mm. Lapualaisopperan tuomisen Lapualle.

”Että olikos siinä sitten se yhtenä lippuna, että ei tämän jälkeen ei enää mitään – toivottavasti se ei o päätöksentekijöillä ollut se – koska alue on vielä kesken – se on aika laaja – siellä on vielä – (naurahdus)” haastattelijan välikysymys.

”On, kyllä sitä pitää jatkaa... mutta kyllä tässä oli tämmöstä niin kun taustaa – varmasti oli niin ku tän Paukun kehittämisen ja sen kokonaisuksivan niin ku vahvistamisess – . – Sen mä haluaisin vielä sanoa tähän – kun sinä lopussa puhut tämmösestä kulttuuriympäristöohjelmasta niin – mä luulen, ett me ei o vielä tarpeeksi hyödynnetty – niinku tätä Lapuan – muiden rakennusten kulttuurihistoriallista arvoa – puhun nyt Kosolan talosta ja Tuomiokirkosta ja mä puhun meidän kulttuurimaisemasta, mitä löytyy Simpsiön-Alajoen kautta ja ja mä puhun kyllä myöskin vielä sen Paukun alueen niinku sen niinku takapään –

Kuva 131. Näkymä itäpäädyistä kirjastoauton lastauslaiturin luota toiselle sisäpihalle, joka kesäisin on konserttipaikkana.

heh – kuntoon saattamisesta – onhan se vielä niinku ihan oikeesti laaja alue —”

Kyll mä näin siis uskon – että on Paukun tuota saneeraaminen ja sen niinku kehittäminen on niinku erittäin keskeinen tekijä Lapuan imagossa. Sillon kun Paukku saatiin valmiiksi niin meidän ryhdyttiin sillon lautakunnissa – mä muistan et meillä oli semmonen niinku yks iso mantra ja se oli se, että nyt kun on raamit – pitää tehdä sisältöä – ja minusta se on niin ku koko ajan pykänny eteenpäin. Ja sit sillon ku tein esityksen ett pantas tämmönen niinkun Lapuan kulttuuri-tapahtumatoimikunta – mikä me sitten pykättiin pohjalle että siitä sitten tuli erilaisia – ninku oop-peraa ja ja muita virityksiä – ” P3, kulttuuri-asiainneuvos

Toimija P4, joka on harrastajanäyttelijä ja myös maanviljelijä, pitää Vanhaa Paukkuu todella merkittävänä matkailunähtävyytenä sekä myös maakunnallisena ykköstapahtumapaikkana. Hän jopa hiukan estelee kaikkien tapahtumien tuloa alueelle.

” – niin että tuota mun mielestä – , kun se on niin kun se on kulttuuri- sekä matkailunähtävyys niin ne pystyy niin ku toimimaan niin likillä toisiansa ja sitte tuota ja kyllä se niin ku tapahtumapaikkana rupiaa olemaan ykköspaikka täs maakunnassa, jotta ei siellä kyllä ihan kaikkia kisanristiäisiä pitäis järjestää.” P4, harrastajanäyttelijä

Kaupunginvaltuuston puheenjohtaja näkee, että kunnan strategiassa pitää olla yksi selkeä ja kantava elementti, ja hän pitää hyvää elinkeinopolitiikkaa edelleen tärkeimpänä muutoksen eteenpäin viejänä ja imagon rakentajana.

”Mää oon sitä mieltä että sitä pitäis olla pikkusen niinku yks kantava voima – sanotaan nyt ensiksikin yhteiskunnan ja kunnan muutoksista – ja muutoksen avittajana ja eteenpäinviejänä – ja kyllä tämän kuntakuvan luomisessa – tietysti se on elinkeinopolitiikkaa: asuminenhan tuo rahaa – välittömästi – mutta elinkeinopolitiikalla saadaan ja varsinkin mitä kauemmaksi näkee – ” P1, valtuuston puheenjohtaja

P1 ei kiellä Vanhan Paukun merkitystä kaupungin imagolle, mutta kulttuurikeskuksen tulevaisuuden näkymissä valtuuston puheenjohtaja mielellään näkisi enemmän liiketoimintaa. Hänen mielestään alueen hallintamuoto ei ole tärkein asia (kysyin olisiko organisaation kannalta hyvä järjestää alue osakeyhtiöksi), vaan organisaatio on saatava toimimaan siten, että Vanhan Paukun alueella toimivat eri hallintokunnat (tekninen, peruspalvelu-, sivistys- ja yrityskeskus, mahdollisesti vapaa-aika) toimivat yhteistyössä joustavasti. Hän arvostaa erilaisten tapahtumien tuomaa näkyvyyttä ja julkisuutta.

Kuva 132. Spelien ja Festivaalien aikaan myös Vanhas-Paukussa, kuten kaikkialla muullakin Suomessa, nautitaan olutta ja virvokkeita muovituoleilta ja tynnyripöydiltä.

”Kyllä mä palaan siihen samaan – että onks – se on sivuseikka nyt, että onko se yhtiö vai kaupungin – kun vaan saís nämä keskuksset pelaamaan – siihen pitä’s saada sellaista toimintaa – eikä panis pahaksi, vaikka se olis sellaista niin ku sanon liiketoimintaa – että jollakin lailla se olis usiammin näkyvis kuin vaan Speliis kerran vuodessa – – jotta siitä tulis sellainen – niin että jos vaan halukkuutta riittää, niin siinähan on mahdollisuus näis taidenäyttelyis – siinähan on mahdollisuuksia sitten vaihtuvia näyttelyitä pitää ja saada. jotta mä uskon että tällaanan paikka kiinnostaa myöskin sitten taiteilijoita, näytteilleasettajia – saís siihen vaihtuvia näyttelyjä riittävästi ja näin pois päin.” PI, valtuuston puheenjohtaja

Paikkamarkkinointi on osa jonkin alueen tai kunnan kehittämistoimintaa, jossa erityisesti kyseistä aluetta tai kuntaa profiloimalla ja sen imagoa rakentamalla pyritään luomaan sille kilpailuetua suhteessa muihin seutuihin. Mielikuva on yksilön subjektiivisesti luoma kuva alueesta, johon profiililla, imagolla ja paikan markkinoinnilla pyritään vaikuttamaan. Paikan markkinoinnissa on nykyisin profiili olennaisempaa kuin imagon luominen. Tiettyjä kohderyhmiä, kuten uusia asukkaita, houkutellessa eri tavalla profiloimalla kuin matkailijoita, vaikka kummallekin ryhmälle tarjotaan positiivisia mielikuvia. Imago voi olla väljempi kuin todella informatiivinen profiilointi. Profiili kertoo seudun tarjoamista mahdollisuuksista, ja imago liittyy profiiliin seudulle luonteenomaisen karisman tai karismattomuuden. Tässä imago ei kuitenkaan tarkoita mielestäni täsmälleen samaa kuin identiteetti, paikan henki tai paikan tuntu, vaan imago on enemmänkin alueen maine. Markkinoinnin ammattilaiset varottavat eniten tilanteesta, jossa mielikuvaa seudusta ei muodostu lainkaan tai mielikuva on liian heikko herättääkseen kiinnostusta. Epämääräinen, heikko mielikuva muuttuu helpommin negatiiviseksi. Ikävätkin asiat, jotka kuitenkin muistetaan, voivat olla pohjana mielikuvia muuttavalle paikkamarkkinoinnille; Lapuan

Kuva 133. Taito Etelä-Pohjanmaa toi kesällä 2004 Korimarkkinat Paukun aukiolle. Tarkoituksena oli monipuolistaa Festivaalien kulttuuritarjontaa tuomalla käsi- ja taideteollisuuden edustajat musiikki-tapahtuman keskelle.

kohdalla ikävä asia, jota olisi todella vaikea käyttää imagodiskursseissa, on räjähdysnettomuus; tähän palataan tuonnempana tässä luvussa “muistin” kohdalla. Heikko imago voi olla tuloksena myös siitä, että paikkakunnalla on vähän asukkaita, se sijaitsee perifeerisellä alueella, sieltä puuttuu resursseja jne. Erityisesti heikon imagon muuttaminen vaatii taidokkuutta. Paikoilla voi olla vetovoimaisia piirteitä, mutta niitä ei osata käyttää, ja ilman toimivaa, voimakasta imagoa paikkakunnat jäävät varjoon.²

Paikan markkinoinnilla eli promootiolla tarkoitetaan tietoista julkisuuden käyttämistä tuotettaessa valikoituja mielikuvia paikasta tietyille kohderyhmälle. Tällöin ei ole kyse pelkästään julkisesta hallinnosta, toiminnasta tai politiikasta, vaan laajasta ideologiasta, joka eri aikoina voi

saada erityyppisiä ilmenemismuotoja. Esimerkiksi julkista rakentamista, jolla tarkoitetaan kulttuuri- tai urheilutilojen sekä julkisen kaupunkiympäristön, kuten puistojen, torien ja katutilojen, rakentamista, käytetään paikkamarkkinoinnissa. Tästä ovat kansainvälisesti tunnettuja esimerkkejä nykyisin mm. Barcelona, Bologna ja Bilbao. Paukku-projektin alussa tiesimme Glasgowin tarinan, ja sen tyyppinen ”markkinointi” oli mielessäni, kun rakensimme kulttuurikeskusta ja kerroin siitä mahdollisimman laajasti ja monessa yhteydessä.

Markkinointi on tahallista ja suunniteltua imagon rakentamista ja mielikuvien luomista, jossa pohjalla on syvimmillään paikan identiteetti, jota haluan kutsua paikan hengeksi. Mielikuvat ja kieli ovat kuitenkin osa kulttuurista koodia, joka on paitsi yhteisöllistä myös subjektiivista. Siihen liittyy siis aina tulkinta, ensin lähettäjän ja sitten vastaanottajan taholta. Paikan määrittely kartalla näyttää ensin helpolta, mutta rajaaminen voi jo muodostua hankalaksi, kun suunnitellaan toimenpiteitä. Näin on käynyt Vanhassa Paukussakin: Paikallinen yhteisö on yhtä mieltä, että Vanha Paukku on nyt hyvä kulttuurikeskus, säilyttämisen ja korjaamisen arvoinen

paikka, mutta missä ovat paikan rajat? Asemakaavassa määriteltiin miljööltään säilyväksi 1994 yritys- ja kulttuurialue, ja suuri osa vanhan tehtaan alueesta jäi entisen asemakaavan mukaisesti teollisuusalueeksi. Rajankäyntiä (vrt. sodankäynti) tehdään koko ajan, ja siitä on osoitukseen Ruokalan toistaiseksi vielä sinetöimätön kohdalo. Joidenkin mielestä Ruokala ei kuulukaan Vanhan Paukun alueeseen yhtä tärkeänä kuin mitä sen fyysisen sijainti ja historia osoittavat, vaan tekninen keskus haki rakennukselle yllättäen purku-lupaa vuonna 2000.

Markkinoinnissa käytetään paikan kielellistä reproduktiota, joka on aina artefakti tai representaatio ja perustuu esittäjänsä kielellisiin valintoihin eikä määrittele rajoja tarkkaan. Paikkakäsitykset ovat siten hyvin kulttuuri- ja mitta-kaavasidonnaisia. Markkinoinnissa käytetään myös kuvia, mutta yleensä aina yhdistettynä kielellisiin selityksiin; näin lähettäjä yrittää varmistaa viestinsä perille menoa. Kuva on artefakti ja representaatio jostakin tai tulkinta jo itsessään. Markkinoinnissa yritetään käyttää vastaanottajaan vetoavia kuvia. Yksinkertaisten esimerkiksi käytetään nauravien lasten kuvia, kun halutaan asukkaiksi lapsiperheitä. Taustalla voi tie-

Kuva 134. Spelien aikaista extempore pihasoitanta Pajakappelin edessä. Spelit ovat alunperin maakuntaa kiertävä kansanmusiikin tapahtuma, jossa kansanpelimannit tapaavat toisiaan ja astuvat yhdessä musiikin ja kulttuurin virtaan.

tysti olla jokin tunnistettavissa oleva ”paikka”, kuten Lapuan Vanha Paukku. Kun haastattelin yhteyspäällikköä (toimija V3), hän oli samoihin aikoihin suunnittelemassa näkyvää Lapuan markkinointikampanjaa, joka oli tarkoitus kohdistaa uusille asukkaille. Yritin saada selville, kuinka paljon Lapuan kaupunki on käyttänyt Vanhaa Paukkua

paikkamarkkinoinnissa. Yhteyspäällikkö korosti, että kulttuurikeskuksen markkinointi on kulttuurikeskuksen oman markkinoinnin varassa. Mahdollisille tuleville asukkaille tietysti kerrotaan, että meillä on kirjasto, mutta ei Vanhaa Paukkua tai sen kaupungin imagoon tuomia lisää mitenkään erityisesti ollut tarkoitus korostaa.³

Lapuan kaupunki on vuodesta 2003 mainostanut itseään ”Perhekoon kaupunkina” ja jopa televisiossa on näytetty asuntoalueita ja haastateltu ihmisiä, jotka ovat valinneet Lapuan asuinpaikakseen. Asukkaat puhuvat asukkaille – näin ajatellaan mielikuvien tulevan kohdalleen. Asuminen on ollut keskiössä elinkeinoelämän lisäksi kaupungin uusimmissa strategioissa, ja se näkyi useiden toimijoiden vastauksissa. Asuinympäristöä pidetään tärkeänä, haastatteluista päätellen kulttuuriympäristöä ei ilmeisesti oikein osattu mieltää asuinympäristöön kuuluvaksi.

Lapuan kaupunki on tietoisesti valinnut perusrakenteen markkinoinnin⁴ ja sitten ihmisten kautta markkinoinnin kehittäessään profiiliaan asunto- ja tonttipolitiikan kautta. Suur tapahtumien järjestäjänä kaupunki on tullut harrastaneeksi myös imago- ja vetovoimamarkkinointia. Tapahtumien kautta saadaan näkyvyyttä, mutta

Kuva 135. Tanssit elokuisena lauantaiyönä Laskeutuvan perhosen luona Vanhan Paukun Festivaaleilla 2004. Spelit ovat vaihtuneet viihdetapahtumaksi, jonne väkeä houkutellaan missikilpailuilla ja tangoprinsseillä.

jos ihmisiltä kysytään perusteita asuinpaikkakunnan valintaan, eivät suur tapahtumat tai paikat, olivatpa ne sitten kulttuuriin tai urheiluun liittyviä, nouse juuri vastauksissa esille, väitti yhteyspäällikkö.

Imagomarkkinoinnissa on kova kilpailu eurooppalaisittain: yli 100 000 kilpailevaa kuntaa! Yksi imagomarkkinoinnin tärkeimmistä päämääristä on iskevän sloganin keksiminen. Lapualla on nyt kokeiltu ”Perhekoon kaupunkia”, aiemmin mainoslauseena on ollut mm. ”Lapua – tasaasen varma”. Perhekoon kaupunkimainos on muotoiltu pesujauhepaketin malliseksi: tontit XXL, verot XS ja palvelut XL – tai jotain sinne päin. Kun samoihin aikoihin mainoskampanjan alkamisen kanssa kaupunkiin rantautui myös saksalainen kauppaketju Lidl, nimettiin tonttimarkkinointi kansan suussa nopeasti ”Lidlin pesujauhepaketiksi”. Kun markkinointia suunnataan, kannattaa yhteyspäällikkö V3:n mukaan kertoa hyvistä peruspalveluista, kuten koulu- ja terveyspalveluista. Vain joitakuita voi sitten kiinnos-

taa, että Lapualla on hyvä kirjasto. Kaupungin markkinointikampanjassa on toki käytetty kuvia Vanhasta Paukustakin, mutta V3 yhteyspäällikön puheessa Vanha Pauku kuvautuu lähinnä kirjaston niteiden määränä. Varsinaisesti yhteyspäällikkö ei katso Vanhaa Paukua tarpeelliseksi kaupungin markkinointikampanjassa: kulttuurikeskuksen tulisi itse markkinoida itseään ja tapahtumien järjestäjät markkinoivat omia juttujaan. Tietysti hän näkee Vanhan Paukun yhtenä käyntikohteena, joka mainitaan matkailuesitteissä. Hän uskookin, että paikkakunnalle tulevat matkailijat ovat juuri esitteistä saaneet tietoonsa, että Vanha Pauku voisi olla mielenkiintoinen tutustumiskohde.

Markkinoinnin erikoistuntijat varoittavat, että koska Eurooppa on kyllästetty erilaisilla mainoslauseilla, eivät kaikki sloganit toimi. Paikan imagon pitäisi Kotlerin mukaan olla validi ja sen olisi pystyttävä kommunikoimaan monella tavoin ja monien eri kanavien kautta, jotta se

voisi juurtua ja menestyä (Kotler ym. 1999, 167). ”Pesujauhepaketti” on toiminut siinä mielessä, että uusia asukkaita on saatu ja tonttikauppoja tehdään kovalla vauhdilla. Ainakin tältä näyttää nyt, kun on kulunut hieman yli kymmenen vuotta edellisestä laman pohjasta ja patruunatehtaan suunnitteluprojektin aloituksesta. ”Perheeseen kaupunki” on äärettömän altis väänneltäväksi ”vastamainonnassa”, kuten esimerkiksi yleisönosaston kirjoituksissa. Lämmin suhtautuminen perheeseen kyseenalaistuu, kun kaupunki monien muiden kuntien tavoin lakkauttaa kouluja eikä kykene järjestämään päivähoitopaikkoja. Lakkautetut koulut ovat tosin kaukana kylillä ja uudet asuntoalueet keskustan tuntumassa.

Kulttuuriasianneuvos P3 pitää nimenomaan kulttuurikeskuksen syntyä erittäin merkittävänä muutoksen aikaansaajana kaupungin kehityksessä ja positiivisessa imagon muutoksessa. Se, että kaupungin väkiluku on ollut pikkuisen noususuuntaan, vaikka maakunnasta väki on kokonaisuudessaan vähentynyt, ei ole hänen mielestään vain tehokkaan tonttimarkkinoinnin tai elinkeinopolitiikan ansioita. Tärkeänä hän näkee Lapuan uuden kulttuurisen imagon luomisen Vanhan Paukun avulla. Hänen mielestään mielikuva paikkakunnasta merkitsee yhä enemmän, kun ihmiset valitsevat asuinpaikkaansa.

”Mä itse asiassa uskon että tämä Pauku ja – ja ja tota kaikki ne toimet mitä me on kulttuurin ja vapaa-ajan saralla tehty – on yksi osaselitys siihen miksi esimerkiksi meidän väkiluku on kuitenkin pikkusen nousemassa. – Et mä ihan oikeesti uskon, että nämä tekijät on niin ku oikeesti merkittäviä selyksiä siihen, että se on niinku lähtenyt ura menemään eteenpäin, koska kyllähän ihmiset

Kuva 136. Lapuan kuvataidekoulun oppilaita arkkitehtuuri- ja kulttuuriympäristötunnilla. Kulttuuriympäristöstä voi oppia ”paikassa” elämysten kautta. Kierreporras taideluokassa johtaa ylös tehtaantorniin. Siellä oli aiemmin sammutusvesisäiliö ja sinne pääsi kiipeämään vain tikkaita myöten.

mieltiessään kodin paikkaa niin pohtii tämmösiä kysymyksiä – mull on ihan faktatietoakin siitä että kun – kun me on tässä talossa (opetusministeriö) kysytty kuntaliiton kanssa, että kun nuoret on suunnitellut sitä vahvaa maaltapakoa kaupunkiin – niin sehän on siis iso osa, kun kunnan nuoret lähtee – must se on merkittävää, että heidän paluumuutonsa keskeinen syy – sen jälkeen ett siellä nyt ois joku työpaikka – on se mikä mieli-kuva siitä kunnasta on – ” P3, kulttuuriasiainneuvos.

Kulttuuriasiainneuvos vertaa mielessään Vanhan Paukun kulttuurikeskuksen vaikutuksia siihen, että sitä ei olisikaan vaan Kiviristin koulu- lujen läheisyyteen (Sähkön pellolle) olisi raken- nettu uusi kirjasto. Hän näkee Vanhan Paukun kulttuurikeskuksella olleen jo tähän mennessä erittäin myönteinen vaikutus Lapuan imagoon.

”Et kyl mä niinkun jotenkin näen että tuota — sillä Paukulla on ollut hyvin keskeinen rooli tässä meidän imagonluomisessa – jos mä niinkun aattelen toisinpäin, että siihen Paukkuun ei olisi tän kaltaista juttua rakennettu – niin miltä se Lapuan imago sitten tällä hetkellä näyttäs – se ois hyvin vahvasti painottunu niinkun urheilu- puolen vapaa-ajan palveluiden – joka meillä on- kin ihan hyvin kunnossa – mut niinku muun kult- tuurin osalta – mä uskon, että vanhan, kulttuuri- perinnöltään vahvan alueen – on paljon vahvem- pi lataus kuin se että siihen Sähkön pellolle tai minne tahansa olis sitte rakennettu mitä tahansa – –” P3, kulttuuriasiainneuvos

Kaupunginvaltuuston puheenjohtaja koros- taa myös haastattelussaan, että Lapualla on nyt parempi kirjasto kuin olisi uudisrakennuksesta koskaan voinut tulla, ja ainakin se on ollut näky- vämpi. Kaupungin imagon hän näkee muuttu- neen, muttei yksistään kulttuurikeskuksen ansi- osta. Hän muistelee, että 1990-luvun alkupuolel- la työttömyys oli kaupungissa yli 20 % ja siksi on ymmärrettävää, että työpaikkojen aikaansaa- mista korostettiin. Hyvänä muutoksena hän nä- kee sen, että Lapuallakin osataan nyt ottaa kult- tuuri positiivisena tekijänä, eikä se enää ole lä- hes kirosana, kuten hän aiemmin sen kuvaili ol-

leen. Hän vertaa Vanhan Paukun kulttuurikes- kuksen maineen tai mainintojen julkisuudessa tuoneen kunnalle enemmän julkisuutta kuin 1930-luvun Lapuan liikkeen aika. Kulttuuri lie- nee myös neutraalimpi julkisuustekijä kuin ta- pahtumat 30-luvulla.

”Ei keriiitty tehä sopimusta – nyt meillä on to- dennäköösesi paree kirjasto, kun siitä uudesta olis tullu tai ainakin näkyvämpi – (imagosta) ”niin kyllähän se varmaan on muuttunu... kos- ka silloin oli lama aika syvällä ku yheksänkolme niin silloin oli varmasti päällimmäisenä yrittäjäjyyden taikka työpaikkojen luonti ja sitä kautta koska Lapuallakin työttömyys oli yli kaksikymmentä prosenttia. Mutta nyt tietysti ku tilanne on muuttunut ja ehkä olosuhteetkin on luonu sen että tänneki Lapualleki on että kult- tuuriki voi olla että se on niin kun arvo ja lisä- arvo kunnalle ja myös imagoarvo varsinkin kyl- lähän Paukussa on niitä on tullut enemmän ku mistään muusta sitte kolokytäluvun – –” P1, val- tuuston puheenjohtaja

Kaupunginjohtaja, kulttuuritoimenjohtaja sekä elinkeinoasiamies olivat sitä mieltä, että Vanhan Paukun kulttuurikeskusta on käytetty kaupungin markkinoinnissa nimenomaan ympä- ristönä, paikkana ja erityisesti kulttuurin paik- kana. Kaupunginjohtaja kertoo, ettei voinut etu- käteen, pitkän prosessin alussa, edes aavistaa niitä mahdollisuuksia, joita hyvin rakennettu ympä- ristö antaa myös yleisötapahtumien järjestämi- seen ja sen kaltaiseen kaupungin markkinointiin. Elinkeinoasiamies sanoo nasevasti, että kulttuu- rikeskusta on käytetty riittävästi kaupungin mark- kinoinnissa juuri siten, että se näkyy paikkana.

”Niin toinen muutos tietysti, mikä meillä on ta- pahtunut, kun tää prosessi on jatkanut niin kau- an – kun meillähän tää hanke on sinänsä kesken vieläkin – niin – en määhän aavistanut, mitä mahdollisuuksia sisältyy näihin yleisötilaisuuksii- siin, että kuinka laajoja tapahtumia sinne saa, jos ittellä on selkeä päämäärä ja jos tosissansa haluaa – että kuinka suuri vaikutus tällaisella ympäristöllä on – –” VI, kaupunginjohtaja

” – se on – se tavallaan on näkyvä siinä (kaupungin markkinoinnissa) yhtenä tällaisena sanotaan niin kun paikkana” V4, elinkeinoasiamies

Valtuuston puheenjohtaja uskoo Vanhan Paucun alueen kiinnostavuuteen ja käyttökelpoisuuteen kaupungin markkinoinnissa. Kun ihmiset miettivät asumaan asettumista, on paikkakunnan tunnettuudella suuri merkitys. Joillain paikkakunnilla on positiivinen imago vanhastaan tai niillä on runsaasti materiaalisia imagoresursseja, joista Topi-Antti Äikäs puhuu ja joita sivusin luvussa 5. Tällaisia paikkoja ovat Euroopassa esimerkiksi Hannover, Venetsia, Geneve, Salzburg, Praha tai Tukholma. Vaikka nämä kaupungit eivät tarvitse imagon muutosta, on niillä haasteena saada positiiviset seikat esille ja toimittaa ne entistä tehokkaammin kohderyhmille. Liike-elämä suuntaa mielellään paikkoihin, joilla on positiivinen imago. Näkemykseni mukaan Lapualla vanhan patruunatehtaan alueessa oli selvästi olemassa positiivisia imagoresursseja, ja niitä on osattu hyödyntää.

Paikkakuntien promootiossa (Kotler ym. 1999, 125-158; kts.myös luku 5.2 Paikka) on lähtökohtana, että paikkakunnan on tultava tunnetuksi persoonallisuutena, pysyvänä ympäristönä, palvelujen tuottajana sekä viihteenä ja virkistykseenä. Kaikkia näitä paikkaa ilmentäviä markkinointitapoja Lapua on kokeillut. ”Paikkaa pysyvänä ympäristönä” yritettiin toteuttaa 1990-luvulla osana kaupungin fyysistä suunnittelua, vaikka kaikkea ei olekaan käytetty markkinoinnissa. Kaupungissa on julkisia tiloja, puistoja ja toreja. Viime vuosina on voitu toteuttaa jokirantapuistoja, joita maanomistus pitkään hankaloitti. Kaksi vuosikymmentä kaavassa ollut kevyen liikenteen silta, nimeltään Laurilan silta, saatiin korkeatasoisesti suunnitelluksi ja rakennetuksi vuosituhatosen vaihteessa. Kaupunki näkee itsensä kuitenkin erityisesti palvelujen tuottajana ja ilmoittaa, että perusinfrastruktuuri on ja se myös pidetään kunnossa. Paikka on tiedostettu myös ”viihteenä ja virkistykseenä”, ja kaupunki on ilmoittanut strategioissaan keskittyvänsä viihtyvyyteen ja erikoisesti suur tapahtumien järjestämiseen. Vetovoimatekijöitä on kehitetty entisten lisäksi. Suuria panostuksia vaati mm. aikoinaan 1970-luvulla uimahallin rakentaminen (ja 1990-luvulla sen korjaaminen virkistysuimalaksi). 1980-luvulla oli muodikasta rakentaa laskettelurinne ainoalle tasaisesta lakeudesta kohoavalle mäelle eli Simpsiönvuorelle. 1990-luvun suurin satsaus eli kirjasto muuttui kulttuurikeskuksen rakentamiseksi Vanhaan Paukuun. Siitä kehkey-

Kuva 137. Laurilan silta johtaa kevyen liikenteen Lapuanjoen ylitse Kauppakadulta Yläasteen puolelle. Tärkein yhteyden toteuttaminen kesti vuosikymmeniä. Silta ja siihen liittyvä Pyhälahden aukio olivat merkittävä panostus kaupunkiarkkitehtuuriin 1990-luvun lopulla, aukion ja sillan suunnitteli Arkkitehti toimisto Harris-Kjisik.

tyi suurtapahtumapaikka, joka yhdistää viihteen ja kulttuurin.

Kun kulttuuri- tai muita tapahtumia järjestetään, tulee siinä samalla *paikka* näkyviin, mutta kaupungin strategioihin ei ole kirjattu kaupunkiympäristön parantamista tai rakennetun kulttuuriympäristön vaalimista, eikä kaiken jälkeen, mitä Vanhaan Paukkuun on sijoitettu, ”kulttuuriympäristö” kokonaisuutena näytä kuitenkaan olevan turvattu. Paikkakunta tarvitsee esteettistä laatua ja hyvää kaupunkidesignia, paikalla pitää olla persoonallisuutta, sanoo paikkamarkkinoinnin opas. Tätä kaikkea Lapualla ja erityisesti Vanhassa Paukussa on, mutta onko se tunnistettua ja arvostetaanko sitä?

”Ei mut se on hyvin merkittävää sillä tavalla että meillähän on näitä matkailutuotteita: – osana – ja sit se on kun nää ryhmät nyt käy niin tuota – lähes poikkeuksetta ne haluu tutustuun Vanhaan Paukkuun ja miettii ett mistä ne on saanu tietää – niin ne henkilöt on saanu tietää just vastaavista prosareista ja lähteistä ett sillä tavalla ja sitä on todella paljon hyödynnety ja käytetty ja koska kaupunki tarvitsee jonkun kohteen, jota ihmiset tulee tänne katsomaan, jotta ne sitten menis kaupungille myöskin ruokailemaan, mahdollisesti majoittuu ja näin eli tää on ollu minus-ta meidän yrittäjillekin erittäin tervetullut. Ja sit kun täs on vaihtuvat näyttelyt, voi mennä aina uudestaan ja uudestaan. Jos siell ois aina sama niin se ehkä ei vetäskään sillä tavalla. Ehkä niitä pitäis olla enemmän ja jotain pieniä juttuja. – – Se siinä ehkä onkin ett ne ei o markkinoinu – ett kaikkee pitää miettii ett jos me halutaan väkeä kaupunkiin – . Näin. Tosiaan mä näen, ett tää on aika paljon kulttuuritoimen johtajan tehtävänä miettii tän Vanhan Paukun markkinointia – . ” V3, yhteyspäällikkö

Haastattelutilanteessa niiden ihmisten, jotka virkansa puolesta ovat eniten vastuussa kaupungin markkinoinnista yrittäjille, tuleville asukkaille tai yleensä matkailijoille, oli vaikeinta nähdä Vanhaa Paukkua varsinaisena markkinoinnin voi-

mana. Elinkeinoasiamies oli myös sitä mieltä, että tapahtumamarkkinointi kuuluu tapahtumien järjestäjille. Kun yritin kysellä kuinka Vanha Pauku näkyy kaupungin markkinoinnissa, näki yhteyspäällikkö sen mukavana tutustumiskohteena, muttei oikeastaan sellaisena vetovoimatekijänä, jota kansainväliset kokemukset paikan markkinoinnista ja kulttuuripaikoista edellyttävät.

8.3 Identiteetti ja kansanluonne

Paikan identiteettiin kuuluvat Relphin määrittelyn mukaan puitteet, toiminnot ja merkitykset. Identiteetti on näin kulttuurinen käsite ja ”paikan identiteetti” teoreettinen selittämistapa, jolla fyysiseen paikkaan tai tapahtumiin liitetään tiettyjä ihmiselle kulttuurisesti tärkeitä merkityksiä. Paikan identiteetti ei kuitenkaan ole jotain, minkä ”paikka” subjektina omistaa, vaikka se sille kuuluukin. Paikan identiteetti on tietyn ihmisjoukon käsitys paikasta, mutta ei välttämättä diskurssin muotoon puettu. Stuart Hall selittää identiteetin kielen tavoin rakentuvaksi kulttuuriseksi käsitteeksi. Kansakuntien tai ryhmien kertomuksissa identiteetti kuvaa ihmisryhmän käsitystä itsestään, alueestaan ja paikoistaan. Nämä kertomukset rakentavat ja kantavat osaltaan ihmisten käsitystä itsestään ryhmänä, heimona tai kansana ja liittävät heidät samalla paikkoihin ja alueisiin. En löytänyt haastatteluaineistostani esimerkkiä identiteetti-sanan esiintulosta. Toimijat eivät puhuneet paikan identiteetistä, mutta eivät omasta tai yleensäkin ihmisten identiteetistä.

Haastatteluissa tuli kuitenkin esille joitain seikkoja, joita voitaisiin selittää paikkaan tai alueeseen liitettyllä identiteetillä. Tosin haastateltavieni käyttämä diskurssi ei ollut ”identiteetti”,

vaan asia tuli esille niin sanotun kansanluonteen muodossa. Haastatteluissa väitettiin, että kansanluonteella tai oikeammin sillä kulttuurisella tai kuvitteellisella kansanluonteella, johon ihmiset identifioivat itsensä, oli ollut merkitystä tutkitavan Paukku-projektin alkuvaiheessa.

Lapualaiset ovat eteläpohjalaisia. Eteläpohjalaiset pitivät itseään erikoislaatuisina, pelotta ja joskus uhkarohkeastikin toimeen tarttuvina. Kaupunginjohtaja puhui siitä, kuinka on ikään kuin ”tekemisen pakkoa ja sellaisen väylän hakemista, jolla voidaan toimia, jos muut on tukossa”. Aika paljon Etelä-Pohjanmaalla puhutaan myös kateudesta, joka aikaansaa kilpailua ja yrittämistä. Pohjalainen pystyy selittämään negatiiviseksi koetun kateudenkin positiiviseksi voimavaraksi, joka pistää asiat liikkeelle. Sanotaan, että aluksi yksi takoi auroja, hetken päästä naapuri ja sitten sen naapuri alkoivat tehdä samaa. Ja niin syntyi kuuluisa eteläpohjalainen pienyrittäjyys. Joskus kateus kuitenkin kääntyy estäväksi tekijäksi. Silloin kuulemma puhutaankin ”savolaisesta” kateudesta.

” Jos- no onhan se jos – liikkeelle panevaa voimaa – kyllä mäkin joskus muinaisuudessa sanoin, että kateus on eteläpohjalaisten valtava tuommonen käyntivoima – mutta tuota – kyllä se voi myöskin olla savolaisista kateutta, jolloinka se estää kaiken – niin kuin tässä, että se esti tämän hankkeen (tark. kesällä 2001 kaatunutta ravintolahanketta, joka oli suunnitteilla Vanhan Paukun Makasiiniin) mutta – sinänsä se nyt on menossa eteenpäin tässä päätöksentekovaiheessa – siellä on nimeämättömiä yritystiloja, ei ole sanottu, kuka sinne tulee eikä sitä tiedäkään.” VI, kaupunginjohtaja.

Toinen negatiiviseksi muualla mielletty eteläpohjalaisuuden ja erityisesti lapualaisuuden piirre taitaa olla jonkinlainen suuruudenhulluus tai uhoamisen halu. Kaupunginjohtaja haki historiasta vertailukohtia sille, kuinka isoihin asioihin pelkäämättä ja innolla tartutaan, mutta jos-

kus pienemmät asiat eivät etenekään niin kuin olisi ennalta arveltu. Hän vertasi Vanhan Paukun suunnitteluprosessin alkua eli esisuunnitteluvaihetta ja kesällä 2002 käynnissä ollutta päätöksentekoa, joka koski taidemuseon rakentamista. Koko alueesta ja sen kehittämisestä päättäminen vuoden 1994 alussa oli kaupunginjohtajasta sujunut jouhevammin kuin nyt tästä pienemmästä hankkeesta päättäminen.⁵

Kaupunginjohtaja näki tietynlaisen suuruudenhulluuden kantavana voimana, joka antaa helpommin rohkeutta tosi suuriin hankkeisiin. Myös kulttuuritoimenjohtajan kanssa puhuttaessa sama kansanluonteen piirre tuli esille.

”Kaupungin kokoon nähden se ei tietenkään niin hirveä ole, mutta kuitenkin iso hanke (Taidemuseo). Kyllä mullakin se – että tämmöinen prosessi pysyy elävänä – että siinä on jotakin uutta koko ajan – musta se on aika tärkeä asia – sen takia mä sanon, ettei sen tarvis koskaan päättyäkään.

Johonkin asiaan kun innostutaan – se tuli vaan mulla mieleen, kun lukee tuota Lapuan historiaa, kun siellä puhutaan tämän talon rakentamisesta silloin kaksikytluvun alussa (Kaupungintalo 1924, arkkitehti Matti Visanti, kirj. lisähuomautus) ja sit kolokytluvulla ne urut (Suomen suurimmat urut., kirj.lisähuomautus). Niin vaikka niihin sisältyy osittain tämmöistä tarinaa, joka ei todennäköisesti aivan oo totta mutta – kyllä se idea on totta, että kun on jotakin riittävän suurta niin siten siihen innostutahan. Ja tää on kuitenkin – huumorin kautta – ainakin puolittotta että lapualaisuuteen sisältyy tämmönen suurellisuuden, näyttävyuden tavoittelu. Se – – halutaan herättää huomiota. Lieneekö sukulaissielua jollekin – tietysti jollekin häiriköinnille...” VI, kaupunginjohtaja

Lapualaisella kansanluonteella kulttuurisesti tulkittuna on merkitystä johtamisessa ja päätöksenteon valmistelussa, mutta en pidä sitä kaikkein olennaisimpana asiana Vanhan Paukun prosesseissa. Kiinnostavaa oli, kuinka keskenään vastakohtaisia perusteluja kaupunginjohtaja ja kulttuuritoimenjohtaja käyttivät kuvaillessaan ”tahdon läpi saamista”. Kulttuuritoimenjohtaja

syntyjään lapualaisena puhui siitä, kuinka asioita ei kuitenkaan saa läpi pelkällä uholla, vaan pitää osata luovia ja neuvotella. Muualta Etelä-Pohjanmaalta kotoisin oleva kaupunginjohtaja taas kuvaili, kuinka vaikka pöydälle hypitään, jos ei muuten asiat suju. Oletin kyseessä olevan vertauskuvallisen ilmaisun, mutta kahden vuosikymmenen kokemuksella ko. maakunnasta en kuitenkaan ole enää varma pöydälle hyppäämisestä pelkkänä metaforana.

”Ei ne mene lävitte täällä semmoset – pitää olla taktikko koko ajan niin siis, jos siis kaikkea et saa, jos haluat saada enemmän niin kannattaa antaa sille toisellekin mielipiteelle tilaa.” V2, kulttuuritoimenjohtaja.

”Joku joka haluaa herättää huomiota niin, jos ei mua muuten kuunnella niin määhän hypin pöydälle.” V1, kaupunginjohtaja.

Haastateltavien mukaan kaikki suuri toteutu päätöksenteossa helpommin kuin jokin tavallinen. Toimija P2, kaupunginhallituksen jäsen kertoo asuneensa Lapualla kolme vuosikymmentä ja arvostavansa lapualaisten suoraselkäisyyttä ja kansanluonteen vahvuuksia. Hän kuitenkin kaipaa enemmän suvaitsevaisuutta ihmisten kesken. Eteläpohjalaiset itse aloittavat kansanluonteen vahvuuden kuvauksen nuijasodasta ja päätyvät lapuanliikkeeseen ja Mäntsälän kapinaan. Muualta tullut kaipaisi ymmärrystä rauhallisemmillekin mielipiteille.

”Totta kai meidän pitää – täällähän on ollut vahvoja ihmisiä – tähän on vahva kaupunki – ja täällä on ollut vahvoja ihmisiä, ihmiset on täällä ollut omaa mielipidettänsä – ja ne on rohkeesti puolustanut omaa mielipidettään ja lähteneet vaikka mihinkä asti niitten asioiden kanssa – kyllähän Lapuassa on oma vahvuutensa – kuitenkin – puolustaa ja – ehkä siinä vois olla että ymmärrystä enemmän toistakin kohtaa vois sitten olla!” P2, kaupunginhallituksen jäsen

Se, mitä eri puolella Suomea sanotaan erityiseksi maakunnalliseksi kansanluonteeksi, saattaa kuulostaa hyvinkin samalta. Voimakasta tah-

Kuva 138. Spelivieraita Vanhassa Paukussa.

toa löytyy muualtakin kuin Etelä-Pohjanmaalta. Selittävänä tekijänä ei uho muuten toimi, mutta ajattelen, että siitä saatiin innostusta, kun heikosta jamasta (lamasta) piti selvitä.

Tietty impulsiivisuus ja sitkeys tai itsepäisyys ovat yleensä eteläpohjalaisuuden kuvauksissa esillä. Professori Heikki Ylikangas on tutkinut maakunnan historiaa laajasti ja luonnehtii kansanluonnetta Etelä-Pohjanmaan historiassa mm. seuraavasti (kyse tässä on puukkojunkkareista):

”Jos ja kun sen enempää viina kuin järjestysolotkaan eivät selitä puukkojunkkariaikakauden esiintymistä, niin mikä sitten selittää? Tällä kohdin on aiheellista lähteä liikkeelle Etelä-Pohjanmaan ominaisuudesta, siitä henkisestä ilmastosta, joka seudulla vallitsi. Se on todellakin mahdollista. Asianlaita on nimittäin niin, että juuri samaan aikaan, kun väkivaltainen kehitys Etelä-Pohjanmaalla pääsi vahvaan alkuun, historialliisiin lähteisiin ilmaantuivat ensimmäiset luonneh-

dinnat eteläpohjalaisista muista suomalaisista poikkeavana väkenä. Aikalaiset käyttivät pohjalaisesta poikkeavasta ominaislaadusta nimitystä 'kansanluonne'.” (Ylikangas 1987, 724)

Samassa yhteydessä Ylikangas siteeraa 1800-luvulla eläneiden, puukkojunkkareiden aikalaisien, maaherrojen ja nimismiesten (hallintovallan eli ”toisten”) kuvauksia mm. seuraavasti:

”Kansanluonne on yleensä varsin kiivas ja taipuvainen riippumattomuuteen...” ja sitten: ”Kansa on yleisesti siivoa, mutta hieman ylpeää ja tylyä eikä salli mielellään itseään sorrettavan...”

”Kansa on pikemminkin pöyhkeää kuin nöyrää, enemmän rehellistä kuin petollista...”

”Rohkeus ja taipumaton mieli ovat ne ominaisuudet, jotka leimaavat pohjalaisia suhteessa heidän rauhallisemmin ajatteleviin ja nöyrempiin naapureihinsa Hämeessä.” (Ylikangas 1987, 724)

Vielä Heikki Ylikangas kertoo tarkkailijan kirjoittaneen pohjalaisista 1800-luvun alussa mm. seuraavaa:

” – että pohjalaiset huomattavasti eroavat muista suomalaisista, eivät tosin niinkään paljon korkeamman teollisuutensa, vaan pikemminkin tietyn energisyytensä ja ylpeytensä puolesta, on usein tehty huomio, jonka oikeaan osuvuuden voi miltei ensi astumalta tähän maahan havaita vahvistetuksi.” (Ylikangas 1987, 725⁶)

Kuvauksessa ei korosteta verenperintöä, vaan kerrotaan tervanpolton loputtomasta uurastuksesta ja naisten työvoimasta maataloudessa. Lisäksi suurena erottavana tekijänä muista kansanosista pidetään sotia, jotka nuijasodasta lähtien aina isoonvihaan asti ovat koetelleet maakuntaa. Kuvaus on kirjoitettu kymmenen vuotta Suomen sodan jälkeen. Sen taistelupaikkoja on pitkin Etelä-Pohjanmaata, niin myös Lapualla.

Nykyisin on vaikea sanoa, onko kansanluonetta muuten enää olemassa, mutta kun eteläpohjalaiset itse kuvailevat itseään, he saattavat toistaa kulttuurin mukana oppimaansa kuvausta. Ulkopuolelta, muualta tulleet saattavat havaita, että osa tästä puheesta kuvaa todellista käyttäytymistä ja osa on ”maailman rakentamista puhumalla” oman itsensä näköiseksi.

Paikalliset identiteetit muuttuvat siinä kuin kansallisetkin. Samoin kuin voidaan sanoa, että kansallinen kulttuuri on diskurssi eli tapa rakentaa merkityksiä, voidaan myös sanoa, että kansallinen identiteetti on eräänlaisen diskurssin kuva tai heijastuma. Kansalliset kulttuurit tuottavat merkityksiä (Hall 1999, 45–56) ja rakentavat identiteettejä, joihin voimme samaistua. Näin

Kuva 139. Seminaari lapuanliikkeestä vuonna 2001 Alajoki-salissa. Esitelmöitsijänä oli professori Juha Siltala (kolmas vasemmalta edessä) ja hän veti salin ääriään myöten täyteen. Samana iltana Lapuan Harrastajänäyttelijät esittivät Arvo Salon Lapualaisopperan vihdoinkin Lapualla.

on varmaan tapahtunut näissä eteläpohjalaisuuden tai savolaisuudenkin ”kuvisa”. Kansallinen identiteetti on ikään kuin kuvitteellinen yhteisö. Maakunnallinen tai vanhastaan heimoihin liitetty kuvitteellinen yhteisö on olemassa, ja niin myös kuva paikkakunnan identiteetistä. Maakuntajako meni alueellisen hallinnon uudistuksessa 1990-luvulla uusiksi, ja Etelä-Pohjanmaa on työstänyt ja tutkinut omaa uutta maakuntaidentiteettiään monissa projekteissa ja ohjelmissa. Kansanluonne tuskin on muuttunut merkittävästi viime vuosikymmenen aikana tai hallinnonuudistuksen mukana, mutta identiteettiin liittyvä puhe ja sen mukaiset diskurssit muovaavat sitäkin yhä enemmän itsensä näköiseksi.

Paikallisesti maakunnan eri puolilla ei lie ne suuria eroja kansanluonteessa, mutta maailmaa ja identiteettejä rakennetaan puhumalla. Identiteetti voidaan selittää maisemakokemuksen tai paikkakokemuksen mukana rakentuvaksi ainakin silloin, kun sitä diskursiivisesti, puhumalla rakennetaan. Voin soveltaa ajatuksiini paikallisen identiteetin muutoksesta Hallin esitystä kansallisista identiteeteistä ja siitä, millä tavoin globalisaation vaikutukset ulottuvat paikallisen kulttuurin tasolle. Globalisaatio vaikutti Lapualla siihen, että Vanha Paukku tuli mahdolliseksi toteuttaa, koska taloudelliset suhdanteet ja kehitys vaikuttivat tehtaaseen ja sen toimintaan. Kulttuurikäyttö julkisena tilana toi Vanhan Paukun enemmän ihmisten, tavallisten lapualaisten tietoisuuteen ja kokemuksen piiriin. Näin se on saanut mahdollisuuden vaikuttaa paikallisten sielunmaisemaan, jossa syvimpänä asuneet ilmeisesti kuitenkin avara peltolakeus ja talonpoikaistalojen rivistö.

8.4 Paikan kokemus

Haastatteluissa toimijat kuvasivat vanhan patruunatehtaan alueen merkityksen selkiytyneen heille prosessin kuluessa, ja erityisen tärkeä käännekohta oli paikalla käynti. Suunnittelijalle ja kaavoittajalle niin sanottu ”maastossa käyminen” on itsestään selvä työhön kuuluva vaihe, mutta paikkaan tutustuminen henkilökohtaisen kokemuksen kautta vaikutti olevan todella tärkeää myös päätöksentekijöille. Aineistosta nousi esiin lausumia kokemuksista ja elämyksistä. Toimijoiden puheessa varsinainen *kokemus paikasta* tuli esiin enemmän kuin paikkaan liitetyt symboliset merkitykset. Paikan kokemuksellinen selitystapa liittyy tässä diskursiivisesti paikkadiskurssiin, mutta tulkintakehyksessä on mukana fenomenologinen paikan ymmärtäminen, koska minulle *paikka on kokemuksen konstruoima merkityksen keskus* (vrt. Tuan 1975, 151). Kaikki tapahtuu jossain tilassa ja eletty ja eksistentiaalinen tila on merkittävä paikan ymmärtämiselle. Paikkaa on vaikea erottaa sen käsitteellisestä ja kokemuksellisesta yhteydestä.

Ensimmäinen kokemus Vanhan Paukun alueesta monilla oli oikeastaan ”kokematon kokemus” eli se, että se oli suljettu alue, jonne eivät ulkopuoliset päässeet. Esimerkiksi toimija P 2, kaupunginhallituksen jäsen, muisteli ajatellessa jo ennen projektin käynnistämistä Paukun aluetta sopivampana kuin uusi kirjasto. Hän kuvaili tehdasaluetta ”mahtavana paikkana”, joka oli kiehtova ja salaperäinen, koska se oli ollut suljettu ja ulkopuolisilta kielletty paikka.

”Niin kyllä mä muistan tämän siinä vaiheessa kun kirjastoa alettiin – mä varmaan puhuin valtuustossakin – oisko ollu peräti ensimmäisiä puheenvuoroja, kun puhuin siitä – sitä uutta kirjastoa suunniteltiin, sehän oli hirveän kallis se

suunnittelu jo – sitten tuli tää mahdollisuus, että sitä kirjastoa ruvettaisiin tekemään tänne – mietittiin, että mitä tänne tälle alueelle tehdään – että kirjasto voiskin tulla sinne – ja kyl mä muistan itte, että mä oisin ollut kauheen innostunut siitä asiasta – että hyvä – meillä on tommonen ympäristö tuolla, että sehän on hirveen hieno asia – ettei tarvitse rakentaa jotakin uutta kolossia tonne johonkin, joka ei ehkä sovikkaan Lapuan ympäristöön – tai en tiedä oisko sopinut tai ei, mutta jotenkin musta tuntuu, että semmoinen mahtava paikka, jonne ei oo aikasemmin etes päässy – portit on ollu kiinni eikä sinne oo kukaan päässy sisään etes kattomaan –.” P 2, kaupunginhallituksen jäsen

Tässä muistelussa on merkille pantavaa se, että toimija kuvailee, kuinka alueelle ei kukaan ollut päässyt, mutta kuitenkin tiedettiin, että se olisi mahtava paikka ja ympäristö. Tietenkin oli olemassa tietoja teollisuusalueiden uusista käytöistä, muun muassa Forssassa. Tampereellakin oli jo jotain pientä, vaikka suuret kohteet eivät siellä vielä olleet toteutuneet, ja kaupunki muistettiin enemmänkin puretuista teollisuuskohteistaan. Tämän hetkiset mielikuvat ympäristön laadusta ja alueen rakennusten sopivuudesta kaupunkikuvaan saattavat värittää muistelua positiivisempaan suuntaan. Haastateltava tulee ehkä huomaamattaan ottaneeksi kantaa vanhan ympäristön puolesta ja uutta arkkitehtuuria vastaan.

Se mikä on jo olemassa, voidaan havaita ja kokea, mutta sellaisen ympäristön näkeminen, josta on vasta olemassa suunnittelijan luoma representaatio kuvina, on vaikeampaa. ”Paikan kokemus” eli paikalla käyminen on välttämätöntä missä tahansa suunnittelussa mutta vahvistaa käsityksiä myös päätöksentekoprosessissa.

Myös toimija P4 korosti Paukun alueen olleen erittäin kiinnostava juuri sen vuoksi, että sinne ei kukaan aiemmin päässyt. Hän puhuu jopa ”meidän omasta Berliinin muurista”.

– mutta sillon, ku mä oon sielä käyny, siellä tekovaiheen aikana, niin tää, se on joku osa oli valmis, ku mä oon sielä käyny niin sillon mä vasta tajusin, että ja sekin vielä, notta että mitä varten se niin ku kiinnostaa: se on se aita, mikä on ollut ympärillä elikkä se on ollu oma tuota Berliinin muuri – suljettu – elikkä ei o tiedetty mikä se on ollut.” P4, harrastajanäyttelijä.

Paikka tulee mielenkiintoiseksi, kun se on aidan takana. Tämä puolustaa tehtaan vanhan aidan säilyttämistä, vaikka sitä on vaadittu poistettavaksi. Paukun aita on sinänsä historiallisen muistomerkin osa, mutta symbolisestikin sillä on oma merkityksensä ”sisäpuolen ja ulkopuolen” erottajana. Sisä- ja ulkopuolisuuden kokemukselta Edvard Relph sanoo, että sisäpuolella olija

Kuva 140. Ensimmäisellä käynnillä 1986 patruunatehtaan alue vaikutti aika sekavalta alueen tulevasta suunnittelijasta (joka tosin ei vielä tiennyt työhön joutuvansa). Pintakäsittelylaitos (rakennus n:o 7), joka on arkkitehti Onni Tarjanteen käsialaa, teki vahvimman vaikutuksen kauniine, klassistisine päätyineen. Kun se lokakuussa 2006 avautuu Taidemuseona, jonka arkkitehti Juha Leiviskä on signeerannut, se varmasti on taas alueen kaunein rakennus.

tietää paikkansa. Mutta eikö sama päde ulkopuolella olevaankin, ainakin hän tietää *minkä* ulkopuolella on (luku 5: Relph). Portit, aidat ja muurit samoin kuin Mircea Eliaden mukaan myös kynnykset ovat tärkeitä rajakohtia, jotta pystymme tiedostamaan paikan, jossa olemme.

Mutta vaikka aita on jakanut kaupunkilaiset niihin, jotka pääsivät sisälle eli paukkulaisiin ja toisiin, jotka jäivät ulkopuolelle, toimijat sanovat, ettei kahtiajakoa muuten ollut. Tämä voi liittyä siihen, että pitäjä (myöhemmin kauppala, siten kaupunki) oli jo ollut olemassa vuosisatoja, mutta tehdas tuli sinne vasta 1920-luvulla. Tehtaan ja väestön historia on toisenlainen kuin sellaisilla paikkakunnilla, joissa taajama on rakentunut tehtaan ympärille. Lapualla tehtaaseen mentiin työhön myös maataloista, ei vain mäkituvista. Kerrotaanhan ase- ja panostehtaan sijoittamis päätökseen aikanaan vaikuttaneen turvallisen sijainnin lisäksi senkin, että alueella olisi tarjolla ”luotettavaa työvoimaa”. Tällä ilmeisesti tarkoitettiin, ettei vallankumouksellista tai sabotaasihenkeä ollut.⁷

“ – minulle siinä oli semmonen tunne – voi olla että se oli mun kuvitelmaa- että paukku oli ”toisten”, se työläisten, ja sitten – “ haastattelijan puhetta

” – niin mahdollisesti kyllä, mutta Lapualta – kato ku aatellaan – ku paukku oli toiminnassa, niin tästä ku aatellaan, tästä Haapakoskelle – niin kato maaseutua täysin, niin siellä kulki tie mustanaan ihmisiä paukus töisä.” P1, valtuuston puheenjohtaja

Tutkimukseni kohde ei kuitenkaan ollut tehtaan työväestön ja muiden paikkakunnalla asuvien suhde, joten en ryhdy tekemään syvällisiä johtopäätöksiä muutaman asiaa sivuavan haastatteluosuuden perusteella. Haastateltavani puhuivat omasta kokemuksestaan, eikä heistä kukaan ollut käynyt tehtaassa töissä. Eräät heistä olivat lyhyesti joskus päässeet porttien sisäpuolelle kä-

väisemään. Saattaa olla, että heillä on asiasta yhtenäisempi kuva kuin niillä, jotka kulkivat portista joka päivä sisään. Työssäkäynti tehtaassa ei kaikille kuitenkaan ollut pysyvä valinta. Muistan joskus ihmetelleeni, kuinka moni aivan eri yhteydessä ja ammatissa tapaamani lapualainen on muistellut ajanjaksoa, jolloin hänkin jonkin aikaa kävi Paukussa töissä.

Juuri kukaan ei haastatteluissa verrannut toimivan tehtaan paikan tuntua nykytilan kokemukseen, mutta niitäkin kommentteja olen kuullut muissa yhteyksissä entisiltä tehtaan työntekijöiltä. P4 muisteli käyneensä tehtaalla ja pystyi vertaamaan sitä kokemustaan nykytilaan. Hän sanoi ”tehtaan tunnun” tai Paukun olemuksen

Kuva 141. Kurkistus Alajoki-salin takaosassa olevasta parvekkeen ovesta kohti pintakäsittelylaitosta. Lyijylankaosasto, vanhin alueen rakennuksista peilautuu lasista.

olevan jäljellä, vaikkei koneita ja toimintaa enää olekaan.

”Eli tuota suljettu elikkä ei o tiedetty, mikä mitä se on ollu, mitä se on pitäny sisällään – mä oon yhden vessanpötin sillon ku sieltä on niin ku viimeisinä aikoonä käyny ostamassa kymmenellä markalla ja päässy sen portinvartijan ohitte sanomalla, että mitä varte mä meen ja mulla oli joku- joka sen myi. Niin se kiinnostus varmaan tänä päivänä on siitä, että mitä se oli se Paukku, että kuinka isoo mahtava työpaikka se loppujen lopuks on ollut, niin ku paljonha siellä oli ihmisiä, mutta se on ollu aika tivas työyhteisö... niin että nyt ku, siellähän oli joku osa valamis, niin mulle rupes aukeemaan se asia, että hetkinen, tämä onkin Paukku edelleen – mutta se on niin kuin taitten tehty niin ku toisenlaisen käyttöön. – – Mun mielestä se on niin kuin aistittavissa siellä sisällä, vaikkei siellä niitä värkkiä ookkaa enää jäljellä –” P 4, harrastajanäytelijä.

Myös P3 muisteli ensimmäistä käyntiään suljetulla alueella vaikuttavaksi, vaikka tehdas ei siellä enää toiminutkaan. Tehdas oli melko pi-

meä ja kylmä tila, ja siellä saattoi aistia tulossa olevan valtavan työmäärän, kun sitä alettiin muuttaa uuteen käyttöön, ihmisiä sisäänsä kutsuvaksi kirjastoksi.

”Käytiin niissä rasvasissa halleissa ja mitä oli – siellä kierrettiin lautakunnan väki – se oli niin ku se eka kokemus mä en ollut koskaan siel sisällä käynyt – niin kyllä silloin tietenkin aisti – kun ruvettiin puhumaan tästä kaikesta – että tää vaatii niinku vielä pitkällistä työtä ja prosessointia – – ” P3, kulttuuriasiaainneuvos

Paikan kokemus on ollut merkittävä, ja kaikilla aisteilla on tehty havaintoja. Työn äänet olivat poissa, mutta hallien hämäryys, miksei myös kosteus ja likaisuus, rasvaisuus ja rasvan haju ovat monella mielessä. Muistan, kuinka huolissaan oltiin siitä, kuinka tehtaalla leijuva, siellä val-

Kuva 142. Naisia töissä ketjutehtaalla 1953. Esiliinan nauhat kauniisti solmittuna istuvat hennot naiset jykkevien koneiden äärellä. Kuva on isokokoisena (1850x1400 mm) esillä Patruunatehtaan museossa.

mistettuihin ketjuihin käytetyn kasviöljyn haju saataisiin sieltä pois. Rasvakuoppa tyhjennettiin, mutta hienoinen öljyn tuoksu on edelleenkin havaittavissa Ison Prässin kahvilassa siellä seisovan koneen äärellä. Kuinka usein olenkaan nyt myöhemmin kulttuurikeskuksessa kuullut, että Ison Prässin kahvila on jännittävin ja elämyksellisin paikka koko rakennuksessa: siellähän on aito tehtaan kone ja tunnelma tuoksuineen jäljellä.⁸

Ensimmäiset käynnit tehdasrakennuksessa eivät kuitenkaan kaikille muodostuneet innoituksen lähteiksi. Kirjaston työntekijät eivät innostuneet heti, kun esittelimme heille kesällä 1994 uusien työtilojen suunnitelmia ”paikan päällä” eli hämärässä tehdassalissa, josta tuli myöhemmin kirjasto. Heille ensimmäinen miellyttävä elämys oli saapuminen korjattuun, mutta vielä tyhjään kirjastohalliin elokuussa 1997. Ihastus kauriinseen tyhjään tilaan oli niin voimakas, että eräs kirjastonhoitajista sanoi koko kirjaston menevän pilalle, kun kirjastohyllyjä ryhdyttiin asentamaan paikoilleen. Kirjaston kannalta kirjahyllyt ovat tietysti oleellinen asia, mutta ne näyttivät aluksi rikkovan ja pimentävän koko tilan. Seuraavalla viikolla, kun erikoissuunnittelun mukaiset hyllyvalaisimet asennettiin paikoilleen, palautui tehtaan tilan tuntu ja kokemus entisestä paikasta.

”Estetiikka pitää taideteosta tietynä kohteena, nimenomaan laajassa mielessä ymmärretyin aistimisen, ’aisthesis’, kohteena. Tätä aistimusta kutsutaan nykyään elämykselliseksi kokemiseksi (das Erleben)” (Heidegger 1995, 83)

Myös esteettisestä⁹ kokemuksesta puhuttiin haastatteluissa. Oma pohdintani siitä pohjautuu Heideggeriin, joka kirjoittaa teoksensa Taideteoksen alkuperä jälkisanoina estetiikasta ymmärretyin aistimisena. Heideggerin mielestä tavan, jolla ihminen kokee taiteen, on määrä antaa tietoa taiteen olemuksesta. Elämys on näin määräävä lähde sekä taidenautinnolle että myös tai-

Kuva 143. Ison Prässin kahvilassa on erittäin intensiivinen paikan tuntu, onhan siellä säilynyt tehtaan ominaisuuksikin.

teen luomiselle. Kaikki on elämystä. Heidegger haluaa kuitenkin ylittää taideteoksen aistimisen kohteena pitämisen osoittamalla, että taide on erityisen tärkeä olemisen totuuden tapahtumisen muoto ja päätyy pohtimaan sitä, että kenties elämys on kuitenkin se elementti, jossa taide kuolee?

Esteettistä kokemusta voi lähestyä myös havaitsemisen näkökulmasta. Havaitseminen ja esteettinen kokemus ovat niin läheisessä yhteydessä toisiinsa, että myös niiden kognitiiviset eli tietoa ja havaintoa koskevat lähtökohdat liittyvät toisiinsa. On olemassa ”perinteinen tai yleinen” käsitys erityisestä esteettisen havainnon muodosta, jolloin objektia havainnoidaan ottamalla siihen ns. psyykkistä etäisyyttä tai esteettinen asen-

ne sitä kohtaan. Kritiikkinä tälle on mm. John Dewey¹⁰ esittänyt näkemyksen, jonka mukaan esteettinen kokemus ei ole irrottautumista vaan se on pikemminkin holistinen luonteeltaan ja sisältää erilaisten tekijöiden integraatiota. Nämä tekijät näyttävät tavanomaisessa tai ”ei-esteettisessä” kokemuksessa hajanaisilta. Fenomenologisen kritiikin mukaan (mm. Berleant¹¹) esteettinen kokemus on osallistumista ja sitoutumista (engagement) ympäristöön, kokijan aktiivista ja konstruktivistista toimintaa, johon ympäristö ”kutsuu” häntä. (Rantala 2002, 157–158)

Suunnitteluajana meillä oli ollut ohjenuorana se, ettei vanhasta rosoisesta tehdasalueesta korjata liian siistin ja siloisen näköistä kulttuurikeskusta. Kun betonipilareita tai seinä tasoitettiin, oli korjausohjeena, että vain arkkitehdin nyrkkiä suuremmat kolot täytetään. Kerroinkin haastattelussa toimija P4:lle, harrastajanäytteli-

jälle, kuinka olin suunnittelun aikana muistanut hänen kommentiaan eräässä prosessin alkuvaiheen seminaarissa. Olin näyttänyt kuvia jostain muusta näyttelytilaksi korjatusta tehtaasta, joka oli maalattu sisältä aivan valkoiseksi. Hän kommentoi kuvaa sanoen, ettei Paukun tummia ja hämäriä halleja hänen mielestään ainakaan saanut kalkita valkoisiksi.

” – mutta se ei o sillä valakosella maalilla ja pillattu ja tehty steriili kirjasto sinne – ja se kirjastonkin sisätila – niin se on kyllä, mun mielestä, kyllä täys ykstoista pistettä: se toimii – se toimii – ” P 4, harrastajanäyttelijä.

”Voit panna pisteen itelles, sillä sillon ku mä oon ajatellu niitä, niin mä koko ajan muistanu ninku sun; ’että ei saa tehdä sitä semmosta valkosta’ – niin mulla oli mielessä koko ajan, että tänne pitää jäädä se väri ja hämy ja se tunnelma, että se – siis sehän – kirjaston värithän on semmoset vihertävät, harmaat, mutt ett ei ne oo kuitenkaan alkuperäisestä haettu—” haastattelijan puhetta.

Esteettinen kokemus merkitsee minulle kokonaisvaltaisen elämyksen saamista, jossa on mukana kauneuden ja rumuuden suhde, ja niiden yhteisten piirteiden ja eron tajuaminen. Tämä näyttää olevan ristiriidassa Heideggerin alkupe räisen pyrkimyksen kanssa, jossa hän totuuden vaatimuksellaan kieltää sellaisen esteettisyyden käsitteen, jossa liikutaan tuntemusten, elämyksellisen kokemisen tai mielentilojen tasolla ja näin totuuden käsitteen tuolla puolen. Heideggerin ”estetiikka” on tällaiseen estetiikkaan nähden luonteeltaan ontologista, jolloin taide ei ole representaatiota vaan totuuden tapahtumista ja nimenomaan olemisen totuuden tapahtumista (Kupiainen 1997, 83).

Mutta entä jos ”rumuuden” mukaan ottaminen juuri päästää meidät totuuden tapahtumi-

Kuva 144. Kirjahyllyn prototyypin malli ”Vanha Paukku” saapui alkukesästä 1997 Ruotsin BTJ:n tehtailta. Kirjaston väki tuli yhdessä tarkastamaan sitä ja ihastui (viimeinkin) paikkaan.

Kuva 145. Kirjastosali tyhjänä, vielä arkkitehdin omistamana tilana, ennen kalustamista.

sen jäljille? Käytän tässä ”rumuuden estetiikan” sanaparia kuvaamaan jotain sellaista, jota olen yrittänyt tavoitella säilyttämällä tehtaan tunnelmaa tiettyjen piirteiden tai yksityiskohtien kautta. Tila on sama nyt kirjastona kuin se oli tehtaanakin, mutta kuinka elämys välittyy muille? Omassa kertomuksessani kuvaan (oman diskurssini mukaan), kuinka teimme kirjaston vanhan teollisuushallin sisälle ja yritimme materiaali- ja värivalinnoilla säilyttää tehtaan tunnelman ja pitkät näkymät läpi salien. Alla olevasta toimijan kommentista näkyy hyvin tehtaan tunnelman säilyttämisen tai ”rumuuden estetiikan” ymmärtäminen.

”Kyllä – tuota se mun mielestä on aivan ehdotoon, kun pienillä asioilla sinne ei o tehty mitään nukkekotia...” P4, harrastajanäyttelijä

Esteettisen kokemuksen syntyminen vaatii erityisen tilan, pohti kulttuuritoimenjohtaja. Hän puhuu omista tavoitteistaan ja taidekasvatuksesta ja -elämyksen tuottamisesta oman diskurssin-

sa mukaisesti, jossa myös on taustalla Heideggerin filosofia. Minäkin olen pitänyt Vanhan Paukun miljööttä hyvänä paikkana esteettisen kokemuksen syntymiselle. Erityisesti olen huomannut sen olevan kasvatuksellisesti hyvä paikka, kun haluaa kertoa eri ikäisille lapsille kulttuuriympäristön ominaisuuksista, joista esteettinen kokemus on yksi.

Kulttuuritoimenjohtaja pohti esteettisen kokemuksen syntymisen mahdollisuuksia juuri taide-elämyksen syntymisen kannalta. Nykyisin taidenäyttelytila Isossa Tehtaassa eli Patruunagalleria on läpikulkupaikka eikä siellä ole hänen mielestään riittävää rauhaa syventyä taideteoksiin ja antaa esteettisen kokemuksen syntyä. Näyttelytilassa käy vuosittain vain murto-osa kirjaston kävijämäärään verrattuna. Näin näkyy vielä mahdollinen erilaisten kulttuurien erottelu: taide saattaa vaikuttaa ”korkeakulttuurilta”, mutta kirjastossa käynti on arkipäiväisempää. Kulttuu-

ritoimenjohtaja mietti mahdollisuuksia, joita uusi Taidemuseo antaa esteettisen kokemuksen syntymiselle. Kulttuuri parantaisi samalla “kilpailuasetelmaansa” ja saisi enemmän kävijöitä. Tässä puhuu kansanvalistaja, mutta myös virkamies, jonka pitää hallinnossa todistella määrärahoista taisteltaessa alansa tarpeellisuutta.

” Mutta siinä on se että pikku hilijaa – asetelmat on kuitenkin niin että 140 tuhatta on kirjaston mittarissa ja meillä on 28 000 vuotuinen käyntikertamäärä. Siitä kuiteski menee niin kun ja sillä on vaikutusta sillä, mikä siellä on. Sitä täs nyt aprikoidaan – tiedäksä, että Patruunagallerian näyttelyt on kontra Taidemuseon näyttelyt ja jotta mä nyt sitte aattelin että pitäskö se nyt sitte muuttaa joksikin muuksi ja ehkä ei siltikään...Siitä tuli hyvä, kun tuos keskusteltiin ja kun Mäen Teemun näyttelyä katottiin sinne ja mä oon lukuun muutenki – tämä sellaisen esteettisen ajatuksen

Kuva 146. Viimeinen näkymä vanhan lasiruudun läpi Taidemuseon työmaalta kohti Isoa Tehdasta. Kuvaa- jalle tässä tiivistyi Paikan henki, joillekin toisille tämä kuva kansalaisopiston ohjelman kannessa (2005) toi mieleen vankilan.

(kokemuksen) syntyminen vaatii kyllä semmosen taidemuseon taikka tilan, jossa se voi se kokemuksen tapahtua – tämä on hiukka tämmönen tiedäksä tämmönen – hmm – läpikulukupaiikka ja tai halli tai tämmönen näin jossa sitte välttämättä ei niinkun käynnin kesto oo semmone tai semmosta asenetta synny kuin niin että siinä olisi esteettisiä ominaisuuksia...” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Oma kokemus tai elämys paikasta on tärkeä ihmiselle muutenkin kuin taide- tai ympäristökasvatuksen nimissä. Toimija P4, harrastajanäyttelijä, kuvailee, kuinka on esitellyt Vanhaa Paukua useille kävijöille. Hän ei usko, että matkailuesitteet tai toisten kuvailut koskaan voittavat omakohtaista kokemusta tai elämystä paikasta. Tätä kautta nousevat tapahtumat tärkeäksi kaupunkimarkkinoinnin keinoksi. Kun ihmisille tarjotaan kulttuuri- tai viihde-elämys vaikuttavassa ympäristössä, ja he saavat henkilökohtaisesti kokea jotain, on se monien mielestä parasta markkinointia kyseiselle paikkakunnalle.

”No tuota – huokaus – niin kyllä ne ihmiset, joitten kans, joille oon saanu esitellä Paukua – niin se on niin ku itelle vahavistunu se, että sehän tämä paikka, että kuinka tämä on niin ku mahdollista ja se varmaan voi heijastua siitä aidasta että ku siinä ympärillä oli se aita niin – niin että tästä niin ku saatu tällaanen milijöö – niin se just että – ja markkinointi ulkopuolisille joka ei o käyny niin se voi olla vaikiaa kyllä ja että meillä on sellanen Pauku siellä ja siellä on sitä ja et – se ei niinku vaikka mulle sanotaan että Kuusamos on sellaanen paikka, että siellä on sitä ja sitä – niin se pitää itte henkilökohtaisesti kokia ja nähdä ja käydä siällä. Niin mä luulen että se sitä kautta tämä imago paranee – sitä markkinoida, vaikka kuinka ottaa filimiä ja valokuvia niin ei – ei... Se henki tarvitaan – ja – ja nämä ihmiset joka on – ykski oli tuota pappi – naispappi – niin ku mä ensimmäisen kerran vein – se on Lapualla asunut nuaruudessa ja silloin tällöin käynyt – ku vein Paukuun niin se oli niin ku repiä pelihousut, että he muuttaa Lapualle heti – että he on niin ku suunnitellu ja nyt tämä niinku on – ei ne oo vielä muuttanu mutta – se oli niin ku oikeen sellanen elämys ku tultiin siihen aukiolle, jotta mikä tämä on – niin tätä kautta sitä markkinointia – niin sitte nämä tapahtumat kun ootta saanu niitä

ihimisiä sinne – mutta kuinka sitä markkinoidaan niin ku semmosile jotka ei o siellä käyny niin se on vai-vaikaa.” P4, harrastajanäyttelijä.

Edellä kerrottujen esimerkkien tapaan tapausten toimijat toivat selonteissaan esille kokemuksen, oman elämyksen merkityksen, kukin omista lähtökohdistaan. Merkityksen muutosta tai merkityksellistämistä selittämään nämä lausumat kokoontuivat “paikan kokemukseksi” paikkadiskurssin kentällä ja rakentuivat sitten ymmärrystä rakentavaksi sillaksi kohti prosessidiskurssia, josta oli noussut esiin omia kokemus-lausumia.

8.5 Vanha Pauku muistin paikkana

Tapausten toimijat arvostavat historiaa, kuten luvussa 6 on selostettu. Kulttuuri ja historia yhdessä nähdään merkityksellisinä, mutta kulttuuriympäristön merkityksiä ei osata tai haluta nähdä, vaikka ne oikeastaan ovat kulttuuria ja historiaa paikkaan liitettynä. Muisti taas on, kuten luvussa 5 esitin (Halbwachs 1993, Eliade 1995, de Certeau 1988), sosiaalinen prosessi ja oikeastaan idealtaan risteytys. Muistaminen tapahtuu yhdessä, mutta muisti tarvitsee paikan, ja se voi joskus tiedostamattomasti kiinnittyä arvaamattomiinkin paikkoihin. Prosessuaalisen kulttuurikäsitteeni mukaan muisti auttaa ymmärtämään paikan merkitysten muutosta, merkityksellistämisen prosessia. Haastatteleman toimijat toivat lausumissaan esille muistin ja erityisesti sen kollektiivisen variantin sekä itse patruunatehtaan muistamisen paikkana. Seuraavassa lähestytään Lapuan vanhaa patruunatehdasta diskursiivisesti historiallisena paikkana, tapahtumapaikkana ja muistin paikkana monelta eri tasolta. Paukun alueen merkitys on ollut erilainen niille, jotka ovat olleet siellä töissä eli ”sisäpuolel-

la”, ja niille, jotka ovat katselleet sitä aidan ulkopuolelta. Muistin paikka ja merkitys näyttäytyy erilaisena paikallisesti ja maailman muistin kehukseen asetettuna.

Kulttuurinen tai sosiaalinen muisti voidaan käsittää liittyneenä objekteihin, joihin on keskitetysti varastoitunut jonkin ihmisryhmän tärkeinä ja selvinä pitämiä merkityksiä (LeGoff 1992). Tällaisia objektivoitavia voivat olla tekstit, mutta myös rakennukset, joita on pystytetty muistuttamaan. Voi myös ajatella, että rakennuksia on jätetty muistuttamaan, kuten vanha tehdas uudessa käytössään. Erityisiä kollektiivisen muistin paikkoja ovat museot, ja niitä on Vanhan Paukun alueella tähän mennessä jo kaksi: Pyhälähdän valokuvaamomuseo ja tehtaan museo. Kulttuurinen kollektiivinen muisti säilyy myös säännöllisesti toistetuissa ja rituaaleina toistettaviksi tarkoitetuissa käytännöissä, kuten esimerkiksi Vanhan Paukun jokakesäisessä festivaalissa. Kun Eteläpohjalaiset spelit -tapahtuma lopulta jatkoi kiertämistään ja poistui Lapualta, tehtiin tilalle Vanhan Paukun festivaali vuonna 2003. Kun kollektiivinen ja yksilöllinen muisti kiinnittyvät paikkoihin, jotka ovat niitä, joissa on tapahtunut jotain merkittävää ja ainutlaatuista, tai niitä, joissa merkittäviä tapahtumia säännöllisesti uudelleen esitetään.

”Ja täs on niinku pikkuhiljaa, tiedäks mulla on ittellä muuttunu tämä kolokytäluku ja muut – ja siis tämä Asplundin murha ja muut – joka varmasti nousee, ei se semmoiseksi nouse (kuin Lapualaisooppera) – mutta mullon vähän ruvennut tulemaan semmonen – justiin semmonen tiedäksä että pyykkiä mitä täällä milloinkin on tapahtunut. Se alku on semmoinen mössö tavallaan että kakskytäluvulla tämä pistettiin pystyyn ja täs oli jotakin ja muuta, mutta nämä on selkeitä juttuja ja kolmas on sitte tämä kulttuurikeskuksen tulo sitten yheksänkymmentäkolome. Se alakaa niin ku uusi aika ja se on ollu tiedäksä se on tullu tämä –

loru ei loppunut räjähdykseen, vaan tällä tuli niin ku uusi alku tälle.” V2, kulttuuritoimenjohtaja – (“Siis vähän niinku feeniks-lintu tuhkasta?” haastattelijan kommentti.)

Kulttuuritoimenjohtajan kanssa keskustellessa alkoi tehtaan historia hahmottua muutamien merkittävien tapahtumien, rajapyykkien mukaan. Valtion patruunatehdas aloitti toimintansa Lapualla 1920-luvulla. 1930-luvulla Lapuan nimi tunnettiin lapuanliikkeestä. Tehtaan ja Lapuan historiaan liittyy muitakin merkittäviä tapahtumia. Patruunatehtaan johtaja eversti Asplund kuoli hämärissä olosuhteissa, ilmeisesti hänet murhattiin (Järvelä 1979). Antti Tuurin murhatarinasta kirjoittama näytelmä ”Punakantiset kirjat” esitettiin Vanhan Paukun pihalla kesällä 2003. Lapuan liikkeestä aiheensa saanut Arvo Salon Lapualaisooppera vuodelta 1966 esitettiin vihdoinkin vuonna 2001 Lapualla.

Räjähdysonnettomuus 1976 vei Lapuan valtakunnalliseen tietoisuuteen ja jopa toiselle puo-

len maailmaa, mutta sen dramatisoinnista ei ole ollut vielä edes puhetta. Onnettomuus oli kaikessa järkyttävyydessään kuitenkin käännekohta: Ehkä ilman sitä ja sen jälkeisiä mittavia uudisrakennustöitä tehdas olisi kuihtunut pois 1990-luvun laman tullessa. Kulttuuritoimenjohtaja näkee tehtaan toisen tulemisen uudestisyntymisenä. Alueella ja sen rakennuksilla on historiansa, joka on painunut lapualaisten mieliin. Se antaa myös kulttuurikeskukselle vahvan pohjan ja turvaa rakennusten säilymistä. Omia seiniä ei kaadeta, koska silloin pitäisi kaataa myös omaa historiaa, tuhoata yhteistä muistia.

”Ja täs on, kato tiedäks, näissä seinissä on vielä se historia – ja siinä kaadetaan sit niinku omaa historiaa saman tien, jos ruvetaan seiniä kaatamaan tällä kohtaa. Uudisrakennuksen kohdalla ei oo semmosta. –

Kuva 147. Patruunatehtaan museoon rakennettu suljetun alueen portti, jossa pääsykielto, kuten oli aikoinaan tehtaaseenkin..

Niin kyllä tämä vahvuuskohta on kyllä se, että tarkoituksena on tämän avulla, tiedäk sä, kun muuttaa Lapuan imagoa ja mun mielestä se on jo muuttunut! Kun katoo sitä viestiä, mitä tulee tuolta ulkopuolelta ja sitä hämmästyystä, kun ne tulee näiden seinien sisäpuolelle, että 'Ohoh!' — että tällä on siis erittäin positiivinen se, ja se vahva, että tässä voi kertoa niinku kaksi historiaa: se mitä tapahtu ennen räjähdystä ja mitä tapahtu räjähdysen jälkeen, mitä uudisrakennuksessa ei olis voinu olla!" V2 kulttuuritoimenjohtaja

Vanhan Paukun merkitykset kulttuuriympäristön (rakennuserinnön) osana eivät tulleet esille juuri kenenkään haastateltavan kanssa rakennushistorian kannalta, vaan muiden merkitysten vuoksi. Kulttuuriasianneuvos P3 korosti Patruunatehdasta työn paikkana: suomalaisille yleensäkin ja eteläpohjalaisille erityisesti työn tekemisellä on suuri merkitys elämänarvona, ei vain välttämättömyytenä toimeentulon kannalta. Tässä kuuluu paikkakunnan uskonnollinen tausta, pietismi ja siitä kumpuva herännäisliike.

Kulttuuriasianneuvos P3 näki räjähdysnettomuuden lapualaisten yhteiseen historiaan, kollektiiviseen muistiin kuuluvana tekijänä. Teologina hän katsoi sen jättäneen niin paljon arpia ja haavoja, että tehtaalle oli hyvä saada kunnia- uusi käyttötarkoitus, vaikka kollektiivista syllisyyttä ei olisikaan.

"— lapualaisille paukku niinku rakennuksena on merkinnyt myöskin elämää ja toimeentuloa ja kai se on niin kun erittäin iso kysymys — se on ollut työllistävä asia, se on ollut myöskin tällöinen vähän kansallisen ylpeyden asia — siel on tehty Suomelle niinkun juttuja joilla sodissa — (naurahdus) — on pärjätty ja se on meille ollut tärkeä ky-

symys ja sitte kun tuli onnettomuus, joka on hyvin laajalti tunnettu ja jätti paljon syviä arpia ja haavoja niin mä luulen että kaikkien näitten niin kuin yhteis- niin kun laskettuna summana kaikki on kokenu että se täytyy pitää kunnossa ja kun sieltä tehdas siirtyi niin sille pitäs saada joku kunniakas jatkokäyttö — se on vaikuttanut meihin — " P3, kulttuuriasianneuvos

Kunniakkaaseen historiaan voidaan kuvailuissa liittää myös se näkymä, kuinka Ilmari Laurilan joukot kokoontuivat tehtaan vielä tyhjäan alasaliin 1918 lähtiessään vapaussotaan – Lapualta lähdettiin nimenomaan vapaussotaan. Tämäkin lisää kerrottuna yhteisten muistojen määrää ja vahvistaa kollektiivista muistia, joka liittyy Vanhaan Paukuun.

"Lapualaiset vapaussodassa, tossa alakerrassa, kun tämä oli tyhjä, niin Ilmari Laurilan joukot kokoontui tänne... V 2, kulttuuritoimenjohtaja ¹²

Tehtaan tuoman työn merkitys on koettu kaikkialla Lapualla hyvin suureksi. Yhtenä syytä siihen, että tehdas tuli Lapualle 1923, oli varmasti turvallinen ja hyvä sijainti niin maantieteellisesti kuin poliittisenkin kartan kannalta. Lapualla ei ollut varsinaisesti työläiskaupungin osaa eikä 1930-luvun tapahtumien valossa voimakasta työväen aatettakaan. Tehtaan muuri kyllä toisaalta koettiin hyvin korkeaksi ja vaikeaksi ylittää - olihan alue puolustusvoimien hallussa eikä sinne ollut muilla kuin työntekijöillä asiaa. Yritin haastatteluissa hahmottaa tätä mahdollista kahtiajakoa ja sen merkitystä siihen, etteivät kenties aivan kaikki lapualaiset tunteneet tehtaan aluetta omakseen. Kuten jo edellä kerroin, tätä

Tehtasrak.	Laurilan joukot	VPT 1923	Asplundin murha, lapuanliike	Sota 1939-44	Räjähdys 1976	Tehtas pois	Vanha Paukku	Pajakappeli	Kirjasto auki	Vitkiäiset	Taidemuseo
1913 (?)	1918		1932			1993	1993-	1996 (20-v.)	1997	1998	2006 Lapua 425 v.

Kaavio 8.1. Merkittäviä aikoja Vanhan Paukun historiassa.

ei ainakaan haastatteluhetkellä, kymmenen vuoden päästä tehdastoiminnan lakkaamisesta Keskustassa, enää tunnistettu merkittäväksi tekijäksi; viimeiset kymmenen vuotta paikka on ollut avoin ja kaikkien käytössä.

*”Kuule täällä on ollu matkan varrella joka jumalan taloosta ihmisiä siellä töissä – ei siitä oo tullu sellaista työläiskaupunginosaa niin ku muualla – niin että sitte muut on muita tai jotaki.”
P1, valtuuston puheenjohtaja*

Toisen maailmansodan aikana Paukku oli erityisesti työn paikka: vuonna 1937 tehtaalla oli yhteensä noin 250 työntekijää, mutta sodan loppuvaiheessa 1944 työntekijöiden määrä oli moninkertainen. Tuolloin oli töissä naisia lähes 900 ja miehiäkin noin 300. Vuonna 1937 kokonaistuotannon määrä oli alle 40 miljoonaa patruunaa. Sodan vuosina se kohosi korkeimmilleen noin 160 miljoonaan patruunaan. Kokonaistuotanto vuosina 1939–1944 oli noin 700 miljoonaa patruunaa. (Terä 1963, 59–61) Työn merkityksen kasvamisen lisäksi sota-aika liittyy patruunatehtaan myös koko Suomen lähihistoriaan. Lapualla ainakin koetaan asia näin, koska isänmaallisuuteen liitetään enemmän sodan tunteja ja muistoja, kuin rauhanaatteen ajatuksia.

Maaliskuussa 2006 Kulttuurikeskus Vanhasa Paukussa avattiin vielä yksi kollektiivisen

muistin paikka eli Valtion Patruunatehtaan museo. Museotila ehti olla odottamassa tehtaan historiasta kertovaa näyttelyä yli kahdeksan vuotta, vaikkei se juuri tyhjänä ehtinyt olla. Se oli erilaisten vaihtuvien näyttelyiden paikkana, ja mm. kesällä 2001 siellä oli esillä lapuanliikkeen näyttely. Nyt tehtaan museossa on esillä muutama kone ja pääosan tarinasta kertovat vitriineissä esillä olevat valokuvat ja teksti. Museo näyttää tehtaan ihmisten työpaikkana ihmisten valokuvien avulla, patruunan syntymäpaikkana koneiden ja prosessien kautta. Siinä samalla on esillä kappale koko Suomen historiaa noin vuodesta 1913 kulttuurikeskuksen syntyyn asti. Museon tekeminen ja Paukun tarinan visualisointi museotilaan sopivaksi näyttelyksi, joka esittää tehtaan ihmisten työpaikkana ja tehdasalueen joidenkin kotina, avasi kollektiivisen muistin vielä yhdelle, syvemmälle tasolle. Nyt se esittäytyy ihmisten elämän ja kokemusten, heidän muistojensa ja valokuviansa kautta.

Maurice Halbwachs oli sitä mieltä, että kollektiivinen muisto (muisti) elää vain niin kauan kuin se on elävän ihmisjoukon tai yhteisön kokemus. Kun yhteisön kokemus katkeaa, astuu kuvaan historia, joka jäädyttää muistot yhteisiksi stereotyyppioiksi. Jos historia sinänsä jähmettää kollektiivisen muistin, niin eivätkö historian tallentamisen välineinä käytetyt keinot, kuten valokuva tai elokuva, tee samoin? Kun valokuvauks keksittiin 1800-luvulla, siihen liitettiin yliluonnollisen *aura*, joka oli lähes okkultistinen ja fetisistinen. Valokuva vangitsi vuosisadan populäärin maun, ja valokuvauksen yllyttämänä osa vaitomaista muistia ehkä kuoli ja tilalle tuli toisenlainen visuaalinen havaitseminen. Valokuvauksesta tuli ikään kuin arkistomainen tajunta, joka

Kuva 148. Miehet suorittamassa koeammuntaa konekiväärillä, kuva Patruunatehtaan museon vitriinissä.

keskittyi detaljeihin ja menneiden kuvien muistamiseen. Valokuva oli erinomainen menneisyyden tallentaja, koska se antoi suuremman mahdollisuuden kontrolloida ”historiallisuutta”. Kuitenkin se oli samalla kollektiivisen muistin ja sen järjestämiseen käytetyn välineen tradition vääristäjä valikoidessaan: valokuva tallentaa jonkin tietyn hetken, tapahtuman tai näkymän, jonka valokuvaaja on valinnut, ja sitten valokuvasta tulee muistamisen kohde. Tietysti niille, jotka ovat olleet kuvauksen kohteena tai kuvaajana, myös valokuvan ottamisen hetken muisto säilyy kollektiivisena kokemuksena. Mutta muille valokuva on erillinen ”dokumentti” jostakin tai representaatio jostakin. Nykyisin valokuva nähdään myös itsenäisenä taideteoksena tai artefaktina. 1800-luvulta alkaen valokuva on aukaissut ikään kuin kuilun katsomisen hetken ja tallentamisajan välille.

Museot, joihin kannetaan toisien paikkojen ja tosien aikojen tavaroita (kuten esim. eri maiden kansallismuseot, joissa on valloitetujen alueiden esineistöä) eivät samalla tavalla toimi kollektiivisen muistin kantajina kuin Patruunatehtaan museo, jossa on tehtaan koneita ja valokuvia ihmisistä työnsä äärellä tässä samassa tehtaassa. Kun haastattelemani toimijat muistelivat tehdasta ja sen historiaa, nousi päällimmäiseksi räjähdyksen ja sen merkitys. Aluksi tuntui, että ainoat tehtaan historiasta kertovat valokuvat, joita tarvittiin, olivat 40 onnettomuudessa menehtyneen työntekijän valokuvat Pajakappelissa. Mutta vähitellen tehtaan menneisyys heräsi henkiin valokuvissa: Paukun koko henkilökunnasta 21.8.1929 pihalla otettu valokuva muodostui kollektiivisen muistin symboliksi tässä tutkimuksessa ja lisäksi Patruunatehtaan museon suunnittelussa. Valokuva oli äärettömän hieno ja tarkka otos, joka oli mahdollista suurentaa seinän kokoiseksi-

Kuva 149. Torstilan lapsia 1950-luvun alussa.

Kuva 150. Hylsykoneella. Sivun kuvat museossa.

Kuva 151. Insinööri keksintöineen.

Kuva 152. Tarkassa työssä kovuusmittareilla 1953.

si. Ihmiset kuvassa muuttuivat henkilöiksi, joilla kaikilla on oma tarinansa. Se näyttää tehtaan työntekijät johtajista ja insinööreistä konttoristeihin ja valmistustyöläisiin asti. Kuva tuo ensimmäisenä ns. informatiivisella tai kommuni-katiivisella tasolla (Barthes) monia asioita esille mm. työvoiman sosiaaliluokista ja sukupuolija-kaumasta. En voi tietää enkä kysyä kuvan ihmisiltä heidän muistojaan kuvaushetkestä, mutta valokuva todella toi menneisyydessä eläneet työntekijät keskuuteemme. Tuon kuvan ”hetki” oli tarkasti tiedossa valokuvaamon arkistossa, yleensä tehtaan tai ihmisten museota varten antamis-sa kuvissa ei ollut mitään tietoja kuvien ottami-sen ajankohdasta edes vuoden tarkkuudella. Tä-män valokuvan symbolinen taso on siis kollektiivinen muisti, joka siitä välittyy yhteisenä ko-kemuksena. Kolmas taso tai ”pistos” tuli tutki-jalle siitä hetkestä, jolloin hän tajusi millä koh-dalla pihassa ihmiset valokuvassa istuvat. Aluk-

Kuva 153. Nainen ja valtavan suuri ketjukerä. Sodan jälkeä sotakorvauksia maksettiin Lapuan tehtaan tuotteilla. Iso kuva on Patruunatehtaan museossa..

si näytti mahdottomalta tunnistaa paikkaa, koska sellaista aukiota ei ollut voinut koskaan olla Paukun alueella, ja aloin epäillä kuvan aitoutta tai tietojamme rakennusten rakentamisajankohdista. Sitten suurentamalla ja tutkimalla kuvaa eri kohdista takarivin miesten lakin reunasta paljastui teksti ITHAV eli sana ”vahti” peilikuvana; paljastui että lasinegatiivi oli skannattu väärin päin ja kuvaa oli tarkasteltu peilikuvana. Tajuamisenhetkellä valokuvasta tuli konkreettinen side menneisyyteen, ja se kurkotti katsojaa kohti. Kuvasta on löytynyt monia muita enemmän tai vähemmän peitettyjä merkityksiä: joillekin tehdas merkitsi silkkisukkia ja omaa rahaa, toisille kenties ainoaa tuloa kymmenen hengen elä-tukseen. Toiset tytöt katsovat hymyillen suoraan kohti kameraa, toiset huijin alta ujosti. Joillakin miehistä on pilkettä silmäkulmassa ja hattu kal-lellaan, toiset ovat jurosti hiljaa. Kun tehtaan museota koottiin, pyydettiin yleisöltä kuvia; tätä isoa kuvaa ei löytynyt kenenkään työntekijän perhealbumista, mutta muutamia muita pienem-pien ryhmien otoksia kylläkin. Valokuvaus ei ollut 1900-luvun puolella niin helppoa ja yksin-kertaista kuin nykyisin, eikä kameroita ollut joka perheessä.

Kollektiivinen muisti on meidän yhteistä omaisuuttamme ja se kiinnittyy rakennettuun ympäristöön, valokuviin tai museoihin, jos niin haluamme. Mutta kollektiivinenkin muisti on kuitenkin yksittäisten ihmisten muistamaa, tosin kulttuurin tavoin yhdessä koettua, eikä mitään mystistä kiviin tai esineisiin kätkeytyvää. Ihmi-set ajattelevat joskus vielä museoita kuolleina paikkoina, jonne tavarat on kerätty pölyyntymään, kuten seuraavassa sitaatissa toimija P4. Hän ei itse kaipaa tehtaasta museota, kun koko alue on hänestä niin elämyksellinen ja kuvaava, mutta hänkin ymmärtää, että entisille työntekijöille

museo voisi olla tärkeä olemassa. Minä toivon ihmisten saavan Paukun museotilassa uusia, es-teettisiäkin elämyksiä ja kokemuksia menneestä ajasta, samoin kuin koko Vanhan Paukun alu-eesta.

”Mut se justiin tuota et se ei välttämättä mitään paukku-museota tarvitsi kun se on se milijöö ittestänsä se musejo. Koska siel ei o niin ku pilatu sitä, että tuota tehdaskult- tehdas-miljöö on ollu tuollanen. Niitä koneita ja sorvia on vieläki käytössä tuos Peuralan konepajalla ja tuota ja eihän ne nyt niin välttämättä oo niin ihimeellisiä koneita ollu. Mä en tiedä sitte työn-tekijöillä voi olla toisenlainen näkemys, mitä ne haluais sine jäävän, mutta kokonaisuutena se on jo ittestänsä museo tuo...” P4, harrastajana-nyttelijä.

Haastatteluisissa pohdittiin vuonna 1976 tapahtunutta räjähdysonnettomuutta ja sen jälkeistä surua. Ilmeisesti suuri onnettomuus ei jättänyt lapualaisiin syyllisyyden tunteita, koska tapaus vahvistui tutkinnan jälkeen onnettomuudeksi eikä mitään sabotaasiin viittaavaakaan löytynyt. Työolosuhteet olivat tosin nykyajan mittapuun mukaan turvattomat, eikä työn vaarallisuutta, ruudin räjähdysherkkyyttä, edes oikein osattu pelätä. Mutta yhteinen suru jätti jäljen lapualaisten sydämiin ja varmisti Vanhan Paukun merkitystä muistin paikkana.

”Mä en tiedä onko syyllisyys oikea sana, mutta mut kyl mä niin ku siihen uskon että se on siis sydämissä tärkeellä paikalla se Paukku ja sen takia on nähty hyvänä että sitä niin ku kehitetään ja että se tulee niin ku kaikille lapualaisille tärkeeksi paikaksi myös niin ku seuraavalle sukupolvelle –” P3, kulttuuriasianneuvos

Lapua on paikkakuntana edelleen tunnettu räjähdysonnettomuudesta sekä Suomessa että ulkomailla. Monille patruunatehtaan räjähdysonnettomuus on samantyyppinen asia kuin vuonna 1963 presidentti Kennedyn murha: ihmiset muistavat mitä tekivät silloin – tai ainakin muistavat sen tilanteen, kun kuulivat murhasta tai sitten

Kuva 154. Naisia lataamossa ennen vuotta 1976. Kun kuva löytyi tehtaan ”arkistosta”, päätettiin tilasta (jollaista ei enää missään Vanhan Paukun rakennuksessa ollut) sen olevan juuri lataamosta. Kuva on nyt Patruunatehtaan museon seinävitriinissä.

tästä onnettomuudesta. Toimija P4 muisti tapahtuman hyvin ja sanoi itse kertovansa räjähdysten tarinaa vain ”hyvin teknisesti”, jos joku kuulla haluaa. Hän kertoi myös, kuinka kaukana toisella mantereella puhe kääntyi räjähdysonnettomuuteen, kun Lapuasta puhuttiin.

”Niin jos sen haluaa tietää, mitä siinä tapahtu, niin se on vaan niin kuin teknisesti, mitä siinä tapahtu ja miten ihmiset silloin meni justiin töihin ja kuulu se pamaus ja taivaan rannass näkyi – . Niin se oli justiin se pa-pamaus ja sit, ettei se oo ihan normaali tulipalo...Niin mä itte oon sen kertonu vaan hyvin teknisesti mitä — niin, että se suru on niin vaikeita, teknisesti – tämä on myös monen muun tutun tapa – . Kävin viime kesänä Amerikassa tekemässä savusaunaa ja siellä sit papin kans oltiin sukulaisten luona tekemäs, kuu-kausi siel oltiin. Niin se oli viime syksynä niin

Kuva 155. Räjähdysten jälkeen lataamoa ei ollut enää. Myös Torstila vaurioitui. Tämä ilmakuva on Patruunatehtaan museon pystyvitriinissä.

istuttiin iltaa siinä sitte se kyseli – sehän on ympäri maailmaa tunnettu –.” P4, harrastajänäyttelijä.

Yhteyspäällikkö V3 ajatteli turistien kannalta räjähdysonnettomuuden merkityksen sitten vähenevän, kun kävijät ovat niin nuoria, ettei heillä ole enää tapahtuma-ajasta omia muistikuvia. Hän mietiskeli myös sitä, kuinka positiivisena markkinointitekijänä jotain onnettomuutta yleensäkin kaupungissa voi pitää.

”Sanotaan että tunnettuuttahan tota noin – nämä aiemmat tapahtumat eli tuota – eli se patruunatehtaan räjähdysonnettomuus silloin seittänytkuus – on tuonu todella paljon – ett tietenkun kun me ajatellaan esimerkiksi ryhmämatkailijoita ne on – tai siis hehän on tämmösiä yli kuuskymmppisii pääsääntöisesti – niin ne tietää tän Paukun onnettomuuden – tietenkun nyt tämä niinku nuorempi sukupolvi – mutta mä voisin ajatella ett esimerkiksi jos minä lähtisin tänne – mä en välttämättä tietäis sitä sillä ta-valla – kiinnostunu iäkkäämmille ihmisille – tietysti pitää miettiä myös sitä että onko se hyvä asia vai huono asia jos kaupunki tunnetaan jostakin räjähdysonnettomuudesta.” V3, yhteyspäällikkö

Oppaiden puheet (ja omakin opastuskokemukseni Vanhassa Paukussa) kuitenkin kertovat, että kaikki haluavat tietää, missä tarkalleen ottaen räjähti ja missä ovat muistomerkit. Onnettomuus pysyy muistissa, koska sen halutaan pysyvän ja sitä muistetaan uutisissa muistopäivinä, ja aina silloin, kun jossain muualla on tapahtunut paha katastrofi (mm. Estonia 1994 tai tsunami vuonna 2004).

”(puhuu vaimostaan) – on ollu nyt oppaana ja se kymmeniä ihmisiä on vuodessa – tuota – opastaa Lapualla tai teköö omia suunnitelmia, mitä ne haluu – niin kaikilla on 98 prosenttisesti, ne haluaa käydä siinä patruunatehtaalla – siinä aidan takana tai missä se tapahtui ja sitte sitä muistomerkkiä kattomassa ne niin ku toivoo sen – ” P 4, harrastajänäyttelijä

Suunnittelevana arkkitehtina olen itse joutunut miettimään suhdettani räjähdysonnettomuuteen ja siihen liittyviin muistomerkkeihin

Kuva 156. Patruunatehtaan museo avattiin maaliskuussa 2006. Vasemmalla Kalevi A. Mäkisen kuva 40 valkoisesta arkusta.

useamman kerran. Ensimmäisiä töitani Lapualla oli vuonna 1986 järjestetty räjähdysten 10-vuotismuistojuhla sekä kaupungin onnettomuuden muistomerkkialueen suunnitteluttaminen.

Lähes yhtä raskaalta tuntui onnettomuuden kaksikymmenvuotismuistopäivä 13.4.1996. Tuolloin kulttuuriyhdistys Nurkkakivi piti juuri korjattua Pajakappelia auki läpi yön. 40 kynttilää paloi ja soitimme musiikkia. Paljon omaisia kävi siellä, ja suru oli vielä lähes käsin kosketeltavissa. 20 kulunutta vuotta ei ollut muuttanut sitä vielä kaukaiseksi historiaksi.¹³

Pajakappelia suunnitellessani olin esittänyt näkemyksen, että kappelista tehtäisiin hiljentyneen paikka, mutta ei samanlaista muistokappelia kuin on Jerusalemin Yad Vashem. Kokeukseni paikasta, jossa on kaikkien kuuden miljoonan keskitysleireillä ja ghettoissa menehtyneiden juutalaisten muistolaatat, oli ahdistava ja syyllistävä. Juutalaisten muistomerkissä ei ole kuvia juutalaisten kuvakieltomääräyksen vuoksi. En tietenkään halua rinnastaa räjähdysonnettomuutta ja juutalaisten joukkotuhoa. Mutta yhteisenä nimittäjänä saattaa kokemuksellisesti olla sota: juutalaisten holokausti yhdistyy mielissämme toiseen maailmansotaan ja niin yhdistyy myös patruunatehdas, jossa myös rauhan aikana on valmistettu sotateollisuuden tuotteita.

Jälkeenpäin olen uudelleen miettinyt omia sanojani tuosta muistomuseosta ja Pajakappelin luonteesta. Räjähdysonnettomuuden muistopäivänä Pajakappelissa esillä olleet kuvat onnettomuuden uhreista, joista suuri osa oli ollut itseni ikäisiä perheenäitejä, sai oloni ahdistuneeksi. Tajusin, että Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuus on ollut ja on osa kansallista muistiamme.

Vakava kansa ei halua sitä markkinointiin käyttää, ovat useat todenneet. Mutta jotenkin historiallisesti tapahtuneena seikkana se pitää muistaa ja niin olemme mielestämme tehneetkin: on muistomerkki Vanhan Paukun portilla, toinen hautausmaalla ja 40 kynttilää Pajakappelissa.¹⁴ Patruunatehtaan historiasta kertovassa museossa on esillä myös kertomus räjähdyksestä. Olen edelleen sitä mieltä, että onnettomuuden uhrin olisivat muistoissamme mukana ilman valokuvia Pajakappelin seinällä, mutta yleinen mielipide on ilmeisesti toisenlainen. Kuvat ovat jääneet pysyvästi seinälle, ja tapahtuma on näin muuttunut osaksi historiaa, kuten kulttuuritoimenjohtaja V2 sanoi.

Onko se enää osa elävää muistia, kollektiivista muistia, vai jähmettynyttä historiaa? Valo-

Kuva 157. Koko henkilökunta katsoo isosta seinäkuvasta kohti museossa kävijää, 200 tiivistä katsetta. Valokuvan hetki 21.8.1929.

Kuva 158. Museon suurin kuva: 3000x1700. Kuvan lasinegatiivi oli tallessa Pyhälahden valokuvamuseon kokoelmassa, vain hiukan naarmuuntu-neena. Patruunatehtaan henkilökunta istuu 21.8.1929 aukiolla, jossa nykyisin on Laskeutuva perhonen. Kuvauspaikkaa oli mahdoton asemoida paikalleen, ennen kuin havaitsin tarkastelevani tapahtumaa peilikuvaksi skannattuna.

kuvan ja kollektiivisen muistin suhde on kiinnostava. Kun visualisoimme tehtaan museon näyttelyä, halusimme nostaa tehtaan ihmiset pääosaan valokuvien kautta. Kaksi suurinta kuvaa ovat saman seinän vastakkaisilla puolilla: museoon tulija näkee heti ”tehtaan portilta” kolme metriä leveän kuvan, jossa koko tehtaan väki on kuvattuna vuonna 1929 Paukun pihalla. Toisella puolella seinää on valokuvaaja Kalevi Mäkisen vuonna 1976 Lapuan Tuomiokirkon tapulista otama kuva, jossa 40 lumivalkeaa arkkua ovat kaaren muotoon asetettuna kirkon pihalla.

”Niin no mä luulen että lapualaisilla on varmaan se tuota että vakava kansa ku on että tuota – suru jostei niin ku haluta tehdä sellaista markkinoontikeinoa tai -kikkaa että se on niin ku varmaan niin sillä lailla ettei sitä niinku markkinoitiin – ” P4, harrastajanäyttelijä

Kuvan ja muistamisen merkityksiä mietin lukiessani Ilona Reinersin Adornosta kertovaa kirjaa ”Taiteen muisti”. Theodor Adorno puhuu runouden mahdollisuudesta Auschwitzin jälkeen, mutta korottaa taiteen ensisijaisesti kärsimyksen ilmaisijaksi, nimenomaan ei-identtisen esteettisen kielen vuoksi. Kärsimystä voidaan ilmaista esteettisesti, kun kärsimystä ei esineellistetä tai estetisoida. Ilona Reiners käsittelee kirjassaan elokuvaa, ja pitää Adornon esteettistä teo-

riaa rajoittuneena siltä osin kuin tämä ei hyväksy elokuvaa ei-identtisen ja materialistisen painotuksen piiriin. Adornon teoria tarjoaa Reinersin mielestä mielenkiintoisen lähtökohdan, kun mietitään millä tavalla aggressiivisuutta tuottavia rakenteita voidaan purkaa ja miten menneisyyteen liittyviä tapahtumia onnistuttaisiin käsittelemään tavalla, joka ei kääntyisi *unohtavaksi muistamiseksi*. Kuvakiellon periaate juutalaisuudessa tai esimerkiksi Lanzmanin elokuvassa *Shoah*, jota Reiners esseessään käsittelee, tarkoittaa lähinnä kärsimyksen suoran representaation kieltoa. (Reiners 2001, 16–18)

Theodor Adornon mielestä monet sodanjälkeiset menneisyyttä työstävät projektit Saksassa palvelivat enemmänkin unohtamista kuin muistamista: ne kivettivät menneisyyden kuolleeksi historiaksi sen sijaan että olisivat muistuttaneet menneisyyden läsnäolosta nykyisyydessä. Juutalaiset intellektuellit ovat usein yhdistäneet joukkotuhon representaation ongelman juutalaiseen kuvakieltoon. Juutalaisesta traditiosta he ovat omaksuneet ennen muuta ajatuksen representaation rajallisuudesta jonkin tapahtuman tai periaatteen suhteen: se mikä ylittää inhimillisen kuvittelukyvyn ja ymmärryksen ei ole myöskään kuvattavissa. Adornolle Auschwitz on tällainen

ymmärryksen ja representaation ylittävä tapahtuma, joka todistaa absoluutin hajoamista ja haastaa kysymään, miksi jumala sallii sen tapahtuvan. (Reiners 2001, 183, 196)¹⁵

Haastattelussa räjähdysonnettomuus nousi esiin tapahtuneen historian, menneisyyden osana, johon voi yrittää suhtautua rationaalisesti tai hakea siitä seuranneita positiivisia asioita. Kulttuuritoimenjohtaja halusi näyttää tapahtumien kulun museossa ja totesi, että historia kiinnittyy ikäviin asioihin ja hyvistä päivistä kertovat historian tyhjät lehdet. Räjähdysonnettomuuden voi nähdä jopa niin merkittävänä, että ilman sitä ei olisi koskaan edes tullut tarvetta tehtaan muuttamiseen kulttuurikeskukseksi tai muuhun uusiokäyttöön. Se olisi ehkä vain aidan takana hiljaa rapistunut, jos se ei olisi räjähtänyt koko kansakunnan tietoisuuteen. Tähän voi tietysti sanoa, että onhan muuallakin otettu tehtaita kulttuurikäyttöön, vaikka ne eivät olekaan saaneet kuuluisuutta onnettomuuksissa. Tulkitsen kuitenkin kulttuuritoimenjohtajan tarkoittavan sitä, että Lapualla kiinnostus ja panostus kulttuuriin ei ehkä ilman juuri tätä kyseistä kohdetta olisi ollut tässä määrin mahdollista. Kyseessä on kaupungin kokoon nähden varsin mittava hanke.

” No niin se – se puolihan tulee, että historiahan kiinnittyy ikäviin asioihin ja sitten näistä onnellisista ajoista kertovat historian tyhjät lehdet! Ja sillä kohtaa pitää muistaa, että tämä on ollut iso naistyöpaikka Lapualla, iso työnantaja, se puoli on mun mielestä niin ku tärkein puoli siinä – antanu-antanut työtä – täällä – mutta kun nämä on justiin niin ku tehtaan työntekijäkki puhuu ennen sotaa – sodan jälkeen, ennen räjähdystä – räjähdysen jälkeen – niin että nämä on kuitenkin semmoisia pyykkejä, jotka tossa on ollu – ja täs on kaks sellasta kehitystä kohdannu toisensa – siis patruunatehtaan historia ilman räjähdystä niin tuskin me täs oltas, tiedäksä en tiedä mitä olis patruunatehtaalle tapahtunu... jos ei olis ollut räjähdystä, tehdas olisi vaan jatkanut paikallaan eikä uusia investointeja kenties olisi tehty ja

Kuva 159. Viereisen sivun kuvan takaosassa seisovat tehtaan vahtit, joiden virkalakin teksti paljasti kuvan peilikuvaksi ja ratkaisi siten kuvaustapahtuman sijaintipaikan arvoituksen.

Kuva 160. Ison kuvan vasemmassa alareunassa penkillä istuvat konttorin työtöt muodikkaissa leningeissään polkkatukkaisina. Heidän takanaan seisovilla valmistuspuolen työntekijöillä on huivit ja esiliinat, osa hyvin ajan hengen mukaisia kauniisti kuvioituja, muutamilla mustat ns. körttihuivit.

Kuva 161. Keskellä eturiviä istuu tehtaan johtaja Veltheim, ikään kuin muita suurempana. Viereiset henkilöt, toki selvästi ”herroja” itsekkin hatuista päätellen, nojautuvat pidättäytyvästi tilaa antaen johtajasta pois päin.

se olis vähitellen hiipunut – mutta ei olis syntynyt sitä tilannetta jossa kaupunki joutui ostamaan alueen – ” V2, kulttuuritoimenjohtaja

(Räjähdyssonnettomuudesta)” Niin joo – mutta tiedäksä – nämä ihmiset suhtautuu siihen – alkaa suhtautua siihen niinku historiaan – ja se väistämättä tapahtuukin se, mutta kyllä se on vaan se asia että se on läpäässyt Suomen kansan – niin voi sanoa – – ne tietää ku ne muistaa missä ne oli ku Lapuan patruunatehdas räjähti.” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Kulttuuritoimenjohtaja on koko ajan korostanut tehtaan merkityksistä erityisesti työn merkitystä ja että se oli merkittävin naistyöpaikka Lapualla. Onnettomuudessahan työpaikan naisvaltaisuus karulla tavalla korostui. Lisäksi hän muisti, että valtakunnallinen kriisitoiminta uudistui Lapuan räjähdysjonnettomuuden jälkeen.

Kuva 162. Isossa kuvassa edessä istuvan nuoren naisen nilkat ovat siroasti ristikkäin, sillkisukkien kahinan voi melkein kuulla vuosikymmenten takaa. Työ tehtaassa tarjosi itsenäistä elämää ja omaa rahaa myös naisille.

Kyseessähän oli Suomen rauhan aikainen suurin katastrofi.

”Jo-oo siinä on asioita – niinku faktoja, jotka on tapahtunut, kriisitoimintakin, tiedäksä se sai uuden merkityksen, tämä kriisitoiminta ja yleensä, että tapahtui, että perustetaan heti kriisitoiminta – se on täältä lähtöisin!” V2, kulttuuritoimenjohtaja

Helmikuun alussa 2005 kuulin televisio-ohjelmassa Inhimillinen tekijä, kuinka paikan merkitystä surun muistamisessa voi kuvata yksinkertaisesti ja voimakkaasti. Ohjelmassa oli haastateltavana Patruunatehtaan räjähdysjonnettomuudessa äitinsä menettänyt Riitta Erkkilä,¹⁶ joka oli ollut onnettomuuden tapahtuessa 15 vuoden ikäinen koulutyttö. Hän kuvasi, kuinka aamulla näki äitinsä ennen tämän töihin lähtöä ja omaa kouluun menoansa. Kaikki oli tavallista, kunnes ennen kahdeksaa pamahti.

”Mutta sitten me ei enää nähty.”

Edellä mainittu kriisitoiminta oli häneltä psykologiselta puolelta jäänyt kokematta, mutta hän oli saanut taloudellisesti tukea ja koulutuksen. Isoäidin kanssa elämä jatkui sitten tavalliseen arkeen ja työtekoon uppoutuen, mutta hän kuvaili, kuinka ei koskaan voinut edes katsoa Paukkuun päin. Niin pahalta se paikka tuntui, kun se oli äidin vienyttä. Sitten haastateltava kertoi, kuinka nyt on täytyntä Vanhaan Paukkuun vaan mennä, kun siellä on musiikkiopisto ja tyttäret soittaa siellä. Entinen tehdas ei ollut vielä kukaan muuttanut hänelle kulttuurikeskukseksi ja viihtymisen paikaksi. Ymmärsin, että vaikka aika parantaa, ei kaikki ole vielä muuttunut historiaksi. Vanhaan Paukkuun on todella liittynyt paljon erilaisia ristiriitaisia tunteita ja muistoja, jotka eivät suunnittelu- ja päätöksentekoprosessissa oikeastaan olleet päässeet esiin.¹⁷ Mutta kaikki ne ovat olleet mukana kollektiivisen muistin aineksina ja rakentavat paikkaa edelleen.

8.6 Vanhan Paukun identiteetin muutos

Tehtaat ovat paikkoja, joiden identiteetti voi itsestäänkin muuttua. Uutena tehdas nähdään hyvinvoinnin merkinä, koska se on työpaikka, uuden teknologian ja kehityksen tuoja. Tekniikaltaan vanhentunut tehdas identifioituu ympäristön saastuttajaksi. Huonossa kunnossa ja rappeutumassa olevat rakennukset symboloivat taantumaa muille, paitsi museoihmisille ne voivat viestiä teollisuusrakennuksen alkuperäisyydestä. Mielikuvitusrikkaille näkijöille ja kenties arkkitehdeille ne voivat merkitä uusien toimintojen mahdollisuutta ja eksoottistakin näyttämöä. Tapauksissa esille nousseissa diskursseissa ilmeni, kuinka Vanhan Paukun identiteetti on käynyt läpi kaikki nämä vaiheet.

Keskusteluissa tapauksen toimijoiden kanssa erottuivat tehtaan ajanjaksot: ennen sotaa ja sota-aika, ennen räjähdystä ja onnettomuus, siten räjähdysten jälkeinen aika sekä nyt uusi tuleminen kulttuurikeskuksena. Työ nähdään merkittävänä tekijänä, mutta mahtoiko tehdas kuitenkaan olla Lapualla paikkakunnan identiteettiin juurevasti istuva työn rakennus. Lapualaiseen ja eteläpohjalaiseen identiteettiin kuuluu kaksifooninkinen punainen tugarati tai lakeusmaise- ma, jossa siintää satoja latoja.

”Mulla on semmonen kuva jossa Antilan talo joelta – Etelä-Pohjanmaalla arvostetaan TÄLLASTA rakemuserinnettä – son tää pohjalaistalo, pui- nen talonpoikaistalo, sitte mä oon näyttäny Paukun kuvaa joelta – sit mä yhtäkkiä tajusin viime syksynä – kun ne näyttää äkkiä peräkkäin niin nehän on ihan samat näkösiä: kakskerroskisia, joku on voinu kattoa jossain Japanissa että miten se nyt ero nyt tuossa on – toinen on tiiltä ja toinen puuta – ne kuvat oli mulle – näin voi vuo-

sikausia, monta kertaa näyttää samoja – – että siinä kuitenkin se on niin erilainen ympäristö tuo teollisuusympäristö... Musta tuntui silloin että lapualaisille ISÄNNILLE, niin kun, sen muuttaminen kulttuuriympäristöksi oli hankalampaa, kun se oli teollisuutta ja työläisten aluetta kuin se että nämä ökytalot – (yli-innostuneesti) –” haastattelijan tekstiä

”Se oli sun kato vaan semmonen kuvitelma – – Niin, että Lapualla remarikki on oikeestolaisempia ku Helsingissä kokoomuslaiset – näin ne sanoo – ainakin Piikäs-Reino aina sanoo...heh..” P1, valtuuston puheenjohtaja.

Edellä oleva kertoo, kuinka eri tavalla muualta tullut (”veren kuljettama”, so. veden kuljettama, kuten kirjoittajaa kutsutaan vielä 20 vuoden paikkakunnalla asumisen jälkeen) ihminen saattaa nähdä paikkakunnalla vallitsevat suhteet ja tulkita ulkoisia merkkejä toisin kuin asukkaat. Viittaus poliittisiin puolueisiin saattaa olla osittain huumoria. Mutta jo patruunatehdasta Lapualle perustettaessa 1920-luvulla ajateltiin, että paikkakunnalla on varmasti luotettavaa eli riittävän oikeistolaista työvoimaa saatavilla. Dokumentit museossa kertovat, kuinka tehtaalle töihin päästäkseen hakijan oli tuotava ”todistus” tai oikeanlaisen ihmisen suositus; 1930-luvulla Isänmaallisen kansanliikkeen suositus oli paras.

”Ja ne on itte tehny omaa kulttuuriaan – kulttuuria, kun nyt ajatellaan niin sitähan sekin on samaa –.” P 1, valtuuston puheenjohtaja.

Valtuuston puheenjohtaja ei pitänyt kahtiajakoista työläiset–isännät–eroa mitenkään merkittävänä eikä rakennuksiin liittyvänä identiteetti-tekijänä, vaan ajatteli, että Vanhaan Paukuun, kulttuurikeskukseen liitettynä juuri kulttuuri-sana saattoi olla vierautta aiheuttanut tekijä. (Aiemmin kohdassa 7.2 Kulttuurin prosessi-diskurssiin tuomat lausumat ”kulttuuri kirosanana”.) Sehän kertoo, kuinka ”kulttuuri” on merkinnyt ”korkeakulttuuria” ja sitä on vierastettu, kun se on muualta tuotu. Etelä-Pohjanmaalla on aina ollut voimakas oma kansankulttuuri, mm. musiikkia ja

näyttelemistä, mutta sitä ei ole sanottu kulttuuriksi, vaan harrastamiseksi. Ja siihen on kai siten liittynyt vähän joutilaisuuden ajatusta, joka ei oikein ole sopinut pietistiseen, ylenmääräiseen työnteon arvostukseen.

Työllisyyden takaajana ja varsinkin sota-ajan työpaikkana tehtaalla oli varmasti valtava vaikutus paikkakunnan elämään, mutta kollektiivisen muistin sisältyminen työpaikkarakennukseen ei ole niin ilmeistä kuin se, miten se liittyy ihmisten koteihin, asumiseen. Tuntuu, että koko kaupungin identiteettiin ja kollektiivisen muistiin patruunatehdas upposi vasta vuoden 1976 räjähdysonnettomuudessa. Silloin siitä tuli todella yhteinen asia. Silloin ei kukaan enää ollut sisäpuolinen tai ulkopuolinen, vaan onnettomuus kosketti kaikkia.

Vanhan Paukun identiteetti ei tunnu olevan aivan selkeä nykyisin, kun se on avoin kulttuurikeskus eikä enää toisilta suljettu teollisuusalue. Useat toimijat mainitsivat lomakekyselyssä juuri Vanhan Paukun erityisen merkittävänä kulttuuriympäristön osana koko maakunnassa ja erityisesti Lapualla. Keskusteluissa yhdistyivät imagon ja identiteetin käsitteet. Identiteettiä on vai-

kea erottaa imagon käsitteestä, vaikka sitä selventäisi yksinkertaistamalla, että imago on ulkopuolelle välittyvä, usein tarkoituksellisesti suunniteltu kuva ja identiteetti lähinnä yhteisön sisäinen kokemus.

Haastattelussa työn merkitys korostui eikä kukaan oikein osannut nähdä Paukkua kulttuuriympäristön osana, vaikka kulttuurikeskuksen vaikutukset Lapuan imagoon ja menestymiseen tunnustettiin. Mutta se, ettei Paukku näyttäytynyt kulttuuriympäristönä, johtui ilmeisesti käsitteen vieraudesta. Elämän ja toimeentulon merkityksen esiin ottaminen Paukun kohdalla viittaa identiteetin syvällisen merkityksen ymmärtämiseen.

Yhteyspäällikkö ajattelee kulttuurikeskuksen kulttuuriin perustuvan vaikutuksen olevan pikku hiljaa syntymässä ja siten tehdasalueen identiteetin muuttuvan kulttuuriseksi. Hän näkee sen syntyvän kulttuuritarjonnan kautta eikä niinkään miljöön tai kulttuuriympäristön markkinoitavuuden kautta, vaikka kulttuurikeskus on hänenkin mielestään upea paikka.

”Niin aivan – sanotaan jot – imagovaikutus ehkä se pikkuhiljaa on syntymässä – meillä on erinomainen kulttuuritarjonta – et sitä kautta .

Kuva 163. Luotiosaston miehiä Ison Tehtaan päädyssä Auvisen ottamassa kuvassa joskus 1930-luvulla.

Kuva 164. Ison Tehtaan päädyssä oli vuonna 1986 tynnyreitä, laatikoita, kaiken näköistä rompetta irrallaan. Edellisen sivun kuvassa näkyvät paloportaat toisesta kerroksesta ovat jäljellä, samoin oviaukko niidern alapuolella.

– Niin ja ajatellaan että keskisuuri – pieni kunta ja sillä on todellakin ulkoisestikin upea toi kulttuurikeskus – sehän ei voi olla vaikuttamatta.” V3, yhteyspäällikkö

Lapuan Vanha Paukku on ainakin maakunnassa nostanut Lapuan kulttuurikaupungiksi ja onhan näkyvyyttä tullut valtakunnan tasolle asti julkaisuissa ja tapahtumissa. Valtuuston puheenjohtaja uskoo lujasti Vanhan Paukun kulttuurikeskuksen menestymiseen ja vaikutuksiin, ja näkee sen ainakin maakunnan ykköspaikkana, ja miksei laajemmankin alueen, nimenomaan kulttuurikeskuksena ja tapahtumapaikkana. Hän arvostaa erityisesti alueen ilmettä ja rakennettua ympäristöä.

Keskusteluissa nousi esille näkemyksiä, että Vanhan Paukun kulttuurikeskus on todella aiheuttanut muutosta Lapuan imagoon, mutta toiset kielsivät vaikutuksen merkittävyyden. Muutoksen näkyvyys korostui, kun verrattiin nykyistä tilannetta siihen vaihtoehtoon, ettei tehtäseen olisi rakennettukaan kulttuurikeskusta, vaan olisi tehtykin aiottu kirjaston uudisrakennus. Olisiko uusi kirjastorakennus ja sen arkkitehtuuri samassa määrin nostanut lapualaisten itsetuntoa, toisin sanoen näyttäytyntynyt heidän mielessään vahvuutena ja siten liittynyt heidän omaankin

identiteettiinsä? Kirjasto on kulttuurikeskuksen sydän, mutta kaikki muut kulttuuriin liittyvät toiminnot ja syyt, jotka kutsuvat ihmisiä Vanhaan Paukkuun, moninkertaistavat sen vaikutuksen. Opistojen ja muiden harrastusten mahdollisuudet lisäävät ihmisten kohtaamisten määrää, uudessa kirjastossa olisi käyty lukemassa ja lainaamassa. Ihmisten kohdatessa sosiaalinen kanssakäyminen vahvistaa paikkaan liittyvää kollektiivista muistia uudella aineksella. Vanha Paukku on identiteetiltään edelleen tehdas ja ihmisten paikka, uudet ajat muuttavat siihen liittyvää surun muistoa vähitellen historiaksi. Mutta ”kuolleeksi historiaksi” se ei muutu, koska se säilyy ihmisjoukon kokemuksissa koko ajan.

”Lapuasta ihminen, joka miettii ku tuloo Pohojanmaalle ja mihinkä vois esimerkiksi niinku asetua – kyllähä Paukku on yks asia joka varmaan kiinnostaa ja herättää huomiota—” P1, valtuuston puheenjohtaja

Monessa keskustelussa haettiin Vanhan Paukun identiteetti-, imago- tai muuta merkitystä kuvittelemalla tilannetta siten, ettei kulttuurikeskusta olisikaan tehty. Kulttuuritoimenjohtaja ketjuttaa tapahtumien kulkua niin kauas, että näkee räjähdysten 1976 olleen ikään kuin lähtömerkki tulevaisuudelle. Jos ei olisi ollut onnettomuutta,

ei olisi syntynyt moraalista velvollisuutta työpaikkojen säilyttämisestä ja uusien rakentamisesta ja laman tullessa 1990-luvulla tilanne olisi voinut todella johtaa siihen, että tehdas olisi kokonaan häipynyt Lapualta. Tosiassiansahan tehdas kuitenkin oli melkein pois lähdössä ja kilpailutti viimeisimmän tehdasrakennuksensa paikan eri kuntien kesken.

”Siis patruunatehtaan historia ilman räjähdystä niin tuskin me täs oltas, tiedäksä, en tiedä, mitä olis patruunatehtaalte tapahtunut... –

”Niin se olis voinu käydyä vaikka niin, että me ei oltas tässä, vaan tää olis tästä ninku hiipunut.” Haastattelijan kommentti.

”Niin hiipunu tiedäksä niin – korjata ja miettiny ja vois olla että patruunatehdas olis lähtenyt käläppimään Lapualta tykkänensä...” V2, kulttuuritoimenjohtaja

”Niin nimenomaan, koska ei olis tullu sitä vaihetta että olis pitänyt rakentaa tuonne (Jouttikalliolle) ei ois ollut niitä uusia rakennuksia niin – “ Haastattelijan kommentti.

Kulttuuriasiainneuvos vakuutti haastattelussa useaan otteeseen uskoaan kulttuurin voimaan ja erityisesti kulttuuriperinnöltään arvokkaan rakennuskohteen merkitykseen kaupungin imagon kannalta. Hänkin näkee vahvasti, ettei kirjaston

uudisrakennus koskaan olisi voinut tuoda samaa latausta kaupungin imagoon.

”Ei ku mä äattelin sitä, että kun sillon aikanaan suunniteltiin sitä kirjastoa siihen pellolle – niin vaikka siihen kirjaston yhteyteen olis laitettu siten mitä tahansa – niin uusi rakennus on kuitenkin niin kuin jotenkin uusi rakennus – vanhan kulttuuriperinnöltään vahvan alueen hyödyntäminen musta niin ku poikki imagollisesti – mä jopa sanosin ett paljon enemmän –” P3, kulttuuriasiainneuvos

Haastateltavana ollut kaupunginhallituksen jäsen mietti myös, mitä meillä olisi vahvuutena, jos ei meillä olisi Vanhan Paukun kulttuurikeskusta rakennettuna tällä tavoin laajana kokonaisuutena kuin nyt on. Uudisrakennus olisi ollut yksittäinen kirjastotalo, jossa olisi kyllä ollut pieni näyttelytila, muttei tiloja museoille tai opistoille, puhumattakaan tietysti kulttuuriin liittyville yrityksille.

”Niin kyllä jos ei meillä Patruunatehtaan aluetta olis – jos sitä ei olis tällä tavalla rakennettu niin mitä meillä olis?” P2, kaupunginhallituksen jäsen

” Niin jos meillä olis uus kirjasto jos verrataan siihen –.” Haastattelijan kommentti.

”Niin – meillä olis vaan uus kirjasto –” P2, kaupunginhallituksen jäsen

Kuva 165. Ison Tehtaan henkilökuntaa rakennuksen itäpäädyssä 22.5.2006. Paloportaat parvekkeelta ovat poissa, tilalle ovat vaihtuneet tikkaat jossain välissä, kuitenkin ennen kuin paikkaa ruvettiin muuttamaan kulttuurikeskukseksi. Siinä vaiheessa teollisuuden jäljet haluttiin säilyttää mahdollisimman tarkoin, eikä portaita olisi poistettu, tosin pienempi oviaukko portaiden alapuolella muurattiin umpeen; haluttiin korostaa vieheisen lasiseinän eli ison ajo-oviaukon säilymistä.

Paikat ovat elettyjä ja dynaamisia sekä yksilön että sosiaalisen yhteisöllisyyden kannalta. Kokemuksellisille sisäpiiriläisille, jotka tuntevat paikat yhteisön sosiaalisuuden kautta, paikat ovat niissä asuvien tai niitä tekemässä olleiden ihmisten kulttuuristen arvojen ilmaisuja. Monen vuosikymmenen ajan Paukku oli työteon paikka lapualaisille, niille jotka pääsivät sisälle, mutta myös niille toisille, joilta pääsy oli kielletty, koska kaikki tunsivat jonkun siellä työskentelevän. Nykyisin Vanha Paukku on julkista tilaa, jonne kaikilla on vapaa pääsy. Kiinnostava paikka on tehnyt kirjaston tutuksi niillekin, jotka eivät aiemmin ole tunteneet tarvitsevansa sen palveluja. Sillä on nyt ollut mahdollisuus muodostua paikan kokemukseksi monille – antaa sisäpuolisuu-den kokemus kaikille meille, jotka emme aiemmin voineet päästä suljetulle tehdasalueelle.

Sisäpuolisen käyttäytymisen kannalta katsottuna paikka on osa ympäröivää miljööä, sillä on kaupunkitilan ja maiseman arvo. Aiemmin vain torni ja piikkilangoilla korotettu aita olivat näkyvissä kaupunkitilassa, eikä tehtaan alue keskeisestä sijainnistaan huolimatta kuulunut kaupunkitilaan. Ulkopuolisuuden termein kuvattuna paikan identiteetti on vain hiukan enemmän kuin paikan toiminnat ja niiden taustatekijät. Paukku oli tehtaan näköinen ja toimintojensa symboli. Muutostyössä haluttiin myös tämä osa identiteettiä säilyttää näkyvissä ja tehdasta korjattiin tehtaan tavoin, hiukan karkeasti, vaikka toiminta muuttuikin kulttuuriseksi. Nyt avoimena kulttuurikeskuksena se on hyväksytty ja mielenkiintoinen osa kaupunkilaisten elinympäristöä.

Missä identiteetti on kehittynyt kanssakäymisen tai yhdyskunnan kokemusten kautta, se kestää niin kauan kuin paikan symbolit ja niiden tärkeys säilyttää merkityksensä. Toivottavasti

Vanhan Paukun identiteetti kestää riittävän voimakkaana myös tulevaisuuden muutoksia. Yhdessä koottu tai oikeanlainen identiteetti tarkoittaa yhteisön kokemusta, ja silloin sitä symboloivat patsaat pysyvät paikallaan eikä omia seinä kaadeta, kuten Lapuan kaupungin kulttuuritoimenjohtaja sanoi kesällä 2002. Vanhan Paukun identiteetin osatekijöinä on niin vahvoja aineksia, ettei sitä voida murentaa: työn, surun ja yhteisön kokemusten muovaama identiteetti vahvistuu koko ajan yhteisöllisen tekemisen paikkana. Kuitenkin sen identiteetin voimaa mitataan paraikaa: meneillään on ollut jo vuodesta 2000 riita tehtaan ruokalarakennuksen säilyttämisestä, eikä ratkaisu ole vielä syksyllä 2006 selvillä. Puretaanko nyt kuitenkin omia seinä, vaikka ne ovat osa kokonaisuutta? Eikö niiden sisältämä symboliarvo työläisten yhteisöllisyyden paikkana ole riittävä, koska siihen ei suoranaisesti liity räjähdysdynamiikkaa vai onko kyse vain siitä, ettei rakennetun kulttuuriympäristön merkitystä identiteetin kannalta ole kuitenkaan vielä kokonaisuudessaan ymmärretty?

1 Kurki, Leena, 2000. "Sosiokulttuurinen innostaminen"

2 Monet paikat ovat juuttuneet negatiivisen imagon kuvioihin. Esimerkiksi media saattaa nolata paikkakunnan imagon jonkin skandaalin yhteydessä. Belgian pedofiiliskandaali vahingoitti Charleroin aluetta. Don Corleone ja mafia liitetään Etelä-Italiaan. Suomessa Prieksämäki identifioitiin Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä 1995 Suomen ikävyyttävimmäksi paikkakunnaksi. Samoin tämä maan suurin julkisuusvaikuttaja leimasi koko Etelä-Pohjanmaan maakunnan auringonlaskun eli menneisyyden maakunnaksi. Haastattelemistani toimijoista yksi väitti minun toiminnallani pilanneen kaupungin imagon, tarkoittaen Lapuan marketkaavaa muutama vuosi sitten. Tällainen negatiivinen julkisuus voisi tietysti toimia stimuloivana tekijänä, niin että paikkakunnalla tai alueella ryhdyttäisiin todella vastakampanjointiin.

3 Keskustelimme jonkin verran kaupunkimarkkinoinnista ja yhteyspäällikkö V3 esitteli Kotlerin ym. (1999) kirjaa paikkamarkkinoinnista, jonka myöhemmin hankin luettavakseni. Löysin omalla luennallani Kotlerin kirjasta ilmeisesti paljon enemmän asioita kulttuurin ja historiallisen ympäristön käytöstä paikan markkinoinnissa, kuin mitä yhteyspäällikkö oli nähnyt omassa luennassaan.

4 "Marketing Places Europe" (Kotler ym. 1999, 51–65) esittää erilaisia vaihtoehtoja strategioiksi, kun ryhdytään paikkamarkkinointiin. On kehiteltävä laajoja strategioita houkuttelemaan kävijöitä, asukkaita ja työntekijöitä, liike-elämää ja teollisuutta sekä lisäämään vientiä. Strategioita voivat olla: (1) imagomarkkinointi (image marketing), (2) vetovoimamarkkinointi (attraction marketing), (3) perusrakenteen markkinointi (infrastructure marketing), ja (4) ihmisten markkinointi (people marketing).

5 Minun mielestäni prosessien sujuvuutta vertailtaessa suurimpana erona on niiden avoimuus, mutta tietenkin rahallinen ja määrällinen koko oli alussa myös suurempi, kun päätettiin 30 miljoonan markan hankkeesta (jopa 50 miljoonasta puhutaa) ja nyt liikutaan 1,5 miljoonan euron hankkeessa

6 C.C.Böcker: Ekonomiska anteckningar om Wasa län, gjorda under en resa derstädes år 1815.

7 Olin tammikuussa 2006 mukana suunnittelemassa Lapuan Patruunatehtaan museon näyttelyä kulttuurikeskukseen. Museossa on dokumentteja, jotka kertovat tehtaaseen päässeen töihin vain suositusten perusteella: suojeluskuntalaisuus oli hyvä suositus tai kirje joltain Isänmaallisen kansanliikkeen IKL:n johtohenkilöiltä. Museon kertoma "tarina" kuvaa tehtaan työntekijöiden olleen erittäin arvostettuja.

8 Itselleni "tehtaan haju" oli jostain syystä miellyttävä ja aisteja rauhoittava. Myöhemmin tajusin sillä olevan jonkin yhteyden siihen, että kävin varhaisessa lapsuudessani Oulussa päivittäin isäni työpaikalla Hankkijalla. Sielläkin oli isoja varasto- ja betonihalleja, joiden tuoksumuisto saattoi herätä henkiin astuessani Paukun halleihin.

9 Estetiikka uuslat. Aesthetica, tulee kreikan sanasta aisthetikos=havaitseva, vastaanottava> aisthenestai "aistia" filosofian haara, joka selvittää esteettisen ilmiön syntyä ja luonnetta, mm. taiteen luonnetta ja merkitystä, taiteellista luomisprosessia ja taiteen arvostamisen perusteita, ensi sijassa estetiikka tutkii ns. kauneuskokemusta. (Otavan sivistysanikirja)

10 Dewey, John, 1934. Arts as Experience, Minton, Balch, New York. Teos johon Rantala viittaa.

11 Berleant, Arnold 1991: Art as Engagement, Temple University Press, Philadelphia. Berleant, Arnold 1992. The Aesthetics of Environment, Temple University Press, Philadelphia. Teokset, joihin Rantala viittaa.

12 Teoksesta Uotila, 1986, 183. "Ensimmäisellä, Ilmari Laurilan joukkueella, oli ollut päivällä harjoitus, jossa tilaisuudessa oli annettu tarpeelliset määräykset ja mm. käsketty miehiä ottamaan kolmen päivän muonat mukaansa. Osasto kokoontui määräyksen mukaan klo 22 (10):n aikoihin illalla, silloin kylmällä olevaan Eino Lahdensuon sahan – myöh. panostehtaan – tiilirakennukseen, jossa joukkueenjohtaja Laurila jakoi

panokset ja kapeat valkoiset nauhat, vasempaan hihaan kiinnitettäväksi." Tämä tapahtui siis 27.1.1918 illalla.

13 Televisioutuisissa näytettiin räjähdysonnettomuuden vuosipäivänä 1996 filmipätkä Vanhasta Paukusta ja Pajakappelista. Toimittaja kyseli, tietäisinkö ketään, joka olisi itse menettänyt läheisensä onnettomuudessa ja suostuisi tulemaan haastateltavaksi. Surun ikuinen läsnäolo tuli minulle selväksi, kun kysyin työtoveriltani, jonka äidin tiesin menehtyneen onnettomuudessa, lähtisikö hän kameroiden eteen. Mies kieltäytyi nopeasti ja kääntyi pois, kuin olisin piiskalla häntä iskenyt.

14 Ja myöhemmin on vielä suunnittelemattoman näköisesti toteutettu muistotaulu lisätty sen peltihallin kylkeen, joka rakennettiin vakuutusrahoilla 1976 räjähdyskeskelle.

15 Keväällä 2002 Tohtoritallillakin keskustelu kääntyi ennen pitkää räjähdysonnettomuuden muistamisen keinosta keksityslähtöisiin ja virtuaalisiin hautausmaihin. Tämä myöhemmin Ilona Reinersin avulla uudelleen löydetty (muistettu) teoria Adornon muistamisen keinosta ja estetiikan mahdottomuudesta ilman etiikkaa, toimikoon tässä kirjoittajan reflektoinnin kuvaajana.

16 Riitta Erkkilän ja muiden kertomukset on kirjattu teokseen, joka ilmestyi patruunatehtaan räjähdysonnettomuuden 30-vuotispäivänä 13.4.2006. Juurakko, Arto, 2006. Patruunatehtaan räjähdys, Historiaa ja muistekuvia. Edita Publishing Oy.

17 Vanhan Paukun rakennussuunnittelun ja rakentamisen kanssa yhtä aikaa Lapualla oli meneillään yleiskaavaprosessi. Sen yhteydessä teimme useampia asiakas- ja asukaskyselyjä. 1997 sain eräässä lomakkeessa niin ikävät ja mieltä pahoittavat kommentit, että muiden vastausten lukeminen piti delegoida suunnitteluavustajalle. Kyselyssä ei muuten käsitelty Vanhaa Paukua, mutta seuraava teksti oli kuitenkin "terveisenä" minulle: "...ja lisäksi täytyy sellaisen arkkitehdin olla mielenvikainen, joka punatiilien rakennusten keskelle maalauttaa yhden rakennuksen siniseksi: ei sillä yhtään kuollutta paukkulaista takaisin saa, vaikka tuollaisia tyhjänpäiväisiä kustannuspaikkoja sinne laitetaan..." Pajakappeli on vaaleansiniseksi rapattu.

kuva 166.

9. Merkityksellistetty kulttuuriympäristö

„ Nii-in! Jotta taso pitää olla, sehän selevä, mutta se ympäristö ja näkö – ulukokuori... ja ja ... mun mielestä Paukku on – ainakin, jos nyt rajoitutaan Suomen maakuntiin, niin onhan tää maakunnas ykkönen...nyt sitte kumminki tällaiseen toimintaan.” P1, valtuuston puheenjohtaja

9.1 Diskurssit prosessissa

Yritysmalli- ja kulttuurimallidiskurssit

Lapulla muodostui erilaisia Vanhaan Paukkuun liittyviä diskursseja tämän tapaustutkimuksen käsittelemänä ajanjaksona eli vuosina 1993-2005. Luvussa 6 esitin, millaisia suunnittelustrategioihin liittyviä diskursseja paikalliset toimijat ajattelivat kaupungissa liikkuneen ensin Pauk-

ku-projektin alussa, ja kuinka ne sitten olivat muuttuneet vuoteen 2002 mennessä, jolloin haastateltiin toimijoita. Itse Paukku-projekti kehitti kolme suunnittelumallia, jotka olivat kulttuuri-, yritys- ja yrityskulttuurimalli. Myöhemmin analyysivaiheessa nekin olivat tunnistettavissa diskursseiksi. Niistä

näytti aluksi olevan voimakkain ”yrityskulttuuri-malli”, jonka pohjalta varsinainen suunnittelu aloitettiin 1994.

Haastatteluaineistosta vuonna 2002 esiin nousseita diskursseja olen kuvannut prosessi- ja paikkadiskurssien ryhmiksi tai kentiksi, ja ne esiteltiin luvuissa 7 ja 8.

Markkinavoimat ja taloudellinen ajattelu muovasivat voimakkaimmin paikallisia diskursseja Pauku-projektin alussa. Patruunatehtaan omistaja (aiemmin valtio, sitten Nammo Oy) teki päätöksensä uuden tehtaan sijoituspaikasta ankaran taloudellisen kilpailun merkeissä, ja kaupungin päätökseen ostaa vanha tehdasalue vaikutti merkittävästi työpaikkojen säilyminen oman kunnan alueella. Esisuunnitteluprosessin aikana 1993 näkyvin ja kuuluvuin diskurssi liittyi teollisuuteen, yrittämiseen ja työpaikkoihin, ja se kiteytyi *yritysmallidiskurssiksi*. Erityisen painottuneesti yrittäjien ja yritysten talousnäkökulman esillä pito diskursseissa oli elinkeinoasiamiehen rooliin kuuluvaa, kuten aiemmin on jo todettu.

”Joo mä olin puhtaasti sen (yritysmallin) kannalla – enhän mä – tota – voinut muuta...” V4, elinkeinoasiamies.

Pauku-projektissa asiantuntijaksi nimetty työryhmä pystyi vakuuttamaan päättäjät siitä, että olisi taloudellisesti kannattavampaa rakentaa vanhaan tehtaaseen uusi kaupunginkirjasto kuin jäädä odottelemaan yritysten saapumista tyhjiin tehdastiloihin ja samaan aikaan rakentaa kirjastolle uudisrakennus. Kirjastolle oli joka tapauksessa nyt vihdoin päätetty rakentaa omat tilat, ja uudisrakennus oli kustannusarvioltaan kalliimpi kuin saneerausvaihtoehto. Lisäksi kirjastojen rakentamiseen tarkoitettu valtionapu suosi laskennallisesti peruskorjausvaihtoehtoa uudisrakentamisen sijaan. On ilmeistä, että Pauku-projektin alussa päätöksenteon aikaan oli talou-

dellisilla diskursseilla enemmän valtaa kuin kulttuurisilla diskursseilla. Alueen osoittaminen kulttuuriympäristöksi, alueen miljöön säilyttäminen tai rakennusten suojelun ei olisi muodostanut riittävää argumenttia sille, että vanha tehdas olisi muutettu julkisiksi kulttuuritiloiksi, koska *ei* ollut edes olemassa mitään *kulttuuriympäristödiskurssia*.

Suunnitteluprosessin aikana kävi selväksi, että yleisellä tasolla on mahdollista puhua kulttuurihistoriasta tai -ympäristöstä sekä säilytettävästä miljööstä, mutta yksittäisiä tapauksia ei vironhaltijan olisi suotavaa kommentoida, jos ei halua tarkoituksiperiään epäiltävän. Prosessin aikana arkkitehdin osuus diskursseissa ja hänen asiantuntijaroolinsa vahvistuivat muualla kuin kunnan organisaatiossa: kirjaston työmaalla urakoitsijan edustajat kuuntelivat enemmän ja tarkemmin arkkitehdin puhetta kuin yleensä kunnan omat rakentamisen toteuttajat. Lehtijuttujen perusteella arkkitehdin ammattipuheeseen tuli aiemman kulttuurihistorian ja kaupunkikuvan lisäksi enemmän estetiikkaa, prosessista ja identiteetistä puhumista. Tämä puhe oli mukana *paikkadiskurssin* esiinnousussa monessa yhteydessä. Myöhemmin arkkitehdin puhe on kuulunut lähinnä *kulttuuriympäristödiskurssiin*, jossa kulttuuri toimintana pehmeästi yhdistyy rakennetun ympäristön suojeluun.

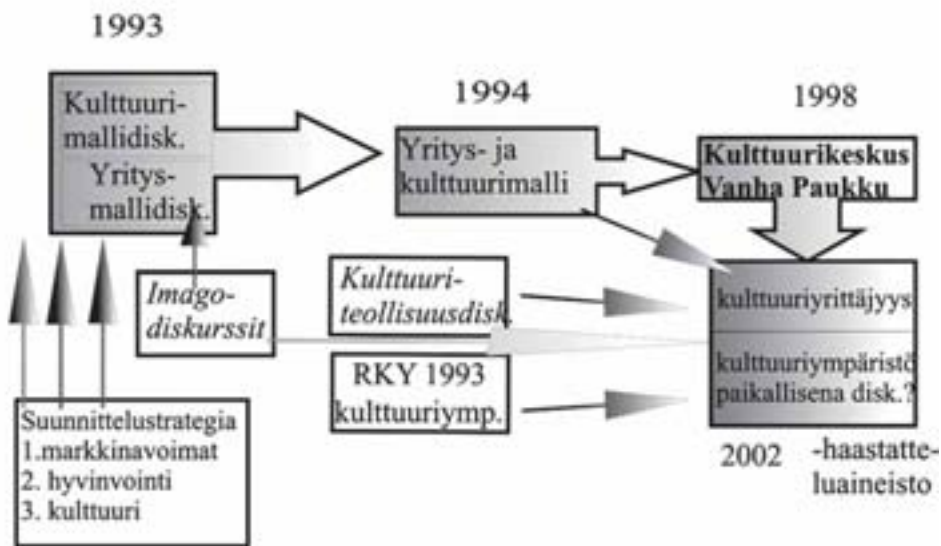
Kulttuuriympäristöstä ei siis aluksi puhuttu, mutta *kulttuurista* kylläkin. Kulttuuri-toimenjohtaja V2 (virkanimike aiemmin kulttuurishteeri) kertoi haastattelussa, kuinka hän tunsi itsensä tosi pieneksi tekijäksi Pauku-projektin alussa. Suunnittelun ja prosessin kuluessa hänen asemansa ja asiantuntijapuheensa merkitys (valta) vahvistuivat. ”Kulttuurin” vähäinen merkitys selittyy yksinkertaisesti sillä, että kulttuuri-toimeen suunnatun rahamäärän osuus kunnan budjetissa oli to-

della pieni ja henkilömääräkin vain 1,5 (kulttuuri-sihteeri ja ½ toimistovirkailijaa). Kulttuuria leimasi 1990-luvun alussa vielä ns. korkeakulttuurinen ja etäännyntynyt taiteen näkökulma, josta käsin voi ymmärtää valtuuston puheenjohtajan P1 sanonnan ”kulttuuri kirosanana”. Kulttuurin muut ”merkitykset” olivat olemassa, mutta niitä ei vielä tunnustettu. Kulttuurin työntekijän puheella ei ollut suurta painoarvoa, ennen kuin se muuttui osuudeksi ja osallistumiseksi prosessi-diskurssiin itse projektissa. Haastatteluaineistosta ”kulttuurin merkitys” nousi edelleen yhä selvemmin esille, aluksi sosiokulttuurisena ja jonkinlaisena valistuspuheena, ja myöhemmin ”paikkaan” liittyvänä (”seinät, joita ei voi kaataa”).

Yhtenä näkökulmana nostettiin jo alussa esille imago, josta puhuttiin Paukku-projektin suunnittelukokouksissa ja -asiakirjoissa aika paljon. Muualta tullut imagodiskurssi ei aluksi niinkään liittynyt paikkaan ja muistiin, vaan se kuului tuona aikana vallinneisiin yleisiin kaupunkimarkkinoinnin ja markkinalähtöisen kulttuuripolitiikan

diskursseihin. Johdannossa esitetyt kulttuuripolitiikan diskurssien muutokset näkyvät kyllä alueellisella ja paikallisellakin tasolla, vaikka ilmeisesti hitaammin.

Imagon hyödyntämisestä puhuivat yhtä lailla niin yritysmallin kuin kulttuurimallinkin kannattajat. Täytyy muistaa, että vaikka esisuunnittelussa päädyttiin sijoittamaan kirjasto Vanhaan Paukkuun, valitun mallin nimi oli *Yritys-kulttuurimalli*; tässä siis yritys ennen kulttuuria. Kesti vielä jonkin aikaa, ennen kuin yrittämisen diskurssin rinnalle aluksi nousi kulttuurihistoriallinen, Paukku paikkana arvostava diskurssi. Myöhemmin nousi esiin kulttuurin tuomia etuja korostava varsinainen kulttuurimalli eli ruvettiin puhumaan *kulttuurikeskuksesta* (ja myöhemmin nimistöä käsitellessään kaupunginhallitus hyväksyi nimeksi Kulttuurikeskus Vanha Paukku). Aika pian eli jo haastatteluhetkellä aineistossa (2002) sen rinnalle oli kuitenkin tullut taas yrittämistä eli diskurssi oli käänntynyt ”*kulttuuriyrittäjyydestä*” puhumiseksi. Kulttuuriyrittäjyys esittäytyi

Kaavio 9.1. Yritys- ja kulttuurimallidiskurssit Vanhan Paukun tapauksessa vuosina 1993–2002.

tässä erityisesti paikallisena diskurssina, mutta sillä on tietysti yhtymäkohtia aiempaan *kulttuuriteollisuuden* näkökulmaan ja valtakunnallisen kulttuuripolitiikan kulttuuriteollisuuden diskurssiin.

Toisaalta ”yrittymalli” oli erittäin voimakas diskurssi ja on ollut koko ajan, vaikka kaupunginjohtaja totesi mm seuraavaa:

”sieltähän on myöskin pulpahtanut tämän prosessiajattelun rinnalle tämä ajatus että Vanha Paukku on myös elinkeinojen paikka siis Taide-museota yksistään ei saa tälläkään hetkellä läpitte - että siihen on koko ajan pitänyt hakea tällaista yritystilaa rinnalla ...” VI, kaupunginjohtaja

Prosessidiskurssit eli ”Missä niitä malleja opittiin?”

”Kyllä mulle on jotkut sanonut ja esimerkiksi - sitä on mahdoton sanoa taidemuseon vertailu mihin sä viittasit – että tää lapualaisten suora vaikuttaminen, vaikuttaminen opittiin just tässä Paukun prosessissa, ettei täällä ollut sitä sellaista ennen – Niin jotkut on sanonut mullekin sitten kun tuota – mä en muuten oo ollu niin jyrkkä sinänsä – (en nyt viittaa enkä palaa näihin EePeen hankkeisiin) – mutta – Ei kannata verrata siihen- Mutta kuitenkin kyllä se tulee täällä koneistossa joskus esille: jotkut sanoo että missä tällaiset systeemit on opittu että kun kansa voi vaikuttaa suoraankin.” VI, kaupunginjohtaja.

Paukku-projektissa kyseltiin kansalaistenkin mielipiteitä paikallislehden kautta, vaikka varsinaisesti suunnittelun avoimuus ja mukaan ottaminen kohdistettiin kaupungin omaan organisaatioon (luottamushenkilöt ja viranhaltijat) ja yrittäjien suuntaan. Kansalaiset eivät aktivoituneet osallistumaan kumpaankaan diskurssiin, ei yrittymalliin eikä kulttuurimalliin. Kansalaisten mukaan tulo oli prosessissa toivottavaa – niin kauan kuin se pysyisi passiivisena ja vastauksia

antavana eikä siirtyisi vaativampaan suuntaan. Toimintatapoja opittiin prosessissa, niitä opetettiin, mutta valtaa (päättävävaltaa ainakaan, joksi päättäjät vallan mieltävät) ei todennäköisesti haluttu jakaa.

Aiemmin hallinnossa olivat vastakkain virka- ja luottamushenkilöiden ryhmittymät. Nyt kunnan valta-akselille on tullut mukaan kolmas huomioonotettava osapuoli, kansalaiset. Vallasahan ei ole kysymys pelkästään päättävävallasta, vaan se koskee kaikkia. Asiantuntijat ovat tietovallan käyttäjiä, mutta tämä valta vaatii paikan eli tilan puheelle vaikuttaakseen.

Jos strategioita luodaan vain kuntaorganisaation ylimmässä johdossa klassisen strategian oletuksen mukaan, menetetään paljon yhteisön potentiaalista. Jos uskotaan demokratian toteutuvan riittävästi vaaleissa valittujen edustajien kautta, niin ylätasolla laaditut strategiat riittävät takaamaan elinvoiman ja kehityksen. Mutta alhaalta ylös nouseville ajatuksille niissä strategioissa ei ole tilaa.

Tapaustutkimuksessa kävi ilmi, että prosessi oli tärkeä, koska se antoi aikaa ja tilaa oppimiselle ja tiedostamiselle. Paukun prosessi toimi kokemisen, oppimisen foorumina, mutta siinä opittiin myös malleja. Vanhan Paukun prosessissa ei kuitenkaan opittu reflektointia eikä organisaatio oppinut sietämään moniarvoisuutta tai löytänyt mallia, jolla olisi kyetty ratkaisemaan ristiriitoja seuraavissa prosesseissa.¹ Mutta prosessidiskurssin valossa havaittiin, että uusia toimijoita oli noussut kentälle: aiemmin tiedostettiin toimijoina kunta ja yrittäjät, mutta nyt ovat myös kansalaiset astuneet näyttämölle.

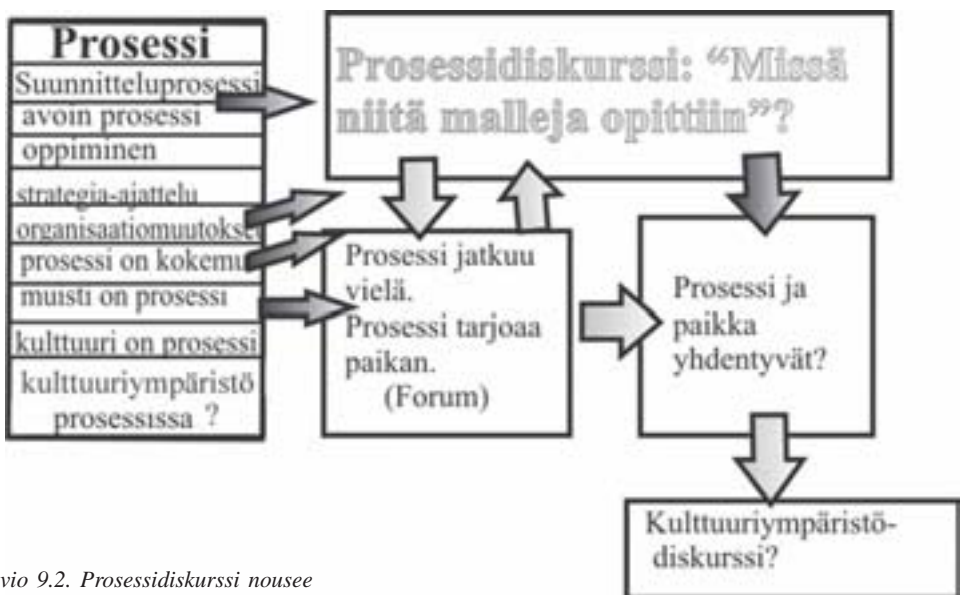
Paukun prosessi opetti toimintaa, muttei ehtinyt opettaa reflektointia. Prosessuaalinen suunnittelu, jota projektissa harjoitettiin, vaatii onnistuakseen jonkinlaisen ristiriita- tai vastakkain-

asettelun. Tällainen rakennettiin yritysmalli-kulttuurimalli- diskurssien vastakkainasettelulla. Siitä muodostui niin paljon ristiriitaisia asioita sisällään kantava kahtiajako kaupunkiin, että se jätti siemenen myös seuraavalle prosessille, jota käytiinkin paljon laajemmin julkisuudessa (markkettikaava). Tästähän kaupunginjohtajakin sanoi, että Pauku-projekti neuvoi vaikuttamisen keinoja, joita kansalaiset sitten seuraavassa jutussa ottivat aseikseen.

Vanhan Paukun suunnitteluprojekti toimi prosessina, mutta samalla tämä prosessi toimi ikään kuin foorumina, jossa otettiin esille muitakin asioita, ja se vaikutti monella tavalla: uusi kansalaisnäkökulma saattoi syntyä, siemenet sille, että seuraavassa ”projektissa” (Kauppakatu-projekti) esille tuleva ”kulttuuriympäristö” nostettiin kansalaisten toimesta esille (markkettikaava). Projekti antoi foorumin eli *prosessi toimi paikkana* ja saatiin sekä *prosessin että paikan kokemus*.

Prosessin kuluessa monet asiat muuttuivat ihmisten mielessä: vanha teollisuusalue alkoi näyttäytyä mahdollisena kaupungin imagon kohottajana, näin sekä yritys- että kulttuurimallin kannalta. Siinä prosessin kuluessa opittiin tietysti uusia asioita, kukin omalla tavallaan. Mutta se, että oli kyse jo *olemassa olevasta paikasta*, vanhasta miljööstä, jonne saattoi *mennä* ja jonka saattoi *kokea*, vaikutti oppimiseen (ja asenteen muutokseen) varmasti yhtä paljon kuin se, että ikään kuin opimme toisiltamme.

Prosessi oli tärkeä myös merkitysten löytämiselle sekä merkityksellistämiseksi. Selonteosta ja diskursseista käy ilmi, että merkityksiä oli jo olemassa jossakin muodossa paikassa, koetussa identiteetissä tai kollektiivisessa muistissa, mutta prosessissa ja diskurssien syntyessä tapahtui todellinen merkityksellistämien. Kulttuuriympäristön merkityksiä on vaikea tuoda paikalliselle tasolle ulkoapäin, kuten valtion hallinnosta, vaan

Kaavio 9.2. Prosessidiskurssi nousee haastatteluaineistosta.

niiden pitäisi kyetä muodostamaan paikallisia diskursseja ja päästä esille paikallisessa prosessissa.

Paikkadiskurssin rakentuminen: ”Kun meillä nyt on tällainen paikka...”

Paikkadiskurssin kentältä erottui lausumajoukoista ”Kun meillä nyt on tällainen paikka...”. Luvussa 8 kuvasin sen muotoutumista diskursiivisesti haastattelujen perusteella. Siinä on liittymäkohta monille eri tekijöille, joiden yhteinen nimittäjä on ”paikka”. Paikka- ja prosessidiskurssit kohtaavat ”kokemuksen” kohdalla, koska kokemus todentuu molemmissa tapahtumissa. Muisti ja historia ovat haastattelujen perusteella Vanhan Paukun ”paikan” rakennusaineina. (Ne ovat mukana myös virallisessa ”kulttuuriympäristön” käsitteessä, Johdanto.)

Haastatteluissa kuului monella eri tavalla havahtuminen tajuamaan ”paikan” merkitys, vaikka paikasta usein puhuttiin toisilla substantiiveilla. Erityisen havainnollisena se tuli esille P 2:n puheenvuorossa, jossa hän mietiskeli, milaista olisi olla ilman kulttuurikeskuksen aluetta.

”Niin kyllä – jos ei meillä Patruunatehtaan aluetta olis – jos sitä ei olis tällä tavalla rakennettu niin mitä meillä olis?” P2, kaupunginhallituksen jäsen.

Tässä tapaustutkimuksessa ei ole käytetty diskurssianalyysiä mekaanisesti kielen piirteiden etsimiseen, vaan toiminnan merkityksen ymmärtämiseen ja reflektioon (luku 3: Kvalitatiivisten tutkimustyyppien ryhmittely, teoksesta Hirsjärvi ym. 2005, 157), joten päätin nimittää paikan käsitteeseen liittyviä lausumia yhteisesti nimellä paik-

kadiskurssit eli ”Kun meillä nyt on tällainen paikka...”.

Kaupunginjohtajan puheesta jäi päällimmäisenä mieleen prosessiajattelu, mutta kyllä kaupungin korkeimman viran haltija on mukana kuuluvasti myös paikan diskurssia rakentamassa. Hän tuntee virka-asemansa puolesta tietysti olevansa vastuussa suurista investoinneista, joita Vanhaan Paukuun on tehty, mutta myös henkilökohtainen innostus ja sitoutuminen kuuluu.

”– mutta kyllä me heti ajateltiin että sen prosessin kuluessa, sen prosessin pitäis luoda uusia tarpeita ja hahmottaa aina jotain uutta, että se paikka olis koko ajan elävä. Että jos se kerrallansa pannaan valmiiksi ja kuntoon ja se on siinä – se kuolee sen jälkeen –”

(Tässä puhutaan opetusministeriön virkamiehestä) “– sano kun ne oli miettinyt, että Suomeen pitäis tehdä johonkin isoon kaupunkiin tällainen paikka ja sitten kun ne kävi täällä ne kehu ettei tartte enää tehdäkään, kun se on tässä – ja se kehu että kun se idea perustuu siihen että se on fyysisesti lähellä, mielellään samas paikas, että tottahan Helsingissäkin löytyy nämä kaikki, mutta ne on hajallansa pitkin kaupunkia siellä ja täällä. Ne haluais nähdä, että mitä se vaikuttaa siihen toimintaan. ”

”En määhän ihanaavistanut mitä mahdollisuuksia sisältyy näihin yleisötilaisuuksiin että kuinka laajoja tapahtumia sinne saa – että kuinka suuri vaikutus tällaisella ympäristöllä on”, V 1 kaupunginjohtaja

Varsinainen kulttuuriympäristö-diskurssi ei vielä ollut valmiiksi rakentunut paikallisesti tämän tapauksen haastatteluissa, mutta merkitysten tunnistaminen on selvästi havaittavissa. Valtakunnan kulttuuripolitiikassa oli yksi kuuluva diskurssi tapauksen alkuvaiheissa 1990-luvun alussa nimenomaan imagodiskurssi. Osa imagodiskurssista elää edelleen paikallisesti näiden paikkadiskurssien osana ja kuuluu haastattelujen puheessa, vaikka sitä käytetäänkin monissa eri merkityksissä. Sitä käyttivät haastattelussa

sekä poliitikot että markkinointia ammatikseen tekevät toimijat.

Paikkadiskurssin muodostumisessa on arkkitehdin ammattipuheella ollut merkitystä, mutta kirjoitetuista haastatteluista voi todentaa, että ”paikka” kuuluu muiden puheessa ilman että haastattelijalla tilanteessa sitä ”syöttää”. Haastattelijalla on ruokkinut puheellaan paikkadiskurssia jo paljon aiemmin ja kauemmin, kuten esimerkiksi luvussa 6.5 ”Reflektio tutkijan omaan puhuntaan” käy ilmi. Mutta suunnitteluasiakirjojen ja lehtitietojen mukaan ei paikka-sana varsinaisesti kuulunut arkkitehdinkään kielenkäyttöön, vaan siinä kuuluivat ”miljö”, joka viittaa johonkin viehättävään ja arvokkaaseen, kenties esteettiseen kokemukseen; lausumia on myös ”miljöarvoista” ja ”kulttuurihistoriallisesti arvokkaasta miljööstä”. Paikan sijasta toistuvat usein ”alue” (”arvokas alue, patruunatehtaan alue”) ja ympäristö (vasta myöhemmin ”kulttuuriympäristö”), jotka kuuluvat kaavoittajan sanastoon enemmän kuin fenomenologisiin paikkaselityksiin. Mutta vanhan tehtaan ja koko tehdasalueen tilallinen kokeminen on ollut koko ajan läsnä selityksissä ja myös Paukku-projektin aikaisissa keskusteluissa, samoin kaupunkikuva (arkkitehdille aina kolmiulotteinen) sekä ”kollektiivinen muisti” historiallisen ymmärtämisen perusteluissa.

Tutkijan lähtökohta tapaustutkimuksessa oli, että Vanha Paukku tehtiin kulttuurikeskukseksi – ja siinä se tehtiin myös kulttuuriympäristöksi². Voi olla, että kulttuurikäyttö näytti minusta paremmalta vaihtoehdolta siksi, että 1990-luvun valtakunnalliset kulttuuripolitiikan imagodiskurssit ja eurooppalaiset esimerkit entisten teollisuuskaupunkien uusista kulttuurimahdollisuuksista olivat tiedossa.

Arkkitehdin puheessakin painottuivat taloudelliset seikat, vaikka hän kyllä yritti muodostaa

kulttuuriympäristön tai rakennetun ympäristön diskurssia esiintuloissaan, ja käytti seuraavan tapaisia sanoja sisältäviä ilmaisuja: miljö, kulttuurihistoria, rakennussuojelu, rakennettu ympäristö, paikan henki ja kollektiivinen muisti. Arkkitehti argumentoi omalla asiantuntijapuheellaan kirjaston sijoittamisen puolesta ja selitti, kuinka vanhan teollisuusympäristön ominaispiirteet voivat paremmin säilyä tai tulla esiin, jos vanha patruunatehdas on julkisessa käytössä (kaupungin hallinnassa) ja sille laaditaan kokonaissuunnitelma. Mutta ilman korjausta, pieniin osiin jaettuina, erikokoisten yritysten mahdollisesti vaihtuviin ja lyhytaikaisiin tarpeisiin osoitettuna tehdasalue rappeutuisi. Kaupunginarkkitehti puhui lehtitietojen mukaan varovasti arvoista, joita ei voi taloudellisesti mitata, mutta samaan hengenvetoon hän lupasi, ettei aluetta ainakaan museoida. Näyttää siltä, että arkkitehdin sallitaan puhua alueen tulevaisuudesta suunnittelijana, koska kuvitelmiin tarvitaan, mutta niihin ei vielä liity päätöksiä. Ilmeisesti vallan ajatellaan astuvan mukaan vasta päätöksentekovaiheessa, ja suunnittelu tai ”kuvittelu” nähdään siinä mielessä vielä vaarattomana, ettei siinä luonnosteluvaiheessa havaita edes asiantuntijan valtaa.

Bourdieulaisittain tulkittuna voisi arkkitehdin toiminnan asettumisen kulttuurin puolelle nähdä kulttuurieliitin (kulttuurista pääomaa omistavien, kuten arkkitehtien) perinteisenä tarpeena pitää etäisyyttä taloudelliseen eliittiin eli rahapääomaa omistaviin, jolloin myös tulee vaikeuksia suhtautua kulttuuriyrittäjyys- ja kulttuuriteollisuusdiskursseihin. En kuitenkaan näe niin suurta vastakkaisuutta oman kulttuuriympäristöä rakentavan diskurssini ja kulttuuriyrittäjyyden välillä – jonkinasteista vierautta kuitenkin ilmenee, kun ”kulttuuriyrittäjyyteen” pitää hyväksyä kaikenlaiset ”suunnittelemattomat ja ympäristöstä piittaamattomat suurtapahtumat”. Arkkitehti-

na olen sitä miksi minut opetettiin – eli esimerkiksi kaikki kauneus- ja funktionalismikäsitteet, alkupe- räisyyden arvostus, fenomenologinen tilakäsitys sekä rakennustaiteen ja -suojelun opit ovat vaikuttaneet ammatillisiin asenteisiin. Imago-sanan vierastaminen saattaa johtua sen ymmärtämisestä alun perin markkinointiin ja valheellisuuteen kuu- luvaksi.

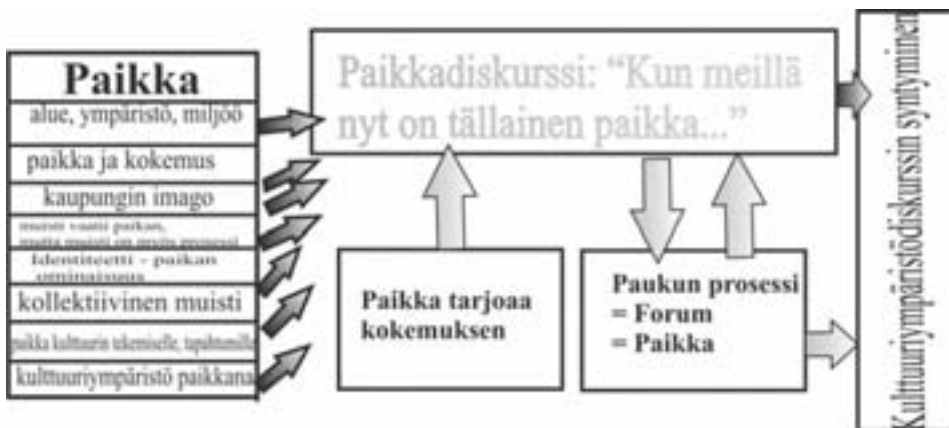
Kaupunginarkkitehdin virkaan kuului johto- säännön mukaan runsaasti yleis- ja asemakaavoi- tukseen liittyvää tutkimusta, mutta koska ”kult- tuuriympäristödiskursssia” ei vielä ollut olemassa, ei miljöön arvoilla ollut yhtä painavaa sijaa kuin talouspuheella. Kaavoitusasiantuntijuus ei vielä ollut näkyvästi osallistunut diskursseihin, vasta yleiskaavan julkiset vaiheet toivat sen pintaan.

Myöhemmin yleiskaavapuhe kehittyi ja sen sisältöä muokkasi ”kestävän kehityksen” peri- aate. Kirjoituksissa ja esittelyissä kaupunginark- kitehti avasi sitä kulttuuriympäristön suuntaan puhumalla ”kulttuurisesti kestävästä kehitykses- tä” ja rakennussuojelusta yhtenä kestävästä kehi- tyksen osa-alueena. Näitä puheita ja asiaan lii- tyneitä kirjoituksia ei kunnan suunnittelu- ja pää- töksentekoympäristössä vastustettu, niitä ei joko tunnustettu tai mahdollisesti niillä ei ajateltu ole-

van merkitystä. Mutta kuten Foucault sanoo Tie- dontahdossa (Foucault 1998,73–76) esittäessään neljä valtaa koskevaa varovaisuussääntöä: Tietä- misen tekniikat ja valta kytkeytyvät toisiinsa ja niillä on sisäinen vuorovaikutussuhde, jota ei kannata erehtyä pitämään vain jonain ulkoisena suhteena. Vaikka Foucault sanoo, että on olemassa tieto-vallan kotipesiä, on valta kuitenkin koko sosiaalisen kentän kattava verkosto ja sillä on prosessimainen luonne. Diskursseissa valta ja tie- to jäsentyvät keskenään, mutta kuitenkin diskurs- si on sarja epäjatkoja kerrostumia, eikä siitä muodostu mitään pysyvää eikä yhtenäistä.

9.2 Tieto-vallan kotipesät muuttuvat

Prosessin toisessa, varsinaisessa suunnitte- lun ja rakentamisen vaiheessa, Ison Tehtaan to- teuttamisessa, suunnittelijoiden *asiantuntijuus* sai enemmän näkyvyyttä. Opetusministeriön valtion- avun rahoitusjärjestelmä edellytti tarkkaa han- kesuunnittelua ja kustannusarviota etukäteen. Laman aikana (taloudellisesti tuotannollisiin perusteisiin)

Kaavio 9.3. Paikka-diskurssi nousee haastatteluaineistosta 2002.

tehtiin päätös, että patruunatehtaan alue, suunnitellaan ns. omana työnä eli virkatyönä. Laajat suunnitelmat oli sitten kyettävä toteuttamaan kaikkine eri vaiheineen pienessä organisaatiossa. Pikku-kaupungin pieni suunnitteluosasto oli saanut hoidettavakseen poikkeuksellisen laajat tehtävät.

Vanhan Paukun eri suunnitteluvaiheet (kirjaston urakka, opistojen urakka, Pajakappeli) kulki-
vat toteuttamisvaiheessa muuta tietä, eikä linjaor-
ganisaation mukaan, jossa ”lautakunta esittää kau-
punginhallitukselle, joka joko hyväksyy tai esit-
tää edelleen valtuustolle”⁷³. Arkkitehdin asiantun-
tijuube sai enemmän kuuluvuutta ja samalla se
sai enemmän sijaa prosessissa. Tämä taas vahvis-
ti myös toista muodostumassa olevaa diskurssia,
joka kehittyi paikan käsitteen ympärille. Vanhan
Patruunatehtaan aluetta varten (kuten Vanhaa
Paukua aluksi kutsuttiin) oli oma rakennustoimi-
kunta (kaupungininsinöörin johtama), jolle suun-
nittelutyöryhmä (kaupunginarkkitehdin johtama)
esitteli suunnitelmat ja josta ne menivät suoraan
kaupunginhallituksen hyväksyttäväksi eikä lauta-
kunnan kautta. Yhteistyö suunnittelijoiden, raken-
nuttajien ja rakentajien kesken sujui hyvin; tyyty-
väisyyttä herätti saman toimikunnan pysyminen
koko rakentamisvaiheen ajan, toisin kuin monissa
aiemmissa projekteissa, jossa kaupunginhallitus
aluksi määräsi suunnittelutoimikunnan, ja sitten
myöhemmin eri ihmiset rakennuttamistoimikun-
taan. Suunnitteluprojektista muodostui ainakin
hetkellisesti eräänlainen *tiedon ja vallan yhtei-
nen kotipesän paikka*, joita Foucault kuvaa ”im-
manenttisuussäännöllä” Tiedontahdossa (Fou-
cault 1998,73–76).

Kun kirjastoa jo rakennettiin 1996, tuli tekni-
sestä lautakunnasta esittelijän eli kaupungininsi-
nöörin kautta suunnitteluosastolle viesti, että lau-
takunta oli kokenut omien vaikuttamismahdolli-

suksiensa jääneen Vanhan Paukun suunnittelus-
sa olemattomiksi. Tämäkin huomio esittää tilan-
teen sellaisena, että ”tieto-vallan” kotipesä siirtyi
poispäin teknisestä lautakunnasta. Perinteisesti
sitä ilmeisesti on pidetty kunnassa ainakin toisek-
si vahvimpana ”vallan kotipesänä” kaupunginhal-
lituksen jälkeen, koska maankäyttöön ja rakenta-
miseen liittyvissä asioissa liikkuvat isot rahat bud-
jetissa. Sitten tekniselle lautakunnalle esiteltiin Pat-
ruunatehtaan suunnitelmia ”paikan päällä” ja teh-
ttiin erikseen tiedotusvihko Vanhan Paukun raken-
tamisesta (1998 toinen vihkonen). Vihkoset osoit-
tautuivat myöhemminkin tarpeellisiksi, ja niiden
pohjalta tehtiin ensimmäiset Vanhan Paukun pai-
netut esitteet 1997.

Hallinnonuudistuksessa (1991) vallan sijainti
jotenkin oli muuttunut tai lähtenyt liikkeelle or-
ganisaatiossa. Päättäntävalta oli tietysti ollut en-
nen ja oli uudistuksen jälkeenkin luottamushen-
kilöillä. Asiantuntijavalta ei ollut vähentynyt,
mutta se oli siirtynyt toimimaan toisella tavalla,
kun lautakunnassa (tai hallituksessa) sai olla pe-
riaatteessa vain yksi virkamiesesittelijä paikalla.
Muiden virkamiesten, asiantuntijoiden, oli val-
mistelijoina kyettävä saamaan asiansa ja näke-
myksensä esitettyksi esittelijälle ennen esityslistan
kokoamista, eikä enää ollut tilaisuutta (useim-
miten) perusteluihin kokouksessa. Asiantuntija-
vallan kerääntyminen hallintokunnassa pääsään-
töisesti yhdelle virkamiehelle muutti tietysti toi-
mintatapoja. Kun tavallaan avoin kokoustilanne
tai esittelyfoorumi poistui eikä muutakaan foo-
rumia tullut tilalle (paitsi siis Paukun suunnitte-
luprojektissa) alkoi vaihe, jossa asiat (pykälät)
siirtyivät yleensä kirjoittamalla tietoverkossa val-
mistelijalta esittelijälle. Toiset löysivät paremmin
aikaa ja mahdollisuuksia esitellä asiat puhuttu-
na, kukin erikseen ja omina aikoina, mutta yhteistä
tilaisuutta keskusteluun tai vuorovaikutukseen ei

juuri ollut. Toimintatapaan kuului, että esimerkiksi teknisen keskuksen niin sanotussa johtoryhmässä keskusteltiin vain ylhäältä alaspäin eli mitä keskuksen päällikkö esitti. Voi olla, että ”vallansiirto” tai vallan poisottaminen henkilöiltä, jotka ovat kuitenkin vastuussa asioiden sujumisesta, onkin se vaikeampi asia kuin se, että jonkin valta instituutiosta lisääntyy. Foucault kehottaa tutkimaan vallanharjoittamista eli miten valta muokkaa harjoittajaa ja sen kohteita, kuten luvussa 4 esitin (Foucault 1980, 78–108). Kun joutuu siirtymään institutionaalisen vallan harjoittajan asemasta enemmän kyseisen vallanharjoituksen kohteeksi, se ei voi olla aiheuttamatta jonkinlaista vastarintaa. Pienessä kaupungissa ja sen organisaatiossa toiminnot henkilöityvät, ja on aika hankalaa, kun suuren organisaation esimies-alaiskulttuuria yritetään ruveta soveltamaan puheissa tai teoissa eri alan asiantuntijoiden välillä. Se, jonka kohdalle valta verkostossa kerääntyy, ei välttämättä pidä sitä haittana, korkeintaan hän tarkkailee muita suuntia, joissa vielä voisi olla kiinnittymätöntä valtaa. Asiantuntijoiden väliset eroavuudet näkemyksissä pitäisi ratkaista avoimella foorumilla eikä institutionaalista ylivaltaa tai esimiehen asemaan naamioitunutta valtaa hyväksi käyttäen. Kun on valtaa, ilmenee myös vastarintaa; voi olla, että virallisen esittelyvallan poistaminen suunnittelu- ja kaavoitusasioissa aiheutti vastareaktion sen, että suunnittelijana toimiva (kaupunginarkkitehti) otti valtaa siellä, missä sitä oli saatavilla eli epävirallisemmassa muodossa suunnittelutoimikunnissa ja puheoikeuden lisäämisellä julkisuudessa.

Paukun alueen saneerauksissa tapahtui yksi poikkeus tai hetkellinen vallansiirto takaisin linjaorganisaatioon päin: Elokvateatteri tehtiin lämpölaitokseen teknisen lautakunnan päätöksillä linjaorganisaation mukaan. Kaupunginvaltuustohan

oli vuonna 1994 hyväksynyt suunnitelman, jossa entiseen lämpölaitokseen piti rakentaa kahvila-ravintola. Kun elokuvateatteri Monroen tilat ns. Kivikuppilassa tuhoutuivat tulipalossa, päätti tekninen lautakunta kuitenkin toteuttaa vuokrattaviksi tarkoitetun elokuvateatterin tilat Paukun alueelle ja juuri lämpölaitokseen.⁴

Pauku-projektin ensimmäisessä vaiheessa 1993 ei ehtinyt syntyä ”vallan kotipesää”, se oli niin lyhytkestoinen ja päätöksenteossa, kun valtuusto valitsi yhdistetyn yritys-kulttuurimallin, oli mukana yksi eriävä mielipide (Elinkeinoasiamies V4 kannatti loppuun asti puhdasta yritysmallia). Mutta pian kävi selväksi, että oli helpompi *tuottaa kuvitelmia* tai visioida kunnan tuottamia kulttuuripalveluja – kirjastoa, musiikkisalia, kuin löytää alueelle sopivia yrityksiä. Uusia yrittäjiä ei tullut. Vaikka oli valittu Yritys-kulttuurimalli, alkoi diskurssi suunnitteluvaiheessa kääntyä kulttuuristen asioiden kannalle ja puhuttiin kulttuurihistoriasta ja kulttuurikeskuksesta.

Foucault kuvailee Tiedontahdossa (Foucault 1998, 73–76), kuinka valta on jatkuvien muunnelmien kohteena eikä kannata oikeastaan etsiä sitä, keneltä valtaa on riistetty, tai kenellä sitä on. ”Vallan jakautuminen” ja ”tiedon omiminen” edustavat ainoastaan hetkellisiä tilanteita prosessissa, jossa joko voimakkaampi elementti kasaantuen voimistuu, suhde kääntyy toisinpäin tai molemmat kasvavat. Foucault’n mielestä ei kannata pohtia syitä vallankäytölle tai sille, miksi ihmiset manipuloivat toisiaan. Vaikka Foucault sitten kehottaakin tutkimaan, mitä valtasuhteet tai mekanismit tekevät ihmisistä, ei tämän tapauksen tutkimuksen haastatteluaineisto anna mahdollisuutta analyysiin kaikista keskeisistä toimijoista, eikä se ole tietenkään tarkoituksenmukaistakaan muuten kuin tutkimuskysymykseen liittyen. Valtakysymys nousee merkittäväksi tekijäksi

kulttuuriympäristökäsitteen tai diskurssin yrittäessä syntyä Vanhan Paukun tapauksessa, mutta kunnan päätöksenteossa toimijat näyttävät olevan institutionaalisia, kuten tekninen lautakunta, kaupunginhallitus tai -valtuusto. Henkilöiden kokemuksiin vaikutuksiin ei voi tässä puuttua muuta kuin haastattelumateriaalin perusteella, ja silloin voin kertoa elinkeinoasiamies V4:n ja kulttuuritoimenjohtaja V2:n kokeneen valtasuhteiden muutoksia tapaus Vanhan Paukun vuoksi. Tutkijana voin pohtia valtasuhteen mekanismien vaikutuksia omaan toimintaani ja arvioida muuttunutta asemaani tapaustutkimuksen jälkeisessä tilanteessa.

Elinkeinoasiamies V4 ei omien sanojensa mukaan ensimmäisen vaiheen (Paukku-projekti) jälkeen nähnyt enää alueella mitään mahdollisuuksia yrityksille, eikä tietysti laman aikana yrityskyselyjä edes tullut kuntaan. Vallan siirtyminen pois päin hänen edustamaltaan diskurssilta aiheutti ilmeisen voimattomuuden tunteen, eikä mitään kehittämissyrityksiä hänen omien sanojensa mukaan enää edes tullut ajatelluksi Paukun alueelle. Muilla samanaikaisilla prosesseilla yritettiin kyllä ikään kuin siirtää valtaa takaisin yritysmallidiskurssin puolelle.

Kulttuuritoimenjohtaja V2 oli Paukku-projektin alkaessa kulttuurisihteeri. Haastattelun (2002) aikaan hän oli uudessa virassa eli kulttuuritoimenjohtajana. Tätä vakanssimuutosta tuskin olisi tullut ilman kulttuurikeskusta ja kulttuurin aseman muuttumista merkittävämmäksi kunnan toiminnoissa. Mutta toisten silmissä kulttuuri on edelleen aineetonta ja siksi kevyt osa kunnan budjetissa. Kulttuurihistoriasta pitää kulttuuritoimen puhua, ja kulttuuriympäristöstä huolehtiminen liittyy kaavoitukseen ja maankäyttöön. Kulttuuriympäristödiskurssin mahdollinen negatiivinen vaikutus rakennussuojelukiistojen kaut-

ta ei kohdistu kulttuuritoimeen vaan kaavoittajaan tai tässä tapauksessa kaupunginarkkitehtiin. Tekninen lautakunta halusi lopullisesti sulkea pois kulttuurisen tai kulttuuriympäristödiskurssin omalta toimialueeltaan. Vuonna 2005 Lapua päätti teknisen lautakunnan aloitteesta lakkauttaa kaupunginarkkitehdin viran. Kaupungin talous on kunnossa, mutta syynä käytettiin tuotannollis-taloudellisia perusteita, jollaisista oli edellisen kerran puhuttu laman aikana yli kymmenen vuotta aiemmin, ennen Paukku-projektia. Tutkijaksi siirtyneenä kaupunginarkkitehti reflektoi tapahtunutta ja ehkä kuvittelee voivansa astua syrjään kaikista valta-asetteluista. Muutokset vallankäytössä – tai sen kohteena olemisessä – olivat jo kerran aiemmin (hallinnonuudistus 1990-luvulla) aiheuttaneet vastavaltaa, ja silloin pettymyksen ylittämiseksi löytyi keinoja toisenlaisen viestinnän ja oman varsinaisen profession kehittämistä. Kun ei enää tarvitse kunnan kaavoittajan roolissa koko ajan ottaa huomioon kaikkia osapuolia ja vaikutuksia, voi siirtyä puhumaan kulttuurisesta ja kulttuuriympäristönäkökulmasta. Ehkä on mahdollista myös yrittää vielä kerran toteuttaa puhumalla ja toimimalla sitä esteettistä näkemystä, joka virka-arkkitehdin professiossa uhkasi jäädä sivuun.

Vastakkainasettelut ja ristiriidat voidaan prosessuaalisen näkemyksen mukaan käyttää raaka-aineena hedelmällisen lopputuloksen saavuttamiseksi. Paukku-projektin alussa saatiin aikaan Yritysmallista ja Kulttuurimallista lopputuloksena Yritys-kulttuurikeskus. Näytti aluksi, että näillä kahdella diskurssilla olisi ollut mahdollisuudet ”yhdistyä” *kulttuurikeskuksessa* tai jos heti olisi tunnistettu kulttuuriteollisuuden diskurssin tuleminen *kulttuuriyrittäjyytenä*, mutta näin ei käynyt. Ne, jotka tunsivat häviötä Kulttuurikeskuksen nousussa diskurssissa voitolle, halusivat ainakin pitää kaupalliset palvelut tiukasti keskus-

tassa eli syntyi Kauppakatu-projekti. Kaupallisia palveluita ei haluttu päästää Vanhaan Paukkuun, mutta ei myöskään markettia pois keskustasta (tämähän oli myös lainsäätäjän toive).

Foucault puhuu *diskurssien eriytymispisteistä* (Foucault 2002, 71–78), joihin kuuluvat ensisijaisesti yhteensopimattomuuden pisteet ja jotka on mahdollista paikallistaa. *Yritysmallin ”oman elämän” jatkuminen ensin Kauppakatu-projektissa*, ja sitten kaupungin päätäntävällän sisäiset ristiriidat ja yhteentörmäys kansalaismielipiteen kanssa markettikaavassa, veivät mahdollisuuden, että kulttuurimallin ja yritysmallin diskurssit olisivat todella yhdistyneet sovitussa Yritys-kulttuurimallissa. ”Kulttuurikeskus” alkoi kokoontua omaksi voimakkaaksi kulttuurintekijäksi ja kulttuurin paikaksi, ilman yrittäjiä.

Kuten prosessidiskurssit kertoivat, oli mallit opittu ja markettikaavan tullessa kansalaiset olivat oppineet reagoimaan. Lapualla markettikaavan alueeseen kuului arvokas kaupungintalo 1920-luvulta (kaikkien mielestä) ja arkkitehtuurikohteena 1960-luvulla tunnettu linja-autoasema. Asia muuttuikin kulttuuriympäristöä koskevaksi kiistaksi. Museovirasto nousi puolustamaan kaupungintaloa ja sen ympäristöä kulttuuriympäristönä (valtionhallinnossa diskurssi oli ollut olemassa 1993 lähtien). Jouduttiin tilanteeseen, jossa valtion viranomainen esitti jotain, joka näytti asettuvan ristiriitaan valtuuston aiemmin tekemän esisopimuksen kanssa; kaupungin organisaatiossa ajateltiin, että asia oli jo valtuuston päättämä, vaikka asemakaavanmuutos oli vasta pantu vireille. Tässä on kysymys vallasta: tietystikin arvovallasta mutta myös päätäntävällästä. Kun kaavoitusasioissa vihdoinkin vuonna 2000 oltiin saamassa päätösvalta kuntiin, niin valtio alkaa sekaantua kunnan asioihin. Huomionarvoista on, että kaupunki ei pyytänyt lausuntoa

Museovirastolta, vaan sen pyysivät kansalaiset. Näin ”*kulttuuriympäristödiskurssi*” tarjoutui Lapualle valtionviranomaisen puuttumisena ja siten kaupunginhallinnon kannalta *negatiivisena*. Tässä oli taas yksi ristiriita lisää valtion ja kunnan välisiin asioihin. Kansalaisryhmä valitti markettikaavasta ja yleiskaavasta. Kansalaiset olivat ottaneet muutakin valtaa kuin äänestämistä.

9.3 Kulttuuriympäristö vallan symbolina

Vanhan Paukun asemakaava laadittiin 1994 yhtä aikaa sen päätöksen kanssa, jossa rakennukset piti ottaa toiseen käyttöön ja kulttuurikeskukseen alueelta pääosin kaikki säilyttää. Joitain varastorakennuksia purettiin ja siirrettiin pois ilman erityisiä mainintoja, mutta asemakaavassa oli miljöön kannalta arvokkaimmat, kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaat rakennukset merkitty suojeltaviksi (luvussa 2).

Mutta ensimmäinen kunnan riita suojelusta (tosin tämä vielä kaupunginorganisaation sisäisen) puhkesi Työkalutehtaan betonisiivestä, joka tilallisesti on tärkeä toisen piha-alueen sulkijana, mutta edustaa 1970-luvun betonielementtirakentamista. Se haluttiin poistaa Vanhan Paukun rakennusten luettelosta teknistaloudellisin syin (tai kirjanpidollisin perustein). Mutta rakennus jäi purkamatta, ja kesällä 2000 sieltä päätettiin antaa tilat Lapuan harrastajanäyttelijöille. Sen jälkeen kulttuuriympäristödiskurssi ja hallinnossa vallitsevat teknis-taloudelliset diskurssit asettuivat todellisiin taistelusetelmiin. Purku-uhka siirtyi toiseen rakennukseen, josta oli jo tehty korja-

ussuunnitelmia. Kaupunginhallitus teki päätöksen, että Vanhan Paukun Ruokalarakennus puretaan. Kulttuuriyhdistys Nurkkakivi⁵ teki Ruokalaa koskevan selvityspyynnön Länsi-Suomen ympäristökeskukseen.

Vuonna 2000 alkanut kiista Vanhan Paukun Ruokalasta näyttäytyi yllättäen keväällä 2004 ”valtataisteluna” yritysten ja kulttuurin välillä. Kulttuurikeskuksen alueella toimivat, kulttuuriympäristön luomia markkinointiarvoja käyttävät ja imagomerkitystä tähän asti korostaneet yrittäjät aikoivat kerätä ”nimilistan” Ruokalan purkamista ehdottaakseen. Perusteena heillä oli paikoitusalueiden ahtaus ja lisäpaikkojen tarve. Ruokalarakennuksen paikalle saisi noin kahdeksan parkkipaikkaa, alueella on kaiken kaikkiaan noin 100 paikkaa, jotka joskus kyllä ovat täynnä. Tätä nimelistaa ei kerätty. Mutta ei suostunut kaupunginhallitus luovuttamaan Ruokalarakennusta Lapua-seurankaan haltuun.

Valtionhallinnon tukema ja kansalaisten nostama kulttuuriympäristön diskurssi asettuu tässä ikään kuin hallinnosta ulospäin näkyvän teknistaloudellisen diskurssin vastapooliksi. Kun kiistaa Ruokalarakennuksen säilyttämisestä ja suojelusta oli käyty viisi vuotta, päädyttiin vuonna 2005 tilanteeseen, jossa valtio eli ympäristöministeriö haluaa, että Vanhan Paukun alueen asemakaava vuodelta 1994 pitää uudistaa, koska se ei riittävästi suojele kokonaisuuteen kuuluvaa Ruokalarakennusta. Kunta vastustaa tätä esittämällä taloudellisia ja teknisiä argumentteja, mutta pohjalla tässä voikin olla vanha asenne, ettei ”valtio” (herrat) saa määräillä kuntaa.

Suojelukiistaan olisi ollut mahdollista pää-tyä toisenlaisessakin tilanteessa, koska valtion ja kunnan näkemykset usein ovat toisilleen vastakkaisia. Entä jos teollisuusalueen muutos kulttuuri-

keskukseksi olisi toteutunut jotenkin toisin, kulttuurihistoriallisia arvoja kunnioittamatta? Olisiko mahdollisesti voinut käydä niin, että kunta olisi halunnut Vanhan Paukun alueelle arvokkaan kulttuuriympäristön merkintää, mutta valtio olisi ollutkin toista mieltä ja kieltänyt kulttuuriympäristön arvon olemassaolon? Vaikka kunnalla on itsenäinen toimivalta kaavoitusta ja suojelua koskevista päätöksissä, valtakunnallisista arvoista päätetään kuitenkin ministeriöiden tasolla (opetusministeriössä Museovirasto, ympäristöministeriössä kaavoituksen osalta). Kummalliselta nykyinen riita Ruokalan kohtalosta vaikuttaa, kun sekä kunta itse että kansalaiset kunnassa ja myös valtio tahoillaan⁶ ovat todenneet Vanhan Paukun alueen kokonaisuutena arvokkaaksi.

Kansalaiset, tai Lapua-seura heidän edustajanaan, halusivat päästää pälkähästä kunnan, joka kunnallistaloudellisen kokonaisajattelun nimissä (taloudellis-tekninen diskurssi) on joutunut vaikeaan ristiriitatilanteeseen kulttuuriympäristön kokonaisuuden edessä, mutta Ruokalarakennusta ei haluttu luovuttaa yhdistykselle. Yhteisö eli Lapuan kaupunki hallinnollisena yksikönä ei ole kuitenkaan vielä myöntänyt Vanhan Paukun kulttuuriympäristöominaisuutta⁷, koska kiista Ruokalarakennuksesta on edelleen kesken. Ympäristölautakunta myönsi rakennukselle viimein purkuluvan, mutta siitä on valitettu eikä rakennusta ole vielä purettu (2006 toukokuussa). Vielä helmikuussa 2005 uutisointi asiasta kertoi, että Lapua-seuralla kuitenkin olisi mahdollisuus pelastaa rakennus. Kaupunginjohtaja vakuutti⁸, että kaupunki oli valmis luovuttamaan Vanhan Paukun Ruokalan Lapua-seuran haltuun ja antamaan rakennukseen purkamiseen varatun määrärahan kunnostamista varten seuran käyttöön. Kun tämä ei kuitenkaan toteutunut, Lapua-seura päät-

teli, että rakennus on päätetty korjata muuten ja veti tarjouksensa pois.

Kunta (organisaatio) päättäjänä pitää kiinni vallastaan eli tehdyistä päätöksistä, eikä sen vuoksi voi siirtyä uuden diskurssin aikaan ja hyväksyä Vanhaa Paukkua kokonaisuutena kulttuuriympäristöksi. Kulttuuriympäristöstä puhuminen hallinnon sisällä on päätetty lopettaa kokonaan. Kulttuurista tietysti puhutaan, mutta kulttuuriympäristödiskurssi pääsi kuuluviin jotenkin väärää tietä, kun se tuli kansalaisten pyynnöstä Museoviraston lausuntojen ja ympäristöministeriön kaavoituskehotuksen kautta (sieltähän se 1993 Rakennettu kulttuuriympäristö eli ns. Punainen kirjakin tuli). Lopulta kunta ilmeisesti on päättänyt, että kulttuuriympäristödiskurssi ynnä muu esteettisistä ja muista pehmeistä arvoista puhuminen on tarpeetonta, koska 2005 päätettiin koko kaupunkisuunnittelu ja kaavoitus ulkoistaa.

Mikä diskurssi osoittautuu voimakkaimmaksi Vanhan Paukun Ruokalan kohdalla? Muuta ”lopullista päätöstä” ei ole olemassa kuin purkupäätös, sillä jos rakennus korjataan, niin sitä pitää huoltaa jatkossakin eikä lopullisia takeita säilymisestä ole. Valtion viranomaiset ovat lausunnoillaan osoittaneet rakennuksen olevan arvokas, mutta kurinpidollista valtaa ei sieltä nyt muuten löydy kuin ohjeessa, että Ruokala on suojeltava asemakaavalla. Se että rakennuksen kohdalle on puuttunut kaksi eri kansalaisyhdistystä, nyt Nurkkakiven lisäksi myös Lapua-seura, osoittaa että kansalaiset ainakin *tuntevat vallan olevan heillä* tai ainakin he yrittävät vaikuttaa vallanpitäjien päätöksentekoon. Vaikuttaminen vaatii tietoa asioista, tieto ja valta ovat toisiinsa kiinnittyneitä.

Foucault’n mukaan valta ei ole instituutio, rakenne, eikä kyky, joka joillekuille on annettu, vaan se on nimi, joka annetaan tiettyssä yhteiskunnas-

sa vallitsevalle monimutkaiselle strategiselle tilanteelle (Foucault 1998, 70). Valta on toimintaan vaikuttavaa toimintaa ja sitä on toiminnassa, josta toimija on vastuussa ja jossa ”toista” pidetään toimivana ihmisenä loppuun asti. Foucault katsoo, että aito valtasuhde edellyttää ”kieltäytymisen tai kapinan” mahdollisuutta, vaikka kyseessä olisi-kin valinta kuoleman ja alistumisen välillä.

Foucault’laisen tulkinnan mukaan sellainen mahdoton toimintatilanne, jossa toimija joutuu vastuuseen ilman valtaa ja jota joissain olosuhteissa tai organisaatioissa saatetaan edellyttää toimijoilta, oikeuttaa ilmeisesti ristiriitaisuudessaan kapinan, jossa ei enää tunnusteta toisen toimijan valtaa.

Näyttää siltä, että Foucault’n valta-analytiikka kyseenalaistaa habermasilaisen emansipatorisen tiedonintressin, tiedon vapauttavan voiman modernin jälkeisessä maailmassa eikä siinä ole vapautumisen ajatusta eikä järjestelmällisen kriittisen projektin mahdollisuutta. Foucault ja postmodernistit kritisoivat kriittistä teoriaa siitä, ettei se ota huomioon vallan ja tiedon toisiinsa kieltoutuneita verkostoja yhteiskunnassa. Se, että puhutaan vapaudesta, ei vielä tuo vapautta, sillä puhumisen vapaus on vain yksi vapauden edellytyksistä eikä ihminen puhumalla vapaasti itsestään selvästi vapaudu. Puhuminen ja valta kieltoutuvat Foucault’n mukaan siten, että se joka puhuu, on pikemminkin vallan kohde, subjekti, ja valta on sillä, joka kuuntelee (pappi, poliisi, psykiatri). Habermasin praktinen tiedonintressi liittyy kieleen, ja koska siihen kuuluu kulttuuristen symbolien tulkintaa, se toteutuu kulttuuristen merkitysten ymmärtämisen kautta. Emansipatorinen tiedonintressi liittyy ihmisen vapauttamiseen ja siinä on Habermasin mukaan mahdollisuus päästä ongelmien ratkaisuun argumentatiivisesti. Jos se asetetaan vastakkain Foucault’n valta-ana-

lytiikan kanssa, olen tällä hetkellä taipuvainen uskomaan, ettei jälkimodernin yhteiskunnan ongelmia ja päätöksentekoon liittyviä asioita kyetä ratkaisemaan diskursseissa muodostuvan yhteisymmärryksen perusteella tai konsensukseen päätyen, vaan epävarmuuden ja pluralismin tila jää pysyväksi — ja valta kaikenkattavana kenttänä on se ratkaiseva tekijä. Moninaisuuden korostus, pluralismi ja relativismi kuten Foucault’lla ei sinänsä välttämättä johda moraaliseen nihilismiin, vaan pysyvä olotila on vallan paikallaan pysymättömyyden tila.

9.4 Kulttuuriympäristön muodostuminen tapaustutkimuksen valossa

Seuraavassa kaaviossa 9.4 esitetään kulttuuriympäristödiskurssin syntyä tapaustutkimus Vanhassa Paukussa kulttuurikeskuksen kehittyessä ensin kulttuuri- ja yrityskeskus-, imago- ja kulttuuriyrittäjyys- sekä paikka- ja prosessidiskurssien pohjalta.

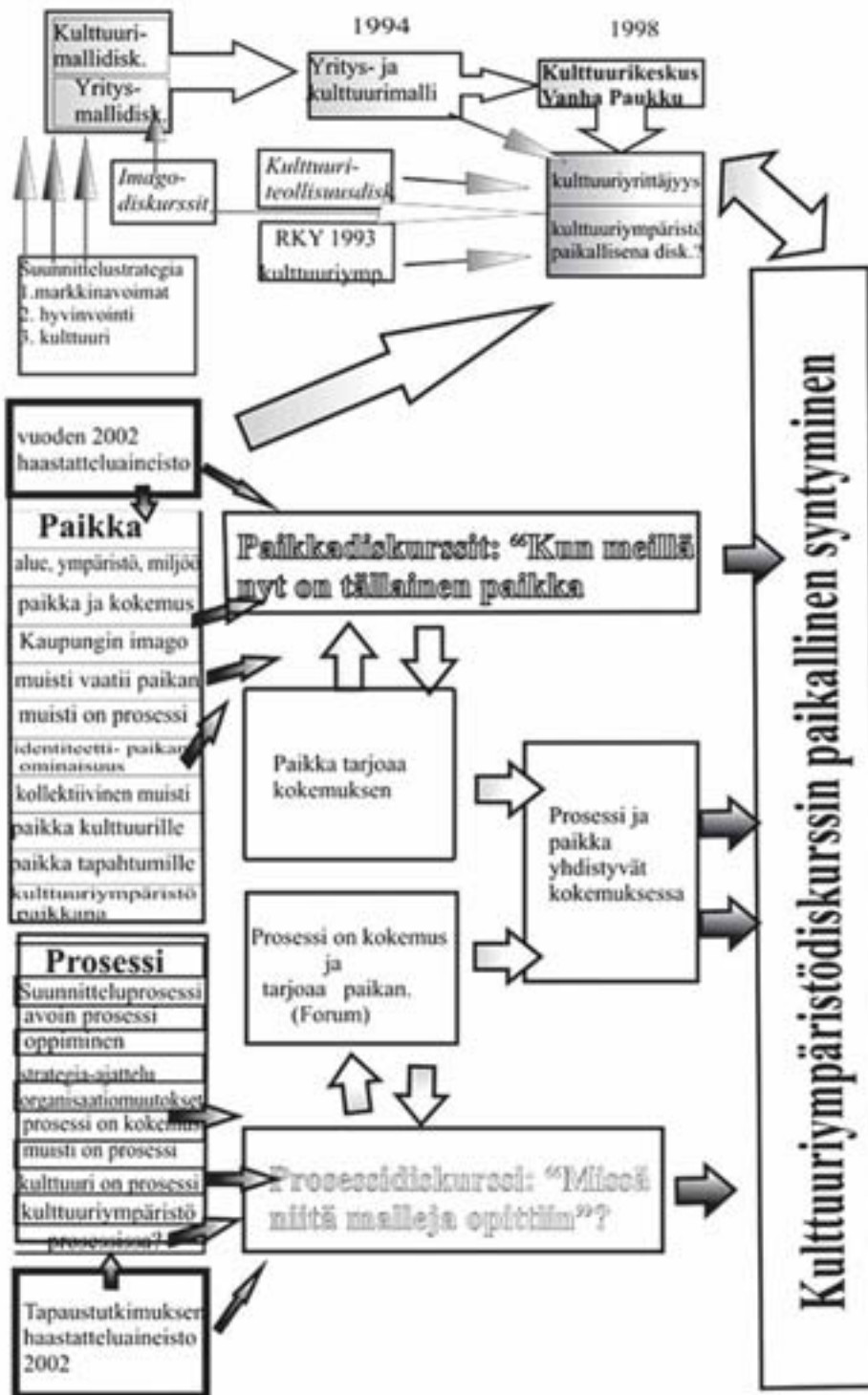
Tapaustutkimuksessa kulttuuriympäristö muodostui tai yhteisö alkoi pitää Vanhaa Paukua kulttuuriympäristönä, kun kulttuuriympäristö oli saanut merkityksiä diskursseissa, jotka nousivat sitten esille tapaustutkimuksessa. Ensimmäinen edellytys kulttuuriympäristölle on tietenkin, että se on rakennettu olemassa olevaksi; ”kulttuuriympäristön” määritelmässä se on ihmisen rakentamaa tai siinä näkyy ihmisen toiminta. Mutta kulttuuriympäristön merkitykseen kuuluu mukaan tarina tai kertomus, joka sisältää merkityksen muodostumisen tai arvostuksen syntymisen. Merkityksen muodostumisessa tarvitaan aikaa, koska prosessi on tärkeä ja se on myös ajalli-

nen tapahtuma. Tämän tapaustutkimuksen prosessi- ja paikkadiskurssit vahvistavat näkemystä, että prosessin tai paikan yhdessä kokeminen, paikan merkityksellistäminen tekevät paikasta yhteisölle kulttuuriympäristöä.

Vanhan Paukun prosessi toimi eräänlaisena forumina, jossa asioita, muitakin kuin senhetkisiä suunnittelukysymyksiä voitiin ottaa esille. Suunnitteluprosessi tarjosi paikan: näin prosessidiskurssi ja paikkadiskurssi kohtaavat siinä pisteessä, missä ”kulttuuriympäristö” lopulta on merkityksellistetty eli muodostunut myös ihmisten mielissä. ”Kulttuuriympäristön” diskurssissa yhdistyvät aineistosta nousevat molemmat diskurssimuodostelmat: sekä prosessi- että paikkadiskurssit. ”Kulttuuriympäristö” jo sanana yhdistää keskenään kaksi hyvin laajaa ja erilaista käsitettä. Kun ”kulttuuria” ei määritellä muuttumattomaksi ja jähmeäksi, vaan se on kommunikatiota ja luonteeltaan prosessuaalinen, yhdistetään se tässä ”ympäristön” kanssa, joka on määriteltävissä johonkin paikkaan sidotuksi.

Ajatus Vanhan Paukun suunnitteluprosessista forumina, jossa opittiin malleja, tarjosi mahdollisuuden, että muissakin kohteissa olisi alettu ottaa kulttuuriympäristöä paremmin huomioon. Tällaiseen oppimisen vaiheeseen ei kuitenkaan päästy. Kulttuuri on edelleenkin kaupungin strategiassa, mutta *kulttuuriympäristöä* siellä ei ole. Lapualla on noussut useita kiistoja siitä, kenen mielestä jokin paikka on riittävän arvokas säilyäkseen purkamatta. Strategiaan ei siirtynyt mitään arvostamisen mallia. Kansalaiset tosin oppivat vaatimaan, että kaikkea menneeseen aikaan viittaavaa ei saa hävittää.

Käytöstä poistuvan teollisuusalueen muutos kulttuuriympäristöksi / ”kulttuuriteollisuusalueeksi”, jossa tehdään kulttuuria ja annetaan tilaa kult-

Kaavio 9.4. Prosessi- ja paikkadiskurssien yhdistyminen.

tuuriyrittäjyydelle kuvaa mielestäni hyvin paikan identiteetin muutosta. Haastattelujen ja teoriaosuuden pohjalta tulin siihen tulokseen, että ”identiteetti” teoreettisena käsitteenä ei ole kovin helppo tai käyttökelpoinen käsite liitettäväksi rakennettuun ympäristöön. (Litteroiduista haastatteluisista en löytänyt identiteetti-sanana käyttöä kertaaakaan muuta kuin omista puheenvuoroistani.) Paremminkin kulttuuriympäristön käsitteen sisältöä tukee historia, ja siihen liittyvä ”muistin prosessi, joka tarvitsee paikan”, ja nimenomaan muistin kollektiivinen variantti. Paikka, joka aluksi näytti tulevan tapaustutkimukseen lähinnä tutkijan oman reflektion vuoksi, nousi haastatteluaineistosta kuitenkin merkittäväksi diskurssiksi prosessin rinnalle.

Kulttuurilla, joka on toimintaa, on tapaustutkimuksessa ollut erityinen merkitys kulttuuriympäristön merkitysten esiintulolle. Kulttuurikeskukseen synty, kulttuurin tekeminen ja julkinen tila mahdollistavat prosessin. Yhteinen, yhdessä tehty kulttuuri luo yhteisöllisyyttä, ja on yhteinen kieli: yhteisessä paikassa tehdyn tai koetun kulttuurin kautta on mahdollista saavuttaa syvempi yhteisten merkitysten kokemus kuin yksityisessä asumisessa tai työnteon tiloissa. Kulttuuritila (so. kulttuuritoiminnalle omistettu tila) on yleensä julkinen tila, mutta aina kulttuuriympäristöt eivät ole julkisia ympäristöjä.

Tapaustutkimus Vanha Paukku näyttää, kuinka kulttuuriympäristödiskurssi voi syntyä erilaisen diskurssien kautta. Tässä sen on osoitettu syntyvän alkuperäisesti asetettujen kulttuuri-yritysdiskurssien, paikkadiskurssin ”Kun meillä nyt on tällainen paikka...” ja prosessi-diskurssin ”Missä niitä malleja opittiin?” kautta. Diskurssit syntyvät ja muuttuvat, millään niistä ei ole lopullista valtaa, vaan valta on jatkuvaa toimintaan vaikuttavaa toimintaa. Paikallinen kulttuuriympä-

ristödiskurssi on syntynyt, mutta se ei välttämättä toimi tai sitä ei tulkita samalla tavoin kuin valtionhallinnon vastaavaa diskurssia. Rakennussuojeluun liittyvät konfliktit eivät ole harvinaisia, ja niin tässäkin tapauksessa Vanhan Paukun Ruokalan kysymys näyttäytyy eriytymispisteenä edellä mainituille kahdelle erilaiselle kulttuuriympäristön diskurssille. Kunnossa ja käytössä oleva kulttuuriympäristö voidaan valjastaa imagokäyttöön, markkinointiin, kulttuuriteollisuuden tai -yrittäjyyden käyttöön ja toteuttaa hyötyajattelua. Kulttuuriympäristö osoittautui tapaustutkimuksessa arvokkaaksi kollektiivisen muistin kantajaksi paikallisen yhteisön mielestä, josta kansalaisten esiintulokin on osoituksena, mutta virallinen päätöksenteko on ajautunut jonkinlaiseen valta- tai arvovaltaksi siitä, kenen mielestä paikka on arvokas tai miltä osin Vanha Paukku on kulttuuriympäristöä.

Tässä tutkimuksessa on kuvattu erään paikan muuttumista diskursiivisesti kulttuuriympäristöksi. Voiko jokin paikka olla kulttuuriympäristöä, jos sitä ei kukaan pidä sellaisena, toisin sanoen jos sitä ei ole kulttuurisesti ja sosiaalisesti hyväksytty? Tässä liitän kulttuuriympäristöön mukaan arvotuslatauksen: kaikki rakennettu ympäristö on periaatteessa kulttuuriympäristöä, mutta nyt puhun kulttuurisesti arvokkaasta ympäristöstä. Tämän tapaustutkimuksen valossa sanon, että kulttuuriympäristöä siinä mielessä kuin minä tässä haluan kulttuurin kommunikatio- ja kielimerkityksen kautta määritellä, ei voi olla ennen kuin siihen on liittynyt kommunikatiota ja merkitysten liittämistä ja tulkittamista. Kulttuuriympäristö on merkityksellistä ja tulkittua. Mutta kulttuuriympäristön merkitykset eivät ole kaikille tai edes yhdelle yhteisölle samat. Kulttuuriympäristö ei voi olla vain jotain, mikä kaikkien mielestä on arvokasta, eikä kyseessä voi olla vain

enemmistö päätös. Kulttuuriympäristö- kategori-
aan pääsyyn riittää, että paikka on *joillekin mer-
kityksellinen* ja jonkin ryhmän tms. mielestä arvo-
kas. Erilaisten diskurssien välinen valtataistelu jat-
kuu, ja harvoin mikään ympäristö tai paikka kohoa
kokonaan niiden ulottumattomiin ja ylivertai-
sen arvokkaaseen asemaan. Koska kulttuuri muut-
tuu, muuttuu myös se, mitä kukin yhteisö milloin-
kin pitää kulttuuriympäristönä. Tärkeintä onkin
ehkä kulttuuriympäristökäsitteen ympärillä käytä-
vä keskustelu ja sen ympärillä liikkuvat erilaiset
diskurssit. Kun jokin paikka tai alue, ympäristö,
astuu diskurssien kentälle, ja mukana on jossain
muodossa kulttuuriympäristödiskurssi (kuten
Vanhan Paukun tapauksessa paikka ja prosessi),
se riittää takaamaan ”kulttuuriympäristön synty-
misen” eli sen, että paikka (tai alue, ympäristö)
merkityksellistetään ja sille annetaan mahdollisuus
tulla tulkituksi: Tämän kautta se on kulttuuriym-
päristöä.

Varsinaisesti paikallista kulttuuriympäristö-
diskurssia ei Lapuan Vanhan Paukun tapaukses-
sa vielä ole syntynyt, toisin sanoen kukaan ei
paikallisesti ”puhu kulttuuriympäristöstä”, vaan
kulttuuriympäristö-puhe on edelleen valtionhal-
linnon ja asiantuntijoiden diskurssia. Paikallisesti
on ollut kuitenkin muita kulttuuriympäristöä kos-
kevia ja sen merkityksiä sisällään kantavia dis-
kursseja liikkeellä. *Tulkintani mukaan* tässä tut-
kimuksessa esiin nousseet paikkaan ja prosessiin
liittyvät lausumajoukot eli paikka- ja prosessi-
diskurssi yhdessä kantavat mukanaan samoja
merkityksiä kuin kulttuuriympäristö-diskurssi, ja
ne ovat paikallisen, muodostumaisillaan olevan
kulttuuriympäristödiskurssin aineksia. Paikkaan,
samoin kuin prosessiinkin liittyvät lausumat, ovat
tulleet esille aineistolähtöisesti, tapauksen dis-
kursseista. Tulkintaani kuuluu, että ymmärrän
paikkaan liittyvien merkityksellistämisen ja muis-
tamisen prosessien vastaavan kulttuuriympäris-

töön liitettyjä sisältömerkityksiä. Näin ollen *tul-
kintaani* – mutta ei tutkimusmetodeihini – kuu-
luu esiympäristötapaan fenomenologinen nä-
kemys paikasta ja muistista. Samoin kannan koko
ajan mukana prosessuaalista kulttuurikäsittey-
ttäni. Prosessi ja paikka yhdistyvät kokemukses-
sa, ja se antaa mahdollisuuden tapauskohtaisesti
kulttuuriympäristön ymmärtämiselle, vaikka pu-
huntaan ei vielä olekaan ilmestynyt lausumia
”kulttuuriympäristöstä”. Haastatteluaineistoni on
vuodelta 2002 ja sen jälkeen olen varmasti itse-
kin vaikuttanut kulttuuriympäristödiskurssin le-
viämiseen puhumalla ja kirjoittamalla. Käsittey-
seni mukaan, jos esimerkiksi nyt (2006) alkaisin
tutkia lingvistisesti kulttuuriympäristö-sanana
käyttöä ja pelkistäisin koko kulttuuriympäristö-
diskurssin tämän sanan esiintuloihin, nousisi se
esiin ihmisten puhunnasta. Mutta kuten sanot-
tua, kulttuuriympäristön diskursiivisen muodos-
tumisen kannalta tässä tapauksessa ei ole
merkityksellistä itse kulttuuriympäristö-sanana
käyttö, vaan kulttuuriympäristön merkityksellis-
tyminen tapauksessa esille nousevien diskurssi-
en mukana.

1 Prosessuaalinen suunnittelu vaatii onnistuakseen jonkinlaisen
ristiriita- tai vastakkainasettelun. Sellainen nousi esiin yleiskaavan kanssa
yhtä aikaa tekeillä olleesta asemakaavantarkistuksesta, joka koski jo
aiemmin mainittua markkinatilan rakentamista kaupungintalon viereen. Siinä
asukkaiden huoli julkisen kaupunkitalon ja kulttuuriympäristön kohtalosta
keräsi lähes kaksi tuhatta nimeä asemakaavaluonnosta vastaan. Tätä
kunnan hallinto- ja päätöksenteko-organisaatio ei pitänyt enää toivottuna
osallistumisena. Myöhemmin kaupungin johto on todennut, ettei
kaupungilla ole resursseja järjestää ”osallistumisia” edes kaavoituksen
yhteydessä, joten en usko, että avoimet strategiaforumit ovat lähivuosina
mahdollisia, vaan valta pysyy piilossa.

2 Kuten aiemmin on kerrottu, ei Lapuan Patruunatehdasta ollut
mainittu missään luettelossa millään tasolla kulttuurihistoriallisesti
arvokkaana. Mielessä oli pelko, ettei sitä ehkä hyväksyttäisikään mihinkään
arvokategoriaan. Toisaalta ”arvon” puuttuminen antoi suunnittelulle
vapaammat kädet.

3 Hallinnonuudistuksessa 1991 oli osastopäälliköiltä
poistettu esittelyoikeus lautakunnassa, vain kaupungininsinööri oli
sen jälkeen esittelijänä; teknisessä lautakunnassa tämä tarkoitti
käytännössä läsnäolo-oikeudenkin poistumista. Jos kutsuttiin, niin
kutsuttiin hetkeksi ”asiantuntijana”.

4 Parasta rakennusosuuslaia on pitää rakennus käytössä. Tätä
ajatellen olisi ollut toivottavaa, että elokuvateatteri olisi korjattu ensi-
in tiloihinsa Kivikkupilaan, vaikka kulttuurikeskuksen monipuolisuuden

vuoksi onkin hyvä, että elokuvateatterikin on Vanhassa Paukussa. Monimuotoisuuden vaatimukset olisivat varmasti kohdistuneet myöhemmin toisen kerroksen musiikkisaliin (Alajoki-sali), jos elokuvasalia ei olisi jo rakennettu. Kivikuppila purettiin 2005.

5 Kulttuuriyhdistys Nurkkakivi ry perustettiin 1996 mm. Enkelikeräystä varten. Kaupunginarkkitehti oli yksi perustajajäsenistä ja on toiminut puheenjohtajana. Kaupungin viranhaltijana hän on joutunut jäävänsä itsensä ja olemaan osallistumatta kaupungin omistuksessa olevia rakennuksia koskeviin suojelukiistoihin eikä ole ollut allekirjoittajana missään niitä koskevissa prosesseissa.

6 Museoviraston uusi tekeillä oleva listaus rakennetuista kulttuuriympäristöistä sekä ympäristöministeriön vahvistama maakuntakaava

7 Sanomalehti Ilkka 29.11.2005.: ”Meidän mielestämme Puukoulu ja Ruokala eivät ole arvokkaita kohteita. Se on jonkun muun käsitys asiasta.—Kumpikin talo on päätetty purkaa, ja siihen asiaan ei ole tullut muutosta.” Kaupunginjohtaja Paavo Latva-Rasku.

8 Sanomalehti Ilkka 9.2.2005. Utisointi asiasta helmikuussa 2005 kertoi, että Lapua-seuralla kuitenkin olisi vielä mahdollisuus pelastaa rakennus. Kaupunginjohtaja vakuutti, että kaupunki oli valmis luovuttamaan Vanhan Paukun Ruokalan Lapua-seuran haltuun ja antamaan rakennukseen purkamiseen varatun määrärahan kunnostamista varten seuran käyttöön.

Kuvaluettelo

Kuva 1. Lapuan kulttuurikeskus Vanha Paukku ilmakuvasa vuonna 2004. Valokuva Lapuan kaupunki, kiinteistö- ja mittausosasto 2004.

Kuva 2. Ilmakuva etelästä kohti Lapuan keskustaa. Valokuva Lapuan kaupunki, kiinteistö- ja mittausosasto 2004.

Kuva 3. Patruunatehtaan portilla 1993. Valokuva Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto, Jari Lahtinen.

Kuva 4. Lahdensuon sahaa rakennetaan. Valokuva Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 5. Rakennusten nimet ja numerointi.

Kuva 6. Ilmakuva patruunatehtaasta 1989. Valokuva Lapuan kaupunki 1989.

Kuva 7. Iso Tehdas rakenteilla. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museo, kuvan omistaa Marja-Liisa Soini.

Kuva 8. Iso Tehdas (n:o 1) talvella 2003. Valokuva Helena Teräväinen

Kuva 9. Paja eli entinen kaasulaitos (n:o 6). Valokuva Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto, Jari Lahtinen.

Kuva 10. Ruokala (n:o 3). Valokuva Helena Teräväinen 2002.

Kuva 11. Eino Lahdensuon saha, josta tuli Valtion Patruunatehdas. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museo, kuvan omistaa Marja-Liisa Soini.

Kuva 12. Iso Tehdas joen puolelta. Helena Teräväinen 2005.

Kuva 13. Lapuan tuomiokirkko tapuleineen, kirkkosilta ja Herättäjä, ent. Kosolan talo. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 14. Lapuan kaupungintalo. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 15. Antilan kaksikerroksinen talonpoikaistalo. Valokuva Helena Teräväinen 2004.

Kuva 16. Keskusvarasto (n:o 4). Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 17. Työkalutehdas (n:o 2). Valokuva Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto, Jari Lahtinen 1993.

Kuva 18. Patruunatehtaan entinen pääkonttori. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 19. Ison Tehtaan konttorin ovi 1993. Valokuva Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto, Jari Lahtinen.

Kuva 20. Edessä entinen lyijylankaosasto (n:o 8), takana vasemmalla entinen pintakäsittelylaitos (n:o 7). Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 21. Pintakäsittelylaitos, alun perin lataamo (n:o 7). Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 22. Uusi varastohalli rakennettiin 1976 räjähtäneen lataamoraakennuksen paikalle. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 23. Näkymä kirkkosillalta kohti Vanhaa Paukkua, edessä Laurilan silta 2001. Valokuva Helena Teräväinen.

Kuva 24. Prässien tilassa oleva alkuperäinen, rikkoutumatta vuonna 1976 säilynyt ikkuna. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 25. Asema-kaavanmuutos 1994 osaan Lapuan kaupungin 8. kaupunginosan Liuhtarin korttelia 843. Digitaalinen ote Lapuan kaupunki, kiinteistö- ja mittausosasto 2005.

Kuva 26. Asemakaavassa teollisuusalueeksi jätetty osa korttelista 843. Digitaalinen ote Lapuan kaupunki, kiinteistö- ja mittausosasto 2005.

Kuva 27. Miljööosa-alueet selvityksessä 1993.

Kuva 28. Kuva esisuunnitteluvaiheen mallista M1. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 29. Kuva esisuunnitteluvaiheen mallista M2. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 30. Kuva esisuunnitteluvaiheen mallista M3. Kopio suunnitteluöryhmän raportista.

Kuva 31. Näkymä Ison Tehtaan alakerrasta ennen korjaustöitä 1996. Valokuva Helena Teräväinen 1996.

Kuva 32. Suljettu alue verkkoaidan takana. Valokuva Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto, Jari Lahtinen 1993.

Kuva 33. Elokuvateatteri. Valokuva Helena Teräväinen 2003.

Kuva 34. Iso prässä ilman kattoa korjaustöiden aikaan. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 35. Paukkulaisten polkupyöriä katoksessa portin ulkopuolella. Valokuva Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 36. Sininen Pajakappeli auringonpisteessä. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 37. Kari Ovaskan Enkeli katsoo kohti kuvan ulkopuolella olevaa 40 kynttilä kynttelikköä. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 38. Näyttelyjuliste kesällä 1995. Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto.

Kuva 39. Iltapäivän aurinkoa työmaalla. Valokuva Helena Teräväinen 1997

Kuva 40. Ison Prässin kahvilassa on katulamput ja lasikatot sekä valtava prässä muistomerkkinä. Valokuva Jussi Tiainen 1998.

Kuva 41. "Katunäkymä" kirjastosta joen puolelta. Valokuva Helena Teräväinen 1998)

Kuva 42. Lasinen lehtilukusali on risteyskohdassa, missä ennen oli tehdassalin valvomo. Valokuva Jussi Tiainen 1998.

Kuva 43. Näkymä parvelta kirjastosaliin. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 44. Kirjaston varauuskäynti ja kierreporras parvelle. Vanha oviaukko on lasitettu ja ovi on osoitettu perforoidulla ovilevyllä. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 45. Kamarimusiikin akustiikan ehdoilla sinimustaan Alajokisaliin mahtuu pari sataa kuulijaa. Keskellä kattoa poistetun pilarin "juuri". Valokuva Jussi Tiainen 1998.

Kuva 46. Kulttuurikeskuksen pohjapiirroksat, kuten ne Arkkitehti-lehteen annettiin. Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto.

Kuva 47. Kirjaston itäpäädyn varauuskäynti. auringonvalo toistaa ruosteisen ovilevyn sekä kirjahyllyn päätyjen perforoinnit. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 48. Akateemikko Leiviskä. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 49. Kirjaston keskikäytävä on kuin 60 metrin juoksurata. Valokuva Jussi Tiainen 1998.

Kuva 50. Kulttuurikeskuksen alueen asema- ja piirros. Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto.

Kuva 51. Kansalaisopiston lasiseinäinen käytävä. Valokuva Jussi Tiainen 1998.

Kuva 52. Alajoki-salin lasinurkka. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 53. Länsipäädyn varauuskäynti. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 54. Satunurkka. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 55. Ison Tehtaan alakerta, luotosasto 1963. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 56. Soittajien lämpiön lasinurkka. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 57. Ison Tehtaan alakerta. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 58. Makasiinikuja Vanhassa Paukussa kesällä 1998. Valokuva Helena Teräväinen

Kuva 59. Ilmakuva Lapuan kirkonkylästä 1934. Pyhälahden valokuvaamomuseon kokoelmat.

Kuva 60. Näkymä Vanhasta Paukusta pois päin. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 61. Antila Lapuan Alapäässä. Valokuva Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto, Jari Lahtinen 1993

Kuva 62. "Tietotehdas". Valokuva Jussi Tiainen 1998.

Kuva 63. Patruunalaatikoiden L-symboli. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 64. Taiteilija Kirsti Muinosen näyttely kesällä 1996. Valokuva Helena Teräväinen.

Kuva 65. Ison Tehtaan ensimmäisen näyttelyn juliste 1994. Lapuan kaupunki, kaavoitus- ja suunnitteluosasto.

Kuva 66. Teatteri Hiomo. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 67. Opasteessa on sama kuva kuin ensimmäisessä näyttelyjulisteesa. Valokuva Helena Teräväinen 2002.

Kuva 68. Ison Tehtaan tornillinen länsipääty ja vanha muuntaja. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 69. Patruunatehtaan alue ilmasta 1959. Kuvamuokkaus Helena Teräväinen, valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 70. Kirjasto jatkuvana tilana, jossa kulttuurin virrat verkottuvat. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 71. Pitkä näkymä lainaustiskin ja hyllyjen yli länsiovelle – tila virtaa. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 72. Kurkistus Ison Tehtaan naulakotiloista. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 73. Kurkistus lehtilukusalin parvelta. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 74. Vanha Paukku, kuvamontaasi ”Tietotehdas”. Kuvamuokkaus Jussi Tiaisen kuvasta, Helena Teräväinen 2003.

Kuva 75. Ison Tehtaan pääty ensimmäisellä tehdasvierailulla nähtynä. Konttori-kiilpi oli tarkoitus ottaa museoon, mutta se hävisi 1996 työmaalta. Valokuva Helena Teräväinen 1986.

Kuva 76. Iso Tehdas peilautuu Lapuanjokeen, näköala rautatiesillalta syyskuussa 2004. Valokuva Helena Teräväinen.

Kuva 77. Ison Prässin lasikatto heijastaa ikkunoiden kuvajaisen Laskeutuvan perhosen kankaaseen. Onko V voitonmerkki? Valokuva Helena Teräväinen 2000.

Kuva 78. Vanha raamisahan kuva patruunatehtaan museonkokoelmista, kenelläkään ei enää 2006 ollut tietoa sen sijaintipaikasta. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat

Kuva 79. Näkymä lasisen tuulikaapin läpi etupihalle kohti Pajakappelia. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 80. Paukun Keskusvarasto (rakennus n:o 4, nykyisin Makasiini) ja puinen varastorakennus pari vuosikymmentä sitten, edessä öljy- ym. tynnyreitä. Valokuva Helena Teräväinen 1986.

Kuva 81. Laskeutuvan Perhosen kolmio-pyramidin mallinen kiinnityspollari ja varjoreliefejä tiiliseinässä. Valokuva Helena Teräväinen 2000.

Kuva 82. Tyhjä kirjastotila elokuussa 1997, oikealla lainaustiski, pakopisteessä länsipään varauloskäynnin ovi.

Kuva 83. Ovi porrashuoneesta Alajoki-salin lämpiötiloihin Ison Tehtaan toisessa kerroksessa.

Kuva 84. Paukkulaisten joulujuhla sodan aikana Lapuan suojeluskunta-talolla. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Aino Ranta.

Kuva 85. Paukkulaisia tulossa töihin tai kenties lähdössä pyöräretkelle joskus 1940-luvulla. Kuva otettu tehtaan portin edessä kadulla. ”Tie mustanaan polki väkeä sinne —”. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 86. Kaksi nojatuolia kulttuurisihteerin oven edessä parvitasolla, takana oikealla lehtilukusalin lasiseinä. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 87. Näkymä Työkälutehtaasta, rakennuksen n:o 2 tunnistaa isoista ikkunoista. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 88. Paukun työntekijöitä 1960-luvulla, ilmeisesti jonkun työtoverin läksiäisissä. Vanhemmilla naisilla on vielä huivit ja esiliinat vanhaan malliin. Valokuva Juhani Heinola, Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 89. Patruunatehtaan museon tila oli monta vuotta tyhjänä, vaihtuvien näyttelyiden tilana. Valokuva Helena Teräväinen 1999.

Kuva 90. Valtion Patruunatehdas joskus 1920-luvulla. Korkean lauta-aidan etu- eli kylän puolella näkyy pari uimapaikan laituria; tehtaan myrkyt eivät vielä pelottaneet. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 91. Suunta Alajoki-salin penkkien välistä kohti ikkuna. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 92. Tämä kuva tehtaan henkiökunnasta alkoi vähitellen muodostua Paukun kollektiivisen muistin symboliksi, ja tähän palataan vielä luvussa 8. Pyhälahden valokuvaamo, Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 93. Näkymä prässihuoneesta ennen muutosrakentamista. Lapuan kaupunki, kaupunginjohtaja Kimmo Karttunen 1986.

Kuva 94. Tehtaan työläisiä vuonna 1927. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Matti Ritämäki.

Kuva 95. Paukun työntekijöitä Ruokalarakennuksen edessä parhaimpiinsa pukeutuneena eli jossain juhlatilanteessa. Ruokala oli varmasti monenlaisten juhlienkin pitopaikka ja yhteisöllisyyttä kasvattava rakennus. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Matti Ritämäki.

Kuva 96. Koveron Maijan läksiäiset 31.7.1981 Isossa Tehtaassa. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 97. Näkymä Lapuan Patruunatehtaan museosta 2006. Valokuva Helena Teräväinen.

Kuva 98. Näkymä Lapuan Patruunatehtaan museosta 2006. Valokuva Helena Teräväinen.

Kuva 99. Patruunatehtaan ampujat. Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Aino Ranta.

Kuva 100. Ison Tehtaan julkisivu Lapuanjoen suuntaan pari vuosikymmentä sitten. Valokuva Helena Teräväinen 1986.

Kuva 101. Avoimen kutsuva lehtilukusali. Valokuva Jussi Tainen 1998.

Kuva 102. Vanha Paukku ja Laurilan silta. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 103. Kulttuurikeskus Vanha Paukku kesällä 2004. Valokuva Lapuan kaupunki, kiinteistö- ja mittausosasto 2004.

Kuva 104. Matti Saarinen hylsilyinjastolla, kuva Patruunatehtaan museossa. Valokuva Lapuan kaupunki, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat; kuvan omistaa Pertti Auvinen.

Kuva 105. Pienoismalli Valtion Patruunatehtaan alueesta ennen vuoden 1976 räjähdystä. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, valokuvan muokkaus Helena Teräväinen 2005.

Kuva 106. Näkymä Työkalu-tehtaasta vuodelta 1953. Valokuva P.J. Bögelund O/Y. -A/B. 1953, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 107. Näkymä pintakäsittelylaitoksesta (rakennus n:o 7). Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 108. Tuhansista ladoista jäljellä olevia Lapuan Alajoella, valtakunnallisella kulttuuri-alueella. Valokuva Helena Teräväinen 2003.

Kuva 109. Parthenonin temppeli Ateenan Akropoliilla ja klassismin alku. Valokuva Helena Teräväinen 1985.

Kuva 110. Törmävän kartanon takaosan klassistiset pilasterit Seinäjoella. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 111. Kuortaneen Ruonan kaksvooninkisia talonpoikaistaloja. Valokuva Helena Teräväinen 2003.

Kuva 113. Lapualaisoopperan 2001 miehet Vanhassa Paukussa. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 114. Spelikonsertti Laskeutuvan perhosen alla. (Helena Teräväinen 2004)

Kuva 115. Lapuan musiikkiopiston kansanmusiikkiyhdyt Viuluviikareiden johtaja Matti Mäkelä. Valokuva Helena Teräväinen 2004.

Kuva 116. Kaupungin vastaanotto kutsuvieraille kirjaston tiloissa Spelien aikana. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 117. Kaupunginkirjaston sisääntuloaula Isossa Tehtaassa. Valokuva Jussi Tainen 1998.

Kuva 118. Hiljainen kurkistus kirjaston takapihalle lasisesta itävaraueloskäynnistä. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 119. Luotosaston työntekijöitä (1936–1944 välisenä aikana). Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan om. Aino Luoma.

Kuva 120. Nuoris-orkesteri Vivo soittaa Laskeutuvan perhosen alla johtajanaan Atso Almila. Valokuva Helena Teräväinen 2000.

Kuva 121. Japanilainen talo, Yokohama. Valokuva Helena Teräväinen syyskuussa 1998.

Kuva 122. Tyhjän museotilan kuvassa Japani odotti kuvaajaa ennen kuin matka tapahtui. Valokuva Helena Teräväinen heinäkuussa 1998.

Kuva 123. Öinen kuva Vanhan Paukun pääsisäänkäynnistä. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 124. Käsivarainen otos Palman vanhoilta kujilta. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 125. Näkymä Makasiinin edestä kohti Lapuanjokea ja Ison Tehtaan tornia. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 126. Kirjastoauto, jonka kyljessä "Tietotehtaan" kuva. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 127. Paukkulaisia lähdössä vapupuajelulle. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 128. Torstilan lapsia portilla. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Aino Ranta.

Kuva 129. Spelivieraita Pajakappelin edessä Paukun aukiolla. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 130. Paukun aukio ja pääsisäänkäynti. Pollarit ajo- muttei näköesteenä. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 131. Näkymä itäpäädyssä kirjastoauton lastauslaiturin luota toiselle sisäpihalle, joka kesäisin on konserttipaikkana. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 132. Spelien ja Festivaalien aikaan. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 133. Korimarkkinat. Valokuva Helena Teräväinen 2004.

Kuva 134. Spelien aikaista soitantaa Pajakappelin edessä. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 135. Tanssit Laskeutuvan perhosen luona. Valokuva Helena Teräväinen 2004.

Kuva 136. Lapuan kuvataidekoulun oppilaita arkkitehtuuri- ja kulttuuriympäristötunnilla. Valokuva Helena Teräväinen 2001.

Kuva 137. Laurilan silta. Valokuva Helena Teräväinen 2002.

Kuva 138. Spelivieraita Vanhassa Paukussa. Valokuva Helena Teräväinen

Kuva 139. Seminaari lapuanliikkeestä 2001. Valokuva Helena Teräväinen.

Kuva 140. Ensimmäisellä käynnillä 1986. Valokuva Lapuan kaupunki/ kaupunginjohtaja Kimmo Karttunen.

Kuva 141. Kurkistus Alajoki-salin takaosassa olevasta parvekkeen ovesta kohti pintakäsittelylaitosta. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 142. Naisia töissä ketjutehtaalla 1953. Esiliinan nauhat kauniisti solmittuna istutaan valtavien koneiden äärellä. Valokuva P.J. Bögelund O/Y. -A/B. 1953, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat

Kuva 143. Ison Prässin kahvilassa on erittäin intensiivinen paikantuntu, sen luona säilyi pitkään tehtaan tuoksukin. Valokuva Helena Teräväinen 1998.

Kuva 144. Kirjahyllyn prototyyppi saapui Ruotsin tehtailta ja yhdessä kirjaston väki tuli tarkastamaan sitä ja ihastui (viimeinkin) paikkaan. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 145. Kirjastosali tyhjänä tilana ennen kalustamista. Arkkitehdin tila. Valokuva Helena Teräväinen 1997.

Kuva 146. Viimeinen näkymä vanhan ruudun läpi taidemuseon työmaalta kohti Isoa Tehdasta. Valokuva Helena Teräväinen 2005.

Kuva 147. Tehtaan aita Patruunatehtaan museossa. Valokuva Helena Teräväinen 2006.

Kuva 148. Miehet koeampumassa konekiväärillä. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museo, kuvan omistaa Ritva Jalio.

Kuva 149. Torstilan lapsia 1950-luvun alussa. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Marja-Liisa Haavisto.

Kuva 150. Hylsykoneella. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 151. Insinööri ja kone. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 152. Kovuusmittareilla. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 153. Nainen ja valtava suuri ketjukerä. Valokuva Kalevi A. Mäkinen, Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 154. Naisia lataamossa ennen vuotta 1976. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 155. Räjähdyksen jälkeen lataamaa ei ollut enää. Myös Torstila vaurioitui. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat.

Kuva 156. Patruunatehtaan museo avattiin maaliskuussa 2006. Vasemmalla Kalevi A. Mäkisen kuva 40 valkoisesta arkusta. Valokuva Helena Teräväinen 2006.

Kuva 157. Koko henkilökunta vuodelta 1929. Valokuva Helena Teräväinen 2006.

Kuva 158. Patruunatehtaan henkilökunta 21.8.1929. Valokuva Lapuan Patruunatehtaan museon kokoelmat/ Pyhälahden valokuvaamo.

Kuva 159. Osasuurenno Helena Teräväinen/ Valokuva Lapuan Patruunatehtaan museon kokoelmat/ Pyhälahden valokuvaamo.

Kuva 160. Osasuurenno Helena Teräväinen/ Valokuva Lapuan Patruunatehtaan museon kokoelmat/ Pyhälahden valokuvaamo.

Kuva 161. Osasuurenno Helena Teräväinen/ Valokuva Lapuan Patruunatehtaan museon kokoelmat/ Pyhälahden valokuvaamo.

Kuva 162. Osasuurenno Helena Teräväinen/ Valokuva Lapuan Patruunatehtaan museon kokoelmat/ Pyhälahden valokuvaamo.

Kuva 163. Luotiosaston miehiä Ison Tehtaan päädyssä 1930-luvulla. Valokuva Lapuan patruunatehtaan museon kokoelmat, kuvan omistaa Petri Auvinen.

Kuva 164. Ison Tehtaan pääty 1986. Valokuva Lapuan kaupunki/ kaupunginjohtaja Kimmo Karttunen.

Kuva 165. Ison Tehtaan itäpääty ja kirjaston varauloskäynti. Valokuva Helena Teräväinen 2006.

Kuva 166. Näkymä Lapuanjoelta kohti Vanhaa Paukua. Valokuva Helena Teräväinen 2003.

Kaavioluettelo

Kaavio 3.1. Kvalitatiivisten tutkimustyyppien ryhmittely (teoksessa Hirsjärvi ym. 2005, 157)

Kaavio 3.2. Tutkimuksen tekemisen vaiheet.

Kaavio 3.3. Toimijaroolit lomakekyselyssä

Kaavio 3.4. Toimijoiden asemat.

Kaavio 3.5. Yhteensä 8 eri henkilöä haastattelussa, joillakin useampia toimijaroleja.

Kaavio 3.6 Diskurssianalyysin kolmio (Jokinen ym. 1999, 55)

Kaavio 3.7. Analyysivaiheen alussa lausumat ryhmittäytyivät kahdeksi diskurssien esiinnousupinnaksi: ”prosessi ja sen tekijät”, jonne tässä vaiheessa vielä sijoitin muistin, sekä toisena ”Paikan identiteetti”, jonne mm. sijoittuivat paikalliset imagodiskurssit .

Kaavio 4.1. Äänellisen (oraalisen) ja visuaalisen tekstin verbbaaliset ja ei-verbbaaliset muodot. (Lehtonen 2004, 74 sekä aiemmin Fornäs 1998, 190)

Kaavio 4.2. Lausumajoukon määrittelyminen yhteen ja samaan diskursiiviseen muodostelmaan (Foucault 2002, 44–78; suomennos 2005, 57–95; kohta 3) käsitteet teoksessa Kusch 1993,65)

Kaavio 6.1. Haastatteluun valitut ja suunnittelun strategiat.

Kaavio 6.2. Toimijoiden kehikko.

Kaavio 7.1. haastateltavien puhumasta erottuneita lausumia (joita käytetään diskurssiin)

Kaavio 7. 2. Kaksi lausumakenttää.

Kaavio 7.3. Eräitä eroja kahden suunnittelu-filosofian, tavoitenäkemyksen ja prosessinäkemyksen välillä. (Norman 1983, 71)

Kaavio 7.4: Strategisen ajattelun kolmio (Näsi 1991, 28)

Kaavio 7.5. Lapuan strategiat 1991–2001.

Kaavio 8.1. Merkittäviä aikoja Vanhan Paukun historiassa.

Kaavio 9.1. Yritys- ja kulttuurimallidiskurssit Vanhan Paukun tapauksessa vuosina 1993–2002.

Kaavio 9.2. Prosessidiskurssi nousee haastatteluaineistosta.

Kaavio 9.3. Paikkadiskurssi nousee haastatteluaineistosta 2002.

Kaavio 9.4. Prosessi- ja paikkadiskurssien yhdistyminen.

Kirjallisuusuettelo

- Ahponen, Pirkkoliisa & Kangas, Anita (toim.), 2004. *Construction of Cultural Policy*. Sophi 94, Jyväskylä.
- Alasuutari, Pertti, 1993. *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere.
- Anttonen, Salla, 1998. *Valta, moraali ja yhteiskunnallinen oppiminen. Sivistyshistoriallinen tie kansallissosialistisesta totuuden politiikasta demokratisoiviin uudelleenopetusohjelmiin*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Arendt, Hannah, 2002. *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Alkuteos (1958) *The Human Condition*. Vastapaino, Tampere.
- Aura, Seppo & Katainen, Juhani & Suoranta, Juha, 2001. *Arkkitehtuuri: teoria, tutkimus ja käytäntö. Näkökulmia arkkitehtuurin jatkokoulutukseen*. Tampereen teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtuurin osasto, Suunnitteluperusteet, Julkaisuja 3, Tampere.
- Bachelard, Gaston, 2003. *Tilan poetiikka*. Alkuteos (1957) *La poétique de l'espace*. Suom. Tarja Roinila. Kustannusosakeyhtiö Nemo, Helsinki.
- Barthes, Roland, 2000. *Camera Lucida. Reflections on photography*. Hill and Wang, A Division of Farrar, Straus and Giroux, New York. Alkuteos (1980) *La Chambre Claire*. Engl. käännös (1981) R. Howard.
- Barthes, Roland, 2000. *Empire of Signs*. Hill and Wang, A Division of Farrar, Straus and Giroux, New York. Alkuteos (1970) *L'Empire des Signes*. Engl. käännös (1982) R. Howard.
- Barthes, Roland, 2000. *Mythologies*. Vintage Classics, Viborg, Tanska. Alkuteos (1957) *Mythologies*. Engl.käännös ja valikoima (1993) Annette Lavers.
- Barthes, Roland, 2000: *Rakastuneen kielellä*. Alkuteos (1977) *Fragments d'un discours amoureux*. Suom. Tarja Roinila. Nemo, Jyväskylä.
- Barthes, Roland, 1993. *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*. Alkuteos mm. *La Morde l'auteur*. Suomennos Lea Rojola ja Pirjo Thorel 1993. Vastapaino, Tampere.
- Barthes, Roland, 1993. *Tekstin hurma*. Alkuteos (1973) *Le plaisir du texte*. Suomennos Raija Sironen. Vastapaino, Tampere.
- Bateson, Gregory, 1985 (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. Ballantine Books, New York.
- Bauman, Zygmunt, 1999. *Culture as Praxis*. Sage Publications, London.
- Bauman, Zygmunt, 2002. *Notkea moderni*. Suomennos Jyrki Vainonen. Vastapaino, Tampere.
- Beck, Ulrich, 1995. ”Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivistä modernisaation teoriaa.” Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä - Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. Leevi Lehto. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, ss.11-82.

- Berger, Peter & Luckmann, Thomas, 2002. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Alkuteos (1966) *The Social Construction of Reality*. Suom. (1998) Vesa Raiskila. Gaudeamus, Helsinki.
- Boorstin, Daniel, 1962. *The image, a guide to pseudo-events in America*.
- Bourdieu, Pierre, 1998. *Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia*. Alkuteos (1994) *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Suom. Mika Siimes. Vastapaino, Tampere.
- Boyer, M.Christine, 1996. *The City of Collective Memory. Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Cantell, Timo, 1999. *Helsinki and a vision of place*. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Cantell, Timo, 1993. *Kannattaako kulttuuri? Kaupunkien kehityshankkeet ja kulttuurisektori*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993:9, Helsinki.
- Castells, Manuel, 2000. *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band III. Milleniets slut*. Alkuteos (2000) *The Information Age. Economy, Society and Culture*. Ruots. käänös Gunnar Sandin. Bokförlaget Daidalos AB, Uddevalla.
- Castells, Manuel, 1989. *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-regional Process*. Blackwell, Oxford.
- de Certeau, Michel, 1988. *The Practice of Everyday Life*. Alkuteos (1974) *Arts de faire*. Engl.käänös Steven Rendall. University of California Press. Berkeley and Los Angeles, California.
- Chalmers, A.F., 1999. *What is this thing called Science?* Open University Press, Buckingham.
- Cresswell, Tim, 2006. *Place. A short introduction*. Blackwell Publishing. Cornwall.
- Cullen, Gordon, 1971 (1961). *The Concise Townscape*. The Architectural Press, Great Britain.
- Deleuze, Gilles, 2005. *Nietzsche ja filosofia*. Alkuteos (1962) *Nietzsche et la philosophie*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Kustannusosakeyhtiö Summa, Helsinki.
- Deleuze, Gilles, 2006: *Foucault*. Alkuteos Foucault 1986. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- Durkheim, Emile, 1974. *Sociology and philosophy*. Alkuteos (1924) *Sociologie et Philosophie*. Engl.käänös D.F.Pocock. The Free Press, New York.
- Douglas, Mary, 2000. *Puhtaus ja vaara. Rituaalistisen rajanvedon analyysi*. Alkuteos (1966) *Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*. Suom. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere.
- Dreyfus, H. P. Rabinow, 1983: *Beyond Structuralism and Hermeneutics*. The Harvester Press, Brighton.

- Eliade, Mircea, 1992. *Ikuisen paluun myytti*. Alkuteos (1949) *Le Mythe de l'éternel retour: archétypes et répétition*. Suomentos Teuvo Laitila. Loki-kirjat, Helsinki.
- Eliade, Mircea, 1959a: *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. Engl. käännös W. Trask, London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Eliade, Mircea, 1959b. Methodological Remarks on the Study of Religious Symbolism, teoksessa *The History of Religions: Essays in Methodology*, Chicago & London.
- Eskol, Jari & Suoranta, Juha, 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Faludi, Anton, 1973. *Planning Theory*. Pergamon Press, Exeter.
- Fiske, John, 2001. *Merkkien kieli*. Johdatus viestinnän tutkimiseen. Vastapaino, Jyväskylä.
- Florida, Richard, 2002. *The Rise of the Creative Class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. Basic Books, New York.
- Flyvbjerg, Bent, 1998. *Rationality and Power. Democracy in Practice*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Flyvbjerg, Bent, 2004. "Phronetic Planning Research: Theoretical and Methodological Reflections." *Planning Theory & Practice*; Vol. 5, No. 3, ss. 283–306.
- Forester, John, 1989. *Planning in the Face of Power*. University of California Press, Berkeley.
- Fornäs, Johan, 1998. *Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Alkuteos (1995) *Cultural Theory and Late Modernity*. Suomentoksen toim. Mikko Lehtonen. Vastapaino, Tampere.
- Foucault, Michel, 1971. *L'ordre discours*. Gallimard, Paris.
- Foucault, Michel, 2002. *The Archeology of Knowledge*. Alkuteos (1969) *L'archéologie du savoir*. Engl. käännös A.M. Sheridan Smith. Routledge Classics, London.
- Foucault, Michel, 2003. *Foucault/Nietzsche*. Suom. Turo-Kimmo Lehtonen ja Jussi Vähämäki, esipuhe Mika Ojakangas. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Foucault, Michel, 1994. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. Alkuteos (1966) *Les Mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Vintage Books, New York.
- Foucault, Michel, 1980. *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972–1977*, Harvester Wheatsheaf, New York.
- Foucault, Michel, 1997. *Power. Essential works 1954–1984. Volume three*. Toim. James D. Faubion. New York.
- Foucault, Michel, 1998. *Seksuaalisuuden historia*. Osa I: Tiedontahto. Alkuteos (1976) *La volonté de savoir*. Osa II: Nautintojen käyttö. Alkuteos (1984) *L'usage des plaisirs*. Osa III: Huoli itsestä. Alkuteos (1984) *Le souci de soi*. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Tampere.

- Foucault, Michel, 1983. *The Subject and Power*, teoksessa Dreyfus, H. & P. Rabinow ”Beyond Structuralism and Hermeneutics.” The Harvester Press, Brighton 1983, ss. 208–226
- Foucault, Michel, 2001. *Tarkkailla ja rangaista*. Alkuteos (1975) *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Keuruu.
- Foucault, Michel & Paul Rabinow, 1989. *Kaupunki, tila, valta*. TTKK:n a-osasto, yhdyskuntasuunnittelun laitos Tampere. Sisältää artikkelit: 1) Rabinow, Paul: Kaupunkitilan säätely (julkaistu aiemmin otsikolla ”Ordonnance, Discipline, Regulation: Some Reflections on Urbanism” julkaisussa *Humanities in Society*, vol.5, 1982: 3 & 4.) 2) ”Arkkitehtuuri, tieto ja valta.” Michel Foucault’n haastattelu. (Julkaistu aiemmin teoksessa Paul Rabinow, toim.: *The Foucault Reader*, Englanti 1986)
- Foucault, Michel, 2005. *Tiedon arkeologia*. Alkuteos (1969) *L’archéologie du savoir*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Vastapaino, Tampere.
- Gadamer, Hans-Georg, 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Vastapaino, Tampere:
- Geertz, Clifford, 1973. *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York.
- Giddens, Anthony, 1995 . ”Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa.” Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash: *Nykyajan jäljillä - Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. Leevi Lehto. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, ss. 83–152.
- Grossberg Lawrence, 1995. *Mielihyvän kytkennät, risteilyjä populaarikulttuurissa*. Vastapaino Tampere.
- Haapala, Arto (toim.), 1998. *Heidegger, ristiriitojen filosofi*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Haapala, Arto & Lehtinen, Markku, 2000. *Elämys, taide, totuus. Kirjoituksia fenomenologisesta estetiikasta*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Haapala, Arto ja Pulliainen Ukri, 1998. *Taide ja kauneus*. Kirjapaja oy, Helsinki
- Haaparanta, Leila & Oesch, Erna (toim.), 2002. *Kokemus. Acta Philosophia Tamperensia. Vol.1*. University Press, Tampere.
- Haarni, Tuukka & Karvinen, Marko & Koskela, Hille & Tani, Sirpa, 1997. *Tila, paikka ja maisema*. Vastapaino, Tampere.
- Habermas, Jürgen, 1992. *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Habermas, Jürgen, 2004. *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Alkuteos (1961) *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Suomennos Veikko Pietilä. Vastapaino, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

- Habermas, Jürgen, 1994. *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981-1989*. Suom. ja toim. Jussi Kotkavirta. Gaudeamus Tampere 1994.
- Habermas, Jürgen, 1997. *The Theory of Communicative Action, vol. 1. Reason and the Rationalization of Society*. (1986) Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Habermas, Jürgen, 1998. *The Theory of Communicative Action, vol.2, Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*.(1987) Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Habermas, Jürgen, 1976. ”Tieto ja intressi” (alkuperäisjulkaisu: *Technik und Wissenschaft als ”Ideologie”*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1968, 146-168) Suomennos teoksessa Tuomela, Raimo & Ilkka Patoluoto (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet osa I*. Gaudeamus, Hämeenlinna. ss. 118–141.
- Habermas, Jürgen, 1979. ”What is Universal Pragmatics?” teoksessa *Communication and Evolution of Society*. (1976) Heinemann, London.
- Halbwachs, Maurice, 1992. *On Collective Memory*. Toim. Lewis A.Coser. University Press, Chicago.
- Hall, Peter, 1998. *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century. Updated Edition*. (1988, 1996). Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Hall, Stuart, 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart, 1992a. *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Alkuteos *Encoding/Decoding*. Vastapaino, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Hall, Stuart, 1992b. “The West and the Rest: Discourse and Power.” Teoksessa *Formations of Modernity*, toim. Stuart Hall ja Bram Gieben. Polity Press in Association with the Open University, Great Britain.
- Hannerz, Ulf, 1992. *Cultural Complexity: Studies in the Social Organisation of Meaning*. New York.
- Hautamäki, Irmeli, 2003. *Avantgarden alkuperä. Modernin estetiikka Baudelairesta Warholiin*. Gaudeamus, Helsinki.
- Healey, Patsy, 1997. *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. Macmillan Press Ltd, Hong Kong.
- Heidegger, Martin, 2000. *Kirje ”Humanismista” & Maailmankuvan aika*. Alkuteokset *Brief über den Humanismus (1946) & Die Zeit des Weltbildes (1938)*. Suomennos Markku Lehtinen. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.

- Heidegger, Martin, 2000. *Oleminen ja aika*. Alkuteos (1927) *Sein und Zeit*. Suom. Reijo Kupiainen. Vastapaino. Tampere.
- Heidegger, Martin, 1995. *Taideteoksen alkuperä*. Alkuteos (1935/36) *Der Ursprung des Kunstwerkes*. Suomennos Hannu Sivenius. Kustannusosakeyhtiö Taide, Helsinki.
- Heinämaa, Sara, 1996. *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Tammer-paino oy, Tampere.
- Heinämaa, Sara, 2000. *Ihmetys ja rakkaus. Esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta*. Kustannusyhtiö Nemo. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Hietaniemi, Tapani, 1998. *Max Weber ja Euroopan erityistie*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula, 2005. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki.
- Husserl, Edmund, 1995. *Fenomenologian idea. Viisi luentoa*. Alkuteos (1950) *Die Idee der Phänomenologie*. Suomennos Juha Himanka, Janita Hämäläinen ja Hannu Sivenius. Lokikirjat. Helsinki.
- Ihanus, Juhani, 1999. *Kulttuuri ja psykologia*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Ilmonen, Mervi, 2000. *Helsingin Senaatintori muistiteatterina*. Artikkele teoksessa ”Urbs, kirja Helsingin kaupunkikulttuurista”. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Ilmonen, Kari, 1998. *Kulttuuri alueen käyttövarana. Kulttuuripolitiikan hallitsevat ja marginaaliset diskurssit Keski-Pohjanmaalla*. Akateeminen väitöskirja. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Inglis, Fred, 2004. *Culture*. Polity Press Ltd., Cornwall.
- Jokilehto, Jukka, 1999. *A History of Architectural Conservation*. Butterworth-Heinemann, The Bath Press, Great Britain.
- Jokinen Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset* Vastapaino, Jyväskylä.
- Jokinen Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, 1999. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Järvelä, Olavi, 1979. *Lapuan Paukku*. Seinäjoen Kirjapaino, Seinäjoki.
- Kangas, Anita, 2001. ”Kulttuuripolitiikan murros.” Teoksessa ”Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet” (toim. Sulevi Riukulehto). Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Karjalainen, Pauli Tapani, 1999. *Place and intimate sensing*. The Thingmount Working Paper Series on the Philosophy of conservation. TWP 99-03

- Karvonen, Erkki, 1997. *Imagologia, Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Karvonen, Erkki, 1999. *Elämää mielikuvitusyhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa*. Gaudeamus, Helsinki
- Kellner, Douglas, 1998. *Mediakulttuuri*. Vastapaino, Tampere.
- Korkiakangas, Pirjo, 1999. ”Muisti, muistelu, perinne.” Teoksessa Lönnqvist, Bo, Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, ss.155–176.
- Kotler, Philip, Asplund, Christer, Rein, Irving & Haider, Donald, 1999: *Marketing Places, Europe*. Pearson Education Limited, Great Britain.
- Kupiainen, Reijo, 1997. *Heideggerin ja Nietzschen taidekäsitteiden jäljillä*. Gaudeamus, Yliopistopaino, Helsinki.
- Kurki, Leena, 2000. *Sosiokulttuurinen innostaminen*. Vastapaino, Tampere.
- Kusch, Martin, 1993. *Tiedon kentät ja kerrostumat - Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat*. Kustannus Pohjoinen, Oulu 1993.
- Kusch, Martin, 1985. “Villi vai ideaali diskurssi? Diskurssianalyysin (Foucault) ja diskurssietiikan (Habermas) suhteesta.” *Tiede & edistys* 10, 1/1985, ss. 55–64.
- Lapintie, Kimmo, 1997. ”Argumentaatio, retoriikka ja relativismi. Argumentaatioteoreettinen näkökulma ympäristö- ja asuntopolitiikan tutkimukseen.” *Janus* 2, 1997, ss.149–167 ja vastaus siitä saamaansa Kirsi Juhilan kommenttiin: Argumentaatio ja kriittinen yhteiskuntatutkimus, *Janus* 4, 1997.
- Lapintie, Kimmo, 2001. ”Suunnitteluargumentaation analyysi ja arviointi.” *Yhteiskuntasuunnittelu* 2001:1, vol 39, ss. 4–25.
- Lapintie, Kimmo & Rajanti, Taina, 2001. *Argumentation Analysis and Assessment as a Tool in Strategic Planning*. Paper delivered at the joint AESOP-WPSC Congress, Shanghai, China 12.–15.7.2001.
- Lapintie, Kimmo, 2003a. ”Suunnittelun paradigman muutokset ja tieto/valta.” *Yhdyskuntasuunnittelu* 2003:2, vol. 41, ss. 9–25.
- Lapintie, Kimmo, 2003b. “Yhdyskuntapolitiikka ja tutkimuksen retoriikka.” *Yhdyskuntasuunnittelu* 2003:4, vol 41, ss. 26–35.
- Lapintie, Kimmo, 2004. “Kahden kulttuurin kasvot.” *Aikuiskasvatus* 1/2004, vol. 24, ss. 36–44.
- Leach, Neil (toim.), 2002. *Rethinking Architecture, A reader in cultural theory*. Routledge London and New York.

- Lefebvre, Henri, 1974. *The Production of Space*. Blackwell Ltd, Oxford.
- LeGoff, Jacques, 1992. *History and Memory*. Columbia University Press, New York.
- Lehtinen, Erkki, 1984. *Lapuan kaupungin historia. Osa II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun*. Vaasa 1984.
- Lehtonen, Hilikka, 1999. ”Yhdyskuntasuunnittelu, moderni asiantuntijuus ja tulevaisuuden suunnittelijakompetenssit.” *Yhteiskuntasuunnittelu* 1999 vol.37:3-4, ss. 50–62.
- Lehtonen, Mikko, 2004. *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Lévi-Strauss, Claude, 1978. *Myth and Meaning*. (1978) Routledge Classics UK.
- Lévi-Strauss, Claude, 2003. Tropiikin kasvat. Alkuteos (1955) *Tristes Tropiques*. Suom. Ville Keynäs. Loki-kirjat, Helsinki.
- Lodenius, Staffan, 2001. ”Vapaaehtoistyö arkkitehtuurikoulutuksessa.” Teoksessa A. Eskola & L. Kurki (toim.) *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*. Tampere: Vastapaino, ss. 143–155.
- Luoto, Miika, 2002. *Heidegger ja taiteen arvoitus*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Lynch, Kevin, 1959. *The Image of the City*. MIT, Cambridge, Massachusetts.
- Maffesoli, Michel, 1995. *Maailman mieli- Yhteöllisen tyylin muodoista*. Alkuteos 1993 *La contemplation du monde. – Figures du style communautaire*. Suomennos Mika Määttänen. Gaudeamus, Tampere.
- Merleau-Ponty, Maurice, 2006. *Silmä ja mieli*. Alkuteos L’OEil et l’Esprit 1964. Suomennos ja jälkisanat Kimmo Pasanen. Kustannusosakeyhtiö Taide. Helsinki.
- Mumford, Lewis, 1970. *The Culture of cities*. (1938) Harcourt Brace & company, USA.
- Muntanola Thornberg, Joseph, (toim.), 2002. *The future of the architect: Mind, land, society 1 – 2*. Edicion UPC. Khora 9. & Khora 10. Barcelona.
- Murto, Kari, 1992. *Prosessin johtaminen: kohti prosessikeskeistä työyhteisön kehittämistä*. Jyväskylän koulutuskeskus Oy, Jyväskylä.
- Mäntysalo, Raine & Nyman, Kaj, 2001. *Kaavoitus – suunnittelua? Suunnittelun patologioita maankäyttö- ja rakennuslain sovelluksissa*. Oulu yliopisto, Arkkitehtuurin osasto. Julkaisu A 30, Oulu.
- Mäntysalo, Raine, 2002. Dilemmas in Critical Planning Theory. *Town planning review*, 73 (4) 2002, University of Liverpool, ss. 417–436.
- Mäntysalo, Raine, 2000. *Land-use planning as inter-organizational learning*. Department of Architecture, University of Oulu C 155, Oulu.

- Mäntysalo, Raine (toim.), 2004. *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Atena kustannus, Jyväskylä.
- Nietzsche, Friedrich, 2002. *Ecce homo. Kuinka tulee siksi mitä on*. Alkuteos *Ecce homo* (1899). Suom. Antti Kuparinen. Kustannusosakeyhtiö Summa, Helsinki.
- Nietzsche, Friedrich, 1995. *Epäjumalten hämärä eli Miten vasaralla filosofoidaan*. Alkuteos (1888) *Götzen-dämmerung*. Suom. Markku Saarinen. Unio Mystica, Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Nietzsche, Friedrich, 2004. *Iloinen tiede*. Alkuteos (1882) *Die fröhliche Wissenschaft*. Suom. J. A. Hollo Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.
- Niiniluoto, Ilkka, 1997. *Johdatus tieteenfilosofiaan*. Otava, Keuruu.
- Norberg-Schulz, Christian, 1971. *Existence, Space and Architecture*. Praege, New York .
- Norberg-Schulz, Christian, 1980. *Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli, Italy.
- Norberg-Schulz, Christian, 1983. *Meaning in Western Architecture*. Rizzoli, Italy.
- Norman, R., 1983. *Luova yritysjohto*. Ekonomia-sarja 44. Weilin & Göös, Espoo.
- Näsi, Juha, 1991. "Strategic Thinking as Doctrine." Teoksessa Näsi J. (toim.) *Arenas of Strategic Thinking*. Foundation for Economic Education, Helsinki, ss. 26–64.
- Ojakangas, Mika, 2003. "Esipuhe" kirjassa „*Foucault, Michel: Foucault/Nietzsche*." Suom. Turo-Kimmo Lehtonen ja Jussi Vähämäki. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Ojakangas, Mika, 1992. "Genealogiasta". *Tiede & edistys* 17/4/1992, 283–296.
- Oesch, Erna, 2005. "Hermeneutiikka tiedonalueiden järjestelmänä." Teoksessa *Tulkinnasta toiseen*, toim. Jarkko Tontti. Vastapaino, Tampere. ss.13-34.
- Perelman, Chaim, 1996. *Retoriikan valtakunta*. Vastapaino, Tampere.
- Putkonen, Lauri, 1988. *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*. Tutkimus 4/1988. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Rabinow, Paul, 1989. "Kaupunkitilan säätely" (julkaistu aiemmin otsikolla "Ordonnance, Discipline, Regulation: Some Reflections on Urbanism" julkaisussa *Humanities in Society*, vol.5, 1982: 3 & 4.). Sisältyy teokseen *Foucault, Michel & Paul Rabinow: Kaupunki, tila, valta*. TTKK:n a-osasto, yhdyskuntasuunnittelun laitos, Tampere.
- Rajanti, Taina, 1999. *Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Rakennettu ympäristö 1993*. (RKY 1993 eli ns. Punainen kirja), Ympäristöministeriö ja Museovirasto, Helsinki.

- Rakennusperintöstrategia*. Valtioneuvoston päätös 13.6.2001. ISBN 951-731-254-7 (PDF).
- Julkaisu on saatavissa myös painetussa muodossa (ISBN 951-731-223-7). Rakennustieto Oy Rantala, Veikko, 2002. Esteettinen kokemus ja metaforat. Teoksessa Haaparanta, Leila & Oesch, Erna (toim.), *Kokemus. Acta Philosophia Tamperensia. Vol.1*. University Press, Tampere, ss. 157–167.
- Reiners, Ilona & Seppä, Anita, 1998. *Etiikka ja estetiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Reiners, Ilona, 2001. *Taiteen muisti. Tutkielma Adornosta ja Shoahista*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Relph, Edvard, 1976. *Place and placelessness*. Great Britain.
- Ricoeur, Paul, 1986. *Lectures on Ideology and Utopia*. Columbia University Press, New York.
- Ricoeur, Paul, 2000. *Tulkinnan teoria*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Ruskin, John, 1986. *The Seven Lamps of Architecture*. New York, Farrar, Straus & Giroux, uusintapainos 1849 laitoksesta.
- Sartre, Jean-Paul, 2004. *Minän ulkoisuus. Fenomenologisen kuvauksen hahmotelma*. Alkuteos (1965) *La Transcendance de l'Ego*. Suom. ja esipuhe Antti Kauppinen. Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Sartre, Jean-Paul, 2005. *Sanat*. Alkuteos (1964) *Les Mots*. Suom. Raili Moberg. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.
- Seppänen, Janne, 2001a. *Katseen voima*. Vastapaino, Tampere.
- Seppänen, Janne, 2001b. *Valokuvaa ei ole*. Musta taide, Helsinki.
- Sepänmaa, Yrjö (toim.), 1994. Alligaattorin hymy. Ympäristöestetiikan uusi aalto. Helsingin yliopisto. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Shields, Rob, 1999. *Lefebvre, love and struggle spatial dialectics*. Routledge, London.
- Shils, Edward, 1981. *Tradition*. University of Chicago Press, Chicago.
- Shusterman, Richard, 2001. *Taide, elämä ja estetiikka. Pragmatistinen filosofia ja estetiikka*. Gaudeamus, Tampere.
- Sitte, Camillo, 2001. *Kaupunkirakentamisen taide*. Kirjoitelma arkkitehtuurin ja monumentaalisen veistotaiteen ajankohtaisten kysymysten ratkaisemiseksi, erityisesti Wieniä silmällä pitäen. Alkuteos (1889) *Der Städte-Bau nach seinem künstlerischen Grundsätzen*. Suom. Jarmo Kalanti. Karisto Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Smith, Philip, 2001. *Cultural theory, an introduction*. Blackwell Publishers, Great Britain.

- Sotarauta, Markku, 1996. *Kohti epäselvyyden hallintaa. Pehmeä strategia 2000-luvun alun suunnittelun lähtökohtana.* Tulevaisuuden tutkimuksen seura. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Staffans, Aija, 2004. *Vaikuttavat asukkaat. Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haastajina.* Väitöskirja Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Yliopistopaino Oy, Helsinki.
- Suoranta, Juha, 1992. ”Piileekö kasvatus kielessä? diskurssianalyyttistä kasvatustieteellisenä lähestymistapana.” *Kasvatus* 22, 5-6/1992, ss. 410–419.
- Sääskilähti, Nina, 1999. ”Kansankulttuurista arkielämään merkityksiin.” Teoksessa *Kulttuurin muuttuvat kasvot*. SKS Tietolipas 155. Helsinki, ss. 145–154
- Tarasti, Eero, 1990: *Johdatus semiotikkaan.*
- Tarasti, Eero, 1996. *Esimerkkejä. Semiotiikan uusia teorioita ja sovelluksia.* Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Taylor, Nigel, 1998. *Urban Planning Theory since 1945.* Sage Publications, Great Britain.
- Terä, Martti V, 1963. *Lapuan Patruunatehdas 1923–1963.* Helsinki.
- Teräväinen, Helena, 2001. ”Rahako ratkaisee?” Teoksessa *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet* (toim. Sulevi Riukulehto). Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Teräväinen, Helena, 2003. ”Teollisuusympäristön identiteetin muutos.” *Tekniikan vaiheita* 1/2003. Teknologianhistorian aikakauslehti.
- Teräväinen, Helena, 2002. “The Cultural Heritage in the Built Environment- Changing use-changing policies.” Teoksessa Muntanola Thornberg, Joseph (toim.) *The Future of the Architect: Mind, land, society 1–2.* Edicion UPC, Barcelona.
- Teräväinen, Helena, 2003. *Lakiaa ja komiaa. Kohti kulttuuriympäristön uusia arvoja.* Länsi-Suomen ympäristökeskus, Vaasa.
- Tiainen, Jussi, 1999. *New Finnish Architecture.* Helsinki.
- Tontti, Jarkko (toim.), 2005. *Tulkinnasta toiseen, esseitä hermeneutiikasta.* Vastapaino, Tampere.
- Trifonas, Peter Pericles, 2001. *Barthes and the Empire of Signs.* UK
- Tuan, Yi-Fu, 1975. ”Place: An Experiential Perspective.” *The Geographical Review*, Vol. 65, 2, (1975) ss. 151–165.
- Tuan, Yi-Fu, 2001. *Space and Place. The perspective of Experience.* (8.painos) University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Tulving, Endel, 1983. *Elements of Episodic Memory.* Clarendon Press, Oxford.
- Turtia, Kaarina, 2001. *Sivistyssanat.* Otava.

- Töttö, Pertti, 2000: *Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua.* Vastapaino, Gummerus, Jyväskylä.
- Uotila, Pertti, 1986. Lapualaiset vapaussodassa : muistojulkaisu / toim. Lapuan rintamamiesyhdistys (1. pianos 1936) Lapuan sotaveteraanit, Vaasa Oy.
- Ward, Stephen V., 1998. *Selling Places. The marketing and promotion of towns and cities 1850-2000.* Oxford Brookes University, United Kingdom.
- Ward, Stephen V., 2002. *Planning the twentieth century city.* John Wiley & sons, United Kingdom.
- Varto, Juha, 2001. *Kauneuden taito.* Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Vattimo, Gianni, 1989. *Läpinäkyvä yhteiskunta/La società trasparente.* Gaudeamus, Helsinki.
- Vattimo, Gianni, 1999. *Tulkinnan etiikka.* Paradeigma-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Vattimo, Gianni, 1999. *Uskon että uskon.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Weber, Max, 1992 (1921). *Kaupunki.* Vastapaino, Tampere.
- Veivo, Harri & Huttunen Tomi, 1999. *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin.* Oy Edita Ab. Helsinki.
- von Bonsdorff, Pauline, 1998. *The Human Habitat .* Väitöskirja..
- Väliverronen, Esa, 1993. ”Diskurssien verkossa. Joukkoviestimet, julkisuus ja valta.” *Tiedotustutkimus* 1/1993, ss. 22–34.
- Yin, Robert K., 1994. *Case Study Research, Design and Methods.* Sage Publications, Lontoo.
- Ylikangas, Heikki, 1987. ”Rikollisuus Etelä-Pohjanmaalla autonomian aikana.” Teoksessa *Etelä-Pohjanmaan historia osa VI.* s. 647–740. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, Vaasa.
- Zimmerbauer, Kaj, 2002. *Etelä-Pohjanmaan imago – maakunnallisten mielikuvien jäljillä.* Sarja B: 25. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsingin yliopisto, Seinäjoki.
- Äikäs, Topi-Antti, 2001. *Imagosta maisemaan. Esimerkkeinä Turun ja Oulun kaupunki-imagojen rakentaminen.* Väitöskirja. Nordia Geographical Publication. Volume 30:2.

Monisteet ym painamattomat kirjalliset lähteet:

- Ahmas, Kristiina, 1994. *Lapuan rakennuskulttuuria.* Lapuan kaupunki.
- Lapuan kaupungin tavoitesuunnitelma 2001 ja hallinnonuudistus. KV 25.11.1991.
- Lapua 2004 –strategiaohjelma. KV 30.1.1995 § 12.
- Lapuan kaupungin strategia 2007. KV 9.2.1998 § 12
- Lapuan kaupungin strategiat vuoteen 2011. KV 12.11.2001 § 5
- Lapuan kaupungin strategia 2015. KV 15.8.2005 § 5

- Leskinen, Henriitta, 2001. Patruunatehtaan muodonmuutos. . Päätötyö Lapin opistossa 2001.
- Teräväinen, Helena, 1993. *Lapuan Patruunatehdas. Selvitys rakennuskannasta*. Tekninen keskus.
- Vanhan Patruunatehtaan alueen kehittämissuunnitelma, Liiteraportti no 3. Suunnittelutyöryhmä 1993.
- Vanhan Patruunatehtaan alueen kehittämissuunnitelma, Liiteraportti no 7: kokouspöytäkirjat, neuvottelumuistiot, liitteenä lausunto soveltuvuudesta (Juhani Malkamäki). Suunnittelutyöryhmä 1993.
- Vanhan Patruunatehtaan alueen kehittämissuunnitelma. Suunnittelutyöryhmä 1993.
- Vanhan Paukun alueen suunnittelu. Raportti. Lapuan kaupunki, suunnittelu- ja kaavoitusosasto 1996.
- Vanhan Paukun alueen suunnittelu. Raportti II. Lapuan kaupunki, suunnittelu- ja kaavoitusosasto 1998.
- Internet-lähteet:
- Husa, Sari, 1995. Foucault'lainen metodi. Filosofinen aikakauslehti N &N 1995/3. http://www.netn.fi/395/netn_395_husa.html (ladattu 19.8.2005)
- Ilmonen, Kari : Hyvinvointivalttiollisesta kulttuuriteolliseen näkökulmaan – ilman ristiriitoja? 2001 ChyNetti : Chydenius-Instituutin verkkojulkaisuja, ISSN 1457-5345, <http://www.chydenius.fi/julkaisut/chynettil/esittely.html> (ladattu 8.9.2004)
- Kuntalaki (365/1995), www.finlex.fi/linkit/ajansd/19950365 (ladattu 13.05.2006)
- Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000. www.finlex.fi/linkit/ajansd/19990132000(ladattu 13.05.2006)
- Muinaismuistolaki 1963 . www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295 (ladattu 13.12.2005)
- Opetusministeriö Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa. *Kulttuuriteollisuustyöryhmän loppuraportti* , Kulttuuri-politiikan osaston julkaisusarja. 1:1999 Opetusministeriö: <http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/index.html> (ladattu 13.12.2005)
- Rakennusperintöportaali 2006. http://www.rakennusperinto.fi/fi_FI/ (ladattu 13.5.2006)
- Rakennusuojelulaki 1986. www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850060 (ladattu 13.12.2005)
- Teräväinen, Helena: Lakiaa ja komiaa. 2003 Länsi-Suomen ympäristökeskus, Vaasa, <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=8884> (ladattu 13.12.2005)
- Ympäristöministeriö 2001: Rakennusperintöstrategia Valtioneuvoston päätös 13.6.2001/ www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=43794&lan=fi (Ladattu 11.5.2006)
- Ympäristöministeriö 2006: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=232&lan=fi> Rakennusperintö ja kulttuuriympäristö (Ladattu 11.5.2006)

Tutkitut ja viitatut sanomalehtikirjoitukset:

Aamulehti 21.4.1996. Lapuan patruunatehdas elää taas. Arkkitehti ja pilarit. Lapuan suljettu Paukun alue pian täynnä elämää. Vanhan patruunatehtaan saleihin saneerataan tilat kirjastolle ja museoille. Rakennusten uusiokäyttöön otto maksaa 20 miljoonaa.

Helsingin Sanomat 12.6.1995. Kaupunki. Italiasta tuodut ideat tekisivät Lapuasta kultturellin. Eeva Palm. Lapua-Italia näyttely on avoinna Lapuan Paukussa tiistaista perjantaihin klo 15–18 kesäkuunloppuun saakka.

Ilkka 3.8.1984. Oulun koululainen aloittaa Lapualla.

Ilkka 25.9.1989. Katoavaa Lapuaa.

Ilkka 20.7.1996. Maiseman kehittäminen vaatii vuoropuhelua.

Ilkka 27.6.1997. Vanhan paukun tiloihin satoja neliöitä lasia.

Ilkka 3.10.1997. Isossa Tehtaassa on lapualaisten yhteinen olohuone. Vanha tehdasrakennus on muuttunut avaraksi kirjastoksi ja näyttelytilaksi. Aino Mäki-Mantila.

Ilkka 21.10.1997. Heinonen patistaa lukioita ja korkeakouluja yhteistyöhön. (Etusivun kuvateksti: Lapuan kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen johdatti ministeri Olli-Pekka Heinosen ja muut vieraat uuteen kirjastoon.)

Vanhan Paukun kirjasto vihittiin Lapualla. Opetusministeri uskoo yhä kirjaan.

Ilkka 13.9.1998. Lapuan linja-autoaseman kaavamuuos jo tekeillä.

Ilkka 27.4.2000. Kansaa ei vaikuttaminen kiinnosta. Asiantuntijat tarjosivat lääkkeeksi tiedotusta ja lehtien ohjaamia keskusteluerhoja. Lapualaiset eivät paneelista pitäneet.

Ilkka 8.6.2001. Helena Teräväinen: Ihmiset arvostavat rakennettua kulttuuriympäristöään.

Ilkka 14.9.2001. Helena Teräväinen: Perintöä lapsillemme.

Ilkka 24.1.2003. Eteläpohjalainen kohde haluttaisiin mukaan Unescon maailmanperintölistalle. Maailmanperintökohteena voisi olla lakeus itsessään tai eteläpohjalainen talo.

Ilkka 16.2.2003: ”Jokipiin Pellavan alue hyvin hoidettu”. Arkkitehti Helena Teräväinen vetää ympäristöjä puntaroivia työpajoja.

Ilkka 21.5.2003. Helena Teräväinen: Eteläpohjalainen identiteetti ja rakennettu kulttuuriympäristö.

Ilkka 4.8.2004. Helena Teräväinen: Asukkaiden kulttuuriympäristö.

Ilkka 11.9.2004 Helena Teräväinen: Oma koti kullankallis – miksei siis muidenkin?

Iltä-Sanommat 6.8.1998. Vanhasta Paukusta rakennettiin komea kulttuurikeskus.

Lapuan Sanomat 9.10.1984. Haastattelu ”Yllätyin Lapuan vilkkaudesta; sanoo Helena Teräväinen-Nikula”.

Lapuan Sanomat 13.2.1986: ”Rakentavasti huomispäivään”: Rakennusvuosi alkoi, kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen-Nikula on yhdyshenkilö.

Lapuan Sanomat 22.4.1986. Keskustaan suunnitteilla vetoimainen liikekortteli. Kerrotaan yleisö- ja maanomistajatilaisuudesta, jossa kaupungin edustajina kaupunginjohtaja, kaupunginarkkitehti, kaupungingeodeetti ja kaupungininsinööri.

Lapuan Sanomat 27.1.1987. ”Järjestelytoimikuntien kiireet kasvavat. Juhlarakennelmien suunnittelutyön tekee kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen.”

Lapuan Sanomat 5.2.1987. Kerrostalot ja viljapellot kuuluvat Lapuan katukuvaan. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväisen mielestä Lapuan tulisi säilyttää maaseutuilmensä.

Lapuan Sanomat 10.2.1987. Matti Visanti – arkkitehti ja taiteilija. Hänellä on muistomerkit myös lapualaisessa rakennusmaisemassa. Teksti Helena Teräväinen.

Lapuan Sanomat 22.3.1988. Helena Teräväinen: Kaupunkikeskustaa ei laajenneta.

Lapuan Sanomat 17.1989. Kaksi säilyi yksi nurin. Lapualla on tällä hetkellä kolme merkittävää rakennusta, joista kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen kantaa huolta.

Lapuan Sanomat 7.9.1989. Kaupunkivideon tekijät valittiin.

Lapuan Sanomat 19.10.1989. Seuraava puheenaihe: Valtuustolle esiteltiin keskustan osayleiskaava.

Lapuan Sanomat 14.11.1989. Torialueelle ilmettä: Paloaseman paikalle paviljonki.

Lapuan Sanomat 24.1.1991. Väfilän uusi päiväkoti tuo 20 uutta paikkaa.

Lapuan Sanomat 27.8.1991. Väfilän päiväkodissa kaikki on vielä uutta ja ihmeellistä.

- Lapuan Sanomat 5.11.1991. Ministeri Kuuskoski vihki Kissankellon vaskikellolla.
- Lapuan Sanomat 30.6.1992. Kaupanteko vielä kesken, kaupunki ostaa vanhan Paukun.
- Lapuan Sanomat. 30.6.1992. Sisääntulotien yleisötilaisuudessa mielipiteet julki.
- Lapuan Sanomat 9.7.1992. Vanhan paukun alue antaa rajattomat mahdollisuudet. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväisen mielestä vanhan patruunatehtaan alue on todellinen haaste, jota on katseltava monelta eri kantilta.
- Lapuan Sanomat 19.11.1992. Kaavoitus koskee jokaista lapualaista. Kaavoituskatsaus, Helena Teräväinen.
- Lapuan Sanomat 1.6.1999. Lama ei lannista teollisuuden rakentamista. Yrittäjille ja kaupungin virkamiehille suunnatussa seminaarissa pyrittiin selvittämään investointien elinvoimaisuutta paikkakunnalla.
- Lapuan Sanomat 8.6.1993. Yleisöosastossa ”Kirjastoasiaa”: “ – uusi käänne kirjastoasiassa on heittää valmiit suunnitelmat roskikseen ja ruveta ideoimaan kirjastoa vanhalle paukun alueelle. Jokainen, jolla on vähänkin peruskorjauskokemusta, tietää ettei tämä ratkaisu ainakaan halvemmaksi tule. jne—
- Lapuan Sanomat 10.6.1993. Paukun alueen mittaamattomat mahdollisuudet. Yhdistykset ideoivat ja kertoivat toiveistaan.
- Lapuan Sanomat 15.6.1993. Paukun alueelle uudet käyttäjät. Alueella nyt 32 rakennusta. Kiinnostavia yrityksiä, Asko Harju. Monipuolinen kokonaisuus, Esa Sivonen. Ehdotukset pian yrityskeskukseen.
- Lapuan Sanomat 22.6.1993. Ajatukset sinkoilivat ideointiseminaarissa.
- Lapuan Sanomat 9.9.1993. Teollisuusympäristöt rakennusperintöpäivän teemana. Helena Teräväinen ja Esa Sivonen.
- Lapuan Sanomat 16.9.1993. Kulttuurin kehto vai takaisin teollisuusalueeksi. Miten vanhaa paukun aluetta kehitettäisiin? Paukkua on tarjottava teollisuudelle. Osan yläastetta voisi siirtää paukun alueelle. Kirjasto ja bändikämpä tehdasalueelle. Musiikkiopistolle uudet tilat vanhasta paukusta.
- Lapuan Sanomat 21.9.1993. Kulttuuriskandaalia kasvatellaan. Kosti Rutanen, Mielipidekirjoitus.
- Lapuan Sanomat 7. lokakuuta 1993. Paukun vanhalle alueelle yrittäjiä imuroiva osaamiskeskus. Työpaikat tärkeämpiä kuin kulttuuripalvelut. Teksti ja kuva Hannu Risikko.
- Lapuan Sanomat 12.10.1993. Tapahtumasyksy alkoi perjantaina. ”Tästäkö meille kirjasto”, läänintaiteilija Jyrki Tuulari. ”Kirjasto jokirantaan.” Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen.
- Lapuan Sanomat 12.10.1993. Lapuan teollistamisesta. Hannu Korkeamäki.
- Lapuan Sanomat 19.10.1993. Kera tutustui Paukun vanhaan alueeseen.
- Lapuan Sanomat 21.10.1993. Puheenvuoro: Onko Lapuasta ladunnäyttäjäksi. Risto Jalava.
- Lapuan Sanomat 11.11.1993. Toimikunta vauhdissa. Paukun alueesta käyttösuunnitelmat. Esitellään hallitukselle. Pannuhuoneeseen kahvila.
- Lapuan sanomat 11.11.1993. Musiikkiopisto halajaa vanhaan koneistamoon.
- Lapuan Sanomat. 21.4.1994. Paukun alueesta Lapuan yritys- ja kulttuuripalvelujen sekä pienteollisuuden vetovoimainen keskus. Valtuusto päättää alueen jatkotoimista maanantaina.
- Lapuan Sanomat 19.5.1994. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen : Vanhan Paukun suunnittelusta.
- Lapuan Sanomat 14.7. 1994. Pyöräile Paukkun. Kaupunginkaanvoitus ja suunnittelu kaiken kansan nähtävillä. – Työnäyttely on rakennuslain mukaista esittelyä kaupunkilaisille, kertoo kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen.
- Lapuan Sanomat. 28.7.1994. Teoran alueen talot kohentuvat toimiviksi asunnoiksi. Peruskorjatut asunnot avooina pian yleisölle.
- Lapuan sanomat. 6.9.1994. ”Tästä puhutaan”-osastossa.Työnäyttely kesällä vanhassa paukussa. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen.
- Lapuan Sanomat 15.11.1994. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen: Opintoretki Italiaan.
- Lapuan Sanomat. 7.3.1995. Inventointiluettelossa kaikkiaan 69 kohdetta. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet kirjana. ”
- Lapuan Sanomat 29.6.1995. Yleiskaava-toimikunta kutsui väkeä vanhaan paukkun. Maankäytön suunnittelu lähellä jokaista asukasta.
- Lapuan Sanomat 13.7.1995. Lapset maanantaina uimaan. Sateenkaaressa lopputarkastus.
- Lapuan Sanomat 27.7.1995. Vanhan Patruunatehtaan alueen kirjasto ja museot odottavat rahoituksen varmistumista.
- Lapuan Sanomat 7.9.1995. Euroopan rakennuspäivää vietetään tulevana viikonloppuna. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväisen kirjoitus.
- Lapuan Sanomat. 24.10.1995. Ensi vuonna pyöräilyn teemavuosi. Kaupunkikuva hahmottuu paremmin pyörän vauhdista.
- Lapuan Sanomat 21.12.1995 Yleiskaavan tavoitteista seminaari alkuvuodesta. Helena Teräväinen & Jari Lahtinen. Vuoden lopun kaavoituskatsaus.
- Lapuan Sanomat 16.1.1996. Tavoitteet keskustan yleiskaavalle. Seminaarista hyviä eväitä kilokaupalla.
- Lapuan Sanomat 7.3.1996. Vanhan paukun pajakappeli kunnostetaan.
- Lapuan Sanomat 30.4.1996. Kaupunginkirjaston tilat kolminkertaistuvat. Uuden kirjaston rakennustyöt alkavat ensi lokakuussa.

Lapuan Sanomat kesäkuussa 1996. Keskustan osayleiskaavan tavoitteet nähtävillä Teknisessä keskuksessa.

Lapuan Sanomat 25.6. 1996. Avoin kirje kulttuurimaiseman puolesta. Helena Teräväinen, arkkitehti SAFA, kaupunginarkkitehti. (mielipideosastolla)

Lapuan Sanomat 30.7.1996. Saarenkujalle viihtyvyyttä ja luonnon läheisyyttä.

Lapuan Sanomat 1.8.1996. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen: Yleiskaavan tavoitteeksi kestävä kehitys.

Lapuan Sanomat 5.9.1996. Kulttuuriyhdistys Kulmakivi kerää varoja Ovaskan patsaaseen.

Lapuan Sanomat. Kunnallisvaalit 20.10.1996. Kunnallisvaaliehdokkaiden kirjoituksia. Helena Teräväinen: Kenen joukoissa seisot? Näkökulmia sosiaaliseen tasa-arvoon.

Lapuan Sanomat. Kunnallisvaalit 20.10.1996. Kunnallisvaaliehdokkaiden kirjoituksia. Helena Teräväinen: Kulttuurista voimaa.

Lapuan Sanomat 10.12.1996. Tavoitteet ensi vuodelle. Kaavoituskatsaus 1997. teksti: Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen.

Lapuan Sanomat 11.3.1997. Lapua 2007-visiossa neljä tulevaisuuden mallia. Maaherra Tom Westergård tutustui Paukun alueeseen ja ammatti-instituuttiin.

Lapuan Sanomat 15.4.1997 Pajakappelin kynttilät syttyivät hiljentymiselle.

Lapuan Sanomat 6.5.1997. Vanhan patruunatehtaan miljööstä mielenkiintoinen kohtaupaikka. Kulttuuri- ja yrityskeskuksen ensimmäinen vaihe valmistuu syksyllä.

Lapuan Sanomat 17.6.1997. Paavo Latva-Rasku harjannostajaisissa: Vanha patruunatehdas syvällä lapualaisessa maaperässä.

Lapuan Sanomat 19.6.1997. Kaksi kävelymatkaa kulttuurihistoriaan. Teksti ja kuvat Helena Teräväinen.

Lapuan Sanomat 26.6.1997. Tavoitteet viranomaisten mieleen. Yleiskaavaan eväitä neuvottelusta.

Lapuan Sanomat. 3.7.1997. Vanhan patruunatehtaan matineetilaa komistaa lasikatto. Tavalliset rakennusmateriaalit. Hän on kuitenkin saanut vakuutella rahoittajia tuon tuostakin.

Lapuan Sanomat 31.7.1997. Liikettä Lapualta muualle ja takaisin – näyttelyyn kerätään aineistoa.

Lapuan Sanomat 11.9.1997. Avoimet ovet Hautasessa ja Vanhassa Paukussa Euroopan rakennusperintöpäivä syyskuun 13.–14.

Lapuan Sanomat. 21.10.1997. Työt loppusuoralla, kirjasto avattiin eilen. Paukun saneerauksessa nähty pintaa syvemmälle.

Lapuan Sanomat 22.1.1998. Korjatussa Hautasen talossa on alkanut uusi jakso.

Lapuan Sanomat 5.2.1998. Kymmenkunta hanketta odottaa kaavamuutosta (kaavoituskatsaus).

Lapuan Sanomat 3.3.1998. Puitteet ovat valmiit, tulevaisuus rakentuu tekijöiden mukaan. Iso tehdas valmistautuu vihkiäisiinsä.

Lapuan sanomat 23.4.1998. Nuoret haluavat ottaa kantaa riittävän ajoissa. Osallistuva ympäristö-projekti etenee.

Lapuan Sanomat 14.5.1998. Balettiyhdistys siirtyy Vanhaan Paukkuun.

Lapuan Sanomat 18.6.1998. Osallistuva ympäristö sai keskustelua aikaan.

Lapuan Sanomat 14.7.1998. työpajojen, katugallupin ja yleiskaavatyön satoa esillä Vanhassa Paukussa.

Lapuan Sanomat. 14.7.1998. Tästä puhutaan... Yrjö Heikkinen: Markkettikysymys ja arvovaltaakiista.

Lapuan Sanomat 21.7.1998. Mielipideosastolla: Helena Teräväinen (kaupunginarkkitehti, yleiskaavatoimikunnan sihteeri/Osallistuva ympäristö) Mielipidekyselyt ja arvovalta.

Lapuan Sanomat 16.7.1998. Enkeli lensi pajakappeliin.

Lapuan Sanomat 1.9. 1998. Raportti kokeilevasta yleiskaavan tekemisestä. Maarit Suokon mielenkiintoinen kesätyö.

Lapuan Sanomat 22.9.1998. Rakennusperintöpäivä palautti mieliin jälleenrakennuskauden. Näyttely Vanhassa Paukussa.

Lapuan Sanomat 4.8.1998. Karhu kävelee laatoituksella – älä aja päälle. Paukun piha valmistuu.

Lapuan Sanomat 16.2.1999. Pajakappelin enkeli kaupungin omistukseen. Nurkkakivi keräsi rahat haastekeräyksellä.

Lapuan Sanomat 10.6.1999. Vanha Paukku on kuin elämä itse. Uutta rakentaen, vanhaa säilyttäen.

Lapuan Sanomat 25.5.1999. Vanhat talot kertovat omaa tarinaansa. Inventointiprojekti –Härmänmaan miljööprojekti.

Lapuan Sanomat 27.5.1999. Kaupunkilaisten mielipidettä kysytään jälleen. Hallien sijoituspaikat ja jokisillat tulevia rakennuskohteita.

Lapuan Sanomat 15.7.1999. Kaavoitusprosessi tutummaksi.

Lapuan Sanomat 19.8.1999. Lapuan Pohjola-Norden 25-vuotias. Kulttuuritapahtuma Vanhassa Paukussa.

Lapuan Sanomat 23.12.1999. Nurkkakivi anoi Saxellille ritarimerkin kulttuuriesteosta; Jätti pommittamatta Kizin kirkkoa 1941.

Lapuan Sanomat 16.11.1999. Kuntalaiset vaikuttamaan kaavan tekoon. Kuulemisesta osallistumisen aikakaudelle. Uusi kaupunkimarkkinointikeino. Kaavakahvila.

Lapuan Sanomat 15.2.2000. Kunnat päättävät itse kaava-asioistaan/ kaavoituskatsaus.

Lapuan Sanomat 6.4.2000. Kaupungin ytimessä haasteita suunnittelijalle. Lapualaisetkin oppisivat käyttämään viheralueita kansalaispaikkoina.

Lapuan Sanomat 16.05.2000. Kansalaisten osallistuminen lisäresurssi kaavasunnittelussa. Media yhteistyössä, mutta ei virkamiesten jatkeena.

Lapuan Sanomat 10.8.2000. Historia ja nykyaika kohtaavat Vanhassa Paukussa. (Mirja Mattila)

Lapuan Sanomat 20.9.2001. Helena Teräväinen: Miten teollisuusperintö saataisiin elämään Vanhassa Paukussa.

Lapuan Sanomat 10.10.2002. Eteläpohjalainen kulttuurimaisema maakuntakaavassa. Helena Teräväinen.

Lapuan Sanomat 11.2.2003. Viettelevä Härmänmaa. Aineksia vaikka maailmanperintölistalle.

Lapuan Sanomat 11.3.2003. Kuvausryhmä tallensi Vanhaa Paukua filmille. Ohjelma nähdään syyskuussa.

Lapuan Linkki (viikonloppuisin Lapualla ilmestyvä ilmaisjakelulehti)

Lapuan Linkki 14.7.1996. Kesä Vanhassa Paukussa –näyttely viimeinen ennen remonttia.

Lapuan Linkki 24.8.1997. Vielä on mahdollisuus sanoa mielipiteensä kaupungin kehittämisestä.

Lapuan Linkki 28.11.1999. Paikannimi on palanen paikkakunnan historiaa ja kulttuuria. Euroopan rakennusperintöpäivänteemasta juttu.

Pohjalainen 21.11.1984. Yleiskaava tarkistetaan. Lapuan on aika katsoa peiliin. Peltoja ei tarvitse tukkia. Kaupunginkaava useana palana. Ei säilytettävää? Siirilän kaava tekeillä

Pohjalainen 21.2.1985. Lapua levittää kaavat sivukyliin- — Helena Teräväinen-Nikula on eri mieltä rakennuslakiuudistusta repositelvien kanssa.

Pohjalainen 24.8.1989. Vanha paloasema katoaa Lapuan katukuvasta.

Pohjalainen 17.6.1996. Kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen: Yleiskaavasta suunnittelunvälineenä. (kolumni)

Pohjalainen 17.6.1998. Tuleeko Lapualla kansanäänestys? (etusivulla) Lähes 2000 lapualaista vastustaa uutta markettia. Pelkääkö osa kaupunkilaisista virkamiesmafiaa? (sisäsivuilla)

Pohjalainen 23.6.1998 ”Asioita ei ole valmisteltu salassa”. Eepeen kauppa-asia puhuttaa. Pelottelusyyttöksiä ei allekirjoiteta. Keräyslistoja ei väheksytä. Lapualaisten suita ei tukita. Kenelle listat olisi pitänyt antaa.

Pohjanmaan kansa 9.6.1989. Maanomistus jarruttaa. Lapua pihtaa lunastamisessa. kaupunginarkkitehti Helena Teräväinen haluaa kaupungin käyttävän lunastusoikeuttaan, jos ei tarvittavia maita muuten saada esimerkiksi asuntotuotantoon.

Helena Teräväinen
Arkkitehti
Saurunkatu 14
62100 LAPUA
email: helena.arkkit@jippii.fi
puh.+358-50-516 99 37

TAPAUSTUTKIMUKSEEN LIITTYVÄ HAASTATTELU

TAUSTAA

Suoritan jatko-opintoja Helsingin Teknillisen korkeakoulun Arkkitehtiosastolla yhdyskuntasuunnittelun laitoksella. Teen lisensiaatintutkintoon liittyvää tutkimusta aiheesta ”**Rakennettu kulttuuriympäristö kaupunkimarkkinoinnissa – tapaustutkimuksena Lapuan Vanha Paukku**”. Tutkimukseni käsittelee Vanhan Paukun suunnittelu- ja muutosprosessia ja on luonteeltaan laadullista ja hermeneuttista. Se, että olen ollut mukana tapahtumassa, on antanut minulle paljon sellaista tietoa, jota ulkopuolisella tutkijalla kenties ei olisi. Tarkoitukseni on nyt valottaa prosessia muiden toimijoiden kokemusten kannalta.

Strategisessa yhdyskuntien kehittämisessä voidaan erottaa viime vuosikymmenien jatkumossa kolme pääsuuntausta

- 1) **Hyvinvointisuunnittelua** koskevassa linjauksessa jatketaan sosiaalidemokraattista agendaa, jossa etusijalla ovat yhteiskunnan sosiaaliset päämäärät. Hyvinvointivaltion ajattelukehys on lähinnä tuottaa suurinta hyvää mahdollisimman monelle. Kollektiivinen vastuu ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus korostuvat. Suunnittelijan tehtäväksi nähdään parhaan mahdollisen tiedon tuottaminen päätöksentekijöille.
- 2) **Taloudellisen yrittäjyyden linjassa** kasvun ja työn aikaansaaminen on etusijalla. Tähän liittyy myös ulkomaisen pääoman houkuttelu. Strateginen suunnittelu nähdään mahdollistavana ja markkinoihin vaikuttamisena. Erilaisia partnershopejä käytetään avaimina mahdollistamisessa. Infrastruktuuria korostetaan ja liikennesuunnittelulla ja ekonomisteilla on paljon painoarvoa. Kaupallisia keskustauudistuksia toteutetaan kuluttajaidentiteetin pohjalta.
- 3) Kolmas vaihe (tai mahdollisuus) on **kulttuurinen suunnittelu**. Kulttuuria tarjoamalla kaupungit voivat olla mukana liike-eliitin vuorovaikutuksessa. Kaupunkisuunnittelussa nähdään merkittävänä korkeatasoisten paikkojen verkoston luominen. Vanha kaupunki-maaseutujako sekoittuu ja suunnittelussa tukeudutaan vuorovaikutukseen ja väittelyihin kuin muodolliseen edustavuuteen. Ihmisten toiveet saavat enemmän sijaa suunnittelussa kuin perustellut hyvinvointiyhteiskunnan tarpeet.

Tutkimuskysymykseni käsittelevät rakennetun ympäristön ja imagon suhdetta, kollektiivista muistia sekä rakennetun ympäristön merkityksiä, kulttuurinmuodostumista vanhoille työnteon alueille ja uusien elementtien tuomista vanhaan ympäristöön.

HAASTATTELU

Tarkoitukseni on suorittaa ns. teemahaastatteluja (n. 10 kpl) jotka kohdistuvat Teihin, jotka olette olleet mukana toimijoina Lapuan Vanhan Paukun prosessissa. Pyydän, että ystävällisesti vastaatte kirjallisesti tässä saamiinne kysymyksiin. Vastaukset voitte palauttaa 20.3.2002 mennessä mukana olevassa kirjekuoressa kotiosoitteeseeni. Otan myöhemmin yhteyttä ainakin osaan Teistä ja jatkamme haastattelua suullisesti. Tällöin saatavan materiaalin syvämpi analysointi tulee mahdolliseksi.

Yhteistyötä ja myönteistä suhtautumista tutkimukseeni toivoen

Helena Teräväinen

HAASTATTELUKYSYMYKSET

Haastateltavan nimi _____ puh. _____

1. Mikä on asemasi toimijana yhteisössä Lapualla? 1993 nyt
Johtava viranhaltija	_____	_____
Luottamushenkilö/ päätöksentekijä	_____	_____
Viranhaltija	_____	_____
Yrittäjä	_____	_____
Kulttuurityöläinen	_____	_____
Järjestön edustaja	_____	_____
Kansalainen	_____	_____
- (merkitse X kohtaan/kohtiin)
2. Minkä strategisen suunnittelun suuntauksen mukaan kaupunki mielestäsi lähinnä toimi 1990-l / toimii nyt
a. Hyvinvointisuunnittelu	_____	_____
b. taloudellinen yrittäjyys	_____	_____
c. kulttuurinen ajattelu	_____	_____
- (vrt. kuvailu edellä kohdassa tausta, merkitse X)

- 3.. Mitä ajattelit v. 1993, kun Lapuan kaupunki osti vanhan patruunatehtaan alueen, sen merkityksestä ?
	kyllä	ei
a. tärkeä merkitys työllistäjänä menneisyydessä	_____	_____
b. kauppa oli merkittävä työllisyyden takaaja (uusi tehdas Joutikkalliolle)	_____	_____
c. alueella olisi tilaa uusille yrittäjille	_____	_____
d. alueella on paljon huonokuntoisia korjattavia rakennuksia	_____	_____
e. alueella on paljon huonokuntoisia purettavia rakennuksia	_____	_____
f. kirjaston voisi sijoittaa sinne	_____	_____
g. alueen rakennuksilla on kulttuurihistoriallista tai museaalista arvoa	_____	_____
h. alueesta tulisi taloudellinen rasite kaupungille	_____	_____
i. aluetta voisi käyttää kaupungin imagon kohentamiseen	_____	_____
j. muuta ? Mitä? _____		
- _____

4. Miten toimit saadaksesi omalle näkemyksellesi tukea? Esimerkiksi vaikuttaminen toimikunnassa tai lautakunnassa (tai kh tai kv), keskustelut päättäjien kanssa, kirjoittaminen jne?

5. Kannatitko Paukku-toimikunnan päätöksistä (toimikunta antoi esityksensä marraskuussa -93 ja KV teki päätöksensä huhtikuussa 1994.

a. Yritysmallia	_____
b. yhdistelmää yritys-kulttuurimalli (kv:n päätös -94)	_____
c. kulttuurimallia (joka ei päässyt ehdotukseksi asti)	_____
-

6. Muuttuiko kantasi alueeseen ja sen mahdollisuuksiin suunnittelun kuluessa? Milloin ?

Kielt. myönteiseen / myönt.kielteiseen

- a. esisuunnitteluprosessin aikana (ns. Paukkutoimikunta 1993-1994) _____
- b. valtuuston päätöksen jälkeen (huhtik.1994 yritys- ja kulttuurikeskus) _____
- c. suunnitteluvaiheen aikana 1994-1996 _____
- d. kun kirjasto oli avattu 1997 _____
- e. Härmänmaan miljööprojektin aikoihin 1999 _____
- f. kun kaupunginhallitus päätti että Ruokala puretaan ja teatteri saa tilat 2000 _____
- g. muu ajankohta/mikä tapahtuma _____

7. Mitä ajattelet Vanhan Paukun alueesta ja kaupungin tilanteesta nyt?

Arvioi tilannetta klassisen nelikenttäanalyysin muodossa. SWOT

VAHVUUDET _____

HEIKKOUEDET _____

MAHDOLLISUUDET _____

UHKAT _____

8. . Mikä on suhteesi rakennettuun kulttuuriympäristöön?

Rakennettu kulttuuriympäristö, rakennusperintö, on kokonaisuus, jonka merkittävyys muodostuu sekä suurista yhdyskunnan rakenteista, rakennuskannasta että lukuisista yksityiskohdista. Siihen sisältyvät rakennusten, niiden sisätilojen ja yksityiskohtien ohella myös ulkotilat, kuten pihat, kadut, puistot, puutarhat ja kulttuurimaisema sekä tekniset rakennelmat, kuten sillat, tiet ja kanavat.

Rakennus, rakennelma ja sen ympäristö ovat yleensä toisistaan riippuvaisia. Jos toinen muuttuu tai häviää, on vaikeaa tai mahdotonta enää ymmärtää jäljellä olevaa." (Ympäristöministeriön määritelmä v.2001 Rakennusperintöstrategiassa)

Rakennusperintö (kulttuuriympäristö) jaetaan käsitteenä kolmeen alueeseen: kulttuurimaisema (suuret kokonaisuudet), muinaisjäännökset ja *rakennettu kulttuuriympäristö* (rakennukset, rakennusryhmät jne). Arvostus ja arvotukset muuttuvat kulttuurin muuttuessa: mm. historialliset, (kulttuurihistorialliset, rakennushistorialliset), arkkitehtoniset arvot ja ympäristöarvot; ainutlaatuisuus, edustavuus, tyypillisuus; säilyneisyys; ajalliset kerrostumat, kokonaisuudet jne).

Jos ajatellaan merkittävyyttä vielä alueellisesti, voidaan puhua valtakunnallisesti arvokkaista kohteista (näissä viimeinen sana on Museovirastolla Ympäristöministeriöllä), maakunnallisesti tai paikallisesti merkittävistä kohteista.

8.a. Mikä Sinun mielestäsi on tärkeintä ja merkityksellisintä rakennettua kulttuuriympäristöä koko Suomessa? Mainitse paikka, maisema tai kohde. (tai useampi)

8b. Mikä Sinun mielestäsi on tärkeintä ja merkityksellisintä rakennettua kulttuuriympäristöä Etelä-Pohjanmaalla ?

tärkein _____

toiseksi tärkein _____

kolmanneksi tärkein _____

8c. Mikä on Sinun mielestäsi tärkeintä ja merkityksellisintä rakennettua kulttuuriympäristöä Lapualla?

tärkein _____

toiseksi tärkein _____

kolmanneksi tärkein _____

8d. Mikä on voimakkain kokemuksesi (merkittävin elämyksesi) rakennetusta kulttuuriympäristöstä koko elämäsi aikana (lapsuudesta lähtien) Suomessa tai ulkomailla?

9. Mitä arvelet Vanhan Paukun merkityksestä rakennetun kulttuuriympäristön osana?

- a. Paikallinen _____
- b. maakunnallinen _____
- c. valtakunnallinen _____
- d. ei minkäänasteinen _____

10. Mitkä tekijät mielestäsi ovat tärkeitä Lapuan imagon luomisessa? Ajatellaan "imagoa" kaupungin ulospäin välitettävänä kuvana, mielikuvana jonka kaupunki haluaa luoda itsestään. esimerkiksi "Elinkeinopoliittikka", "asuinympäristö", "teollisuus", "kulttuuri", "historia" tai jokin muu.

Mainitse kolme tärkeintä

tärkein tekijä _____

toiseksi tärkein _____

kolmanneksi tärkein _____

11. Mainitse kolme mielestäsi tärkeintä tapahtumaa Lapuan imagonrakentamisessa viimeisen kymmenen vuoden aikana?

Esimerkiksi jokin urheilu-, kulttuuri-, viihde-, uskonnollinen tai muu tapahtuma.

Mielestäni tärkein tapahtuma _____

Toiseksi tärkein tapahtuma _____

Kolmanneksi tärkein tapahtuma _____

12. Onko Vanhan Paukun kulttuurikeskuksella mielestäsi ollut vaikutusta Lapuan imagoon? Tai siihen liittyvillä asioilla tai aiemmilla tapahtumilla?

Millä? _____

13. Onko Vanhaa Paukua käytetty Lapuan kaupungin markkinointiin? Millä tavoin mielestäsi?

14. Oletko itse hyödyntänyt Vanhaa Paukua muussa markkinoinnissa? Kuinka?

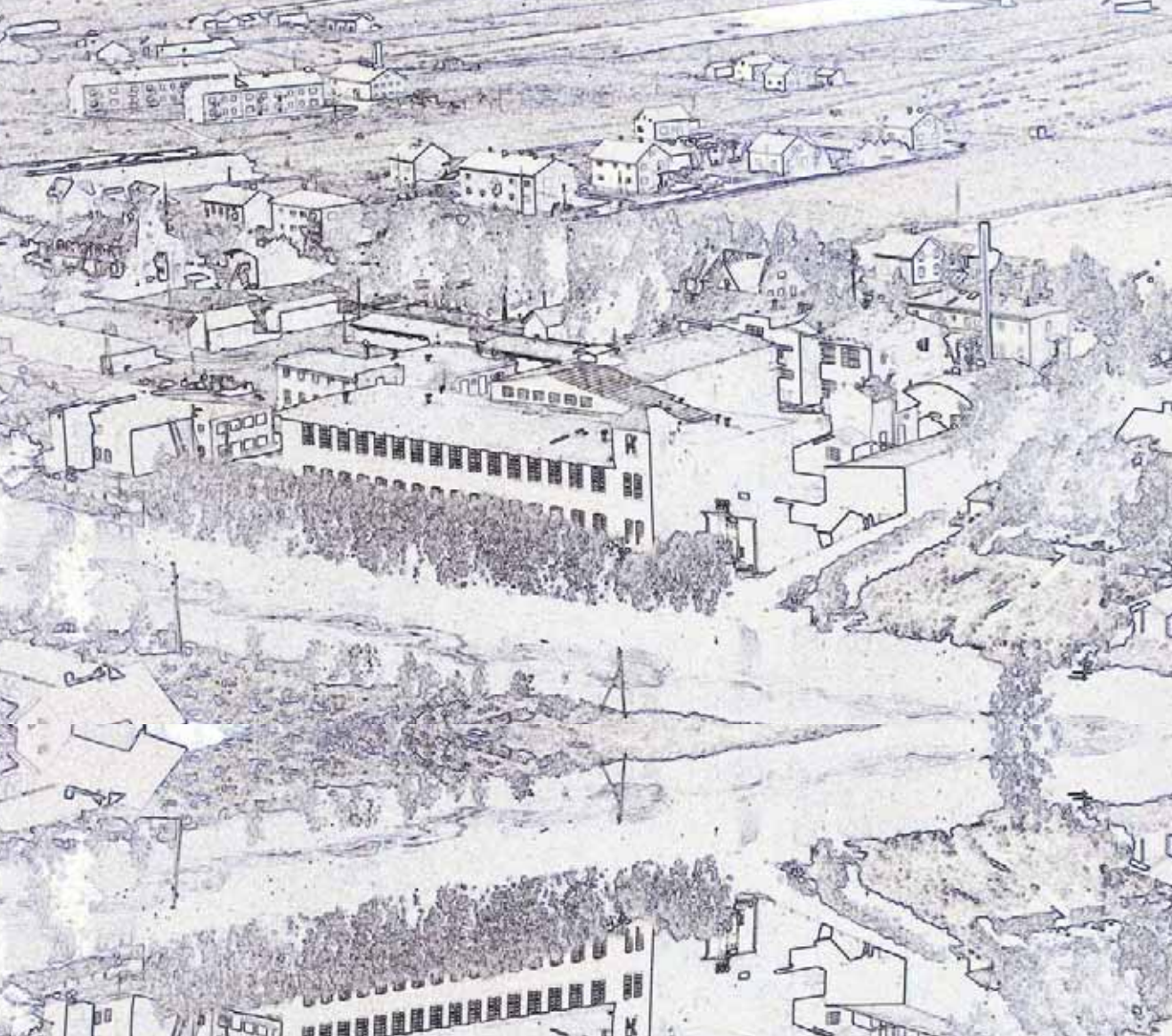
15. Erilaisia tavoitteita puetaan nykyisin "ohjelmien" muotoon (elinkeinopoliittinen ohjelma, ympäristöohjelma, asuinpoliittinen ohjelma, vanhustyön strategia jne)

Useissa kunnissa on tehty myös kulttuuriympäristöohjelma ja sellaista valmistellaan paraikaa myös koko Etelä-Pohjanmaan maakuntaa käsittävänä työnä.

Jos Lapualla tehtäisiin kulttuuriympäristöohjelma, millaisia tavoitteita tai toiveita sille asettaisit? Tarvittaisiinko sellaista?

16. Mitä muuta haluaisit kertoa minulle ennen kuin tapaamme mahdollisesti seuraavassa haastattelutilanteessa?

KIITOS VASTAUKSISTASI!

ISBN 951-22-8360-3
ISSN 1236-6013

